

Науковий вісник

Міжнародного гуманітарного університету

Серія:
Економіка і менеджмент

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:

Економіка і менеджмент

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 13

Одеса
2015

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Включено до списку друкованих періодичних видань,
що входять до переліку наукових фахових видань України
Наказ Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.
Додаток № 5.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 3 від 13.11.2015 р.

Видавнича рада:

С. В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А. Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М. П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С. А. Андронаті**, акад. НАН України; **В. Д. Берназ**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д. А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В. М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М. З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р тех. наук, проф.; **В. А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І. В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г. П. Пекліна**, д-р мед. наук, проф.; **О. В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Відповідальний редактор серії – д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. П. Коваленко**
Відповідальний секретар серії – **О. М. Назарук**

Редакційна колегія серії «Економіка і менеджмент»:

Б. В. Буркинський, акад. НАН України, д-р екон. наук, проф.; **А. І. Бутенко**, д-р екон. наук, проф.; **В. С. Дога**, д-р екон. наук, проф.; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д. В. Гнилицька**, д-р екон. наук, доц.; **В. І. Захарченко**, д-р екон. наук, проф.; **О. М. Котлубай**, д-р екон. наук, проф.; **Є. В. Лазарева**, д-р екон. наук; **П. Сауэр**, канд. екон. наук, проф.; **Р. Габдулін**, канд. екон. наук, член-кореспондент МАІН; **В. Ласло**, д-р екон. наук; **Б. А. Волков**, д-р екон. наук, проф.; **В. М. Осипов**, д-р екон. наук, проф.; **Д. М. Пармаклі**, д-р екон. наук, проф.; **Л. А. Бахчиванжи**, канд. екон. наук, доц.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилення
на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 20001-9801 ПР від 25.06.2013 р.

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога 33, м. Одеса, 65009, Україна
Телефон: +38 (099) 967 84 71
Електронна пошта: editor@vestnik-econom.mgu.od.ua
Офіційний сайт: www.vestnik-econom.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Економіка і менеджмент», 2015
© Міжнародний гуманітарний університет, 2015
© Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України, 2015

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Ціхановська В.М.,*д.е.н., доцент,**професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
готельно-ресторанної справи та туризму,
Вінницький національний аграрний університет***Ковальчук С.Я.,***к.е.н., доцент,**доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
готельно-ресторанної справи та туризму,
Вінницький національний аграрний університет*

СВІТОВИЙ РИНОК ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Анотація. У статті аналізуються фактори впливу на конкурентоспроможність туристичних послуг світового ринку; досліджуються темпи розвитку туристичної галузі та сукупність чинників, які впливають на розвиток міжнародного туризму. Показано роль транснаціональних корпорацій у формуванні та розвитку світового туристичного ринку.

Ключові слова: міжнародний ринок туристичних послуг, конкурентоспроможність туристичних послуг, глобалізаційні процеси, міжнародні туристичні прибуття, індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму, транснаціоналізація.

Постановка проблеми. Міжнародний туризм як найважливіша складова частина зовнішньоекономічної діяльності кожної з держав світового співтовариства є однією з найбільших і високоприбуткових галузей світових економік, адже він входить в число трьох найбільших експортних галузей. Ринок туристичних послуг – це система світових господарських зв'язків, де здійснюється процес перетворення туристично-екскурсійних послуг на грошові кошти і зворотне перетворення грошових коштів на туристично-екскурсійні послуги.

Туристична галузь є важливим чинником стабільного й динамічного збільшення надходжень до бюджету, істотного позитивного впливу на стан сумісних галузей економіки, таких як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство тощо. Міжнародний туризм вносить вагомий, з кожним роком зростаючий внесок у розвиток міжнародної економіки.

Вплив глобалізаційних процесів на міжнародний туризм у світі зростає, що пов'язано з розширенням внесків міжнародного туризму в платіжний баланс країни, забезпеченням зайнятості населення, сприянням диверсифікації економіки, а також з раціональним використанням рекреаційних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей та закономірностей розвитку міжнародного ринку туристичних послуг значну увагу приділяють провідні вітчизняні науковці та зарубіжні економісти Азар В., Безносок В., Герасименко В., Гудзя П., Жукова М., Кадта Е., Кифяк В., Купер К., Козик В., Левковська Л., Макогон Ю., Мілля Р., Моррісон А., Новицький В. Ткаченко Т., Чудновський О. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні існують передумови для розвитку туристичної галузі. Однак для збільшення залучення іноземних

туристів необхідно вжити заходів, таких як: усунення перешкод, пов'язаних з різними формами власності туристичних підприємств; незадовільним управлінням, спричиненим відсутністю підготовлених кваліфікованих кадрів; будівництво нових туристичних об'єктів з високим рівнем комфорту; розширення спортивно-рекреаційних послуг; підвищення якості лікувальних послуг; розширення спектру пропонованих побутових послуг. Відтак, недостатньо дослідженими залишаються питання конкурентоспроможності туристичних послуг на світовому ринку.

Мета статті полягає у дослідженні ринку туристичних послуг та визначенні факторів забезпечення конкурентоспроможності туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку світового господарства характеризується домінуванням сфери послуг як у структурі національного виробництва більшості країн світу, так і в системі міжнародних економічних відносин. Це свідчить, з одного боку, про формування економіки нового типу, а з іншого – глобальний перетворень, перехід до наступного ступеня розвитку світового співтовариства. Сьогодні відзначається провідними позиціями сфери послуг у системі створення валового національного продукту, зовнішньої торгівлі окремої країни та, відповідно, міжнародної торгівлі в цілому. За останні роки міжнародний туризм почав розвиватися стрімкими темпами. Туристична сфера є доволі прибутковою як для держави, так і для економічних суб'єктів на мікрорівні [1].

Туристичний бізнес є досить вигідним напрямом вкладання капіталу, що дає високий і швидкий економічний ефект (окупність витрат у середньому складає два-чотири роки, а витрати на створення одного робочого місця у 20 разів менші, ніж у промисловості). При цьому важливо враховувати, що туристичні послуги не вичерпуються, відтворюються безперервно, існує можливість їх постійного удосконалення, вони реалізуються за готівку у твердій валюті, а не надаються в кредит.

Незважаючи на значний інтерес до дослідження міжнародного туризму, багато аспектів його функціонування потребують додаткової уваги. Зокрема, організаційний механізм та конкурентоспроможність країн на ринку туристичних послуг. Суть конкуренції у будь-якій галузі економіки розкривається з декількох позицій, в туристичній галузі до них відносять наступні: суперництво між існуючими конкурентами; туристичні послуги аналогічного або вишого рівня; постійна зміна уподобань споживачів щодо характеру послуги; зміна загальної

ситуації в країні, яка може завадити розвитку туристичного бізнесу (рис. 1).

Потенційний турист під час вибору тієї чи іншої країни для подорожі бере до уваги такі фактори, як політична та економічна стабільність, наявність туристично-рекреаційного потенціалу, пропозиції туристичних компаній, ціни, характер транспортних зв'язків, реклама, відгуки від споживачів туристичного продукту, географічні, природні, кліматичні, культурні та релігійні характеристики країни.

Одним з основних показників, що характеризують привабливість країни з погляду міжнародного туризму, є індекс конкурентоспроможності подорожей і туризму, впроваджений для оцінки впливу різноманітних факторів та політичних подій на зміни галузі туризму в певній країні.

Так, статистичні дані ВТО, скажімо, за 2014 р. свідчать про те, що Європа, як і раніше, залишається лідером світового туризму (п'ять перших місць зайняли саме європейські країни) [6; 8].

Країною з найвищими темпами зростання туристичної діяльності є Швейцарія, яка має кращі готелі світу, висококваліфікований персонал та привертає увагу своїх туристів гарними пейзажами, кращою екологією, високим рівнем безпеки. Крім того, в країні постійно проводять численні ярмарки та виставки, тому саме в Швейцарію здебільшого і планують ділові поїздки. Однак, на думку туристів, ціни в даній країні занадто високі, що і стало підґрунтям надати країні 139-те місце за цим показником.

На другому місці в Європі після Швейцарії знаходиться Німеччина. До того ж країна займає шосте місце за рівнем розвитку туристичної інфраструктури, п'яте – за кількістю об'єктів культурної спадщини й друге місце – за обсягом дієвого туризму, проведенням міжнародних ярмарків і виставок [4]. Високі оцінки рівня розвитку інфраструктури, безпеки туристів та екології отримали Австрія й Італія. У десятку кращих країн з розвитку міжнародного туризму увійшла Іспанія (саме вона утримувала пальму першості багато років). Вона – на першому місці за кількістю об'єктів культурної спадщини й на третьому – за проведенням ярмарків і виставок. Крім того, Іспанія вважається однією з країн з досить спокійним політичним становищем, що вивело її за цим показником на восьме місце.

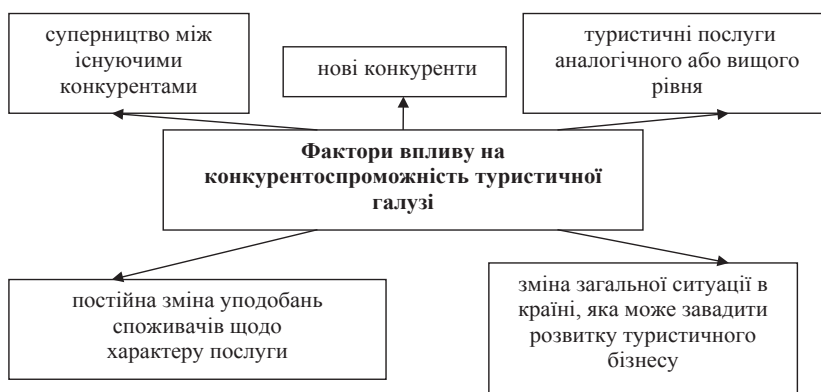

Рис. 1. Фактори впливу на конкурентоспроможність туристичної галузі

Відповідно до статистичних даних, втратили свої позиції деякі країни Північної Європи, натомість за індексом конкурентоспроможності подорожей вони переважають країни Азії, що розвиваються. Конкурентоспроможність туристичної індустрії означає здатність таким чином використати наявні ресурси, щоб задовольнити попит найбільшої кількості споживачів – потенційних туристів [7; 8].

Не дивлячись на короткотривалі коливання в окремі періоди, розвиток міжнародного туризму в світі характеризується високими темпами зростання. По підсумках 2014 р. зафіксовано нові рекорди розвитку туризму у світі. Число міжнародних туристичних прибуттів зросло на 71 млн. осіб порівняно з 2013 р. (рис. 2).

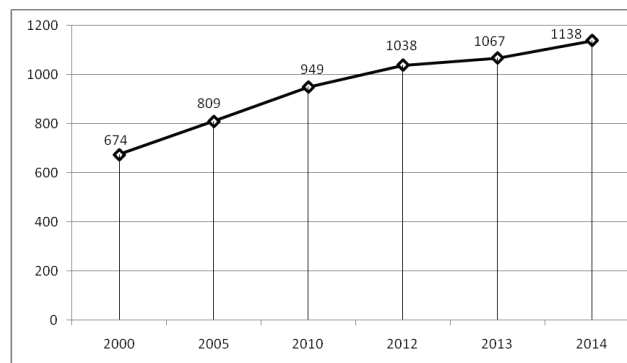

Рис. 2. Динаміка міжнародних туристичних прибуттів у 2000–2014 рр. (млн. дол.)

У деяких зарубіжних країнах туризм є однією з пріоритетних галузей, його внесок у валовий національний дохід складає 15–35%. До них відносяться Угорщина, Чехія, Австрія, Швейцарія, Італія, Франція, Іспанія, Португалія та ін. Розвиток туризму, ріст об'єму туристичних послуг збільшує кількість робочих місць. За оцінками фахівців, на цю галузь у даний час приходить кожне 12-те робоче місце в світі, а також близько 30% експорту послуг [2].

Міжнародний туризм є важливим джерелом надходжень іноземної валюти. Протягом 2013–2014 рр. серед 10 країн, які отримують найвищі доходи від міжнародного туризму, найістотніший приріст надходжень від туризму був відзначений у Гонконгу (Китай) (+17%), США (+8%), Німеччині (+7%), Франції (+5%) і Великобританії (+4%). Аналіз низки інших великих туристичних напрямків також свідчить про зростання цього показника. До їх числа відносяться: Японія (+48%), Швеція (+26%), Південна Африка (+26%), Республіка Корея

Таблиця 1

Рейтинг країн за туристичними відвідуваннями у 2014 р.

№	Країна	Міжнародні туристичні відвідування, млн. осіб	Рейтинг
1	Франція	81,4	1
2	США	62,7	2
3	Китай	57,6	3
4	Іспанія	56,7	4
5	Італія	46,1	5
6	Туреччина	34,0	6
7	Великобританія	29,3	7
8	Німеччина	28,4	8
9	Російська Федерація	24,9	9
10	Малайзія	24,7	10

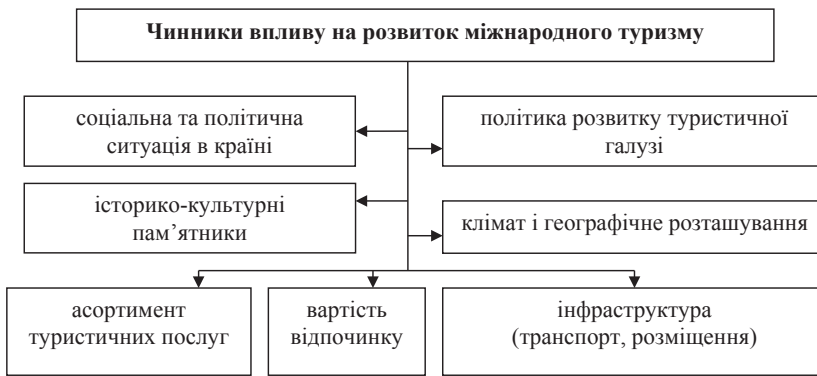

Рис. 3. Чинники впливу на розвиток міжнародного туризму

(+26%), Індія (+23%), Польща (+19%), Таїланд (+17%), Російська Федерація (+16%), Єгипет (+13%), Чеська Республіка (+13%), Тайвань (провінція Китаю) (+11%), Сінгапур (+10%) і Хорватія (+10 %) [3; 10].

Список найбільш відвідуваних туристами країн у світі складається щороку Світовою організацією туризму (табл. 1).

Аналізуючи сукупність чинників, які впливають на розвиток міжнародного туризму (рис. 3), визначається конкурентоспроможність країни на світовому ринку туристичних послуг.

До економічних доцільно віднести загальне економічне зростання, розвиток галузі, збільшення прибутків від туристичної діяльності. Некономічні полягають у досягненні свободи пересування людей, відродженні природної і культурної спадщини та ін. [3]. Однією з особливостей розвитку сучасного туризму є те, що масовий туризм зростає швидше, ніж індивідуальний.

Також характерною особливістю є збільшення вільного часу, особливо у людей похилого віку (переважно з тих країн, у яких пенсії є достатніми для того, щоб здійснювати закордонні подорожі). В усіх економічно розвинених країнах працівники отримують оплачувані відпустки, подовжується також їх тривалість. Таким чином, розвиток міжнародного туризму в світі характеризується високими темпами зростання.

Нині міжнародний ринок туристичних послуг очолює Франція. За нею йдуть США, Китай, Іспанія та Італія відповідно. Впевнено збільшує кількість туристичних відвідувань регіон Північної Африки, показуючи високий приріст за 2014 р. За прогнозами Світової організації туризму, в 2016 р. у даній галузі продовжаться позитивні тенденції. Так, очікується, що найбільший приріст спостерігатиметься в країнах Азії та Тихоокеанського регіону. Масовий туризм переважає над індивідуальним за рахунок зниженої вартості турів та авіаперавезень [7].

Вплив глобалізаційних процесів на розвиток міжнародного туризму найкраще простежуються на прикладі сектора розміщення туристів, в якому ТНК набувають форми готельних мереж, або ланцюгів. Транснаціоналізація міжнародного туризму є звичною практикою, яка зумовлена специфікою туристичного продукту. Ініціатива інтернаціоналізації виробництва в туризмі належить країнам, які генерують потужні туристичні потоки, оскільки саме їм вона дає найбільший зиск. У Північній Америці це США та Канада, в Європі – Німеччина, Великобританія і Франція, в Азії – Японія та Китай. Саме тому більшість ТНК, діяльність яких охоплює туристичний бізнес, базуються у США, Західній Європі, Японії і, з недавнього часу, в Гонконгу та Сінгапурі.

ТНК орієнтована на безперерйне керівництво материнською компанією своїми закордонними філіями і в той же час повинна надавати можливість менеджерам зарубіжних філій самостійно приймати рішення щодо задоволення попиту споживачів з урахуванням специфіки місцевого ринку та відповідно до законодавства приймаючої країни [5; 6]. Відкриваючи філії за кордоном, вони впроваджуються в економіку приймаючих країн, а самі країни вписуються в інтернаціонально організовані цими корпораціями виробництва туристичних продуктів. Діяльність ТНК підсилює взаємозв'язок і взаємозалежність внутрішніх і зовнішніх туристичних ринків окремих країн [9].

Більшість ТНК у туризмі базуються в країнах так званої «Триади»: США – Західна Європа – Японія та з недавнього часу і в Гонконгу. Географія штаб-квартир ТНК підтверджує той факт, що транснаціоналізація туристичного бізнесу бере початок у країнах – донорах туристичних потоків, які здійснюють зарубіжне інвестування. В туристичній індустрії ТНК отримали широке поширення.

За прогнозами Всесвітньої Туристичної Організації (ВТО), у XXI ст. очікується туристичний бум: кількість подорожуючих у світі до 2020 р. зросте до 1,6 млрд. осіб за рік, що означає збільшення туристичних прибуттів у 2,4 рази порівняно з 2000 р. При цьому до 2020 р. передбачається збільшення доходів від туризму до 2 000 млрд. доларів США.

Спрогнозовано найпопулярніші туристичні напрямки до 2020 р. (табл. 2).

Таблиця 2

Прогноз найбільш популярних туристичних напрямків до 2020 р.

Країна	Кількість туристичних прибуттів, млн.	Частка на світовому туристичному ринку, %	Динаміка зростання 2000–2020 рр., %
Китай	137,1	8,6	8,0
США	102,4	6,4	3,5
Франція	93,3	5,8	1,8
Іспанія	71,0	4,4	2,4
Гонконг	59,3	3,7	7,3
Італія	52,9	3,3	2,2
Великобританія	52,8	3,3	3,0
Мексика	48,9	3,1	3,6
Росія	47,1	2,9	6,7
Чеська Республіка	44,0	2,7	4,0
Всього	708,8	44,2	-

Щоденні витрати туристів, за винятком коштів на авіаперавезення, збільшаться до 5 млрд. доларів у день. Найбільшими країнами – постачальниками туристичних потоків можуть стати Великобританія, Німеччина, Японія, США, Китай.

Висновки. Отже, незважаючи на слабе економічне зростання в багатьох країнах і високий рівень безробіття, протягом останнього часу на ринку міжнародного туризму

вдалося зберегти відносну стабільність. Найбільш інтенсивний розвиток туризму спостерігається в країнах, що розвиваються (його показник збільшився на 10–12%). Структура туризму останнім часом практично не змінилася. Європа, як і раніше, залишається лідером світового туризму. Однак тенденції розвитку міжнародного туризму супроводжуються низкою проблем, пов'язаних з економічною кризою, активізацією інтеграційних процесів в галузі транспорту і сфері туризму, візовими перешкодами та загрозою тероризму. Кожна країна використовує свою політику підвищення конкурентоспроможності туристичної індустрії, яка переслідує як економічні, так і неекономічні цілі.

Подальші наукові дослідження в цьому напрямку сприятимуть пошукам шляхів вирішення проблем міжнародного туризму, які ще мають місце.

Література:

1. Алейникова Г.М. Организация и управление турбизнесом / Г.М. Алейникова. – Донецк : ДИТБ, 2012. – 184 с.
2. Белоусов Д.С. Туризм и глобальный экономический кризис / Д.С. Белоусов // Материалы I междунар. науч. конф. «Глобализация и туризм: проблемы взаимодействия». – 2012. – № 2. – С. 83–94.
3. Ганский В.А. Современные тенденции развития мирового рынка туристических услуг / В.А. Ганский // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Серія «Економіка». – 2012. – № 2. – С. 23–27.
4. Гуляев В.Г. Туризм: экономика и социальное развитие / В.Г. Гуляев. – М. : Финансы и статистика, 2013. – 304 с.
5. Данильчук В.Ф. Мировой рынок услуг турбизнеса / В.Ф. Данильчук. – Донецк : ДИТБ, 2012. – 146 с.
7. Статистичний звіт ЮНВТО за 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://media.unwto.org/ru/node/40148>.
8. Темник І.О. Умови та чинники розвитку міжнародного туризму / І.О. Темник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/>.
9. Топсхалова Ф.М. Международный опыт функционирования и тенденции развития рынка туристско-рекреационных

услуг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rae.ru/monographs/150-4826#footnote-929-29>.

10. Kester G. International Tourism Results and Prospects for 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtxtq4w60x-qpw.cloudfront.?op=1&z=499&p=1>.
11. UNWTO (2013), UNWTO World Tourism Barometer, vol. 3, [online], available at: <http://www.unwto.org/facts/eng/barometer.htm> (Accessed 21 Oct 2014).

Цихановская В.М., Ковальчук С.Я. Мировой рынок туристических услуг: обеспечение конкурентоспособности

Аннотация. В статье анализируются факторы влияния на конкурентоспособность туристических услуг мирового рынка; исследуются темпы развития туристической отрасли и совокупность факторов, которые влияют на развитие международного туризма. Показана роль транснациональных корпораций в формировании и развитии мирового туристического рынка.

Ключевые слова: международный рынок туристических услуг, конкурентоспособность туристических услуг, процессы глобализации, международные туристические прибытия, индекс конкурентоспособности путешествий и туризма, транснационализация.

Tsikhonovska V.M., Kovalchuk S.Y. World market of tourist services: providing of competitiveness

Summary. The factors of influence on the competitiveness of tourist services of world market are analyzed in the article; the rates of development of tourist industry are probed that aggregate of factors which influence on development of international tourism; the role of multinational corporations is rotined in forming and world tourist market development.

Keywords: international market of tourist services, competitiveness of tourist services, globalization processes, international arrival, index of competitiveness of trips and tourism, is tourist, trance nationalization.

*Гужва І.Ю.,**к.е.н., проректор з наукової роботи
і міжнародних відносин,**Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі*

МЕХАНІЗМ ВИРІШЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ СУПЕРЕЧОК В СОТ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ І СУЧАСНА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Анотація. У статті визначено теоретичні засади та особливості практичного використання країнами світу механізму вирішення торговельних суперечок в рамках СОТ. Поетапно окреслено процедуру вирішення торговельних суперечок в СОТ. Проаналізовано розповсюдженість та результативність використання механізму торговельних суперечок в країнах світу. Розглянутий досвід України у сфері вирішення торговельних суперечок СОТ.

Ключові слова: торговельна суперечка, Світова організація торгівлі (СОТ), третейська група, міжнародна торгівля, національні інтереси.

Постановка проблеми. Механізм вирішення суперечок в рамках СОТ є центральним елементом, що забезпечує безпеку та передбачуваність міжнародної торгової системи. Він посилює права та обов'язки сторін, виходячи із підписаних угод, та прояснює існуючі положення досягнутих домовленостей у відповідності до загальних правил інтерпретації міжнародного публічного права.

Одним з основних пріоритетів механізму вирішення суперечок в рамках СОТ є можливість проведення незалежного розслідування, яке може ініціювати будь-який член організації, щоб відстояти свої права. Система урегулювання суперечок СОТ ґрунтується на єдиних правилах для всіх учасників незалежно від їх політичної ваги та економічної могутності. Це має істотне значення для країн, які у вирішенні суперечок з більш сильним торговельним партнером на двосторонній основі апріорі опиняються у менш сприятливому становищі.

Механізм вирішення суперечок в СОТ надає країнам-членам можливість урегулювати торговельні конфлікти в рамках міжнародного правового поля, не вдаючись до розгортання торгових воєн. Він дозволяє захистити національні економічні інтереси шляхом усунення дискримінаційних заходів зі сторони торговельних партнерів, а також шляхом покращення доступу вітчизняних товарів та іноземні ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теорії та практики вирішення торговельних суперечок в рамках СОТ присвячено наукові публікації багатьох вітчизняних вчених, зокрема, С.Г. Осики [1], А.С. Лекарь [2], Т.Ф. Гордєєвої [3], Т.О. Осташко [4], О.Ю. Сафонові [5] та ін. Результати їх наукових пошуків становлять значну базу для дослідження особливостей функціонування системи вирішення торговельних суперечок в СОТ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак останні роки стають дуже напруженим періодом для механізму вирішення суперечок, адже самі суперечки стають все більш складними, а коло юридичних питань, що містяться у відповідних позовах, стає набагато ширшим. Водночас

Україна дедалі більше залучається до практики вирішення торговельних суперечок в якості як ініціатора, так і відповідача. Зазначені особливості обумовлюють необхідність здійснення подальших досліджень у сфері використання механізму вирішення торговельних суперечок в СОТ для реалізації національних інтересів.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних та практичних аспектів функціонування системи урегулювання торговельних суперечок в рамках СОТ на сучасному етапі; аналізі досвіду участі України у вирішенні торговельних суперечок та формулюванні рекомендацій, що дозволять збільшити ефективність використання нею даного механізму захисту національних інтересів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливість механізму вирішення торговельних суперечок в СОТ полягає у тому, що перш ніж доводити конфлікт до самої суперечки, країна-ініціатор зобов'язана провести консультації зі стороною, яка порушує норми СОТ. Проблеми між сторонами можуть бути вирішені вже на цій стадії. Це дозволяє не відволікати значні фінансові та людські ресурси на тривалий процес офіційного вирішення спорів.

Якщо сторонам за підсумками таких консультацій не вдається досягти компромісу, вони застосовують механізм вирішення суперечок, передбачених нормами і правилами СОТ. Дуже важливою на сучасному етапі є та обставина, що тепер встановлено чіткі часові обмеження на кожен з етапів суперечки. Це визначає орієнтири для учасників спору, а також запобігає його затягуванню.

До основних етапів вирішення суперечок у рамках СОТ належать (рис. 1):

1. Консультації – носять конфіденційний характер, зазвичай тривають до двох місяців. Протягом процесу консультацій сторони можуть користуватися так званими «добрими послугами» – допомогою будь-якої держави чи міжнародної організації у встановленні контакту та початку вирішення суперечок між сторонами і досягнення компромісу. Крім того, за згодою сторін на етапі консультацій до суперечки можуть приєднатися інші країни – члени СОТ в якості спостерігачів. Якщо компромісу досягти не вдається, країна – ініціатор суперечки може вимагати створення третейської групи.

2. Створення третейської групи – відбувається на засіданні Органу з вирішення суперечок СОТ, якщо тільки не досягнуто «негативного консенсусу» (всі країни проголосують проти). Країна, проти якої ведеться суперечка, може заблокувати створення третейської групи лише один раз. Якщо сторона, яка ініціювала суперечку, наполягатиме далі, третейська група буде створена.

3. Визначення повноважень третейської групи – визначення кола питань, які вирішуватиме третейська група, виносячи

рішення по суті проблеми. Члени третейської групи обираються сторонами таким чином, щоб забезпечити незалежність при вирішенні суперечки, з індикативного списку урядових і неурядових осіб, які мають відповідну кваліфікацію у сфері міжнародного торгового права. Третейська група складається, як правило, з трьох осіб. Якщо сторони суперечки не можуть визначити склад третейської групи, це робить Генеральний директор СОТ.

Члени третейської групи проводять розгляд, виходячи винятково з положень, зазначених ініціатором суперечки в його позові. Таким чином, коло питань, які розглядаються третейською групою, визначається стороною, яка вирішала розпочати суперечку, тому для неї важливо представити на розгляд детально розроблену скаргу з описанням всіх порушених правил і норм СОТ. Якщо сторона, проти якої ведеться суперечка, порушила норми СОТ, не вказані у скарзі ініціатора суперечки, вона буде виправдана третейською групою.

4. Розслідування третейської групи – в процесі проведення своєї роботи третейська група повинна забезпечувати високу якість та оперативність своїх доповідей щодо суті вирішуваної суперечки. В процесі виконання своїх обов'язків третейська група може зіштовхуватися з питаннями, які не мають прямого відношення до торгової політики і вимагають низки технічних знань. В такому випадку вона запрошує визнаних експертів у відповідній сфері для одержання додаткової інформації та проведення технічних консультацій.

5. Попередній розгляд – передбачає формування описової частини проекту доповіді третейської групи, який міститиме факти, аргументи, а також надані у письмовому вигляді зауваження сторін суперечки. Окрім надання письмових зауважень, відбуваються публічні слухання, в яких беруть участь сторони конфлікту, треті сторони також можуть виражати свою позицію. Брати до уваги докази третьої сторони чи ні – визначає третейська група.

6. Представлення попереднього звіту – містить не лише описові розділи, але й висновки та зауваження третейської групи. За правилами, ця стадія настає не пізніше ніж через 6 місяців після створення третейської групи. На практиці цього терміну часто не дотримуються через складність і комплексність питань, що виносяться на розгляд.

7. Представлення остаточної версії звіту – звіт третейської групи проходить процедуру затвердження на засіданні Органу з вирішення суперечок СОТ. Якщо сторона, що програла суперечку, подає апеляцію, звіт затверджується після її розгляду.

8. Прийняття Органом по вирішенню суперечок СОТ звіту третейської групи – звіт третейської групи заслуховується і схвалюється на засіданні. В разі подання апеляції, вона триває впродовж двох місяців з можливістю продовження процедури ще на місяць. За її підсумками Органом по вирішенню суперечок СОТ схвалює доповідь Апеляційного органу.

9. Впровадження рекомендацій Органу з вирішення суперечок СОТ стороною, яка програла суперечку, – впродовж 30 днів сторона, що програла суперечку, зобов'язана надати інформацію про те, яким чином вона збирається виконати відповідні рекомендації. Важливим аспектом функціонування СОТ в даному випадку є обов'язковість виконання рішення Органу з вирішення суперечок стороною, що програла. Хоча СОТ не має механізмів змушувати держави виконувати рішення Органу з вирішення суперечок, правилами передбачено право сторони, яка виграла суперечку, скасовувати режим найбільшого сприяння та підвищувати тор-

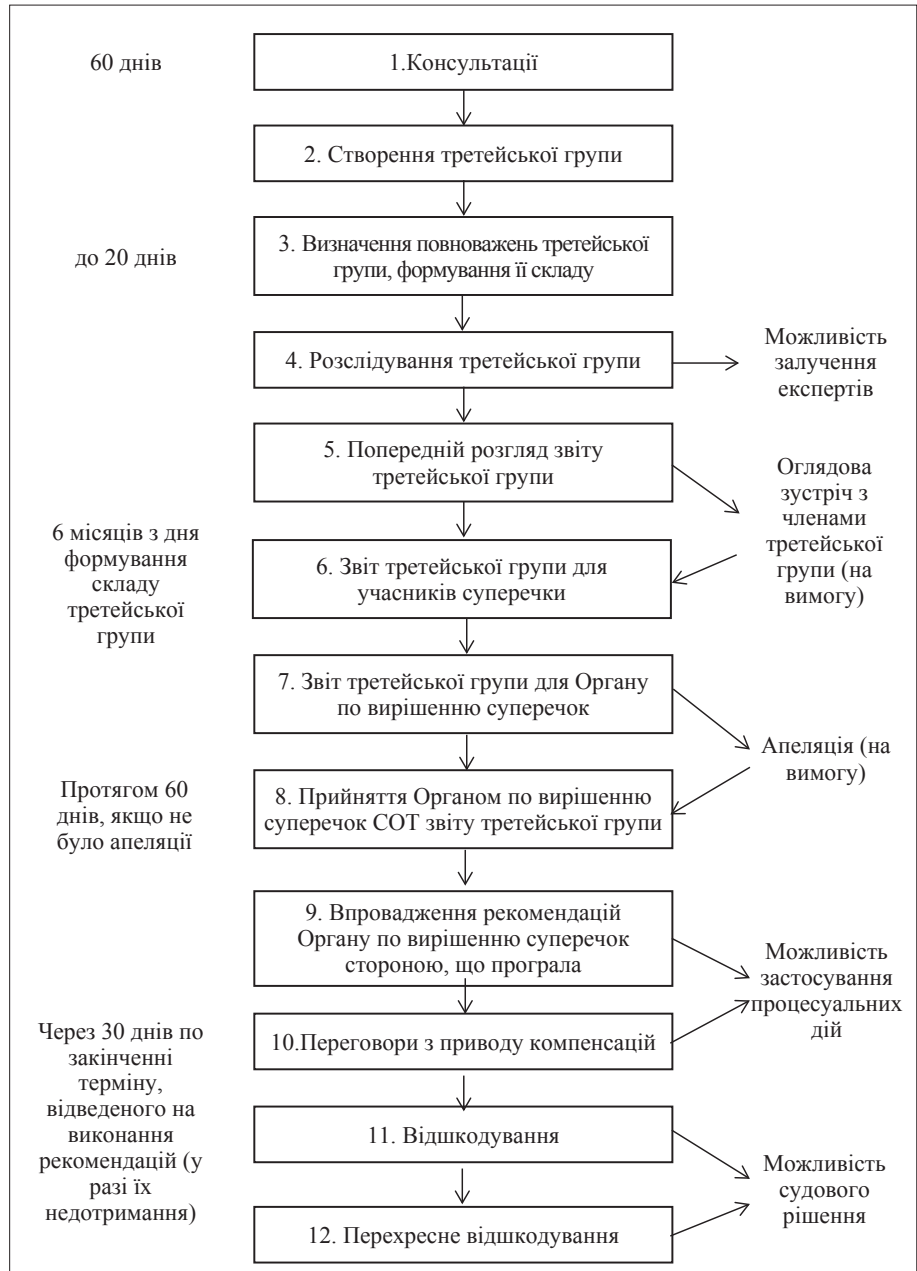

Рис. 1. Етапи процедури урегулювання суперечок в СОТ

Джерело: [6, с. 235]

говельні бар'єри проти країни, яка програла, якщо вона не збирається виконувати розпорядження Органу з вирішення суперечок.

10. Компенсації – якщо країна, що програла суперечку, не має можливості виконати рекомендації Органу з вирішення спорів у встановлені строки, вона може розпочати переговори з протилежною стороною суперечки щодо надання взаємно прийнятної компенсації. Така компенсація не носить грошового вираження, а пов'язана з наданням додаткових преференцій у торгівлі.

11. Відшкодування – якщо сторони не можуть домовитися з приводу компенсації, потерпіла сторона звертається до Органу з вирішення суперечок СОТ з проханням дати дозвіл на призупинення торговельних преференцій по відношенню до сторони, яка порушила норми СОТ. Перевага в даному випадку надається призупиненню в тих сферах, які були предметом суперечки.

12. Перехресне відшкодування – якщо торгівля носить явно односторонній характер і призупинення торговельних преференцій в тому секторі, який був предметом суперечки, не дає жодних переваг для потерпілої сторони, призупинення торговельних преференцій відбувається за іншими секторами торгівлі чи угодами СОТ.

Слід зазначити, що механізм урегулювання суперечок є поширеним засобом вирішення проблем порушення правил СОТ серед його учасників. Так, станом на 2013 р. було заявлено про 456 спорів, серед яких 144 знаходились на етапі консультацій, 24 – на етапі створення третейської групи, 9 – на етапі визначення повноважень третейської групи, 93 – на етапі досягнення компромісу до прийняття доповіді третейської групи внесення рекомендацій Органом з вирішення суперечок, 28 – на етапі заслуховування звіту третейської групи, 83 – на етапі виконання рекомендацій Органу з вирішення суперечок стороною, яка програла спор, 21 – на етапі досягнення консенсусу щодо компенсацій, 5 – на етапі невиконання рекомендацій стороною, що програла, і 5 – на етапі здійснення відшкодування [7].

Як видно, більшість суперечок обоюдно вирішувались сторонами або на етапі консультацій, або в ході розгляду до прийняття рішення третейською групою чи апеляційним органом. Лише 2% суперечок закінчувались невиконанням стороною,

яка програла, рекомендацій Органу з вирішення суперечок, а в низці випадків був використаний механізм відшкодування. Це свідчить про ефективність та визнання переважною більшістю країн – членів СОТ системи вирішення суперечок в рамках цієї організації.

До країн, які беруть участь в найбільшій кількості спорів у рамках СОТ, належать США, ЄС, Канада, Бразилія, Мексика, Китай, Індія та ін. (табл. 1).

Всього США брали участь в 224 торгових суперечках в рамках СОТ. При цьому коло питань, які виносилися на розгляд, було доволі широким. В основному вони стосувалися інспекції сільськогосподарської продукції, митної класифікації товарів, заходів, що впливали на торгівлю та інвестиції в галузі машинобудування, тощо. Географічний розподіл країн, відносно яких США порушували суперечки, є наступним: ЄС (19), Китай (15), Індія, Японія та Мексика (по 6), Канада (5), Бразилія та Австралія (по 4). Необхідно зазначити, що найбільша кількість суперечок відбувається між ЄС та США і стосуються переважно одних і тих самих проблем. Так, всього ЄС ініціював проти США 32 суперечки, частина з яких стосувалась заходів щодо застосування антидемпінгового мита на європейську сталь.

Серед країн, які не так давно приєдналися до СОТ, найбільш активну роль у суперечках СОТ відіграє Китай. На даний момент ним ініційовано 11 суперечок, 30 суперечок ініційовано проти нього і ще в 96 Китай виступає третьою стороною. Переважна частина суперечок стосується застосування антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних заходів проти китайських компаній. У свою чергу, суперечки проти Китаю також оскаржують правомірність застосування ним низки антидемпінгових заходів та практики субсидування. Слід зазначити, що серед країн – членів СОТ існує правило не ініціювати суперечки проти країн, які нещодавно приєдналися до організації, впродовж перших трьох років (це так званий пільговий період – grace period). Але якщо країна сама ініціює суперечки проти інших у цей період, тоді інші країни починають розглядати її як повноправного учасника системи торговельних суперечок та ініціюють суперечки проти неї. Саме такий досвід спіткав Китай у 2002 р., який ініціював суперечку проти США з приводу застосування ними захисних заходів на металеву продукцію китайського виробництва.

Слід зазначити, що останні роки стали дуже напруженим періодом для механізму вирішення суперечок в рамках Світової організації торгівлі. Тільки за 2013–2014 рр. було випущено 14 доповідей третейських груп і шість доповідей Апеляційного органу. Суперечки, що розглядаються судовими органами СОТ, стають все більш складними. Причому коло юридичних питань, що містяться в позовах, стало набагато ширшим, ніж у минулі роки: під час суперечок зачіпаються практично всі угоди СОТ [8, с. 4]. Як наслідок, процес вирішення торговельних суперечок у рамках СОТ стає достатньо тривалим і може не виправдати ситуативних явищ у торговельно-економічних відносинах. Однак поряд з цим даний інструмент дозволяє привернути увагу світової спільноти та упередити повторення аналогічних ситуацій у загальносвітової практиці.

Механізм вирішення суперечок СОТ залишається однією з фундаментальних основ багатосторонньої торговельної системи, і зростаюче число суперечок підтверджує значущість цього механізму для членів організації. Однак ускладнення сучасної практики торговельно-економічного співробітництва і відповідне ускладнення у зв'язку з цим суперечок щодо нього вимагають вдосконалення процедури урегулювання суперечок

Таблиця 1

Країни світу, що брали найбільшу участь в торговельних суперечках СОТ в період 1995–2012 рр.

Країни – ініціатори суперечок	Кількість суперечок	Країни, проти яких ініційовано суперечки	Кількість суперечок
США	105	США	119
ЄС	87	ЄС	73
Канада	33	Китай	30
Бразилія	26	Індія	22
Мексика	23	Аргентина	22
Індія	21	Канада	17
Аргентина	18	Японія	15
Японія	17	Бразилія	14
Південна Корея	15	Мексика	14
Таїланд	13	Південна Корея	14

Джерело: [7]

в СОТ. Поліпшення механізму вирішення суперечок – явище зовсім не нове, воно відбувається за допомогою різних доповнюючих один одного методів. Так, з 1995 р. ведеться переговорний процес про перегляд Домовленості про правила і процедури врегулювання суперечок, в ході якого члени СОТ представили свої пропозиції щодо поліпшення або уточнення відповідних процедур.

Для країн, що розвиваються, найбільший інтерес представляють ті пропозиції, які спрямовані на спрощення доступу до механізму вирішення суперечок та на забезпечення ефективного виконання рішень. Дві третини членів СОТ так чи інакше брали участь у торговельних суперечках, і, отже, необхідно спростити доступ, щоб і третина, яка залишилася (в основному невеличкі країни), могла безперешкодно скористатися цим інструментом.

Зі спрощенням доступу до механізму вирішення суперечок пов'язані насамперед дві умови: участь третіх сторін і перегляд термінів. Щодо прав третіх сторін у судовому процесі, є кілька пропозицій. Одна з них, наприклад, полягає в тому, щоб автоматично допускати третю сторону до процесу в тому випадку, якщо відповідач у відведений строк не висловить відповідного заперечення. Інша пропозиція стосується розширення кола прав третіх сторін на етапі слухання справи в спеціальній групі [9].

Перегляд термінів, у свою чергу, спрямований на досягнення двох цілей: продовження деяких строків на користь країн і скорочення затримок на окремих етапах судового процесу. Інші пропозиції, наприклад, щодо створення списку кандидатів для прискореного формування групи експертів, також можуть внести свій внесок у скорочення термінів. Слід пам'ятати, що тривалі терміни ведуть до більших витрат, і не тільки судових, а й тих, які виникають в галузі, яка страждає від неправомірних дій, проти яких виступає позивач.

Насамкінець розглянемо досвід України у сфері вирішення торговельних суперечок СОТ. Незважаючи на те що країна нещодавно набула членство в СОТ, вона також має певний досвід участі в системі урегулювання суперечок СОТ. На разі вона є єдиною країною пострадянського простору, яка, будучи членом СОТ, ініціювала суперечки і проти якої розпочинали суперечки інші країни (табл. 2).

Перша суперечка була ініційована Україною у липні 2010 р. стосовно регулювання імпорту алкоголю та сигарет у Вірменії, а саме стосовно дискримінаційного застосування акцизних зборів. У жовтні 2010 р. було подано заяву на формування третейської групи. Однак у грудні 2011 р. суперечку було урегульовано між сторонами шляхом досягнення взаємної домовленості між сторонами шляхом вирівнювання акцизних ставок для української та вірменської продукції.

Ще одна суперечка була ініційована Україною проти застосування екологічного збору на імпорт товару у пластиковій упаковці в Молдові. У відповідь Молдова ініціювала суперечку проти акцизного збору на алкогольні напої в Україні. В підсумку країни домовились на зниження екологічного збору та вирівнювання акцизних ставок за рахунок.

Остання з ініційованих Україною на даний час суперечок стосувалася Закону Австралії «Про звичайну упаковку сигарет» у 2012 р. До суперечки невдовзі приєдналися Гондурас та Домініканська Республіка. Однак виявилось, що дана суперечка лобювалася Асоціацією тютюнових виробників «Укртютюн», куди входять лише іноземні американські та британські компанії, які раніше вже намагалися оскаржити рішення Австралії через Вищий суд цієї країни. Однак не змігши ефективно використати даний механізм, зазначені компанії вирішили діяти через Україну в СОТ. У поєднанні з тим фактом, що

Таблиця 2

Торговельні суперечки, ініційовані Україною щодо інших країн та іншими країнами проти неї в рамках СОТ

Торговельні суперечки, ініційовані Україною проти інших країн		
Країна, проти якої ініційовано суперечку Україною	Дата початку консультацій в рамках процедури суперечки в СОТ	Підстава виникнення суперечки
Вірменія	20 липня 2010 р.	Порушення ГАТТ 1994 р. Статті II:1, III:1, III:2, III:4
Молдова	17 лютого 2011 р.	Порушення ГАТТ 1994 р. Статті III:1, III:2, III:4
Австралія	13 березня 2012 р.	Порушення ТРІПС. Статті 1.1, 2.1, 3.1, 15, 15.1, 15.4, 16, 16.1, 16.3, 20, 27. Порушення угоди про ТБТ. Статті 2.1, 2.2
Торговельні суперечки, ініційовані іншими країнами проти України		
Країна, що ініціювала суперечку проти України	Дата початку консультацій в рамках процедури суперечки в СОТ	Підстава виникнення суперечки
Молдова	3 березня 2011 р.	Порушення ГАТТ 1994 р. Стаття III:2
Японія	30 жовтня 2013 р.	Порушення угоди про застосування спеціальних заходів обмеження імпорту. Статті 2.1, 3.1, 4.1(a), 4.1(b), 4.2(a), 4.2(b), 4.2(c), 5.1, 7.1, 7.4, 8.1, 11.1(a), 12.1, 12.2, 12.3. Порушення ГАТТ 1994 р. Статті II:1(b), XIX:1
Росія	7 травня 2015 р.	Порушення угоди про застосування антидемпінгових заходів. Статті 1, 2.1, 2.2, 2.2.1, 2.2.1.1, 2.4, 5.8, 6.1, 6.2, 6.4, 6.5.1, 6.6, 6.8, 6.9, 9.2, 9.3, 11.1, 11.2, 11.3. Порушення ГАТТ 1994 р. Стаття VI

Джерело: [7]

Україна не здійснює і не планує здійснювати експорт тютюнових виробів до Австралії, шкода для її міжнародного іміджу від ініціювання даної суперечки зрештою спонукала вітчизняний уряд скасувати торговельну суперечку проти Австралії у липні 2015 р. [10].

Водночас Україна також встигла програти одну ініційовану проти неї Японією суперечку щодо запровадження спеціального мита на легкові автомобілі. З часом до Японії у суперечці приєдналися Євросоюз, США, Росія, Австралія, Корея, Індія та Туреччина. В квітні 2013 р. Україна ввела на три роки спеціальні мита на імпорту нових легкових авто незалежно від країни походження та експорту. Для машин з об'ємом бензинового двигуна 1–1,5 л воно становило 6,46%, з об'ємом 1,5–2,2 л – 12,95%. Ця ініціатива торкнулася багатьох членів організації. До нововведення 26% малолітражних авто імпортувалося з Росії, по 15% – з Німеччини та Китаю. Основними постачальниками 1,5–3-літрових автомобілів в Україну були Японія (21%), Корея і Росія (по 15%), Німеччина (14%) і Великобританія (13%).

Україна стверджувала, що спеціальні мита були вимушеним заходом для захисту українських виробників від зростаючого автомобільного імпорту та скорочення вітчизняного виробництва авто. Україна будувала захист на аналізі даних за 2008–2010 рр. Головним аргументом української сторони було те, що співвідношення кількості імпортованих авто до кількості авто внутрішнього виробництва зростає з 38% з 2008 по 2010 р. Також ознакою придушення вітчизняних виробників іноземними конкурентами стало зниження частки автомобілів українського виробництва на українському ринку на 35% за той же період [11]. Однак вищезазначені аргументи не переконали СОТ, Україну було звинувачено у порушенні процедури та безпідставності встановлення спеціального мита на автомобілі.

Основною причиною, через які третейська група, що розглядала суперечку між Японією та Україною, не погодилася з аргументацією вітчизняної сторони, став низький рівень обґрунтованості позицій з боку України, адже:

– для обґрунтування свого рішення компетентний орган України просто математично порівняв відповідні числові показники імпорту автомобілів за період розслідування, замість того щоб ретельно проаналізувати всі відповідні фактори, які могли вплинути на стан імпорту протягом усього періоду розслідування, а не тільки в конкретні його проміжки;

– тільки числовий аналіз імпорту не може підміняти собою обов'язок компетентного органу детально проаналізувати, наскільки «достатньо різким», «досить раповим» і «досить істотним» було збільшення обсягів імпорту за період розслідування, оскільки саме дані критерії, вироблені практикою вирішення спорів СОТ, допомагають визначити, чи відповідає зростання імпорту вимогам ст. 2.1 Угоди про спеціальні заходи;

– оскаржувані захисні заходи були застосовані більш ніж через два роки (14 березня 2013 р.) після завершення періоду розслідування (2008–2010 рр.), що, на думку експертів, суперечило ст. 2.1 Угоди про спеціальні заходи [12, с. 31–32].

Разом з цим за результатами розслідування компетентний орган України зробив висновок про те, що існує загроза заповідання серйозної шкоди національному виробнику. Однак група експертів не погодилася з цим висновком, зазначивши, що питання збитку було недостатньо проаналізоване. Адже

щоб довести наявність загрози збитків, недостатньо простого математичного порівняння показників національної індустрії за період розслідування, як і недостатньо просто математично порівняти зростання імпорту. Навпаки, необхідний докладний аналіз тенденцій таких даних у перспективі на майбутній період.

Висновки. Для вітчизняного уряду та бізнесу постає проблема більш якісного вивчення норм і правил СОТ для виявлення порушень та дискримінації в міжнародній торгівлі як зі сторони торговельних партнерів, так і з власного боку. Слід також відзначити, що для повноцінного застосування інструменту врегулювання суперечок в рамках СОТ на всіх етапах має відбуватися проактивна взаємодія заінтересованих представників бізнесу та влади. Постає необхідність розвитку державно-приватного партнерства щодо оптимального та ефективного використання адекватних механізмів СОТ для захисту національних інтересів. Разом з цим вбачається за доцільне приєднатися до складу членів Дорадчого центру з питань права СОТ (м. Женева), що забезпечить додаткові юридичні можливості супроводження процедур врегулювання суперечок.

Література:

1. Осика С.Г. Вирішення спорів у Світовій організації торгівлі : [монографія] / С.Г. Осика, В.В. Коновалов ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : К.І.С., 2011. – 280 с.
2. Лекарь А.С. Основні риси та базові принципи системи вирішення спорів в рамках Світової організації торгівлі (СОТ) / А.С. Лекарь // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 4. – С. 156–164.
3. Гордєєва Т.Ф. Міжнародні торговельні суперечки у сучасній регулятивній парадигмі / Т.Ф. Гордєєва // Міжнародна економічна політика. – 2013. – Вип. 2. – С. 101–125.
4. Осташко Т.О. Уроки торговельної суперечки щодо експорту сиру в Російську Федерацію / Т.О. Осташко // Економіст. – 2012. – № 4. – С. 29–31.
5. Сафонова О.Ю. Україна в міжнародно-правовому регулюванні вирішення торговельних спорів у СОТ / О.Ю. Сафонова // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 407–410.
6. Членство в ВТО: новий етап участя Росії в міжнародній торговельній системі / Под ред. С.Ф. Сутырина і Н.А. Ломагіна. – Санкт-Петербург : ЭФ СПбГУ, 2013. – 256 с.
7. WTO Dispute Settlement / World Trade Organization [Electronic Resource]. – Mode of access : http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispu_e.htm.
8. Ланьї П.А. Система разрешения спорів в ВТО устойчивое развитие и Латинская Америка: обзор новых трендов / П.А. Ланьї, Т. Соаве // Мосты. – 2015. – Вып. 6. – С. 4–9.
9. Soto R.S. Special Session of the Dispute Settlement Body: Report by the Chairman / R.S.Soto [Electronic resource]. – Mode of access : https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/.../130107/q/TN/DS/26.pdf.
10. Мінекономрозвитку припиняє спір України з Австралією в рамках СОТ / Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248215950&cat_id=244277212.
11. СОТ підтримала Японію у «автоспорі» проти України // Економічна правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2015/06/30/548603/>.
12. Махинова А. Япония v. Украина: результаты спора о применении Украиной защитных мер в отношении импорта некоторых автомобилей / А. Махинова, А. Бровко, В. Мыкуляк // Мосты. – 2015. – Вып. 6. – С. 31–35.

Гужва И.Ю. Механизм решения торговых споров в ВТО: теоретические аспекты и современная практика в Украине и мире

Аннотация. В статье определены теоретические основы и особенности практического использования странами мира механизма разрешения торговых споров в рамках ВТО. Поэтапно обозначена процедура решения торговых споров в ВТО. Проанализированы распространенность и результативность использования механизма торговых споров в странах мира. Рассмотрен опыт Украины в сфере решения торговых споров ВТО.

Ключевые слова: торговый спор, Всемирная торговая организация (ВТО), третейская группа, международная торговля, национальные интересы.

Guzhva I.Yu. The dispute settlement mechanism of the WTO: theoretical aspects and current practice in Ukraine and across the world

Summary. The article deals with theoretical principles and practical application of dispute settlement mechanism of the WTO. The procedure of resolving trade disputes in the WTO is incrementally outlined. The spread and effectiveness of trade disputes mechanism across the world is analyzed. The Ukraine's experience in resolving trade disputes in WTO is revealed.

Keywords: trade dispute, World Trade Organization (WTO) arbitration group, international trade, national interests.

*Іванов Є.І.,**аспірант кафедри світового господарства
і міжнародної економічної інтеграції,**Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі*

ДЕСТРУКТИВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ НА МАКРОЕКОНОМІЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто сучасні виклики, пов'язані з надмірним рівнем відкритості економіки України в системі міжнародних економічних відносин. Проаналізовано структурні проблеми зовнішньої торгівлі України та їх вплив на динаміку розвитку економіки в цілому. Окреслено принципи формування ефективної зовнішньоторговельної політики, спрямованої на усунення структурних диспропорцій зовнішнього сектора економіки країни.

Ключові слова: зовнішньоторговельний оборот, імпортозалежність, сировинна орієнтованість експорту, міжнародна спеціалізація, неотехнологізм.

Постановка проблеми. Основними детермінантами сучасного розвитку економіки України, які найбільше актуалізують проблему необхідності прискореної реструктуризації вітчизняного зовнішньоторговельного обороту та здійснення принципів змін у її зовнішньоторговельній політиці, виступають: наслідки впливу світової фінансово-економічної кризи та складнощі посткризового відновлення глобальної економіки; руйнівний характер бойових дій на сході країни та анексія частини її території, що призвели до розриву виробничих зв'язків між економічними суб'єктами як всередині країни, так і на пострадянському просторі; підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка висуває значний обсяг вимог щодо невідкладного реформування вітчизняної економіки та застосування нових принципів і моделей інтеграції у міжнародний економічний простір.

Однак тенденції, які призвели до неспроможності національної економіки протистояти світовим кризовим явищам і теперішнім викликам, почали закладатися в неї від самого початку розгортання трансформаційних процесів. Внаслідок впливу широкого кола чинників та обставин реалізація національних економічних інтересів, спрямованих на здійснення структурних зрушень в економіці (як в цілому, так і в сфері зовнішньої торгівлі зокрема), не набула пріоритетного значення у вітчизняній економічній політиці. Відтак, через невдачу у здійсненні реформ Україну й досі характеризують успадковані нею від колишньої адміністративно-командної системи zdeформована структура економіки, недостатня адаптованість економічних агентів до вимог ринку, слабкий рівень розвитку інституційних засад та інфраструктури в усіх без винятку сферах економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей формування зовнішньоторговельного сектора національної економіки України присвячено низку наукових публікацій провідних вітчизняних вчених-економістів, зокрема. А.А. Мазаракі [1], Т.М. Мельник [2], О.Ю. Пасічної [3], Н.М. Грущинської [4] та ін. Результати їх наукових пошуків сформували ґрунтовний базис для проведення цього дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак особливості сучасних викликів макроекономічної стабільності в Україні, які обумовлюються деструктивними факторами зовнішнього сектора вітчизняної економіки, визначають необхідність проведення подальших наукових розвідок з обраної теми дослідження. Деталізації та уточнення потребують також принципи формування ефективної зовнішньоторговельної політики держави.

Мета статті полягає в аналізі системних проблем зовнішньоторговельного сектора економіки України, пов'язаних з існуючими структурними диспропорціями її виробничо-експортного потенціалу, та окресленні вимог до реформування вітчизняної зовнішньоторговельної політики, які вони висувають.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір Україною «наздоганяючої» моделі розвитку в процесі трансформації призвів до формування змішаної техніко-економічної моделі української економіки з секторами, що значно відрізняються за рівнем конкурентоспроможності [4, с. 18]:

- першу групу секторів формують галузі, для яких характерна низька конкурентоспроможність галузей і технологій масового використання (автомобілебудування, виробництво продукції хімічної галузі промисловості, побутової техніки);
- другу групу – галузі, в яких наявний значний потенціал перспективних напрямів фундаментальних досліджень (аерокосмічна галузь, військово-промисловий комплекс);
- однак переважає третя група, яку формують традиційно-індустріальні й сировинно-транзитні галузі економіки, що мають великі експортні можливості (чорна металургія, виробництво неорганічної хімії, мінеральні ресурси).

Таким чином, має місце утвердження неефективної моделі міжнародної спеціалізації економіки України, яка може бути конкурентоспроможною на зовнішніх ринках переважно за рахунок порівняльних переваг у вартості природних ресурсів та робочої сили, а не технологічних чинників. В період до початку розгортання світової фінансово-економічної кризи така орієнтована на експорт сировини модель економічного зростання здебільшого забезпечувала українській економіці відносно стабільний результат за рахунок сприятливої кон'юнктури зовнішніх сировинних ринків. Так, у період з 2002 по 2008 р. стабільно високою серед поставлених Україною за кордон товарів залишалася частка недорогоцінних металів (39,7–42,2%) та мінеральних ресурсів (10,5–13,2%), а темпи зростання їх експорту випереджали загальні.

Яскравим проявом залежності експорту від коливання світової кон'юнктури під час світової фінансово-економічної кризи стала різка зміна в обсягах експорту саме сировинних товарних груп. У 2009 р. порівняно з попереднім роком експорт чорних металів у вартісному вираженні скоротився на 55,3%, що пояснюється як падінням обсягів виробництва, так і майже двократним падінням цін на них на світовому ринку. На 44,7%

знизилися експорт мінеральної сировини, на 50,2% – експорт продукції хімічної промисловості, експорт полімерних матеріалів скоротився на 43,5%, експорт продукції тваринного походження – на 23,9%. Загалом внаслідок впливу світової фінансово-економічної кризи, валютні надходження від експорту у 2009 р. скоротилися на 40,7%.

Посткризове відновлення виявилось нетривалим, та вже внаслідок поширення кризових явищ всередині самої економіки України спостерігалось скорочення вітчизняного експорту на 8,0% у 2013 р., на 14,9% – у 2014 р. і, відповідно, на 34,6% – у січні-квітні 2015 р. І хоча в даному випадку зафіксоване падіння обумовлюється переважно внутрішніми чинниками (анексією Криму, зруйнуванням близько 60% економічного потенціалу Донецької та близько 85–90% економічного потенціалу Луганської областей [5, с. 67]), навіть у разі успішного завершення військового конфлікту відновлення переважної більшості зруйнованих об'єктів виробничого комплексу та інфраструктури Донбасу буде економічно недоцільним через їх значну моральну застарілість, а отже, й невідповідність сучасним потребам ринку. Відтак, характерні риси розгортання поточної кризи в економіці України у поєднанні з хронічними недоліками її залучення в глобальний економічний простір висувають безальтернативну вимогу щодо нагального реформування економічної політики держави у сфері залучення вітчизняного народногосподарського комплексу в систему МЕН.

Водночас необхідно зауважити, що наслідком впливу окреслених кризових процесів на зовнішньоторговельний сектор України стало зменшення ролі в експорті традиційних для нього товарних груп та посилення позицій тих виробників, що зберегли відносно високий рівень конкурентоспроможності навіть в період поширення негативних явищ в економіці. Так, частка недорогоцінних металів в експорті скоротилася з 42,2% у 2007 р. до 27,3% станом на січень-квітень 2015 р., тоді як частка сільськогосподарської продукції, зокрема зернових, за аналогічний період зросла з 1,6 до 14,8%. Проте ці зміни жодним чином не змінюють позицій України на світовому товарному ринку відповідно до тривісного моделіного поділу [1, с. 276]:

- нижчий рівень (ринок сільськогосподарської продукції та продукції добувних галузей промисловості);
- середній рівень (ринок середньо- і низькотехнологічних виробів і напівфабрикатів, виробництво яких відрізняється високими затратами праці);
- верхній рівень (ринок високотехнологічної продукції).

Незважаючи на зазначені структурні зміни, Україна продовжує бути присутньою на світовому товарному ринку переважно в межах нижчого і середнього рівнів, тому всі загрози її зовнішньоекономічній безпеці, пов'язані з неефективною структурою зовнішньої торгівлі, досі залишаються актуальними.

Сировинна орієнтованість експорту є абсолютно безперспективною з точки зору стратегічного розвитку національної економіки та її залучення у глобальний простір, позаяк для цін на необроблену продукцію характерні значна волатильність та висока амплітуда коливання як сезонного, так і циклічного характеру, що усуває можливість навіть загального планування розвитку зовнішнього сектора економіки країни. Стрімке нарощування обсягів поставок сировини на світові ринки більшою мірою сприяє зниженню ціни на неї, ніж у випадку зі зростанням експорту готової продукції, адже ціна є основним і здебільшого єдиним фактором конкурентної політики компаній на сировинних ринках [6, с. 221–222]. Зрештою, в довгостро-

ковій перспективі ціни на сировинну та сільськогосподарську продукцію зростають на світовому ринку повільніше за ціни на готові вироби, тому з часом придбання певної кількості готової продукції потребує все більших поставок на зовнішні ринки первинних матеріалів, попит на які об'єктивно зростає повільніше, ніж на інноваційну продукцію.

Наведені теоретичні постулати повністю підтверджуються фактичною ціновою ситуацією на світових товарних ринках. Так, у період кризи 2009 р. ціни на сировинну продукцію упали в середньому на 16,9%, причому падіння цін на продукцію, що займає вагому частку у структурі вітчизняного експорту, було ще більшим. На мінеральну продукцію ціни знизились на 30,3%, на пшеницю – на 31,4%. Водночас падіння цін на готові товари було зафіксовано лише на рівні 5,6%. Починаючи з 2012 р. зниження цін на необроблену продукцію відновилося і станом на травень 2015 р. досягло 15,7% у річному вимірі, тоді як ціни на оброблені товари в 2012 р. впали лише на 2,2%, а в 2013 р. зросли на 6,5%, незначно змінившись (-0,1%) у 2014 р.

Відображенням значного рівня кореляції між ефективністю вітчизняного експорту та флуктуацією світових цін на сировинну продукцію є динаміка цінового індексу умов торгівлі України. Зокрема, впродовж кризового 2009 р. спостерігалось його падіння з 100,1 до 73,8%, у 2012 р. він знизився з 104,1 до 89,0% у 2012 р., а станом на квітень 2015 р. склав 88,9% проти 96,4% за підсумками 2014 р. [7].

Відтак, без усунення сировинної спрямованості експорту українська економіка в кінцевому підсумку буде приречена залишатися периферійним і все більш відсталим сировинним додатком для зростання добробуту розвинених країн світу, допоки матиме можливість вичерпувати національні запаси мінеральних ресурсів, експлуатувати зношене обладнання та використовувати неефективні застарілі технологічні процеси.

Що стосується імпорту товарів в Україну, то його структура продовжує характеризуватися надзвичайно великою в ньому часткою енергоносіїв (27,8% за підсумками 2014 р.), зокрема природного газу (10,5%). Слід зазначити, що в динаміці імпорту спостерігається тенденція до зменшення їх частки в ньому, оскільки ще в 2011 р. відповідні показники склали 34,6% для енергоносіїв і 17,0% для природного газу.

Втім, падіння імпорту вуглеводнів обумовлюється в першу чергу падінням обсягів вітчизняного енергоємного промислового виробництва, що не усуває ризики повторення енергетичної кризи в Україні у разі відновлення зростання промисловості. Попри очевидні здобутки від втілення Україною проектів щодо диверсифікації енергопостачання за рахунок реверсних поставок з країн ЄС відсутніми залишаються зрушення у сфері переходу на альтернативні джерела енергії та зниження високого рівня ресурсо- та енерговитратності вітчизняної економіки. Обсяг спожитої енергії на одиницю ВВП в Україні продовжує залишатися у кілька разів вищим, ніж у країнах Центральної та Східної Європи, що увійшли в ЄС. Якщо в Україні цей показник складає 1,44 кг нафтового еквіваленту на дол. США, то в Румунії – 0,71, у Польщі – 0,57, а в Угорщині – 0,33 кг [8, с. 21]. Загалом обсяг енергії, що використовується для виробництва одиниці товарів і послуг в Україні, досі у 3,8 рази перевищує середнє значення для Європейського Союзу.

Отже, необхідність усунення проблеми забезпечення раціонального використання енергоресурсів в економіці України досі залишається однією з визначальних складових в системі ліквідації структурних диспропорцій виробничого комплексу та реструктуризації зовнішньоторговельного обороту.

Поступове утвердження окресленої неефективної моделі залучення України в систему глобальної торгівлі супроводжується супутніми для неї негативними тенденціями – обсяги імпорту постійно перевищують відповідні обсяги експорту, а в періоди економічного зростання національної економіки темпи росту імпорту в Україну, як правило, випереджають темпи росту експорту (табл. 1).

У 2008 р. найбільше за період трансформації вітчизняної економіки негативне сальдо балансу торгівлі товарами (18,58 млрд. дол. США) разом із зовнішніми кризовими потрясіннями стали одними з основних причин різкого зменшення золотовалютних резервів (до 13,4 млрд. дол. США) та, відповідно, девальвації національної валюти. За відсутності принципових змін у зовнішньоторговельній політиці в умовах уповільненого відновлення сприятливої кон'юнктури на міжнародних ринках Україна вже в 2012 р. наблизилася до аналогічних показників сальдо торгового балансу (15,85 млрд. дол. США) та коефіцієнту покриття імпорту експортом (0,81). Скорочення золотовалютних резервів, у тому числі у зв'язку необхідністю забезпечення стабільності обмінного курсу, відбулося з 34,6 млрд. дол. США станом на січень 2011 р. до 7,5 млрд. дол. США станом на кінець 2014 р. [10]. Лише завдяки черговому різкому приведенню курсу гривні до ринкового рівня вдалося значно зменшити дефіцит торгового балансу та забезпечити високий рівень коефіцієнту покриття імпорту експортом (0,99).

Однак через низький рівень імпортозаміщення на споживчому ринку України та проблему просування вітчизняних

товарів у торгівлі мережі девальвація обмінного курсу гривні не може в повній мірі вирішити проблему дефіциту торгового балансу. Адже за низкою товарних груп частка продукції, виробленої на території України, у структурі роздрібного товарообороту торгової мережі є мізерною, зокрема, вітчизняні одяг та білизна становлять лише 15,3% роздрібного товарообороту, побутові електроприлади – 11,9%, трикотаж – 8,7%, взуття – 3,3%, комп'ютерна техніка – 3,1%, аудіо- та відеоапаратура – 3,0% [11].

Загалом, наслідки неефективної міжнародної спеціалізації України створюють додатковий тиск на весь господарський комплекс внаслідок надмірної відкритості національної економіки (табл. 2). У період після завершення світової фінансово-економічної кризи зростання обсягів зовнішньої торгівлі випереджало зростання ВВП, тоді як під час нинішньої кризи падіння реального ВВП випереджає зменшення обсягів зовнішньоторговельних операцій. Відтак, зовнішньоторговельна квота України має переважну тенденцію до зростання і впродовж 2007–2014 рр. складала від 47,2 до 53,1% (при тому, що науково обґрунтоване оптимальне значення цього показника, при якому країна уникає значних ризиків від несприятливих коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури, становить 25–30%).

Для окремих галузей вітчизняної економіки показник відкритості є значно вищим. Так, наприклад, близько 80% чорних металів йде на експорт. Закриття заводів з їх виплавки у випадку розгортання кризових викликів призводитиме до

Таблиця 1

Динаміка торгового балансу України за 2007–2015 рр.

Роки	Експорт, млн. дол. США	У % до попереднього року	Імпорт, млн. дол. США	У % до попереднього року	Коефіцієнт покриття імпорту експортом	Сальдо торгового балансу, млн. дол. США
2007	49248,1	–	60669,9	–	0,81	-11421,8
2008	66954,4	136,0	85535,4	141,0	0,78	-18581,0
2009	39703,0	59,3	45435,6	53,1	0,87	-5732,6
2010	51430,5	129,5	60740,0	133,7	0,85	-9309,5
2011	68394,2	133,0	82608,2	136,0	0,83	-14214,0
2012	68809,8	100,6	84658,1	102,5	0,81	-15848,3
2013	63312,0	92,0	76964,0	90,9	0,82	-13652,0
2014	53901,7	85,1	54428,7	70,7	0,99	-527,0
2015 ¹	12495,9	65,4	11898,4	62,9	1,05	597,5

¹ Дані за січень–квітень 2015 р.; відносні показники розраховано відповідно до аналогічного періоду попереднього року.

Джерело: розраховано автором на основі [9]

Таблиця 2

Динаміка основних показників зовнішньоторговельної відкритості національної економіки України за 2007–2014 рр.

Показники ¹	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Експорт товарів і послуг, млн. грн.	323205	444859	423564	507869	647608	670319	629401	770121
Імпорт товарів і послуг, млн. грн.	364373	520588	438860	551402	733526	791844	764730	834133
Зовнішньоторговельний оборот, млн. грн.	687578	965447	862424	1059271	1381134	1462163	1394131	1604254
Експортна квота, %	44,8	46,9	46,4	47,1	49,8	47,7	43,0	49,2
Імпортна квота, %	50,6	54,9	48,0	51,1	56,4	56,6	52,2	53,2
Зовнішньоторговельна квота, %	47,7	50,9	47,2	49,1	53,1	52,2	47,6	51,2
ВВП, млн. грн.	720731	948056	913345	1079346	1299991	1404669	1465198	1566728

¹ Абсолютні дані наведено у фактичних цінах відповідних років.

Джерело: [12] та зовнішньоторговельну квоту у % розраховано автором

посилення демографічної та соціальної криз, адже радянський спосіб організації виробництва там зумовлює сильну залежність добробуту громадян від функціонування такого містоутворюючого виробничого комплексу; притому, що станом на сьогодні енерговитрати на виробництво однієї тонни сталі в Україні у 2,2 рази вищі, ніж у Росії, у 4,8 – ніж у Польщі, у 9 – ніж у Туреччині, і в 11–12 разів вищі, ніж у США [13, с. 167].

Відтак, очевидно, що гіпертрофована відкритість української економіки є проявом не зростаючої конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку, а законсервованих структурних диспропорцій – непомірної залежності від імпорту енергоносіїв та надмірного експорту низькотехнологічної продукції, виробництво якої поглинає значну частку «критичного» енергетичного імпорту.

Висновки. Проблеми, пов'язані з структурою зовнішньоторговельного обороту України та її можливістю протистояти конкурентним викликам інтеграції у міжнародний економічний простір, свідчать про те, що відкритість національної економіки України можна охарактеризувати як маргінальну. Україна, знаходячись на периферії світової економіки та фінансової системи, виявилася пасивним учасником кризових процесів, на які не мала жодного впливу. Маргінальна відкритість національного господарства не лише не сприяє зростанню економіки або підвищенню її конкурентоспроможності, але є прямою загрозою економічній безпеці України внаслідок невідомих втрат, які все більше унеможливають розширене відтворення економіки.

Усунення зазначених проблем потребує формування вітчизняної зовнішньоторговельної політики на основі принципу неотехнологізму, визначальною метою якого є забезпечення довготривалого зростання національної економіки шляхом досягнення лідерства на світових ринках інноваційної продукції. Оскільки таке лідерство є неможливим без використання і перманентного розвитку передових здобутків науки і техніки, то основоположною функцією держави в зовнішньоторговельній політиці стає підтримка інноваційної діяльності суб'єктів ЗЕД, створення сприятливих умов та допомога у просуванні інноваційної продукції на міжнародні ринки. Основними інструментами у проведенні такої політики стають державне фінансування НДДКР, а також запровадження податкових стимулів активізації інноваційних процесів. Для країн з низьким рівнем технологічного розвитку ця політика доповнюється ще одним аспектом – забезпеченням сприятливих умов і допомогою вітчизняним суб'єктам ЗЕД у залученні ззовні сучасних технологій з метою активізації потенціалу високотехнологічного виробництва.

Література:

1. Структурна переорієнтація зовнішньої торгівлі у системі факторів економічного зростання: [монографія] / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А.А.Мазаракі. – К.: КНТЕУ, 2011. – 651 с.
2. Мельник Т.М. Міжнародна торгівля товарами в умовах глобальної конкуренції: [монографія] / Т.М. Мельник. – К.: КНТЕУ, 2007. – 395 с.
3. Пасічна О.Ю. Структурний підхід до формування зовнішньоекономічної стратегії держави в умовах глобалізації / О.Ю. Пасічна // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3(93). – С. 17–27.
4. Грущинська Н.М. Розвиток експортного потенціалу України в сучасних світогосподарських процесах / Н.М. Грущинська, М.П. Музиченко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 7(109). – С. 19–25.

5. Вороніна А.В. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності України / А.В. Вороніна, К.М. Ніколаєва // Молодий вчений. – 2015. – № 1(16). – С. 66–69.
6. Ekmekcioglu C. The Benefits and Problems of International Trade in Context of Global Crisis / ErcanEkmekcioglu // China-USA Business Review. – 2014. – Vol.11. – № 4. – P. 217–223.
7. Індеси фізичного обсягу, середніх цін та умов торгівлі у зовнішній торгівлі України товарами / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Денисюк В.А. Енергоємність ВВП Республіки Білорусь та України: методологічні підходи, порівняння з країнами ЄС, структура економіки / В.А. Денисюк, В.М. Цілібіна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 3(142). – С. 18–26.
9. Товарна структура зовнішньої торгівлі України / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Міжнародні резервні активи України / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693066.
11. Частка продажу споживчих товарів, які вироблені на території України, через торгову мережу підприємств / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
13. Панченко О.М. Фактори конкурентоспроможності металургійної галузі України / О.М. Панченко, О.Г. Лищенко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 1(5). – С. 164–172.

Іванов Е.И. Деструктивные факторы влияния внешней торговли на макроэкономическую стабильность экономики Украины

Аннотация. В статье рассмотрены современные вызовы, связанные с чрезмерным уровнем открытости экономики Украины в системе международных экономических отношений. Проанализированы структурные проблемы внешней торговли Украины и их влияние на динамику развития экономики в целом. Определены принципы формирования эффективной внешнеторговой политики, направленной на устранение структурных диспропорций внешнего сектора экономики страны.

Ключевые слова: внешнеторговый оборот, импортозависимость, сырьевая ориентированность экспорта, международная специализация, неотехнологизм.

Ivanov Ye.I. Destructive factors of foreign trade influence on the macroeconomic stability of the Ukrainian economy

Summary. The article deals with the current challenges related to excessive level of Ukrainian economic openness in international economic relations. The structural problems of Ukraine's foreign trade and its impact on the dynamics of the economy are analyzed. The principles of formation of an effective foreign policy, aimed at addressing the structural imbalances of the external sector of the economy are outlined.

Keywords: foreign trade turnover, import dependence, raw material orientation of exports, international specialization, neo-technology.

Ластовецька Р.О.,

аспірант кафедри міжнародного економічного аналізу і фінансів,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ З-ЗА КОРДОНУ

Анотація. Статтю присвячено аналізу впливу грошових переказів мігрантів на економіку України. На основі історичних даних побудовано модель векторної авторегресії для дослідження ефектів різкого зростання грошових переказів. Представлено результати дослідження для таких макроекономічних індикаторів, як: ВВП, інфляція, процентна ставка та обмінний курс.

Ключові слова: міграція, грошові перекази мігрантів, векторно-регресійна модель, валовий внутрішній продукт, рівень інфляції, процентна ставка, реальний ефективний обмінний курс.

Постановка проблеми. За даними Світового банку, в 2014 р. грошові перекази до країн, що розвиваються, досягли позначки у 436 млрд. дол. США., перевищуючи обсяги технічної допомоги від міжнародних фінансових організацій, обсяги портфельних інвестицій і наближаючись за обсягами до прямих іноземних інвестицій [1] (рис. 1).

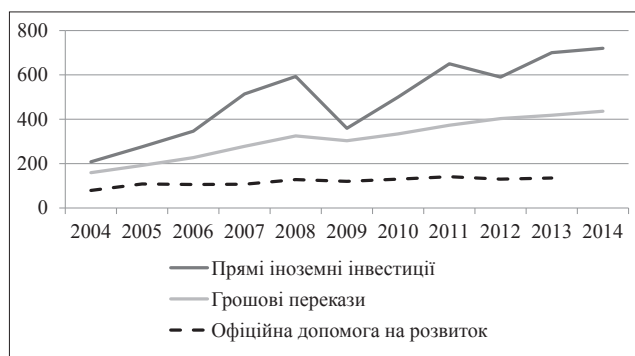

Рис. 1. Динаміка фінансових надходжень до країн, що розвиваються (млрд. дол. США)

У 2014 р. Індія, Китай, Філіппіни та Мексика очолили перелік країн, що отримують найбільші обсяги переказів. Україна у цьому ж році отримала близько 6,6 млрд. дол. США грошових переказів [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекази мігрантів можуть мати як позитивний, так і негативний ефект на економіку країни походження мігрантів. Все залежить від сфери використання цих коштів. Незважаючи на те що у більшості випадків перекази мігрантів витрачаються на споживання та інші короткотермінові стратегії, вони здатні генерувати позитивний мультиплікаційний ефект [3]. Витрачаючи кошти мігрантів, реципієнти забезпечують доходом виробників товарів та послуг, стимулюючи розвиток торгівлі, будівництва, транспорту та інших галузей промисловості, що, в свою чергу, веде до створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості населення.

Скеровування значних фінансових потоків на споживчий ринок може позитивно вплинути на ВВП лише за умови

зростання попиту на товари вітчизняного виробництва. Натомість активізація попиту на іноземні товари може призвести до від'ємного торговельного балансу і в подальшому спровокувати інфляцію. Аналізуючи приріст грошових трансферів та обсяги зовнішньоторговельного балансу України, можемо спостерігати зростання від'ємного торговельного сальдо при позитивному прирості обсягу грошових переказів (рис. 2.) Однак загалом на платіжний баланс грошові перекази впливають позитивно. Валютні надходження з-за кордону збільшують статтю доходів в рахунку поточних операцій, що компенсують дефіцит торговельного балансу.

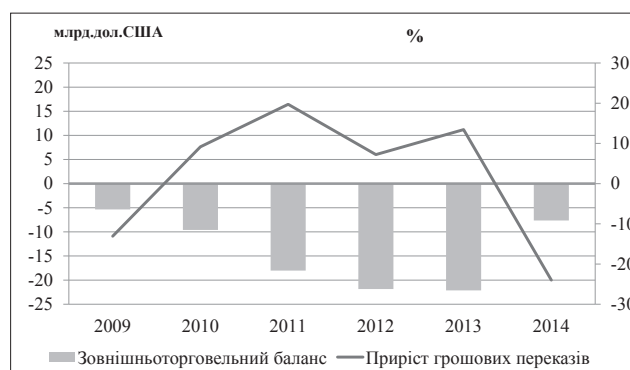

Рис. 2. Динаміка приросту грошових переказів мігрантів і зовнішньоторговельного балансу України [4]

Перекази мігрантів є не тільки джерелом додаткового доходу для сімей мігрантів, а й колосальним джерелом іноземної валюти для економіки держави. Країни, в яких частка імпорту до офіційних валютних резервів є дуже великою, а зовнішня заборгованість продовжує зростати, потребують притоку іноземної валюти. Перекази мігрантів фінансують велику частку споживчого імпорту та інвестицій, збільшуючи тим самим продуктивність виробництва. Варто зазначити, що в деяких країнах кошти мігрантів виступають чи не єдиним джерелом іноземної валюти.

Сприятливий вплив трансфертів полягає також в диверсифікації ризику та доступу до неофіційних ринків позичкового капіталу, а ще в ослабленні обмежень на дрібні позики, які накладаються офіційним банківським сектором. Якщо грошові перекази інвестуються, вони стимулюють зростання виробництва, а якщо йдуть на споживання, то викликають позитивний мультиплікаційний ефект [5].

Залучення валютних переказів може приховувати і ряд загроз. Зростання споживчого попиту, що спровокований притоком грошових переказів, запускає інфляційні процеси. Так, значні інвестиції мігрантів в нерухомість зумовили необґрунтоване зростання цін на житло, будівельні матеріали та інші супутні товари [6]. У випадку якщо споживачі задовольняють свій попит товарами не вітчизняного виробництва, перекази спровокуватимуть імпортозалежність країни.

Ми також можемо спостерігати падіння конкурентоспроможності країни – донора мігрантів. Значний притік іноземної валюти у формі грошових переказів зміцнює реальний курс національної валюти, а це призводить до зростання цін на експорт та падіння конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку. В економіці цей процес називають «голландською хворобою».

Вивченням впливу грошових переказів на економіку країни – донора мігрантів займалися такі відомі вчені, як: А. Баракс, Дж. Дюранд, Р. Лукас, Д. Масей, Е. Парадо, Р. Чамі та багато інших. Серед вітчизняних вчених проблему досліджували А.П. Гайдуцький, Е.М. Лібанова, О.В. Купець, О.А. Малиновська, О.Р. П'ятковська та ін.

Мета статті полягає у спробі побудувати модель для дослідження впливу грошових переказів на економіку України. Зокрема, намагатимемось відслідкувати взаємозалежність обсягу переказів і таких економічних індикаторів, як: ВВП, реальний ефективний обмінний курс, інфляція та процентна ставка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення впливу грошових переказів на економіку України проведемо дослідження на основі моделі неструктурної векторної авторегресії (VAR-моделі). Ця модель презентує динаміку декількох часових рядів, де поточні значення показників залежать від їхніх минулих значень. Її часто використовують для аналізу впливу несистемних екзогенних шоків на основні ендогенні змінні, у нашому випадку ВВП, інфляцію, процентну ставку та курс валют.

VAR-модель включає квартальні показники за період 2001–2014 рр. Емпіричною базою даних для дослідження стали бази Міжнародного валютного фонду [7], Європейського Союзу [8] та Національного банку України [9]. Детальний опис показників подано нижче:

- **LGDP_GAP** – відхилення номінального ВВП від рівноважного;
- **LGDPW_GAP** – відхилення світового ВВП від рівноважного (визначалось на основі ВВП Євросоюзу);
- **LINV_GAP** – відхилення обсягу інвестицій від рівноважного (обчислювалось як сума прямих іноземних та портфельних інвестицій на основі статті платіжного балансу «Доходи від інвестицій»);
- **LREM_GAP** – відхилення обсягу грошових переказів від рівноважного (розраховано згідно з КПБ-5 як сума статей платіжного балансу «Оплата праці» та «Грошові перекази працюючих за кордоном» [10]);
- **LR_GAP** – відхилення процентної ставки від рівноважного (ставка грошового ринку, яка розраховується на основі міжбанківських кредитних ставок і зважена вартістю одноденних кредитів в національній валюті);
- **LREER_GAP** – зростання реального ефективного обмінного курсу (розрахований як зважене середнє обмінних курсів гривні до валют головних торговельних партнерів України та скоригований на різницю індексів інфляції. Індекс 2010=100%);
- **LCPI_GAP** – відхилення інфляції від рівноважного (обчислений як Індекс споживчих цін, ІСЦ 2010=100%).

Оскільки абсолютні значення показників подано в різних одиницях виміру, що може викликати певні незручності в інтерпретації результатів дослідження, ми прологарифмували всі змінні. Важливо звернути увагу на те, що більшість макроекономічних показників схильні демонструвати певні періодичні коливання, що характеризуються специфічними

умовами виробництва та споживання. Тому задля уникнення впливу сезонних факторів на результати нашого дослідження ми провели десеզонування всіх даних за допомогою методу Census X12.

У нашому дослідженні ми розглянемо не звичайні природи показників, а відхилення змінних від свого рівноважного стану. Таким чином ми зможемо відслідковувати тенденції змін тих чи інших макроекономічних показників, що повніше пояснять вплив переказів на економіку. Рівноважний стан обчислюємо, згладжуючи часові ряди за допомогою фільтра Ходріка-Прескота (HP 1600). Відхилення від рівноважного отримуємо як різницю між десеզонованим та згладженим часовими рядами. Для прикладу, на рис. 3 зображено динаміку реальних приростів ВВП України (*LREM*), лінію десеզонованих показників (*LREM_X12*) та лінію рівноваги (*LREM_HP*).

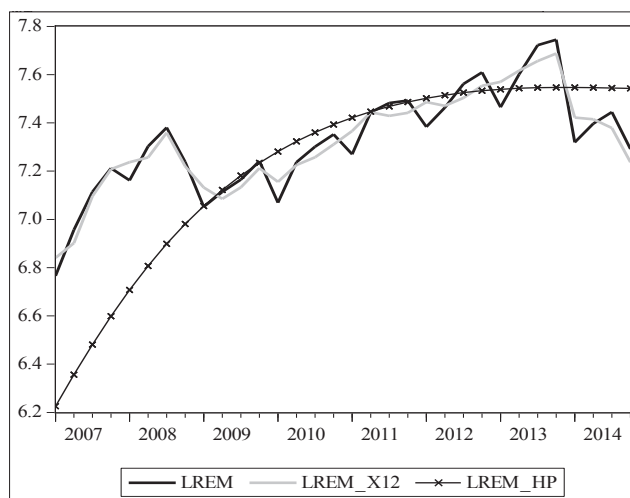

Рис. 3. Відхилення реального та десеզонованого показників обсягу грошових переказів до України від рівноважного стану (%), 2007–2014 рр.)

При побудові VAR-моделі за допомогою інформаційних критеріїв Шварца та Хеннен-Квін ми обрали довжину лагування в три квартали ($l=1,2,3$). Таблиця AR-коренів показала, що наша модель є стаціонарною. Оцінка статистичної значимості здійснювалась на основі відповідних значень t-статистики, коефіцієнта детермінації та інформаційних критеріїв Акаїке і Шварца.

За допомогою функції імпульсних відкликів шок в певній змінній через динамічну лагову структуру VAR-моделі передається на всі інші змінні. У нашому випадку спробуємо продемонструвати, як вплине зростання обсягів грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,31%) на динаміку показників ВВП (*LGDP_GAP*), інфляції (*LCPI_GAP*), процентної ставки (*LR_GAP*) та реального ефективного обмінного курсу (*LREER_GAP*) в наступні вісім кварталів після шоку, тобто в період 2014–2016 рр.

Для побудови імпульсу вибрано декомпозиційний метод Холескі. При використанні цієї опції порядок змінних в моделі є визначальним, оскільки весь ефект загальної компоненти приписують змінній, яка першою входить в модель. У нашому випадку ми досліджуватимемо вплив переказів на економіку України. Очевидно, що першим на імпульс реагуватиме показник ВВП як базовий економічний коефіцієнт. Припускаємо, що коливання ВВП вплинуть на рівень інфляції, а остання через процентну ставку впливатиме на реальний ефективний обмін-

ний курс. На нашу думку, така динаміка VAR-моделі є зрозумілою і найбільш реалістичною.

На поданому нижче рисунку представлено результати дослідження, зокрема, динаміку відхилень ВВП, інфляції, процентної ставки та обмінного курсу у відповідь на імпульс – зростання відхилення грошових переказів на одне стандартне відхилення (0,31%). Лінії відклику представлені в коридорі плюс/мінус 2 стандартних відхилення (рис. 4).

Спробуємо інтерпретувати отримані результати VAR-моделі. Як видно з рис. 1, імпульс у відхиленні показника переказів на 0,31% позитивно впливає на динаміку ВВП в Україні – відхилення показника від рівноваги зростає на 0,008%. Це підтверджує гіпотезу про те, що в короткостроковому періоді перекази мігрантів здатні позитивно впливати на економічне зростання в Україні.

VAR-модель продемонструвала очевидний вплив переказів на рівень інфляції в Україні. Так, миттєвим результатом зростання переказів є зниження рівня інфляції: коефіцієнт відхилення зменшився на 0,004%. Та вже через рік спостерігається позитивний приріст відхилення інфляції на 0,007% (рис. 2). Притік валюти з-за кордону збільшує попит населення на гривні, що зменшує тиск на споживчий ринок і тимчасово знижує інфляцію. Згодом ці акумульовані кошти стимулюють споживчий попит населення, збільшуючи рівень споживання в країні і, відповідно, стимулюючи інфляцію.

Також результати продемонстрували пряму залежність між обсягами переказів та зростанням процентної ставки: відхилення змінної від рівноваги зростає на 0,06%, орієнтовно в період до півтора року після різкого зростання переказів (рис. 3). На нашу думку, цей результат можна пояснити тим, що притік валюти з-за кордону сприяє збільшенню інвестицій і, відповідно, зростанню відсоткових ставок.

Модель підтвердила припущення про те, що перекази зміцнюють курс гривні, хоча їхній вплив невеликий – максимальний показник відхилення індексу реального ефективного обмінного курсу (0,003%) спостерігається з лагом до одного року після

зростання переказів. Проте, як видно на рис. 4, вже після п'ятишести кварталів спостерігається протилежний ефект – перекази стимулюють девальвацію національної валюти. Пояснити це можна тим, що притік валюти з-за кордону стимулює попит на національну валюту, зміцнюючи її курс, однак вищеописаний розвиток інфляційних процесів веде до девальвації гривні.

Для конкретизації отриманих результатів проведемо декомпозиційний аналіз, що дасть нам змогу оцінити, який відсоток коливань в показниках відхилення ВВП, інфляції, процентної ставки та обмінного курсу спричинений шоком у відхиленні обсягів грошових переказів. Так, з рис. 5 видно, що різке зростання в обсягах переказів пояснює лише 1,7% коливань показника відхилення реального ефективного обмінного курсу, а коливання показників відхилення ВВП та інфляції на 8–10% та 3–10% відповідно.

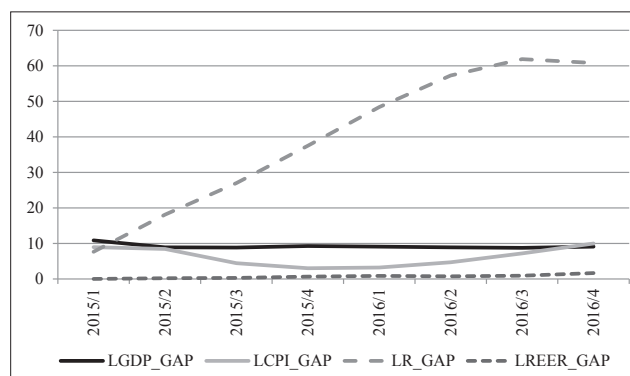

Рис. 5. Декомпозиційний аналіз показників відхилення ВВП, інфляції, процентної ставки та обмінного курсу (%), 2014–2016 рр.)

Цікавий результат вийшов стосовно процентних ставок в Україні – різке зростання грошових переказів пояснює від 7 до 60% коливань показника відхилення процентних ставок. Очевидно, можна говорити, що процентні ставки є досить чутливими до будь-яких змін в динаміці переказів мігрантів до України, менш чутливими є показники ВВП та рівня інфляції.

Висновки. З метою дослідження впливу грошових переказів мігрантів на економіку України ми розробили модель векторної авторегресії, що охоплює квартальні дані за період 2001–2014 рр. Модель демонструє вплив різкого зростання обсягу грошових переказів до України на наступні макроекономічні індикатори: ВВП, інфляцію, процентну ставку та обмінний курс.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна сказати, що наша модель виявила прямий зв'язок між збільшенням обсягів переказів та економічним зростанням в Україні. Окрім того, притік валюти з-за кордону стимулює зростання сукупного попиту населення, збільшення інвестицій та веде до росту процентних ставок в Україні. За допомогою декомпозиційного аналізу ми виявили, що саме процентні ставки є тим каналом, через який перекази мігрантів впливають на економіку України. Стосовно можливих негативних економічних наслідків, які несуть у собі перекази, ми виявили, що трансфери ведуть до зміцнення гривні, знижуючи конкурентоспроможність країни. В довгостроковій

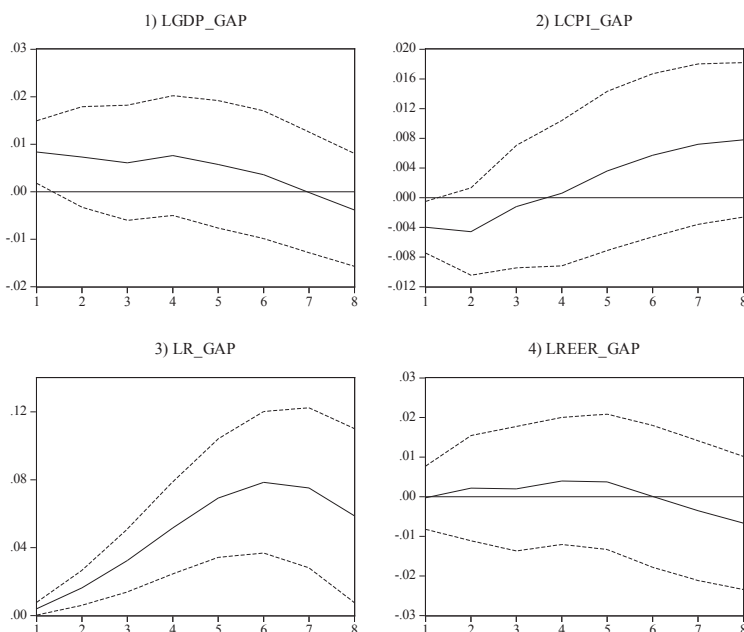

Рис. 4. Імпульсні відклики у показниках ВВП, інфляції, процентної ставки та обмінного курсу, +/- 2 стандартних відхилення (%), 2014–2016 рр.)

перспективі перекази також стимулюють розвиток інфляційних процесів через зростання сукупного попиту населення.

Комплексне розуміння міграційних процесів неможливе без дослідження впливу переказів на економіку країн походження та призначення мігрантів. В перспективі важливо продовжувати дослідження ефектів переказів не лише на економіку країн, а й на їхній соціокультурний розвиток.

Література:

1. Economy and Growth Data // The World Bank. – 2015. – Available at : www.data.worldbank.org
2. Bilateral remittance estimates // The World Bank. – 2014. – Available at : www.econ.worldbank.org
3. Stahl C. Overseas Workers' Remittances in Asian Development / C. Stahl, F. Arnold // International Migration Review. – № 20(4). – 1986. – P. 899–925.
4. Статистична інформація / Державна служба статистики України. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. Taylor J. Migration and income diversification: Evidence from Burkina Faso / Taylor J., Wouterse F. // World Development, Elsevier. – 2008. – Vol. 36. – № 4. – P. 625–640.
6. Kupets O. The Development and the Side Effects of Remittances in the CIS Countries: the Case of Ukraine / O. Kupets // European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies – CARIM-East Research Report. – 2012. – 54 p.
7. International Financial Statistics // IMF. – 2015. – Available at : www.imf.org.
8. Eurostat // European Union. – 2015. – Available at : www.ec.europa.eu/eurostat/data/database.
9. Статистика / НБУ. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
10. Balance of payments manual. Fifth edition (BPM5) / International Monetary Fund. – 1993. – 188 p.

Ластовецкая Р.О. Особенности экономического развития Украины в условиях роста денежных переводов из-за границы

Аннотация. Статья посвящена анализу влияния денежных переводов мигрантов на экономику Украины. На основе исторических данных построена модель векторной авторегрессии для исследования эффектов резкого роста денежных переводов. Представлены результаты исследования для таких макроэкономических индикаторов как: ВВП, инфляция, процентная ставка и обменный курс.

Ключевые слова: миграция, денежные переводы мигрантов, векторно-регрессионная модель, валовой внутренний продукт, уровень инфляции, процентная ставка, реальный эффективный обменный курс.

Lastovetska R.O. Characteristics of economic development in Ukraine under conditions of remittances' growth

Summary. This article analyzes the impact of remittances on the economy of Ukraine. Based on historical data the vector autoregression model (VAR) was built to examine the effects of the sharp rise in the volume of remittances. The model results are presented for the next macroeconomic indicators: GDP, inflation, interest rate and exchange rate.

Keywords: migration, remittances, vector regression model (VAR), gross domestic product, inflation, interest rates, real effective exchange rate.

*Лисецька Н.М.,
к.е.н., заступник завідувача лабораторії,
Науково-дослідний інститут фінансового права*

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ЧИННИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Анотація. У статті досліджено питання посилення конкурентної боротьби на глобалізованих ринках країн, які намагаються стати успішними гравцями на світовому економічному просторі. Це потребує виваженої стратегії економічного розвитку та застосування ефективних динамічних механізмів утвердження, закріплення своїх стійких позицій на міжнародному ринку. Необхідною умовою для цього є формування в країні потужного конкурентоспроможного середовища, яке базується на інноваційних чинниках і забезпечує прорив на міжнародні ринки високотехнологічної продукції.

Ключові слова: інновації, глобальна конкурентоспроможність, інноваційна інфраструктура, інноваційний процес, інституційний механізм, міжнародне співробітництво, інститути, фінансове стимулювання, економічне зростання, глобалізація.

Постановка проблеми. Питання взаємозв'язку конкурентоспроможності національної економіки та її структурної організації позначена сутнісними парадигмальними змінами у інституційних підходах, необхідністю досягнення адекватного ступеня адаптивності інституційних механізмів реалізації програм формування національного інноваційного чинника, створення якісного інституційно-фінансового інструментарію розвитку інноваційної політики та формування конкурентоспроможних, комерційних форм міжнародного співробітництва. Особливості стратегічного розвитку сучасної держави та необхідність адаптації її економічної моделі до реалій глобалізованого інноваційного середовища обумовлюють високий ступінь впливу значення інноваційного чинника на параметри глобальної конкурентоспроможності держави, активізація якого набуває особливого значення у контексті загострення міжнародної конкурентної боротьби, оскільки на сучасному етапі, за нових реалій основним фактором ефективного соціально-економічного розвитку постають якість та швидкість упровадження гнучкої інноваційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні засади, еволюція та сутність інноваційної діяльності у контексті глобальної конкурентоспроможності знайшли відображення у працях зарубіжних вчених: Кругмана П., Лундвалла Б., Міда Дж., Міля Дж., Нельсона Р., Неша Дж., Портера М., Рейнхарда Дж., Стігліца Дж., Спенса М. Процеси інноваційного розвитку та глобальної конкурентоспроможності досліджували вітчизняні вчені: Білорус О.Г., Будкін В.С., Вергун В.А., Гальчинський А.С., Лук'яненко Д.Г., Макогон Ю.В., Новицький В.Є., Пахомов Ю.М., Пирожков С.І. та ін.

Мета статті. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, присвячених проблематиці глобальної конкурентоспроможності та інноваційного розвитку, залишається низка недостатньо вирішених питань у цій сфері. Зокрема, питання розвитку інноваційного чинника, який є головним акцентом іміджу країни в глобальному конкурентоспроможному про-

сторі, а також є складовою інституційно-інноваційного механізму підвищення міжнародної конкурентоспроможності, що впливає на оптимальний вибір національної інноваційної моделі країни. Цей аспект потребує додаткового дослідження і обумовило мету даного матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі світового розвитку могутність країни визначається насамперед здатністю бути лідером у світовому економічному зростанні, розробляти та впроваджувати нові технології та послуги, що відповідають сучасним потребам, і на цій основі забезпечувати високий рівень добробуту населення за умов глобалізації світогосподарського простору. Головною метою національно-економічного розвитку стає актуалізація процесів підвищення ефективності виробничої структури, розвиток внутрішнього ринку та виробництво експортно-орієнтованої продукції на базі впровадження інноваційних технологій.

Аналізуючи еволюцію визначення концепції конкурентоспроможності, ми можемо констатувати, що у процесі розвитку конкуренція якісно видозмінюється своєю структурою, динамікою, масштабами. Одночасно породжувались якісно нові проблеми економічного розвитку країн у глобальному середовищі, пов'язані з міждержавними, міжцивілізаційними взаємодіями, формувалися умови для світової (глобальної) інтеграції, за якої спеціалізовані економічні суб'єкти могли функціонувати і змагатися у володінні ринками. Тому у революціонізуючій світогосподарській системі виникла потреба акцентувати увагу на дослідженні глобальної конкуренції.

В умовах глобальної конкуренції саме інноваційний чинник визначає парадигму успішного економічного розвитку і забезпечення економічної безпеки держави. Посилення конкурентної боротьби на глобалізованих ринках потребує від усіх країн, які намагаються стати успішними гравцями на світовому економічному просторі, виваженої стратегії економічного розвитку та застосування ефективних динамічних механізмів утвердження, закріплення своїх стійких позицій на міжнародному ринку. Необхідною умовою для цього є формування в країні потужного конкурентоспроможного середовища, яке базується на інноваційних чинниках і забезпечує прорив на міжнародні ринки високотехнологічної продукції.

Кожна держава, яка прагне стати конкурентоспроможною на світовому просторі, намагається підтримувати на високому рівні свій науковий та інноваційний потенціал і демонструвати швидкі темпи нововведень. Інновації виступають матеріальною основою підвищення ефективності виробництва, якості продукції (послуг), зниження витрат і тому є важливою умовою економічного зростання на якісно новій основі. Інноваційний розвиток – це довгострокова перспектива, але на сьогоднішній день країни повинні швидко демонструвати свою готовність до сприйняття новацій та нових технологій. Тому держава, яка прагне бути лідером на світовій арені, повинна готувати основу для інноваційного розвитку, виконуючи наступні завдання:

- вибудувати вектори інноваційного розвитку суспільства в цілому і його соціальних групах, які допомагали б виправляти деформацію ринкових відносин;
- створювати культурні, інноваційно-інформаційні, про-світні й інші центри, які могли б нести необхідну інноваційну інформацію в периферійні райони;
- адаптувати окремі підприємства до систем соціально-економічних взаємин регіонального господарства та будувати чітку регіональну прив'язку інноваційних проектів по галузевим стратегіям;
- акумулювати діяльність громадських організацій в області інновацій, розвивати співробітництво із закордонними організаціями;
- створювати інкубатори талантів, оазиси елітного утво-рення, розробляти професійні й освітні стандарти по елітним спеціальностям [1, с. 95];
- вчити своїх громадян, а особливо уряд країн та кадрове управління, від якого залежить економіко-соціальний розвиток, мислити в інноваційному напрямку.

Країни «технологічного ядра» вийшли на передові позиції інноваційного розвитку завдяки створенню особливого інституційного середовища та інноваційної інфраструктури, це насамперед: прийняття послідовних нормативно-правових актів, які активізують інноваційні процеси та регулюють сферу інтелектуальної власності, забезпечують розвиток інноваційних структур та стимулюють розвиток трансферу технологій. За допомогою удосконалення інноваційної інфраструктури та нормативно-правової бази створюються національні інноваційні моделі, враховуючи особливості та геополітичне становище тієї чи іншої країни.

Кожна країна для покращання іміджу на міжнародному ринку прагне зайняти передові позиції в глобальному конкурентному просторі. Тому кожен рік складаються рейтинги конкурентоспроможності, які засновані на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів опитування керівників компаній – широке щорічне дослідження, яке проводиться Всесвітнім економічним форумом спільно з мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів і компаній в країнах, аналізованих у звіті. Цей рейтинг включає 12 позицій конкурентоспроможності, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку. Цими складовими є: «Якість інститутів», «Інфраструктура», «Макроекономічна стабільність», «Здоров'я і початкова освіта», «Вища освіта і професійна підготовка», «Ефективність ринку товарів і послуг», «Ефективність ринку праці», «Розвиненість фінансового ринку», «Технологічний рівень», «Розмір внутрішнього ринку», «Конкурентоспроможність компаній» та «Інноваційний потенціал». В 2015 р. рейтинг очолила Швейцарія, другу сходинку посідає Сінгапур. Україна цього року посіла 76-е місце зі 144-х країн. При цьому анексія Криму і конфлікт на Донбасі мало вплинули на результати, оскільки до того часу дані вже були зібрані. Однак обидві ці події неодмінно вплинуть на конкурентоспроможність нашої країни в майбутньому, відзначають експерти. Прогрес щодо України, скоріш за все, був досягнутий за рахунок більш позитивного сприйняття реформування інститутів та ефективності ринків, а також кращих результатів в освіті [2].

Жодна з країн, навіть найрозвинутіша, не ставить за мету досягнення ефективної конкуренції по всьому асортименту продукції, яку вона може виробляти. Пріоритет надається лише тим секторам економіки, які мають умови для отримання кон-

курентних переваг на світовому ринку. Тому основна увага у практиці з підвищення конкурентоспроможності повинна приділятися забезпеченості факторами економічного зростання, які можуть використовуватися для розвитку галузі і створення конкурентних переваг. Окремі фактори по-різному впливають на створення конкурентних переваг. До того ж вони можуть відрізнятися за характером дії та джерелами відтворення. Із розвитком технологічного прогресу конкурентоспроможність стали визначати фактори вищого рівня, так звані розвинуті – це інноваційна інфраструктура країни, її науковий потенціал, рівень освіти населення, сприйняття інновацій та ін. [3]. На сучасному етапі всеоб'ємної євроінтеграційної спрямованості виникає нагальна потреба для України у виробництві неординарного товару, який би сприйняв європейський ринок і за рахунок якого Україна почала стабілізувати економічну ситуацію, а це неможливо без розвитку інноваційного чинника, але існує реальна проблема у фінансовому забезпеченні інноваційного процесу, так як і інших процесів реформування вітчизняної економіки, тому покращання міжнародної співпраці надасть можливість частково вирішити дану проблему.

Зміна інтеграційного вибору на асоціацію з Європейським Союзом (ЄС) поставила перед реальним сектором економіки України важливу і термінову задачу щодо необхідності модернізації та реструктуризації виробництва. Зауважимо, що модернізація виробництва була необхідною за любого вибору, однак за умов, з одного боку, побудови тісних зв'язків з регіональним технологічним лідером – ЄС та вимушеним розривом економічних відносин з РФ необхідність трансформації економіки постала відносно швидко та надзвичайно гостро. Також, зважаючи на людські, природні та інші ресурси, що доступні в Україні при ефективному проведенні програми реформ та налагодження інноваційної економіки, є можливість на швидке зростання не тільки економіки, але й рівня життя населення [4].

В нашій країні, як вважають фахівці, концепція конкурентоспроможності може допомогти сформулювати національну ідею активного впровадження інноваційних підходів до економічного зростання, як це сталося у Великобританії, Сінгапурі, Малайзії, Естонії. Національна ідея повинна бути актуальною для народу, загальнонаціональною, практичною, здатною до створення стратегії, тактики і впровадження реальних практичних, інноваційних механізмів. Насамперед цією ідеєю повинен опікуватись уряд держави і поетапно втілювати її у повсякденному житті. Тільки тоді можна буде досягти економічного зростання.

Потрібно відмітити, що конкуренція є основою економічного розвитку, але, на думку деяких експертів, для країн зі слабкою економікою конкуренція не дає змоги подолати глобальні дисбаланси. Країни зі слабкою економікою у глобальному світі виконують роль сировинного прирідку для розвинених держав, і тому негативні тенденції нарастають, а механізми конкуренції як практично, так і теоретично не дають їх подолати. Таким чином, кожна країна, проаналізувавши власні можливості, має віднайти успішний шлях розвитку та свою нішу у глобальному економічному просторі.

Витрати на інновації є одним з основних джерел комплексної конкурентної потужності сучасної держави в глобальному міжнародному просторі, що відображає здатність країни адаптуватися до сучасних умов, наявності людського та організаційного потенціалу, технологічного потенціалу та внутрішньої продуктивності інноваційного процесу, тому їх можна назвати універсальним показником інноваційної діяльності.

На сьогоднішній день частка коштів держбюджету у загальному обсязі інноваційних витрат в Україні не сягає і одного відсотка. Такі обсяги державного фінансування свідчать про відсутність реалізації стратегічного інноваційного шляху розвитку економіки країни. Він можливий лише за значної фінансової підтримки з боку країн ЄС. В цьому аспекті корисним буде участь України у різних європейських інноваційних проектах. Країни ЄС використовують нові фінансові механізми стимулювання інноваційної діяльності, роблячи акцент на розвитку співпраці науковців різних країн. В Європі пряму державну підтримку інноваційному процесу надає низка інституцій, яка створена урядовими спільними рішеннями країн ЄС та ініціює розвиток міжнародної співпраці: Європейський інвестиційний фонд, Європейський інвестиційний банк, проект «Початковий капітал», проект «Євротекс-капітал» [5], а також основними є рамкові програми ЄС з досліджень та інновацій, зокрема, нова програма ЄС «Горизонт-2020», що об'єднала в собі інші європейські програми розвитку інновацій. Ця програма стартувала в 2014 р. з метою зміцнення інноваційної конкурентоспроможності Європи у глобальному вимірі, її економічного зростання та створення нових напрямлень в світових дослідженнях, що об'єднують науковців всього світу. Україна, як практично асоційований член ЄС, отримала можливість скористатися коштами європейських інноваційних програм, зокрема даної програми, і розвивати наукову співпрацю з метою підтримки талановитої молоді щодо проведення передових досліджень найвищого рівня через Європейську дослідницьку раду, пошуку нових та перспективних областей досліджень, також надавати вітчизняним дослідникам можливість навчання та розвитку кар'єри у рамках даної програми [6].

В Україні також існують урядові програми розвитку інновацій, а також науковці нашої країни досягли певних здобутків у багатьох галузях. Серед цих напрямів можна виокремити космічну галузь та літакобудування, бо наша країна має унікальні потенціал та досвід в аерокосмічній галузі – у створенні космічних комплексів, пускових установок та першокласних літаків, хімічній, фармацевтичній та інших галузях. Але в нашій країні існує глобальна проблема в створенні ефективного механізму державного управління. На сучасному етапі провадження ефективних інноваційних інструментів управління під час реформування інституційного вітчизняного механізму було б дуже доречним, і в цьому питанні передовий досвід європейських країн був би дуже корисним для України. Тому розвиток наукової міжнародної співпраці через інноваційні програми є вкрай необхідним. Вітчизняні дослідники повинні проявляти ініціативу через організацію проведення в Україні міжнародних науково-практичних семінарів, круглих столів та курсів підвищення кваліфікації із залучення вітчизняних провідних фахівців. А головне – отримати необхідне правове забезпечення для участі в європейських програмах.

Ефективним інституційним механізмом регулювання міжнародної інноваційної конкурентоспроможності є послідовне законодавче й нормативно-правове забезпечення. Для України дуже важливою є адаптація законодавчої системи до європейських стандартів, це насамперед закони, що регулюють внутрішні економічні відносини й здійснення інноваційної діяльності у різних сферах підприємницької, фінансової, науково-технічної, інформаційної й іншої господарської діяльності; закони, що регламентують повноваження й компетенцію різних органів влади, спрямованих на структурно-функціональне забезпечення інноваційної діяльності; закони, що

передбачають особливості здійснення інноваційної діяльності у вільних економічних зонах, інших територіях з особливим правовим режимом; закони, спрямовані на охорону й захист основних авторських прав, здійснення патентної діяльності; закони, що регулюють зовнішньоекономічні правовідносини й іноземне інвестування. Зазначені вище нормативно-правові закони можуть стати засадами нової, ефективнішої політики держави у сфері розвитку науки, інновацій та плідного міжнародного співробітництва.

Шляхами удосконалення системи регулювання інноваційної сфери є: ефективність законодавчої бази через скорочення посередників при інвестуванні інноваційної сфери та підвищення відповідальності чиновників шляхом контролю витрачання бюджетних фінансів; структурна перебудова економіки за рахунок збільшення частки високотехнологічних галузей, застосування ефективного фінансового інструментарію; посилення співпраці державних підприємств та бізнесу; формування конкурентоспроможних коопераційних форм; моніторинг інноваційної сфери, який дозволить: оцінити реальний стан інноваційної сфери в Україні; виявлення та усунення основних негативних чинників, які потребують державного регулювання для покращення інноваційно-інституційних факторів розвитку міжнародної конкурентоспроможності України. В той же час інституційні інструменти державного регулювання інноваційного середовища включають: розробку державних цільових програм; механізм посилення зацікавленості комерційних банків у збільшенні обсягу інвестицій в інновації, передусім шляхом довготривалого кредитування, стимулювання кооперації науково-дослідних підприємств, навчальних закладів; розвиток малого та середнього бізнесу. Перехід до системи ефективного господарювання об'єктивно вимагає інноваційного мислення, насамперед на державному рівні, яке забезпечить якісне використання основного капіталу, посилить інноваційний процес в основних галузях національної економіки та поліпшить інтеграцію України до глобального конкурентного простору.

На фоні реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також протидії триваючій російській агресії українське суспільство повинно зосередитися в першу чергу на: боротьбі з корупцією; забезпеченні соціальної справедливості; побудові ефективної системи охорони здоров'я; сприянні гідній праці; забезпеченні доступної освіти для всіх; сприянні інноваційному розвитку; забезпеченні сталого енергопостачання; забезпеченні продовольчої безпеки та охорони навколишнього середовища [7]. Тому сучасне державне регулювання економічних процесів в Україні повинно охоплювати тісну співпрацю всіх гілок влади та створених інноваційно-інституційних структур, бути поетапним, системним процесом, який вирішальним чином буде впливати на позитивну трансформацію економіки, стан її міжнародної конкурентоспроможності.

Висновки. Таким чином, питання розробки та практичної імплікації транзитивними соціумами ефективної державної політики інноваційного чинника в умовах макроекономічної нестабільності набуває особливого значення. На державному рівні має бути створена поетапна стратегія та впроваджені гнучкі інструменти стабілізації сталого розвитку економіки, розроблені національні та регіональні цільові наукові програми, які забезпечать відновлення активного науково-технічного розвитку та підтримку підприємництва в промисловій сфері у введених конкурентоспроможної боротьби у глобальному просторі. Розробка стратегічних державних програм

інноваційного розвитку, які забезпечать її фінансування та реалізацію, стає важливим елементом механізму забезпечення інноваційно спрямованої економічної політики держави. Активізація пріоритетних напрямків міжнародної співпраці України в інноваційній сфері підвищить імідж нашої держави в глобальному вимірі. На сучасному етапі включення України до міжнародного науково-технічного співробітництва є дуже низьким, а масштаби співпраці не відповідають повною мірою науково-технічному і економічному потенціалу нашої країни. Провідною формою реалізації національного науково-технічного потенціалу, що доводить необхідність переведення співпраці з міжнародною спільнотою, зокрема з ЄС, на шлях взаємовигідного обміну у сфері інноваційного розвитку, є особисті контакти державних інституцій, на яких тримається міжнародне співробітництво. Тому пріоритетним напрямком з боку держави є матеріальне стимулювання творчої праці науковців та розробки спільної державної стратегії в сфері плідного міжнародного співробітництва та конкурентоспроможного кооперування.

Література:

1. Родионова Н.В. Концепция гуманитарного парка как форма развития инновационной деятельности гуманитарного образовательного учреждения / Н.В. Родионова // Инновации. – 2008. – № 10(120). – С. 92–98.
2. Всесвітній економічний форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/news/2014/09/03/6873>.
3. Глазьев С.Ю. Новый технологический уклад в современной мировой экономике / С.Ю. Глазьев // Международная экономика. – 2010. – № 5. – С. 5–27.
4. Гребенюк О.В. Кузьменко Р.В. Ресурсо-функціональне забезпечення процесів регенерації розвитку національної економіки / О.В. Гребенюк, Р.В. Кузьменко // Економіка. Управління. Інновації. – 2015. – Вип. № 1(13). – С. 48–54.
5. Гончарова Н.В. Напрямки розвитку інтеграційних процесів у сфері фінансової підтримки малого підприємництва / Н.В. Гончарова // Фінанси України. – 2013. – № 7. – С. 75–83.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fp7-ncp.kiev.ua/assets/Horizont_2020/HORIZON-20201.pdf.
7. Виступ Президента України на Саміті з прийняття Цілей сталого розвитку в рамках Генеральної Асамблеї ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-samiti-z-prijnyattya-cilej-sta-36032>.

Лисецкая Н.Н. Активизация инновационного фактора в условиях глобальной конкурентоспособности

Аннотация. В статье исследован вопрос усиления конкурентной борьбы на глобализированных рынках стран, которые пытаются стать успешными игроками на мировом экономическом пространстве. Это требует взвешенной стратегии экономического развития и применения эффективных динамических механизмов утверждения, закрепления своих устойчивых позиций на международном рынке. Необходимым условием для этого является формирование в стране мощной конкурентоспособной среды, основанной на инновационных факторах и обеспечивающей прорыв на международные рынки высокотехнологичной продукции.

Ключевые слова: инновации, глобальная конкурентоспособность, инновационная инфраструктура, инновационный процесс, институциональный механизм, международное сотрудничество, институты, финансовое стимулирование, экономический рост, глобализация.

Lysetska N.M. Enhancing innovation factor in the global competitiveness

Summary. The author explored the question strengthening competition in globalised markets countries that are trying to become successful players in the world economic. This needs a consolidation strategy of the stable development and the implementation of effective dynamic mechanism in order to ensure sustainable positions on the world market. . The necessary condition for it is the formation of the powerful competitive environment s based on the innovative factors and provides the breakthrough to the international markets of high-tech products.

Keywords: innovation, international competitiveness, innovation infrastructure, innovation process, institutional framework, international cooperation, institutions, financial incentives, economic growth, globalization.

Сивак Р.Б.,
к.е.н., доцент,
докторант кафедри менеджменту організацій
та інноваційного підприємництва,
Тернопільський національний економічний університет

ГЛОБАЛЬНА ЛОГІСТИКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація. У статті визначено глобальну логістику як інструмент впливу на матеріальні потоки світового господарства з метою гармонізації глобальних ланцюгів поставок виробничого, торговельного, військового та гуманітарного глобального товарного обміну. Окреслено напрями використання глобальної логістики в реалізації концепції сталого розвитку світового господарства.

Ключові слова: глобалізація, глобальна логістика, сталий розвиток, світове господарство, глобальні ланцюги поставок.

Постановка проблеми. Зростання темпів глобалізації світового господарства загострює актуальність пошуку нових інструментів підвищення ефективності глобальних мереж виробництва і торгівлі на мікро-, мезо- та макрорівнях. Означена актуальність посилюється низкою невирішених завдань, сформульованих нереалізованою концепцією сталого розвитку світового господарства. Задекларований у концепції тривекторний збалансований розвиток нівелюється різким зростанням домінуючої ролі економічних чинників визначення глобальних пріоритетів.

Національні та міжнародні інститути виявилися не готовими до нових глобальних викликів і сьогодні не володіють реальними інструментами впливу та регулювання глобальних економічних процесів, які б уможливили збалансування економічного, соціального та економічного секторів світового господарства з урахуванням нових структурних, ресурсних та демографічних глобальних зсувів.

Оскільки значна частина нових глобальних викликів пов'язана з упорядкуванням процесів планування, організації, переміщення та споживання стрімко зростаючих обсягів матеріальних ресурсів та продуктів, проблематика використання логістичного підходу до реалізації концепції сталого розвитку світового господарства набуває особливої значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація завдань забезпечення сталого розвитку світового господарства значною мірою стосується управління глобальними матеріальними потоками, інтенсивність та напруженість яких зростає разом з процесами глобалізації, що зумовлює активізацію наукових досліджень у сфері логістичного забезпечення глобального руху матеріальних потоків в усіх сферах світового господарства.

Зокрема, з огляду на зміну принципів транспортної взаємодії між країнами, лібералізацію торговельних відносин та глобалізацію виробничих систем суттєвий наголос у дослідженнях робиться на трансформацію національних та міжнародних транспортно-логістичних систем з акцентуванням на транспортній складовій та формування інституційного забезпечення її діяльності.

Процеси глобалізації, інтернаціоналізації і транснаціоналізації, що відбуваються у світовій економіці, значно підвищили роль логістики як сполучного елементу у системі міжнародного бізнесу та підкреслили необхідність формування та оптимізації міжнародних транспортно-логістичних систем. Економічна інтеграція та багатостороннє співробітництво є тими інструментами, які забезпечують адекватну та гнучку реакцію на зміни споживчих вподобань, а також координацію функціонування транспортної інфраструктури в контексті «інтермодалізму» [1, с. 72].

Варто звернути увагу на дослідження науковців, в працях яких розмежовуються логістичні дефініції у міжнародних та глобальних площинах. Так, С. Крикавський та Н. Чернописька критерієм такого розмежування суб'єктів світового господарства обирають конкурентні детермінанти М. Портера, зазначаючи, що багатонаціональні компанії існують у галузях, де конкурентні переваги не відіграють жодної ролі за межами національного ринку, а глобальні компанії діють у галузях, схожих за рівнем цін і конкурентними умовами на різних національних ринках, для них найадекватнішим є термін «глобальний» ринок. У галузях з мультинаціональною конкуренцією фірми борються за лідерство на кожному національному ринку, а в глобальних галузях вони претендують на світове лідерство [2, с. 97]. Безперечно, описані авторами особливості багатонаціональних та глобальних маркетингових стратегій, що базуються на національній та глобальній конкуренції, є обґрунтованими та заслуговують на увагу, проте визначені особливості логістики глобальної та національної компаній є дещо суперечливими: світовий логістичний ринок через слабкі міжнаціональні відмінності (окрім географічних можливостей та рівня розвитку національних логістичних систем) та ознаки ринків і компаній, які він обслуговує, є швидше глобальним. Окрім цього, ланцюги поставок багатонаціональних компаній, як правило, є глобальними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визначення глобального характеру логістики світового господарства на національному та міжнародному рівнях дозволяє виділити її універсальну функцію регулювання матеріальних потоків умовно-ізолюваних один від одного глобального, міжнародного та національного рівнів. Методологія реалізації цієї функції потребує теоретичного організування і вироблення нових методичних підходів до логістичного забезпечення сталого розвитку світового господарства.

Мета статті полягає у виявленні сутності глобальної логістики та окресленні напрямів її використання в реалізації концепції сталого розвитку світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що міжнародна логістика, яка є інституційним базисом глобальної логістики, стала одним із ключових чинників роз-

виту глобалізації світової економіки, оскільки через розвиток міжнародної логістичної інфраструктури вона уможливила доступ до джерел усіх видів ресурсів та поєднала географічно роз'єднані ринки постачань, ринки робочої сили та ринки споживання.

Виконавши таку стимулюючу функцію, міжнародна логістика з огляду на формування глобальних ринків природно трансформується у глобальну. Як зазначає Н. Васильців, глобальна логістика характеризується прагненням сприяти (шляхом надання відповідного теоретичного і прикладного інструментарію) трансформації національного підприємництва на його шляху від концентрації і спеціалізації в економіці окремих країн до інтеграції в світове ринкове господарство. Саме глобальні логістичні підходи уможливають знаходження ефективних шляхів і форм руху матеріальних ресурсів на світовому ринку, а також забезпечують глибоку інтеграцію економіки держави у систему світогосподарських зв'язків [3].

Загалом, міжнародна логістика стала стимулом глобалізації, а глобальна логістика покликана інституційно впорядкувати процеси глобального виробництва, розподілу та споживання, у тому числі – за критеріями сталого розвитку світового господарства. У цьому контексті сформулюємо концептуальну основу глобальної логістики як сукупність теоретико-методологічного та інституційного забезпечення процесів регулювання матеріальних потоків світового господарства з метою гармонізації глобальних ланцюгів поставок виробничого, торговельного, військового та гуманітарного глобального товарного обміну та усунення негативних наслідків глобалізації і вироблення інструментів забезпечення сталого розвитку світового господарства на основі регулювання глобального споживання ресурсів.

З огляду на таке трактування, метою глобальної логістики є усунення негативних наслідків глобалізації у частині неефективного використання природних ресурсів та попередження екологічних загроз, а також вироблення інструментів забезпечення сталості розвитку світового господарства на основі регулювання глобального споживання цих ресурсів. Досягнення означеної мети має, на наш погляд, відбуватися у таких напрямках:

1. *Визначення максимально допустимих обсягів використання світових запасів вичерпних невідновних ресурсів та створення інструментів контролю їх дотримання.*

За прогнозами Світового банку, до 2030 р. потреба у їжі зросте на 50% у результаті приросту світового населення, підвищення фінансового благополуччя і переходу зростаючого середнього класу до західного раціону. Проблеми з доступом до постійних джерел води сягнуть критичної позначки, особливо для сільськогосподарських потреб, ситуація погіршуватиметься й через швидку урбанізацію та зростання чисельності населення на 1,2 млрд. осіб у найближчі 20 років. Унаслідок такого зростання до 2025 р. 36 країн з населенням близько 1,4 млрд. відчуватимуть нестачу або сільськогосподарських угідь, або питної води [4].

Сьогодні моніторингом захисту джерел невідновних ресурсів у глобальному вимірі займаються профільні структури ООН, проте з огляду на обмежений інструментарій впливу на користувачів цих ресурсів такі структури здебільшого констатують факти та встановлюють на їх основі негативні тенденції. Реальні інструменти контролю залишаються у сфері компетенції національних інституцій, які на свій розсуд, без урахування глобальних викликів, регулюють їх використання. Здебільшого таке регулювання підпорядковане корот-

костровим вигодам держав у вигляді ренти, зростання ВВП, наповнення бюджету тощо. Особливо неощадне використання ресурсів відбувається в країнах, у географічних межах яких є надлишок цих ресурсів (велика щільність річкових басейнів, значна частка чорноземів у загальній площі земель, великі запаси вуглеводневих ресурсів тощо). Така ситуація породжує ресурсний дисбаланс у масштабах світового господарства: національна згода надлишкового використання ресурсів для глобального виробництва та споживання.

Одним із можливих варіантів подолання означеного дисбалансу може стати глобальна логістична підсистема регулювання використання вичерпних ресурсів, яка б враховувала комплексні глобальні можливості та ресурсні обмеження у вимірі світового господарства та отримала делеговані національними інституціями інструменти реального впливу на користувачів вичерпних ресурсів. У організаційному вимірі така підсистема може бути створена існуючими міжнародними інституціями у межах концепції глобально світового урядування, окресленої, зокрема, й у Звіті ООН про торгівлю і розвиток за 2014 р. У Звіті йде мова про взаємозалежність між державами і ринками, що є основною аргументацією на користь створення добре структурованої системи глобального економічного управління, що складається з багатосторонніх правил та норм. Головним принципом функціонування цих механізмів має бути їх здатність забезпечувати справедливі та інклюзивні результати шляхом надання глобальних суспільних благ та мінімізації несприятливих побічних наслідків міжнародної діяльності та інших негативних факторів зовнішнього впливу незалежно від того, породжуються вони національною економічною політикою чи комерційними рішеннями приватних суб'єктів [5].

2. *Планування глобальних матеріальних потоків.*

Сьогодні глобальні матеріальні потоки формуються та переміщуються виключно на принципах економічної вигоди, що часто призводить до необґрунтованого зустрічного переміщення однакових груп товарів у зустрічному напрямі, значно посилюючи глобальні екологічні загрози. Завданням глобальної логістики є формування єдиної глобальної системи перманентного виявлення та оптимального задоволення різноманітних потреб через максимальне наближення місць створення та споживання матеріального ресурсу. Одним із варіантів виконання такого завдання є повне відокремлення комерційної фінансової та фізичної складових глобального переміщення ресурсів (принаймні стандартних) за принципом опціонно-біржової торгівлі чи торгівлі газом зі створенням товарних обмінних пулів, максимально наближених до місць виробництва та споживання.

Варто зазначити, що концепція глобальної логістики має докорінно змінити розуміння транзитного потенціалу країн (зокрема, у частині автомобільних та залізничних вантажних перевезень) як однозначно позитивного стимулу розвитку економіки з відповідним прагненням максимальної реалізації цього потенціалу та сприяти усвідомленню негативного впливу нарощування обсягів транзитних перевезень на екологію і вживанню заходів щодо його стримування.

Посилення диференціації товарів і споживчих запитів на усіх глобальних споживчих ринках, а також зростання обсягів Інтернет-торгівлі значно підвищили інтенсивність перевезень малих партій товарів немагістральним транспортом на магістральні відстані. Така ситуація актуалізує для глобальної логістики питання укрупнення транспортних партій та вироблення нових методів спрямування дрібних транспортних від-

правлень магістральними видами транспорту, зокрема й через розвиток мережі глобальних логістичних центрів.

Напруженість та інтенсивність глобальних матеріальних потоків може бути послаблена й за рахунок трансформації споживацьких цінностей та переорієнтації задоволення вторинних потреб із фізичної товарної у сервісну, освітню та культурну площини.

3. Регулювання глобальних ланцюгів поставок.

Глобалізація виробничих систем, яка активізувалася через полегшення доступу до сировинних ринків та ринків дешевої робочої сили, податкових та митних преференцій для толінгових операцій, спричинила географічну розпорозненість виробничих підрозділів транснаціональних компаній і, як наслідок, заплування їхніх глобальних ланцюгів поставок. Сьогодні звичною практикою є багаторазове транзитне переміщення компонентів виробу в процесі його створення. У таких ланцюгах формуються та обслуговуються «зайві» матеріальні потоки, які породжують додаткове екологічне навантаження. У зв'язку з цим перед глобальною логістикою стоїть задача вироблення інструментів спрощення та вирівнювання глобальних ланцюгів поставок, зокрема й через поширення сучасних 3PL- та 4PL-технологій. Вплив на глобальні ланцюги поставок може здійснюватися також через систему підвищення глобальних соціальних стандартів, зокрема, зменшення бар'єрів трудової міграції з одночасним вирівнюванням розміру заробітної плати працівників транснаціональних компаній незалежно від місця розташування виробничого підрозділу, що зменшить мотивацію географічної виробничої розпорозненості за критерієм низької оплати праці.

4. Створення та підтримання глобальної логістичної інфраструктури.

Міжнародна логістика сьогодні охоплює глобальні інфраструктурні елементи та національні транспортно-логістичні системи, які потребують трансформації у єдину глобальну логістичну інфраструктуру.

Не дивлячись на зусилля низки країн, що робляться в цілях оптимального використання особливостей і можливостей кожного окремого елемента міжнародної логістичної інфраструктури, потенціал їх скоординованого функціонування часто буває не реалізований. Причини, що не дозволяють використовувати переваги їх окремих елементів, мають різний характер. До них належать правові, організаційні й технологічні бар'єри, що перешкоджають здійсненню концепції сумісного їх використання. Оптимізація використання можливостей окремих елементів міжнародної логістичної системи, підвищення ефективності роботи всієї логістичної інфраструктури – одна з основоположних тенденцій в розвитку логістики як елемента світового господарства [6]. Завдання інтеграції міжнародних елементів у глобальну логістичну інфраструктуру ускладнюється також різним рівнем розвитку та цілями національних логістичних систем, а також їх орієнтацією на першочергове задоволення національних інтересів.

Вирішенню завдань глобальної інфраструктурної інтеграції сприятиме нова парадигма розвитку міжнародних транспортних коридорів, спрямована на обслуговування глобальних ринків на принципах сталого розвитку світового господарства. Таке бачення ставить перед глобальною логістикою питання вироблення інструментів глобальної координації поки що автономних (чи об'єднаних у національних межах) міжнародних логістичних центрів, магістральних видів транспорту та магістральної транспортної інфраструктури.

На часі формування глобального логістичного полігону з визначенням пріоритетів розвитку глобальних транспортних маршрутів за принципами соціальної та екологічної доцільності і визначення джерел та критеріїв фінансування такого розвитку. За даними ООН, сукупні інвестиційні потреби для досягнення цілей сталого розвитку тільки у країнах, що розвиваються, складають від 3,5 до 4,5 трлн. дол. США на рік. Вони охоплюють інвестиції у розвиток базової інфраструктури (автомобільні дороги, залізниці і порти; електростанції; системи водопостачання і каналізації), забезпечення продовольчої безпеки (сільське господарство і розвиток сільських районів), пом'якшення наслідків зміни клімату і адаптацію до них, а також на розвиток охорони здоров'я і освіти [7].

5. Формування глобальної системи стандартів логістичного сервісу на засадах екологізації світового господарства.

Формування глобальної системи логістичних стандартів – одна з найбільш розроблених світовими інституціями сфера глобальної логістики. Сьогодні розроблено низку стандартів, що регламентують транспортну логістику та сферу діяльності логістичних провайдерів. Проте нерозробленими залишаються стандарти щодо організаційної функції логістики, пов'язаної з регулюванням матеріальних потоків та управлінням глобальними ланцюгами поставок, які уможливили б виконання описаних вище завдань. Зокрема, необхідно розробити стандарти соціального та екологічного виміру логістичних операцій, стандарти енергоємності обслуговування матеріальних потоків. Стандартизації потребують також підходи до формування й управління глобальними ланцюгами поставок та визначення пріоритетності їхніх матеріальних потоків за критерієм забезпечення життєво необхідними ресурсами найменш забезпеченої частини глобального суспільства. В середньому населення Землі збільшується щороку на 85 млн. осіб, з цього числа 78 млн. припадає на бідні і лише 7 млн. – на багаті країни. У результаті такого дисбалансу уже в 1983 р. три чверті населення планети проживали у країнах третього світу, а до 2020 р. пропорція складатиме 83 до 17%. При такій тенденції найбільш небезпечно у світі населення Африки зростає із 500 млн. у 1980 р. до 1,5 млрд. у 2020 р. Проте уже сьогодні більше 300 млн. африканців потерпають від хронічного недоїдання, 150 млн. – від гострого недоїдання, 60 млн. живуть на межі голоду [8].

6. Формування відкритої глобальної інформаційної системи забезпечення логістичних процесів у світовому господарстві.

Виконання описаних завдань потребує створення відповідних модулів глобальної інформаційної системи, зокрема:

- інформаційний модуль вичерпних ресурсів;
- інформаційний модуль товарно-ресурсних обмінних пулів;
- інформаційний модуль логістичної інфраструктури;
- модуль глобальної логістичної координації;
- модуль глобальних логістичних стандартів.

Реалізація завдань глобальної логістики неможлива без формування і підтримання баз даних про можливості і обмеження світового господарства у частині глобального товарного обміну.

Причетність України до формування глобальних логістичних інституцій дозволить трансформувати існуючу логістичну інфраструктуру до вимог світової глобалізованої моделі світового господарства та забезпечить сталість розвитку цієї системи як частини світової комунікаційної інфраструктури. У зв'язку з цим перед вітчизняною наукою постає проблема

створення нової моделі управління національною логістичною системою, яка має передбачати інструменти впливу на динаміку та зміст глобальної світової логістичної інфраструктури, тобто враховувати обидві сфери перехідної невідповідності: зміну парадигми управління та комунікаційні зміни. Активізація структурних перетворень неможлива без інституційних змін логістичної галузі на державному рівні. Зокрема, суттєвої трансформації потребує нормативне й організаційне забезпечення логістичної діяльності, а також інвестиційне середовище модернізації транспортно-логістичної інфраструктури, включаючи створення мережі міжнародних логістичних центрів, оновлення парку транспортних засобів та розвитку логістичного аутсорсингу.

Висновки. Нинішня зміна економічних моделей розвитку призводить до створення міжнародних адаптаційних інститутів, покликаних знівелювати глобальні дисбаланси розвитку національних економік. Одним із таких інститутів є логістичний механізм впливу на геоekonomічні процеси, у тому числі й контроль ресурсних потоків у трансформованому ринковому середовищі.

На провідних світових економічних аренах положення логістичної концепції успішно імплементовані в системи управління компаніями, а сьогодні втілюються в економічні інтеграційні процеси на рівні регіонів. Особливо динамічно ці процеси розвиваються після розширення ЄС, що пов'язується з глобальною міграцією виробництва, технологій та робочої сили, а також зміною структури сировинних ринків та ринків збуту. У новому світовому економічному просторі формується ряд мегарегіонів, що об'єднують економічний потенціал декількох національних економічних структур та утворюють нові мегаринки. Ключові позиції у сфері геоekonomічної конкуренції займають інтегровані бізнес-групи, які об'єднують інноваційні проекти і велике виробництво та діють у різних регіонах світу на основі логістичних мереж. З іншого боку, глобалізація світової економіки призвела до суттєвих диспропорцій між регіонами світового господарства. Базові інфраструктури нездатні протистояти новим геоekonomічним викликам та адаптуватися до стрімкого постіндустріального розвитку. Світове господарство стикнулося з необхідністю формування нових інститутів глобального урядування, одним з яких має стати глобальна логістична система.

Література:

1. Кузнецов М. Транспортно-логистическое взаимодействие стран в контексте мировой торговли / М. Кузнецов, А. Борисов,

- Д. Тихонов // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. – 2014. – № 1. – С. 58–74.
2. Крикавський С. Україна у глобальних ланцюгах поставок / С. Крикавський, Н. Чернописька // Логістика: теорія та практика. – 2012. – № 1. – С. 92–100.
3. Васильців Н. М. Передумови та тенденції розвитку глобальної логістики / Н.М. Васильців // Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2010. – № 669. – С. 267–275.
4. Мир после кризиса. Глобальные тенденции – 2025: меняющийся мир. Доклад НРС США [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.e-reading.club/book.php?book=145433>.
5. Trade and Development Report, 2014. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2014_en.pdf.
6. Майорова І. М. Інноваційні підходи розвитку логістичної інфраструктури системи міжнародної торгівлі / І.М. Майорова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – № 1. – С. 33–38.
7. World Investment Report, 2014. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=937>.
8. Ласло Э. Пути, ведущие в грядущее тысячелетие. Проблемы и перспективы / Э. Ласло [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vivovoco.astronet.ru/VV/PAPERS/HISTORY/ERVIN2.HTM>.

Сывак Р.Б. Глобальная логистика в обеспечении устойчивого развития мирового хозяйства

Аннотация. В статье определена глобальная логистика как инструмент влияния на материальные потоки мирового хозяйства с целью гармонизации глобальных цепей поставок производственного, торгового, военного и гуманитарного глобального товарного обмена. Определены направления использования глобальной логистики в реализации концепции устойчивого развития мирового хозяйства.

Ключевые слова: глобализация, глобальная логистика, устойчивое развитие, мировое хозяйство, глобальные цепочки поставок.

Syvak R.B. Global logistics in sustainable development of the world economy

Summary. In the article, the global logistics is defined as a tool of influence on the material flows of the world economy in order to harmonize the global supply chains of industrial, commercial, military and humanitarian global commodity exchange. The directions of global logistic use in the realization of the concept of the sustainable development of the world economy are determined.

Keywords: globalization, global logistics, sustainable development, world economy, global supply chain.

Скарга О.О.,
асистент кафедри менеджменту,
Маріупольський державний університет

ВПЛИВ МЕГАТРЕНДІВ НА РОЗВИТОК СФЕРИ ПОСЛУГ

Анотація. У статті проаналізовано стан економіки та сфери послуг України, визначено фактори, що впливають на їхній розвиток. Виявлено проблеми розвитку економіки та сфери послуг з точки зору основних мегатрендів. За результатами дослідження запропоновано систему заходів, щодо усунення негативних наслідків економічної кризи в Україні.

Ключові слова: мегатренди, сфера послуг, демографія, людський потенціал, високоефективні технології, економічний взаємозв'язок, екологічні проблеми.

Постановка проблеми. Нині українська держава все активніше залучається до світового ринку послуг. Незважаючи на те, що ця сфера є досить молодою галуззю, що перебуває на етапі становлення, вона має реальні можливості для нарощення свого потенціалу. Варто зазначити, що розвиток сфери послуг невіддільно пов'язаний з економікою країни, на яку впливають низка факторів. Можна виділити дев'ять мегатрендів, які є суттєвими щодо чотирьох ключових сфер, а саме: забезпечення економічного процвітання, безпеки, соціальної стабільності та захисту навколишнього середовища. Ці тренди взаємопов'язані між собою. Унаслідок цього актуальним завданням є вивчення та оцінка впливу зазначених трендів на економіку та сферу послуг як окремо, так і в сукупності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення основних тенденцій розвитку економіки висвітлено у роботах таких учених, як А.Дж. Тойнбі, Д. Лук'яненко, М. Ільїн, В. Іноземцев, Д. Нейсбіт, які констатують, що суспільство протягом свого існування формує стійкі тенденції, що впливають на розвиток як окремо взятої країни, так і на світ в цілому.

Методологічною базою дослідження стали діалектичний метод наукового пізнання та загальнонаукові методи пізнання: абстрактно-логічний метод; метод індукції і дедукції; метод порівняння та системний метод.

Мега статті. Головною метою роботи є визначення основних мегатрендів, що впливають на економіку країни та сферу послуг, а також перспективних напрямів вирішення сучасних проблем, що стримують їх розвиток. Для досягнення поставленої мети варто вирішити такі завдання: визначити основні мегатренди, проаналізувати сучасний стан розвитку вітчизняної економіки та сфери послуг, визначити напрямки вирішення проблем розвитку сфери послуг та національної економіки в цілому.

Виклад основного матеріалу. За даними різних досліджень, під мегатрендом розуміють світові стійкі макроекономічні чинники розвитку, що впливають на бізнес, економіку, суспільство, культуру й особисте життя усіх жителів планети [1]. Останнім часом міжнародні організації все частіше приділяють увагу проблематиці мегатрендів, де основні тенденції, фактори і ризики розвитку роблять істотний вплив як на світову економіку, так і на економіку держави.

Мегатренд № 1 Демографія

На сьогоднішній день Україна є світовим лідером за темпами скорочення населення. Упродовж останніх 25 років насе-

лення України зменшилося на 12% відповідно до 1990 року [2]. Також у країні дуже гостро стоїть питання здоров'я, смертності та тривалості життя. Варто зазначити, що в українській нації простежується тенденція погіршення стану здоров'я з кожним поколінням. Основною причиною цього є нехтування власним станом здоров'я та наявність шкідливих звичок. Ускладнюють демографічну ситуацію також прогресуюче старіння населення та значні обсяги трудової міграції, частина з якої перетворюється на постійну [3]. Станом на 2015 рік населення України у віці старше 65 років досягло 15,3% [2]. Простежується вплив зазначеного мегатренду на два основних аспекти розвитку сфери послуг. По-перше, економічно активне населення не повністю використовує свій фізичний та розумовий потенціал, який би міг використовуватися для розвитку цієї сфери та господарства країни загалом, по-друге зменшується кількість потенційних споживачів. Зазначені фактори підривають основу соціального та демографічного благополуччя держави. Для вирішення наявних проблем необхідно [4; 5]:

- забезпечити ефективну пропаганду на державному рівні за здоровий спосіб життя та полі;
- забезпечити доступність якісних медичних та соціальних послуг для задоволення потреб усіх верств населення;
- утверджувати принципи соціальної справедливості у трудових відносинах, системі оплати праці та перерозподілі суспільного багатства;
- переглянути принципи та методи матеріальної підтримки сімей, відновити мережу закладів дошкільного виховання, створити умови для забезпечення молодих сімей житлом;
- створити умови для подовження повноцінної економічної і соціальної активності літніх людей, їх реінтеграції у суспільне виробництво;
- використання світового досвіду у провадженні пенсійних реформ (наприклад, досвід Сінгапура або Нідерландів) задля покращення пенсійного забезпечення та задоволення вимог старіючого населення.

Мегатренд № 2 Розширення можливостей для особистості

Людські ресурси підприємства відіграють важливу роль у формуванні його конкурентоспроможності, що є особливо важливим у сфері послуг. Сучасні перетворення та тенденції світової інтеграції потребують формування напрямів національної політики на принципах пріоритетності розвитку людини та підвищення інтелектуального рівня держави в цілому. Втрата талановитої молоді, конкурентоспроможних фахівців, перспективних дослідників через їхнє бажання самореалізуватися за межами України спричинить не тільки втрату окремих осіб суспільства, а й частки генофонду нації. Отже, пошук нових підходів у роботі з персоналом, формування людського потенціалу та підвищення якості до світових стандартів у діяльності підприємств сфери послуг є одним із основних завдань сьогодення, що здатні сприяти розвитку цієї сфери в Україні.

Проблеми формування та використання трудових ресурсів потребують формування організаційно-економічного механізму, який би дав змогу шляхом взаємодії існуючих та впровадження нових важелів досягти більш ефективного використання трудового потенціалу. Для цього необхідно [6; 7]:

- розглянути можливості компенсації втрати наявного людського потенціалу країни, яка трапилася через інтеграційні процеси людського потенціалу за рахунок міграційної політики;

- здійснити реформування державної політики в напрямку створення умов для реалізації людського потенціалу, з ціллю попередження відтоку мізків з країни [3].

Мегатренд № 3 Високоєфективна технологія

На сьогодні розуміння важливості такого ресурсу, як інформація загострило проблему якісного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Специфічні особливості сфери послуг (висока динамічність, значна кількість суб'єктів та учасників, надзвичайно широке географічне охоплення, а також необхідність відповідного оперативного інформування) обумовлюють необхідність підвищення рівня забезпечення системи управління сучасними інформаційними технологіями [9]. Аналіз процесів, що відбуваються у галузі, свідчить про неадекватність рівня застосування інформаційних технологій у діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання у сфері туризму. Внаслідок того, що вітчизняний національний туристичний та готельний продукт стає все менш привабливим та конкурентоспроможним, постають питання висвітлення таких проблем: відсутність державної електронної системи забезпечення суб'єктів туристичної діяльності оперативною інформацією про попит, пропозицію, ціни, тарифи; відсутність баз даних туристичного профілю в окремих регіонах країни; низький рівень розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури; низький рівень розвитку віртуальних туристичних та готельно-ресторанних підприємств і центрів; недосконалість механізму інформаційного обміну суб'єктів господарювання у сфері туризму і зовнішнього середовища за допомогою мережі Інтернет [10]. Для вирішення проблем, пов'язаних з розвитком ІКТ, необхідно:

- з огляду на нестачу кваліфікованих спеціалістів у галузі ІКТ, варто відкривати нові перспективи спеціальності у цій галузі;

- підтримка галузі інформаційних та комунікативних технологій (запровадження стимулів до інвестицій в людський капітал, спрощення ведення бізнесу, зокрема, зниження оподаткування) з метою розвитку високоєфективних технологій країни у майбутньому;

- вивчення досвіду розвинених країн світу, більшість із яких усвідомили важливість якісного інформаційного забезпечення для успішного розвитку економіки знань;

- формування та впровадження правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, технологічних, методичних умов розвитку інформаційного суспільства;

- забезпечення різноманітності послуг та необмеженого доступу до інформаційних та телекомунікаційних послуг (мережа Інтернет);

- створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів на основі врахування національних, світоглядних, політичних, економічних, культурних та інших аспектів розвитку України.

Державна політика розвитку ІКТ повинна бути спрямована на розвиток конкурентоспроможності товарів і послуг сфери

ІКТ за рахунок формування національної стратегії, збалансування міжнародної та внутрішньої політики, сприятливої законодавчої, суспільної, економічної атмосфери в галузі інформатизації, використання ІКТ [1; 4].

Мегатренд № 4 Економічний взаємозв'язок

Нині інтеграційні спрямування України у зовнішньоекономічний простір є одним із пріоритетних завдань нашої держави. Однак постає проблема участі України на міжнародному ринку сфери послуг, унаслідок її низької конкурентоспроможності. Стратегічне значення зовнішньої торгівлі для України зумовлюється тим, що модернізація економіки, залучення масштабних іноземних інвестицій, новітніх технологій можливі лише за умови формування в країні стійкої, відкритої до зовнішнього світу господарської системи, органічного включення України в систему глобального розподілу праці [11].

Існує низка ендегенних та екзогенних факторів, які мають стримуючий вплив на експорт України, найважливішими з яких є:

- низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів та послуг;

- важкий стан та моральна застарілість підприємств, що робить практично неможливим інвестування у перспективні, орієнтовані на експорт проекти;

- недостатній розвиток вітчизняних систем сертифікації та контролю якості експортної продукції;

- нестача спеціальних знань і досвіду роботи у сфері експорту в більшості українських підприємств, а також недостатня координованість їхньої діяльності на зовнішніх ринках;

- низький світовий рейтинг надійності України для кредитів та інвестицій, що утрудняє використання іноземних фінансових ресурсів для розвитку експортного потенціалу країни.

Структура українського експорту послуг потребує суттєвих змін, тому що без структурної адаптації до вимог розвитку світової економіки, без формування з цією метою адекватної інноваційної та інвестиційної стратегії (і не тільки державної, а й передусім бізнесової) Україна не зможе використати переваги міжнародної торговельної системи [2; 4].

Одними з першочергових завдань є:

- розробка заходів державної підтримки розвитку експортного потенціалу: торгово-політичних, організаційно-правових, податково-адміністративних, фінансових заходів;

- реформування державної інноваційної політики і розвиток пріоритетних експортоорієнтованих виробництв;

- державна підтримка виробників пріоритетної продукції у вигляді податкових пільг;

- фінансове забезпечення програм розвитку для експортоорієнтованих проектів у рамках спеціально створених фондів;

- створення сприятливих умов для організації і функціонування двосторонніх і багатосторонніх торгово-промислових палат, бізнес-центрів та представництв у країнах найближчих торгових партнерів України;

- забезпечення сприятливого клімату, а також надання допомоги суб'єктам господарювання у розвитку різних форм спільного підприємництва: транснаціональних фінансово-промислових груп, лізингових компаній і інших фірм і організацій;
- заохочення прямих інвестицій національних інвесторів [1; 3].

Мегатренд № 5 Державний борг

Державний борг не просто засіб залучення коштів для фінансування державних потреб, а й важливий інструмент фінансової політики держави, неефективне використання

якого, в якісному і кількісному контексті, створюватиме умови для порушення стабільного функціонування економіки і як наслідок галузей господарства.

На сьогоднішній день простежується стрімке зростання державного та гарантованого державного боргу впродовж 2014 року у розмірі 61,8%. Даний результат обумовлюється наступними чинниками: нестабільність воєнно-політичної ситуації; панічні настрої населення держави, неефективні реформи держави, щодо протидії корупції. На теперішній час, стабільна економічна ситуація в Україні неможлива без управління та обслуговування державного боргу нашої держави [2]. Цей процес обтяжений значними проблемами, а саме нестримними темпами зростає відношення суми боргу до ВВП, недосконалістю нормативно-правової системи та механізму реструктуризації боргу і його обслуговування. Для вирішення поставлених проблем необхідно [4; 13]:

- з метою збільшення розміру ВВП існує необхідність державної підтримки внутрішнього ринку;
- жорсткий контроль з боку уряду за грошовими потоками, у тому числі для забезпечення фінансових зобов'язань;
- необхідність поновлення нормативно-правової бази, що регулює основні положення, що належать до державного боргу;
- постійно контролювати і уникати всіх можливих загроз і ризиків у процесі управління державним боргом та запобігання зростанню боргового навантаження на економіку;
- залучення додаткових інвестицій в економіку України з метою відновлення основних фондів в пріоритетних галузях економіки.

Мегатренд № 6 Зміна балансу сил в економіці

В умовах сьогодення світове господарство виступає як неподільне глобальне ціле, якому притаманні різнопланові і різноякісні процеси. У сучасних умовах життєдіяльності суспільства сфера послуг відіграє усе більш важливу роль в соціально-економічному розвитку. Будучи важливою складовою економіки багатьох держав ця галузь забезпечує зайнятість місцевого населення, завантаження готелів, ресторанів, видовищних заходів, надходження іноземної валюти. Сьогодні Україна починає відігравати дедалі помітнішу роль на міжнародній арені, перед нею відкриваються нові перспективи. Незважаючи на складні часи протягом незалежності, несприятливі зовнішні та кризові внутрішні обставини, вдалося здобути досвід участі у міждержавних організаціях, впровадити та розвивати зовнішню політику у нових геополітичних умовах. Саме він дозволяє тверезіше подивитися на оточуючу дійсність, а, отже, об'єктивніше забезпечувати проведення зовнішньополітичного курсу країни з урахуванням як міжнародних, так і внутрішніх чинників. Для цього необхідно [3; 4]:

- здійснення відкритого, послідовного, виваженого й передбаченого зовнішньополітичного курсу і прагнення до рівноправного співробітництва з усіма зацікавленими партнерами;
- розбудова відносин з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, взаємовигоди й невтручання у внутрішні справи кожної зі сторін;
- розширення міждержавного співробітництва з країнами, що розвиваються, буде нестримно впливати на перебіг подій в Україні у майбутньому;
- розширення участі в європейському регіональному співробітництві, членства і співпраці в універсальних світових міжнародних організаціях.

Мегатренд № 7 Зміна клімату

За рахунок наявності в Україні промислових центрів, які здійснюють значний вплив на екологічний стан нашої держави, сучасні прогнози настання несприятливих кліматичних змін сприймаються як норма сьогодення. На сьогоднішній день Україна входить до першої двадцятки країн світу, які найбільше викидають парникових газів в атмосферу. Зміни клімату містять загрозу для добробуту та розвитку суспільства, справляють негативний вплив на навколишнє природне середовище і суттєво обмежують потенціал людини у перетворенні зовнішнього світу та здійсненні економічної діяльності. За даними Українського гідрометорологічного центру, основними негативними наслідками зміни клімату для України є збільшення кількості стихійних метеорологічних явищ, посилення буревіїв, виникнення теплових хвиль. У наш час у багатьох країнах екологізація сфери послуг сприяє примноженню природних цінностей не тільки за допомогою екологічної освіти, але й за рахунок коштів з прибутків від екотуризму. Розвиток сфери послуг та екологізація традиційних її видів є досить важливим та актуальним питанням як для країни в цілому, так і для окремих її регіонів. Еколого-безпечний розвиток нашої держави, її національна безпека взагалі можливі лише за умови збереження природних систем та підтримки відповідної якості навколишнього природного середовища. Для цього потрібно формувати і послідовно реалізувати ефективну екологічну політику, яка спрямовуватиметься на [1; 14]:

- здійснення розробки нормативно-правових актів щодо нейтралізації наслідків викидів парникових газів;
- здійснення співпраці на міжнародному рівні задля встановлення та контролю рівня викидів CO₂ в атмосферу;
- здійснення державою заходів, щодо впровадження заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату;
- реалізація проектів, що мають за основу мінімізацію обсягів обсягу антропогенних викидів або збільшення абсорбції парникових газів.

Мегатренд № 8 Дефіцит ресурсів

З метою забезпечення стабільного економічного розвитку України, безпеки життєдіяльності громадян і створення комфортних умов життя необхідно здійснювати безперервну реалізацію комплексу заходів, що спрямовані на контроль використання та оптимізацію рівня використання водних, енергетичних, продовольчих ресурсів [15].

В умовах сьогодення однією із найважливіших проблем як людства, так і України є дефіцит прісної води. Цей фактор не тільки впливає на задоволення потреб населення у воді та забезпечення екологічної рівноваги, а також є ризиковим для забезпечення продовольчої безпеки у поєднанні з таким негативним фактором, як максимальне виснаження колись родючого чорнозему.

Через обмеженість власних запасів природного газу і нафти та повільні темпи реструктуризації і оновлення вуглевидобувної галузі теплової енергетики України достатньо скоро почне зазнавати дефіцит в органічному енергетичному паливі. Цей дефіцит може загостритися і через низьку ефективність спалювання палива на теплових електростанціях, що обумовлено граничним моральним і фізичним зносом. Для вирішення цих проблем необхідно [16; 17]:

- створення баз даних, інтегрованих в прогностичні моделі економічного планування ресурсного забезпечення народного господарства;

- сприяння раціональному користуванню ресурсів через інформування громадськості, освітні програми, тарифну політику та інші економічні інструменти;
- міжнародну співпрацю в області наукових досліджень з питань дослідження паливної, водної та продовольчої забезпеченості нації;
- впровадження програм, які підтримують розвиток нових і альтернативних джерел ресурсного забезпечення;
- інтеграція в систему державного управління громадських організацій, їхня активна участь в реалізації державної політики у сфері раціонального використання ресурсів;
- вдосконалення економічних методів і механізмів раціонального ресурсовикористання;
- підвищення обґрунтованості рішень, що ухвалюються при комплексному управлінні ресурсною базою країни на основі сучасних знань про технологічні і екологічні процеси та їхні наслідки.

Мегатренд № 9 Урбанізація

Однією із найбільш характерних особливостей розвитку сучасного суспільства є швидке зростання міст, безперервний темп збільшення чисельності їх жителів, збільшення ролі міст у житті суспільства, перетворення сільської місцевості в міську, а також міграція сільського населення в міста. Вплив урбанізації має низку негативних явищ, серед яких [18]:

- нерівномірний розподіл населення по території країни;
- специфіка проживання в місті характеризується наявністю, таких несприятливих для населення чинників, як інфекційна небезпека, ультразвукові випромінювання, проблеми транспорту, ущільнення забудови;
- відносна менша тривалість перебування міського населення на свіжому повітрі, відносно сільського;
- наявність соціальних наслідків, а саме зростання злочинності, алкоголізм, наркоманія, проституція;
- переміщення населення з сільської місцевості у міста, що стримує розвиток аграрної промисловості, за рахунок зменшення робочого населення серед селян.

Задля подолання диспропорції між міським та сільським населенням та забезпечення розвитку агропромислового комплексу необхідно:

- підвищити рівень конкурентоспроможності та привабливості необхідних спеціальностей для розвитку сільського господарства;
- за допомогою матеріального та нематеріального стимулювання забезпечити повернення висококваліфікованих кадрів у сільську місцевість;
- розвиток інфраструктурного забезпечення сільської місцевості, задля поліпшення життя сільського населення та його зростання;
- формування та планування необхідної матеріально-технічної бази, що забезпечить ефективне економічне зростання АПК.

Задля пропорційного розвитку міського населення необхідно:

- забезпечити ефективне керування урбанізаційними процесами, підтримуючи баланс міського населення;
- реалізовувати міжнародні моделі та механізми, які були б ефективними та спроможні до раціонального розвитку урбанізаційних процесів в Україні [1; 3].

Висновки і пропозиції. За результатами дослідження було встановлено, що стан сфери послуг безпосередньо залежить від основних мегатрендів, що впливають на розвиток української

держави. Для вирішення поставлених проблем необхідно розроблення та виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм; забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону; організація і забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності, побудови інформаційного суспільства, модернізації інформаційних процесів і якісного розвитку засобів масових комунікацій; підвищення ефективності галузей економіки, зниження ресурсоемності виробництва і збільшення продуктивності праці; модернізації базових промислових виробництв та сільського господарства, якісного оновлення інфраструктури, розвитку ресурсної бази економіки.

Література:

1. Нейсбит Д. Мегатренди / Д. Нейсбит ; Пер. с англ. М.Б. Левина. – М : ООО «Издательство АСТ» : ЗАО НПІ «Ермак», 2003. – 380 с.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
3. Мегатренди 2014 года: жизнь в ближайшие 10 лет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vestifinance.ru/articles/42884>.
4. Майбутня Держава 2030: Глобальні мегатренди та їхній вплив на уряди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.kpmg.com/UA/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/Future_State_2030_UA_v2.pdf.
5. Малиш Н.А. Демографічні аспекти соціально-гуманітарного розвитку [Електронний ресурс] / Н.А. Малиш. – Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/ej8/doc_pdf/malysh.pdf.
6. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : [монографія] / В.П. Антонюк ; НАН України, Ін-т економіки пром. – Донецьк, 2007. – 348 с.
7. Карташова Л.В. Стратегія управління людськими ресурсами і оцінка його ефективності / Л.В. Карташова. – М. : Информ-Знание, 2000. – 288 с.
8. Яо Ф. Перспективи розвитку українського ринку високих технологій в умовах глобалізації / Ф. Яо // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Економіка. – 2006. – № 85. – С. 50-51.
9. Васильєв О. Проблеми розвитку високотехнологічних галузей економіки України в умовах глобальної конкуренції / О. Васильєв // Дослідження міжнародної економіки : збірник наукових праць. – Випуск 1(66). – 2011. – С. 209-227.
10. Одотюк І.В. Вітчизняна індустрія високих технологій: знаннєві, інноваційні, інвестиційні фактори її формування і розвитку / І.В. Одотюк // Вісн. НАН України. – 2011. – № 11. – С. 21-33.
11. Заблоцька Р.О. Світовий ринок послуг : підручник / Р.О. Заблоцька. – К. : Знання України, 2009.
12. Романків І.Я. Розвиток ринку послуг в Україні // Фінанси України / І.Я. Романків – 2010. – № 11. – С. 38-45.
13. Государственный долг Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/debtgov/>.
14. Наслідки зміни клімату для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wwf.panda.org/uk/wwf_ukraine_ukr/climatechange/climate_impacts_ua/.
15. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : [монографія] / О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегобчук та ін. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
16. Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geo.gov.ua/programa-rozvitku-mneralno-sirovinnoyi-bazi.html>.

17. Кушнір Л.Л. Природні ресурси України як базовий фактор сталого розвитку національної економіки / Л.Л. Кушнір // Економічний простір. – 2013. – № 72. – С. 273-288 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/есpros_2013_72_30.pdf.
18. Салій І.М. Урбанізація в Україні: соціальний та управлінський аспекти / І.М. Салій. – К. : Наук. думка, 2005. – 302 с.

Скарга А.А. Влияние мегатрендов на развитие сферы услуг

Аннотация. В статье проанализировано состояние экономики и сферы услуг Украины, определены факторы, влияющие на их развитие. Выявлены проблемы развития экономики и сферы услуг с точки зрения основных мегатрендов, предложена система мер, направленных на устранение негативных последствий экономического кризиса в Украине.

Ключевые слова: мегатренды, сфера услуг, демография, человеческий потенциал, высокоэффективные технологии, экономическая взаимосвязь, экологические проблемы.

Skarha O.O. The megatrends' influence on the services development

Summary. The conditions of the Ukrainian economy and services and the factors that influence their development are analyzed in the article. The problems of economic development and services in terms of basic megatrends are highlighted. A system of measures to decrease the negative effects of the economic crisis in Ukraine is proposed.

Keywords: megatrends, services, demographics, human capital, highly effective technologies, economic interdependence, environmental problems.

*Ставицька А.В.,
старший викладач кафедри економіки
та управління національним господарством,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті визначено засади економіко-правового регулювання світового ринку інформаційних технологій, визначено структуру, особливості, відмінності та протиріччя в процесі регулювання сфери ІТ, запропоновано напрями для вирішення проблем недосконалості регулюючих інструментів.

Ключові слова: світовий ринок, інформаційні технології, інформаційні продукти, ІТ-сфера, уніфікація, гармонізація, законодавство, ліцензування.

Постановка проблеми. Проблематика, пов'язана зі специфікою формування, регулювання і забезпечення функціонування світового ринку інформаційних технологій та окремих його учасників, визначена необхідністю детального вивчення економіко-правового регулювання ринків ІТ окремих країн на рівні їхніх національних законодавств, за рахунок чого буде можливим приведення та розробка уніфікованих міжнародних документів загального значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правового і державного регулювання світового ринку інформаційних технологій присвячені роботи таких авторів, як О.В. Кохановська, Ю. Кудрявець, С. Абламейко, Ю. Ясинський, А. Тихонов, С.В. Войтко і Т.В. Сакалош. При цьому внесок кожного автора у дослідження проблем регулювання світового ринку інформаційних технологій створює значний рівень науково-теоретичних знань і практичних розробок, необхідних для здійснення адекватної економічної політики на рівні окремої держави з урахуванням особливостей розвитку світового ринку ІТ.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Перманентне розгортання НТП і глобалізація ІТ-індустрії потребують удосконалення механізмів економіко-правового регулювання світового ринку інформаційних технологій. У цьому напрямі універсальність регулюючих економіко-правових норм світової ІТ-галузі не завжди можлива у використанні окремою країною – учасницею світового ринку ІТ внаслідок недосконалості її національної законодавчої бази та економіко-правових регуляторів у сфері інформаційних технологій.

Мета статті. Головною метою статті є визначення комплексу загальних регулюючих інструментів та норм, необхідних для регулювання світового ринку інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Сфера інформаційних технологій – важлива складова економічної та соціальної інфраструктури країни, розвитку якої надається велике значення. Інформаційні технології відіграють важливу роль у перетворенні економіки, у підвищенні конкурентоспроможності глобалізованого світового співтовариства. У такому напрямі країни

здійснюють гармонізацію законодавства з міжнародною практикою та створення власної відповідної нормативно-правової бази. Системний аналіз міжнародного законодавства виявляє певні прогалини і суперечності, розкриває пріоритети та вимагує певну проблематику.

Активний розвиток інформаційних технологій в кінці ХХ–початку ХХІ ст. призвів до того, що сфера ІТ розглядається як одна з найважливіших джерел зростання міжнародної конкурентоспроможності традиційних галузей. Безсумнівно, рівень розвитку ІТ країни впливає на інвестиційну привабливість національної економіки, що вимагає вдосконалення відповідної нормативно-правової бази як окремої країни, та і на наднаціональному рівні. При цьому активізація розвитку сфери інформаційних технологій вимагає спеціалізоване регулювання ІТ-галузі. Стійкий і динамічний розвиток цієї сфери опосередковує появу відповідних правових актів та економічних регуляторів, чим активно розвиває нормотворчий процес.

Актуальність проблеми розвитку законодавства у сфері ІТ-галузі визначається також суттєвим впливом відповідних правових норм на ефективність правового регулювання у всіх сферах життя суспільства. Будь-яка діяльність людини, як правило, супроводжується обробкою, передачею та використанням інформації. У той же час будь-який нормативний акт, що регулює правовідносини в якій-небудь галузі суспільного життя, обов'язково зачіпає інформаційні зв'язки учасників цих відносин.

Створювані комплексні об'єкти специфічного характеру (інформаційні бази; реєстри, кадастри, реєстри та класифікатори; інтернет-ресурси і мережеві інтерактивні послуги) потребують організації їх належного обліку. Виробники та користувачі значної кількості різноманітних інформаційних продуктів зацікавлені не лише в законодавчому захисті своїх прав на них, а й їх державному контролю, гарантуванні та їх виконанні.

Узагальнена структура законодавства щодо регулювання світового ринку інформаційних технологій представлена сукупністю правових норм і актів різного значення [1] (рис. 1):

- інформаційно-правові норми міжнародних актів;
- інформаційно-правові норми Конституції національної приналежності;
- нормативно-правові акти комплексної галузі інформаційно-комунікаційних технологій;
- інформаційно-правові норми у складі інших галузей законодавства.

Важливе значення для розвитку міжнародного законодавства у сфері інформаційно-комунікаційних технологій мають Окінавська Хартія Глобального інформаційного суспільства від 22 липня 2000 року, Типові Закони і Рекомендації ЮНСІТРАЛ, Конвенції Ради Європи, Договори ВОІС тощо.

Окінавська хартія Глобального інформаційного суспільства визначає так: «Інформаційно-комунікаційні технології є одним з найбільш важливих факторів, що впливають на формування суспільства XXI ст. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їх освіти та роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства. ІТ швидко стають життєво важливим стимулом розвитку економіки. ... Ми повинні зробити так, щоб ІТ служили досягненню взаємодоповнюючих цілей забезпечення сталого економічного зростання, підвищення суспільного добробуту, стимулювання соціальної злагоди та повної реалізації їх потенціалу в галузі зміцнення демократії, транспарентного і відповідального управління, прав людини, розвитку культурного різноманіття і зміцнення міжнародного миру і безпеки. Досягнення цих цілей і рішення виникаючих проблем потребують розробки ефективних національних та міжнародних стратегій...» [2]. Таким чином, Окінавська хартія стала міжнародним документом стратегічного характеру, що визначає не лише місію розвитку ІТ-сфери, а й затверджує глобальні парадигми функціонування інформаційно-комунікаційного середовища з межа економічного та правового простору з урахуванням функціональних особливостей різних сегментів та учасників ІТ-ринку.

Традиційно світовий ринок інформаційних технологій підпадає під дію насамперед загальноновизнаних норм міжнародного права, тобто є публічно-правовою сферою. У сфері публічного права світовий ринок функціонує під впливом державних регуляторів країн-учасниць (міждержавні договірні відносини), які універсалізуються з міжнародними актами. А у сфері приватного права світовий ринок інформаційних технологій регулюється міжприватними відносинами окремих учасників у сегментарному поділі з урахуванням застосування національного законодавства держав-учасниць таких відносин.

Історично законодавство про інформаційні технології було сформовано для вирішення головним чином питань державного управління й обумовлювалося суто технічною стороною інформаційно-комунікаційних відносин. У цьому сенсі основний акцент у правовому регулюванні робився на таких проблемах, як сумісність мереж зв'язку, ліцензування діяльності у цій області, стандартизація та сертифікація засобів і систем зв'язку, вирішення питань їхньої якості, визначення повно-

важень і управлінської взаємодії державних структур тощо. Але в даний час економіко-правове регулювання ІТ-ринку має масу приватноправових елементів: поширення речових прав на інформаційні об'єкти та мережі, надання статусу товару інформаційних послуг, застосування режиму виняткових прав для захисту нових цифрових і віртуальних об'єктів, а також прав приватних осіб тощо. Тому основні приватноправові проблеми міжнародної взаємодії в інформаційній та телекомунікаційній сфері здебільшого лежать у площині правового регулювання порядку та умов використання інформаційних й телекомунікаційних мереж, захисту прав і законних інтересів різних суб'єктів при обміні інформацією в глобальних мережах, прояснення ситуації з «колективним управлінням правами», регулюванням відносин, що складаються при використанні глобальних інформаційних мереж на світовому ринку.

Внутрішньодержавні і міжнародні норми і принципи, що стосуються використання інформаційних і телекомунікаційних систем і мереж, так само як і право на комунікацію, право на недоторканність приватної власності, традиційне авторське право, швидко застарівають, втрачають свою регулюючу роль у цій сфері правового регулювання, оскільки їх розробка не встигає за темпами розвитку нових інформаційних технологій. У такій ситуації держави усе частіше застосовують метод загального регулювання, встановлюючи на міжнародному рівні тільки рамки і єдині для всіх учасників підходи до врегулювання проблеми, опускаючи більш детальне правове регулювання на рівень національних законодавств.

Враховуючи такі тенденції, автором запропонована система економіко-правових засобів регулювання світового ринку інформаційних технологій (рис. 2):

1. Засоби та інструменти міжнародного регулювання:

- узагальнений механізм ліцензування діяльності в ІТ-сфері та стандартизація ІТ-продуктів світового ринку;
- загальні правила виведення ІТ-продукту на зовнішній ринок та контроль за законністю його обігу і використання.

2. Засоби та інструменти національного регулювання:

- економічні санкції за порушення прав і законних інтересів різних суб'єктів ІТ-сфери, інтелектуального та авторського права;
- дозволи, страхові інструменти, ліцензії, сертифікати та квоти;

- захист інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу, забезпечення безпеки інформаційних і телекомунікаційних систем, як вже розгорнутих, так і створених на території країни їх походження.

В основу економіко-правового регулювання світового ринку ІТ покладені такі принципи: формування і застосування норм міжнародного права як складової частини правової системи певної країни; забезпечення балансу інтересів особи, суспільства і держави; узгодженість діяльності міжнародних організацій та інституцій і органів влади національних суб'єктів ІТ-галузі щодо вдосконалення економіко-правового забезпечення глобальної сфери інформаційних технологій. Інструменти економіко-правового регулювання перш за все закладаються національним законодавством у країні походження ІТ-продукту та узгоджуються з міжнародними засобами регулювання.

Рис. 1. Узагальнена структура законодавства щодо регулювання світового ринку інформаційних технологій

Розроблено автором за даними [1]

У Європейському Союзі інформаційні технології розглядаються як сфера послуг зв'язку та передачі інформації. Високий рівень інформаційних і телекомунікаційних засобів у всіх сферах промислової та соціальної діяльності став найважливішим чинником науково-технічної політики ЄС, що вимагає більш спеціалізованого правового регулювання. Головною метою інформаційно-комунікаційної політики ІТ-ринку країн ЄС є сприяння створенню великої системи засобів зв'язку та комунікаційних послуг, що охоплює не тільки країни – учасниці ІТ ринку ЄС, а й суміжні країни, що входять у світовий ринок, створюючи глобальну інформаційно-комунікаційну мережу. Одним із перших документів, що визначив головні завдання та напрямки діяльності Співтовариства у цій сфері, стала прийнята Європейською комісією Програма розвитку телекомунікаційного сектора STAR [3].

У такому напрямі країни Європейського Союзу займаються розробкою заходів щодо узгодження національних політик в області інформаційних і телекомунікаційних технологій з середини 80-х рр. минулого сторіччя. Головною тенденцією стало створення структури спільного ринку інформаційних і телекомунікаційних послуг та ІТ-продуктів, які розповсюджуються за допомогою новітніх технологій зв'язку. З розвитком ринкових відносин в інформаційній сфері, з приходом іноземних виробників ІТ-продуктів і послуг на внутрішні ринки виникли міжнародно-правові проблеми, пов'язані з правом власності на ці об'єкти і правом їх використання.

Інформація, інформаційні та телекомунікаційні послуги – це такого роду товар, до якого не застосовуються традиційні способи визначення вартості та ціни, укладання комерційних угод; їх поширення не можна обмежити митними й тарифними бар'єрами [4].

Створенню і затвердженню основних принципів єдиного європейського ринку інформаційних технологій присвячені два дуже важливі документи, розроблені Європейською комісією: Білий документ (White Paper) 1985 р. і Зелений документ (Green Paper) з розвитку спільного ринку для телекомунікацій і послуг 1987 р. [3]. Головною метою обох документів було об'єднання національних ринків інформаційних технологій в єдиний європейський і досягнення єдиних правил і принципів їх діяльності. Але при цьому практично в кожній державі зберігалися монополні права на надання послуг зв'язку, що створювало перешкоди для діяльності приватних виробників. Але країни ЄС розробили універсальні інструменти та механізми у сфері ІТ, що надало переваги у такому [4]:

- усунення торговельних бар'єрів допуску на внутрішні ринки, зокрема ліцензійних вимог, лімітів кількості іноземних послуг, обмежень на оренду мереж та ін.;

- розробка єдиних для всіх країн – учасниць технічних стандартів, технологічних способів підключення і передачі інформації в цілях об'єднання систем і мереж зв'язку;

- додавання телекомунікаційних послуг статусу торговельного об'єкта та розробка єдиної торговельної політики у сфері послуг.

Таким чином, ці два акти Європейської комісії фактично створили торгові правила ринку інформаційних технологій країн ЄС, визначили правові умови для стимулювання конкуренції на внутрішніх ринках окремих країн – учасниць Співтовариства.

У сучасних умовах глобалізованого розвитку сфери ІТ ринок країн ЄС продовжує уніфікацію свого інформаційного простору за допомогою вдосконалення внутрішніх законодавств держав на основі уніфікованих загальноєвропейських нормативних актів. Саме тому характерною рисою сучасного ринку інформаційних технологій європейських країн є приватно-правовий характер за рахунок великої кількості відносин, що існують на цьому ринку, тому економіко-правове регулювання ринку ІТ з адміністративної сфери поступово переростає в приватноправову сферу.

Найбільш важливими питаннями, які отримали правове регламентування на європейському рівні, стали забезпечення і захист права приватної власності на інформаційні мережі й обладнання; визначення торговельного режиму інформаційних послуг; захист приватних прав суб'єктів ІТ-сфери.

Міжнародне регулювання сфери інформаційних технологій повинно поєднуватися з їх національно-правовим регулюванням, основними тенденціями якого повинні стати уніфікація та імплементація механізму міжнародного регулювання у внутрішні національні механізми держав. І при цьому нагальною та майже невирішеною залишається проблема міжнародних санкцій щодо порушення норм у сфері ІТ, оскільки більш ефективно цю проблему можливо вирішити на національному рівні.

Саме тому реально досяжною метою в цій області є гармонізація національних систем у тій мірі, яка необхідна, з одного боку, для створення єдиної системи торгівлі та захисту прав учасників світового ринку інформаційних технологій, з іншого – для захисту інформаційних продуктів.

З розширенням пропозиції на світовому ринку ІТ-послуг має важливе значення національне регулювання відносин, пов'язаних зі специфікою використання послуг, що повинно також враховувати економічну і технічну сторони ІТ-послуг і надавати повноцінні гарантії для учасників. Але при цьому необхідна оцінка впливу глобалізаційних процесів на економічну та інформаційну безпеку будь-якої окремої країни-учасниці ринку.

Таким чином, важливою складовою економіко-правового регулювання та забезпечення функціонування світового ринку інформаційних технологій є сукупність економіко-правових засобів, що регулюють відносини на світовому ринку ІТ з урахуванням міжнародної імплементації.

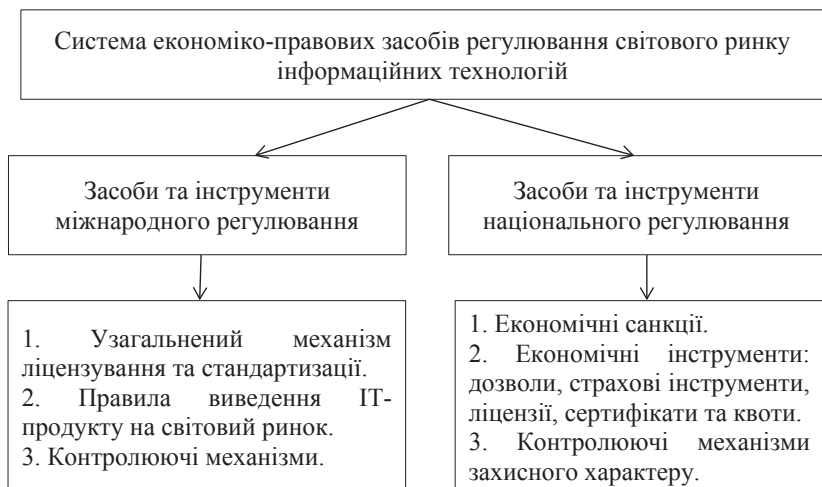

Рис. 2. Система економіко-правових засобів регулювання світового ринку інформаційних технологій

Авторська розробка

Висновки і пропозиції. Отже, потужним важелем впливу на економіко-правове регулювання ринку інформаційних технологій є держава. Внутрішньодержавне регулювання розвитку ринку ІТ спрямоване на досягнення максимальної ефективності функціонування ринкових механізмів, що досягається, насамперед, за рахунок уніфікації національних механізмів країн учасниць світового ринку ІТ до міжнародних норм й стандартів. Але при цьому в рамках СОТ проводиться велика робота з регулювання торгівлі інформаційними технологіями. Але країни, які приєднуються до процесу гармонізації своєї нормативно-правової бази у сфері ІТ до світових стандартів, повинні враховувати три важливі групи заходів: 1) заходи в області розвитку інформаційно-комунікаційних послуг; 2) заходи з розвитку безпосередньо інформаційних технологій; 3) заходи щодо захисту та підтримки виробників ІТ продуктів та послуг. Тому економіко-правове забезпечення сфері ІТ у глобальному просторі повинно здійснюватися за такими напрямками: прийняття нових законодавчих та інших нормативних правових актів, що заповнюють прогалини в регулюванні, внесення змін і доповнень до чинних законодавчих актів з метою їх адаптації до вимог сучасного розвитку сфері ІТ; цільове використання економіко-правового засобу регулювання в залежності від сегменту світового ІТ ринку; міждержавне співробітництво у виробленні міжнародно-правових документів у сфері інформаційних технологій; врахування суб'єктивних особливостей учасників ІТ-ринку при застосуванні певного засобу економіко-правового регулювання.

Література:

1. Кохановська О.В. Джерела регулювання інформаційних відносин в Україні (теоретико-правовий аспект) // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Серія Юридичні науки. – 2005. – № 67-69. – С. 15-19.
2. Окінавська хартія Глобального інформаційного суспільства від 22.07.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_163.

3. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/index_en.htm.
4. Кудрявец Ю. Международное сотрудничество в сфере телекоммуникационных технологий в рамках Европейского Союза // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2003. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://evolutio.info/content/view/902/143>.
5. Ясинский Ю., Тихонов А. Новая информационно-поведенческая парадигма: конец равновесной теории или ее второе дыхание // Вопросы экономики // 2008. – № 7. – С. 4-21.

Ставицька А.В. Теоретические основы экономико-правового регулирования мирового рынка информационных технологий

Аннотация. В статье определены принципы экономико-правового регулирования мирового рынка информационных технологий, определена структура, особенности, отличия и противоречия в процессе регулирования сферы ИТ, предложены направления для решения проблем несовершенства регулирующих инструментов.

Ключевые слова: мировой рынок, информационные технологии, информационные продукты, ИТ-сфера, унификация, гармонизация, законодательство, лицензирование.

Stavytskaya A.V. Theoretical bases of economic-legal regulation of world information technology market

Summary. The article defines the principles of economic and legal regulation of the global information technology market, determined the structure, characteristics, differences and contradictions in the process of regulation of the IT sector, offered directions for solving problems of the imperfections of regulatory instruments.

Keywords: world market, Information Technology, IT products, IT sector, unification, harmonization, legislation, licensing.

Голуб Т.І.,
здобувач,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПРОТЕКЦІОНІЗМУ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті визначено зміст аграрного протекціонізму, об'єкти та важелі впливу. Виокремлено роль держави. Розглянуто організаційно-функціональні засади до формування напрямів державної підтримки аграрного сектору на основі визначення основних принципів розробки і функціонування механізму державного протекціонізму. Перелічені у статті заходи підтримки повинні доповнювати один одного та сприяти забезпеченню ефективного функціонування сільської економіки.

Ключові слова: державна підтримка, аграрний сектор, протекціонізм.

Постановка проблеми. Аграрний сектор є специфічною галуззю економіки України. З одного боку, тут зайнято 18% працездатного населення станом на 2014 р., виробляється щороку 15% всієї продукції в країні й формується продовольча безпека, а з іншого – це найменш захищена і вразлива галузь. Ефективне державне регулювання необхідне для подолання та випередження кризових явищ і забезпечення подальшого конкурентоспроможного розвитку галузі.

Система державного регулювання розвитку агропромислового комплексу об'єднує ряд умов (чинників), кожен з яких тією чи іншою мірою впливає на результативність господарювання, забезпечує ефективність виробництва. В узагальнюючому плані вони являють собою комплекс організаційно-економічних, науково-технічних, соціальних й політичних умов функціонування продуктивних сил і виробничих відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато відомих іноземних та вітчизняних науковців присвячують свої праці дослідженню питання державного протекціонізму аграрного сектору та його покращенню. Ваговими між них є наукові розробки Артюшина В., Бетлій М., Горбика А., Дем'яненка М., Дієсперова В., Зінченко А., Кобути І., Назаренко В., Шайкіна В., Шевцова О. та інших дослідників. Проте існуючий досвід показує про цілу низку невирішених питань.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні проблемних питань, які накопичувались роками та десятиріччями в аграрному секторі і які потребують негайного вирішення, значно більше, ніж досягнень. Основні з них такі: низька ефективність сільськогосподарського виробництва; недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення; деформація міжгалузевих цінових пропорцій; нераціональне використання та відсутність ринку земельних ресурсів сільськогосподарського призначення; зниження забезпеченості сільськогосподарською технікою та критична зношеність основних фондів; недосконалість інфраструктури та механізмів регулювання кон'юнктури аграрних ринків; деформація структури агровиробництва; загострення соціальних проблем у сільській місцевості. До того ж в останній період динаміка якіс-

них структурних реформ в аграрному секторі трохи знизилася. Зокрема, не формується сучасний ринок землі, практично не реалізується земельне законодавство, немає сучасної системи товарних бірж, системи страхування ризиків. Крім того, залишається велика кількість питань, що стосуються ефективності цільового використання державного бюджетного сприяння аграрного сектору [1].

Говорячи про теоретичні і практичні передумови регулювання економіки, основне призначення держави – перерозподіл доходів між різними частинами економіки, регулювання фінансів, податків, здійснення соціального захисту, зовнішньоекономічної діяльності.

Мета статті полягає у розгляді організаційно-функціональних засад до формування напрямів державної підтримки аграрного сектору на основі визначення основних принципів розробки і функціонування механізму державного протекціонізму.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сучасний сплеск протекціоністських тенденцій, викликаний підвищенням необхідності захисту національних виробників, безумовно, торкнувся й України. Збільшення перешкод для українського експорту як для традиційної його частини, так і для високотехнологічних товарів призводить до зниження економічної безпеки держави.

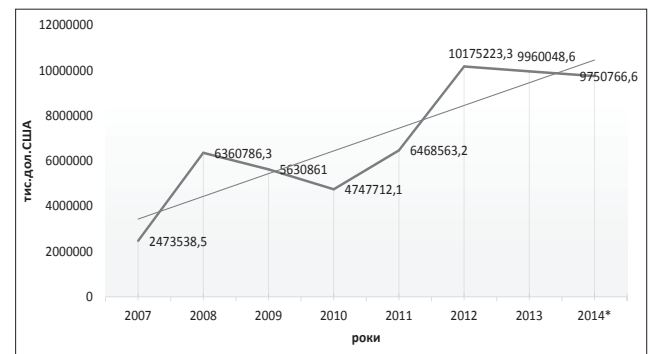

Рис. 1. Експорт продукції аграрного сектору України, за 2007-2014 рр. тис. дол. США

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь

Джерело: розрахунок автора за даними сайту Державної служби статистики України

За кількістю, масштабністю та дієвістю заходів наших торговельних партнерів українську економіку можна вважати однією з найбільш уражених від кризового протекціонізму серед багатьох країн світу, що виявляється у скороченні величини експорту продукції аграрного сектору (рис. 1) на 7% у 2014 р. відносно 2012 р. і падінні промислового виробництва

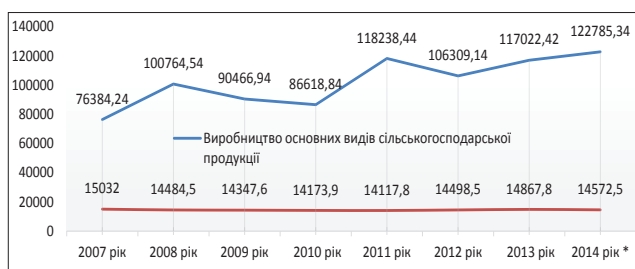

Рис. 2. Виробництво основної аграрної продукції України за 2007–2014 рр.

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

Джерело: розрахунок автора за даними сайту Державної служби статистики України

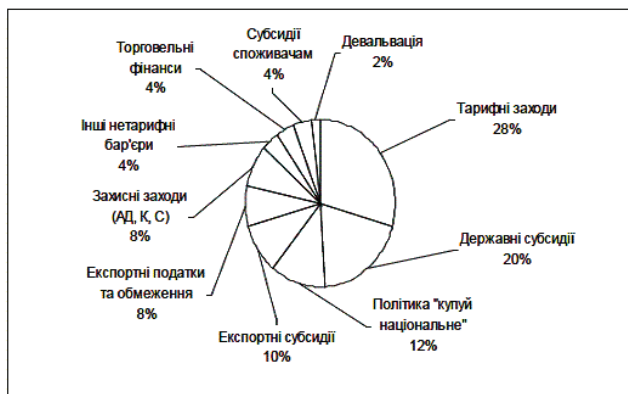

Рис. 3. Види протекціоністських заходів інших країн проти українських товарів [7]

сільськогосподарської продукції у 2010 р. відносно 2008 р. (рис. 2) майже на 14% (рис. 3).

Практика застосування механізму державного сприяння розвитку аграрного сектора свідчить про те, що вплив органів державної влади на економічні процеси в сільському господарстві не завжди є об'єктивним і обґрунтованим. Відсутність збалансування інтересів усіх суб'єктів державного управління та детальних обрахунків ефективності прийнятих регуляторних актів досить часто ускладнює соціально-економічну ситуацію у країні в цілому, призводить до нестабільності законодавства, зниження інвестиційної привабливості аграрного сектора та зменшення ділової активності в сільському господарстві. Тому сьогодні при формуванні нової системи державного регулювання розвитку галузі слід враховувати тенденції розвитку органів управління сільським господарством у світі. Так, у розвинених країнах на першому місці функціональних

зобов'язань органів управління сільським господарством стоїть забезпечення безпеки продуктів харчування й екологія, а вже за ними йдуть питання безпосередньо сільського господарства. Характерною рисою системи державного регулювання США є гнучкість, тобто зміна її під впливом зміни умов сучасного світу. При цьому треба відзначити, що основні принципи досить постійні [2].

Державна протекція аграрного сектора в країнах з транзитивною економікою і в Україні зокрема характеризується недосконалістю та недостатністю фінансування галузі. У цих умовах особливої уваги потребує дослідження бюджетного фінансування аграрного сектора як одного з напрямів державного регулювання. Необхідність державного регулювання аграрного сектора більшість науковців пов'язують насамперед із диспаратом цін на промислову і сільськогосподарську продукцію, а також з істотним впливом природно-кліматичних умов на ефективність сільськогосподарського виробництва.

У країнах ЄС державну підтримку сільського господарства здійснюють шляхом надання аграріям дешевих кредитів, підтримання твердих цін, виконання безпосередніх виплат тощо. У Європі під державне регулювання підпадає 90% цін на сільськогосподарську продукцію у вигляді субсидій для підтримки аграріїв через високі ціни на засоби виробництва [3].

Процес фінансування сільського господарства України з коштів державного бюджету впродовж багатьох років характеризується неефективністю та недосконалістю розподілу. Для цього варто порівняти видатки держбюджету України за 2006–2014 рр., спрямовані на розвиток агропромислового комплексу (табл. 1).

Як свідчать наведені в таблиці 1 дані, обсяг державної підтримки сільськогосподарського виробництва постійно зменшується. За період 2006–2014 рр. номінальний показник державного фінансування агропромислової галузі скоротився на 23,3%, а вартість валової продукції у порівняльних цінах 2010 р. зросла на 37,4%. Доля ж фінансування залишається мізерною – у середньому 16,2%. Для порівняння, у США рівень державної допомоги сільського господарства становить 40% від вартості виробленої сільськогосподарської продукції, у країнах ЄС – 35%, в Японії та Франції – 60%.

Державний бюджет України на 2013 р. у порівнянні з останніми п'ятьма роками найбільше стримує розвиток аграрних ринків. Проте вже у 2014 р. було закладене збільшення фінансування на 1% у бюджеті країни.

Заплановані сукупні державні витрати на програми підтримки сільського господарства та розвитку сільських територій на 2014 р. становлять 5,6 млрд. грн., що на 2% менше, ніж торік.

Таблиця 1

Доля фінансування вкладень з державного бюджету на розвиток агропромислового розвитку

Показник	Роки									2014/2006, %
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	
Сума видатків, млрд. грн.	7,3	8,2	12,3	10,5	7,1	6,8	6,4	5,58	5,61	76,7
Валова сільськогосподарська продукція (у порівняльних цінах 2010 р.), млрд. грн.	184,1	172,1	201,6	197,9	194,9	233,7	223,3	252,85	252,92	137,4
Доля фінансування, %	13,4	14,1	24,8	20,8	13,8	15,9	14,3	14,2	14,2	1,1

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь

Джерело: сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України та Держстат України

Нами було розподілено державні витрати на сільське господарство та розвиток сільських територій відповідно до їхнього впливу на виробництво і торгівлю. Зокрема, йдеться про видатки, що спотворюють та не спотворюють ринок, або ті, що стримують та стимулюють розвиток. Цей розподіл загалом відповідає класифікації СОТ заходів державної підтримки на «жовту скриньку» (тобто заходи підтримки, що стримують розвиток) та «зелену скриньку» (заходи, що стимулюють розвиток). Структуру державної підтримки наведено в таблиці 2.

Як видно з таблиці 2, обсяг бюджетних витрат, закладених цією програмою, передбачає збільшення фінансування програм «зеленої скриньки», відповідно, скорочення програм «жовтої скриньки», що збігається з вимогами СОТ. Це саме стосується і фактичного, а не закладеного в «Програмі державної підтримки розвитку села до 2015 року» рівня і структури підтримки сільського господарства. Динаміка цього рівня свідчить про тенденцію до зростання «зеленої скриньки». Отже, в перспективі варто очікувати збільшення фінансування розвитку соціальної і ринкової інфраструктури, дорадництва, професійної освіти, науково-дослідних робіт, селекції в рослинництві та тваринництві, охорони земель та екологічної безпеки, розвиток депресивних територій тощо [4].

Рис. 4. Державні витрати на програми підтримки сільського господарства та розвитку сільських територій, млрд. грн.

Джерело: звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, власні дослідження

Сукупний обсяг витрат, що стримують розвиток, становить близько 3,6 млрд. грн. (приблизно на 79% більше, ніж у 2011 р.) та перевищує встановлений на рівні 3 млрд. грн. сукупний вимір допомоги (СВП). Але, як показує досвід, планові бюджетні витрати завжди перевищували СВП, у той час як фактичні витрати завжди відповідали встановленим обмеженням (рис. 4).

У 2014 р. виділяють три найбільші категорії заходів підтримки, що стримують розвиток, – заходи фінансової допомоги сільського господарства (наприклад, державні субсидії тваринництву та рослинництву, 48%), підтримки садівництва, виноградарства та виноградарства (30%) та Аграрного фонду (22%).

Серед заходів, що стимулюють розвиток, адміністративні витрати отримали найбільшу частку (43%), а заходи на проведення земельної реформи та на освіту посіли наступні два місця (13% та 12%). Занепокоєння викликає те, що державні витрати на аграрну освіту зменшились на 74%, або на 2,1 млрд. грн. З іншого боку, державні видатки, виділені на Міністерство освіти та науки України, зросли на 6,8 млрд. грн.

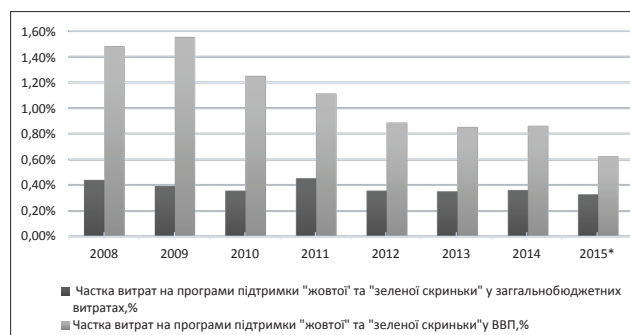

Рис. 5. Державні витрати на програми підтримки сільського господарства та розвитку сільських територій (% сукупних бюджетних витрат та % ВВП)

* Прогнозні дані

Джерело: звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, власні дослідження

Витрати на проведення земельної реформи зросли уперто, що, можливо, відображає підготовку влади до введення повноцінного ринку землі з січня 2013 р. Частка витрат на наукові дослідження та розробки сягнула 11%, що на 7% більше, ніж у 2014 р. Незважаючи на 9%-е зменшення витрат на ведення лісо-

Таблиця 2
Структура державної підтримки агропромислового комплексу, згідно з вимогами СОТ, у 2009–2012 рр.

Заходи	Обсяг фінансових ресурсів з бюджету по роках, млн. грн.							
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
«Жовта скринька» (продуктова підтримка)	3826,1	3972,3	3454,9	3504,733	4447,133	4389,183	4424,693	4702,575
«Зелена скринька» (непродуктова підтримка)	2643,2	2288,6	1828,9	2063,7	2299,8	2412,8	3533,8	1439,267
ВСЬОГО (за програмами «жовтої скриньки») та відсоток від загального	5837	5665,4	4901,8	5568,4	6747	6802	7958,5	4532,867
	42%	40%	36%	38%	54%	55%	58%	42%
ВСЬОГО (за програмами «зеленої скриньки») та відсоток від загального	8209,9	8504,8	8621,2	8911,2	5757	5518	5825	6217
	58%	60%	64%	62%	46%	45%	42%	58%
Всього	14046,9	14170,2	13523	14479,6	12504	12320	13783,5	10749,87

* Прогнозні дані

Джерело: звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, власні дослідження

вого господарства, їхня частка залишається значною та зростає ще на 1,5% – до 12% у 2014 р. Витрати на контроль безпеки та якості продукції, а також санітарні та фітосанітарні заходи залишилися на рівні, відповідно, 2% та 1,5%. Інші заходи, що стимулюють розвиток, становили до 0,5% та менше (рис. 5).

Згідно з прийнятим Законом України «Про Державний бюджет України на 2014 рік» [5], на пряму підтримку агропромислового комплексу у 2014 р. було витрачено лише 0,36% загального обсягу бюджету, що є одним з найнижчих показників за останні роки. Для порівняння, в до кризових 2008 р. і 2009 р. на пряму підтримку аграріїв витрачали, відповідно, 0,44% і 0,39% загального бюджету. Якщо порівнювати в грошовому еквіваленті, то у 2014 р. витратили на пряму підтримку сільськогосподарських виробників удвічі менше, ніж у 2008 р., і на 31% менше, ніж у 2013 р. Експерти зазначають, що серед заходів прямої державної підтримки аграрного сектора можна виокремити три ключові: фінансова підтримка заходів (яких саме, не вказано) в агропромисловому комплексі – 0,83 млрд. грн.; державна підтримка розвитку хмелярства, закладки молодих садів, виноградників та ягідників і догляд за ними – 1,08 млрд. грн.; державна підтримка галузі тваринництва – 0,73 млрд. грн. Крім того, на розвиток сільських територій спрямовано 0,23 млрд. грн. (3% загального обсягу аграрного бюджету); на забезпечення аграрного сектора висококваліфікованими кадрами і новітніми розробками – 0,8 млрд. грн. (10%). В цілому обсяг аграрного бюджету на 2014 р. затверджено на рівні 818,8 млн. грн., що у вісім разів більше, ніж у 2013 р. (91,8 млн. грн.) [7].

У таблиці 3 наведено розподіл витрат на державну підтримку розвитку сільськогосподарського виробництва у 2014–2015 рр. та відображено розподіл кредитів, що надаються з державного бюджету на різні потреби сільського господарства.

Державна фінансова політика у сфері агропромислового комплексу України в умовах обмеженості ресурсами повинна орієнтуватися на побудову самодостатнього фінансово незалежного аграрного сектора економіки. Відсутність кореляційного зв'язку між бюджетним фінансуванням агропромислового комплексу та показниками його діяльності потребує систем-

ного вивчення досвіду провідних сільськогосподарських підприємств в усіх регіонах України, які за сучасних умов демонструють показники стабільного розвитку, з метою поширення цього досвіду в усій галузі, в тому числі й за допомогою дорадницьких служб. Бюджетне фінансування варто зосередити на заходах «зеленої скриньки», насамперед на заходах з охорони навколишнього природного середовища та створенні державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки (на поворотній основі). Необхідно відходити від практики виплат бюджетних допомог потерпілим від стихійних лих господарствам, а розвивати та удосконалювати страхові відносини в агропромисловому комплексі.

Основними причинами неефективного використання коштів державного бюджету, які виділяються на підтримку агропромислового сектора, є недосконалість механізмів отримання і розподілу бюджетних коштів та порушення бюджетної дисципліни при їх використанні. Щорічна зміна порядку та механізмів виділення коштів з державного бюджету, їх громіздкість, запізнє затвердження та внесення до них неодноразових змін протягом періоду спричиняє несвочасне отримання коштів державної фінансової допомоги та неефективне їх використання і повернення [6].

Отже, протекціонізм – це державна політика захисту внутрішнього ринку від закордонної конкуренції, яка, у свою чергу, може виявлятися: у впровадженні прикордонних зборів та мит на імпорт для захисту вітчизняної індустрії від більш дешевих товарів-конкурентів; у політиці центрального банку, цілеспрямованої на захист валюти курсом обмежень, що забезпечують рух валютного курсу в напрямі, який відповідає економічній політиці відповідного уряду. А аграрний протекціонізм являє собою систему державних заходів (політичних, економічних, правових), метою якого є стимулювання розвитку національного сільськогосподарського товаровиробника, обстоювання інтересів на зовнішньому і внутрішньому ринках та створення належного рівня життя для сільського населення.

Висновки. Можна відзначити, що на нинішній день Україна знаходиться на фазі подолання наслідків соціально-економічної кризи, яка охопила усі країни світу та ускладнила умови

Таблиця 3

Розподіл державних коштів на підтримку сільськогосподарського виробництва на 2014–2015 рр., млн. грн.

Напрямок використання коштів	2014		2015	
	Сума, млн. грн.	% до загальної суми	Сума, млн. грн.	% до загальної суми
Заходи по боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, запобігання розповсюдженню збудників інфекційних хвороб тварин	3000,0	0,05	0	0,00
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	100000,00	1,78	0	0,00
Часткова компенсація вартості електроенергії, використаної для поливу на зрошуваних землях	31,9	0,00	0	0,00
Фінансова підтримка створення оптових ринків сільськогосподарської продукції	0	0,00%	0	0,00
Державна підтримка галузі тваринництва	888010,7	15,82	0	0,00
Надання кредитів фермерським господарствам	27900,0	0,50	25600,0	0,83
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу	3818,4	0,07	3818,4	0,12
Всього видатки Мінагрополітики України	5612227,8	100,00	3098975,2	100,00

Джерело: дані додатків № 3 і № 4 до Держбюджету України на 2014 р.

функціонування усіх секторів економіки. Подальший розвиток економіки країни об'єктивно потребує ефективного механізму державного регулювання, особлива роль у якому відводиться аграрному протекціонізму, бо саме ця галузь повинна стати флагманом у розвитку через достатню сировинну базу та пристосованість до даного виду виробництва.

В процесі дослідження встановлено, що для ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні та підвищення його конкурентоздатності перш за все необхідно впорядкувати процес державного фінансування сільського господарства, забезпечити його значне зростання та ефективність використання, що відповідає як принципам ринкової економіки, так і підходам до державного стимулювання сільськогосподарського виробництва в інших країнах. Впорядкування потребує механізм прямої державної підтримки сільського господарства. Бюджетні дотації і компенсації потрібно виплачувати насамперед ефективно господарюючим товаровиробникам, а основну масу коштів потрібно спрямовувати на фінансування програм, здатних забезпечити сталий розвиток сільського господарства.

Подальші дослідження форм і методів державного регулювання розвитку аграрного сектора України будуть спрямовані на визначення напрямів удосконалення механізмів державного протекціонізму та підвищення їх дієвості для подальшої стабілізації розвитку галузі.

Література:

1. Канов А. Экономическая политика государства / А. Канов // Бизнес Информ. –1998. – № 15. – С. 19–24.
2. Кириленко И.Г. Рыночная экономика и государственное регулирование / И.Г. Кириленко, П.Н. Макаренко, Л.Е. Мельник. – Днепрпетровск : Пороги, 1997. – 457 с.
3. Зимин С. Аграрная политика ЕС и ее влияние на международную торговлю / С. Зимин // АПК: экономика, управление. – 2006. – № 2. – С. 9–16.
4. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» № 2982 від 18 жовтня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.

5. Закон України «Про державний бюджет України на 2014 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4282-17>.
6. Аграрный протекционизм: научные основы и механизмы осуществления в условиях рыночных отношений / Науч. тр. ВИАПИ им. А.А. Никонова. – М. : ВИАПИ, ЭРД, 2007. – Вып. 17. – 472 с.
7. Краснікова Н.О. Вплив «кризового протекціонізму» на економічну безпеку України // Економічний простір. – 2010. – № 35.

Голуб Т.И. Организационно-функциональные основы государственного протекционизма в агропромышленном комплексе Украины

Аннотация. В статье определено содержание аграрного протекционизма, объекты и рычаги влияния. Выделена роль государства. Рассмотрены организационно-функциональные основы формирования направлений государственной поддержки аграрного сектора на основе определения основных принципов разработки и функционирования механизма государственного протекционизма. Перечисленные в статье мероприятия поддержки должны дополнять друг друга и оказывать содействие обеспечению эффективного функционирования сельской экономики.

Ключевые слова: государственная поддержка, аграрный сектор, протекционизм.

Golub T.I. Organizational and functional principles of state protectionism in agriculture of Ukraine

Summary. The article defines the content of agricultural protectionism, objects and leverage. Singled out the role of the state. The organizational and functional bases for the formation of directions of state support of the agricultural sector on the basis of the definition of the basic principles of the development and functioning of the mechanism of state protectionism. Listed in the paper support measures should complement each other and contribute to the effective functioning of the rural economy.

Keywords: government support, the agricultural sector, protectionism.

Замлинський В.А.,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри обліку, аудиту і статистики,

Одеський інститут фінансів

Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВЕНЧУРНИМ КАПІТАЛОМ

Анотація. У статті визначено проблеми методології та організації інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень щодо залучення і використання венчурного капіталу для активізації процесу формування моделі інноваційного розвитку економіки України.

Ключові слова: інновації, венчурний капітал, венчурні інвестиції, управління венчурним капіталом, інформаційне забезпечення управління венчурним капіталом.

Постановка проблеми. Розвиток економіки України в умовах глибокої політичної та економічної кризи, військових дій у східній Україні, а також за наявності значного конкурентного тиску, підвищеного ризику та використання матеріальної бази зі значним ступенем зносу вимагає вирішення завдання впровадження у вітчизняне виробництво сучасної техніки, технологій, нових методів організації управління та виробництва.

Передбачене Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» [4] (схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015) впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі можливе на основі формування інноваційної моделі розвитку економіки, зокрема, через потужне фінансування розвитку інноваційних процесів, впровадження у виробництво існуючих інноваційних розробок винаходів, дієву підтримку фундаментальної та прикладної вітчизняної науки. Використання сучасних технологій та техніки спрямоване на забезпечення підвищення ефективності господарювання та є потенційною можливістю виходу країни з економічної кризи.

Однак низький рівень розвитку інноваційної діяльності в Україні обумовлений передусім фінансовими обмеженнями. Обсягів фінансування на основі коштів з Держбюджету катастрофічно не вистачає, доказом чого є значення частки показника фінансування інновацій у ВВП. Так, за даними [2], рівень фінансування науково-технічної діяльності з Держбюджету протягом багатьох років не перевищував 0,4% ВВП при нормі – 1,7%. В цілому частка ВВП, витрачена на наукові дослідження в Україні, в 2,5 або навіть 5 разів менша, ніж у провідних країнах світу. Суб'єкти приватного сектору економіки також не в змозі на тривалий період вилучати з обороту значні кошти для інновацій. Це призводить не лише до деградації наукового потенціалу та виробництва, а й унеможливає формування венчурного капіталу. Негативні наслідки фінансово-економічної кризи практично звели нанівець можливості банківського кредитування високоризикованих інноваційних проектів. Відповідно, на перший план виходять питання розвитку венчурного інвестування інноваційної діяльності, зокрема обліково-аналітичного забезпечення даного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика активізації венчурного фінансування в Україні є об'єктом дискусій в наукових і політичних колах. Серед вітчизняних і зарубіжних вчених, які активно досліджують венчурний капітал, слід відмітити Л.Л. Антонюка, І.С. Грозного, В.А. Денисюка, О.В. Красовську, Е.А. Лапко, О.М. Олефіренко, В.В. Опанасюка, Н.Ю. Пікуліна, Д. Пітерса, А.М. Поручника, П. Робертсона, В.П. Соловйова, І. Столярова та ін. Їх наукові праці охоплюють питання становлення і розвитку венчурного фінансування, його використання в окремих галузях економічної діяльності, вивчення зарубіжного досвіду та можливостей його застосування в національній економіці, вивчення потреб інноваторів і можливостей залучення венчурного фінансування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У цілому вченими розкрито проблематику венчурного капіталу на макрорівні, однак недостатньо уваги приділено інформаційному забезпеченню управління залученням і формуванням венчурного капіталу на рівні окремих суб'єктів господарювання, що унеможливило дієвий контроль такого капіталу і ефективність його залучення.

Водночас проблемам інноваційної діяльності присвячено ряд наукових праць, зокрема, Н.А. Бортніка, М.Д. Дворчина, О.В. Кантаєвої, О.В. Мінакова, І.Н. Солодченко та ін., хоча досить важливі питання інформаційного забезпечення фінансування такої діяльності не знайшли свого розвитку. Враховуючи, що інноваційна модель розвитку України потребує адекватного підходу до фінансового забезпечення інновацій, важливого значення набуває дослідження залучення венчурного капіталу в інноваційну діяльність, особливо в умовах економічної кризи.

Мета статті полягає у вивченні проблематики інформаційного забезпечення управління залученням і формуванням венчурного капіталу на рівні окремих суб'єктів господарювання як напряму активізації процесу інноваційного розвитку вітчизняного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективна реалізація конкурентних переваг суб'єктів господарювання можлива в умовах, якщо підприємство має не лише широкий асортимент продукції, а й можливості постійного оновлення технології виробництва на основі дієвого функціонування системи управління підприємством та її інформаційного забезпечення. Проблемаю впровадження якісно нових технологічних рішень є фінансування інноваційної діяльності, оскільки держава в умовах кризи не може використовувати повноцінно наявні інвестиційні можливості, здійснювати інноваційний процес, спроможний передусім недержавний капітал. Серед складових останнього саме венчурний капітал є одним із вагомих механізмів активізації інноваційного розвитку національної економіки.

Інноваційна діяльність охоплює етапи перетворення наукових знань або ідей в новий продукт (послугу), або технологію та їх практичне впровадження для одержання соціально-економічного ефекту. Водночас неможливо здійснювати або планувати інновації без відповідного фінансування. Низька інвестиційна привабливість інновацій для інвестицій обумовлена неможливістю швидкого отримання передбачуваних прибутків та інших вигід.

У Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [4] визначено чотири вектори руху вперед для економіки України, зокрема, вектори розвитку, безпеки, відповідальності та гордості. Вектор розвитку передбачає забезпечення сталого розвитку держави і проведення структурних реформ, спрямованих на формування України як держави з сильною економікою та передовими інноваціями. Вектором безпеки передбачено забезпечення гарантій безпеки бізнесу, захищеності інвестицій. В свою чергу, вектори відповідальності та гордості спрямовані на забезпечення гарантій реалізації прав громадян, у т. ч. майнових, а також взаємоповаги та толерантності в суспільстві, гордості за державу для створення належних умов з метою розвитку суспільства та економіки.

Визначені Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» реформи та програми розвитку держави в рамках чотирьох векторів руху передбачають створення сприятливих умов для інвестування бізнесу та інноваційної діяльності. В світлі окреслених векторів руху особливо актуальним для сучасного стану економіки України є вирішення завдань якомога швидшого оновлення видів продукції і технологій, а також згорання неперспективних виробництв. Нова продукція не лише доповнить товарний асортимент підприємств, але й дозволить конкурувати з продукцією інших товаровиробників, зокрема імпортною. Таким чином, актуальним є забезпечення фінансування інновацій, зокрема на основі венчурного капіталу, для впровадження досягнень науково-технічного прогресу у соціально-виробничу сферу.

Венчурне фінансування на відміну від світової практики для України є новою формою інвестування. Воно має ряд відмінностей порівняно із традиційними формами фінансування діяльності.

Відповідно до визначення венчурного капіталу Європейської асоціації венчурного інвестування (EVCA), венчурний капітал – це кошти професійних учасників ринку, що інвестуються спільно з підприємницькими коштами для фінансування початкових стадій (посівної і стартової) або на етапі розвитку [5]. Компенсацією високого ризику інвестицій є очікування підвищеної норми винагороди. Таким чином, венчурний капітал орієнтований на створення нового бізнесу шляхом інвестицій у високі технології суб'єктами венчурного бізнесу (професійними інвесторами).

Венчурний капітал (англ. Venture Capital) – капітал інвесторів, призначений для фінансування нових, зростаючих підприємств або таких, що борються за місце на ринку, і тому пов'язаний з високою або відносно високою мірою ризику [1]. Венчурний капітал передусім асоціюється з інноваційними компаніями, оскільки даний вид фінансування використовується переважно для здійснення інвестицій зовнішніми інвесторами з метою фінансування нових і зростаючих компаній або компаній на межі банкрутства, орієнтованих на розробку та виробництво наукомістких продуктів з метою отримання прибутку від приросту вартості вкладених коштів. Тому венчурні інвестиції за своєю сутністю є високоризикованими і мають прибутковість вище середнього рівня.

У даному дослідженні за основу визначення венчурного капіталу використовується підхід О.В. Красовської, яка пропонує визначати венчурний капітал як частину приватного акціонерного капіталу, що з високою ймовірністю ризику інвестується в розробку та впровадження високотехнологічного продукту компаній, що перебувають на етапі свого становлення та початкового розвитку й не котируються на фондовому ринку, а також у випадку успіху приносить своєму власнику прибуток, який суттєво перевищує середній його рівень в галузі [3, с. 9].

З даного визначення можна зробити висновок, що короткострокові інвестиції з низьким ступенем ризику неспроможні забезпечити інновації, необхідні для оновлення традиційного виробництва, тому венчурне фінансування забезпечує поєднання розробника ідей (інновації) та інвестора. Відповідно, спрямованість венчурного капіталу на розвиток інноваційної діяльності, динамізм такого капіталу та високий рівень прибутковості перетворюють фінансування на основі венчурного капіталу в ключовий фактор підвищення ефективності економічної діяльності, особливо на етапі переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку. Це обумовлює актуальність вирішення проблеми забезпечення функціонування механізму венчурного фінансування в Україні.

Венчурний капітал може мати різні джерела надходження. Зокрема, такими джерелами можуть бути інвестиції держави, великих підприємств, спеціалізованих інвестиційних фондів або банківські кредити. Однак фінансові установи вважають даний вид фінансування діяльності високоризикованим заходом, тому венчурне фінансування в основному орієнтоване на залучення венчурних інвестицій високотехнологічними компаніями. Венчурний інвестор здійснює вкладення коштів в перспективний бізнес задля отримання надприбутку за рахунок подальшого продажу своєї частки в компанії.

До переваг венчурного фінансування слід віднести появу доступу малих і середніх підприємств до фінансових ресурсів, а також консультативне забезпечення процесів управління виробництвом, фінансовими ресурсами, персоналом, що сприяє досягненню гнучкості управління та оперативності прийняття рішень. Крім того, перевагою такого фінансування є вибір пріоритетних для венчурного капіталу галузей, зокрема, продукція яких має внутрішній ринок збуту та виробництво якої не є імпортозалежним. Експортний потенціал продукції суттєво підвищує інвестиційну привабливість підприємства.

Наявність таких переваг обумовлена принципами здійснення венчурного фінансування інновацій, які в своїй сукупності сприяють створенню збалансованої системи фінансування на рівні підприємства та держави:

- необхідність забезпечення оперативності та ефективності розробки й впровадження науково-технічного досягнення;
- правова захищеність механізму фінансування;
- різноманіття джерел фінансування;
- адаптивність системи фінансування до умов зовнішнього середовища.

Враховуючи представлені принципи та потребу в активізації процесів венчурного фінансування в Україні, вважаємо за доцільне доповнити їх принципом достовірності та повноти інформації про венчурний капітал. Це сприятиме досягненню ефективності системи управління венчурним капіталом на основі використання відповідної економічної інформації. Розглянемо особливості венчурного капіталу через призму потреби в підвищенні якості інформаційного

забезпечення процесу управління залученням і формуванням такого капіталу на рівні підприємств через підсистеми бухгалтерського обліку, економічного аналізу, контролю і планування з метою досягнення ефективності залучення венчурних інвестицій.

1. Суб'єкти венчурного фінансування. На формування інформації про венчурний капітал в бухгалтерській звітності має вплив вибір виду фінансування інноваційної діяльності, що визначає відповідних суб'єктів:

- самофінансування (в обліковій політиці підприємства передбачається використання чистого прибутку, резервного капіталу тощо на формування венчурних інвестицій);
- позиковий капітал (кредити банку, комерційні кредити, лізинг, облигації тощо);
- додатковий капітал (емісійний дохід);
- кошти урядових інноваційних фондів і програм (кошти на державні і галузеві науково-технічні програми, кошти міжнародних фондів тощо);
- венчурні інвестори (участь у статутному капіталі підприємства великих компаній, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній тощо).

Венчурні інвестори залежно від інвестиційної стратегії можуть бути універсальними (інвестують в різні галузі діяльності, в підприємства в різних географічних зонах, в різні стадії життєвого циклу підприємства) або вузькоспеціалізованими (спеціалізуються в одній або двох галузях діяльності, інвестують лише в підприємства певної географічної зони). Пошук венчурних інвесторів може відбуватися за допомогою проведення венчурних ярмарок, що сприяють залученню венчурного капіталу в нові високотехнологічні компанії.

2. Зміна організаційно-правової форми підприємства.

На установчі документи та облікову політику підприємства, що отримало венчурне фінансування, впливає його перетворення на акціонерне товариство, акції якого належать обмеженому колу осіб – засновникам і венчурному інвестору, нова схема розподілу прибутку та особливості виходу інвестора з підприємства.

3. Інформаційна база для ведення переговорів і прийняття рішення щодо венчурного фінансування. Здійснення венчурного інвестування передбачає необхідність вивчення інвесторами перспектив розвитку підприємства, що займається інноваційною діяльністю. Після вибору інвестором проекту, знайомства з підприємством, бізнес-планом між керівником підприємства та інвестором проводяться переговори, а надалі перед підписанням договору на інвестиції здійснюється перевірка даних бухгалтерської звітності.

Оскільки венчурний капітал охоплює фінансовий та інтелектуальний капітал, а також спрямований на впровадження інноваційних ідей, інформація для інвестора повинна базуватися на даних системи бухгалтерського обліку підприємства, результатах аналізу ділової активності та досвіду управління виробництвом, вивчення дієвості системи внутрішнього контролю, проведених маркетингових досліджень.

Ризиковий характер венчурного капіталу потребує використання учасниками венчурного фінансування достовірної та повної інформації про підприємство, що дозволяє оцінити унікальність ідей і потенційне зростання підприємства. В даному випадку інвесторів більше цікавить не забезпечення, а бізнес-план для інновацій, що разом з бухгалтерською звітністю демонструє підприємницькі якості персоналу підприємства.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ "Україна-2020" (Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015)			
Венчурний капітал як фактор формування інноваційної моделі національної економіки			
Інформаційне забезпечення управління венчурним капіталом			
Визначені проблеми	теорія	методологія	практика
1. Ігнорування ролі бухгалтерського обліку, економічного аналізу та контролю в управлінні венчурним капіталом підприємства в умовах економічної та політичної кризи в Україні	Бухгалтерська інформація не сприяє ефективності управління венчурним капіталом (його залученням, використанню, вилученням)	Наявна методологія формування звітності не враховує потреби становлення інноваційної моделі розвитку національної економіки	Невизначеність методики обліку венчурного капіталу підприємств
2. Недоліки в системі організаційного забезпечення формування інформації про венчурний капітал як фактор неможливості залучення венчурних інвестицій	Недостатність та суперечливість теоретичних засад організації забезпечення інформацією управління венчурним капіталом	Недоліки облікової політики підприємства в частині методології обліку венчурних інвестицій	Неврегульованість облікової політики підприємств-об'єктів венчурного фінансування
3. Поява нових об'єктів управління, пов'язаних з венчурним капіталом, обумовлює необхідність удосконалення методології формування інформації для управління ними	Невизначеність об'єктів бухгалтерського обліку, аналізу та контролю, пов'язаних з венчурним капіталом	Методологія формування звітності не забезпечує відображення об'єктів, пов'язаних з венчурним капіталом	Недостатність методики облікового відображення залучення, використання і вилучення венчурного капіталу
4. Ігнорування ролі бухгалтерського обліку як джерела інформації для формування показників у частині венчурного капіталу	Облік не забезпечує інформацією оцінку показників ефективності операцій з венчурним капіталом	Відсутність методологічного забезпечення інформацією управління щодо варіантів обліку венчурного капіталу	Недостатність розробки методик створення та використання джерел фінансування інновацій на рівні підприємства
5. Нерозвиненість методології аналізу та контролю венчурного капіталу, що знижує ефективність управління	Відсутність теоретичного забезпечення економічного аналізу та контролю венчурного капіталу	Недостатність методології економічного аналізу та контролю операцій з венчурним капіталом	Відсутність методики аналізу і контролю ефективності фінансування інноваційної діяльності

Рис. 1. Перспективи подальших досліджень можливостей інформаційного забезпечення управління венчурним капіталом

Джерело: власна розробка

4. Довгостроковий характер венчурних інвестицій. Венчурний капітал є довгостроковою інвестицією (п'ять-сім років), що перетворює його на інструмент отримання частки у статутному капіталі підприємства або передбачає особливості кредитування. Венчурний інвестор залучається до управління господарськими процесами, прийняття стратегічно важливих рішень для суб'єкта господарювання, що повинно знайти відображення у змінах до облікової політики підприємства щодо окреслення ступеня контролю інвестора над підприємством.

5. Завершення процесу венчурного фінансування. Оскільки метою венчурного інвестора є отримання надприбутків, це реалізується за рахунок продажу його частки в статутному капіталі підприємства. Місце венчурного інвестора може зайняти новий акціонер або існуючий, що також впливає на облікову політику підприємства.

6. Ризики венчурного фінансування. Оскільки інноваційна діяльність має досить високий рівень невизначеності, на облікову політику підприємства, що отримує фінансування, матиме вплив вибір методу зниження ризиків, тобто їх страхування. Наприклад, може передбачатися створення резерву коштів і його використання для відшкодування втрат, обумовлених несприятливими подіями. При застосуванні послуг страхової компанії даний метод мінімізації ризиків має ряд суттєвих обмежень, зокрема високий страховий внесок.

7. Економічна безпека та захист комерційної таємниці. Зниження ризику для венчурного інвестора залежить від системи економічної безпеки на підприємстві та захисту комерційної таємниці підприємства, режим доступу до якої може визначатися обліковою політикою підприємства. У багатьох випадках розголошена технічна та комерційна інформація про інноваційний проект може негативно вплинути на конкурентні переваги підприємства, оскільки конкуренти можуть зайнятися паралельними розробками.

8. Етапи та об'єкти венчурного фінансування. Особливості етапів венчурного фінансування та відповідних об'єктів, що виникають з кожним етапом, обумовлюють і особливості їх облікового відображення, контролю, аналізу та планування. Специфічними об'єктами на різних етапах фінансування є витрати та доходи майбутніх періодів, резерви, частка статутного капіталу тощо, особливості яких обумовлені специфікою економічних відносин суб'єктів інвестиційного проекту.

Венчурні стартові інвестиції можуть бути двох видів: передстартове і стартове фінансування. Передстартове фінансування (посів інвестицій) стосується початкових етапів підприємницької діяльності, здійснюється до створення підприємства. Наприклад, фінансування робіт зі створення нового виробу, патентного захисту, аналізу ринку збуту послуг, правового забезпечення договорів, формування бізнес-плану, підбору персоналу та створення підприємства. Стартове фінансування (сарт-ап) спрямоване на запуск виробництва на підприємстві на основі розробленої на попередньому етапі продукції, підбраного персоналу, вивчення ринку.

Фінансування розвитку підприємства розділяється на фінансування початкової і подальшої стадій. Фінансування початкової стадії передбачає надання інвестором допомоги підприємству зі значним потенціалом росту. Фінансування пізні-

шої стадії передбачає виділення інвестицій підприємствам з діючим виробництвом і великим потенціалом для розширення діяльності.

Фінансування певної операції означає виділення коштів на нетривалий період і для окремої операції. Фінансування викупу полягає у використанні венчурних інвестицій для придбання акцій інноваційного підприємства.

Розкриті можливості підвищенні якості інформаційного забезпечення процесу управління залученням і формуванням венчурного капіталу на рівні підприємств через підсистеми управління забезпечили формування логічної схеми подальших досліджень за даним напрямом (рис. 1).

Сформовані проблеми теоретичного, методологічного та практичного характеру щодо інформаційного забезпечення управління венчурним капіталом дозволять реалізувати вектори розвитку та безпеки в частині формування інноваційної моделі розвитку національної економіки, що передбачені Стратегією сталого розвитку «Україна-2020» [4]. Відповідно, представлена схема перспектив подальших досліджень враховує гостру потребу впровадження інновацій на рівні підприємств і досягнення ефективності фінансування такої діяльності за допомогою венчурного капіталу.

Висновки. Для активізації венчурного фінансування в умовах фінансово-економічної кризи з метою формування інноваційної моделі розвитку національної економіки необхідним є подолання факторів, що стримують його. Зокрема, однією з проблем є досягнення ефективності управління венчурним капіталом на рівні суб'єктів господарювання на основі використання достовірної і повної інформації, що дозволило доповнити принципи венчурного фінансування принципом достовірності та повноти інформації про венчурний капітал.

У статті окреслено напрями підвищення якості інформаційного забезпечення процесу управління шляхом залучення і формування венчурним капіталом через підсистеми бухгалтерського обліку, економічного аналізу, контролю і планування з метою досягнення ефективності залучення венчурних інвестицій. Вивчення прогресивних можливостей інформаційного забезпечення управління шляхом поступового зменшення кредитного навантаження з одночасним посиленням ролі венчурного капіталу, його використанням на рівні підприємств дозволило запропонувати перспективи подальших досліджень можливостей інформаційного забезпечення управління венчурним капіталом.

Література:

1. Венчурный капитал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/Венчурный_капитал.
2. Корінько М.Д. Інновації у діяльності суб'єктів господарювання / М.Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 149–154.
3. Красовская О.В. Венчурное финансирование: мировые тенденции и ситуация в Украине / О.В.Красовская. – К. : Конус-Ю, 2013. – 108 с.
4. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020». Схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
5. European private equity & venture capital association [Electronic resource]. – Available from : <http://www.evca.com>.

Замлинский В.А. Организационно-методологические проблемы эффективности управления венчурным капиталом

Аннотация. В статье определены проблемы методологии и организации информационного обеспечения процесса принятия управленческих решений относительно привлечения и использования венчурного капитала с целью активизации процесса формирования модели инновационного развития экономики Украины.

Ключевые слова: инновации, венчурный капитал, венчурные инвестиции, управление венчурным капиталом, информационное обеспечение управления венчурным капиталом.

Zamlynskyi V.A. Organizational and methodological problems of venture capital management efficiency

Summary. In the article the problems of methodology and organization of data support management decision-making regarding the recruitment and use of venture capital in order to enhance the process of forming a model of innovation development of economy of Ukraine.

Keywords: innovation, venture capital, venture capital, venture investments, capital management, information technology management of venture capital.

Марченко І.О.,

здобувач кафедри глобальної економіки,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

СИРОВИННА БАЗА ФОРМУВАННЯ СВІТОВОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ БЕЗЛАКТОЗНОЇ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. У статті визначено основні тенденції розвитку сировинної бази формування ринку безлактозної молочної продукції. Досліджено економічні показники основних країн – виробників козиного молока як основної сировинної бази наповнення виробничих потужностей та формування ринку безлактозної молочної продукції. Узагальнено проблематику впровадження світових трендів ринку у вітчизняну практику функціонування ринку молокопродуктового підкомплексу.

Ключові слова: ринок, сировинна база, безлактозна молочна продукція, формування, функціонування, галузь козівництва, виробництво, світовий досвід, самозабезпечення, імпорт, диверсифікація.

Постановка проблеми. Зростання чисельності населення України із проблемою засвоєння лактози, яка міститься у молоці великої рогатої худоби, зумовлює пошук альтернативних видів молочної продукції. Виробництво безлактозної молочної продукції шляхом первинної та глибокої переробки козиного молока характеризується високими економічними показниками. Вивчення світових тенденцій показує дефіцит пропозиції на ринку безлактозної молочної продукції, що актуалізує розвиток вітчизняної галузі козівництва у напрямі стратегії самозабезпечення та експортної орієнтації як сировинної бази формування даного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорії організаційно-економічного механізму функціонування ринкової інституції та економічної парадигми формування агропромислового ринку присвячено численні праці загальновідомих зарубіжних економістів К.Р. Макконнелла [7], Д. Кейнса [5], А. Сміта [11] і вітчизняних вчених П.Т. Саблука [10], Н.М. Вдовенко [1], М.М. Ільчука [3] та ін. Аналіз останніх публікацій наукових досліджень показав, що сучасні організаційно-економічні чинники формування ринку потребують комплексного вивчення для виявлення закономірностей функціонування вітчизняного ринку безлактозної молочної продукції та сприяння динамічному його розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Трансформаційні перетворення у сфері соціально-економічного розвитку України спричиняють перерозподіл орієнтації платоспроможного попиту населення на агропромислому ринку. Зокрема, потребує вирішення питання диверсифікації продуктової лінії молокопродуктового підкомплексу в напрямі розширення видового складу видового походження сировини. У даному контексті особливої актуальності набуває вивчення питання світового досвіду формування та функціонування ринку безлактозної молочної продукції.

Мета статті полягає в аналізі сучасних тенденцій розвитку світового ринку безлактозної молочної продукції та механізмів його формування у різних країнах; визначенні специфіки

функціонування вітчизняного ринку безлактозної продукції; дослідженні динаміки та основних аспектів його формування; обґрунтуванні перспектив розвитку в умовах євроінтеграційних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність дослідження світових тенденцій ринку безлактозної молочної продукції зумовлена необхідністю задоволення попиту, який утворився в Україні через постійно зростаючу чисельність населення із проблемами засвоєння лактози, що міститься у молоці великої рогатої худоби [8]. Молочна продукція відіграє велике значення у балансуванні раціону харчування населення та ключову роль у продовольчій безпеці країни. Зростання чисельності населення, яке через фізіологічні особливості відмовляється від традиційного виду молочної продукції, зумовлює переорієнтацію попиту до альтернативних продуктів харчування, зокрема від переробки козиного молока.

Формування ринку безлактозної молочної продукції в Україні здійснюється за рахунок сировинної бази галузі молочної козівництва. Проте загальною специфікою розвитку даного ринку виступає дефіцит у самозабезпеченні та висока частка імпортозаміщення. Сучасний аналіз сировинної бази ринку показав, що біологічна цінність козиного молока та висока рентабельність його виробництва не забезпечили активний розвиток козівництва в Україні. Станом на 2015 р. у загальній структурі поголів'я тварин частка кіз становить 4,5% (рис. 1). При цьому динаміка поголів'я кіз в Україні тримається відносно сталого показника на рівні 580–670 тис. голів. В аспекті сировинного наповнення ринку безлактозної молочної продукції необхідно зазначити, що 99% всього поголів'я зосереджено в домогосподарствах населення, а промислове виробництво вузько представлене.

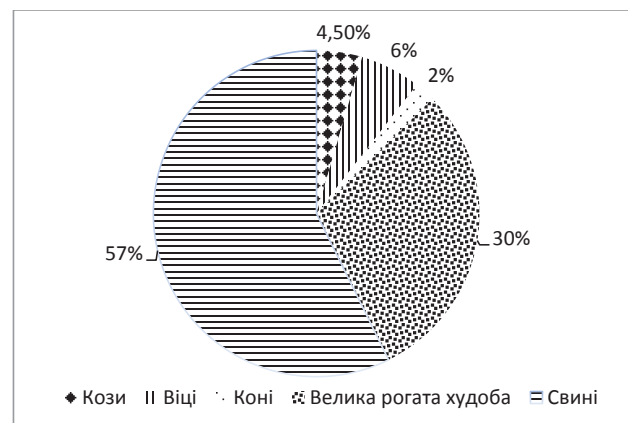

Рис. 1. Структура поголів'я тварин в Україні у 2015 р.

Джерело: складено автором на основі [2]

Проведений аналіз показав скорочення поголів'я кіз у 2013–2014 рр. Таким чином, станом на 1 січня 2015 р. поголів'я кіз в Україні становило 585,3 тис. голів, що на 8,7% нижче аналогічного показника попереднього року. Це обумовлено зміною методології збору інформації, так як дані 2014 р. наведені без врахування тимчасово окупованої території АР Крим, а показники 2015 р. – також без врахування частини зони проведення антитерористичної операції (рис. 2).

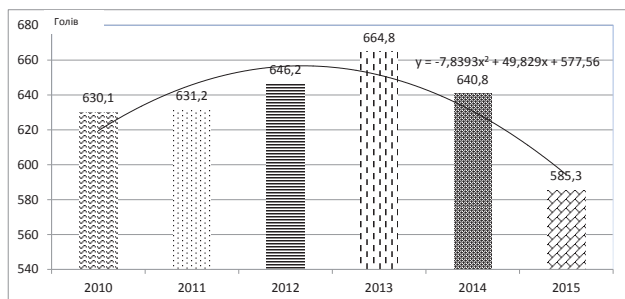

Рис. 2. Динаміка поголів'я кіз в Україні

Джерело: складено автором на основі [2]

Скорочення поголів'я кіз в Україні корелює із нарощуванням світового виробництва козиного молока. Показник виробництва козиного молока за період 2005–2015 рр. демонструє збільшення на 25% та становить 17 957 тис. т. Світове нарощення виробництва каталізується зростаючим попитом на безлактозні молочні продукти у світі, що, в свою чергу, спричинене постійно зростаючою чисельністю населення Землі, загальним підвищенням алергічних проявів у людей та гіпоалергенна особливість козиного молока.

Дослідження виробництва козиного молока в світі у розрізі регіонів [8] як сировинної бази ринку безлактозної продукції показали лідерство за цим показником Азії. На долю даного регіону припадає 56% світового виробництва козиного молока, що обумовлено культурою споживання. Частка африканського регіону складає 22%, а європейського – 18% (рис. 3).

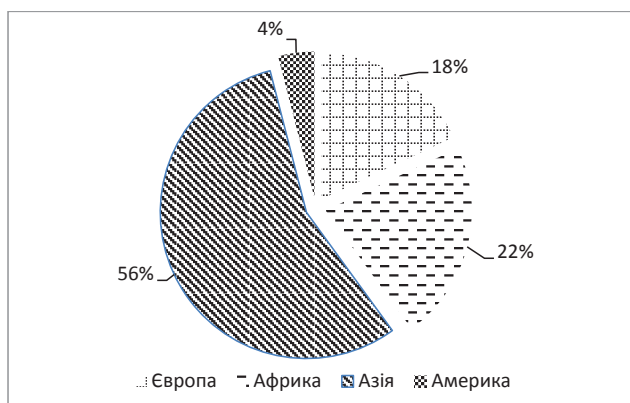

Рис. 3. Світова регіональна структура виробництва козиного молока

Джерело: складено автором на основі [8]

Найбільшими виробниками козиного молока у розрізі країн виступають Індія – 27% валового виробництва, Бангладеш – 14% та Судан – 8%; у Європейському регіоні основними лідерами по виробництву козиного молока є Франція – 3%, Іспанія – 3% та Греція – 2% (рис. 4). Наведена структура виробництва козиного молока залежно від регіону залежить насамперед від

природно-кліматичних умов ведення сільськогосподарського виробництва. Коза, як біологічний різновид одомашненої тварини, характеризується високою пристосованістю до різноманітних умов утримання та годівлі. Так, ця тварина здатна витримувати високі або низькі температури, умови високогір'я та інші негативні фактори, що не сумісні з утриманням молочної великої рогатої худоби. Окремим чинником найбільшої концентрації виробництва козиного молока в Азіатському регіоні постають релігійні переконання населення, при цьому велика рогата худоба являється особливим видом тварин, що не призначена для виробничих та харчових цілей.

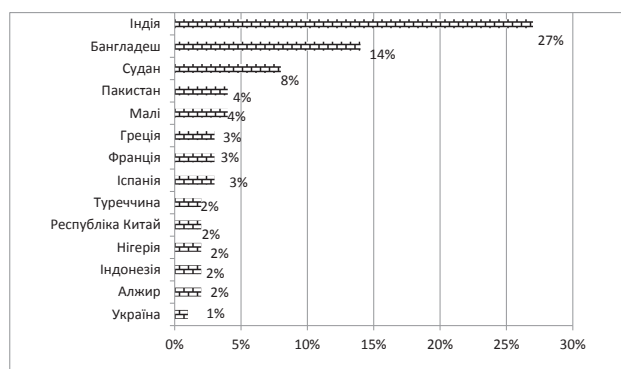

Рис. 4. Найбільші виробники козиного молока у розрізі країн світу

Джерело: складено автором на основі [2; 8]

У світовому розподілі обсягів виробництва козиного молока Україна займає конкурентну позицію. Зокрема, у 2014 р. в Україні було вироблено 227,1 тис. т козиного молока, що на 3,8% більше за показник 2010 р., але на 10,8% менше за показник 2013 р., проте така негативна тенденція обумовлена унеможливленням збору статистичної інформації на частині української території (рис. 5).

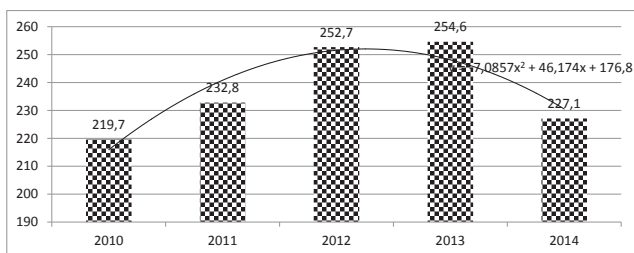

Рис. 5. Динаміка виробництва козиного молока в Україні

Джерело: складено автором на основі [2; 8; 10]

Виробництво козиного молока, як основної сировини для формування ринку безлактозної продукції, обумовлено економічною ефективністю та високими показниками рентабельності операційного процесу. Такі показники забезпечуються придатністю кіз до високотехнологічного використання та високої стійкості до переважної більшості захворювань. Вказане дає можливість мінімізувати виробничі ризики з огляду на загальний епізоотичний стан України. Формування даного ринку на засадах впровадження міжнародних норм виробництва забезпечить отримання сертифікації щодо якості виробленого товару. Це сприятиме утворенню конкуренції на даному ринку та поступовому заміщенню імпортованих товарів вітчизняною безлактозною молочною продукцією високої якості.

Формування вітчизняного ринку безлактозної молочної

продукції знаходиться на стадії свого зародження. Виробництво козиного молока, як основної сировини для наповнення ринку безлактозної молочної продукції, у переважній частці (до 90%) зосереджено у дрібних фермерських господарствах. Будівництво потужних промислових комплексів на території України на даному етапі знаходиться на етапі проектування. Для впровадження таких проектів необхідно встановити рівноправні умови розвитку галузі козівництва з іншими тваринницькими галузями. Зокрема, на теперішній час Постанова Кабінету Міністрів України № 900 від 4.10.2010 р. «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткового відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів» не виокремлює у переліку статей відшкодування галузь козівництва, що фактично унеможливує отримання державної допомоги в контексті будівництва промислової ферми по виробництву козиного молока. Відповідно до зазначеної програми, відшкодуванню підлягають до 50% вартості завершених етапів будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів при умові, що буде утримуватись не менше: 500 гол. великої рогатої худоби, 1200 гол. свинюматок, 1,0 млн. голів птиці. Статті на відшкодування будівництва козеферми або вівцеферми не передбачено. Таким чином, виникла необхідність внести галузь козівництва у всі дотаційні програми по розвитку тваринництва в Україні, зважаючи на те, що переважна більшість програм спрямована на підтримку птахівництва, свиначарства та скотарства.

Дослідження показали, що матеріальні затрати на обладнання та корми для виробництва козиного молока менші у порівнянні з виробництвом молока корів [3]. В Україні промислове козівництво знаходиться на початковій стадії розвитку. За останні п'ять років на ринок увійшли декілька ферм з поголів'ям до 500 голів кіз. Таким чином, відсутність промислових комплексів по виробництву козиного молока та переважне зосередження виробничих ресурсів у дрібних фермерських господарствах на ринку великих міст створює дефіцит якісного вітчизняного козиного молока, зокрема безлактозної молочної продукції.

Сучасний стан ринку безлактозної молочної продукції в Україні представлений продуктами переробки молока корів, тоді як у країнах Західної Європи і США, де активно розвивається молочне скотарство, широкого застосування набуває молоко кіз. У нашій країні існує ряд факторів, які стримують розвиток даного ринку. Зокрема, можна виділити дефіцит високопродуктивних молочних кіз, мало розвинута інфраструктура переробки молочної сировини у відповідності до сучасних трендів ринку, низький рівень конкуренції ринку та відсутність комплексної державної підтримки галузі козівництва.

За 2014 р. на території України вироблено 5,6 кг козиного молока на душу населення, проте направлення сировинних ресурсів відбувається, головним чином, на задоволення внутрішніх потреб фермерських господарств. Попит на даному ринку частково задовольняється пропозицією імпортованої продукції, що створює суттєве подорожчення товару. Так, на сьогоднішній день вартість 1 л козиного молока вітчизняного товаровиробника складає 30–50 грн., а імпортованого – 90–120 грн. Для переважної частини населення України така цінова позиція перевищує купівельні можливості та перешкоджає задоволенню у базових продуктах харчування. При цьому вартість традиційного молока, одержаного від великої рога-

тої худоби, – 10–20 грн. за 1 л. Окрім цього, в Україні вузько представлена продуктова лінія питного козиного молока та продуктів його переробки. Насичення ринку даним продуктом відіграє важливу роль у формуванні збалансованого раціону харчування населення за загального соціально-економічного розвитку України. Така специфіка обумовлена біологічними особливостями молока кіз, оскільки воно містить легкозасвоювані жири, білки казеїну та альбуміну, кальцій, фосфор, кобальт та вітаміни групи В і С, що обумовлює його антианемічні та протиінфекційні особливості. Завдяки фізико-хімічній подібності за рядом показників козиного молока до жіночого воно є найкращим заміником материнського вигодовування. Таким чином, особливого значення набуває забезпечення людей із проблемою незасвоєння лактози у якісних молочних продуктах вітчизняного товаровиробника.

Аналіз даних наповнення ринку Європейського Союзу показав, що країнами – лідерами з виробництва козиного молока є Греція, Кіпр та Нідерланди з виробництвом на душу населення у 2014 р., відповідно, 31, 24,3 та 31,1 кг. У середньому у 28 країнах співдружності Європейського Союзу виробляється 3,7 кг молока на душу населення, що на 66,1% менше за показники України (рис. 6). Наведені показники сировинного забезпечення для виробництва безлактозної молочної продукції у країнах Європейського Союзу забезпечують стабільність пропозиції на даному ринку. Така специфіка забезпечується шляхом оптимальної взаємодії внутрішньоекономічних механізмів та регуляторного інструментарію державного впливу на розвиток агропромислового ринку в цілому та галузевих ринків зокрема. У період трансформаційних перетворень вітчизняної економіко-організаційної вертикалі ринкового функціонування в контексті інтеграційних устремлень актуалізуються питання впровадження принципів Спільної аграрної політики Європейського Союзу у практику України [1].

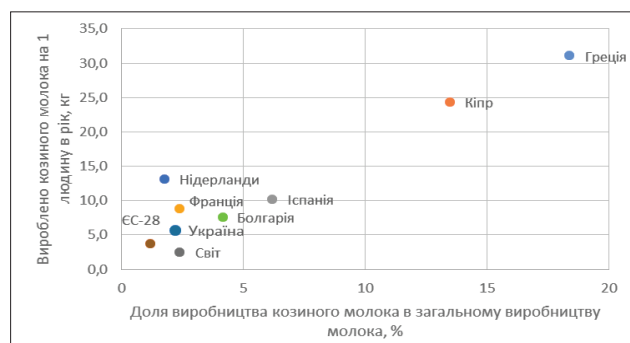

Рис. 6. Виробництво козиного молока по країнам світу

Джерело: розроблено автором на основі [2–4; 6; 8; 10]

Аналіз рис. 6 висвітлює переважання вітчизняної сировинної бази ринку безлактозної молочної продукції перед країнами із розвинутою інфраструктурою галузі козівництва. Поруч із цим у країнах із меншим виробництвом козиного молока виявлений широкий продуктивний асортимент безлактозної молочної продукції та значна експортна орієнтація на відміну від вітчизняного ринку [3; 10]. Сучасні тенденції світового ринку безлактозної молочної продукції показують збільшення обсягів заготівлі козиного молока у цілях виробництва дитячого харчування, лікувального харчування та виробництва сирів. У той же час вітчизняний стан ринку ілюструє початкову стадію зародження та характеризується фактичною відсутністю конкурентного наповнення. Таке становище відкриває можли-

вості для успішного входження у даний вид підприємницької діяльності за умови активізації усієї вертикалі товарообмінних процесів, за допомогою яких регулюються виробництво, переробка та реалізація продукції, а також відбувається формування пропозиції відповідно до попиту та ринкового ціноутворення.

Враховуючи вищезазначене, можна узагальнити світові та вітчизняні тенденції формування ринку безлактозної продукції та виокремити значущість державної регуляторної політики як запоруки ефективного формування та функціонування всього агропромислового ринку. Виважена державна регуляторна політика у сфері функціонування ринку безлактозної молочної продукції та наявні на території України природно-кліматичні та сировинні ресурси каталізує реалізацію стрімкого нарощування показників розвитку галузі козівництва.

Висновки. Формування на оптимальне задоволення сформованого попиту на ринку безлактозної молочної продукції України може бути реалізоване за рахунок розвитку галузі козівництва у фермерському та промисловому секторі виробництва. Забезпечення такої перспективи відображає призма механізму регулювання ринку, а саме інструментарії державної підтримки на законодавчому рівні щодо будівництва та матеріального оснащення козеферм, утворення системи контролю ціноутворення та якості виробленого товару, а також розробки комплексної системи розвитку галузі козівництва. Формування ринку безлактозної молочної продукції на принципах міжнародних стандартів забезпечить ефективність соціально-економічного розвитку України. Основною економічно доцільною сировиною для формування ринку безлактозної молочної продукції є козине молоко. Окрім цього, дана сировина є альтернативним джерелом молочної продукції для людей із проблемою не засвоєння лактози, що обумовлює підвищення попиту на даний вид товару; сучасний стан сировинної бази формування ринку безлактозної молочної продукції характеризується дефіцитом через відсутність крупних підприємств по виробництву козиного молока та зосередженість основних виробничих ресурсів у дрібних фермерських господарствах; наявна на території України природно-кліматична база сприяє нарощуванню обсягів виробництва галузі козівництва до рівня повного самозабезпечення та експортної орієнтації з огляду на відкритий попит ринків Європи.

Основними пропозиціями щодо ефективного формування та функціонування ринку безлактозної молочної продукції виступає створення національної програми розвитку галузі козівництва та її виокремлення від галузі вівчарства. Окремо слід зазначити, що для реалізації проектів будівництва промислових підприємств по виробництву молока кіз необхідно включити дану галузь до програм державної допомоги та відшкодування затрат на будівництво та матеріальне оснащення технологічного процесу. Реалізація потенціалу функціонування вітчизняного ринку безлактозної молочної продукції залежить від оптимальної взаємодії внутрішньоекономічних механізмів та регуляторного інструментарію державного впливу.

Подальші дослідження полягають в аналізі понятійно-категоріального апарату теорії формування конкуренції на ринку безлактозної молочної продукції та опрацюванні організаційно-економічних аспектів впровадження технології

управління конкурентними перевагами в діяльність вітчизняних підприємств в умовах функціонування зони вільної торгівлі України з ЄС.

Література:

1. Вдовенко Н.М. Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу / Н.М. Вдовенко // Science Rise. – 2015. – № 5/3(10). – С. 39–45.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
3. Львук М.М. Функціонування молокопродуктового і м'ясопродуктового підкомплексу в умовах розвитку інтеграції / М.М. Львук, М.М. Рудий. – К. : Нічлава, 2006. – 384 с.
4. Інвестиції в АГРО. Досвід світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uga-port.org.ua>.
5. Кэйнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кэйнс. – М. : Эксмо, 2007. – 153 с.
6. Країни, які здійснюють демократичні реформи, повинні отримати більше підтримки ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.baltic-course.com>.
7. Макконнел К.Р. Экономикс / К.Р. Макконнел, С.Л. Брю. – М. : ИНФОРМ-М, 2003. – С. 61.
8. Офіційний сайт ФАО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.fao.
9. Развитие мирового молочного рынка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.omarketinge.informovosti-kompani/542-razvitiye-mirovogo-molochnogorymka>.
10. Саблук П.Т. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні : [монографія] / П.Т. Саблук, В.І. Бойко, Т.Л. Мостенська, М.П. Коржинський ; за ред. П.Т. Саблука. – К. : ННЦ ІАЕ УААН. – 2005 – 340 с.
11. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.

Марченко І.О. Сырьевая база формирования мирового и отечественного рынка безлактозной молочной продукции

Аннотация. В статье определены основные тенденции развития сырьевой базы формирования рынка безлактозной молочной продукции. Произведен обзор проблематики внедрения мировых тенденций данного рынка в отечественную практику функционирования агропромышленного рынка.

Ключевые слова: рынок, сырьевая база, безлактозная молочная продукция, формирование и функционирование рынка, отрасль козоводства, производство, мировой опыт, самообеспечение, импорт, диверсификация.

Marchenko I.O. Raw material base of development of international and domestic markets of lactose free dairy products

Summary. This article presents main trends in the development of raw material base of lactose free dairy products market shaping. It has been given a problematic overview with respect to implementing the global trends of this market into the domestic operation practice of the agricultural market.

Keywords: market, raw material base, lactose-free dairy products, market development and operation, goat breeding, production, global experience, international practices, self-dependence, import, diversification.

Prokopishyna O.V.,
PhD Professor of Accounting Department
Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics
Kozubova N.V.,
PhD Professor of Tourism Department
Semen Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR INTERNAL TOURISM BASED ON RATIONAL USE OF UKRAINE TOURIST AND RECREATIONAL RESOURCES

Summary. The paper reveals regions and territories, that are the largest travel services consumers (donors), and the largest tourist destinations (attractors) and proposes measures of governmental support for retention, reconstruction and modernization of tourism sites differentiated by regions and types of tourism. The paper also justifies essential changes in priorities of Ukraine state policy in tourism that should underlie anticipated regulation.

Keywords: tourism, recreational resources, inbound tourist flow, state regulation, state policy.

The problem definition. Further social and economic development of Ukraine may be entailed in major by the internal market expanding and the national economy competitiveness increase. One of the priority sectors for Ukraine is tourism, which also in the global economy ranks second now. Ukraine has all the objective conditions to become one of the countries with developed tourism market and in case of further development tourism has good reasons to become one of the drivers for overcoming social and economic differences between separate regions, which increased significantly in recent years.

Analysis of recent research and publications. Much prominence to theoretical grounds and practical methods of internal tourism broadening is given by L. Diadechko [1], O. Liubitseva, S. Melnychenko, T. Tkachenko [6]. In response to recent changes and challenges for regional social and politic development in Ukraine researches focus attention on the tourism industry impact on national economy indicators [3; 4; 7] and ground opportunities for internal and inbound tourism flow extension.

The paper objectives. While many advanced economies have efficient public support and promotion policy for internal and inbound tourism, in Ukraine the problem of scientific substantiation of effective governmental support mechanism for development of potential tourist sites states unresolved and so forms the objective of this paper.

Main results of the research. The analysis of domestic and inbound tourism demand considering potential for tourist services supply by regions of Ukraine demonstrates not only the decline in internal demand for tourism services, but also reveals the underlying problems of the tourist market, precisely:

further reduction in travel services demand in regions with average and low potential supply that leads to increase in regional disparities of domestic tourism market;

absence of extension of domestic tourist flow to the regions with highest potential supply that results in inefficient use of Ukraine tourist and recreational resources and so, financial and economic activities of producers of specific services in these regions are low

efficient and do not provide a framework for sustainable development in economic and social sectors.

So, to overcome further divergence of socio-economic development Ukraine needs appropriate development and implementation of comprehensive government programs promoting social and economic development of territories, taking into account the differences between regions, including differences in potential tourism services supply and demand.

Identification of regions and territories, that are the largest travel services consumers (donors), and the largest tourist destinations (attractors) is widely used in international practice. Thus, UNWTO experts annually announce countries that are major international tourist donors and attractors (Fig. 1), and provide forecasts and recommendations for further development and state regulation of tourism in these countries. A common situation is when based on the findings of UNWTO experts, the country is defined simultaneously as donor and attractor (eg, China, Germany, USA, UK, Australia and Italy in 2014. [8]). Such conclusion invoked, on one hand, by objective factors as the top countries are highly integrated into the global tourism market, so effective national producers of travel services use competitive advantages and attract large-scale tourism flows, on the other hand – by peculiarities in methods applied by UNWTO, according to which 10 top countries in range of financial resources spent (received) to international travel and tourism services are qualified as major donors (attractors).

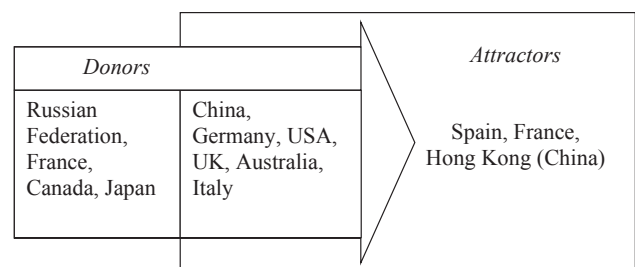

Fig. 1. Major donors and attractors on the global tourism market in 2014

Built by authors based on [8]

UNWTO methods applied to regions and territories of Ukraine may ground that the major donor regions are: Kyiv city, Lviv, Odesa, Mykolaiv, Kharkiv and Dnipropetrovsk regions; the major attractor regions are: Kyiv city, Lviv, Odesa, Zaporozhye, Vinnitsa, Kharkiv and Poltava regions (Fig. 2).

The results of the statistical analysis (Fig. 2) indirectly characterize the current level and direction of tourism market develop-

Fig. 2. Major donors and attractors on the Ukraine internal tourism market in 2014

Built by authors based on [5]

ment in these regions, but for the purposes of increasing the effectiveness of government support programs determination of donor and attractor regions is essential among the regions that have the greatest potential for development, such peculiar analysis can be conducted on the basis of the developed method of evaluation of potential domestic tourism market, proposed in [2].

Regions of Ukraine, that are the major potential tourism donors and attractors, may be revealed based on the characteristics of potential supply and demand in domestic tourism market separately for different types of travel and tourism services.

To achieve this, administrative units of Ukraine may be differentiated into two classes by means of cluster analysis based on quantitative estimates of potential demand and potential offer for each type of tourism, thus the class of administrative units, with high potential demand indicators was specified as the class of potential donors, the class of administrative units that has higher rates of potential supply of tourist services was defined as the class of potential donors.

Analysis of the classes revealed the presence of administrative units, which can be characterized simultaneously as potential donors and as potential attractors on the tourist market. Thus, potential tourism donors (with high potential of demand for tourism services) and potential tourism attractors (with high potential tourism services offer) are: for religious tourism services – Ternopil, Lviv, Poltava, Kharkiv regions and Kyiv city; for sports tourism

services – Lviv, Odesa, Kharkiv regions and Kyiv city, for health and wellness tourism services – Dnipropetrovsk, Zaporizhia, Lviv, Mykolaiv, Kharkiv regions and Kyiv city.

As the administrative units of Ukraine, as it has been proven above, have significant differences in socio-economic development, financial and economic activities of the tourism market and the potential for tourism development, regional differentiation in public policy priorities in tourism is well justified. Thus, based on previous research findings, it is appropriate to propose clarifying the priorities of state policy in tourism, defined by Art. 6 of the Law of Ukraine "On Tourism" (Table 1).

In the scientific study of nature of the established regulatory policy priorities and ways of their further implementation in government programs and activities we may conclude that following areas legally stated as priority are ambiguous and controversial, namely:

"ensuring the establishment of tourism as a highly profitable sector of Ukraine's economy, encouraging domestic and foreign investment in development of the tourism industry, creation of new jobs" – because high cost-effectiveness entrepreneurship in tourism can be achieved due to the dominance of operations of outbound tourism (which leads to an increase in the negative balance of payments and not in the public interest), change of ownership on objects of historical and cultural heritage to non-resident, excessive anthropogenic load on objects of tourist interest, decreased social responsibility of business tourism, and so on. Therefore, it is appropriate to propose as a relevant priority direction of state policy for sustainable tourism development in the plane, in the interests of national security of Ukraine, protection and rehabilitation of tourist interest, the development of competition in the travel market;

development of inbound and domestic tourism, agriculture, (green) tourism – since, firstly, rural and ecological tourism in the direction of flow of tourists can be both inbound and outbound, by travelers nationality – internal and external, so the law statement seems to be illogic, and secondly – administrative units Ukraine have different potential for tourism development, that should be taken into account in order to optimize budget spending under state

Table 1

Priority directions of Ukraine state policy in tourism

Current (according to Art. 6 of the Law of Ukraine "On Tourism")	Proposed	
	for potential tourism donor regions	for potential tourism attractor regions
	1. Improving principles of state regulation in tourism	
2. Providing formation of tourism as a highly profitable sector in Ukraine's economy, encouraging domestic and foreign investment in development of the tourism industry, new jobs foundation	2. Sustainable development in tourism industry that meet requirements and interests of Ukraine national security, protection and rehabilitation of tourist sites, the development of competition in the tourism market	
3. The development of inbound and domestic tourism, agriculture, environmental (green) tourism	3. Expansion of domestic tourist flow through the fullest possible use of the potential demand for domestic tourism	3. Extension of inbound and domestic tourist flow in priority types of tourism, and within fullest use of the potential supply and permissible anthropogenic load on the tourism sites
4. Expansion of international cooperation, strengthening of Ukraine in the global tourism market	4. Increase of domestic producers competitiveness in the global tourism market	
5. Ensuring the availability of tourism and excursion visits for children, youth, elderly, disabled and low-income citizens by introducing incentives	5. Promoting the implementation of the rights enshrined in the Constitution Ukraine to rest, recover and strengthen health, the spiritual needs of children, youth, elderly, disabled and socially vulnerable people through consumption of domestic tourism services	

programs. Therefore, it is appropriate to propose as a relevant priority direction of state policy for administrative units that are potential donors – the expansion of domestic tourist flow through the fullest possible use of the potential demand for domestic tourism, for administrative units that are potential attractor – expansion of inbound and domestic tourist flow in priority types of tourism to offer the fullest use of the potential and limits of permissible anthropogenic load on objects of tourist interest;

expansion of international cooperation, strengthening of Ukraine in the global tourism market – because, as shows the experience of leading international tourism, effective integration in the world tourism market involves balancing inbound and outbound tourist flows, which can be achieved only with high competitiveness of the national tourism industry. Therefore, it is appropriate to propose as a relevant priority direction of state policy increase the competitiveness of domestic producers of tourist services on the world market;

ensuring the availability of tourism and excursion visits for children, youth, the elderly, the disabled and low-income citizens by introducing incentives – because the availability of travel services do not provide their consumption, while according to the Constitution of Ukraine the state must ensure the implementation of constitutional rights and freedoms of citizens, on the other hand, to stimulate tourism consumption not only financial means (incentives), but also organizational means can be undertaken. Therefore, it is appropriate to propose as a relevant priority direction of state policy the promotion of the rights enshrined in the Constitution Ukraine to rest, recover and strengthen health, the spiritual needs of children, youth, elderly, disabled and socially vulnerable people through consumption of internal services tourism.

In order to implement the proposed priorities of the state policy it is necessary to study the principles of development and implementation of government programs to support tourism development by regions (table 2).

tial offer tourist services within permissible anthropogenic load on the sites of tourist interest and expansion of demand for domestic tourism by improving the competitiveness of tourism sector of the national economy.

In order to facilitate the further development of historical and cultural tourism sites with a high potential state program of tourism development should provide implementation of the following measures:

- protection and restoration of historical and cultural complexes and monuments, archaeological objects, including objects of historical and cultural heritage of the UNESCO World Heritage List;
- maintaining and expanding the network of culture and art;
- creation conditions for the preservation of original folk culture (including minority cultures), customs, traditions, rites;
- restoration and preservation of cultural and ethnographic characteristics of the local population;
- preservation and development of traditional folk crafts centers, launching permanent exhibitions and fairs of traditional handicrafts in places of historical development, mapping and certification of all ranges folk;
- promoting the inclusion of historical and cultural tourism to national and international tourist routes.

In order to support the increased use of potential objects of religious tourism interest state program of tourism development should provide implementation of the following measures:

- control over the preservation of religious objects;
- create conditions for the preservation of original folk culture (including minority cultures), customs, traditions, rites;
- promoting the inclusion of religious objects to national and international travel routes.

The primary measures of state support for the development of sports tourism sites with a high potential should be:

- construction of new training centers, renovation and retrofitting of existing centers, sports facilities and complexes;
- ensuring that training centers, sports facilities and complexes satisfy international requirements and standards;
- ensuring the participation of Ukraine in the contest to host the Olympics and international sports championships

Development of tourist and recreational resources in the administrative units of Ukraine that have low potential of historical and cultural, religious and sports tourism, should be facilitated by measures of state programs aimed at: the formation of a common information sites about tourism and resorts; information and advisory support of tourism services consumers and travelers; development of a tourist information centers network; expanding public awareness of national tourist interest sites, promote recreation in Ukraine, instilling in citizens a sense of national dignity and interest in historical and cultural heritage, responsible treatment of natural and man-made objects of tourist interest.

Essential measures for the development of educational tourism objects in regions with high potential are:

- certification of training and educational programs, with recognition in the international educational space, information and analytical support projects developing educational tourism;
- harmonization of national educational standards with international standards of education.

In order to further development of the objects of health and fitness tourism, with a high potential state program should include: establishing a list of recreational areas for the development of health-improving determine allowable load objects of tourist interest;

Table 2

The anticipated results of proposed measures of governmental support for retention, reconstruction and modernization of tourism sites by regions

The anticipated result of proposed state program		Regions of implementation of proposed governmental support measures
Development of	historical and cultural tourism	Kyiv city, Zaccarpattja, Zaporizhia, Ivano-Frankivsk region
	health tourism	Zaccarpattja, Ivano-Frankivsk, Kyiv, Cherkasu region
	historical and cultural tourism	Odesa, Zaccarpattja, Lviv, Mykolaiv, Herson regions
	health resort tourism	Kyiv city, Dnipropetrovsk and Odesa regions
	industrial tourism	Kyiv city, Dnipropetrovsk region
	religious tourism	Ternopil and Lviv regions, Kyiv city
	education and sports tourism	Kyiv city, Lviv and Kharkiv regions

The purpose of the proposed state program is the establishment in Ukraine infrastructure that ensures effective use of the poten-

introduction of state monitoring of the state of health resort and recreational areas and natural medicinal resources, development of environmental infrastructure;

monitoring compliance regime of sanitary protection zones and laws on land use resort destination, rational use and assurance the quality of natural medicinal resources;

improving environmental standards, tightening control over enterprises in the field of implementation of environmental legislation in parallel with the increase of transparency of regulatory agencies;

encourage businesses to reduce emissions of harmful substances, including by switching to energy-efficient technologies;

assurance the care of biological and landscape diversity, restoration of natural systems,

establishing a list of recreational areas for the development of recreational tourism, the definition of allowable load on objects of recreational interest;

protection of unique natural features and landscapes, environment, ensuring sustainable and rational use of resort areas and areas within national parks permissible anthropogenic load;

forming spatial arrangement of structural elements of the ecological network and development of territories and objects of natural reserve fund.

The catalyst for the development of education, health and wellness tourism in the administrative-territorial units of Ukraine that do not have universally objects of tourist interest can become a public initiative to use health-resort and health tourism programs for civil officials, educational tourism services – to training of public employees; as well as measures aimed at education of children and young people based on respect for people's traditions and cultural values of the Ukrainian nation and national minorities, as well as natural resources.

In order to facilitate the further development of environmental objects of tourist interest with a high potential state program of tourism development should provide implementation of the following measures:

ensuring effective management, definition and provision of the legal status of the ecological network elements and providing land use, which are components of ecological network inappropriately;

establishing a list of recreational areas for the development of eco-tourism, definition of allowable load on objects of tourist interest;

monitoring compliance the regime of sanitary protection zones and laws on land use resort destination, rational use and quality of natural medicinal resources;

improving environmental standards, tightening control over enterprises in the field of implementation of environmental legislation;

encouraging businesses to reduce emissions of harmful substances, including by switching to energy-efficient technology

In order to further the development of the tourist flow to the objects of interest in industrial tourism with high potential it is necessary to launch following state measures:

promoting the inclusion of industrial tourism sites to national and international tourism routes;

stimulating enterprises to organize and conduct tours and exhibitions on industrial enterprises.

The development of business tourism in regions with a high potential, may be provided the urgent implementation of government measures aimed on foundation of national exhibition and information systems.

Overall, the extension of internal and inbound tourist flow by programs of environmental, industrial and business travel require implementation national level measures to form a positive tourism (including recreation) image of Ukraine; ensuring the availability of domestic tourism services for disadvantaged sections of society; ensuring the safety of tourists during the tourist services; stimulating enterprises to use the services of domestic tourism as a means of non-financial motivation of employees

Conclusions and further research. The development of tourism in Ukraine is hampered by lack of effective strategy and policy of state regulation of tourism, the imperfection of the legal framework, ineffective mechanisms of state regulation and management of enterprises in the tourism and resorts; small investment in material base of tourism infrastructure; inefficient use of recreational resources.

Proposed strategy and policy of state regulation of tourism may become the basis for a systematic solution of the problems in the tourism industry and assist the organizational framework for the development of the tourism sector of Ukraine.

References:

1. Diadechko L. P. Teoriia i praktyka lohistyzatsii mekhanizmv formuvannia ta obsluhovuvannia obsluhovuvannia turystyckyh potokiv : monohrafiia / L. P. Diadechko, V. Ye. Redko. – Donetsk : DonNUET, 2010. – 243 s.
2. Kozubova N. V. Teoretychni osnovy ta metodychne zabezpechennia diahnostryky turystychnoho potentsialu rehioniv Ukrainy / N. V. Kozubova // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – 2014. – № 3. – S. 122–138.
3. Korzhenko K. A. Osnovni stratehichni perspektyvy rozvytku natsionalnoho turizmu v Ukraini v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti [Elektronnyi resurs] / K. A. Korzhenko // Stalyi rozvytok ekonomiky. – 2015 – № 1. – S. 14–21. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/sre_2015_1_3.pdf.
4. Mazaraki A., Melnychenko S. Turyzm v Ukraini: vyklyky kryzy / A. Mazaraki, S. Melnychenko // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. – 2015. – № 2. – S. 5–15.
5. Ofitsiina statystychna informatsiia Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Elektronnyi dokument]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Tkachenko T. I. Stalyi rozvytok turizmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: monohrafiia [Tekst] / T. I. Tkachenko. – K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2009. – 463 s.
7. Khalimovska I. V. Vnutrishnii turizm yak chynnyk sotsiokulturnoi intehratsii ukrainskoho suspilstva [Elektronnyi resurs] / I. V. Khalimovska // Hileia: naukovyi visnyk. – 2015. – Vyp. 92. – S. 200–203. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gileya_2015_92_49.pdf.
8. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015. – Geneva, World Economic Forum. – 2015. – 523 p.
9. World Development Indicators: Travel and tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdi.worldbank.org/table/6.14>.

Прокопішина О.В., Козубова Н.В. Організаційне забезпечення внутрішнього туристичного потоку на основі раціонального використання туристично-рекреаційних ресурсів України

Анотація. Стаття має на меті вирішення наукової проблеми обґрунтування дієвих заходів державної підтримки розвитку потенціалу об'єктів туристичного інтересу та його ефективного використання для розширення внутрішнього і в'їзного туристичних потоків. В результаті проведеного аналізу динаміки попиту на послуги внутрішнього і в'їзного туризму з урахуванням потенціалу пропозиції туристичних послуг за ре-

гіонами України виявлено глибинні проблеми розвитку ринку туристичних послуг і запропоновано шляхи їх розв'язання на державному рівні.

Ключові слова: туризм, рекреаційні ресурси, в'їзний туристичний потік, державне регулювання, державна політика.

Прокопишина Е.В., Козубова Н.В. Организационное обеспечение внутреннего туристического потока на основе рационального использования туристско-рекреационных ресурсов Украины

Аннотация. Целью статьи является разработка научной проблемы обоснования действенных мето-

дов государственной поддержки развития потенциала объектов туристического интереса и его эффективного использования для расширения внутреннего и въездного туристических потоков. В результате проведенного анализа динамики спроса на услуги внутреннего и въездного туризма с учетом потенциала предложения туристических услуг по регионам Украины выявлены глубинные проблемы развития рынка туристических услуг и предложены пути их решения на государственном уровне.

Ключевые слова: туризм, рекреационные ресурсы, въездной туристический поток, государственное регулирование, государственная политика.

*Редько В.С.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

ПЕРСПЕКТИВИ ПАРКОВОГО ТУРИЗМУ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація. У статті розглянуто потенціал паркового туризму Дніпропетровської області. Обґрунтовано доцільність використання парків як об'єктів паркового туризму в промисловому регіоні. Доведено перспективність паркового туризму та визначено особливості його розвитку.

Ключові слова: парк, парковий туризм, рекреаційний потенціал, атракція, дозвілля, туристична інфраструктура.

Постановка проблеми. Визнання туризму одним із пріоритетних напрямів економіки Дніпропетровської області [1] ставить завдання розвитку нових видів туризму через формування конкурентоспроможного на внутрішньому та міжнародному ринках національного і регіональних туристичних продуктів на основі раціонального використання туристичних ресурсів, збереження й відродження навколишнього природного середовища, історико-культурної спадщини Дніпропетровщини, сприяння розвитку сучасної індустрії туризму. Такі можливості та перспективи нескладно помітити в об'єктах культурного та розважального життя міста, об'єктах формування екологічної свідомості та збереження національного надбання – парках. Парки в загальному розумінні являють собою територію, на якій елементи ландшафту, споруди організовані в певну об'ємно-просторову систему [2]. Дніпропетровська область є достатньо забезпеченою парковою рослинністю: 15 заказників державного і 33 – місцевого значення, 51 пам'ятка природи, вісім парків – пам'яток садово-паркового мистецтва [3, с. 123]. За попередньо зібраними даними, в області налічується більше 50 міських паркових територій, що не на повну потужність використовують свій рекреаційний потенціал. Тому проблема використання парків області в її туристсько-рекреаційній діяльності є доволі актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під садово-парковим туризмом науковці розуміють «різнovid туризму, пов'язаний з відвідуванням місцевостей садово-паркового мистецтва» [3], проте в сучасному розумінні парковий туризм, окрім зразків садово-паркового мистецтва, включає тематичні парки різної спрямованості, аквапарки, спортивні парки та інші парки, що мають туристичну привабливість.

Проблеми паркового туризму висвітлені в працях Л. Бармашина, В. Дударця, Л. Кобанець, І. Кравцової, М. Мальської, В. Шульги та ін. Так, І. Кравцова зазначає, що парки виступають важливими об'єктами рекреаційно-туристичної діяльності регіонів України і «за своїми функціональними особливостями, взаємозв'язками, що виникають при взаємодії природної та створеної людиною системи у сучасних умовах розвитку суспільства, вирішують проблеми гармонізації середовища, створення комфортних умов для життя та діяльності сучасної людини» [4, с. 124]. Погоджуючись з І. Кравцовою,

слід додати, що такі властивості парків особливо важливими є для промислових регіонів України, мешканці яких відчувають нестачу природних рекреаційних ресурсів, проживають на екологічно забруднених територіях, потерпають від стресів в мегаполісах. Так, В. Шульга розглядає парки як складові екологічного туризму і вважає їх прикладом гармонізації відношень у системі «природа – людина» в умовах інтенсивних темпів розвитку індустріалізації, що дозволяє зрозуміти, як саме змінювалося природне середовище міста, зберігаючи місцеві краєвиди у їхньому природному вигляді, і «є прикладом можливості гармонійного співіснування людини й природи в межах міста» [5, с. 376]. В своєму дисертаційному дослідженні Л. Кобанець доводить доцільність створення у природних парках України рекреаційних комплексів інноваційного спрямування, які мають високий вплив на відновлення життєвих сил людини, з одного боку, а з іншого – відповідають принципу збереження екосистем [6, с. 10] і робить спроби оцінки економіко-екологічної ефективності рекреаційного використання природних парків. Особливості парків як рекреаційного простору колективного користування, призначення якого полягає в розширенні можливостей зміни обстановки, створення умов для пізнавальної та оздоровчої діяльності в природному оточенні, розглядає В. Дударець [7] і тим самим визнає парки об'єктами туристичної діяльності. Отже, науковці відзначають туристсько-екскурсійну спрямованість парків, рекреаційний, історико-культурний, інфраструктурний потенціал яких дозволяє розглядати їх не тільки як об'єкти туристичної привабливості для внутрішнього й в'їзного туризму, а як окремих вид спеціалізованого туризму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наявні наукові розробки доводять доцільність включення парків до туристичної індустрії регіонів, проте не відображають можливості паркового туризму в розвитку туристичної діяльності промислових областях України, таких як, наприклад, Дніпропетровська область.

Мета статті полягає у визначенні перспектив розвитку паркового туризму як атракційної складової туристичної діяльності в Дніпропетровській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгалужена мережа міських парків, природоохоронна, наукова, естетична, рекреаційна та інша цінність природних парків, інформаційні та технічні можливості створення тематичних й розважальних парків виступають потенціалом розвитку паркового туризму Дніпропетровської області.

Визнано, що популярність та інтенсивність відвідуваності парків визначається доступністю та налагодженістю транспортних шляхів при однакових атрактивних можливостях. Тому першим чинником привабливості паркового туризму виступає транспортна доступність, яка визначається місцем знаходження об'єктів, що становлять туристичний інтерес. Звичайно, від-

відуваність міських парків вище за сільські та заміські. Проте з точки зору проектного підходу заміські парки мають більше можливостей для розвитку за певною спеціалізацією, тематикою, функціональним зонуванням, архітектурно-планувальними особливостями, що формує їх високу атрактивність та визначає комерціалізацію. Такий підхід дозволяє паркам стати повноцінними суб'єктами туристичного ринку, самостійно визначати свою цінову, маркетингову політику та розвиватися.

Міські парки найчастіше призначені для прогулянок та відпочинку, для розвитку естетичних смаків людини, її екологічної культури, для покращення її довкілля, що забезпечується створенням полів для гольфу, тенісу, водних прогулянок, роботою атракціонів, продажем сувенірної продукції тощо. З цього погляду найбільш привабливими для туристів парками у Дніпропетровській області є парк ім. Лазаря Глоби – колишній ім. Чкалова (м. Дніпропетровськ) та парк ім. Газети «Правда» (м. Кривий Ріг). Ці парки мають доглянуту рослинність, що позитивно впливає на екологічну ситуацію навколишньої міської промислової зони. Крім того, діяльність парків спрямована на задоволення рекреаційних потреб відвідувачів, для чого створена розвинена інфраструктурна мережа розваг. Для підтримки постійного інтересу до парку проводяться розважальні приватні та міські заходи, які приваблюють нових відвідувачів: ярмарки, вистави, концерти, театралізовані дійства, урочисті зустрічі та ін. У міських парках відвідувачі мають можливість грати в гольф та теніс, кататися на човнах, відвідати ресторан або кафе, взяти участь в театральній програмі, завітати на фестивалі або виставку.

Парк ім. Лазаря Глоби практично одноліток міста Дніпропетровськ і виступає одним із головних об'єктів паркового туризму області. У 1858 р. його розділили на дві частини: міську та технічну. Міська частина була відкрита для відпочиваючих. Технічна частина парку містила дослідні ділянки, оранжереї, школу садівництва та городництва. Серед інфраструктурних об'єктів, що покликані забезпечувати моральний та фізичний відпочинок, – атракціони для дітей, дитяча залізна дорога, ставок з лебедями та картинг, літній театр та дельфінарій. Важливим є його туристична привабливість не тільки як розважального парку, а й історичного минулого, пов'язаного з постаттю Л. Глоби, могила якого, за переказами, знаходиться десь на території. Тому парк ім. Глоби може стати одним із найцікавіших туристсько-екскурсійних об'єктів Дніпропетровщини. Все ж використання парку ім. Глоби в туристичних цілях потребує активної маркетингової політики, спрямованої на формування конкурентоспроможного продукту, створення позитивного іміджу, розширення асортименту послуг.

Парк культури та відпочинку ім. Газети «Правда» вважається першим міським парком в м. Кривий Ріг і залишається найпопулярнішим серед місцевих жителів й туристів. Відкриття парку відбулось в 1932 р., а будівництво тривало десять років. Територія паркової зони вміщує сорок сортів декоративних рослинних видів, серед яких наявні рідкісні. Основними пам'ятками парку є старовинні арки, човнова станція, підвісні мости, де відкривається естетично привабливий вид на перетин річок Інгулець та Саксагань [8]. Дуже важливим є цей об'єкт для проведення екскурсій екологічної, культурної та пізнавальної спрямованості. Парк культури та відпочинку ім. Газети «Правда» та парк ім. Лазаря Глоби є поліфункціональними, зорієнтованими на різний контингент відвідувачів і носять соціальний характер. Такими характеристиками володіють парк «Тернівська» (м. Кривий Ріг), Парк культури та відпо-

чинку (м. Дніпродзержинськ), парк Металургів (м. Нікополь), парк 1 Травня (м. Павлоград), Дитячий парк (м. Павлоград), парк ім. Сучкова (м. Новомосковськ), парк Слави (м. Синельникове). У перерахованих парках наявні дитячі атракціони радянського зразка, що потребують технічного переоснащення. Вони є популярними серед населення у межах його місцезнаходження, проте можуть бути включені як об'єкти показу під час оглядової екскурсії для туристів відповідним населеним пунктом. Для зростання привабливості цих парків серед відвідувачів й туристів доцільним є їхня реконструкція з викладенням пішохідних доріжок, висадкою декоративних рослин та ландшафтно-парковим дизайном.

Окремо слід виділити класичні міські парки культури та відпочинку з мінімумом інфраструктурних об'єктів: парк ім. Держинського (м. Кривий Ріг), парк ім. Островського (м. Марганець), парк ім. Оржонікідзе (м. Оржонікідзе), парк ім. Семенових (м. Верхньодніпровськ), парк ім. Юрія Гагаріна (м. Дніпропетровськ), лісопарк Дружби народів (Новомосковське шосе), парк Ленінського Комсомолу (м. Дніпропетровськ), парк Ювілейний (м. Кривий Ріг), парк ім. Артема (м. Кривий Ріг), парк ім. Павлова (м. Кривий Ріг), парк ім. Пушкіна (м. Нікополь), сквер ім. Горького (м. Павлоград). Загальними їх ознаками є класичний поділ на виставково-освітню, масово-видовищну, спортивно-оздоровчу, тихого відпочинку, відпочинку і розваг дітей, адміністративно-господарчу та обслуговування відвідувачів зони. Перспективи таких парків проявляються у їх перетворенні на тематичні парки, що дозволить підвищити атрактивні властивості території, інтенсифікувати туристичне навантаження.

Центральним парком м. Дніпропетровськ є парк ім. Т.Г. Шевченка, що має з 1990 р. статус національного парку. Парк був заснований наприкінці XVIII ст. козаком Лазарем Глобою, а в 1787 г. сади Лазаря Глоби придбав граф Потьомкін, де і побудував дивовижний палац [8]. Палац Потьомкіна (зараз Палац культури студентів ДНУ), в якому проводяться екскурсії історико-культурної тематики, є найстарішою кам'яною будівлею міста. Окрім палацу, на території парку (36 га) побудовані різні будівлі: Свято-Миколаївський собор, Літній театр, ігрові майданчики; пам'ятники Т.Г. Шевченку, генералові Каруні і загиблим студентам; зоопарк, атракціони, Акваріум прісноводних риб, декілька водно-спортивних клубів і баз; є водоспад і пляжі. Всі ці об'єкти інтенсивно використовуються в екскурсійних програмах Дніпропетровська, а сам парк виступає окремою одноденною екскурсією. Та все ж формування конкурентоспроможного туристичного продукту з паркового туризму в НП ім. Т.Г. Шевченка вимагає удосконалення його інфраструктури, яка є застарілою і недоглянутою.

Як окремий вид туристичних маршрутів з паркового туризму виділяються спеціалізовані парки для дітей, де екологічно чиста територія сприяє оздоровленню зростаючого покоління. Використання геоластики перемінного мікроландшафту, придатного для динамічного, рухливого, статичного використання при створенні нових та реконструкції існуючих дитячих парків у кожному місті області, підвищить охоплення населення парковим туризмом завдяки спеціалізації, концентрації на безпеці дитячого відпочинку. Такі парки виконують просвітницьку, рекреаційну, соціальну, виховну, культурну, екологічну функції, що є важливими аспектами сучасної соціально-культурної політики країни.

Популярність спорту й здорового способу життя визначає необхідність створення умов для тенісу, велосипедних та

роликів прогулянок, плавання, ігрових та спортивних майданчиків на паркових територіях. Тому важливим елементом в дитячому парковому туризмі є наявність атракційних спортивних складових. Так, в м. Дніпропетровськ, в парках ім. Л. Глоби та ім. Т.Г. Шевченко, функціонують дитячі мотузкові парки, що привертають увагу мешканців області й гостей міста, дитяча кімната, що має спеціальне обладнання, велику кількість іграшок та відповідального за дітей працівника, але найбільшу увагу дітей та батьків привертають атракціони. В Дніпропетровській області функціонують дитячі парки, що залишилися від радянських часів і мають застарілу інфраструктуру. Тому вони навряд чи можуть стати цікавими туристичними об'єктами.

Погоджуючись з М. Мальською, Н. Антонюк, Н. Ганич, до дитячих парків за своєю специфікою слід відносити зоопарки, ботанічні сади, спортивні парки, аквапарки, ігрові парки, ландшафтні мікропарки [9, с. 496–498], які повинні бути використані в системі паркового туризму. В таких парках екскурсійна програма та розваги формуються відповідно до контингенту відвідувачів, а у сфері дозвілля закордонних країн вони посідають важливе місце і відносяться до основних складових туристичного продукту.

Цікавими для туристичного бізнесу є парки, що відрізняються культурними та історичними пам'ятками. Окрема частина парків області виділяється меморіальною цінністю, оскільки зберігає пам'ять та славу про видатних особистостей та захисників дніпропетровської землі. Виходячи з цього, меморіальні парки отримали ще назви воєнних, парків слави. Серед таких об'єктів варто виділити парк 40-річчя визволення Дніпропетровська (колишній військовий цвинтар) – місцевість великих поховань мирного населення і радянських воїнів під час Великої Вітчизняної війни, сквер ім. Володі Дубиніна (м. Дніпропетровськ). Парк ім. М.І. Калініна був заснований у 1946 р., з кінця XVIII ст. на його території було Чечелівське кладовище, а під час Великої Вітчизняної війни тут відбувались поховання німецьких (у його східній частині) і радянських солдатів (південно-східна частина). Отже, період створення меморіальних парків Дніпропетровської області пов'язаний переважно з повоєнними роками, а домінуючим композиційним елементом таких парків є алеї героїв або інші скульптурні групи. Організація ландшафту таких парків витримана в суворому, урочистому стилі планування території, що відповідає ритуалу церемоній покладання квітів. Підкреслена регулярність доріжок та алеї закріплювалася правильною конфігурацією рядкових насаджень дерев із використанням зелених огорож і чагарників [10; 11]. Слід відзначити, що меморіальні парки можуть стати підґрунтям цікавих екскурсій, що обумовлено їх історичною, патріотичною, національною цінністю.

Серед інших парків області, які відзначаються наявністю на території розвинутої мережі розважальної інфраструктури, що сприяє активному відпочинку відвідувачів, виділяються: парк ім. 50-річчя Радянської України, парк ім. Богдана Хмельницького, парк ім. Ю.А. Гагаріна, парк Комсомолу України (усі – м. Кривий Ріг). Останній парк має власні скейтпарк, плавальний майданчик, центральна алея якого вміщує фонтан. Також вартий уваги Парк активного відпочинку (м. Кривий Ріг), на території якого розташований сучасний майданчик для гри в баскетбол, футбольне і волейбольне поля, технічно обладнаний скейтпарк. Такі парки можна класифікувати як спортивні, першочергове завдання яких полягає у створенні умов для активного відпочинку, спорту, фізичного розвитку та виховання. Не дивлячись

на велике соціальне значення таких об'єктів, до маршрутів з паркового туризму включати їх недоцільно, що обумовлено концепцією створення місцевих спортивних парків.

Особливістю спортивних парків виступає спеціальне зонувannya їх території, де виділяється рекреаційна зона для відновлення фізичних, психічних сил спортсменів і відвідувачів парку. Наприклад, спортивний комплекс «Метеор», який має статус Національної бази олімпійської та параолімпійської підготовки, і включає палац водних видів спорту «Метеор», льодовий палац спорту «Метеор», стадіон «Метеор», водноспортивну базу «Машинобудівник», своїм архітектурним ландшафтом приваблює не тільки місцевих мешканців, а й внутрішніх та іноземних туристів. Саме спортивні парки виступають центрами спортивного та подієвого туризму, а тому мають всі перспективи до інтенсивного розвитку в'їзного туризму.

Туристоцентристський підхід до задоволення індивідуальних потреб туристів обумовив виникнення спеціалізованих парків, що зорієнтовані на досягнення однієї головної мети – відвідування парку, яка повинна виступати концепцією його розвитку. Спеціалізовані парки мають ряд особливостей, включаючи режим використання їхніх територій і визначену спрямованість ландшафтної організації. Так, для дендропарків (ботанічних) характерне максимальне розкриття декоративних якостей рослинності за рахунок відповідного трасування дорожньо-стежкової мережі та вибору рельєфних і водяних ситуацій, що повніше виявляють дендрологічні особливості кожного виду дерев, чагарників, квітів. Вони є як науковими закладами, так і місцем культурного відпочинку, а отже, виступають об'єктами як для пізнавального, так і науково-освітнього туризму. Специфіка ландшафтної організації подібних парків полягає в оперуванні дуже великим набором порід рослинності, що вимагає відповідних композиційних прийомів чи супідрядності послідовного розкриття окремих видів природного матеріалу. Наприклад, в Криворізькому дендропарку зростає 500 видів дерев і чагарників, проживає більш за 70 видів птахів та 19 видів ссавців, що створює умови для розвитку не тільки науково-освітнього, а й екологічного туризму. Цікавим туристичним об'єктом є Ботанічний сад ДНУ ім. Олеся Гончара, який працює за напрямками: інтродукція магнолій, сперей, хвойних і кизилієвих рослин. Чотири лабораторії – дендрології, квітництва, тропічних і субтропічних рослин, плодівництва – працюють над збереженням та селекціонуванням нових видів рослин і виступають науковими центрами з розповсюдження знань про рослинний світ серед студентів та гостей університету [13]. Тому Криворізький дендропарк та Ботанічний сад ДНУ можуть стати цікавими об'єктами для наукового, освітнього, екологічного та пізнавального туризму.

Отже, розвиток паркового туризму в Дніпропетровській області, як одному з промислових регіонів України, має носити не випадковий, епізодичний характер, а бути забезпеченим оперативними, тактичними й стратегічними планами і включений до Програми розвитку туризму в Дніпропетровській області на 2014–2022 рр. як перспективний вид туризму.

Висновки. Парковий туризм – це вид спеціалізованого туризму, що передбачає подорож туристів до різних видів парків, спрямовану на задоволення пізнавальних, історичних, культурних, рекреаційних та інших потреб різних вікових груп.

Розгалужена мережа парків різної спрямованості в Дніпропетровській області вимагає негайного включення паркових об'єктів до туристичних маршрутів відповідно до тематики екскурсій й контингенту туристів.

Розвиток паркового туризму в Дніпропетровській області вимагає проектного підходу до розбудови паркової інфраструктури. Такий підхід передбачає створення нових, відродження занедбаних та розвиток успішних, добре продуманих та організованих у технічному, екологічному, інфраструктурному та економічному аспектах об'єктів паркового туризму, що здатні заявити про регіон на світовому туристичному ринку.

Дніпропетровська область має багато перспективних місць щодо становлення й розвитку паркового туризму, тому потребує розробки та обґрунтування збалансованої системи показників для інтегрального оцінювання туристичної привабливості парків.

Література:

- Програма розвитку туризму у Дніпропетровській області на 2014–2022 рр. від 20.06.2014 р. № 532-26/VI / Департамент культури, туризму, національностей та релігій облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.dp.ua/decisions/42/1078>.
- Класифікація парків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://homehelper.in.ua/construction/klasifikaciya-parkiv.html>.
- Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму : [навч. посіб.] / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.
- Кравцова І.В. Садово-паркові ландшафти як об'єкти рекреації і туризму / І.В. Кравцова // Природа західного Полісся і прилеглих територій : зб. наук. праць Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; редкол.: Ф.В. Зузук [та ін.]. – Луцьк, 2012. – № 9. – С. 124–128.
- Шульга В. Використання пам'яток садово-паркового мистецтва як об'єктів екологічного туризму (на прикладі Сумської обл.) / В. Шульга // Вісник Львівського університету. Серія «Географія». – 2010. – Вип. 38. – 371–378.
- Кобанець Л.О. Управління розвитком рекреаційної діяльності в природних парках : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування і регулювання економіки» / Л.О. Кобанець. – Донецьк, 2006. – 23 с.
- Дударець В.М. Типологічні особливості формування парків України / В.М. Дударець // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : збірник наук. праць ; М-во культури і туризму України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв, Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – Вип. 24. – С. 250–256.
- Парки, сквери Днепропетровска. Путеводитель по Днепропетровщине – информация о Днепропетровской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tourdnep.com/content/view/379/300/>.
- Міжнародний туризм і сфера послуг : [підручник] / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – К. : Знання, 2008. – 661 с.
- Боговая О.И. Ландшафтное искусство / О.И. Боговая, Л.М. Фурсов. – М. : Агро-промиздат, 1986. – 180 с.
- Жирнов А.Д. Искусство паркостроения / А.Д. Жирнов. – Львів : Вища школа, 1977. – 250 с.
- 75 років ботанічному саду ДНУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnu.dp.ua/news/217>.

Редько В.Е. Перспективы паркового туризма в Днепропетровской области

Аннотація. В статті розглянуто потенціал паркового туризму Днепропетровської області. Обґрунтовано целесообразність використання парків в якості об'єктів паркового туризму в промисловому регіоні. Доказано перспективність паркового туризму і визначено особливості його розвитку.

Ключевые слова: парк, парковый туризм, рекреационный потенциал, аттракция, досуг, туристическая инфраструктура.

Redko V.Y. Perspectives of park tourism in Dnepropetrovsk region

Summary. Park tourism's potential in Dnepropetrovsk region were considered in the article. The viability of parks application as the objects of the park tourism in the industrial regions is grounded. The perspective viability of the park tourism is acknowledged and the features of its development are defined.

Keywords: park, park tourism, recreation potential, attraction, leisure, tourist infrastructure.

МАКСИМІЗАЦІЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У ЗЕРНОВИРОБНИЦТВІ ЯК ГАЛУЗІ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Анотація. У статті визначено основні чинники, що впливають на максимізацію доданої вартості у зерновиробництві. Обґрунтовано напрями збільшення доданої вартості та вказано на засоби вирішення цього завдання. Досліджено ефект масштабу як інструменту впливу на скорочення витрат виробництва та зростання доданої вартості.

Ключові слова: зерновиробництво, сільськогосподарське підприємство, додана вартість, прибуток, заробітна плата, кооперація, агрохолдинги.

Постановка проблеми. Зерновиробництво як галузь завжди була флагманом вітчизняного сільського господарства і у нинішній час має величезний потенціал розвитку, у тому числі й як складової частини зернопродуктового підкомплексу. Впроваджуючи прогресивні технології вирощування зернових культур та розвиваючи переробку зерна, можна суттєво збільшити величину доданої вартості. Тут важливо звернути увагу не тільки на прибуток, як результативний її елемент, а й підвищувати витрати на заробітну плату, яка у сільському господарстві є низькою. Саме оптимальне співвідношення даних елементів доданої вартості у підсумку дасть можливість значно підвищити ефективність не лише зерновиробництва, а й зернопродуктового підкомплексу в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми збільшення величини доданої вартості у зерновиробництві висвітлювали у своїх працях такі вітчизняні учені, як Дем'яненко С.І., Ільчук М.М., Кваша С.М., Месель-Веселяк В.Я., Нелеп В.М., Саблук П.Т. та ін. Дослідники звертають увагу на необхідність гармонійного розвитку усіх галузей зернопродуктового підкомплексу, у тому числі зерновиробництва, для максимізації доданої вартості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте питання досягнення максимальної доданої вартості у виробництві зерна вивчене недостатньо і потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає у подальшому вивченні питання максимізації доданої вартості у зерновиробництві та визначенні напрямів досягнення оптимального співвідношення її елементів, враховуючи вплив основних чинників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зерно є основним продуктом вітчизняного сільськогосподарського виробництва, тому під зерновими культурами зайняті найбільші посівні площі. У 2014 р. цими культурами було зайнято 54,3% посівних площ, або 14801 тис. га (табл. 1).

Зернові культури, що займають найбільшу площу, пшениця – 5 898 тис. га, кукурудза на зерно – 4 691 тис. га, ячмінь

Таблиця 1

Посівні площі зернових та зернобобових культур в Україні, тис. га

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 1990 р.
Уся посівна площа	32406	30963	27173	26044	26952	27801	28329	27239	84,1
Зернові та зернобобові культури	14583	14152	13646	15005	15090	15449	16210	14801	101,5
Озимі зернові	8614	6310	6324	7289	7904	6537	7891	7174	83,3
у тому числі:									
пшениця	7568	5324	5316	6185	6137	5534	6525	5898	77,9
жито	518	609	668	622	286	302	282	185	35,7
ячмінь	528	377	340	482	1481	701	1084	1091	206,6
Ярі зернові та зернобобові	5969	7842	7322	7716	7186	8912	8319	7627	127,8
у тому числі:									
пшениця	9	185	303	480	314	238	159	163	1811,1
ячмінь	2201	4130	3645	4018	3024	2724	2275	1950	88,6
овес	492	570	521	468	326	310	252	247	50,2
кукурудза на зерно	1234	1174	1364	1711	2709	4625	4893	4691	380,1
просо	205	167	437	141	95	191	98	103	50,2
гречка	350	459	574	426	225	300	189	140	40,0
рис	28	22	26	21	29	26	24	10	35,7
зернобобові	1424	1103	408	422	429	318	280	227	15,9
з них:									
горох	1287	996	307	326	305	219	189	154	12,0

Джерело: сформовано автором на основі [1, с. 72–73]

ярий – 1 950 тис. га, ячмінь озимий – 1 091 тис. га. Усі інші зернові та зернобобові культури мають значно менші площі посіву.

Якщо проаналізувати розміри сільськогосподарських підприємств, які вирощують зернові культури, то можна констатувати що з 34 663 таких підприємств 18 985 мають земельну площу не більше 50 га, а лише 488 підприємств господарюють на земельних площах більше 3 000 га (табл. 2).

Таблиця 2

Групування сільськогосподарських підприємств за розмірами посівних площ зернових та зернобобових культур у 2014 р.

Показник	Кількість підприємств, що мали посівну площу зернових і зернобобових культур		У відсотках до загального показника
	усього	зернових та зернобобових культур	
Одиниць			
Підприємства – всього з них з площею, га	43086	34663	80,5
до 50,00	23059	18985	82,3
50,01–100,00	4461	3416	76,6
100,01–250,00	4456	3977	89,3
250,01–500,00	3095	2714	87,7
500,01–1000,00	2808	2553	90,9
1000,01–2000,00	2647	1949	73,6
2000,01–3000,00	1193	581	48,7
більше 3000,00	1367	488	35,7
Посівна площа, тис. га			
Площа – всього	18834,2	10634,3	56,5
з неї з розміром, га до 50,00	518,9	376,0	72,5
50,01–100,00	326,9	250,3	76,6
100,01–250,00	734,8	654,7	89,1
250,01–500,00	1119,7	977,6	87,3
500,01–1000,00	2031,9	1831,9	90,1
1000,01–2000,00	3800,6	2717,0	71,5
2000,01–3000,00	2916,0	1389,6	47,7
більше 3000,00	7385,4	2437,2	33,0

Джерело: сформовано автором на основі [1, с. 75–76]

Що стосується загальних площ посіву зернових культур, то можна відзначити, що сільськогосподарські підприємства із земельною площею більше 3 000 га вирощують вказані культури на загальній площі 2 437,2 тис. га, а підприємства розміром до 50 га – лише 376,0 тис. га.

Крім того, слід зазначити, що від загального обсягу виробленого зерна, а це 13 956,7 тис. т, або 21,9% загальної величини, виробляють господарства населення, які не мають достатньої кількості необхідних технічних засобів для ефективного вирощування зернових культур [1, с. 80]. Такі господарства в основному вирощують зернові культури для задоволення власних потреб, тобто вони дане зерно реалізують на ринку в незначному обсязі. Господарства населення не отримують відповідного прибутку та доданої вартості в принципі. Щоб обрахувати суму доданої вартості, необхідно знати не тільки обсяг виручки, витрат на купівлю матеріально-технічних ресурсів, а й кількість затраченої праці, вираженої у грошах. Господарства населення такого обліку не проводять, тобто вони не ведуть таблиць затрат робочого часу та обсягу виконаних робіт і не нараховують заробітну плату. Також вони не є юридичними особами.

Господарства населення від валового виробництва зерна, наприклад, продали 3 650,2 тис. т у 2014, тобто 26,1% від загального показника. В порівнянні з реалізацією зерна сільськогосподарськими підприємствами (40 220,5 тис. т у 2014 р.) це лише 9,1% [1, с. 299, 309]. Очевидно, що господарства населення реалізують вказану кількість зерна в основному із площ земельних паїв, приєднаних до особистих господарств.

За визначенням, господарства населення – це домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції, а також фізичні особи – підприємці, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства [2]. В даному випадку, на нашу думку, законодавчо необхідно уточнити правовий статус земельних паїв у складі господарств населення. Така необхідність виникає тому, що кількість паїв, які селяни самостійно обробляють, з кожним роком зростає. Про це свідчить збільшення площі сільськогосподарських угідь, які використовуються для товарного виробництва. Так, у 2014 р. таких площ було 9 424,6 тис. га, а у 2000 р. – лише 2 306,7 тис. га, тобто за останні 14 років відбулося їх зростання у чотири рази [1, с. 71]. Селяни усе з меншим бажанням віддають свої земельні паї в оренду, одержуючи орендну плату 3% (в деяких випадках трохи більше – коли є конкуренція між орендарями) від проіндексованої вартості землі і ще сплачуючи 15% податку на доходи фізичних осіб.

Іншими словами, обробляючи земельні паї самостійно, господарства населення отримують усю виручку, не сплачу-

Таблиця 3

Валова додана вартість за видами економічної діяльності (у фактичних цінах, млн. грн.)

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Валова додана вартість (основні ціни)	992175	1166900	1262157	1336364	1361696	137,2
у т.ч. сільське, лісове та рибне господарство	82948	109961	113245	132354	160516	193,5
промисловість	250774	294067	313565	303086	310874	124,0
будівництво	36648	41057	40500	38450	34979	95,4
Оптова та роздрібна торгівля	162171	201746	210232	222789	222675	137,3

Джерело: сформовано автором на основі [1, с. 35]

ючи ніяких податків та зборів, крім земельного податку. А це в декілька разів більші суми доходу, ніж від здачі землі в оренду, навіть у тому випадку, коли селяни наймають техніку для обробітку та купують матеріальні ресурси для вирощування сільськогосподарських культур.

За період 2010–2014 рр. валова додана вартість у сільському господарстві мала більший темп росту в порівнянні із загальнодержавним показником (табл. 3).

Частково це можна пояснити і тим, що з роками нарощується виробництво і продаж аграрної продукції, у тому числі зерна. Кількість реалізованого зерна за ці роки сільськогосподарськими підприємствами збільшилася на 70%, середня ціна реалізації – на 60,7%, а виручка від реалізації зерна – на 173,1% (табл. 4).

Розглянемо основні чинники максимізації доданої вартості у зерновиробництві в сільськогосподарських підприємствах (рис. 1). Одним із чинників збільшення обсягу доданої вартості при вирощуванні зернових культур, тобто вартості, створеної на конкретному сільськогосподарському підприємстві, є застосування інтенсивних енергозберігаючих технологій. Вказані технології дають можливість отримувати вищу урожайність зернових культур та мати зерно кращої якості при мінімальних виробничих витратах, особливо витратах матеріально-технічних ресурсів. А це, в свою чергу, сприятиме збільшенню доданої вартості, особливо такого її елемента, як прибуток.

Частину прибутку можна використовувати для модернізації основних засобів, закупок новітньої техніки для енергозберігаючих технологій та для покращення матеріального стимулювання працівників. Додаткове матеріальне стимулювання спонукатиме працівника краще працювати, а отже, раціонально використовувати ресурси.

Крім того, потрібно використовувати ефект масштабу як інструменту впливу на скорочення витрат виробництва. Тобто, як було проаналізовано вище, більшість сільськогосподарських підприємств, які вирощують зернові культури,

мають земельну площу менше 50 га і використовують виробничі ресурси не завжди раціонально. На нашу думку, необхідно таким підприємствам кооперуватися у виробництві, створювати обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи для

Рис. 1. Основні чинники максимізації доданої вартості у зерновиробництві в сільськогосподарських підприємствах

Джерело: власні дослідження автора

Таблиця 4

Основні показники реалізації зерна сільськогосподарськими підприємствами України

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2010 р.
Кількість реалізованого зерна, тис. т	23662	28609	33669	38345	40220	170,0
Структура реалізації зерна, % у т.ч. переробним підприємствам	3,4	3,6	3,7	4,0	3,3	-0,1 в.п.
на ринку	7,1	4,9	3,7	3,4	3,1	-4,0 в.п.
населенню в рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати	10,5	8,8	6,3	5,8	4,9	-5,6 в.п.
за іншими напрямками	79,0	82,7	86,3	86,8	88,7	+9,7 в.п.
Середні ціни реалізації зерна, грн. за 1 т	1120,9	1374,2	1547,1	1299,8	1801,4	160,7
Виручка від реалізації зерна, млн. грн.	26522,7	29983,2	52089,3	49840,8	72452,3	273,2

Примітка: без малих сільськогосподарських підприємств.

Джерело: сформовано автором на основі [3, с. 79–80]

забезпечення своїх членів необхідними ресурсами за справедливими цінами.

Підтримуємо твердження професора Б.Я. Кузняка про те, що однією із необхідних умов успішної роботи обслуговуючих кооперативів є забезпечення їх висококваліфікованими кадрами, зокрема менеджерами. Тому в зарубіжних країнах держава витрачає значні кошти на їх підготовку. В Україні цього не спостерігається. Кооперативи створюються виробниками не заради отримання прибутку (обслуговуючі кооперативи. – *Прим. авт.*), а щоб убезпечити себе від залежності й диктату промислових фірм, торгових монополій, різних посередників, мета яких – збагачуватися за рахунок селян, скуповуючи в них за заниженими цінами сільськогосподарську продукцію і реалізуючи її за високими цінами [4, с. 29–30]. До того ж в липні 2015 р. відповідним Законом України було внесено зміни до Податкового кодексу до ст. 133, яка була доповнена в тому, що до неприбуткових організацій можуть бути віднесені і сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [5]. Такими довгоочікуваними змінами до Податкового кодексу, на нашу думку, був відкритий шлях до масового створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Торгові монополії та різного роду посередники, забираючи у виробників значну частину прибутку, зменшують і загальну суму доданої вартості, одержану сільськогосподарськими підприємствами. У 2014 р. за іншими каналами реалізації (посередниками. – *Прим. авт.*) сільськогосподарськими підприємствами було продано 88,7% зерна від загального обсягу реалізації, що вище показника 2012 р. на 9,7 в. п. [3, с. 80]. Тому на разі сільськогосподарські підприємства, які вирощують зернові та інші культури, не мають у достатній кількості оборотних коштів, не можуть в короткі строки запроваджувати прогресивні технології. До того ж пільгове кредитування сільськогосподарських товаровиробників майже відсутнє.

Видатний вітчизняний науковець В.М. Нелеп стверджує, що на особливу увагу заслуговує узагальнення світового досвіду щодо вибору ефективних організаційно-правових форм господарювання на селі, а також вивчення впливу цих форм на структуру виробництва та експорту продукції агропродовольчого комплексу країни. При цьому для України дуже важливо вивчити латиноамериканський досвід (як негативний) і західноєвропейський та північноамериканський (як найефективніший). Яскравим представником латиноамериканського шляху є Аргентина. Там панують поміщицькі латифундії й агрохолдинги, яким належить 95% сільськогосподарських угідь. А, наприклад, у США, наголошує вчений, в 2013 р. було 2,1 млн. фермерських господарств, що працювали на 370 млн. га сільськогосподарських угідь (із 417 млн. га наявних у державі). Середній розмір фермерського господарства становить 170 га. В.М. Нелеп також зазначає, що фермери Західної Європи та Північної Америки добровільно об'єднуються в кооперативи (як правило, галузеві), завданням яких є забезпечення фермерів дешевими та якісними матеріально-технічними ресурсами, заготівля, транспортування, зберігання, переробка і реалізація сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Наприклад, у Франції близько 3 800 кооперативів об'єднують 90% фермерів. Через кооперативи фермери продають близько 70–80% зерна, молока, вирощених свиней, яєць і птиці, ово-

чів, фруктів, винограду [6, с. 102–103]. Але ефект масштабу має в деяких випадках і негативний результат. Ми маємо на увазі створення великих агрохолдингів, в розпорядженні яких десятки тисяч гектарів ріллі. Серед основних недоліків створення таких агрохолдингів в Україні, які впливають на величину доданої вартості, виділимо такі:

1. Неefективне використання сільськогосподарської техніки через далекі переїзди, часто за декілька сотень кілометрів. Таке можна сказати і про доставку матеріальних ресурсів. Це відбувається тому, що взяті в оренду такими агрохолдингами землі знаходяться не в одному масиві, а розміщені часто в різних населених пунктах та навіть і районах.

2. Такі агроформування часто самі є монополістами у вирощуванні сільськогосподарських культур, а також у збуті зернової та іншої продукції, у тому числі й за кордон. В цьому разі менші за розмірами сільськогосподарські підприємства відчувають незручності у цьому неконкурентному середовищі.

3. Часто, вирощуючи монокультуру або найбільш рентабельні культури, агрохолдинги не турбуються про якість ґрунту, нещадно експлуатуючи землю, порушуючи сівозміни. Крім того, трудові ресурси в населених пунктах, де агрохолдинги орендують земельні паї, майже не використовуються. Агрохолдинги також не відраховують кошти для розвитку сіл за місцем виробництва, бо у переважній більшості випадків там не зареєстровані.

Висновки. Отже, визначивши основні чинники, які впливають на максимізацію доданої вартості у зерновиробництві як галузі зернопродуктового підкомплексу, ми обґрунтували напрями досягнення цієї мети. Проаналізувавши розміри сільськогосподарських підприємств, які займаються зерновиробництвом, ми визначили, що ефект масштабу у даній галузі має свої обмеження, враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід. Дієвим механізмом підвищення величини доданої вартості невеликих за площею сільськогосподарських угідь аграрних формувань може бути кооперація. У подальших дослідженнях ми будемо продовжувати пошук шляхів максимізації доданої вартості у зерновиробництві, яке є основою зернопродуктового підкомплексу країни.

Література:

1. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2014 рік / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 379 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Про затвердження Методики розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва : Наказ Державного комітету статистики України від 16.02.2009 р. № 53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/>.
3. Україна у цифрах у 2014 році : [статистичний збірник] / За ред. І.М. Жук. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 239 с.
4. Кузяк Б.Я. Проблеми становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні / Б.Я. Кузяк // Економіка України. – 2015. – № 3(640). – С. 26–32.
5. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій» № 652-VIII від 17.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/652-19>.
6. Нелеп В.М. Тенденції розвитку сільського господарства в Україні та світі / В.М. Нелеп // Економіка АПК. – 2015. – № 7. – С. 100–105.

Свитовый А.М. Максимизация добавленной стоимости в зернопроизводстве как отрасли зернопродуктового подкомплекса

Аннотация. В статье определены основные факторы, влияющие на максимизацию добавленной стоимости в зернопроизводстве. Обоснованы направления увеличения добавленной стоимости и указано на средства решения этой задачи. Исследован эффект масштаба как инструмента влияния на сокращение издержек производства и увеличения добавленной стоимости.

Ключевые слова: зернопроизводство, сельскохозяйственные предприятия, добавленная стоимость, прибыль, заработная плата, кооперация, агрохолдинги.

Svitovyi O.M. Maximizing the value added in grain production as a branch of grain products subcomplex

Summary. The paper identifies the main factors affecting the maximization of value added in grain production. The directions of increasing value added and specified the means to solve this problem. Investigated the effect of scale as a tool to influence the reduction of production costs and increase value added.

Keywords: grain production, agricultural enterprises, value added, profits, wages, cooperatives, agricultural holdings.

Ткач С.М.,

к.е.н., м.н.с. відділу розвитку виробничої сфери
регіону та інвестицій,Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України

РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Анотація. У статті досліджено розвиток економічної співпраці між Україною і Європейським Союзом в інвестиційній сфері. Визначено ключові ризики та можливості для інвесторів України з країн Європейського Союзу в умовах зони вільної торгівлі. Запропоновано рекомендації центральним та регіональним органам влади щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, ризики, можливості, прямі іноземні інвестиції, зона вільної торгівлі між Україною і ЄС.

Постановка проблеми. Сучасна трансформація вітчизняної економіки відбувається у складних умовах, які характеризуються поглибленням зовнішніх і внутрішніх ризиків. У 2014 р. Україна зайняла перше місце у світі за темпами падіння ВВП (6,5%), опередивши такі країни, як Лівія, Макао і Екваторіальна Гвінея [16]. Згідно з прогнозами [14], подібна динаміка спостерігатиметься до кінця 2015 р. Без зростання надходжень інвестицій та їх ефективного використання неможливо забезпечити відновлення вітчизняної економіки. З огляду на це виникає актуальна необхідність у пошуку нових можливостей для залучення інвестицій в Україну. Однією з таких можливостей є зона вільної торгівлі з Європейським Союзом (ЄС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання Угоди про асоціацію між Україною і ЄС та створення зони вільної торгівлі активно досліджується науковцями й практиками упродовж останніх років. Зокрема, на замовлення Європейської Комісії експерти Центру європейських політичних досліджень, Інституту світової економіки і Міжнародного центру перспективних досліджень провели оцінювання можливої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Згодом Міжнародним центром перспективних досліджень було ґрунтовно розкрито питання впливу створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України, включно з дослідженням перспектив залучення прямих іноземних інвестицій та моделюванням змін умов торгівлі [2]. В Інституті економіки та прогнозування НАН України провідними науковцями на чолі з В. Гесцем, Т. Остапко і А. Даниленко було розроблено рекомендації щодо імплементації положень Угоди, що базуються на аналізі досвіду впровадження структурних реформ країнами Центральної та Східної Європи протягом періоду набуття ними членства в ЄС [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на існуючий доробок науковців з даної проблематики, у сучасних умовах господарювання особливої актуальності набуває потреба в дослідженні особливостей інвестування економіки України в умовах зони вільної торгівлі з ЄС. У цьому контексті особливу вагомість становить визначення ключових ризиків та можливостей залучення додаткових прямих іноземних інвестицій з країн ЄС в економіку України.

Мета статті полягає у виявленні ключових ризиків інвестиційної діяльності в Україні та можливостей для інвесторів з країн ЄС в умовах зони вільної торгівлі задля визначення шляхів поліпшення інвестиційного клімату в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Україна у 2014 р. за обсягами прямих іноземних інвестицій серед 196 країн світу займала 42-е місце [10]. Водночас, згідно з даними міжнародної консалтингової мережі BDO [13], у 2015 р. за рівнем інвестиційної привабливості Україна посідає 89-е місце серед 174 досліджених країн світу. Це найкращий результат країни за останні роки (рис. 1). Необхідно зазначити, що у 2015 р. Україна разом із Болгарією і Румунією входить до трійки лідерів країн Східної Європи за потенціалом внутрішнього ринку, опередивши такі країни, як Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Молдова, Росія і Білорусь. За рівнем потенціалу виробничої бази наша країна є п'ятою серед країн Східної Європи. Таким чином, можна впевнено стверджувати, що Україна має вагомий потенціал для залучення додаткових прямих іноземних інвестицій, насамперед з країн ЄС.

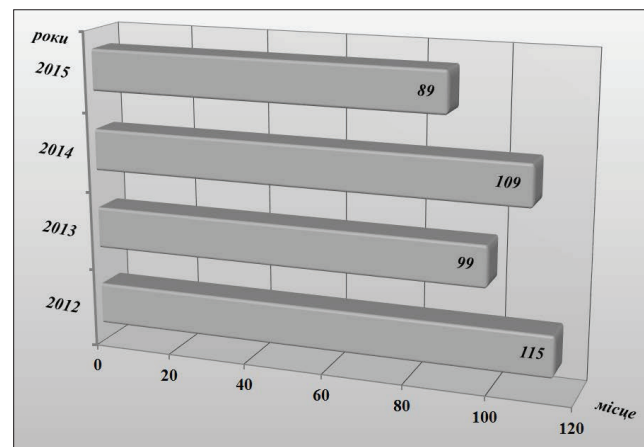

Рис. 1. Місце України у світі за рівнем інвестиційної привабливості

Джерело: побудовано на основі даних [15]

Україна досить тісно пов'язана з ринком країн ЄС, в який було експортовано 27% від загального експорту товарів та послуг, а імпортовано – 37%. Цей ринок є другим за обсягами для України після сукупного ринку країн СНД [4]. Окрім того, країни ЄС для України є стратегічним інвестиційним партнером (рис. 2). Адже ними в економіку України було залучено 79,0% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій у середньому за 2010–2014 рр. Зокрема, найбільші обсяги інвестицій надходили з Кіпру, Німеччини, Нідерландів, Австрії, Великої Британії, Франції, Швейцарії та Італії. Своєю чергою,

Україна понад 90% прямих інвестицій спрямовувала в країни ЄС (93,7% у середньому за 2010–2014 рр.) [6].

Однак, говорячи про рух інвестицій між Україною і ЄС, необхідно зазначити про наявність проблеми виведення українського капіталу в офшорні зони задля мінімізації податків та адміністрування в разі розміщення акцій на зовнішніх ринках. Серед країн ЄС офшорною зоною є Кіпр. Так, на цю країну відводилося 30% прямих іноземних інвестицій в Україну у 2014 р. і 28,6% у січні-вересні 2015 р. та 91,6% прямих інвестицій з України у 2014 р. і 93,0% у січні-вересні 2015 р. [3; 6]. Фактично в Україні здебільшого відбувався приріст не реальних прямих іноземних інвестицій, а приріст обсягів репатріації капіталу, тобто капіталу, який був свого часу виведений з економіки України. Це ставить під сумнів ефективність використання таких прямих іноземних інвестицій.

В останні роки в Україні внаслідок зростання ризиків інвестиційної діяльності почала формуватися тенденція до скорочення інвестування економіки [11]. Так, у 2014 р. падіння обсягів капітальних інвестицій становило 12,2%¹, а у січні-червні 2015 р. – 9,2% [6]. Обсяги прямих іноземних інвестицій (за наростаючим підсумком) у 2014 р. були на 21% меншими, аніж у 2013-му, а з країн ЄС – на 18,2%. У I півріччі 2015 р. порівняно з аналогічним періодом 2014-го інвестування з боку іноземних інвесторів скоротилося на 14,3%, з країн ЄС – на 14,4%, що насамперед зумовлено курсовою різницею внаслідок девальвації гривні. Серед регіонів України за цей період найбільше скорочення прямих іноземних інвестицій (за наростаючим підсумком) відбулося у Вінницькій, Черкаській (на понад 30%), Луганській, Донецькій, Сумській і Кіровоградській (на понад 25%) областях.

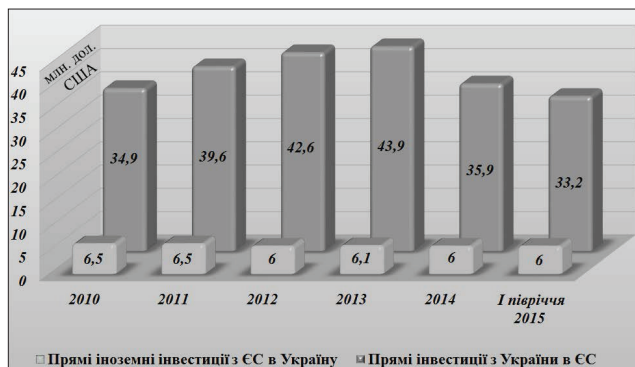

Рис. 2. Динаміка значень прямих інвестицій між Україною і ЄС

Джерело: побудовано на основі [3; 6]

За результатами досліджень Європейської бізнес-асоціації [7], тенденція до погіршення інвестиційного клімату в Україні розпочалася ще з III кварталу 2011 р. і триває дотепер. Виняток становили II–III квартали 2013 р., I–II квартали 2014 і 2015 рр., коли відбулося незначне його поліпшення. Однак у I півріччі 2015 р. рівень інвестиційної привабливості України оцінюється як негативний (2,66 бали з п'яти можливих). Більше того, понад 80% опитаних керівників компаній Європейською бізнес-асоціацією у II кварталі 2015 р. не помітили позитивних зрушень інвестиційного клімату в Україні. Зокрема, до ключових ризиків розвитку інвестиційної діяльності в Україні вони віднесли: відсутність практичної реалізації задекларованих

¹ Узагальнені дані по Україні вказані без урахування тимчасово анексованої території АР Крим і м. Севастополь

реформ, неефективність чиновників середнього рівня, слабке валютне регулювання, девальвація гривні і непередбачувана політика Національного банку України, введення нових імпорتنних мит, податковий тиск, неефективна боротьба з корупцією.

Згідно з рейтингом інвестиційної привабливості регіонів, проведеного Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій [8; 9], за 2013–2014 рр. інвестиційний клімат в окремих регіонах істотно погіршився. Зокрема, з 12 регіонів, позиції яких знизилися у цьому рейтингу, найбільшим падіння було Донецької (-18 п.), Луганської (-14 п.), а також Закарпатської (-14 п.) областей. Керівники підприємств у цих регіонах ключовими перешкодами в інвестиційній діяльності 2014 р. називали: високий конкурентний тиск, недостатній попит, несприятливу політичну ситуацію (у Донецькій і Луганській областях), високий податковий тягар (у Закарпатській і Луганській областях), високі ставки кредитування (у Закарпатській області), високі регулятивний тиск (у Донецькій області), проблеми ліквідності (у Закарпатській і Луганській областях), а також корупцію (у Донецькій області).

Незмінно низькою інвестиційна привабливість залишилася у Чернівецькій області. У 2014 р. аутсайдерами у рейтингу інвестиційної привабливості стали також Херсонська, Закарпатська, Луганська і Донецька області. Тоді як у 2013 р. ними були Запорізька, Кіровоградська, Полтавська і Хмельницька області.

Як зазначено у рейтингу країн світу Doing business-2016 [17], Україна займає 83-тє місце серед 189 країн світу за легкістю ведення бізнесу. Порівняно з попереднім аналізованим періодом відбулося погіршення позицій України за такими показниками: захист міноритарних інвесторів (на 1 п.), отримання дозволів на будівництво (на 1 п.), оподаткування (на 1 п.), а також отримання кредиту (на 2 п.). Окрім того, в Україні залишається недостатньо розвинутою міжнародна торгівля (109-е місце у світі), що насамперед обумовлено складністю процедурного регламенту експортно-імпоротної діяльності. Тому створення зони вільної торгівлі між Україною і ЄС здатне позитивно вплинути на цей процес.

Таким чином, несприятливий інвестиційний клімат в Україні здебільшого зумовлений впливом внутрішніх ризиків, а не зовнішніх. Більше того, такі перепони розвитку інвестиційної діяльності, як корупція, відсутність дієвих реформ судової системи, проблеми прав власності та захисту інвесторів, надмірний податковий тиск, не є новими для України. З року в рік ці питання залишаються відкритими і набувають хронічного характеру. Особливо чутливо на них реагують зовнішні інвестори, через що їх частка серед джерел фінансування інвестиційної діяльності в Україні залишається стабільно низькою упродовж років (до прикладу, 4,1% у I півріччі 2015 р.). Водночас для внутрішніх інвесторів такі перепони не дають можливість залучати інвестиції на розширення своєї діяльності, оновлювати основні засоби і впроваджувати нові технології.

Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, яка передбачена Угодою про асоціацію між Україною і ЄС (далі Угода), вступить у дію з 1 січня 2016 р. і відкриє нові *можливості* для вітчизняних та іноземних інвесторів. Серед них можна виділити такі.

1. Визначення нормативно-правової бази вільного переміщення не лише товарів, послуг, частково робочої сили, але й інвестицій. Україна і ЄС зобов'язані сприяти виконанню та подальшій лібералізації положень Угоди щодо полегшення руху капіталу (стаття 147 Глави 7 IV розділу Угоди) [16]. Зокрема, Україна зобов'язується щодо інших операцій на рахунку операцій з капіталом і фінансовому рахунку платіжного балансу завер-

шити лібералізацію операцій на рахунок операцій з капіталом і фінансовому рахунок платіжного балансу відповідно до рівня лібералізації країн ЄС (стаття 145 Глави 7 IV розділу Угоди). Ці заходи дозволять спростити умови здійснення інвестиційної діяльності для обох сторін і, відповідно, покращити інвестиційний клімат, що в сучасних умовах є гострою необхідністю.

2. Відкриття нових ринків для здійснення інвестиційної діяльності, зокрема, можливість залучати інвестиції у найпривабливіші сфери господарювання з дешевою робочою силою та наявною сировиною. Згідно з даними Міжнародного центру перспективних досліджень [2], найімовірніше інвестори з країн ЄС будуть спрямовувати свої кошти в об'єкти таких сфер господарювання в Україні: фармацевтичне виробництво; оптову й роздрібну торгівлю; торгівлю транспортними засобами; виробництво жирів; виробництво інших харчових продуктів; виробництво напоїв; тютюнову промисловість; текстильну промисловість і пошиття одягу; операції з нерухомістю та діяльність у сфері інформатизації.

3. Налагодження тіснішої співпраці інвесторонадавачів та інвестоотримувачів з обох сторін. Окрім того, з відкриттям зони вільної торгівлі збільшиться рівень конкурентної боротьби, що позитивно вплине на розвиток бізнес-середовища в регіонах України.

4. Отримання кредитів. Важливим є положення цієї Угоди про забезпечення вільного руху капіталу, пов'язаного з наданням кредитів, які стосуються торговельних операцій, або з наданням послуг, в яких бере участь резидент однієї зі сторін, а також капіталу, пов'язаного з портфельними інвестиціями і фінансовими позиками та кредитами інвесторів іншої сторони. За допомогою цього в Україні у суб'єктів підприємницької діяльності розширяться можливості для отримання кредитів. Адже у структурі джерел фінансування інвестиційної діяльності в Україні 69,3% становлять власні кошти підприємств та організацій і лише 10,2% – кредити банків та інші позики (у січні-червні 2015 р.) [6].

6. Збільшення обсягів інвестицій з країн ЄС, обсягів двосторонньої торгівлі та, відповідно, збільшення надходження валютних коштів. Досвід країн Центрально-Східної Європи, які вступили у зону вільної торгівлі з ЄС, демонструє зростання надходжень прямих іноземних інвестицій. Зокрема, серед країн – сусідів України в середньому частка прямих іноземних інвестицій у ВВП країн за три роки до і три роки після підписання становила: у Польщі – 1,0% проти 2,4%, Словаччині – 1,5% проти 5,3%, Угорщині – 4,8% проти 7%, Румунії – 0,6% проти 1,75% [2].

7. Створення умов для поліпшення технічного та технологічного стану вітчизняних підприємств. Це можливо як за рахунок прямих іноземних інвестицій з країн ЄС, так і спрощення доступу до якісної імпоротної техніки та устаткування.

Міністерство економічного розвитку та торгівлі України при умові макростабілізації та проведення модернізації економіки сподівається на поживлення інвестиційної активності у 2016–2019 рр., у тому числі за рахунок інвесторів з країн ЄС. Так, за оптимістичним прогнозом Уряду України, обсяги прямих іноземних інвестицій зростуть у 2015 р. на 2,5%, у 2016 р. – на 5,1%, у 2017–2019 рр. – на 19,2%. Натомість, згідно з песимістичним прогнозом, приріст іноземного капіталу у цих роках становитиме, відповідно, 0,5, 1,0 і 1,9% [14]. Проте, враховуючи можливості зони вільної торгівлі між Україною і ЄС, існує висока ймовірність перевершити прогнозовані показники інвестування України за рахунок іноземних інвесторів з країн ЄС.

Висновки. Оскільки лише за умови наростаючого приросту інвестицій можливим є економічний поступ в країні, першочерговою вимогою є усунення причин погіршення інвестиційного клімату в регіонах України. Розвиток інвестиційної діяльності в Україні має базуватися на сучасних пріоритетах економічних перетворень, зазначених у Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» [1]: інклюзивному зростанні, побудові відкритої конкурентної економіки, продовженні євроінтеграційного курсу, забезпеченні випереджального розвитку економіки на основі підвищення рівня технологічності, розширенні міжнародного співробітництва.

Таким чином, на національному рівні для покращення інвестиційного клімату необхідно: забезпечити ефективність реалізації задекларованих реформ, зокрема, у судовій, податковій системах, адміністративно-територіальному устрої; провести якісно нову інвестиційну політику; підвищити захист інвесторів та їх прав власності; покращити співпрацю між органами влади та інвесторами.

З огляду на це рекомендуємо:

- *Кабінету Міністрів України:*

- розробити Державну цільову економічну програму розвитку інвестиційної діяльності на період до 2020 р. з врахуванням сучасних трансформацій економіки та наявних ризиків, а також процесів децентралізації та євроінтеграції. Зокрема, доцільно до пріоритетних напрямів інвестування віднести сфери господарювання, які є основою IV–V технологічних укладів (органічна хімія, кольорова металургія, автомобілебудування (IV уклад), обчислювальна техніка, телекомунікації, мікро- і оптиковолоконні технології, штучний Інтернет, біотехнології (V уклад)) і, відповідно, передбачити заходи щодо стимулювання їх діяльності;

- сформувати дієвий механізм формування організаційно-інституційних, фінансових, правових передумов для розвитку інноваційної діяльності. Зокрема, за допомогою запровадження системи спільного фінансування, а саме створення венчурного фонду для фінансування інноваційних проєктів, що дасть можливість мінімізувати ризики для підприємств; надання податкових канікул, що дозволить розширити коло інвесторів та збільшити обсяги фінансування цього виду діяльності; налагодження трансферу технологій на внутрішньому і зовнішньому ринках із використанням тріади «влада – бізнес – наука» забезпечить швидше впровадження інноваційних підходів у практичну діяльність вітчизняних підприємств тощо;

- розробити пакет пропозицій до нормативно-правових актів, які дозволять спростити умови здійснення інвестиційної діяльності. Зокрема, у Податковий кодекс України доцільно внести положення, які передбачають надання спеціальних податкових режимів для інвесторів, особливо на початкових стадіях інвестування. З метою усунення причин корупції потребують удосконалення нормативно-правові акти, що регламентують діяльність регуляторних органів (Господарський та Податковий кодекси України, закони України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», «Про адміністративні послуги» та ін.), у напрямі забезпечення прозорості їх діяльності та зниження тиску на суб'єктів інвестиційної діяльності, зокрема, за рахунок впровадження е-урядування;

- сприяти оптимізації виробничого комплексу України. Скорочення виробництва на південно-східних територіях України дає можливість для трансформування промислового комплексу з формуванням нових виробничих ланцюгів на вищому

техніко-технологічному рівні та з урахуванням попиту на зовнішніх ринках. У цьому контексті, виходячи з наявного інвестиційного потенціалу областей України, потрібно створити відповідні регіональні виробничі кластери;

- покращити стан інфраструктури, насамперед транспортної, оскільки якісна інфраструктура регіонів дозволить більшою мірою використати переваги географічного розташування регіонів. Для фінансування таких інфраструктурних проектів необхідно використовувати не лише бюджетні кошти, а також залучати інвесторів на принципах державно-приватного партнерства.

На регіональному рівні для поліпшення інвестиційного клімату та ефективності використання інвестицій доцільно:

- *регіональним та місцевим органам влади:*
 - підвищити ефективність регіонального управління, відмовитися від старих моделей управління розвитком інвестиційної діяльності та застосовувати нові теорії управління в державному секторі, зокрема таких, як новий публічний менеджмент (New Public Management), що базується на деюрократизації і маркетингізації. У цьому контексті необхідно підвищувати професійні якості менеджерів у регіональних та місцевих органах виконавчої влади;

- поліпшити рівень державно-приватного партнерства, розширюючи коло учасників, особливо з країн ЄС. У цьому контексті необхідно сприяти створенню бізнес-інкубаторів, наукових парків та технопарків. Надавати відповідні консалтингові послуги бізнес-структурам та надавати організаційну підтримку щодо міжнародних програм, грантів, що не лише сприятиме вирішенню проблеми дефіциту коштів на інновації, а й налагодить міжнародну співпрацю, створить передумови для нових виробничих зв'язків.

- *регіональним центрам розвитку:*
 - здійснювати оцінювання ризиків інвестиційної діяльності в регіонах та рейтингування адміністративно-територіальних одиниць регіону за рівнем ризиків та інвестиційної привабливості;

- проводити моніторинг інвестиційних проектів, які були реалізовані/нереалізовані на території регіону задля максимального попередження ризиків учасників інвестиційної діяльності. На основі отриманих результатів моніторингу формувати базу даних надійності інвесторів.

Література:

1. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К.: НІСД, 2015. – 684 с.
2. Вплив створення зони вільної торгівлі з ЄС на економіку України. Аналітичне дослідження / Міжнародний центр перспективних досліджень. – К., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/analytical_research.pdf.
3. Зовнішньоекономічна діяльність / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Зона свободної торгівлі Швейцарія-ЄС економит швейцарським фірмам мільярди / Деловач Швейцарія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://business-swiss.ch/2013/11/ch-eu-freihandelszone/>.
5. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи: [наукова доповідь] / За ред. акад. НАН України В.М. Геця, чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Т.О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015. – 104. с.
6. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України у січні-червні 2015 р. / Експрес-випуск від 14.08.2015 р. № 373/0/03.5вн-15 /

Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Індекс інвестиційного клімату / Європейська бізнес-асоціація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/static/indices/iai/Index_28_Ukr_2015.pdf.
8. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України за 2013 рік / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2013. – 50 с.
9. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів України за 2014 рік / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2014. – 390 с.
10. Рейтинг стран мира по уровню прямых иностранных инвестиций [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/research/foreign-direct-investment-index/info>.
11. Ткач С.М. Управління ризиками інвестиційної діяльності в регіоні: теоретичні основи та прикладні аспекти: [монографія] / С.М. Ткач. – Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2015. – 234 с.
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf).
13. Україна піднялася в рейтингу інвестиційної привабливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/business/2015/06/150605_investattractivness_ukraine_az.
14. Україна: перспективи розвитку. Консенсус-прогноз / Міністерство економічного розвитку та торгівлі. – 2015. – Вип. 38. – 28 с.
15. BDO IBC Overall ranking / BDO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bdo-ibc.com/index/global-comparison/overall-index/>.
16. Bloomberg: Украина вошла в пятерку стран с самыми «несчастливыми» экономиками [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://apostrophe.com.ua/news/economy/2015-03-03/bloomberg-ukraina-voshla-v-pyaterku-stran-s-samyimi-neschastnyimi-ekonomikami/17014>.
17. Doing business 2016. Украина / Група Всемирного банка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.

Ткач С.Н. Развитие инвестиционной деятельности в Украине в условиях зоны свободной торговли между Украиной и ЕС

Аннотация. В статье исследовано развитие экономического сотрудничества в инвестиционной сфере между Украиной и Европейским Союзом. Определены ключевые риски и возможности для инвесторов Украины из стран Европейского Союза в условиях зоны свободной торговли. Предложены рекомендации центральным и региональным органам власти относительно улучшения инвестиционного климата в Украине.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, риски, возможности, прямые иностранные инвестиции, зона свободной торговли между Украиной и ЕС.

Tkach S.N. The development of investment activity in Ukraine in the conditions of Free Trade Area between Ukraine and the EU

Summary. The development of economic collaboration an investment sphere between Ukraine and the European Union has been investigated. The main risks and possibilities of the investors from the countries of the European Union in the conditions of Free Trade Area have been defined. The recommendations of improvement of investment climate in Ukraine for central and regional government bodies have been offered.

Keywords: investment activity, risks, possibilities, direct foreign investments, Free Trade Area between Ukraine and the EU.

Ткаченко Д.О.,
*аспірант відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків,
Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України*

СУТНІСТЬ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. У статті розглянуто особливості діяльності транснаціональних корпорацій в умовах транснаціоналізації та глобалізації світової економіки. Проаналізовано сутність, роль і основні етапи розвитку транснаціональних корпорацій в світі. Проілюстровано особливості національного базування транснаціональних корпорацій та їх галузевої спеціалізації. Представлено порівняльні дані про рівень оборотів, величину активів, чистого прибутку і кількість зайнятих у 10 найбільш впливових ТНК в 2015 р. Проведено комплексну оцінку масштабів діяльності ТНК та їх впливу на світову економіку на основі даних ООН, ЮНКТАД і Fortune Global 500.

Ключові слова: транснаціоналізація, транснаціональні корпорації, прямі іноземні інвестиції, Fortune Global 500.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової економіки супроводжується процесами інтернаціоналізації та транснаціоналізації світового господарства. Найважливішими суб'єктами міжнародного підприємництва нарівні з країнами виступають транснаціональні корпорації.

В умовах глобалізації ефективна діяльність ТНК дозволяє їм інтенсифікувати інвестиційні та фінансові потоки, поширювати принципи і методи ефективного менеджменту, впроваджувати інноваційні продукти і технології, сприяти зростанню міжнародної конкурентоздатності приймаючих країн.

Висока концентрація капіталу в умовах глобалізованої економіки зумовлює значне укрупнення транснаціональних корпорацій шляхом міжнародних злиттів і поглинань компаній. Незабаром поділ праці у світовій економіці буде відбуватися між ТНК, а не між країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси транснаціоналізації, питання діяльності та впливу ТНК на світову економіку в цілому та на національні економіки зокрема досліджувались у наукових працях багатьох видатних вчених. Серед зарубіжних авторів слід виділити роботи П. Баклі, С. Гаймера, Дж. Даннінга, М. Кассона, Р. Кейвса, М. Портера, С. Хаймера. У вітчизняній літературі ця проблематика представлена працями А. Астаповіча, Г. Башнянина, В. Білошапки, Ю. Козака, П. Куцика, Ю. Макогона, А. Мовсесяна, О. Рогача, В. Рокочої, Л. Руденко, С. Якубовського та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових джерел свідчить про значний інтерес з боку дослідників до транснаціоналізації економіки та діяльності ТНК, проте значні зміни в політичному і економічному просторі сучасного світу вимагають вивчення проблем і особливостей діяльності ТНК в нових умовах.

Мета статті полягає у дослідженні особливості та тенденцій діяльності транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап розвитку світового господарства, спрямований на створення глобальної економіки, здатної працювати як єдина система в масштабі всієї планети, характеризується стрімким розвитком процесів транснаціоналізації.

Серед вчених не існує єдиного підходу до визначення терміну «транснаціоналізація». Одні дослідники вважають, що транснаціоналізація – це якісно новий етап інтернаціоналізації господарського життя, який характеризується різким зростанням ролі зовнішніх факторів розвитку всіх держав і створенням транснаціонального капіталу. Інші трактують транснаціоналізацію як форму загального процесу інтернаціоналізації господарського життя [5, с. 411].

Так, О. Рогач вважає, що транснаціоналізація – це процес посилення світової інтеграції у результаті глобальних операцій ТНК, в межах якої значна частина виробництва, споживання, експорту, імпорту і доходу країни залежить від міжнародних центрів за межами держави [10, с. 149].

Згідно з визначенням А. Мовсесяна і С. Огнівцева, «транснаціоналізація – це процес перенесення частини відтворювальних процесів з однієї країни в іншу (інші) за допомогою прямих іноземних інвестицій, до яких, на відміну від портфельних, відносять інвестиції, зроблені за кордон з метою організації філій або встановлення контролю над іноземними компаніями, стають залежними. Ці інвестиції здійснюються в основному ТНК, які є основою транснаціоналізації» [8, с. 67].

Неможливість країн, що володіють значними запасами факторів виробництва, ефективно їх використовувати у зв'язку з дефіцитом капіталу обумовлює можливість його переливу з країн з його надлишком за допомогою прямих іноземних інвестицій. Цей процес є об'єктивною передумовою транснаціоналізації виробництва.

Зауважимо, що транснаціоналізація значно посилює взаємозалежність країн в глобалізованій економіці через вплив на виробництво товарів і послуг, використання робочої сили, інвестицій, технологій та їх розповсюдження між країнами.

Процеси транснаціоналізації стимулюються потребою у зменшенні ризиків, бажанням наблизити виробництво до перспективних ринків збуту, раціоналізувати оподаткування та митні платежі для транснаціональної компанії.

Транснаціональні корпорації (ТНК) – це складні соціально-економічні системи, що поєднують науково-технологічні, торгово-сервісні, фінансові, керуючі, виробничі структури, активність яких в якості лідируючих суб'єктів світової економіки характеризується глобальним масштабом [13, с. 247].

Сьогодні широко використовують визначення ТНК, запропоноване Організацією об'єднаних націй (ООН). Транснаціональна корпорація – найбільш потужна компанія корпоративного бізнесу, яка діє в рамках міжнародного масштабу і відіграє вирішальну роль у посиленні світогосподарських зв'язків; це гігантські, широко диверсифіковані як в галузевому, так і у географічному плані господарські структури, які за своєю економічною потужністю прирівнюються до деяких держав [9].

Згідно з визначенням ЮНКТАД, транснаціональні корпорації – це підприємства, що складаються з материнської компанії та філій цієї компанії, розміщених за кордоном. Головною ознакою материнської компанії є наявність у компанії контролю над активами економічних одиниць, розташованих на території інших держав. Країна, в якій розташовується штаб-квартира і центральний офіс материнської компанії, є країною базування транснаціональної корпорації, у той час як держави, де розташовуються об'єкти вкладень ТНК, виступають в якості країн-реципієнтів [16].

До найбільш важливих параметрів, що відрізняють ТНК від інших організацій і інститутів слід віднести [16]:

- виробництво або надання послуги, не менше ніж у шести країнах;
- частка зайнятих іноземних працівників не менше 25%;
- частка капіталовкладень за кордоном в структурі активів складає не менше 25%;
- річний обіг – не менше 1 млрд. дол. США;
- обсяг реалізації товарів за межами головної (материнської) компанії складає не менше 20%;
- єдина стратегія управління розвитком національних підприємств, які входять в організаційну структуру ТНК.

Необхідність розподілу ринків збуту, ресурсів і сфер впливу між найбільшими компаніями лежить в основі форму-

вання ТНК. Тільки при даній організаційній формі економічної діяльності з'являється можливість трансформувати національний капітал в міжнародний. Для здійснення дорогих НДДКР, створення інноваційних продуктів і технологій, будівництва грандіозних технічних об'єктів використовуються міжнародні консорціуми, об'єднуючі капітал різних країн і ТНК.

Становлення та розвиток ТНК припадає на ХХ ст. За час статистичних досліджень діяльності ТНК їх кількість зросла майже в 273 рази – з 300 у 1939 р. до 82 000 ТНК і близько 810 000 їх філіалів по всьому світу у 2014 р.

Слід зазначити, що у своєму розвитку транснаціональні корпорації багатьох розвинених країн пройшли довгий еволюційний шлях, змінилось декілька їх поколінь (табл. 1).

У міру розвитку світової економіки ТНК змінювали методи своєї організаційної діяльності. Так, в 80-х роках ХХ ст. розширення впливу й зростання прибутку ТНК відбувалося за рахунок створення нових іноземних філій, а в 90-х роках – переважно шляхом транскордонних злиттів і поглинань іноземних компаній. В ХХІ ст. в діяльності ТНК переважають довготривалі стратегічні союзи між корпораціями різних галузей і країн – від наукових розробок до спільного виробництва й збуту.

Так, у США 15% виробництва автомобілів – це продукція чисто японських або американо-японських компаній; майже 70% японських телевізорів виготовляється з фірмовими знаками всесвітньо відомих японських компаній далеко за межами країни (не тільки в країнах Південно-Східної Азії, але й у Латинській Америці); 5% виробничих потужностей Японії, 20% – США, від 30 до 40% – Західної Європи розміщені за межами національних кордонів [2, с. 35].

Зараз спостерігається стійка тенденція збільшення обсягів продажу продукції ТНК за кордоном (наприклад, якщо на

Таблиця 1

Еволюція розвитку ТНК

Покоління ТНК і період	Форми організації ТНК	Особливості функціонування та сфери діяльності
Перше: кінець XIX ст. – 1920 р.	картелі, синдикати	Розробка та видобуток сировини в Азії, Африці та Латинській Америці, його переробка на своїй території
Друге: 1920–1939 рр.	трести	Функціонування в міжвоєнний період та період мирової економічної кризи 1929–1933 рр. Основна сфера діяльності ТНК – виробництво військово-технічної продукції
Третє: 1945–1960 рр.	концерни, конгломерати	Післявоєнне відновлення Європи і перетворення США в локомотив капіталістичного світу. Найбільша концентрація ТНК була в атомній енергетиці, електроніці, освоєнні космосу
Четверте 1960–1970 рр.	концентрація виробництва і капіталу в формі злиття і поглинань	«Золотий час» розвитку ТНК. Ера нестримного споживання побутових товарів та зростання життєвого будівництва. Зростає виробництво легкових автомобілів
П'яте: 1970–1985 рр.	економічні об'єднання та спілки, що включають кілька країн	Комп'ютерна революція змінює вигляд усього світу: інформація і комп'ютер стали загальнодоступними. ТНК конкурують в виробництві нових товарів, не припиняючи боротьбу за ринки збуту. Триває процес злиття і поглинань, що збільшує концентрацію капіталу в найбільших ТНК
Шосте: 1985–2000 рр.	економічні об'єднання та спілки, що включають кілька країн	В умовах розпаду СРСР і перетворення США в єдину наддержаву проходив новий переділ світу за володіння енергоресурсами. Процес злиття тривав, але його зміщення стало відбуватися у бік нафто- і газодобувних, переробних, а також металургійних компаній
Сьоме: 2000–2015 рр.	довготривалі стратегічні союзи між корпораціями різних галузей і країн	Характеризується масовим злиттям і поглинанням компаній. В корпоративній практиці спостерігається тенденція перенесення акценту з двостороннього партнерства на створення мереж за участю декількох компаній. ТНК стикаються зі зростанням конкуренції, оптимізацією менеджменту і більш тісною взаємодією, а часом і з зрощенням з транснаціональними банками (ТНБ), а також виходом на світову арену «нових» ТНК з Росії, Китаю та Індії

Складено автором за даними [2; 8; 14]

початку 90-х років ХХ ст. ТНК здійснювали 45,7% своїх продажів за кордоном, то на початку ХХІ ст. цей показник уже сягнув понад 80%) [11, с. 71].

Зараз ТНК об'єктивно виступають як пануючий елемент світового господарства. ТНК стали домінуючим фактором міжнародної спеціалізації та міжнародної торгівлі, тому внутрішні й зовнішні ринки окремих країн виступають окремими сегментами світового ринку. Це стало можливим завдяки тому, що для ТНК не існує поняття національних чи регіональних кордонів: відносини спеціалізації та кооперації встановлюються і розвиваються між підприємствами, які розташовані у різних країнах, але належать до однієї корпорації [9].

Значне зростання процесу транснаціоналізації світової економіки в останні десятиліття зумовлено величезним масштабом операцій ТНК. У світі на разі налічується близько 82 тис. ТНК і приблизно 810 тис. їхніх іноземних філій. Гостра конкурентна боротьба, пошук шляхів доступу до дешевих ресурсів і факторів виробництва змушує ТНК розширювати ринки для інвестування. Так, глобальний приплив ПІІ збільшився у 2013 р. на 9% і становив 1,45 трлн. дол. США. За оцінками експертів ЮНКТАД, світові потоки ПІІ зростуть у 2014 р. до 1,6 трлн. дол. США, у 2015 р. – до 1,75 трлн. дол. США і в 2016 р. – до 1,85 трлн. дол. США [4].

Зростання міжнародного виробництва, активізація інвестиційної діяльності змінили основні показники діяльності ТНК, зокрема, нагромадження ПІІ в 2013 р. досягнув 25,5 трлн. дол. США. Зарубіжними філіями ТНК було реалізовано продукції на 34,5 трлн. дол. США та забезпечено зайнятість майже 71 млн. осіб, що становить понад 20% зайнятості світової робочої сили [4].

Розвиток інформатики, комунікацій, транспорту та засобів зв'язку активізували транснаціоналізацію багатьох компаній. У цей процес залучаються не лише компанії розвинутих країн, а й країн, що розвиваються, а також деякі компанії з країн перехідної економіки. Так, у 2012 р. обсяги зарубіжних продажів і кількість працівників за кордоном 100 найбільших ТНК країн, що розвиваються, зросли, відповідно, на 48% і 73%. У переліку 100 найбільших ТН країн, що розвиваються, переважає Азія (78 ТНК), наступні позиції займають Африка і Латинська Америка (по 11 компаній) [12, с. 42].

У країнах з перехідною економікою також здійснюється активний процес транснаціоналізації. Лідруючі позиції в цьому процесі займають Чехія, Словаччина, Угорщина, а також посилюється роль у світовій економіці і російських ТНК. У 2013 р. ПІІ транснаціональних корпорацій із країн, що розвиваються, досягли 454 млрд. дол. США, а разом з ПІІ країн перехідної економіки їхня частка стала 39% від світового обсягу вивозу ПІІ. Все частіше ТНК країн, що розвиваються, стають власниками іноземних філій транснаціональних корпорацій розвинутих країн, які знаходяться в регіонах, що розвиваються [6, с. 17].

На сучасному етапі розвитку ТНК контролюють більше половини світового промислового виробництва, близько 2/3 світової торгівлі, 4/5 кількості патентів і ліцензій на нову техніку, технології та ноу-хау. Під контролем ТНК перебуває 90% світового ринку пшениці, кави, кукурудзи, лісоматеріалів, тютюну, джуту, залізної руди, 85% ринку міді, бокситів, 80% – чаю, олова, 75% – бананів, натурального каучуку та сирової нафти. Саме ТНК володіють близько 95% кількості виданих у всьому світі патентів і ліцензій. Частка ТНК у платежах, які пов'язані з переданням технологій, становить більше 80% у США та Великобританії і 90% – у Німеччині [15].

Протягом декількох десятиліть лідером серед країн базування з найбільшими ТНК є країни ОЕСР, зокрема США, Японія, країни Європейського Союзу. В останнє десятиліття другою по кількості найбільших ТНК країн став Китай (рис. 1).

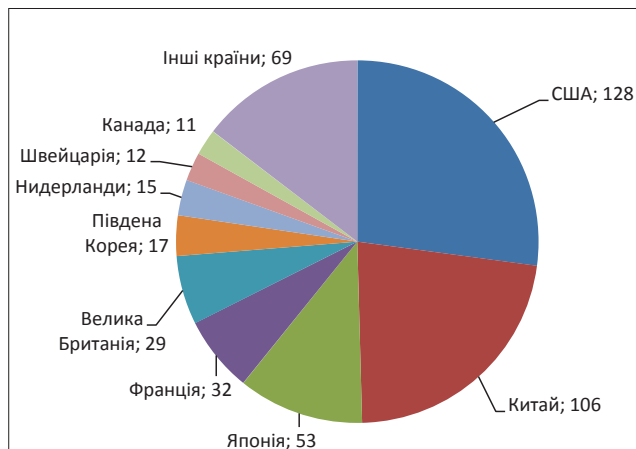

Рис. 1. Національна структура ТНК згідно з Global 500 у 2015 р.

Джерело: розроблено автором за даними [15]

Сучасні ТНК концентрують свою діяльність в найбільш прибуткових і високотехнологічних галузях: фінансовій, нафтопереробній, фармацевтичній, хімічній, харчової, високотехнологічному виробництві, електроніці та ін.

До найбільших галузевих груп ТНК належать групи в банківсько-фінансовому секторі та у сфері видобутку та переробки нафти і газу, де лідруючі позиції належать ТНК США і Китаю, а також у сфері фармацевтичного виробництва та біотехнології – лідери корпорації з Франції та Швейцарії (табл. 2).

Таблиця 2

Поділ найбільших ТНК за виробничою спеціалізацією у 2014 р.

Сфера діяльності	Кількість ТНК	Країни-засновники
Банківсько-фінансова	71	США, Китай, Австралія
Видобуток нафти і газу	43	США, Китай, Росія
Фармацевтика та біотехнології	22	Швейцарія, Франція
Виробництво автомобілів, запчастин	17	Японія, Німеччина, США
Сфера роздрібної торгівлі	17	США, Іспанія, Мексика
Високотехнологічне виробництво	16	США, Японія, Тайвань
Виробництво харчової продукції	9	Швейцарія, США, Великобританія

Джерело: складено автором за даними Financial Times Global 500 за 2014 р.

Зауважимо, що галузева структура діяльності ТНК диверсифікована: 60% – заклади в сфері виробництва, 37% – в сфері надання послуг; 3% – в добувній промисловості та сільському господарстві [9, с. 9].

Концентрацію капіталу ТНК у сфері виробництва підтверджують наступні данні: в топ-10 найбільших компаній 2015 р.

Топ-10 найбільших компаній світу Fortune Global 500 у 2015 р.

Ранг	Назва ТНК і сфера діяльності	Річна виручка, млн. \$	Чистий прибуток, млн. \$	Активи, млн. \$	Кількість співробітників, тис. осіб
1	Walmart роздрібна торгівля	485651	16363	203706	2200
2	Sinopec Group нафтопереробка	446811	5177	359182	897,5
3	Royal Dutch Shell нафтопереробка	431344	14874	353116	94
4	China National Petroleum нафтопереробка	428620	16359	634811	1636,5
5	Exxon Mobil нафтопереробка	382597	32520	349493	83,7
6	BP нафтопереробка	358678	3780	284305	84,5
7	State Grid комунальні послуги	339426	9796	466298	921,9
8	Volkswagen автомобілі та запчастини	268566	14571	424935	592,6
9	Toyota Motor автомобілі та запчастини	247702	19766	398047	344,1
10	Glencore добича корисних копалин та сирої нафти	221073	2308	152205	106,8

Джерело: складено автором за даними [15]

увійшли п'ять нафтопереробних гігантів – Sinopec Group, Royal Dutch Shell, China National Petroleum, Exxon Mobil, BP, сумарний дохід яких перевищує 2 трлн. дол. США та два автомобільних гіганти – Volkswagen і Toyota Motor (табл. 3).

На 500 найбільших ТНК, які входять до рейтингу Fortune Global, в 2015 р. приходить 31,2 трлн. дол. США валових доходів, 1,7 трлн. дол. США чистого прибутку. В цих компаніях зайнято 65 млн. осіб по всьому світу [12].

Лідером Fortune Global 500 у 2014–2015 рр. є компанія Walmart, яка займається роздрібною торгівлю, річний оборот якої перевищує 486,5 млрд. дол. США, в якій зайнято 2,2 млн. осіб по всьому світу (табл. 3).

Компанії високотехнологічного виробництва та електроніки не увійшли в першу десятку. Так, Samsung Electronics з валовим доходом

195 845 млн. дол. США зайняла тільки 13-ту позицію, а компанія Apple з доходом 182 795 млн. дол. США – тільки 15-ту позицію [15].

На сучасному етапі розвитку відбувається подальше зміцнення економічних позицій ТНК як суб'єктів світової економіки щодо держав. Загальний обсяг продажів 200 провідних ТНК перевищує сукупний ВВП 187 країн світу, що складає більше 30% світового ВВП при кількості зайнятих менше однієї третини світового населення [3, с. 28].

Згідно з оцінками Світового банку та рейтингом Financial Times Global 500, валова додана вартість (ВДВ) Wal-Mart Stores в 2011–2014 рр. була порівнянна з ВВП В'єтнаму, а ВДС англо-голландської компанії Royal Dutch Shell було більше ВВП Марокко [1].

На сьогоднішній день деякі найбільші ТНК значно сильніше в економічному плані, ніж багато держав світу. Добробут країни, її участь у міжнародному поділі праці, ступінь інтегрованості в глобалізаційні процеси все більшою мірою залежать

від того, наскільки успішна діяльність ТНК, що базуються в її економіці. Незважаючи на те що фактичний контроль над корпорацією зазвичай зберігається за країною базування, відносини ТНК і материнських країн досить складні та неоднозначні. Це пов'язано з тим, що дії ТНК, спрямовані на максимізацію власних прибутків, далеко не завжди збігаються зі стратегічними інтересами материнської країни, пріоритетами її зовнішньої і внутрішньої політики. Однак у багатьох випадках інтереси материнських країн і ТНК збігаються, тому країни вживають цілі комплекси заходів для заохочення розвитку вже існуючих ТНК і створення нових [7, с. 126].

Висновки. Сучасні процеси транснаціоналізації мають динамічну тенденцію розвитку:

- бурхливий розвиток надвеликих корпорацій, які стають основними гравцями у світовій економіці (у тому числі за рахунок зростання філіальної мережі ТНК);
- зниження ступеня «прив'язки» ТНК і виробленої ними продукції до материнських країн за рахунок розвитку світового фондового ринку та використання механізму стратегічного альянсу;
- значну концентрацію капіталу, що дає змогу ТНК зменшувати витрати виробництва, фінансувати НДДКР та впроваджувати інноваційні продукти і технології, здійснювати ефективну рекламу та ін.;
- утворення і зростання ТНК як результат інтернаціоналізації економіки та розвитку світового ринку;
- транснаціоналізація капіталу стає характерною рисою інституціонального розвитку всієї сучасної економіки.

Таким чином, основою нової глобальної економічної системи є ТНК, які володіють великими фінансовими ресурсами, впроваджують передові технології, мають значні просторові ринки збуту й проводять активну, в глобальному масштабі, інвестиційну політику.

Література:

1. Афонцев С.А. Будущее ТНК: тенденции и сценарии для мировой политики / С.А. Афонцев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=702#1.
2. Гудим К. Транснаціоналізація як чинник глобалізації / К. Гудим // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 4. – С. 33–44.
3. Дадалко С. ТНК: влияние на экономику стран с переходной экономикой в условиях глобализации / С. Дадалко, З. Козловская // Банкаўскі веснік. – Студзень, 2013. – С. 26–32.
4. Доклад о мировых инвестициях – 2014: инвестиции в достижение ЦУР: план действий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2014_overviewtu.pdf.
5. Куцик П.О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : [монографія] / П.О. Куцик, О.І. Ковтун, Г.І. Башнянин. – Львів : ЛКА, 2015. – 594 с.
6. Левківський В.М. Транснаціональний характер діяльності ТНК: світовий досвід та українські реалії / В.М. Левківський // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2014. – № 3(23). – С. 14–22.
7. Лимонова Е.М. Дослідження впливу ТНК на країни базування та приймаючі країни / Е.М. Лимонова, К.О. Воробйова // Європейський вектор економічного розвитку. – 2014. – № 2(17). – С. 121–130.
8. Мовсесян А.Г., Огнивцев С.Б. Мировая экономика : [учебник] / А.Г. Мовсесян, С.Б. Огнивцев. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 656 с.
9. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками / Е. Молчанова // Аналітичне видання фонду ім. Фрідріха Еберта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fes.kiev.ua>.
10. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій : [підручник] / О.І. Рогач. – К. : Либідь, 2005. – 720 с.
11. Руденко Л.В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій : [монографія] / Л.В. Руденко. – К. : Кондор, 2009. – 480 с.
12. Рябець Н.М. Роль процесу транснаціоналізації в розвитку сучасної національної системи України в умовах глобалізації / Н.М. Рябець // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 2. – С. 39–48.
13. Титов А.Н. Тенденции формирования транснациональных корпораций / А.Н. Титов // Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. – 2011. – № 4. – С. 247–248.
14. Шаховская Л.С. Мировая экономика и международные экономические отношения / Л.С. Шаховская. – М. : КноРус, 2013. – 256 с.
15. Fortune Global 500 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fortune.com/fortune500>.
16. World Investment Report 2007: Transnational Corporations Extractive Industries and Development. – UNCTAD, United Nations, New York and Geneva, 2007. – URL:<http://unctad.org/>.

Ткаченко Д.О. Сущность транснационализации и особенности деятельности транснациональных корпораций в условиях глобальной экономики

Аннотация. В статье рассматриваются особенности деятельности транснациональных корпораций в условиях транснационализации и глобализации мировой экономики. Проанализированы сущность, роль и основные этапы развития транснациональных корпораций в мире. Проиллюстрированы особенности национального базирования транснациональных корпораций и их отраслевой специализации. Представлены сравнительные данные об уровне оборотов, величине активов, чистой прибыли и количестве занятых в 10 наиболее влиятельных ТНК в 2015 г. Проведена комплексная оценка масштабов деятельности ТНК и их влияния на мировую экономику на основе данных ООН, ЮНКТАД и Fortune Global 500.

Ключевые слова: транснационализация, транснациональные корпорации, прямые иностранные инвестиции, Fortune Global 500.

Tkachenko D.O. Features of transnational corporations in a global economy

Summary. The article discusses the features of transnational corporations in terms of transnationalization and globalization of the world economy. Analyzed the nature, role and main stages of the development of transnational corporations in the world. Illustrated features of the national and transnationally-based corporations and their industry specialization. The comparative data on the level of revolutions, total assets, net income and number of employees in the 10 most influential multinationals in 2015. The complex estimation of the extent of TNC activities and their impact on the world economy based on the United Nations, UNCTAD and the Fortune Global 500.

Keywords: transnationalization, transnational corporations, foreign-direct investment, Fortune Global 500.

Філончук Л.Я.,
аспірант,

Національний університет державної податкової служби України

МЕТОДИ КОРИГУВАННЯ БОРГОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЯК ЗАПОРУКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Анотація. У статті проаналізовано основні методи коригування політики державних запозичень. Ураховано ключові аспекти досвіду зарубіжних країн в частині використання методів управління державним боргом. Розглянуто можливі наслідки застосування даних методів в Україні.

Ключові слова: державний борг, боргова політика, боргова криза, методи управління державним боргом, реструктуризація заборгованості.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що постійне зростання державного боргу може призвести до виникнення боргової кризи в державі та, як наслідок, – до краху всієї фінансової системи. З метою забезпечення макроекономічної стабільності та економічного росту чи не основним завданням фінансової політики держави на сьогодні є вибір методів коригування боргової політики, які враховуватимуть реалії вітчизняної економічної ситуації та найкращі елементи світового досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний світ характеризується широким використанням зовнішніх боргових запозичень поряд з внутрішніми джерелами фінансування. Фактично не залишилося країн, які б спирались виключно на власні можливості, що видається логічним за умов глобалізації світогосподарських відносин та інтернаціоналізації валютно-фінансової сфери. При цьому обов'язковим аспектом фінансової відкритості повинна бути спроможність країни до участі в міжнародних кредитно-фінансових відносинах без негативних наслідків для макроекономічної стабільності держави [1, с. 8].

Проблемні питання щодо уникнення кризи боргової залежності держави та методів управління державним боргом розглядалися в роботах багатьох українських вчених і практиків. Зокрема, детальний аналіз зарубіжного досвіду управління державним боргом зроблено О.П. Макар. В.Ю. Дудченко проведено дослідження основних аспектів врегулювання боргової проблеми у зарубіжних країнах. В роботах В. Башка оцінено та проаналізовано фактори, що мали вплив на переговорний процес з реструктуризації комерційного державного боргу України тощо [2–4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, незважаючи на велику кількість напрацювань у цьому напрямку, досі відсутнє чітке розуміння того факту, що при виборі того чи іншого методу управління державним боргом потрібно орієнтуватись не лише на тимчасове покращення показників фінансової стійкості держави, але й усвідомлювати той факт, що результатом застосування цих методів має стати подальший старт для розвитку економіки на декілька десятків років.

Мета статті полягає в аналізі структури державного боргу України, основних методів управління державним боргом та наслідків їх застосування на практиці як в зарубіжних країнах, так і в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економічна ситуація в Україні демонструє, що одним із найвпливовіших чинників, який відчутно гальмує розвиток країни, є зростання до загрозливих параметрів боргового навантаження, надмірне залучення коштів на недосить вигідних умовах поряд з нераціональністю їх використання перешкоджають довгостроковому економічному зростанню [5].

Так, ще сім років тому, на 31.12.2007 р., загальна сума державного та гарантованого державою боргу складала 17,6 млрд. доларів США, а на 31.12.2014 р. – вже 70 млрд. доларів США. При цьому відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету за підсумками 2014 р. становило 47,7%, а показник відношення офіційних міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу – лише 6% [6].

Саме тому вважаємо, що проблема вдосконалення системи управління державним боргом, зокрема, в частині вибору методів управління державним боргом, є вкрай актуальною.

В світовій практиці з метою забезпечення платоспроможності держави, тобто можливості погашення боргів, застосовуються різноманітні методи коригування позикової політики [7, с. 239–240].

Так, основними методами управління державним боргом є: конверсія, консолідація, уніфікація, обмін за регресивним співвідношенням, відстрочка погашення, анулювання боргу, викуп боргу, рефінансування, реструктуризація. Розглянемо коротко кожен з них.

Конверсія – це зміна дохідності позики. Держава найчастіше знижує розмір виплачуваних відсотків за позикою, однак можливе і підвищення дохідності позики.

Консолідація – це зміна умов позики, пов'язана з їх строками (як у бік збільшення, так і в бік зменшення строку уже випущених позик). Можливе поєднання консолідації з конверсією.

Уніфікація позики – це об'єднання кількох позик в одну. Уніфікація може проводитися разом із консолідацією, але може бути проведена і поза нею. У деяких випадках може здійснюватися обмін облігацій за регресивним співвідношенням, тобто коли кілька раніше випущених облігацій прирівнюють до однієї нової.

Обмін за регресивним співвідношенням цінних паперів попередніх позик на нові проводиться з метою скорочення державного боргу.

Одним із сучасних методів управління державним боргом є викуп боргу, тобто надання державі-боржникові можливості викупити свої боргові зобов'язання на вторинному ринку цінних паперів із дисконтом за іноземну валюту [8].

Дуже цікавим є досвід Греції, яка, заручившись підтримкою з боку МВФ, ЄЦБ та ЄС, скористалась додатковою можливістю зменшити обсяг державного боргу (після проведеної реструктуризації), застосувавши зворотній викуп, запропонувавши

при цьому ціну викупу в середньому 33,8% від номіналу. Обсяг облігацій, що були викуплені, становив 31,9 млрд. євро, на їх викуп було використано 10,8 млрд. євро. Тобто зворотній викуп дозволив зменшити обсяг боргу ще на 21,1 млрд. євро [5].

Відстрочка погашення – це перенесення строків виплати боргу. Вона відрізняється від консолідації тим, що під час відстрочки не лише переносяться строки погашення, а й припиняється виплата відсоткових доходів.

Анулювання державного боргу – це заходи, внаслідок яких держава повністю відмовляється від своїх боргових зобов'язань. Це може призвести до дефолту, тобто неможливості держави виконувати свої зовнішні зобов'язання. У такому разі всі держави-кредитори можуть застосувати до країни-боржника досить жорсткі санкції. Тому дефолт є дуже рідким явищем.

Відстрочення погашення боргових зобов'язань, а також анулювання боргу може застосовуватися як до внутрішніх, так і зовнішніх позик [7, с. 239–240].

Рефінансування державного боргу – це погашення основної заборгованості й процентів за рахунок коштів, отриманих від розміщення нових позик. Для успішного застосування механізму рефінансування необхідна висока фінансова репутація країни-позичальника.

З метою ефективного управління державним боргом розв'язання проблеми зниження боргового навантаження та ризику невиконання боргових зобов'язань, а також забезпечення платоспроможності держави використовують реструктуризацію як метод врегулювання проблеми державної заборгованості [9, с. 28].

Реструктуризація державного боргу – це угода про прийняття нового плану погашення боргу. Даний метод може супроводжуватися частковим списанням боргу або конверсією в нові боргові інструменти [10].

Механізм проведення реструктуризації визначається залежно від резидентства кредиторів, типу боргу тощо. Реструктуризація боргів може проводитися Паризьким або Лондонським клубами кредиторів, окремими кредиторами, що не входять до зазначених клубів, та іншими неклубними кредиторами [11].

Існують наступні схеми реструктуризації зовнішнього державного боргу:

1) «зовнішній борг/облігації» – переоформлення існуючого державного боргу у нові ринкові боргові інструменти – цінні папери. Найпоширенішим способом проведення подібних угод є так званий план Брейді.

За планом Брейді відбувається переоформлення заборгованості на ліквідні фінансові інструменти – «облігації Брейді» – цінні папери, які випускаються внаслідок обміну кредитних вимог комерційних банків на нові облігації, забезпечені заставою. Підставою ж для реалізації такої схеми в тій чи іншій країні є узгодження урядом цієї держави програми економічних дій з МВФ [10]. Зокрема, Польща здійснила реструктуризацію таким шляхом, що дозволило значно покращити умови обслуговування і погашення заборгованості [3].

В цілому ж позитивні результати розвитку Польщі були досягнуті переважно завдяки активній і послідовній реалізації програм міжнародних фінансових організацій і широкомасштабній фінансовій допомозі, що полягла в списанні значної частини боргу країні й припливі іноземних інвестицій [2];

2) «зовнішній борг – акції» – обмін боргових зобов'язань на акції в межах державної програми приватизації. Найбільші

приватизаційні емісії здійснили Італія, Пакистан, Індія, Іспанія. Для деяких країн Центральної та Східної Європи необхідність термінового погашення значної зовнішньої заборгованості призвела до невідгідного продажу державних підприємств [3];

3) «сек'юритизація боргу» передбачає випуск позичальником нових боргових цінних паперів, які або підлягають продажу і виручка від їх реалізації спрямовується на викуп боргу, або безпосередньо обмінюються на поточні боргові зобов'язання [10]. Даний метод був застосований у Болгарії, що дозволило зменшити величину заборгованості та покращити її структуру за рахунок збільшення частки довгострокових позик [3];

4) «зовнішній борг – внутрішній борг» – випуск центральним банком облігацій із номіналом у місцевій валюті в обмін на зовнішні боргові зобов'язання. Недолік даної схеми – розміщення державних боргових зобов'язань на внутрішньому ринку створює конкуренцію ринку корпоративних облігацій, що обмежує можливості розвитку підприємств за рахунок залучених фінансових коштів;

5) «зовнішній борг – експорт» полягає у погашенні зобов'язань у формі отримання кредиторами права на реалізацію вітчизняного товару за встановленою ціною, частина від якої повертається боржнику, інша (обумовлена) частина залишається у кредитора в рахунок погашення виставлених вимог;

6) «зовнішній борг – програми розвитку» є механізмом реструктуризації країн, що розвиваються, при одночасному покращенні їх соціально-економічних умов. Такі операції можуть набувати форми обміну боргових зобов'язань на екологічні програми та обміну боргових зобов'язань на програми технічної, гуманітарної допомоги;

7) «викуп зовнішнього боргу» передбачає викуп боргових зобов'язань держави на вторинному ринку з дисконтом за іноземну валюту;

8) «списання зовнішнього боргу» передбачає безоплатне списання зовнішнього боргу країною-кредитором – частково чи цілком [10].

Тобто реструктуризація – це використання у комплексі, повністю чи частково, згаданих вище методів.

Згідно із прийнятими у світі нормами, заборгованість перед офіційними двосторонніми кредиторами реструктуризується через укладання угод Паризьким клубом; заборгованість перед іноземними комерційними банками – з консорціумом комерційних банків. Позики міжнародних фінансових організацій (МВФ, Світового банку, ЄБРР) реструктуризації не підлягають, у випадку надзвичайних обставин допомога цих організацій полягає в наданні позитивних нетто-кредитів. Ставлячи перед кредиторами питання про реструктуризацію, країна-позичальник має надати програму коригування платіжного балансу на середньостроковий термін. Необхідною умовою розгляду звернення позичальника про реструктуризацію є реалізація стабілізаційної програми МВФ [1, с. 194].

Сьогодні в Україні дуже гостро постало питання реструктуризації боргів або оголошення дефолту.

Станом на 31 грудня 2014 р. обсяг державного та гарантованого державою боргу склав 70,3% до ВВП, що є перевищенням 60% загального обсягу боргу до ВВП, передбаченого ст. 18 Бюджетного кодексу України. За попередніми прогнозами, обсяг державного та гарантованого державою боргу на кінець 2015 р. може скласти 91,1% до ВВП (до вчинення правочинів з державним та гарантованим державою боргом) [6].

Зокрема, валовий зовнішній борг України на кінець 2014 р. становив 126,3 млрд. дол. США (або 95,1% від ВВП). Так,

борг державного сектору зріс на 3,4 млрд. дол. США внаслідок залучення позик від міжнародних фінансових організацій. Зовнішні зобов'язання секторів загального державного управління (далі – ЗДУ) та органів грошово-кредитного регулювання (далі – ОГКР) зросли до 35,1 млрд. дол. США в результаті залучення Урядом у 2014 р. кредитів від ЄС (1,6 млрд. євро), Світового банку (1,3 млрд. дол. США), Канади (0,2 млрд. дол. США) та Японії (0,1 млрд. дол. США). У рамках кредиту «Стенд-бай» Уряд та Національний банк України отримали 4,6 млрд. дол. США, планове погашення за кредитами МВФ становило 3,7 млрд. дол. США. Борг секторів ЗДУ та ОГКР щодо ВВП зріс за рік з 16,6% до 26,4% [12].

За останні п'ять років (з січня 2010 р. по січень 2015 р.) у загальній структурі державного зовнішнього боргу заборгованість за облігаційними позиками збільшилася з 29,4% до 56,1% (а саме на 12,3 млрд. дол. США), що свідчить про розширення ринкових механізмів у процесі формування зовнішнього державного боргу.

З іншого боку, частка заборгованості за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій з січня 2010 р. по січень 2015 р., зменшилася з 61,2% до 40,6%, водночас говорити про зменшення залежності України від політично зумовлених позик як міжнародних фінансових організацій, так і урядів іноземних держав зарано.

11.03.2015 р. Радою директорів МВФ схвалено програму Механізм розширеного фінансування обсягом 17,5 млрд. дол. США (далі – Програма МВФ), умовами якої, серед іншого, передбачене зобов'язання України щодо досягнення трьох цілей: заощадити 15,3 млрд. дол. США при фінансуванні державного сектору протягом чотирьохрічної програми з МВФ; досягти того, щоб співвідношення державного і гарантованого державою боргу до ВВП було нижче 71% від ВВП до 2020 р.; утримувати потреби у фінансуванні валового бюджету в середньому на рівні 10% ВВП у 2019–2025 рр.; (максимум 12% ВВП за кожний рік).

Відповідно до взятих зобов'язань, Урядом з лютого 2015 р. була проведена робота та досягнуто згоди зі Спеціальним комітетом кредиторів щодо умов вчинення правочинів з державним та гарантованим державою боргом, яка погоджена розпорядженням Кабінету Міністрів України «Деякі питання вчинення у 2015 році правочинів з державним боргом за державними зовнішніми запозиченнями та гарантованим державою боргом» № 859-р від 27.08.2015 (далі – Попередні умови).

Попередніми умовами передбачається, що реструктуризація відбуватиметься у формі обміну існуючих облігацій на нові облігації. Також Попередні умови передбачають списання 20% номінальної вартості непогашених зовнішніх державних та гарантованих державою єврооблігацій, продовження строку погашення до 2019–2027 рр., середню процентну ставку у розмірі 7,75% річних, списання номінальної вартості боргу супроводжуватиметься «механізмом компенсації» у формі інструменту компенсації вартості у випадку істотного покращення економічного становища України, а саме досягнення певних показників валового внутрішнього продукту України в майбутньому починаючи з 2019 р. Таким інструментом виступатимуть державні деривативи, платежі за якими будуть прив'язані до показників приросту реального ВВП [6].

Разом з тим вважаємо за необхідне звернути увагу на наступне. В Попередніх умовах визначено, що нараховані відсотки до запланованої дати випуску за новими облігаціями будуть капіталізовані у формі нових облігацій. За нашими розрахун-

ками це понад 0,3 млрд. дол. США плюс понад 23,0 млн. дол. США щорічного купонного платежу за цими облігаціями.

Крім того, сума відсотків лише за реструктуризованими облігаціями зовнішньої державної позики (далі – ОЗДП) за період з 2016 по 2027 рр. становитиме понад 7,0 млрд. дол. США. До реструктуризації за цими ОЗДП у період з 2015 по 2023 рр. купонний платіж становив би близько 4,4 млрд. дол. США. Таким чином, списання 20% номінальної вартості ОЗДП, а саме 3,2 млрд. дол. США, повністю нівелюється переплатою відсоткових платежів за новими облігаціями в сумі близько 3,1 млрд. дол. США протягом 2016–2027 рр. Що казати вже про додаткові платежі з 2021 по 2040 р. за державними деривативами, які будуть прив'язані до показника приросту реального ВВП. У цьому так званому інструменті відновлення вартості криються досить великі ризики для України. За різними підрахунками експертів, сума додаткових виплат за цими деривативами становитиме від 8,6 млрд. дол. США до 36,0 млрд. дол. США.

В Попередніх умовах чітко зазначено, що ні нові облігації, ні деривативи, прив'язані до показників ВВП, не підлягатимуть достроковому викупу до передбаченого строку погашення.

Разом з тим варто ще раз звернути увагу, що якщо останньою датою погашення за новими облігаціями є 2027 р., то термін обігу так званих компенсаційних цінних паперів – 20 років (2021–2040 рр.).

Нагадаємо, що Греції в результаті викупу своїх боргових зобов'язань після проведеної реструктуризації вдалося скоротити свій борг ще на 21,1 млрд. євро [5].

Також спірним, на нашу думку, є положення, визначене в Попередніх умовах, щодо проведення купонних платежів за новими облігаціями двічі на рік: у дату, що настає із закінченням року, і півроку від запланованої дати випуску. Оскільки в 2016–2018 рр. відсотки тільки за реструктуризованими ОЗДП, за умови виплати купону двічі на рік, щоразу складатимуть понад 0,5 млрд. дол. США. До вчинення такого правочину з державним боргом платежі з обслуговування ОЗДП проводились різними сумами щомісяця протягом року (згідно з умовами випуску кожної окремої серії). З однієї сторони, це, звичайно, спрощує безпосередньо сам процес обслуговування зазначених облігацій, проте, з іншої сторони, такі виплати двічі на рік створюватимуть «пікові» навантаження на держбюджет.

Таким чином, Україна отримала перенесення на чотири роки лише виплати тіла боргу, а відсотки в розмірі понад 1,0 млрд. дол. США (протягом цього періоду) щорічно підлягатимуть сплаті. Тобто в результаті проведеної реструктуризації Україна отримала фактично відтермінування сплати за своїми борговими зобов'язаннями, оскільки загальна сума платежів за ОЗДП в кінцевому результаті залишиться без змін. Крім того, «механізм компенсації» кредиторам криє в собі дуже великі ризики для майбутнього покоління.

Звичайно, ми цілком згодні, що в умовах глибокої рецесії, додаткові валютні ресурси є вкрай необхідними для відновлення економічного зростання. І ті 11,5 млрд. дол. США, що повинні бути сплачені за тілом боргу в 2015–2018 рр., аж ніяк не зайві для економіки країни.

Проте, на нашу думку, для України, якій вкотре доводиться боротися за свою незалежність і піднімати економіку з руїн, цього надто мало. По-перше, відсоткова ставка повинна бути знижена. Звичайно, мова не йде про 2–3% річних як, наприклад, для країн ЄС, але 4–5% – цілком реально. По-друге, списання має бути списанням, і на цю суму платежі за дер-

жавним боргом повинні реально зменшитись. По-третє, право дострокового викупу має бути обов'язково прописане в умовах випуску нових цінних паперів.

Відомий український науковець С.І. Юрій стверджує, що будь-яка програма реструктуризації потребує проведення відповідних розрахунків стосовно кожного випадку. При цьому аналіз можливих варіантів повинен враховувати не тільки економічні, але й політичні наслідки тих чи інших дій щодо суверенного боргу [13, с. 335].

У 2014 р. Україна пережила безпрецедентне поєднання політичної, фінансово-економічної та банківської кризи. Конфлікт на сході України разом із накопиченими у попередні роки макроекономічними дисбалансами зруйнували макрофінансову стабільність держави [5].

Міжнародні кредитори при вирішенні боргових проблем, як правило, застосовують диференційовані підходи до країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку та різними показниками боргового навантаження [14, с. 299]. Проте інколи важливу роль грає наявність політичних передумов (у Польщі – успішне здійснення ринкових реформ, у Єгипті – укладення миру з Ізраїлем тощо) [10].

Враховуючи зазначене, ми поділяємо думку екс-міністра фінансів США Лоренса Саммерса, що підтримка України, з огляду на військові дії, повинна розглядатися також як інвестиція у захист ключових інтересів системи безпеки США та Європи. Адже якщо Україна досягне економічного успіху, інвестиції окупляться неодноразово, тому що борг буде погашено з відсотками, а для сусідів сильна і розвинена економіка України слугуватиме взірцем економічного розвитку [15].

Водночас варто вкотре звернути увагу, що проблеми не тільки у надвеликому борговому навантаженні, а й у відсутності економічного зростання як такого. Звичайно, що будь-яке економічне зростання неможливе без інвестицій. Останні, на думку багатьох експертів, не прийдуть в Україну без реформ, зокрема і в бюджетно-податковій сфері.

Антиприкладом в цьому може слугувати Греція, яка після проведення успішної реструктуризації боргу так і не змогла забезпечити економічного зростання. З однієї сторони, були прорахунки кредиторів в частині створення жорсткого плану економії, який внаслідок зниження рівня життя населення призвів до падіння внутрішнього попиту. З іншої сторони, уряд не створив необхідних умов для росту економіки, більше того, країна впала в рейтингу корупції, податкове навантаження залишилось досить високим, як наслідок – інвестиції до країни не пішли. В результаті на початку 2015 р. Греція знову постала на грані дефолту [16].

Приймаючи рішення щодо реструктуризації зовнішнього державного боргу, необхідно враховувати, що відмова держави від вчасного виконання своїх боргових зобов'язань спричиняє деякі втрати у строках доступу до ринків позичкових капіталів і ринків збуту для товарів вітчизняного експорту.

Зокрема, внаслідок зниження кредитних рейтингів після започаткування переговорного процесу вартість залучення позичкових коштів для резидентів країни збільшується. Крім того, після проведення реструктуризації зовнішньої заборгованості обсяги припливу позичкового капіталу до національної економіки зменшуються. Це зумовлено переоцінкою боргових ризиків з боку потенційних кредиторів і зниженням кредитоспроможності урядів-позичальників [8].

Щодо реструктуризації внутрішнього державного боргу, то теоретично питання можна вважати вирішеним, оскільки,

відповідно до пункту 12 розділу «Прикінцеві положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік», Мінфіну дозволено, за згодою НБУ, як власника більше 60% державних облігацій здійснити правочин з державним боргом шляхом обміну за номінальною вартістю державних облігацій, що знаходяться в його власності на нові облігації внутрішніх державних позик в таких самих обсягах із строком обігу до 20 років, відсотковою ставкою до 5% річних [17].

Враховуючи той факт, що станом на 01.01.2015 р. 98,1% в структурі внутрішнього державного та гарантованого державою боргу займають облігаційні позики [6]. При цьому, згідно інформації, розміщеної на офіційному веб-сайті НБУ станом на 01.01.2015 р., з облігацій внутрішньої державної позики (далі – ОВДП), які знаходяться в обігу, за сумою основного боргу, у власності НБУ знаходилось 69,5%, а за підсумками I півріччя поточного року дана частка знову ж таки зросла на 3,7% та станом на 30.06.2015 р. становила вже 73,2% [12].

Тобто Урядом заплановано проведення коригування структури внутрішнього державного боргу шляхом застосування конверсії та консолідації як методів управління державним боргом.

Водночас варто зазначити, що, з однієї сторони, це, звичайно, сприятиме поліпшенню структури державного боргу та, відповідно, зменшенню навантаження на державний бюджет в частині обслуговування державного боргу.

Попри це вважаємо, що такі заходи є дуже небезпечною тенденцією та підтриманням монетарного фінансування дефіциту держбюджету.

Крім того, на нашу думку, це не може не відбитися на рейтингу зобов'язань України в національній валюті. Адже зазвичай рейтингові агентства сприймають такі кроки Мінфіну щодо «добровільного» обміну ОВДП, як «технічний дефолт», що, в свою чергу, може доволі негативно позначитись на подальшій інвестиційній активності суб'єктів господарювання в подальшому і також обумовить здороження запозичень і на внутрішньому ринку України та, відповідно, вартості економічного зростання в цілому.

Висновки. Таким чином, на практиці вкрай складно знайти однозначний спосіб розв'язання боргової проблеми. Використання тих чи інших методів коригування боргової політики, які застосовуються у світовій практиці, дає можливість країнам-боржникам, з одного боку, значно полегшити свій борговий тягар, а з другого, у них на деякий час можуть виникнути проблеми з доступом як до ринків позичкового капіталу, так і до ринків збуту для товарів вітчизняного виробництва. Саме тому необхідною передумовою забезпечення максимально сприятливих умов врегулювання державної заборгованості при цьому є створення переконливої програми дій, спрямованої на продовження і прискорення ринкових реформ у державі, поліпшення інвестиційного клімату, зміцнення демократичних інститутів. Тоді як правильно обраний метод коригування боргової політики слугуватиме своєрідним каталізатором зазначених процесів.

Література:

1. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : у 6 т. / Редкол.: М.Я. Азаров (гол.) та ін. – К. : НДФІ, 2004. – 348 с.
2. Макар О.П. Світовий досвід управління державним боргом та перспективи його застосування в Україні / О.П. Макар // Ефективна економіка. – 2013. – № 10.
3. Дудченко В.Ю. Зарубіжна практика регулювання державного боргу / В.Ю. Дудченко // Вісник Харківського національного

- університету ім. В.Н. Каразіна. Економічна серія. – № 786. – С. 109–113.
4. Башко В. (Не)безнадійні сподівання. Чого чекати Україні від реструктуризації зовнішнього боргу? / В. Башко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/finances/ne-beznadiyni-spodivannya-chogo-chekati-ukrayini-vid-restrukturizaciyi-zovnishnogo-borgu-.html>.
 5. Лондар Л.П. Аналіз сучасного стану державного боргу та ключові напрями забезпечення боргової безпеки / Л.П. Лондар // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/derzh_borg.pdf.
 6. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/>.
 7. Романенко О.Р. Фінанси : [підручник] / О.Р. Романенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
 8. Карлін М. І. Фінансова система України : [навч. посіб. для студ. вузів] / М.І. Карлін. – К. : Знання, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com>.
 9. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки : [монографія] / І.О. Лютий. – К. : Атіка, 2000. – 240 с.
 10. Бюджетна система : [навч. посіб.] / Н.І. Климаш, К.В. Багацька, Н.І. Дем'яненко [та ін.] ; за заг. ред. Т.А. Говорушко. – Львів : Магнолія-2006, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com>.
 11. Управління державним боргом : [навч. посіб.] / За заг. ред. О.О. Прутської. – К. : Центр учбової літератури, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com>.
 12. Офіційний веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
 13. Казначейська система : [підручник] / С.І. Юрій, В.І. Стоян, М.Й. Мац. – Тернопіль, 2002. – 394 с.
 14. Фінанси (теоретичні основи) : [підручник] / М.В. Грідчина, В.Б. Захочай, Л.Л. Осіпчук [та ін.] ; під кер. і за наук. ред. М.В. Грідчиної, В.Б. Захочая ; 2-ге вид., випр. і допов. – К. : МАУП, 2004. – 312 с.
 15. Саммерс Л. Чому угода про реструктуризацію боргу України важлива і для Заходу / Л. Саммерс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/columns/2015/09/16/559811/>.
 16. Федоренко К. Зворотний бік грецької кризи та уроки для України / К. Федоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/07/29/7036383/>.
 17. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/>.

Филончук Л.Я. Методы корректировки долговой политики государства как залог экономического роста

Аннотация. В статье проанализированы основные методы корректировки политики государственных заимствований. Учтены ключевые аспекты опыта зарубежных стран в части использования методов управления государственным долгом. Рассмотрены возможные последствия применения данных методов в Украине.

Ключевые слова: государственный долг, долговая политика, долговой кризис, методы управления государственным долгом, реструктуризация задолженности.

Filonchuk L.Y. Methods adjustments debt policy as key to economic growth

Summary. In the article the basic methods of adjustment of the government borrowing. Taken into account key aspects of the experience of foreign countries in use methods of debt management. The possible effects of the use of these methods in Ukraine.

Keywords: public debt, debt policy, the debt crisis, methods of debt management, debt restructuring.

*Шаранич Ю.Ю.,**студент,**Львівський національний університет імені Івана Франка**Микуляк О.В.,**к.е.н., доцент кафедри фінансів,**грошового обігу і кредиту,**Львівський національний університет імені Івана Франка*

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ РОЗПОДІЛУ МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ У КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ

Анотація. Досліджено тенденції міжбюджетних потоків в Україні; проведено аналіз розподілу міжбюджетних трансфертів. Обчислено коефіцієнти концентрації та локалізації дотації вирівнювання та коштів, що передаються до державного бюджету у взаємозв'язку з макрофінансовими показниками. На підставі аналізу виділено основні недоліки міжбюджетних відносин, усунення яких сприятиме удосконаленню трансфертного механізму в бюджетній сфері.

Ключові слова: міжбюджетні відносини, міжбюджетні трансферти, дотація вирівнювання, реверсна дотація, бюджет, пропорційність розподілу, валовий регіональний продукт, доходи місцевих бюджетних, видатки місцевих бюджетів, регіон.

Постановка проблеми. Ефективна і збалансована система міжбюджетних відносин сприяє досягненню низки цілей, зокрема: забезпечення стійкого економічного зростання кожного з регіонів за рахунок оптимального використання бюджетно-податкового потенціалу, підвищення якості життя населення, соціального захисту і рівня бюджетного забезпечення територіальних спільнот, зміцнення адміністративно-територіальної цілісності країни, посилення політичної відповідальності та прозорості управлінських рішень, результативності функціонування інституту місцевого самоврядування, тощо. У зв'язку з цим, дослідження оцінки пропорційності розподілу міжбюджетних потоків у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів в Україні є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику міжбюджетних трансфертів в системі фінансових відносин та соціально-економічного розвитку територій, присвячені праці багатьох вітчизняних вчених: В. Опарін, В. Федосов, І. Вахович, О. Стасюк, Г. Поляк, М. Ползкова та інші. Оцінка впливу міжбюджетної політики на соціально-економічний розвиток муніципалітетів в країнах з перехідною та розвинутою економікою опрацьована такими зарубіжними науковцями, як: Т. Віто, Р. Бал, Р. Міллер Бьорд та інші.

Метою статті є здійснення аналізу ефективності побудови міжбюджетних відносин в Україні та оцінка пропорційності розподілу міжбюджетних трансфертів за допомогою інструментів макрофінансового аналізу.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні утворився значний дисбаланс у розвитку соціальної та економічної сфери регіонів країни. Окремі території країни є більш-менш розвиненими порівняно з іншими. При цьому той чи інший регіон за окремим показником може лідувати, разом з тим

залишаючись аутсайдером за іншими параметрами розвитку. Така ситуація зі значними міжтериторіальними розбіжностями соціального й економічного розвитку потребує державного регулювання.

У світовій практиці диспропорції регіонального розвитку в плані застосування бюджетних інструментів долають за допомогою системи трансфертування. При цьому можна виділити два способи нівелювання диспропорцій: застосування загального вирівнювання і спеціального. Перше досягається на підставі формульного розрахунку прогнозу ресурсів та потреби у фінансуванні заходів із забезпечення населення необхідними мінімальними суспільними послугами незалежно від місця проживання, друге – за допомогою застосування спеціальних трансфертів. При використанні зазначених інструментів виявляють певні їхні недоліки, котрі мають правовий, економічний та інший характер.

Серед найголовніших проблем сучасних міжбюджетних відносин в Україні можна виділити:

- суперечність в законодавстві з питань організації місцевого самоврядування, системи оподаткування, бюджетної системи, бюджетного устрою та міжбюджетних відносин;
- постійна нестача бюджетних коштів у органів місцевого самоврядування;
- позбавлення місцевого самоврядування зацікавленості в акумулюванні коштів до Державного та місцевих бюджетів через вади фінансового вирівнювання можливостей адміністративно-територіальних одиниць;
- відсутність повноцінного та самодостатнього регіонального самоврядування на районному та обласному територіальних рівнях, та інструментів, що мають підтримати цю самодостатність;
- відсутність ефективних механізмів стимулювання розвитку депресивних територій та державної підтримки місцевого і регіонального розвитку в цілому.

Фактичні обсяги та структуру міжбюджетних трансфертів, що передаються до місцевих бюджетів, проілюстровано на рис. 1.

Як видно з рисунку, у 2014 році трансфертів перераховано у розмірі 132 536, 4 млн. грн., що на 13,07% більше, ніж у 2013 році. Простежується також тенденція до збільшення обсягів міжбюджетних трансфертів протягом останніх років. Дотація вирівнювання є основним видом міжбюджетних відносин, її обсяг та питома вага у структурі міжбюджетних трансфертів постійно збільшується.

Наслідком недосконалості системи вирівнювання є дотаційність усіх регіонів країни. Дотації вирівнювання з державного

бюджету одержують усі області України. Регіональний розподіл дотації вирівнювання у 2014 р. з розрахунком на 1 жителя області відображено на рис. 2.

Як можна помітити, пропорційність розподілу є нерівномірною. Так, найбільший обсяг дотацій отримують мешканці західних регіонів, зокрема Волинська область – 2475 грн. на 1 жителя, Закарпатська область – 2437 грн. на 1 жителя. У Чернівецькій, Івано-Франківській, Тернопільській, Рівненській та Хмельницькій областях на 1 жителя припадає близько 2200 грн., тобто ці області теж можна вважати найбільш дотаційними в Україні.

Що ж до обсягів коштів, які передають з місцевих бюджетів до Державного бюджету, то в Україні тільки 11 з 24 областей роблять такі перерахування. Це наочно представлено на рис. 3.

Найбільший обсяг реверсної дотації у 2014 р. належав Донецькій області – майже 200 млн. грн., чистий трансферт вирівнювання по цій області становить 3121,69 млн. грн. У Запорізькій та Київській областях розмір реверсної дотації становив 121,7 млн. грн. та 123,4 млн. грн. відповідно. Також перераховували кошти до Держбюджету такі області: Дніпропетровська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська та Хмельницька обл.

Якщо основна мета фінансового регулювання полягає у вирівнюванні бюджетних можливостей на всій території країни, то можна зробити висновок про порушення принципу справедливості: регіони, які вкладають у власний розвиток більше ресурсів, більше втрачуть, що суперечить і суті ринкової економіки, й засадам функціонування фінансової системи. Адже ВВП розподіляють на мікрорівні, а через бюджет проводять територіальний, галузевий і соціальний перерозподіл.

Реальна картина державного перерозподілу грошей між регіонами значно складніша, ніж її показують міжбюджетні трансферти. Держава отримує податки різного розміру в різних регіонах, виділяє кошти тим чи іншим галузям, які нерівномірно розпорознені по країні, нарешті, будує інфраструктуру та робить інші інвестиції, які також розподіляють нерівномірно.

Хоча діюча система міжбюджетних трансфертів має позитивний ефект, оскільки допомагає частково нівелювати регіональну соціально-економічну асиметрію, проте на сьогодні основна мета міжбюджетних трансфертів полягає не у вирівнюванні бюджетних можливостей регіонів, а зводиться до вирівнювання можливості забезпечення бюджетних зобов'язань перед населенням регіонів, що об'єктивно скорочує потенціал регіонального розвитку.

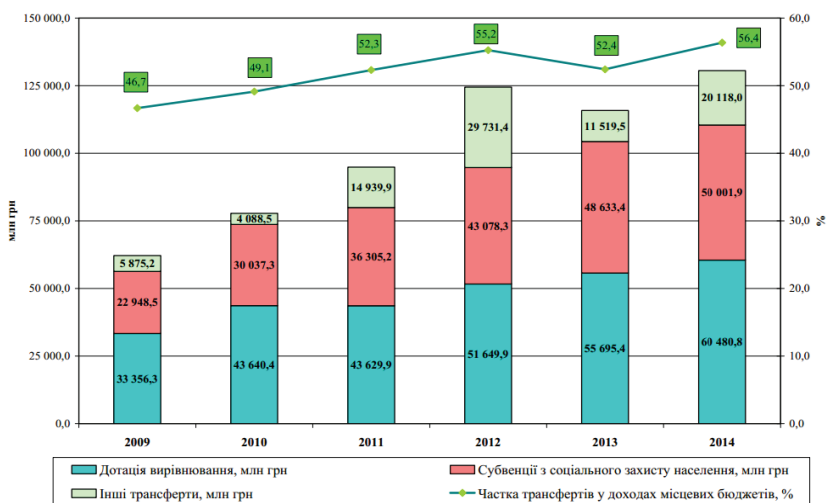

Рис. 1. Динаміка перерахування трансфертів, що передаються з державного бюджету до місцевих бюджетів у 2009-2014 рр. [2]

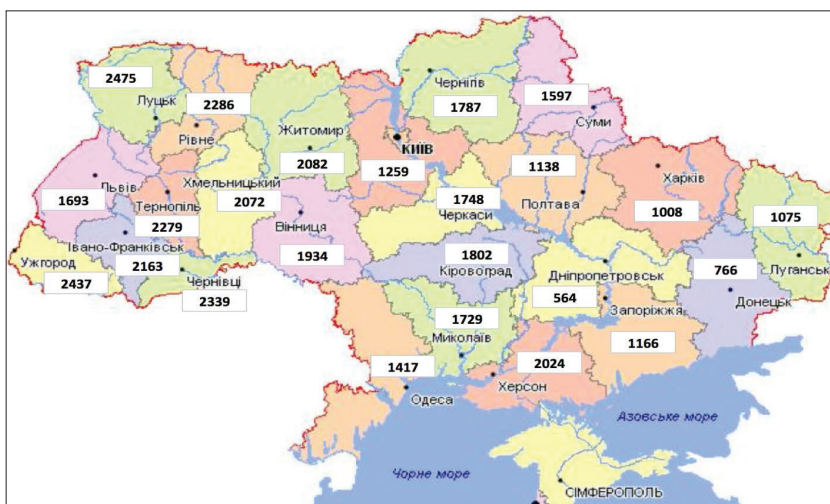

Рис. 2. Обсяг дотації вирівнювання на 1 жителя у 2014 р., грн

Побудовано авторами на підставі [4]

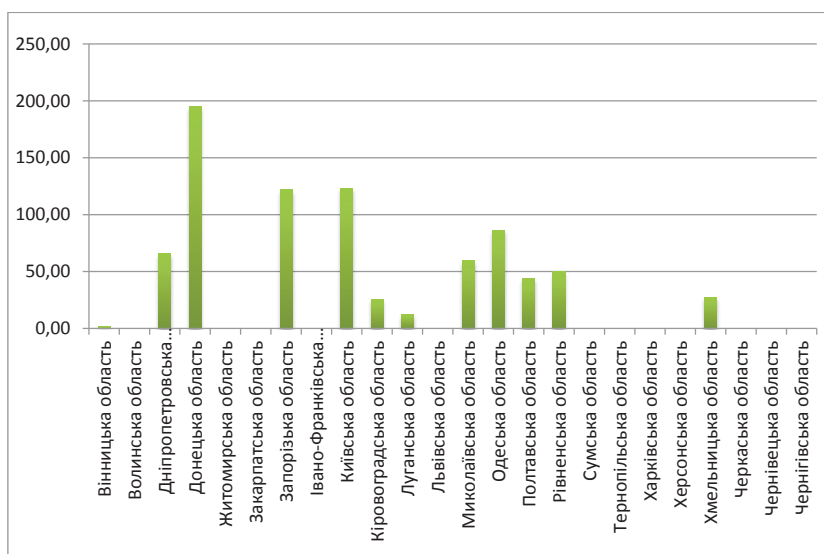

Рис. 3. Кошти, які передано до Державного бюджету (реверсна дотація) в розрізі областей України у 2014 р., млн. грн.

Побудовано авторами на підставі [4]

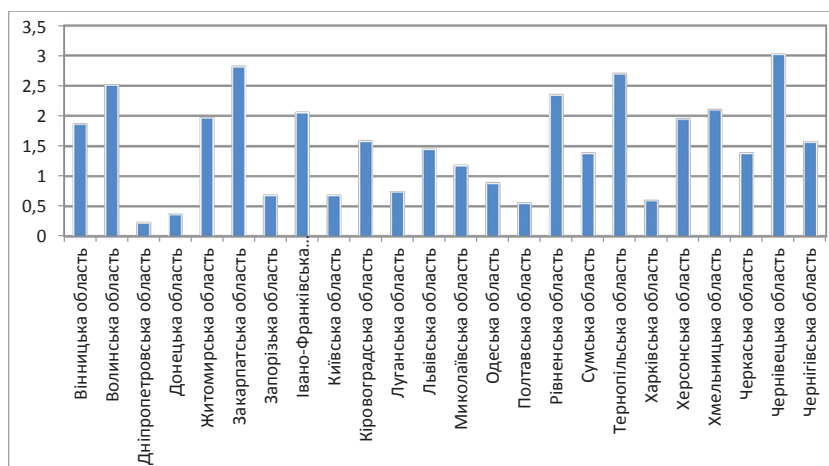

Рис. 4. Коефіцієнти локалізації по регіонах України

Побудовано авторами на підставі [4; 5]

Одними з показників, що детальніше характеризують пропорційність розподілу міжбюджетних трансфертів в Україні, є коефіцієнти концентрації та локалізації. На нашу думку, їх доцільно розглядати у взаємозв'язку з розмірами валового регіонального продукту. Для цього, ми побудували базу даних і за допомогою засобів MS Excel обчислили від-

повідні коефіцієнти локалізації по кожній з областей.

Коефіцієнт локалізації характеризує ступінь рівномірності розподілу. Провівши розрахунок, зазначимо, що 16 регіонів впливають на нерівномірність розподілу дотації вирівнювання по Україні (рис. 4), оскільки К локалізації > 1 порівняно з середнім рівнем у країні в цілому.

Коефіцієнт концентрації обчислюють для того, щоб дізнатися, на скільки відсотків відрізняється наявний та рівномірний розподіл. Його розраховують за такою формулою:

$$K \text{ концентрації} = 0,5 * \sum |D_p - D_f|,$$

де D_p – це частка дотації вирівнювання регіону в загальній сумі;

D_f – це частка ВРП регіону в загальному обсязі ВРП.

Для розрахунку цього коефіцієнта ми ранжували регіони у порядку зростання їхнього коефіцієнта локалізації, після цього розраховували наростаючим підсумком їхні кумулятивні частки та безпосередньо обчислили сам коефіцієнт концентрації. Відповідні розрахунки представлено в табл. 1.

Коефіцієнт концентрації складає 0,31, або 31%. Це свідчить про істотну різницю між рівномірним і наявним розподілом

Таблиця 1

Розрахунок коефіцієнта концентрації на основі ВРП та дотації вирівнювання, які передають місцевим бюджетам

Регіон	К локалізації	Частка ВРП регіону в загальному обсязі ВРП, D_f , %	Частка дотації регіону в загальній сумі дотацій, D_p , %	Кумулятивні частки ВРП	Кумулятивні частки дотації вирівнювання	$ D_p - D_f $
Дніпропетровська обл	0,22	13,76%	3,09%	0,1376	0,0309	0,1068
Донецька область	0,36	15,29%	5,52%	0,2905	0,0861	0,0977
Полтавська область	0,55	5,01%	2,76%	0,3407	0,1136	0,0226
Харківська область	0,59	7,74%	4,59%	0,4180	0,1595	0,0315
Київська область	0,68	5,33%	3,62%	0,4713	0,1957	0,0171
Запорізька область	0,68	5,07%	3,44%	0,5220	0,2301	0,0162
Луганська область	0,74	5,40%	4,00%	0,5759	0,2701	0,0140
Одеська область	0,88	6,39%	5,65%	0,6398	0,3265	0,0074
Миколаївська обл.	1,18	2,85%	3,36%	0,6683	0,3601	0,0051
Черкаська область	1,38	2,65%	3,66%	0,6948	0,3967	0,0101
Сумська область	1,38	2,17%	3,00%	0,7165	0,4267	0,0083
Львівська область	1,45	4,94%	7,15%	0,7659	0,4982	0,0221
Чернігівська область	1,57	2,02%	3,16%	0,7861	0,5298	0,0115
Кіровоградська обл.	1,58	1,87%	2,95%	0,8047	0,5594	0,0109
Вінницька область	1,86	2,80%	5,20%	0,8327	0,6114	0,0240
Херсонська область	1,95	1,85%	3,61%	0,8512	0,6475	0,0175
Житомирська обл.	1,97	2,22%	4,37%	0,8735	0,6911	0,0215
Івано-Франківська область	2,05	2,42%	4,98%	0,8977	0,7409	0,0255
Хмельницька область	2,10	2,14%	4,50%	0,9191	0,7859	0,0236
Рівненська область	2,34	1,88%	4,41%	0,9380	0,8300	0,0253
Волинська область	2,51	1,71%	4,29%	0,9551	0,8729	0,0258
Тернопільська обл.	2,70	1,51%	4,07%	0,9701	0,9136	0,0256
Закарпатська область	2,81	1,81%	5,10%	0,9883	0,9646	0,0329
Чернівецька область	3,02	1,17%	3,54%	1,0000	1,0000	0,0237
Разом						0,6265
	К концентрації=		0,31			

Обчислено авторами на основі [4; 5]

дотації вирівнювання. На рис. 5 відображено кумулятивні частки валового регіонального продукту та дотації вирівнювання по регіонах та криву Лоренца (рівномірного розподілу).

Для глибшого аналізу міжбюджетних фінансових потоків оцінено їхній взаємозв'язок з такими макроекономічними показниками, як: ВВП, доходи місцевих бюджетів (без врахування суми міжбюджетних трансфертів) та видатки місцевих бюджетів (відповідні статистичні дані зібрано та наведено в табл. 2).

Для виявлення та оцінки сили взаємозв'язку в MS Excel обчислюють парний коефіцієнт лінійної кореляції за допомогою спеціальної функції КОРРЕЛ. Таким чином, на підставі статистичних даних визначено відповідні парні коефіцієнти кореляції (табл. 3).

За допомогою проведених розрахунків бачимо, що найщільнішим є зв'язок міжбюджетних трансфертів з доходами місцевих бюджетів ($r=0,992$) та видатками місцевих бюджетів ($r=0,983$). Це пояснюється самою суттю міжбюджетних трансфертів та їхнім призначенням, адже трансферти розраховують відповідно до потреб та спроможностей місцевих бюджетів, а отже, їхні обсяги також змінюються пропорційно з цими величинами. Також досить сильний зв'язок міжбюджетні трансферти мають з таким макроекономічним показником, як валовий регіональний продукт ($r=0,95$).

Головними проблемами, які перешкоджають вирівнюванню економічного і соціального розвитку регіонів, на нашу думку, є:

- обмежена можливість концентрації фінансових ресурсів на місцевому рівні;
- неврахування у повному обсязі потреб конкретних адміністративно-територіальних одиниць при розрахунку обсягів дотації вирівнювання або коштів, які передають до центрального бюджету;

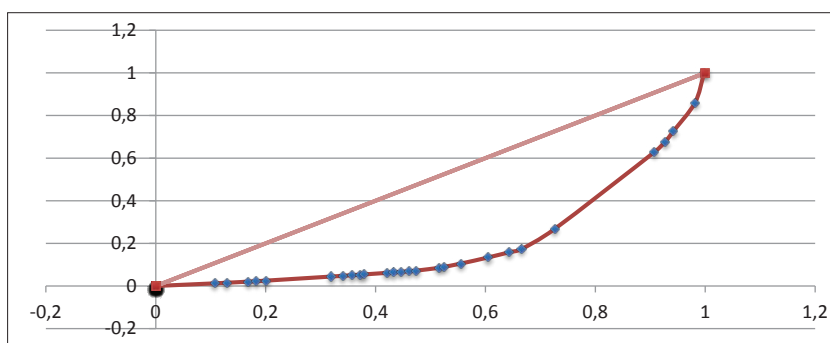

Рис. 5. Рівномірний та фактичний розподіли міжбюджетних потоків

Побудовано авторами на підставі [4; 5]

- надання пріоритету при фінансуванні видаткам, що впливають на обсяги трансфертів;
- спрямованість більшості трансфертів на фінансування поточних соціальних зобов'язань;
- орієнтування на короткострокове планування.

Так, можна констатувати, що в Україні за останній рік відбуваються деякі позитивні зміни, які дають змогу удосконалити систему формування та розподілу міжбюджетних трансфертів у нашій державі, проте підвищення ефективності міжбюджетних відносин залишається актуальним і вимагає добре обміркованих та прорахованих кроків на шляху їхнього реформування.

Висновки. Важливе завдання міжбюджетних трансфертів – збалансувати бюджети, впливати на структуру видатків, усувати регіональні диспропорції, створювати базу для соціально-економічного розвитку територій відповідно до загальнодержавних пріоритетів. Державна політика бюджетного вирівнювання повинна бути безпосередньо пов'язана зі збалансуванням міжрегіональних відмінностей та соціально-економічного розвитку.

Таблиця 2

Головні макрофінансові показники країни, 2014 р.

Рік	ВВП (млрд. грн.)	Загальний обсяг трансфертів (млн. грн.)	Доходи місцевих бюджетів (без врахування суми міжбюджетних трансфертів), млн. грн.	Видатки місцевих бюджетів, млн. грн.
2010	1079346	78182,60	159397,11	152020,3
2011	1299991	95269,25	181530,37	178269,15
2012	1404669	125829,00	225273,45	221232,76
2013	1465198	117213,80	221019,39	218236,06
2014	1566728	132536,40	231702,01	223508,85

Побудовано авторами на підставі [4; 5]

Таблиця 3

Розрахунок коефіцієнтів кореляції

r	Загальний обсяг трансфертів (млн. грн.)	ВВП (млрд. грн.)	Доходи місцевих бюджетів (без врахування суми міжбюджетних трансфертів), млн.грн.	Видатки місцевих бюджетів, млн.грн.
Загальний обсяг трансфертів (млн. грн.)	1	0,949803958	0,991640906	0,982918823
ВВП (млрд. грн.)	0,949803958	1	0,949900925	0,946126902
Доходи місцевих бюджетів (без врахування суми міжбюджетних трансфертів)	0,991640906	0,949900925	1	0,997034991
Видатки місцевих бюджетів	0,982918823	0,946126902	0,997034991	1

Розраховано авторами на підставі [4; 5]

Наслідком недосконалості фінансового вирівнювання є дотаційність усіх регіонів країни. Дотації вирівнювання з державного бюджету місцевим одержують усі області України. Так, найбільший обсяг дотацій отримують західні регіони, зокрема, Волинська область – 2475 грн. на 1 жителя, Закарпатська область – 2437 грн. на 1 жителя. Разом з тим, розподіл є нерівномірним. Провівши розрахунок коефіцієнтів локалізації, зазначимо, що 16 регіонів найбільше впливають на нерівномірність розподілу дотацій вирівнювання по Україні. Кореляційно-регресійний аналіз, проведений у ході дослідження, дає змогу зробити висновок, що найшкідливішим можна назвати зв'язок міжбюджетних трансфертів з доходами місцевих бюджетів ($r=0,992$) та видатками місцевих бюджетів ($r=0,983$). Також досить сильний зв'язок міжбюджетні трансферти мають з валовим регіональним продуктом ($r=0,95$).

З огляду на важливість міжбюджетного регулювання в забезпеченні економічної безпеки держави особливого значення набуває всебічний аналіз ефективності такого регулювання, необхідний для своєчасного виявлення і відстеження можливих загроз та запобігання їм.

Література:

1. Паутова Т. О. Формування доходів місцевих бюджетів в Україні: проблеми та перспективи вдосконалення [Електронний ресурс] / Т. О. Паутова // Публічне управління: теорія та практика. 2014. – Вип. 1. – С. 132-138.
2. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/>
3. Звіт Рахункової палати України за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16744990/Zvit_2015.pdf
4. Виконання державного бюджету в частині міжбюджетних трансфертів за 2010-2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23602>
5. Список українських міст за ВРП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_українських_регіонів_за_ВРП

Шаранич Ю.Ю., Микуляк О.В. Пропорциональность распределения межбюджетных трансфертов в контексте решения региональных проблем формирования бюджетов

Аннотация. Исследованы тенденции межбюджетных потоков в Украине; проведен анализ распределения межбюджетных трансфертов. Вычислены коэффициенты концентрации и локализации дотации вирівнювання и средств, которые передаются в государственный бюджет во взаимосвязи с макрофинансовыми показателями. На основании анализа выделены основные недостатки межбюджетных отношений, устранение которых будет способствовать совершенному трансфертному механизму в бюджетной сфере.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, межбюджетные трансферты, дотация выравнивания, реверсивная дотация, бюджет, пропорциональность распределения, валовой региональный продукт, доходы местных бюджетных, расходы местных бюджетов, регион.

Sharanych Y.Y., Mykulyak O.V. The proportionality of the distribution of intergovernmental transfers in the context of solving regional problems of budgeting

Summary. The tendencies of intergovernmental fiscal flows in Ukraine; an analysis of the distribution of intergovernmental transfers. The coefficients of concentration and localization virivnyuvaannya grants and funds are transferred to the state budget in relation to the macro-indicators. Based on the analysis highlighted the main shortcomings of intergovernmental fiscal relations, the removal of which will help to perfect a Transfer mechanism in the public sector.

Keywords: intergovernmental relations, intergovernmental transfers, equalization grants, reversing the grant, the budget apportioned, gross regional product, incomes of the local budget, local spending in the region.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Біловол Р.І.,*к.е.н., доцент,**доцент кафедри менеджменту і логістики,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка***Хомович В.М.,***студент,**Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА В РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. У статті визначено підходи теоретиків і практиків до поняття сутності «соціально-економічний розвиток» підприємства. Досліджено зовнішні і внутрішні фактори, що впливають на регулювання соціально-економічного розвитку підприємства та систематизовано цілі, закономірності й принципи управління соціально-економічним розвитком. Деталізовано етапи процесу управління соціально-економічним розвитком вітчизняних підприємств.

Ключові слова: соціальний розвиток, економічний розвиток, соціально-економічний розвиток підприємства, фактори, цілі, закономірності, принципи управління соціально-економічним розвитком, процес управління соціально-економічним розвитком.

Постановка проблеми. Розвиток є важливою передумовою ефективності функціонування вітчизняних підприємств, суттєвою перевагою у конкурентній боротьбі і запорукою успіху, а ринкове середовище його функціонування є відображенням стану та динаміки економічних та соціальних процесів у підприємстві і держави в цілому.

Реалії української економіки пріоритетним чинником ефективного господарювання визначають взаємодію господарюючого суб'єкта з його соціальним середовищем. Віддається перевага гуманістичному підходу в управлінні, зростає роль соціальної корисності підприємств, що створюють перспективи розвитку окремим фірмам, галузям та суспільству в цілому. Розвиток відображає кореляційну залежність між рівнем економічного розвитку і вирішенням соціальних проблем країни та її господарюючих суб'єктів. Під даним терміном розуміють процес трансформації відносин між економічними суб'єктами та соціальними групами населення.

Соціально-економічний розвиток підприємства – складний суперечливий процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами регресу. Політичні і військові потрясіння, соціальні конфлікти, екологічні катастрофи можуть призупинити розвиток економіки будь-якого підприємства, відкинути його на кілька десятиліть назад, а іноді й привести до остаточної загибелі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванню природи соціально-економічного розвитку підприємств присвятили свої праці такі вчені, як: Антошкіна Л.І., Бакуменко В.Д., Балашова Р.І., Барабанник Л.Б., Бичков О.О., Бондар І.К., Вознюк О.В., Ворожейкін І.Є., Лепьохін О.В., Лепьохіна І.О.,

Олейнікова Л.Г., Стеченко Д.М., Ушенко І.В., Череп А.В., Чупир О.М. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але незважаючи на значний науковий доробок вчених, питання соціально економічного розвитку підприємства залишаються недостатньо вивченими, що робить актуальним подальше вивчення даної проблематики.

Мета статті полягає у систематизації різних поглядів стосовно сутності поняття «соціально-економічний розвиток», концентруючи увагу на економічних і соціальних аспектах діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, Антошкіна Л.І., Бондар І.К., Стеченко Д.М., Ушенко І.В. під соціально-економічним розвитком вбачають характеристику динамічного стану підприємства, обумовленого цілями його функціонування і розвитку, який визначає «систему координат», в якому воно здійснює свою життєдіяльність [5, с. 167–168].

Череп А.В., Лепьохін О.В., Лепьохіна І.О., Олейнікова Л.Г. трактують соціально-економічний розвиток як здатність робітників підприємства пізнавати й створювати можливості, інтегруючи в просторі та часі процеси трансформації всіх видів ресурсів для виробництва матеріальних благ та послуг, єдність можливостей та процеси їх реалізації [7, с. 25].

Бичков О.О. наголошує на тому, що соціально-економічний розвиток – це здатність системи підтримувати певні темпи руху та утримувати рівновагу при зовнішніх збуреннях [3, с. 75].

Ворожейкін І.Є. соціально-економічний розвиток суспільства трактує як сукупність усіх наявних у його межах ресурсів – матеріальних і духовних, природних і трудових; як уже залучених в процеси суспільного виробництва і соціального розвитку, так і тих ресурсів, які можуть бути реалізовані та використані для зміцнення соціально-політичної стабільності, підвищення рівня якості життя населення, зростання ефективності галузей народного господарства [4, с. 45].

Результати проведеного дослідження теоретиків і практиків сутності поняття «соціально-економічний розвиток підприємства» наведено в таблиці 1.

Як стверджують дослідження, кожне з цих визначень підкреслює те, що соціально-економічний розвиток підприємства є доволі складним процесом, який передбачає: фінансову стабільність, збільшення обсягів виробництва та збуту, зростання економічної ефективності використання ресурсів підприємства, комфортні та безпечні умови праці персоналу та його соціальна захищеність.

Отже, дослідження існуючих точок зору вчених-економістів щодо визначення соціально-економічного розвитку різних систем дозволило сформувати наступне визначення сутності поняття «соціально-економічний розвиток підприємства». Соціально-економічний розвиток підприємства – це необоротна, спрямована, закономірна та позитивна зміна економічного стану та соціальної інфраструктури господарюючого суб'єкта, в результаті якої він переходить до принципово нового якісного стану.

Ознаками соціально-економічного розвитку підприємства, на нашу думку, слід вважати:

- в економічній сфері: економічний ріст – кількісний і позитивний бік розвитку економічної системи, що характеризується розширенням її масштабів (нарощення обсягів виробництва та реалізації продукції, розширення частки ринку, підвищення рівня доходів підприємства);

- структурні зрушення – це зміни, пов'язані з переходом до новітніх прогресивних технологій використання ресурсів, що сприяє покращенню кінцевих результатів діяльності підприємства: оновлення асортименту продукції чи послуг; впровадження інноваційних технологій в управлінні; нарощення обсягу капіталу підприємства; задоволення потреб споживачів завдяки підвищенню якості продукції чи послуг на підприємстві;

- у соціальній сфері: покращення організаційних комунікацій та соціально-психологічних відносин в процесі спільної праці на підприємстві; створення комфортних умов праці персоналу; належне стимулювання праці; формування корпоративної культури та етики бізнесу, що базується на принципах партнерства; забезпечення умов професійного розвитку персоналу завдяки підвищенню рівня освіти та професійної підготовки управлінського і виробничого персоналу [2, с. 6–7].

Безумовно, соціальний розвиток підприємства залежить від його економічного зростання, проте він є рушійною силою, що викликає якісні зміни в економіці, сприяє її загальному роз-

витку та розвитку людського капіталу через формування корпоративної культури. Тому соціально-економічний розвиток підприємства є незворотнім процесом, який забезпечує спонтанні чи керовані переходи від одного неповторного стану, що забезпечується неможливістю повного відтворення різноманітності, якості, кількості та сили впливу факторів, які його визначили, до іншого через процеси організаційних змін [8, с. 91].

На жаль, система соціального розвитку, адекватна ринковому середовищу, дотепер не створена через складні соціально-економічні та політичні процеси, що супроводжуються зростанням безробіття, зuboжінням значних верств населення, збільшенням заборгованостей по соціальних виплатах, соціальним розшаруванням суспільства, скороченням тривалості життя, що зрештою призвело до значних втрат у якості людських ресурсів.

Концепція соціально-економічного розвитку суспільства і окремого підприємства повинна включати дві основні складові – економічну та соціальну.

Економічна складова концепції розвитку заснована на теорії максимального потоку сукупного доходу, який може бути здійснений за умови збереження сукупного капіталу через використання обмежених ресурсів та використання природно-, енерго-, матеріалозберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно чистої продукції, мінімізацію, переробку та знешкодження відходів. До характерних ознак економічного розвитку підприємств можна віднести: фінансову стабільність, збільшення обсягів виробництва та збуту, зростання економічної ефективності використання ресурсів підприємства, наявність комфортних та безпечних умов праці персоналу та його соціальну захищеність.

Соціальна складова концепції розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціально-психологічної підсистеми, тобто трудового колективу і культурної підсистеми суспільства. У рамках концепції людського

Таблиця 1

Трактування терміна «соціально-економічний розвиток підприємства»

№ п/п	Трактування терміна	Автор
1	Під соціально-економічним розвитком розуміють характеристику динамічного стану підприємства, обумовлену цілями його функціонування та розвитку, а також феномен життя суспільства, який визначає «систему координат», в якому воно здійснює свою життєдіяльність	Антошкіна Л.І. [1, с. 167–168]
2	Соціально-економічний розвиток трактується як сукупність усіх наявних у його межах ресурсів – матеріальних і духовних, природних і трудових, тих, що вже залучені в процеси суспільного виробництва і соціального розвитку, і тих ресурсів, які можуть бути реалізовані та використані для зміцнення соціально-політичної стабільності, які будуть сприяти підвищенню рівня якості життя населення, зростанню ефективності галузей народного господарства	Ворожейкін І.Є. [4, с. 45]
4	Соціально-економічний розвиток як здатність робітників підприємства пізнавати й створювати можливості, інтегруючи в просторі та часі процеси трансформації всіх видів ресурсів для виробництва матеріальних благ та послуг, єдність можливостей та процеси їх реалізації	Череп А.В., Лепьохін О.В., Лепьохіна І.О. [7, с. 25]
5	Соціально-економічний розвиток – це здатність системи підтримувати певні темпи руху та утримувати рівновагу при зовнішніх збуреннях	Бичков О.О. [3, с. 75]
6	Соціально-економічний розвиток – це здатність керівництва підприємства забезпечувати довгострокове функціонування та досягнення стратегічних і тактичних цілей на основі використання системи наявних ресурсів	Барабанник Л.Б., Вознюк О.В. [2, с. 6]
7	Соціально-економічний розвиток підприємства визначає як незворотну, спрямовану та закономірну зміну системи на підставі реалізації властивих механізмів самоорганізації	Федулова Л.І. [6, с. 208]
8	Соціально-економічний розвиток підприємства – це якісні зміни в господарській діяльності підприємства, що призводять до появи принципово нових позитивних зрушень у його діяльності	Чупир О.М. [9, с. 108]

розвитку людина є не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані.

Важливі також і механізми взаємодії цих складових концепції соціально-економічного розвитку підприємства [5, с. 136].

Економічна і соціальна складові, взаємодіючи одна з одною, породжують такі нові завдання, як реалізація довгострокового економічного зростання підприємства та працівників, підвищення їхнього добробуту. Проте у разі надання першочергових пріоритетів змінам у технічній та економічній складових підприємство, як соціально-економічна система, гальмує свій соціальний розвиток, тим самим нагромаджуючи процеси саморуйнування в соціальному середовищі. Однією з проблем розвитку є наявність протиріч між економічними інтересами підприємства на ринку та інтересами соціального розвитку працівників. До таких проблем можна віднести потребу в витратах для забезпечення соціального розвитку персоналу і підприємства в цілому.

Головною метою вдосконалення соціального управління колективом є підвищення соціального ефекту та рівня соціальної ефективності функціонування підприємства. Ефективність соціального розвитку – характеристика соціального середовища підприємства, що виражає відповідність між впливом на персонал результатів соціальних заходів, у тому числі впровадження нових соціальних технологій, і витратами матеріально-фінансових й інших ресурсів на їхнє здійснення. Соціальна ефективність, її визначення й оцінка ґрунтуються на якісних показниках і визнанні пріоритетності соціальних цілей: чим більшою мірою той або інший захід сприяв рішенню конкретних соціальних проблем, тим він є більш соціально ефективним.

Від якості трудових ресурсів залежить ефективність використання матеріальних ресурсів підприємства. В свою чергу, соціальний розвиток підприємства передбачає забезпечення оплати, охорони, нормування праці, умови праці, соціальний захист і страхування робітників, а також підготовку та перепідготовку управлінського і виробничого персоналу.

На думку науковців, економічна та соціальна складові підприємства тісно пов'язані між собою, і тому важелі їх розвитку мають бути узгодженими і систематизованими [8, с. 136].

Першоосновою і джерелом соціально-економічного розвитку підприємства слід вважати різноманітні зміни внутрішньо-системного характеру та зміни, що виступають результатом взаємодії соціально-економічної системи з факторами оточуючого зовнішнього середовища. Ключовим моментом у даному процесі слід вважати протиріччя між обмеженими економічними ресурсами та необмеженістю економічних потреб людини.

На ефективність соціального розвитку промислових підприємств впливає ряд факторів, які поділяються на зовнішні і внутрішні.

До першої групи належать: рівень і ефективність соціального захисту населення з боку держави, рівень державної підтримки розвитку соціальної інфраструктури підприємств, доступність кредитних ресурсів, рівень податкового тиску.

Серед факторів другої групи є механізми формування і використання фонду соціального розвитку, застосовувана система оплати праці і матеріального стимулювання на підприємстві, ефективність економічного потенціалу підприємства, забезпеченість підприємства об'єктами соціальної інфраструктури, підвищення кваліфікації кадрів, управління соціальним

розвитком на підприємстві [4, с. 156].

Варто систематизувати фактори, за допомогою яких можна об'єктивно регулювати соціально-економічний розвиток підприємства (табл. 2) [3, с. 75].

Таблиця 2

Класифікація факторів, що впливають на соціально-економічний розвиток підприємства

Фактори	Внутрішні (мікроекономічні)	Зовнішні (макроекономічні)
Прямі	Ресурсний потенціал; виробничий потенціал; інноваційний потенціал; інфраструктурний потенціал; трудовий потенціал; фінансовий потенціал	Законодавство; грошово-кредитна політика; регіональна політика; податкова політика; інвестиційна політика
Непрямі	Споживчий потенціал; екологічний стан; кримінальний стан суспільства; рівень соціальної напруги суспільства	Політична ситуація; рівень міжрегіональних (міжнародних) зв'язків; нестабільна міжнародна ситуація

Систематизація соціальних зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на соціально-економічний розвиток підприємства (табл. 3).

Таблиця 3

Соціальні фактори впливу на соціально-економічний розвиток підприємства

Зовнішні соціальні фактори	Внутрішні соціальні фактори
Соціальна політика держави	Інноваційно орієнтована соціальна політика
Податкова політика держави	Система управління за результатами діяльності підприємства
Зайнятість населення	Корпоративна соціальна відповідальність
Система соціального захисту	Корпоративне пенсійне забезпечення
Система суспільних соціальних фондів	Інвестиційна активність
Соціальне партнерство	Соціальні комунікації
Засоби масової інформації	Корпоративна культура
Діяльність профспілок	Профспілки
	Інтелектуальний капітал

Соціальна складова розвитку підприємства регулюється програмами та методами підвищення якості трудового життя персоналу: режим роботи; організація та безпечні умови праці; справедлива заробітна плата; забезпечення житлом; охорона здоров'я; оздоровлення та відпочинок; надання соціальних послуг; доступ до культурних цінностей; виробнича демократія і організація самоуправління [2, с. 7].

При управлінні соціальним розвитком підприємства керівництву потрібно сформулювати специфічні цілі, визначити закономірності та принципи управління.

До основних цілей управління соціальним розвитком підприємства доцільно віднести: створення умов, що гарантують права і свободи працівників; забезпечення зростання культур-

ного і освітнього рівня працівників; створення безпечних умов праці і відпочинку персоналу; розвиток трудової, соціально-політичної, громадської і творчої активності працівників; соціальне нормування і регулювання працівників у колективі через формування колективних договорів і угод; залучення персоналу до інновацій і нововведень.

До закономірностей управління соціальним розвитком підприємства варто віднести наступні: пріоритет керівництва на виконання соціальних цілей; спеціалізація і кооперація праці за професійною спрямованістю; інтеграція роботи підрозділів і працівників на підприємстві; зростання інтелектуальності праці працівників.

Основними принципами управління соціальним розвитком повинні бути такі: системність, наукова обґрунтованість, демократизм, ефективність, конкуренція, мотивація, соціальна орієнтація управління, соціальна стабільність та соціальна відповідальність. Тому сучасними закономірностями управління соціальним розвитком підприємства повинні бути пріоритети соціальних цілей та зростання інтелектуалізації праці, а найважливішими принципами стають соціальне партнерство, соціальна відповідальність для досягнення стабільності колективу. А у періоди економічних і політичних криз, спаду обсягів виробництва і зменшення валового внутрішнього продукту управління соціальним розвитком має бути спрямоване на гарантування мінімального соціального забезпечення населення та персоналу підприємства.

Отже, рівень соціального розвитку колективів промислових підприємств у широкому значенні виражається сукупністю умов і відносин, що визначають життя, працю, побут та інтелектуально-культурний розвиток працівників даного підприємства, характеризує досягнутий у колективі на певний проміжок часу рівень задоволення різних потреб людей (не тільки фізичних, а й соціальних, інтелектуальних, духовних), а також визначає й оцінює реальні економічні джерела та соціально-правові гарантії забезпечення життєдіяльності й подальшого розвитку промислового колективу підприємства. Соціальні аспекти стимулювання персоналу підприємства спрямовані на зниження плинності персоналу, стимулювання працівників до ефективної і якісної праці, зниження профспілкової активності, запобігання стресам і конфліктам, залучення і закріплення на підприємстві кваліфікованих працівників.

Процес управління соціально-економічним розвитком підприємства охоплює чотири етапи: оцінювання конкурентного статусу підприємства і потенціалу соціально-економічного розвитку підприємства; вибір напрямів соціально-економічного розвитку; планування соціально-економічного розвитку; регулювання соціально-економічного розвитку підприємства.

Вибір напрямів соціально-економічного розвитку підприємства може стосуватися розроблення стратегічних напрямів розвитку основних видів діяльності підприємства, бізнес-процесів (технічна, технологічна диверсифікація), продукції (спеціалізація, товарна диверсифікація), споживачів (диверсифікація ринків збуту), персоналу (розвиток людського капіталу). На особливу увагу заслуговує вибір (зміна) виду діяльності, оскільки диверсифікація видів діяльності, як правило, супроводжується синергетичним ефектом. Необхідно визначити пріоритетні напрями, на які необхідно звернути пильну увагу, і фінансову підтримку керівництву.

При плануванні соціально-економічного розвитку трудового колективу підприємства керівництву і колективу під-

приємства необхідно розробити «План соціального розвитку колективу», що являє собою систему заходів, спрямованих на всебічний розвиток усіх членів колективу на основі здійснення прогресивних змін соціального складу працюючих, поліпшення умов життєдіяльності, формування і найбільш повного задоволення матеріальних і духовних потреб членів колективу. План соціально-економічного розвитку колективу підприємства передбачає наступні розділи:

1. Планування і вдосконалення соціальної структури колективу.
2. Поліпшення умов і охорони праці, зміцнення здоров'я працюючих.
3. Поліпшення житлово-побутових і соціально-культурних умов працюючих та членів їх сімей.
4. Планування виховної роботи в колективі і підвищення трудової та громадської активності всіх членів колективу.

Проте план не є догмою через вплив внутрішніх і зовнішніх змінних, тому регулювання плану соціально-економічного розвитку колективу підприємства є об'єктивною необхідністю.

Висновки. Таким чином, в статті досліджено погляди науковців на сутність поняття соціально-економічного розвитку підприємства, уточнено власне розуміння терміна «управління соціально-економічним розвитком» підприємства в умовах ринку, що передбачає взаємозв'язок двох найважливіших складових (підсистем) – економічної і соціальної, які є взаємозалежними одна від одної. У процесі дослідження визначено та систематизовано фактори внутрішнього і зовнішнього середовища, що впливають на планування соціально-економічного розвитку підприємства. Саме соціально-економічний розвиток підприємства, що функціонує в умовах конкурентного ринку, зможе забезпечити ефективне управління та підвищення їх конкурентоспроможності. Тому система управління соціально-економічним розвитком вітчизняних підприємств різних організаційно-правових форм і форм власності потребує подальшого вдосконалення.

Література:

1. Балашова Р.І. Методологічні основи економічного розвитку туристичних підприємств на промисловій території : [монографія] / Р.І. Балашова ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті, Донецький ін-т турист. бізнесу. – Донецьк, 2012. – 266 с.
2. Барабанник Л.Б. Концепція корпоративної соціальної відповідальності бізнесу та її становлення в Україні / Л.Б. Барабанник, О.В. Вознюк // Вісник Дніпропетровської державної академії. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 1. – С. 5–11.
3. Бичков О.О. Соціально-економічні регулятори розвитку підприємства / О.О. Бичков // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 73–77.
4. Ворожейкин И.Е. Управление социальным развитием организации : [учебник] / И.Е. Ворожейкин. – М.: ИНФРА – М., 2011. – 176 с.
5. Управління соціально-економічним розвитком: держава, регіон, підприємство : [монографія] / Л.І. Антошкіна, І.К. Бондар, Д.М. Стеченко, І.В. Ушенко [та ін.] ; наук. ред. Н.В. Ушенко ; Бердян. ун-т менедж. і бізнесу. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 292 с.
6. Федулова Л.І. Технологічний розвиток економіки України / Л.І. Федулова. – К., 2006. – 628 с.
7. Економічний механізм регулювання розвитку промислового виробництва : [монографія] / А.В. Череп, О.В. Лепьохін, І.О. Лепьохіна, Л.Г. Олейнікова. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 352 с.
8. Чупир О.М. Економічні аспекти управління соціальним розвитком колективу підприємства : [монографія] / О.М. Чупир. – Х. : Тимченко А.М., 2010. – 201 с.

Биловол Р.И., Хомович В.М. Управление социально-экономическим развитием предприятия в рыночных условиях хозяйствования

Аннотация. В статье определены подходы теоретиков и практиков к сущности понятия «социально-экономическое развитие предприятия». Исследованы внешние и внутренние факторы, влияющие на регулирование социально-экономического развития предприятия. Определены, цели, закономерности и принципы управления социально-экономическим развитием и детализированы этапы процесса управления социально-экономическим развитием отечественных предприятий.

Ключевые слова: социальное развитие, экономическое развитие, социально-экономическое развитие предприятия, факторы, цели, закономерности и принципы управления социально-экономическим развитием, процесс управления социально-экономическим развитием предприятия.

Bilovol R.I., Hamovic V.M. Management of socio-economic development of the enterprise in market conditions

Summary. At going of theorists and practical workers is certain the article near the concept of essence «socio-economic development» of enterprise. External and internal factors, influencing on adjusting of socio-economic development of enterprise, are investigational. It is offered, aims, conformities to law and principles of management socio-economic development and the stages of process of management socio-economic development of domestic enterprises are gone into detail.

Keywords: socio development, economic development, socio-economic development of enterprise, factors, aims, conformities to law and principles of management socio-economic development, process of management socio-economic development of enterprise.

Бондаренко С.А.,*к.е.н., докторант,**старший науковий співробітник,**Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України*

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ПРИ ЦІЛЬОВОМУ УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті обґрунтовано застосування інтегративного підходу при цільовому управлінні інноваційним розвитком виноробних підприємств. Пропонується розширення змісту і якості діяльності систем управління підприємствами імплементацією функції цілепокладання і інноваційного розвитку у склад процесів управління. Для запровадження функції інноваційного розвитку і цілепокладання в якості структурних елементів системи управління запропоновано такий інструментарій, як дерево цілей управлінського забезпечення інноваційного розвитку підприємства і структурна модель інтегративної системи менеджменту.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, виноробні підприємства, інтегративна система менеджменту, цілепокладання, цільове управління.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення розвиток будь-якої економічної системи має спиратися на інноваційну платформу.

Інноваційна діяльність, незважаючи на її високий рівень ризикувості і невизначеності, розглядається як найважливіше джерело розвитку виноробного підприємства, що дозволяє підвищувати його конкурентоспроможність, а інновації є своєрідним індикатором ділової активності, що визначає, як швидко розвиваються перспективні сектори за умови сприятливого інноваційного та інвестиційного клімату. Інноваційна діяльність включає: виявлення проблем підприємства, здійснення інноваційного процесу, організацію інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність має носити плановий, цільовий характер. За оцінками дослідників [1; 2], лише 20–40% підприємств відносно успішно реалізують цільові задачі запланованої стратегії. Основні ризики недосягнення заданих стратегічних орієнтирів обумовлені такими причинами, як: а) вибір невірної стратегії; б) відсутність ефективного механізму управління реалізацією стратегії; в) ігнорування менеджментом стратегічних задач через прихильність до тактичного керівництва.

В такому випадку першочерговим стає питання вибору підходу, який би забезпечував гармонізацію відомих методів, що застосовуються у вирішенні окремих завдань управління, і виробленню на їх основі принципово нових інструментів створення та використання систем менеджменту підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади регулювання інноваційного розвитку економічних систем різного рівня досліджувалися такими науковцями, як І. Александров, О. Балацький, Б. Буркинський, Л. Мельник, Ю. Туниця, М. Хвесик, Є. Хлобистов та ін.

Дослідженням перспектив інноваційного розвитку промисловості присвячені праці багатьох дослідників. Значний внесок у вивчення даної проблематики зробили О. Амоша,

Т. Анкудович, В. Антонюк, В. Александрова, Ю. Бажал, В. Геєць, О. Жихор, О. Захарченко, А. Землякін, О. Новікова, А. Поручник, В. Семиноженко, Л. Федулова та ін.

Дослідження функцій управління в системі менеджменту підприємства представлені в працях Н. Мартиненко, І. Ансоффа, М. Мескона, Альберта М. Хедоурі, Р. Акоффа, Ф. Хміля, А. Аккера, О. Кузьміна, О. Мельник, А. Мазаракі, Т. Скрипко, А. Шегди та багатьох інших, однак не всі аспекти змісту управлінської діяльності на промислових підприємствах, особливо у напрямку цілепокладання, формування механізмів цільового управління інноваційним розвитком з'ясовано і обґрунтовано.

Таким чином, незважаючи на достатньо глибокі та вагомі наукові здобутки, проблема формування дієвого підходу до управління інноваційним розвитком підприємств з урахуванням галузевої специфіки, потребує подальшого дослідження і пошуку новітніх інструментів вирішення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основою функціонування будь-якої системи є наявність цілей. Характер і форма цілей діяльності підприємства як самостійної складної системи і цілі кожної із створюваних на підприємстві систем управління є ключовим моментом, що визначає їх результативність та ефективність.

З огляду на вищесказане, актуальним є обґрунтування та розробка основних положень застосування інтегративного підходу при цільовому управлінні інноваційним розвитком виноробних підприємств.

Мета статті полягає у формулюванні основних положень інтегративного підходу в системі сучасного менеджменту як платформи забезпечення цільового управління інноваційним розвитком виноробних підприємств.

Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1) визначити сутність категорії «цільове управління інноваційним розвитком виноробних підприємств»; 2) дослідити сутність інтегративності в системі менеджменту; 3) розробити та науково обґрунтувати інтегративний підхід при цільовому управлінні інноваційним розвитком виноробних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виноробна галузь не тільки України, а також всього світу переживає не найкращі часи. Так, спостерігається скорочення загальних площ насаджень виноградників, зменшується їхня урожайність, не дивлячись на доволі сприятливі агрокліматичні умови. Наслідком є загальне падіння економічної ефективності виробництва винограду та виноробної продукції.

Основними причинами дестабілізації розвитку галузі є відсутність системного підходу, в першу чергу з боку держави щодо раціонального управління за весь період незалежності України: відсутність плановості і закономірності закладання і розкорчовування виноградників без урахування природно-еко-

логічних факторів, безсистемність і нераціональність сортового складу виноградників, відсутність заходів забезпечення якості садивного матеріалу, недоступність для виробників сучасних технологій та загальний низький рівень агротехнічного стану виноградників.

Крім того, високий ступінь невизначеності середовища обумовлений політико-економічною кризою в Україні, нестабільністю та невизначеністю АР Крим, підписанням Угоди про асоціацію з ЄС. Важко спрогнозувати розвиток галузі в такому середовищі, адже за умови асоціації з ЄС необхідні заходи гармонізації вітчизняного та європейського законодавств, уточнення та вдосконалення багатьох принципових питань, у тому числі юридичних основ виноробства.

Виноробні підприємства України (без урахування тимчасово анексованої території Криму і Севастополя) в 2014 р. скоротили виробництво виноматеріалів на 27,4% порівняно з 2013 р. За 2014 р. виробництво виноматеріалів для шампанських та ігристих вин в Україні скоротилося на 14,5%, коньяку – на 21,9%. В той же час виробництво сировини для закладки на витримку столових вин скоротилося на 42,7%, криплених вин – на 2,6% [1].

Проблеми розвитку виноградарства і виноробства в Україні привели до значного дисбалансу імпорту-експорту винної продукції і сировини. Згідно з дослідженнями Громадської організації «Інститут розвитку аграрних ринків» (ІРАР) [2], у 2012–2013 рр. спостерігається тенденція до стрімкого зростання обсягів імпорту вина в Україну, особливо з Молдови, Грузії, Італії, Чилі та інших країн. Зростає імпорт як дешевих, так і дорогих вин.

У виробництві вітчизняної вино продукції використовуються імпортні виноматеріали та вина наливом, коньячні

спирти. З імпоротної сировини в різні роки виготовляється від 10 до 20% тихих вин, до 85% коньяків. Крім того, негативно впливає на внутрішній ринок вітчизняної винопродукції частка фальсифікованої продукції, яка оцінюється на рівні 30–41% [3].

Те, що відбувається на даний час у переробній промисловості України, є наслідком низької конкурентоспроможності продукції, яка випускається вітчизняними підприємствами та відсутності зваженого балансу «відкритість – протекціонізм» у політиці уряду як до, так і після вступу країни до СОТ [4].

Невідповідність інноваційного середовища міжнародним стандартам та несприятливий інноваційний клімат обумовлюють слабку конкурентну позицію України в умовах глобального інноваційного простору. Для порівняльної оцінки конкурентної позиції України у глобальному інноваційному середовищі доцільно використати результати розрахунку Глобального індексу інновацій INSEAD. У відповідності до опублікованого рейтингу, у 2014 р. Україна зайняла 63-тє місце серед 143 країн, при цьому значення індексу складає 36,26 [5]. Найнижчу оцінку отримали такі субіндекси: можливості та умови залучення інвестицій – 127-е місце, стан бізнес-середовища – 122-е місце, ступінь розвитку інфраструктури – 110-е місце, інтенсивність інноваційних зв'язків (у тому числі рівень розвитку кластерів та інтеграційна взаємодія науки, освіти і виробництва) – 105-е місце. Враховуючи думку міжнародних експертів, зазначені складові є найбільш проблемними факторами, що стримують інноваційний розвиток економіки, отже, важливо спрямувати першочергові зусилля на подолання цих бар'єрів та створення сприятливих умов реалізації національного інноваційного потенціалу.

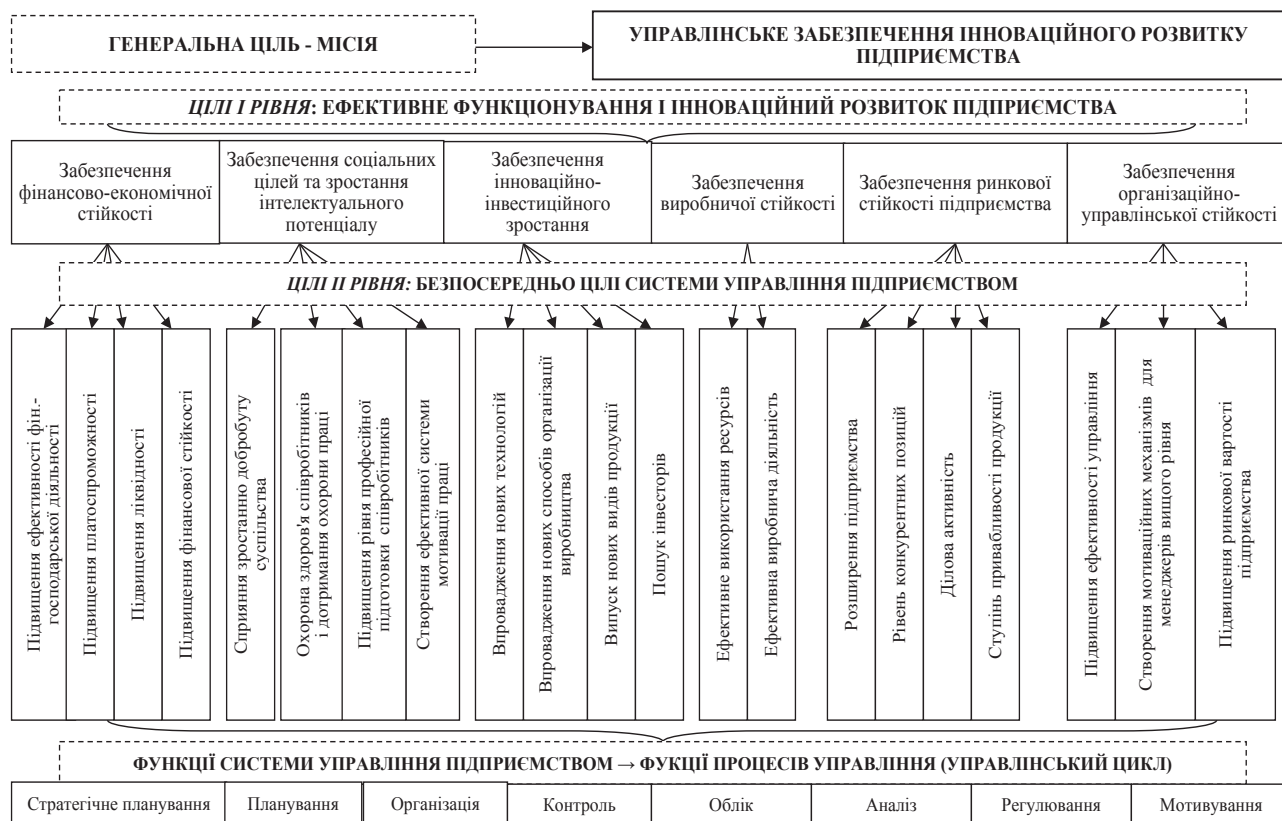

Рис. 1. Дерево цілей управлінського забезпечення інноваційного розвитку підприємства

Власна розробка

Збереження діючої моделі розвитку промислового сектора з орієнтацією на низькотехнологічні виробництва і експорт в перспективі може призвести до зниження конкурентних позицій національної економіки та подальшого нарощування технологічного відставання від розвинених країн.

Більшість підприємств виноградарсько-виноробного комплексу України потребують докорінного оновлення матеріально-технічної бази, оскільки умови конкурентної боротьби вимагають впровадження сучасного високопродуктивного устаткування і новітніх технологій, широкого залучення наукового та кадрового потенціалу. На жаль, через скорочення фінансування галузевої науки більшість із науково-дослідних і проектно-конструкторських інститутів харчової промисловості знаходяться на межі виживання. Через відсутність державної підтримки, за даними Департаменту продовольства Мінагрополітики України, щорічно чисельність науково-технічних працівників скорочується приблизно на 15%, погіршилася вікова структура науковців: середній вік дослідників становить 48 років [6].

Стратегія підвищення конкурентоспроможності виноробних підприємств передбачає їх орієнтацію на інноваційний розвиток, оскільки інновації є єдиним унікальним ресурсом підприємства, ключовою компетенцією, яку вкрай складно скопіювати конкурентам [7].

Формування основ стратегії інноваційного розвитку виноробного підприємства передбачає постановку і досягнення певних цілей, а також виконати структуризацію проблем, побудувавши для їх вирішення дерево цілей (рис. 1).

Організація реалізації процесів управління інноваційним розвитком підприємства передбачає тісний взаємозв'язок у використанні системного, процесного і функціонального підходів в управлінні у процесах їх сумісної (інтегративної) дії.

Інтегративність, або інтегративний підхід, означає підхід до побудови та функціонування цілісної системи менеджменту, заснований на гармонізації теоретичних концепцій і практичного інструментарію в галузі управління.

В рамках інтегративного підходу реалізується збалансована управлінська діяльність, що дозволяє оптимізувати вертикальні і горизонтальні зв'язки, посилити взаємодію всіх елементів системи менеджменту з метою досягнення синергійного ефекту при прийнятті управлінських рішень для отримання основних результатів діяльності підприємства. Мета інтегративної системи менеджменту підпорядкована загальним цілям діяльності підприємства і представляє собою створення комплексу умов для максимального досягнення всіх цілей підприємства та виконання збалансованих вимог споживачів і всіх зацікавлених сторін.

Поряд з визначенням цілей системи необхідною умовою її існування і розвитку є формулювання вимог і принципів, які розділені за ознакою «зовнішньої» і «внутрішньої» спрямованості.

Основними вимогами до інтегративної системи менеджменту є надійність, оперативність дії, простота і максимальна орієнтація на досягнення цілей системи.

Інтегративне управління для виноробного підприємства означає напрямок управлінського впливу – на інтеграцію з іншими бізнес-суб'єктами, які є в даному випадку

партнерами. Інтеграція такого роду являє для підприємства ряд додаткових конкурентних переваг:

- дозволяє агрегувати інвестиційний та інноваційний потенціал учасників ринкової мережі;
- забезпечує зниження рівня конкуренції, доцільне з точки зору інтересів конкуруючих суб'єктів, і підвищення їх конкурентоспроможності;
- дає можливість для широкого використання інструментів бенчмаркінгу;
- створює умови для виробничо-технологічної кооперації (в її територіальному аспекті);
- дозволяє досягти узгодженості в методах просування виробленої продукції в різні споживчі сегменти.

Крім того, інтегративне управління можна інтерпретувати як управління процесами внутрішньогалузевої та міжгалузевої інтеграції.

Слід виділити наступні позитивні сторони інтеграції:

- розширення можливостей для спеціалізації, концентрації і комбінування виробництва;
- можливість комплексного використання галузевого і міжгалузевого потенціалу;
- можливість використання дослідної та проектної баз;
- можливість створення власних галузевих виробничих і управлінських систем, розробки та успішного застосування загальних для галузевих і міжгалузевих комплексів методів управління;
- більш повне інформаційне обслуговування цих комплексів;
- можливість їх узгодженого організаційного та нормативно-правового забезпечення тощо.

Важливо підкреслити, що перша і друга трактовки не суперечать одна одній. Вони забезпечують єдність територіального та галузевого аспектів інтеграції господарюючих суб'єктів в бізнес-середовище.

Крім того, інтегративне управління можна характеризувати як спосіб управління, заснований на концепції маркетинг-менеджменту. Якщо в перших двох випадках розглядалася об'єктна інтеграція управління, що охоплює об'єкти територіального чи галузевого рівня, то в даному випадку розглядається функціонально-управлінська інтеграція.

Стратегія за таких умов може стати точкою опори – вона завжди допоможе сформувати систематизований погляд «з майбутнього» на сьогоднішній день, підкаже, які вибрати критерії оцінки поточної ситуації.

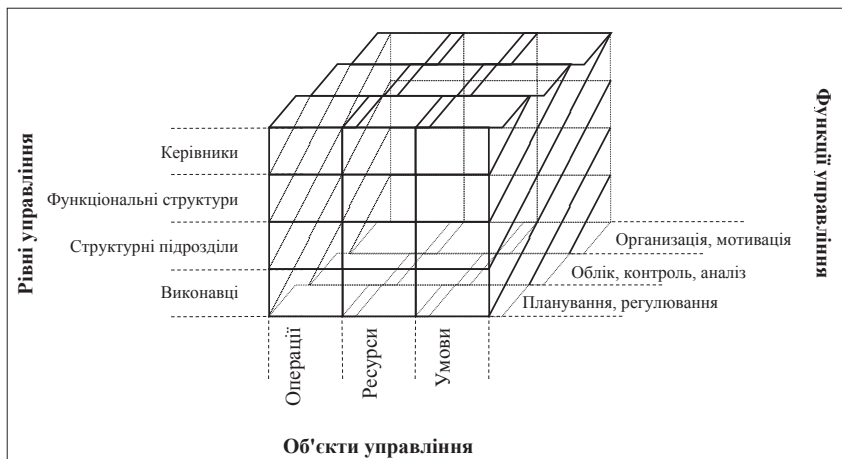

Рис. 2. Структурна модель інтегративної системи менеджменту

Джерело: побудовано на основі [8]

Функціонування інтегративної системи менеджменту як цілісного утворення передбачає наявність певної структури, що об'єднує окремі складові системи.

Внутрішня структура інтегративної системи менеджменту є результатом її побудови та функціонування, що передбачає використання трьох ознак (напрямів) її об'ємного розгортання: предметного, ієрархічного та функціонального. Вони відіграють роль свого роду координатних осей просторового формування системи (рис. 2). Структурування системи в пропонувані площинах здійснювалося на підставі систематизації інформації щодо основних вимог зацікавлених сторін до складових якості діяльності підприємства та їх гармонізації з вимогами до побудови окремих систем менеджменту на основі міжнародних стандартів. Предметна ознака забезпечує поділ на блоки, які різним чином позиціоновані щодо поняття якості діяльності організації, тобто формування та реалізацію стратегії розвитку підприємства.

Виділення предметних блоків забезпечує, по-перше, структурування складових якості діяльності підприємства, а по-друге, відповідає переліку основних об'єктів управління, прийнятих у традиційній практиці і тому в методичному плані є пріоритетним. Пропонувані блоки при діленні системи менеджменту по предметній ознаці, з позиції автора, є основними і мають значення для всіх без винятку підприємств (організацій). Крім того, щодо саме цих об'єктів, останнім часом здійснюється формування автономних систем менеджменту, чому значною мірою сприяє розширення вимог зацікавлених сторін до різних аспектів діяльності підприємства. Предметний блок моделі відкритий для включення до нього інших об'єктів управління, що відбивають специфіку діяльності підприємств і поставлені перед ним цілі.

Застосування функціональної ознаки поділу системи управління діяльністю підприємства проявляється у виділенні блоків, кожен з яких забезпечує реалізацію основних управлінських процесів (функцій) за ієрархічною ознакою, доопрацьованих і доповнених з урахуванням відповідних принципів і вимог міжнародних стандартів та системи управління.

Висновки. Проведений аналіз динаміки виноробних підприємств показав, що основними проблемними аспектами галузі є низький рівень конкурентоспроможності виноробної продукції. Причинами цього є експортно-імпорتنний дисбаланс, не виважена державна політика щодо виноробної галузі. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що на сьогоднішній день підняти виноробну галузь можливо лише її орієнтацією на інноваційний розвиток, причому інновації повинні бути комплексними, такими, що охоплюють всі функціональні сфери діяльності підприємства.

Пропонується розширення змісту і якості діяльності систем управління підприємствами імплементацію функції цілепокладання та інноваційного розвитку у склад процесів управління. Для запровадження функції цілепокладання та інноваційного розвитку в якості структурних елементів системи управління запропоновано такий інструментарій, як дерево цілей управлінського забезпечення інноваційного розвитку підприємства і структурна модель інтегративної системи менеджменту.

Виділені функції цілепокладання і інноваційного розвитку у складі процесів управління можуть бути покладені в основу розробки інтегративно-векторно-цільової концепції інноваційного розвитку підприємства на основі системного підходу та формування комплексного економіко-організаційного механізму регулювання інноваційного розвитку підприємства, що і буде предметом подальших розробок.

Література:

1. Украинские виноделы в 2014 г. сократили производство вино-материалов на 27,4% [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://interfax.com.ua/news/economic/244544.html>.
2. Основні проблемні питання виробництва вина в Україні. Доповідь Громадської організації «Інститут розвитку аграрних ринків» Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.amdi.org.ua/uk/home/about-amdi.html>.
3. Вина виноградні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helpiks.org/3-52197.html>.
4. Промисловість і промислова політика України-2013: актуальні тренди, виклики, можливості: наук.-аналіт. доповідь / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразька [та ін.] ; за заг. ред. В.П. Вишневського ; НАН України, Ін-т економіки пром-ті. – Донецьк, 2014. – 200 с.
5. The Global Competitiveness Report 2014-2015 / Full Data Edition, World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Benchmarking Network [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
6. Харчова промисловість України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.prestigeme-dia.com.ua/project/agro.
7. Харчова та переробна промисловість. Галузевий огляд, підготовлений АТ«ЕрстеБанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.business.ua/upload/analytics/Food%20and%20Beverage.pdf.
8. Коробейников О. Интеграция стратегического и инновационного менеджмента / О. Коробейников, А. Трифилова [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru>.

Бондаренко С.А. Интегративный подход при целевом управлении инновационным развитием винодельческих предприятий

Аннотация. В статье обосновано применение интегративного подхода при целевом управлении инновационным развитием винодельческих предприятий. Предлагается расширение содержания и качества деятельности систем управления предприятиями имплементацией функции целеполагания и инновационного развития в состав процессов управления. Для введения функции инновационного развития и целеполагания в качестве структурных элементов системы управления предложен такой инструментарий, как дерево целей управленческого обеспечения инновационного развития предприятия и структурная модель интегративной системы менеджмента.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационное развитие, винодельческие предприятия, интегративная система менеджмента, целеполагание, целевое управление.

Bondarenko S.A. Integrative approach to the management of innovative development target wineries

Summary. The article substantiates the use of an integrative approach to the management of innovative development target wineries. Broadening the content and quality of the activities of enterprise management systems Implementation of goal-setting function and innovative development of the management processes. For the introduction of the innovative features of goal setting and as structural elements of the proposed management tools such as wood management objectives to ensure the development of innovative enterprises and structural model of the integrative management system.

Keywords: innovation, innovation, innovation development, wineries, integrative management system, goal-setting, goals management.

*Герасименко Ю.С.,**к.е.н., викладач,**Харківський національний аграрний університет
імені В.В. Докучаєва*

СТАЛІСТЬ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Анотація. У статті узагальнено основні положення сталості розвитку сільського господарства як стратегічний напрям його трансформаційних змін. Проаналізовано стратегічний процес як засіб досягнення економічної сталості розвитку господарств. Розглянуто такі поняття, як «розвиток», «сталий розвиток», «стійкість», «економічна сталість». Виділено фактори стратегічного розвитку.

Ключові слова: сталість розвитку, агропродовольча система, фактори сталого розвитку, сільське господарство.

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України є однією з найважливіших складових економічної системи, сталість розвитку якого багато в чому визначає характер функціонування економіки держави в цілому. Значне підвищення ефективності аграрного виробництва, забезпечення його сталого розвитку та розширеного відтворення є необхідними умовами для забезпечення продовольчої та екологічної безпеки держави. Отже, актуальність і доцільність дослідження проблем сталого розвитку аграрного сектора обумовлені значимістю завдань врівноваженого функціонування економічної, екологічної та соціальної системи, особливим статусом агропродовольчої сфери у вітчизняному господарському комплексі, а також зростаючим потенціалом конкурентоздатності продукції на світовому продовольчому ринку.

У даний час в аграрному секторі економіки в наявності значні протиріччя, диспропорції, втрати, невикористані можливості і навіть злочинні схеми землекористування та реалізації сільгосппродукції. В таких умовах пошук нових підходів і нових методів удосконалення діяльності підприємств АПК, формування механізмів та інституційних змін в системі набуває високого значення.

Проблема формування механізму економічного забезпечення сталого розвитку аграрної сфери вітчизняної економіки в контексті раціонального використання та відтворення природних ресурсів розглядається в аграрній економічній науці як складний структурний механізм уточнення складових і зв'язків, в якому задіяні фактори підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теоретико-методологічного обґрунтування сталого розвитку як наукової категорії та розробці практичних рекомендацій присвячено наукові дослідження закордонних та вітчизняних вчених: Білоруса О.Г. [1] Блауга М., Гуторова О.І. [2] Боулінга Б., Маліка М.Й. [3], Мельника Л.Г. [4], Олійника О.А. [5], Павлова О.І. [6], Стельмашука А.М. [7], Шияна Д.В. [8], Шубравської О.В. [9] та ін.

Однак, незважаючи на значне наукове опрацювання, проблема забезпечення сталого розвитку залишається відкритою.

Зокрема, дискусійними є питання одночасного забезпечення економічної і соціальної, економічної і екологічної складових сталого розвитку аграрних систем та їх підсистем в умовах глобалізації тощо.

Мета статті полягає в узагальненні основних положень концепції «сталого розвитку», її складових частин, факторів, що впливають на ефективне функціонування сільського господарства та заходів покращення екологічного стану природного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея сталого розвитку виникла як реакція на першу енергетичну кризу 1972–1973 рр., яка змусила світову громадськість всерйоз заговорити про деградаційні глобальні проблеми – обмеженість природних ресурсів, продовольчу незабезпеченість бідних країн, швидке руйнування природного довкілля, зростаючі природні та антропогенні ризики життю і здоров'ю самої людини тощо.

У 1980 р. за ініціативою ЮНЕП було розроблено «Всесвітню стратегію охорони природи». В документі визначалися головні стратегічні цілі щодо вирішення питань охорони довкілля та вказано, що: вирішення питання охорони природного навколишнього середовища вимагає багато часу і зусиль; без об'єднання зусиль окремих урядів і народів (національних стратегій) поставлена задача не може бути вирішеною; цілі, спрямовані на вирішення екологічних проблем, повинні не тільки міститися в державних планах та програмах соціально-економічного розвитку, але й відповідати загальносвітовим нормативам і вимогам. На жаль, на протязі наступних років діяльність в цьому напрямку не набула активізації і не дала очікуваного результату.

У травні 1982 р. в Найробі проходила Асамблея ООН, яка була присвячена 10-річчю Стокгольмської конференції. У Найробській декларації підкреслювалось, що прийнятий у 1972 р. план дій виконано частково, а Стокгольмська конференція не привернула належної уваги громадськості щодо усвідомлення масштабів екологічних проблем, викликаних стрімким економічним зростанням. Також було вказано на факт посилення антропогенного навантаження на довкілля, що відбувається внаслідок продовження нерегульованого використання ресурсів, що, окрім того, викликає соціальну напруженість в суспільстві.

З метою активізації роботи щодо виконання поставлених завдань в 1983 р. було прийнято рішення про створення Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку. Комісія у 1987 р. опублікувала доповідь «Наше спільне майбутнє». Саме із виходом у світ цієї доповіді термін *sustainable development*, який російською мовою переведено як «устойчивое развитие», а українською мовою – як «сталий розвиток», набув значного поширення [10].

Згідно з доповіддю, сталість (*sustainability*) – це впорядкування технічних, наукових, екологічних, економічних і соціальних ресурсів таким чином, щоб утворена внаслідок цього

система могла підтримувати еколого-економічну ситуацію в стані рівноваги у часі і просторі.

Однак інертність мислення та недалекоглядна оцінка гострих еколого-економічних проблем вилились у досить запізню реакцію людства на нові глобальні виклики – лише в червні 1992 р. на конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку в м. Ріо-де-Жанейро був прийнятий документ «Порядок денний на XXI століття». Він мав стати міжнародним планом дій із забезпечення сталого розвитку, включивши в себе понад сто програмних сфер. Однак більшість країн світу практично не виконують задекларовані принципи сталого розвитку. Як відмічає Білорус О., «...практична реалізація прийнятої в Ріо-де-Жанейро концепції безперервного розвитку не має серйозного успіху, бо вона нашоується на велику кількість невирішених глобальних проблем» [11, с. 98]. Існують також серйозні труднощі із науковим забезпеченням концепцій сталого розвитку, які зумовлені значними відмінностями національних економік і ситуативних особливостей різних країн.

Особлива роль в програмах сталого розвитку відводиться аграрному сектору, де саме земля, водні ресурси і ландшафтні угруповання знаходяться у виробничо-експлуатаційному режимі і тому зазнають постійних змін, в тому числі й достатньо руйнівних. Тому стабільний розвиток АПК має виняткове суспільне значення, яке, окрім того, зумовлено безальтернативною роллю агропродовольчої системи у забезпеченні життєдіяльності населення світу в цілому і кожної країни окремо. Розвиток країн в економіко-соціальному значенні і розвиток аграрного сектора економіки – це не паралельні, а взаємообумовлені процеси, в яких інтегратором є само поняття «розвиток».

Згідно з визначенням, розвиток – це неперервний, спрямований, закономірний зміни матеріальних та ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність всіх трьох вказаних ознак виділяє процеси розвитку серед інших змін: зворотність змін характеризує процеси функціонування (циклічність, відтворення постійної системи функцій); відсутність закономірності притаманно випадковим процесам катастрофічного типу; при відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватись, а тому процес втрачає характерну для розвитку єдину внутрішню взаємопов'язану лінію. Термін «устойчивый» у тлумачному словнику Ожегова С.І. визначається як такий, що тримається міцно, не падає, твердий [12, с. 841]. В «Большой Советской Энциклопедии» «устойчивость» застосовано по відношенню до різного роду систем, згідно з якою – це здатність системи нормально функціонувати і протистояти різного роду неминучим впливам. Сучасний тлумачний словник української мови під редакцією Дубічинського В.В. визначає поняття «сталий» як такий, що не припиняється, не переривається, триває весь час [13, с. 673]. Поняття «стойкий» в словнику Ожегова С.І. розтлумачується як міцний, непохитний, твердий. Термін «стабільний» – як сталий, незмінний, стійкий, або міцний, сталий, постійний [12, с. 24]. Отже, слова «сталий», «стійкий», «стабільний» є нехай і не повними, але синонімами, тісно спорідненими, зблокованими за основною їх сутнісною характеристикою. Але якщо їх розглядати по відношенню до терміну «розвиток», головними ознаками якого є спрямованість, закономірність змін, перехід з одного стану в інший, перехід від простого до складного, від старого до нового, то стає зрозумілим, що поняття «стійкий» і «стабільний» суперечать суті поняття «розвиток».

За визначенням Шубравської О., «агропродовольча система, яка стало розвивається, здатна досить швидко й адекватно...

реагувати на можливі виклики свого внутрішнього і зовнішнього середовища, забезпечуючи вихід продукції заданої якості у необхідних умовах... Така система успішно адаптується до мінливих умов усередині країни і за її межами...» [14, с. 63].

Складність реалізації політики забезпечення сталого розвитку агропродовольчої системи полягає в тому, що економічний та соціальний вимір сталості в частині збереження сільських населених пунктів – це здебільшого відмінні об'єкти, на які спрямовуються регуляторні зусилля. Як справедливо відмічає Могильний О., «потрібно остаточно... чітко розділити політику щодо підтримки сільського господарства як виду підприємницької діяльності та регіональну політику щодо розвитку сільських територій. Саме такий підхід запроваджено у країнах – членах ЄС, де на аграрну і регіональну політику направляється 80% спільного бюджету (або майже по 40% на кожен з них)» [15].

Природоохоронна, аграрно-економічна політика і політика розвитку сільських територій теж знаходяться в складних відношеннях. Маємо виходити з того, що загрозою існуванню сільських територій є відтік сільського населення в місто. Але хоча це і відповідає загальносвітовій тенденції урбанізації, однак залишити цей процес без регулювання є досить небачним. Наше селянство – це архетип української ідентичності, носій самобутньої культури, традицій, мови, християнських цінностей. Воно становить потужний соціальний пласт, втрата якого загрожує Україні перетворенням на випробувальний полігон чужих контрверсійних ідеологій. Як підкреслює Юрчишин В., «творячи націю, селянин передавав і передав їй хліборобський дух – одну із найприкметніших національно-генетичних рис українства... Втрачаючи селянство, країна втрачає не тільки національно-генетичні хліборобські традиції, а й своє національно-генетичне праякоріння. А це вже безпосередня загроза національній пам'яті» [16].

Отже, і в цьому питанні «стабільність» і «розвиток» входять в протиріччя, яке необхідно постійно вирішувати, ошадно і обачливо вводити зміни. На небезпечність і одночасно необхідність змін в аграрній підприємницькій філософії звертають увагу ряд авторитетних вітчизняних науковців – Молдаван Л., Бородіна О., Юрчишин В., Пасхавер Б., Прокопа І., Шубравська О., Осташко Т. [17].

Позааграрні бізнес-структури, маючи кошти і користуючись низькою оцінкою виробничих активів сільськогосподарських підприємств, скуповують їх, вкладаючи в такий спосіб свій капітал. Поступово відбувається напівлегальний процес концентрації земельних ресурсів у їх руках. В ринкових умовах, максимально експлуатуючи земельні ресурси та орієнтуючись на зовнішні потреби, представники великого бізнесу нехтують вимогами соціальної відповідальності перед суспільством і в разі непередбачених ситуацій можуть так само швидко покинути аграрний бізнес, як вони в нього ввійшли. На відміну від них малі та середні організаційні форми сільськогосподарських товаровиробників, по-перше, своїм існуванням забезпечують багатокладність аграрного бізнесу, що суттєво знижує ймовірність продовольчих шоків, по-друге, більш зорієнтовані на внутрішні ринки і більш зацікавлені у відновленні родючості земель і збереженні екосистеми. Отже, комбінація «великий – сталий» аграрний бізнес має бути розроблена, нормована і реалізована не як організаційно конкретна модель, а як регульована система цивілізованих відношень в аграрному секторі. Це питання (створення такої комбінації) на даний час не вирішено, і економічна аграрна наука його обминути не може,

оскільки його «невирішеність» є бар'єром сталого розвитку сільського господарства.

Світова економічна теорія у різні періоди обґрунтувала різноманітні моделі економічного розвитку, але вони у своїй більшості ліберальні, засновані на вільному розвитку ринкової структури та мінімальній участі держави в управлінні економікою. Головним регулятором економічних процесів виступають механізми ринкових відносин і вільна конкуренція. Такі моделі допустимі і продуктивні для розвинених країн, але не підходять для нестійких трансформаційних систем, до яких відноситься й Україна.

Для України при формуванні механізму сталого розвитку в аграрному секторі важливо на першому етапі більш повно задіяти інструменти державного регулювання (через закони, відомчі нормативи, системи державного контролю, екологічні обмеження та ін.). Стратегічне завдання в агросекторі полягає і в розбудові балансових відношень, що потребують розрахункових темпів росту, ведення граничних (порогових) показників запасу міцності системи, мінімізації витрат і економії ресурсів.

Сталий розвиток включає такі три основні складники: економічний розвиток, соціальний прогрес, екологічну стійкість. Взаємозв'язок економічної, соціальної і екологічної складових обумовлює необхідність забезпечення рівних можливостей для сьогоденного і прийдешнього поколінь в частині використання природних ресурсів. Принцип сталого розвитку економіки активує перехід від ресурсоємних до екологічно чистих технологій, наукоємних і автоматизованих виробництв, орієнтованих на збереження природних ресурсів і навколишнього середовища, стимулює кардинальне підвищення економіко-екологічної ефективності суспільного виробництва і якості життя та добробуту населення.

Досягти науково обґрунтованих, нормативних результатів можливо за рахунок активізації інноваційного процесу та використання новітніх технологій. В агросекторі інноваційний підхід охоплює технічну базу, агротехнології, насінництво, біотехнологічні процеси. Цільовий напрямок виробництва з використанням «ощадних» і «м'яких» заходів впливу на виробництво сільгосппродукції є випуск біологічно чистої продукції. В світі надзвичайно швидко зростають потреби в такій продукції, оскільки вона виконує функцію оздоровлення суспільства, а це зараз проблема номер один світової спільноти. В Україні така сфера діяльності має всі перспективи: вітчизняна органічна продукція вже завойовує ринки.

Висновки. Початок третього тисячоліття характеризується чітким проявленням нових тенденцій у цивілізаційному розвитку, загальною основою яких є новий масштаб і швидкість розповсюдження в суспільній практиці наукових знань, що вимагає зміну відношення до природи і природних ресурсів, трансформацію економіки в модель ринку, що регулюється, вихід в пріоритети здоров'я людини і умов життя.

Підтримуючи концепцію сталого розвитку в системі сільського господарства, підкреслюємо, що головною метою розвитку є не короткострокове, а довгострокове економічне зростання. У міжнародному співтоваристві все більшу підтримку знаходить концепція не просто досягнення зростання будь-якою ціною, а по механізми «високоякісного зростання».

Сталий розвиток сьогодні розглядається як один з центральних напрямів розвитку всього суспільства. Він включає в себе органічне поєднання економічного, соціального та екологічного розвитку. Всі ці три елемента мають першочергове значення для розвитку аграрної сфери нашої держави. Особливо

слід наголосити на останніх двох складових сталого розвитку, яким в середовищі сільського проживання і ведення господарства приділяється менше уваги, чим в системах міської агломерації. Це, з одного боку, зумовлено відірваністю багатьох аграрних структур від життя сільських общин, а з іншого – прагненням великого агробізнесу отримати прибутки, не звертаючи уваги на вимоги збереження нормативного стану екологічного середовища. Остання проблема стосується в першу чергу збереження родючості ґрунтів через оптимізацію галузевої структури сільського господарства та посівних площ, виробництва органічної продукції, подолання бідності сільського населення.

В проведеному дослідженні завдання забезпечення сталого розвитку пов'язується з інноваційною політикою, формуванням збалансованої системи агробізнесу, впровадженням екологічних програм.

Література:

- Білурус О.Г. Глобальний сталий розвиток : [монографія] / О.Г. Білурус, Ю.М. Мацейко. – К. : КНЕУ, 2006. – 488 с.
- Гуторов О.І. Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика : [монографія] / О.І. Гуторов. – Харків : Едена, 2010. – 405 с.
- Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 51–55.
- Соціально-економічний потенціал устойчивого розвитку : [учебник] / Под. ред. проф. Л.Г. Мельника и проф. Л. Хенса. – Сумы : Университетская книга, 2007. – 1120 с.
- Олійник О.В. Економічний механізм сталого розвитку сільськогосподарських підприємств : [монографія] / О.В. Олійник, Г.С. Морозова. – Х. : Міськдрук, 2012. – 272 с.
- Павлов О.І. Сталий розвиток та безпека агропродовольчої сфери України в умовах глобалізації: виклики : [монографія] / О.І. Павлов, М.А. Хвесик, В.В. Юрчишин [та ін.] ; за ред. О.І. Павлова. – Одеса : Астропринт, 2012. – 760 с.
- Стельмашук А.М. Мале підприємство – основа сталого розвитку сільських територій / А.М. Стельмашук // Сталий розвиток економіки. – 2010. – № 2. – С. 54–59.
- Шиян Д.В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільського господарства : [монографія] / Д.В. Шиян. – Харків : ХНАУ, 2011. – 349 с.
- Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України / О.В. Шубравська. – К. : Ін-т економіки НАН України, 2002. – 204 с.
- Артеменко В.Б. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В.Б. Артеменко // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 90–97.
- Глобалізація і безпека розвитку : [монографія] / О.Г. Білурус, Д.Г. Лук'яненко [та ін.] ; за ред. О.Г. Білуруса. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
- Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова ; Российская академия наук, Институт русского языка им. В.В. Виноградова ; 4-е изд., доп. – М. : ИТИ Технологии, 2006. – 994 с.
- Сучасний тлумачний словник української мови: 50 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х. : Школа, 2006. – 832 с.
- Шубравская Е. Устойчивое экономическое развитие: понятие и направление исследований / Е. Шубравская // Экономика Украины. – 2005. – № 5. – С. 36–42.
- Могильний О. Реалії та парадокси аграрної політики / О. Могильний // Економіка України. – 2008. – № 12(170). – С. 39–44.
- Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2011. – № 2(196). – С. 87–99.
- Молдаван Л. Аграрний сектор: час принципово змінити орієнтири розвитку / Л. Молдаван [та ін.] // Дзеркало тижня. – 2010. – № 26. – С. 1.

Герасименко Ю.С. Устойчивость развития сельского хозяйства как стратегическое направление его изменений

Аннотация. В статье обобщены основные положения устойчивости развития сельского хозяйства как стратегическое направление его трансформационных изменений. Проанализирован стратегический процесс как средство достижения экономической устойчивости развития хозяйств. Рассмотрены такие понятия, как «развитие», «устойчивое развитие», «устойчивость», «экономическая устойчивость». Выделены факторы стратегического развития.

Ключевые слова: устойчивость развития, агропродовольственная система, факторы устойчивого развития, сельское хозяйство.

Gerasimenko Y.S. Sustainability of agriculture development as the strategic direction of its changes

Summary. The main items of agriculture development sustainability as the strategic direction of its transformation changes are generalized in the article. The strategic process as the means to achieve economic sustainability of farms development is analyzed. Such concepts as «development», «sustainable development», «sustainability», «economic sustainability» are considered in this work. The factors of strategic development are also singled out.

Keywords: development sustainability, agricultural and food system, sustainable development factors, agriculture.

Костіна К.В.,

аспірант кафедри економіки агропромислових формувань,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛОГІСТИКИ ЗБУТУ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Анотація. У статті систематизовано поняття «збутова логістика» та запропоновано визначення збутової логістики в агробізнесі, обґрунтовано необхідність оцінки логістики збуту на підприємствах АПК та систематизовано показники збутової діяльності підприємства. Розглянуто методику визначення ефективності логістики збуту за допомогою методу збалансованої системи показників.

Ключові слова: логістика, збутова логістика, оцінка логістичної діяльності, ефективність збутової логістики, агропромисловий комплекс, збалансована система показників.

Постановка проблеми. З метою прийняття оптимальних управлінських рішень усім бізнес-процесам, що відбуваються на підприємстві, має бути надана обґрунтована оцінка. До таких важливих напрямів, що, безумовно, слід оцінювати, належить збутова логістика, яка є частиною загальної логістичної системи підприємства. Відповідно, у кожного підприємства АПК має бути на озброєнні система показників, що дасть змогу адекватно оцінити його логістику збуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням показників логістичного управління займалося чимало вчених, таких як Гаджинський А.М., Пономарьова Ю.В., Гурч Л.М., Кислий В.М., Біловодська О.А., Мочерний С.В., Балабанов Л.В., Окландер М.А. та ін. Проте у дослідженнях науковців

немає однозначного підходу до оцінки ефективності збутової логістики підприємств АПК.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Адекватна оцінка збутової логістики підприємств АПК є важливою для аграріїв, що диктує сучасний етап розвитку економіки. Це спричинено як посиленням конкуренції на ринках, так і підвищенням вимог споживачів до якості товарів і сервісного обслуговування. Тому постає питання систематизації показників оцінки логістики збуту й формування методики ефективності її оцінки.

Мета статті полягає у дослідженні існуючих праць вчених за даною проблематикою, їх систематизації й формуванні методики оцінки ефективності збутової логістики підприємств АПК в контексті ринкових умов в аграрному секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що сільське господарство має ряд особливостей, які пронизують майже всі економічні процеси в агробізнесі. Зокрема, вони впливають і на збутову логістику, що в першу чергу пов'язано з властивостями сільськогосподарської продукції. Безумовно, для покращення роботи підприємств АПК, підвищення ефективності їхньої збутової діяльності слід досліджувати й вивчати особливості збутової логістики в сільському господарстві. У таблиці 1 ми пропонуємо декілька її визначень.

Таблиця 1

Різні тлумачення поняття «збутова логістика»

Визначення	Автор
1. Комплекс взаємопов'язаних функцій, що реалізуються в процесі розподілу матеріального потоку між різними оптовими покупцями, включаючи діяльність з планування, контролю та управління транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і нематеріальними операціями, здійснюваними в процесі доведення готової продукції до споживача відповідно до його інтересів і вимог	Балалаев А.С. [1, с. 35]
2. Являє собою частину загальної логістичної системи, що забезпечує раціоналізацію фізичного просування продукції до споживача.	Баско І.М. [2, с. 167]
3. Наука (діяльність) про планування, контроль і управління транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і нематеріальними операціями, здійснюваними в процесі доведення готової продукції до споживача відповідно до інтересів і вимог останнього, а також передачі, зберігання та обробки відповідної інформації	Гаджинський А.М. [3, с. 197]
4. Комплекс взаємозв'язаних функцій, що реалізуються в процесі розподілу матеріального потоку між різними гуртовими покупцями, тобто в процесі гуртового продажу товарів	Смирчинський В.В. [4]
5. Невід'ємна частина загальної логістичної системи, яка забезпечує найбільш ефективну організацію розподілу виробленої продукції. Вона охоплює весь ланцюг системи розподілу: маркетинг, транспортування, складування та ін.	Анікін А.Г. [5, с. 183]
6. Комплексне планування, управління та фізичне опрацювання потоку готових виробів у супроводі необхідного інформаційного, фінансового та сервісного потоків від моменту здачі-приймання товарів з виробництва до замовника (споживача) з метою оптимізації витратних та часових характеристик зазначеної частини матеріального і нематеріального потоків	Кислий В.М., Біловодська О.А. [6, с. 164]

Джерело: власна розробка

Узагальнивши економічні терміни, наведені в таблиці 1, ми можемо виокремити основні риси збутової логістики:

- комплекс взаємопов'язаних функцій, що реалізуються в процесі розподілу матеріального потоку [1; 4; 6];
- частина загальної логістичної системи підприємства [2; 5];
- включає діяльність з планування, контролю та управління транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і нематеріальними операціями [1; 3; 6];
- забезпечує раціоналізацію фізичного просування продукції до споживача із задоволенням його інтересів і вимог [1-3];
- забезпечує найбільш ефективну організацію розподілу виробленої продукції [5; 6].

Враховуючи основні риси збутової логістики, виокремлені з таблиці 1, а також особливості логістики в агробізнесі, ми пропонуємо визначати «збутову логістику в агробізнесі» як частину загальної логістичної системи підприємств АПК, що включає діяльність з планування, контролю та управління логістичними операціями збуту на підприємстві, а також забезпечує задоволення попиту з оптимальними затратами, враховуючи при цьому особливості, пов'язані з виробництвом, складуванням, зберіганням й транспортуванням аграрної продукції.

Ми вважаємо, що затрати мають бути саме оптимальними. Згідно з Академічним тлумачним словником, поняття «оптимальний» означає той, який найбільше відповідає певним умовам, вимогам; найкращий із можливих [7, с. 732]. Це пов'язано з вимогами ринкового середовища, наприклад, підприємство може нести додаткові витрати для утримання або підвищення своєї конкурентоспроможності у довгостроковому періоді. Таким чином, можливе виникнення додаткових витрат на сервісне обслуговування, якісніше, ніж у конкурентів, або ж на транспортування товарів за збитковим маршрутом.

На відміну від існуючих трактувань запропоноване визначення дає можливість більш комплексно розкрити сутність збутової логістики, враховуючи три складові: організаційні моменти логістики збуту на підприємстві, задоволення потреб споживача, а також розкриття суті збутової логістики з позицій підприємств АПК, зважаючи на невід'ємні особливості аграрного сектора економіки.

Розробка й дослідження нових напрямів оцінки збутової діяльності підприємства, безумовно, є важливою для аграрної науки. В залежності від специфіки діяльності, розміру підприємства й інших факторів можливі різні варіанти організації логістики на підприємствах АПК:

- 1) відсутність логістичної служби, але розподіл логістичних функцій між іншими підрозділами;
- 2) окрема посада логіста, прикріплена до певного підрозділу;
- 3) наявність логістичної служби;
- 4) окрема логістична компанія в структурі підприємства;
- 5) аутсорсинг.

Отже, ми можемо оцінювати ефективність логістичної компанії в цілому, ефективність логістичної служби в складі підприємства, або ж розраховувати окремі логістичні показники, якщо підприємство не має такого підрозділу. Але, не дивлячись на різницю у варіантах організації, всі підприємства здійснюють оцінку збутової логістики.

Враховуючи усі спроби вивчення методик та систематизації показників оцінки логістичної діяльності, зокрема й збутової логістики, вітчизняна наука не має універсальної методики

комплексної оцінки логістики збуту в аграрних підприємствах. Тому важливим є подальше дослідження й поглиблення знань з даної проблематики. Наприклад, автори Кислий В.М., Біловодська О.А. та інші вважають, що в межах визначення економічної ефективності логістики можна виділити такі методологічні підходи.

1. Функціональна ефективність логістики вимірюється як корисний економічний ефект (кількість випущеної продукції, обсяг виконаних логістичних послуг, величина отриманого прибутку і т. п., а також виявляється у високому рівні організації виробництва і, як результат, в економії матеріальних і фінансових ресурсів). Так, ефект логістики може вимірюватися оптимальним рівнем таких натуральних показників: рівень запасів; час проходження матеріалів логістичним ланцюгом; тривалість циклу виконання замовлення; якість та рівень сервісу; час реакції на претензії споживачів тощо.

2. Порівняння результатів, досягнутих у процесі функціонування логістичної системи, і витрат на їхнє досягнення дає більш повне судження про ефективність логістики запасів. Таким інтегрованим показником може виступати показник, що являє собою відношення економічного ефекту, отриманого в результаті реалізації логістичної концепції, і капіталу, інвестованого в логістику.

3. Для кількісної оцінки економічної категорії ефективності слід використовувати відносний показник – коефіцієнт ефективності функціонування матеріального потоку в логістичному ланцюзі. Побудова показників ефективності базується не на відношенні «ефект/витрати», а на відношенні «фактичний ефект потенційний / можливий ефект»:

$$K_e = E_f / E_o, \quad (1)$$

де E_f – фактичний ефект, одержаний від функціонування матеріального потоку в логістичному ланцюзі за розглянутий період часу, грн./од. продукції;

E_o – максимально досяжний (потенційний) ефект, що може бути отриманий у конкретних умовах виробництва за той самий відрізок часу при оптимізації матеріального потоку, грн./од. продукції [6, с. 247–249].

Існує й інший підхід, згідно з яким система показників, які б дозволяли визначати якість здійснення всіх основних функцій підприємства АПК через рівень виконання бізнес-процесів і їх відповідність стратегічним цілям даного суб'єкта господарювання, мала б передбачати три рівні:

- показники першого рівня – стратегічні показники, які повинні забезпечувати контроль та управління стратегією підприємства, його ринкові позиції та відповідність розвитку стратегічним цілям суб'єкта господарювання;
- показники другого рівня – тактичні показники, найбільш вагомі показники якості бізнес-процесів першого рівня (поставання, збут, планування тощо);

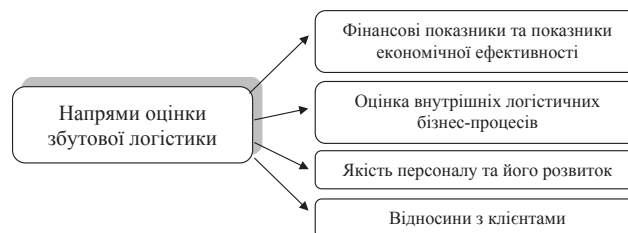

Рис. 1. Оцінка збутової логістики за напрямками

Джерело: власна розробка

- показники третього рівня – оперативні показники. Фактично це мають бути своєрідні паспорти, які забезпечують контроль якості виконання оперативних процесів, що формують бізнес-процеси першого рівня і складають ланцюжок їх доданої вартості [8].

Погоджуючись з наведеними думками інших авторів, ми пропонуємо оцінювати ефективність збутової логістики

на підприємствах АПК за допомогою методу збалансованої системи показників. Основною метою застосування збалансованої системи показників є забезпечення кількісної та якісної узгодженості між різними показниками, що допомагають цілісно визначити успішність діяльності підприємства. Вона комплексно характеризує всю діяльність підприємства та надає

Таблиця 2

Оцінка логістики збуту за напрямом «фінансові показники та показники економічної ефективності»

Показник	Формула	Одиниці виміру	Особливості показника
Частка доходу від стабільних клієнтів за рік	Дохід від стабільних клієнтів / дохід від реалізації * 100	%	Підприємство застосовує власний критерій поділу клієнтів, наприклад, стабільний – той, що залишився на другий рік. Функцію збору інформації щодо розподілу доходу накопичує відділ маркетингу чи відділ збуту
Частка доходу від залучених клієнтів за рік	Дохід від залучених клієнтів / дохід від реалізації * 100	%	
Обсяг реалізації на 1 працівника відділу збуту	Обсяг реалізації готової продукції / кількість працівників відділу збуту	г. о. / чол	Показник розраховується з метою порівняння в динаміці або з іншими підприємствами
Частка логістичних витрат на збут у загальних витратах підприємства	Витрати на збут / загальні витрати підприємства	%	Характеризує вагомість витрат на збут у структурі загальних витрат
Коефіцієнт виконання плану збуту	(Фактичний обсяг збуту – запланований обсяг збуту) / запланований обсяг збуту	к	Важкість розрахунку полягає у наявності планів, а також у їх коректності
Рентабельність інвестицій в збутову логістику	(Чистий прибуток / сума інвестицій в збутову логістику) * 100 %	%	Для розрахунку необхідний збір інформації на первинному рівні
Рентабельність каналу збуту	(Прибуток по каналу збуту – витрати на збут (транспортні, повернення браку, зберігання, інші)) / витрати на збут * 100 %	%	Показник демонструє вигідність каналів збуту, застосовується з метою їх порівняння

Джерело: розроблено автором на основі [6; 8; 9]

Таблиця 3

Показники оцінки логістики збуту за напрямом оцінки внутрішніх логістичних бізнес-процесів

Показник	Формула	Одиниці виміру	Особливості показника
Частка замовлень, виконаних несвоєчасно, в т. ч. з об'єктивних причин	Кількість не своєчасно виконаних замовлень (в т. ч. з об'єктивних причин) / загальна кількість замовлень * 100	%	Відноситься до показників надійності. До об'єктивних причин можна віднести несвоєчасне постачання сировини, або аварійні ситуації
Частка браку з вини виробника	Кількість бракованих товарів / загальна кількість товарів * 100	%	Показник надає інформацію про загальну роботу підприємства і роботу системи контролю якості товарів
Частка порушення термінів доставки, в т. ч. з об'єктивних причин	Кількість доставок з порушенням терміну (в т. ч. з об'єктивних причин) / загальна кількість доставок * 100	%	Слід звернути увагу, що затримка доставки можлива з об'єктивних причин (затори) й суб'єктивних причин, тобто з вини виробника
Частка повернень	Кількість повернень / загальна кількість замовлень * 100	%	Демонструє кількість рекламаций і готовність підприємства до їх усунення
Швидкість комплектування замовлення	Фактичний час комплектування замовлення – нормативний час / нормативний час комплектування	к	Показники демонструють якість роботи персоналу й розраховуються з метою порівняння
Швидкість виконання навантажувально-розвантажувальних робіт	Фактичний час навантажувально-розвантажувальних робіт – нормативний час / нормативний час навантажувально-розвантажувальних робіт	к	
Оцінка структури витрат на логістику збуту	Витрати на певний бізнес-процес / загальні витрати на збут * 100	%	Розраховується з метою пошуку резервів щодо оптимізації їх розміру. Розрахунок потребує якісного збору інформації на первинному рівні

Джерело: розроблено автором на основі [6; 8; 9]

Показники оцінки логістики збуту за напрямом якості і розвитку персоналу

Показник	Формула	Одиниці виміру	Особливості показника
Частка кваліфікованого персоналу відділу збуту	Кількість кваліфікованого персоналу відділу збуту / загальна кількість персоналу відділу збуту * 100	%	Підприємство має визначити критерій кваліфікації, наприклад, обов'язкова вища освіта, наявність у торгового агента психологічної освіти тощо
Частка витрат на навчання працівників відділу збуту	Сума витрат на навчання працівників відділу збуту / сума витрат на навчання працівників підприємства * 100	%	Розраховується з метою порівняння витрат на навчання працівників різних підрозділів або з іншими підприємствами
Рівень віддачі інвестицій в навчання працівників відділу збуту	Грошова виручка від реалізації / витрати на навчання працівників відділу збуту	к	Проблемою є визначення різниці зміни грошової виручки до інвестицій і після. Адже виручка може зрости за рахунок інших факторів
Коефіцієнт плинності кадрів	(Кількість працівників, що звільнилися протягом певного періоду – неминуче звільнені) / середньооблікова кількість працівників за відповідний період	к	Показує незадоволеність працівників робочими умовами або незадоволеність власника виробничою поведінкою працівника
Кількість виконаної конкретної роботи (замовлень, скомплектованих партій тощо) на 1 працівника	Загальна кількість виконаної конкретної роботи (замовлень, скомплектованих партій тощо) / кількість працівників на виконанні цієї роботи	шт. / люд	Показник демонструє якість роботи персоналу й розраховується з метою порівняння

Джерело: розроблено автором на основі [6; 8; 9]

Таблиця 5

Показники оцінки логістики збуту за напрямом роботи з клієнтами

Показник	Формула	Одиниці виміру	Особливості показника
Частка стабільних клієнтів	Кількість стабільних клієнтів / загальна кількість клієнтів * 100	%	Показники характеризують, наскільки споживачі задоволені роботою підприємства. Для розрахунку необхідна наявність бази даних клієнтів
Частка залучених клієнтів	Кількість залучених клієнтів / загальна кількість клієнтів * 100	%	
Частка клієнтів, що залишилася на наступний рік	Кількість клієнтів, що залишилася на наступний рік / загальна кількість клієнтів * 100	%	
Витрати на залучення нових клієнтів	Сума витрат на пошук нових клієнтів / загальні збутові витрати * 100	%	До основних витрат на залучення нових клієнтів відносяться витрати на різні види реклами
Надійність поставок	Кількість виконаних поставок / загальна кількість запланованих поставок	к	Характеризує, наскільки підприємство дотримується умов постачання
Швидкість обслуговування клієнтів	Кількість своєчасних поставок / загальна кількість поставок	к	Необхідне накопичення первинної інформації, наприклад, за допомогою телефонування клієнтам
Частка скарг на замовлення	Кількість замовлень, на які поскаржилися / загальна кількість замовлень * 100	%	Характеризує рівень сервісного обслуговування та якості продукції. Для отримання інформації необхідне опитування
Швидкість реакції на претензії клієнтів	Час реакції підприємства на скаргу / час реакції конкурентів на скаргу	к	Демонструє швидкість підприємства виправляти недоліки в роботі
Гнучкість виконання замовлення	Кількість виконаних спеціальних замовлень / кількість спеціальних замовлень * 100	%	Демонструє, як підприємство реагує на нестандартні замовлення або на короткий час їх виконання
Гнучкість терміну доставки	Час доставки спеціальних замовлень / час доставки звичайних замовлень * 100	%	Демонструє, як підприємство реагує на запити споживача щодо пришвидшення часу доставки
Гнучкість оплати	Сума оплати в розстрочку / загальна сума оплати * 100	%	Демонструє здатність підприємства пропонувати вигідні для споживача умови оплати
Широта асортименту	Кількість позицій які в продажу / загальна кількість позицій	к	Характеризує популярність товару серед споживачів. Розраховується по кожному клієнту окремо

Джерело: розроблено автором на основі [6; 8; 9]

інструмент, засіб та метод управління діяльністю, інформацію про стратегію й методи її втілення [9, с. 13].

Розвиваючи цю думку, ми пропонуємо оцінювати збутову логістику за чотирма напрямками, зображеними на рисунку 1.

Розглянемо більш детально напрями оцінки збутової логістики, пропонуючи по кожному з них конкретні показники. Залежно від стратегічних цілей бізнесу та від конкретної мети, що поставлена керівництвом для відділу збуту, у кожному випадку слід обирати оптимальний набір *фінансових показників*, що дозволить збирати інформацію з необхідного ракурсу. Але не слід забувати, що реальну оцінку цього напрямку ми отримаємо лише при комплексному аналізі показників даної групи (табл. 2).

Щоб здійснити *оцінку збутової логістики за напрямом оцінки внутрішніх логістичних бізнес-процесів*, кожне підприємство залежно від його специфіки має визначити ті бізнес-процеси, які є пріоритетними для контролю. Приклади показників оцінки внутрішніх логістичних бізнес-процесів наведено в таблиці 3.

На жаль, у вітчизняній економіці напрям *оцінки логістики збуту за напрямом якості і розвитку персоналу* є менш популярним, наприклад, за фінансовий. Далеко не всі підприємства його застосовують, хоча вивчення якісного складу кадрового персоналу організації, продуктивності його роботи, методів стимулювання дасть змогу виявити резерви покращення діяльності даного напрямку. Показники оцінки логістики збуту за напрямом якості і розвитку персоналу розглянуто в таблиці 4.

Оцінка логістики збуту за напрямом роботи з клієнтами є різноплановою. Тому оцінити її ми можемо за допомогою показників надійності роботи, стабільності, швидкості, гнучкості. Якісне управління роботою з клієнтами є фактором підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах. Приклади показників оцінки логістики збуту за напрямом роботи з клієнтами наведено в таблиці 5.

Слід зазначити, що деякі показники можуть дублюватися між напрямками, що залежить від розміру підприємства чи специфіки їх організаційної структури або виду діяльності. Наприклад, показники транспортної логістики можуть переплітатися при оцінці збутової й транспортної логістики підприємства.

Висновки. Застосовуючи запроповану методику, кожне підприємство має визначити оптимальний набір показників, що дасть змогу реально оцінити результати функціонування його збутової логістики. Таку оцінку слід здійснювати систематично й порівнювати її результати в динаміці, а також з результатами діяльності інших підприємств. Таким чином, керівники підприємств зможуть здійснювати контроль на оперативному, тактичному й стратегічному рівнях.

Перспективою подальших досліджень є розробка й поглиблення методики оцінки збутової логістики в розрізі різних варіантів її організації на підприємствах, зокрема, в залежності від розміру й специфіки діяльності.

Література:

1. Балалаев А.С. Основы логистики : [учеб. пособ. к практ. курсу] / А.С. Балалаев, Е.В. Королищук. – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2012. – 128 с.
2. Логістика : [навч. посіб.] / І.М. Баско, В.А. Бороденя, І.О. Карпенко [та ін.] ; під ред. д-ра екон. наук, проф. І.І. Полещук. – Мінськ : БГЕУ, 2007. – 431 с.
3. Гаджинский А.М. Логистика : [учебник] / А.М. Гаджинский ; 19-е изд. – М. : Дашков и К, 2010. – 484 с.
4. Смирчинський В.В. Логістика : [навч.-метод. посіб.] / В.В. Смирчинський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – 221 с.
5. Аникин А.Г. Логистика : [учеб. пособ.] / А.Г. Аникин. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 325 с.
6. Кислий В.М. Логістика: теорія та практика : [навч. посіб.] / В.М. Кислий, О.А. Біловодська, О.М. Олефіренко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 360 с.
7. Словник української мови : в 11 т. Т. 5. – К., 1974. – С. 732.
8. Струк Н. Система збуту підприємств АПК: визначення показників логістичного управління / Н. Струк // Науковий клуб Sophus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_5_2011_11_15_16/sistema_zbutu_pidpriemstv_apk_viznachennja_pokaznikiv_logistichnogo_upravlinnja/7-1-0-165 (дата звернення 9.10.2015 р.).
9. Малярець Л.М. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства : [наукове видання] / Л.М. Малярець, А.В. Штереверя. – Харків : ХНЕУ, 2008. – 188 с.

Костина Е.В. Методика определения эффективности логистики сбыта предприятий АПК

Аннотация. В статье систематизировано понятие «сбытовая логистика» и предложено определение сбытовой логистики в агробизнесе. Обоснована необходимость оценки логистики сбыта на предприятиях АПК и систематизированы показатели сбытовой деятельности предприятия. Рассмотрена методика определения эффективности логистики сбыта с помощью метода сбалансированной системы показателей.

Ключевые слова: логистика, сбытовая логистика, оценка логистической деятельности, эффективность сбытовой логистики, агропромышленный комплекс, сбалансированная система показателей.

Kostina K.V. The method of determining the efficiency of marketing logistics of agro-industrial enterprises

Summary. The concept of «marketing logistics» is systematized and the definition of marketing logistics in agrobusiness is offered, the need of an assessment of logistics of sale at the agricultural complexes enterprises is proved and indicators of marketing activity of the enterprise are systematized in the article. Also, the technique of determination the efficiency of logistics of sale by means of method of balanced system of indicators is considered.

Keywords: logistics, the marketing logistics, an assessment of logistic activity, the efficiency of market in logistics, the agro-industrial complex, Balanced Scorecard.

Сигида Л.О.,

*к.е.н., асистент кафедри маркетингу
та управління інноваційною діяльністю,
Сумський державний університет*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕВІРКИ МАРКЕТИНГОВИХ КАНАЛІВ НА ВІДПОВІДНІСТЬ СПЕЦИФІЦІ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті запропоновано підхід до здійснення перевірки маркетингових каналів на відповідність специфіці інноваційної продукції підприємства. Встановлено, що остаточний вибір маркетингових каналів для розподілу інноваційної продукції доцільно здійснювати серед альтернатив існуючих каналів на основі їх перевірки за рядом критеріїв. Обґрунтовано, що за результатами перевірки для розподілу інноваційної продукції підприємство може обрати існуючий маркетинговий канал без змін, існуючий канал після його модифікації або новий спеціально розроблений канал. Визначено, що вибір маркетингового каналу інноваційної продукції серед сукупності альтернатив, що потребують модифікації або заміни на нові, здійснюється на основі визначення оптимального співвідношення результатів від використання цих каналів та витрат на приведення їх у відповідність до специфіки інновацій.

Ключові слова: маркетинговий канал, інноваційна продукція, придатність, критерій, розподіл.

Постановка проблеми. На сьогодні роль маркетингових каналів як в економіці загалом, так і для окремих виробників та споживачів поступово зростає. На це звертає увагу російський учений Кірюков С.І. [7], який зазначає, що тільки грамотно побудована і керована система маркетингових каналів дозволяє доводити товар до споживача, переконуючи його в тому, що даний товар – найкращий з усіх існуючих на ринку аналогів. Відповідно до цього, варто зазначити, що вибір маркетингових каналів для розподілу продукції на кожному підприємстві має відбуватися дуже ретельно та старанно. Це пов'язано з тим, що правильно обрані маркетингові канали підвищують шанси інноваційної продукції на ринковий успіх та сприяють доведенню до цільового ринку навіть недостатньо ефективної інноваційної продукції, а перспективна інновація може зазнати провалу, якщо будуть вибрані хибні канали для її розподілу.

Вибір підприємством маркетингових каналів при формуванні системи розподілу залежить від сфери його діяльності, ринків, на яких воно функціонує, специфіки продукції, що виробляється, обраної стратегії дій, а також від рівня інноваційної активності. За умови, що підприємство займається інноваціями, особливо важливим стає питання вибору маркетингових каналів, через які найдоцільніше здійснювати розподіл саме інноваційної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом усе більшу увагу вчених привертають питання, що стосуються розподілу продукції та її ефективного доведення до споживачів. Так, питання, що розкривають сутність, значення та структуру маркетингової політики розподілу, розкриті в працях таких учених, як Біловодська О.А. [1], Павленко А.Ф. [12],

Петруня Ю.Є. [13], Примаков Т.О. [14] та ін. Питання управління маркетинговими каналами розподілу знайшли своє відображення в наукових працях таких учених, як Гладун П.П. [3], Горчелс Л., Марієн Е., Уест Ч. [4; 5], Крикавський Є.В. [9], Наумов В.М. [11], Скляр О.М. [17], Ель-Ансарі А.І., Кофлан Е.Т., Штерн Л.В. [18]. А дослідженню питань, пов'язаних із вибором маркетингових каналів, приділяли увагу такі вчені, як Герцик В.А. [2], Дуепенко Н.Г., Харічкова Є.В. [6], Корольчук О.П., Сиваненко Г.П., Торопков В.М. [8], Лугунова Д.О., Котова М.В. [10], Самородов В.Б., Тютюнникова І.А. [15].

Проте аналіз праць показав, що сьогодні недостатньо розробленим залишається питання визначення придатності маркетингових каналів до розподілу інноваційної продукції.

Мета статті полягає в розробці підходу до здійснення перевірки маркетингових каналів на відповідність специфіці інноваційної продукції підприємства та визначенні на цій основі придатності каналів до її розподілу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У попередніх дослідженнях нами було визначено, що вибір маркетингових каналів для розподілу інноваційної продукції на промисловому підприємстві відбувається у чотири стадії [16]: діагностика фактичного стану маркетингової політики розподілу підприємства; оцінка існуючих маркетингових каналів підприємства; їх перевірка на відповідність інноваційній продукції за критеріальною базою та остаточний вибір, а також контроль ефективності використання цих каналів у часі. Кожна із зазначених стадій формує підґрунтя для наступної. Так, оцінка існуючих маркетингових каналів підприємства крім того, що дозволяє визначити їх стан (за результатами оцінки маркетингові канали підприємства можуть займати одне з положень: лідер, челенджер, послідовник, збирач, елімінант [16]) та виявити, наскільки доцільним є їх утримання та використання на підприємстві в наступних періодах, також слугує ще однієї меті – є базою для виявлення серед існуючих маркетингових каналів, тих, які доцільно застосовувати саме для розподілу інноваційної продукції, тобто допомагає визначити, який маркетинговий канал підприємства найбільше підходить до розподілу пропонованої інновації. Це є можливим здійснити шляхом перевірки маркетингових каналів на відповідність специфіці інноваційної продукції.

Узагальнена блок-схема алгоритму перевірки каналів, виділених на основі попередньо проведеної оцінки, на відповідність специфіці інноваційної продукції, подана на рис. 1. Відповідно до неї відбувається співставлення особливостей самої продукції з умовами, що забезпечуються каналами, за групою критеріїв: 1) відповідність комплексної характеристики маркетингового каналу рівню новизни продукції; 2) цільовий ринок інноваційної продукції та ринок, на якому діє канал; 3) відповідність інноваційної продукції асортименту, що роз-

поділяється через канал; 4) заходи з просування інноваційної продукції; 5) готовність учасників каналу до розподілу інноваційної продукції; 6) ризик розподілу інноваційної продукції через маркетинговий канал.

Перехід між блоками алгоритму здійснюється за допомогою запитів «так» і «ні». До перевірки залучаються фахівці досліджуваного підприємства, які займалися розробленням

інноваційної продукції, та спеціалісти відділів збуту та маркетингу, а також безпосередні учасники досліджуваних каналів.

Перевірку маркетингових каналів за вказаними критеріями необхідно здійснювати завжди, коли приймається рішення щодо виробництва і розподілу інноваційної продукції. Виконання всіх критеріїв перевірки (рис. 1) свідчить про високу придатність існуючих маркетингових каналів до розподілу

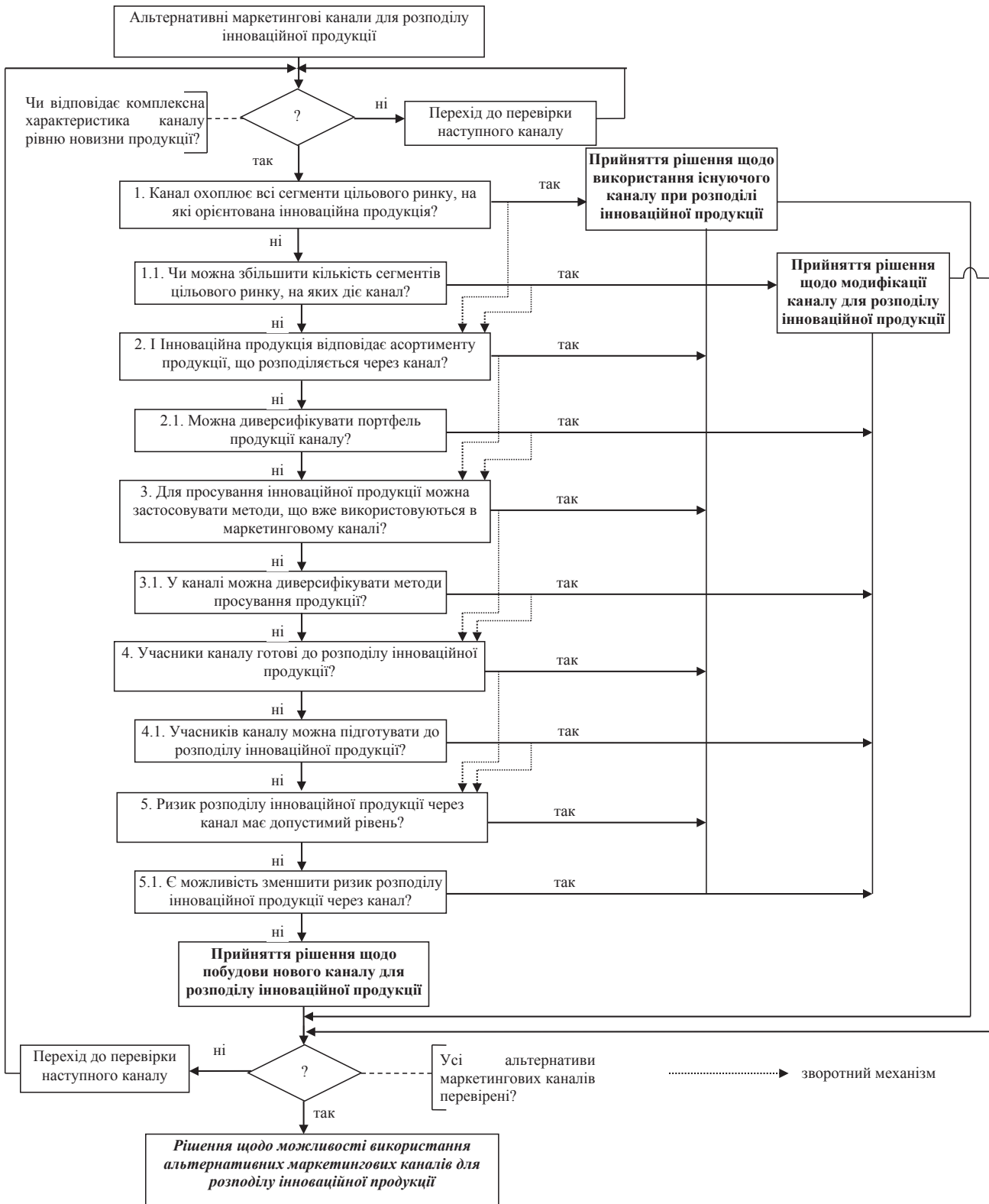

Рис. 1. Блок-схема алгоритму перевірки маркетингових каналів на відповідність специфіці інноваційної продукції

інновацій і визначає можливість їх використання без змін та, відповідно, вимагає найменших витрат і зусиль. Невідповідність каналів окремим критеріям перевірки за умови, що є можливість їх покращити, говорить про середню придатність, тоді як відсутність такої можливості свідчить про низьку придатність і визначає, відповідно, необхідність модифікації каналів та заміни їх на нові спеціально розроблені канали. У першу чергу для розподілу інноваційної продукції вибираються канали, що готові до використання без змін. Якщо серед альтернатив є лише канали, що потребують модифікації або заміни на нові, виникає необхідність конкретизувати рішення щодо напрямків модифікації та варіантів розроблення нових.

У разі переходу до блоку «Прийняття рішення щодо модифікації маркетингового каналу» за кожним критерієм, за яким маркетинговий канал не відповідає інноваційній продукції, визначаються заходи, виконання яких дозволить привести канал у відповідність до її специфіки, тобто підвищити придатність каналу. Орієнтовний перелік додаткових витрат на підвищення придатності каналів до розподілу інноваційної продукції шляхом їх модифікації, а також результатів від їх використання, подано в таблиці 1.

Перехід до блоку «Нові канали» (рис. 1) означає, що використання існуючих маркетингових каналів або їх модифікація не забезпечить достатньої придатності для розподілу інноваційної продукції, тому найдоцільнішим є розроблення нових.

Перш за все стоїть питання вибору виду нового каналу – прямий чи непрямий, що залежить від галузі діяльності підприємства, умов використання його інноваційної продукції тощо. Орієнтовний перелік витрат і результатів при розробленні нових придатних до розподілу інноваційної продукції каналів представлено у таблиці 2.

Кожен варіант модифікації маркетингового каналу або розроблення нового пов'язаний із певним рівнем результатів (Р) та витрат (В). Враховуючи те, що фінансові можливості підприємства є обмеженими, одночасна модифікація або впровадження на підприємстві кількох нових каналів не завжди є доцільним. Тому необхідно обрати такий варіант модифікації існуючого або розроблення нового маркетингового каналу з усієї сукупності альтернатив, при якому витрати на підвищення/формування придатності існуючого або розроблення нового каналу будуть найменшими, а результати – найкращими, тобто щоб виконувалося співвідношення:

Таблиця 1

Орієнтовний перелік витрат та результатів, пов'язаних із підвищенням придатності маркетингових каналів шляхом їх модифікації

Критерій, що потребує модифікації	Рішення	Витрати	Результат
Ринок інноваційної продукції	розширення сфери діяльності маркетингового каналу в межах цільового ринку шляхом орієнтації на нові сегменти; знаходження і залучення споживачів нової продукції	- витрати на аналіз сегмента ринку, на якому планується розповсюджувати продукцію; - витрати на пошук нових партнерів та ведення з ними переговорів; - витрати на підготовку споживачів до нової продукції; - витрати на утримання декількох сегментів цільового ринку	- розширення меж діяльності маркетингового каналу; - підвищення поінформованості споживачів про інноваційну продукцію та підприємство; - зростання кількості споживачів; - зростання кількості замовлень; - підвищення лояльності споживачів
Приналежність інноваційного товару асортименту каналу	визначення місця товару в існуючому асортименті продукції; вбудовування продукції до існуючого асортименту	- витрати на аналіз асортименту продукції підприємства; - витрати на диверсифікацію асортименту продукції (розширення, поглиблення або гармонізацію асортименту); - витрати на утримання та управління асортиментом	- диверсифікація асортименту та, відповідно, посилення положення маркетингового каналу на ринку; - зростання кількості споживачів
Заходи із просування інноваційного товару	вибір нових заходів з просування інноваційного товару; адаптація існуючих заходів до специфіки нового товару	- витрати на маркетинг; - витрати на нові комунікаційні заходи з просування	- підвищення поінформованості споживачів про новий товар та його виробника - збільшення числа споживачів; - збільшення кількості замовлень та повторних купівель
Готовність учасників каналу до розподілу інноваційного товару	підготовка учасників до розподілу інноваційної продукції	- витрати на оцінку учасників каналу, дослідження ефективності їх діяльності; - витрати на навчання учасників новим способам продажів; - витрати на підготовку учасників каналу до розподілу інноваційної продукції; - витрати на покращення сервісного обслуговування всередині каналу	- зменшення витрат на пошук партнерів та споживачів на ринку нового товару; - підвищення якості обслуговування споживачів
Ризик розподілу інноваційного товару	зниження, попередження, запобігання, ліквідація, диверсифікація, страхування ризиків	- витрати на заходи з подолання ризикових ситуацій та/або створення умов їх недопущення	- зниження ризикованості розподілу продукції; - зменшення втрат внаслідок ризикових ситуацій; - підвищення довіри з боку споживачів

$$K_p = \frac{P}{B} \rightarrow \max, \quad (1)$$

де K_p – коефіцієнт результативності заходів із модифікації існуючих або розроблення нових маркетингових каналів; P – результати від упровадження заходів із модифікації існуючих або розроблення нових маркетингових каналів, грош. од.; B – витрати на модифікацію існуючих або розроблення нових маркетингових каналів, грош. од.

Загальним результатом від використання модифікованих існуючих або нових розроблених каналів є додатковий прибуток, що визначається як різниця між прибутком після початку використання каналу при розподілі інноваційної продукції та прибутком, отриманим до.

Витрати на модифікацію включають:

$$B_m = \sum_{i=1}^n B_i = B_{ЦП} + B_{Ac} + B_{Пр} + B_{ПВ} + B_{ЗР}, \quad (2)$$

де $B_{ЦП}$ – потенційні витрати на виведення маркетингового каналу на інший сегмент цільового ринку відповідно до специфіки продукції, грош. од.; B_{Ac} – потенційні витрати на включення інноваційної продукції до асортименту маркетингового каналу, грош. од.; $B_{Пр}$ – потенційні витрати на додаткові маркетингові заходи з просування нової продукції в межах маркетингового каналу, грош. од.; $B_{ПВ}$ – потенційні витрати на додаткову підготовку учасників каналу до розподілу нової продукції, грош. од.; $B_{ЗР}$ – потенційні витрати на зниження ризику розподілу інноваційної продукції, грош. од.

Витрати на розроблення нового каналу включають:

$$B_n = \sum_{j=1}^m B_j = B_{Пс} + B_{АМК} + B_{ОМК} + B_{УМК}, \quad (3)$$

де $B_{Пс}$ – потенційні витрати на проведення маркетингових досліджень із метою визначення умов діяльності маркетингового каналу, грош. од.; $B_{АМК}$ – потенційні витрати на визначення альтернативних варіантів розроблення нового каналу, грош. од.; $B_{ОМК}$ – потенційні витрати на оцінку альтернатив та вибір найкращого варіанта маркетингового каналу, грош. од.; $B_{УМК}$ – потенційні витрати на пошук учасників нового каналу, грош. од.

Очевидно, що максимальною ефективність буде тоді, коли знаменник формули, що являє собою суму витрат на модифікацію існуючого або розроблення нового маркетингового каналу (B), буде прагнути до мінімуму, а результати від використання модифікованого або нового каналу, що знаходиться в чисельнику формули, – до максимуму. Ефективними будуть ті варіанти маркетингових каналів, для яких ефективність перевищує 1 ($R_{МК} > 1$).

Таким чином, на основі проходження етапів алгоритму, поданого на рис. 1, підприємство для розподілу інноваційної продукції може обрати існуючий маркетинговий канал без змін, існуючий маркетинговий канал після проведення його модифікації або новий, спеціально розроблений канал.

Враховуючи динамічність змін у зовнішньому середовищі підприємства, що може бути спричинено активізацією діяльності конкурентів, зміною запитів споживачів, особливостями організації їх розподільчої діяльності, виникає необхідність

Таблиця 2

Орієнтовний перелік витрат та результатів, пов'язаних із розроблення нових маркетингових каналів

Вид каналу	Умови використання	Витрати	Результати
Прямий канал	Вузькоспеціалізована інновація, вимагає якісного сервісного обслуговування. Достатній потенціал підприємства-виробника (досвід у сфері розподілу інновацій, наявність необхідної інфраструктури, достатні ресурсні можливості тощо)	- витрати на дослідження умов функціонування нового каналу; - витрати на розроблення та оцінку альтернативних варіантів каналів	- безпосереднє досягнення цільових споживачів; збільшення кількості споживачів; - посилення портфеля маркетингових каналів підприємства;
Непрямий канал	Є можливість задіяти учасників, які мають досвід розподілу інноваційної продукції та ознайомлені з цільовим ринком. Помірні витрати на залучення та утримання учасників маркетингових каналів	- витрати на дослідження умов функціонування нового каналу; - витрати на розроблення та оцінку альтернативних варіантів каналів; - витрати на оцінку потенційних учасників та їх залучення в канал	- диверсифікація напрямків діяльності каналів підприємства; - підвищення результативності процесу розподілу продукції

Таблиця 3

Перевірка ефективності використання вибраних маркетингових каналів інноваційної продукції

Варіант каналу	Формула	Умовні позначення
1. Існуючий маркетинговий канал	$NPV_k = \sum_{t=0}^T \frac{CF_{kt}^+}{(1+r_t)^t} - CF_k^-$	CF_k^+ – чистий грошовий потік, отриманий у результаті розподілу інноваційної продукції через k -ий маркетинговий канал у t -му році, грош. од.;
2. Модифікований маркетинговий канал	$NPV_k = \sum_{t=0}^T \frac{CF_{kkt}^+ - B_{ЦПkt} - B_{Акkt} - B_{Прkt} - B_{ПВkt} - B_{ЗРkt}}{(1+r_t)^t} - CF_k^-$	CF_k^- – вартість проекту з розроблення та впровадження інноваційної продукції, що розподіляється через k -ий маркетинговий канал, грош. од.;
3. Новий маркетинговий канал	$NPV_k = \sum_{t=0}^T \frac{CF_{kkt}^+ - B_{Псkt} - B_{АМКkt} - B_{ОМКkt} - B_{УМКkt}}{(1+r_t)^t} - CF_k^-$	t – рік використання маркетингового каналу для розподілу інноваційної продукції, $t=1, \dots, T$; T – період використання маркетингового каналу для розподілу інноваційної продукції, років; R – річна ставка дисконтування

періодично здійснювати перевірку маркетингових каналів, задіяних при розподілі інноваційної продукції. Для цього може бути застосований загальноприйнятий критерій визначення ефективності інвестицій в інноваційний проект – чиста приведена вартість (*NPV*).

При перевірці маркетингових каналів, що підлягали модифікації, та нових спеціально побудованих каналів необхідно враховувати фактор придатності маркетингових каналів до розподілу інноваційної продукції. Врахування цього фактора може здійснюватися шляхом включення до таблиці грошових потоків витрат на підтримання та формування придатності маркетингових каналів до розподілу інноваційної продукції. Формули розрахунку чистої приведеної вартості з врахуванням фактора представлено в таблиці 3.

Висновки. Отже, враховуючи те, що завжди є сукупність альтернативних варіантів маркетингових каналів, які можуть використовуватися для розподілу інноваційної продукції, існує необхідність вибору тих, що найбільшою мірою відповідають специфіці інноваційної продукції, потребують найменших витрат і одночасно приносять найкращий результат від використання. Тому нами запропоновано перелік критеріїв, на основі якого стає можливим визначити такий варіант маркетингового каналу серед існуючих. Також пропонується здійснювати періодичну оцінку вибраних маркетингових каналів у процесі їх використання при розподілі інноваційної продукції на основі розрахунку показника чистої приведеної вартості, що дозволить прийняти вчасне рішення щодо необхідності внесення в них відповідних змін або заміни на нові.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розроблення ефективної системи управління маркетинговими каналами інноваційної продукції.

Література:

1. Біловодська О.А. Маркетингова політика розподілу : [навч. посіб.] / О.А. Біловодська. – К. : Знання, 2011. – 495 с.
2. Герцик В.А. Критерії оцінки каналу розподілу / В.А. Герцик // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4(82). – С. 123–129.
3. Гладун П.П. Управління каналами розподілу продукції як складова комерційного успіху підприємства / П.П. Гладун // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 6(120). – С. 83–88.
4. Горчелс Л. Некоторые вопросы управления каналами распределения (дистрибуции) / Л. Горчелс, Э. Мариен, Ч. Уэст // Управление продажами. – 2004. – № 4(17).
5. ДуPLENKO Н.Г. Формирование системы распределения продукции машиностроительного предприятия / Н.Г. ДуPLENKO, Е.В. Харичкова. – Управление каналами дистрибуции. – 2011. – № 2(26). – С. 108–125.
6. Кирюков С.И. Становление и развитие теории управления маркетинговыми каналами / С.И. Кирюков // Научный доклад. – 2011. – № 2(R).
7. Корольчук О.П. Формування каналів розподілу в маркетинговій діяльності торговельних підприємств / О.П. Корольчук, Г.П. Сиваненко, В.М. Торопов // Сборник научных трудов «Вестник НТУ «ХПИ». Технический прогресс та ефективність виробництва. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kpi.kharkov.ua/archive/2010/62/2_10.pdf.
8. Крикавський Є.В. Маркетингова політика розподілу : [навч. посіб.] / Є.В. Крикавський, Н.С. Косар, А. Чубала. – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2009. – 232 с.
9. Лугунова Д.О. Шляхи вибору оптимального каналу збуту / Д.О. Лугунова, М.В. Котова // Труды Одесского политехнического университета. – 2008. – Вып. 1(29). – С. 266–269.
10. Наумов В.Н. Рыночная власть как инструмент управления каналами сбыта / В.Н. Наумов // Управление каналами дистрибуции. – 2011. – № 01(25). – С. 30–43.

11. Павленко А.Ф. Маркетинг / А.Ф. Павленко, А.В. Войчак. – К. : КНЕУ, 2003. – 246 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.br.com.ua/themes/55/78>.
12. Петруня Ю.Є. Маркетинг : [навч. посіб.] / Ю.Є. Петруня. – К. : Знання, 2007. – 325 с.
13. Примак Т.О. Маркетинг : [навч. посіб.] / Т.О. Примак. – К. : МАУП, 2004. – 228 с.
14. Самородов В.Б. Методика вибору оптимальних каналів розподілу в логістичній мережі / В.Б. Самородов, І.А. Тютюнникова // Східноєвропейський журнал передових технологій. – 2010. – Т. 1. – Вып. № 7(43). – С. 6–9.
15. Сигида Л.О. Вибір маркетингових каналів для розподілу інноваційної продукції промислових підприємств / Л.О. Сигида // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2014. – № 1. – С. 192–200.
16. Складар Е.Н. Совершенствование процесса управления маркетинговыми каналами промышленного предприятия / Е.Н. Складар // Управление каналами дистрибуции. – 2011. – № 01(25). – С. 2–15.
17. Штерн Л.В. Маркетинговые каналы / Л.В. Штерн, А.И. Эль-Ансари, Э.Т. Кофлан. – М. : Вильямс, 2002. – 624 с.

Сигида Л.А. Методические основы проверки соответствия маркетинговых каналов специфике инновационной продукции предприятия

Аннотация. В статье предложен подход к проверке маркетинговых каналов на соответствие специфике инновационной продукции предприятия. Установлено, что окончательный выбор маркетинговых каналов распределения инновационной продукции целесообразно осуществлять среди альтернатив существующих каналов на основе их проверки по ряду критериев. Обосновано, что по результатам проверки предприятие для распределения инновационной продукции может выбрать существующий маркетинговый канал без изменений, существующий маркетинговый канал после проведения его модификации или новый, специально разработанный канал. Определено, что выбор маркетингового канала инновационной продукции среди совокупности альтернатив, которые нуждаются в модификации или замене на новые осуществляется на основе определения оптимального соотношения результатов от использования таких каналов и затрат на приведение их в соответствие к специфике инновационной продукции.

Ключевые слова: маркетинговый канал, инновационная продукция, пригодность, критерий, распределение.

Syhyda L.O. Methodological foundations of the marketing channels' conformity checking to specifics of innovative products of the enterprise

Summary. The procedure for checking the marketing channels' conformity to specifics of innovative products is defined in the article. It is established that the final choice of marketing channels for innovative products distribution is advisable to make among the alternatives of enterprise's available channels. This final choice should be based on channels check on a number of criteria. It is proved that for innovative products distribution enterprise can choose can choose existing marketing channel, without modifications, an existing marketing channel after modifications or a new specially designed channel. Determined that the choice of marketing channel for innovative products distribution should be done among the set of alternatives that need modification or replacement with new ones. It is based on determining the optimal ratio of results from the use of such channels and the cost of bringing them into conformity to innovative products specifics.

Keywords: marketing channel, innovative products, suitability, criteria, distribution.

*Тохтамыш Т.А.,**к.э.н., доцент кафедры финансов и кредита,**Харьковский национальный университет строительства и архитектуры*

МАЛЫЕ ПРЕДПРИЯТИЯ: ИХ ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Аннотация. В статье отражены особенности деятельности малых предприятий в Украине. Определена роль малых предприятий в экономике Украины, проанализированы критерии выделения предприятий (субъектов предпринимательской деятельности) в Украине и Европейском Союзе. Определены преимущества и недостатки малых предприятий в современных условиях хозяйствования. Отмечено, что увеличение преимуществ и сокращение недостатков возможно лишь в том случае, когда будет создана система эффективного управления малыми предприятиями.

Ключевые слова: малые предприятия, критерии, численность работающих, годовой оборот, преимущества, недостатки, система управления.

Постановка проблемы. В системе организации современной экономики предприятие занимает особенное место. Одним из основных путей интеграции Украины в мировое хозяйство является создание оптимальной структуры экономики страны, ориентированной на удовлетворение потребительского спроса и повышение конкурентоспособности товаров и услуг. Необходимым условием для этого является структурная перестройка экономики в направлении поддержки субъектов малого предпринимательства в Украине. Последнее, отражая формирование целостного мелкотоварного устройства, позволяет соединять различные формы собственности и хозяйствования, обеспечивать взаимодействие с крупными и средними предприятиями, заполняя рыночные ниши. Малые предприятия в Украине продолжают сталкиваться с существенными препятствиями в развитии на уровне как государственной политики, так и рыночной среды. В связи с этим возникает необходимость выделения их преимуществ и недостатков с целью принятия управленческих решений.

Анализ последних исследований и публикаций. Тематике малых предприятий посвящено много публикаций ученых. Анализ малых предприятий на разных этапах их развития исследовали такие украинские ученые как: З.С. Варналий, А.М. Лукашенко [1], О.Е. Кубай [2], В.И. Ляшенко, Е.Г. Кошелев, А.Ф. Толмачева [3] О.М. Невелев [4] и др.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Указанными учеными рассматривались теоретические, практические и организационные проблемы развития малых предприятий. Однако нерешенными остаются вопросы, которые касаются финансирования, кредитования, налогообложения и управления малыми предприятиями.

Цель статьи заключается в анализе преимуществ и недостатков малых предприятий в современных условиях хозяйствования, а также в определении проблем в сфере развития малого предпринимательства.

Изложение основного материала исследования. Особенностью деятельности малых предприятий является то, что для её осуществления не нужен значительный стартовый

капитал, она обеспечивает ускоренный оборот инвестированных средств при низких затратах на производственную инфраструктуру, управление и сбыт.

В последнее время проблемы развития малых предприятий все чаще находят отображение в работах украинских ученых. Этому способствовало становление сектора малого предпринимательства, повышение его роли в решении сложных социально-экономических проблем трансформационного характера: создание новых рабочих мест, заполнение рыночных ниш, формирование рыночной среды на основе развития реальной конкуренции, способной обеспечить высокую эффективность производственных отношений.

В Хозяйственном кодексе Украины [5], а также Законе Украины «О государственной поддержке малого предпринимательства» [6] дается определение субъектам малого предпринимательства как субъектам предпринимательской деятельности любой организационно-правовой формы и формы собственности, у которых средняя численность работающих за отчетный период (календарный год) не превышает 50 человек и объем годового валового дохода не превышает 70 млн. грн.

Роль малых предприятий в современных условиях хозяйствования объясняется тем, что благодаря им формируются конкурентные отношения в экономике (в т. ч. за счет вытеснения неэффективных предприятий с рынка, осуществления структурной перестройки), обеспечивается высокая степень восприимчивости экономики к достижениям науки и техники. Немаловажным является то, что данный сектор экономики способствует увеличению количества занятого населения – за счет открытия собственного дела и самой занятости (в мире малым бизнесом занято свыше 50% населения), что является особенно актуальным. Создавая новые рабочие места, предпринимательство способствует качественному росту местных и государственного бюджетов через увеличение налоговых поступлений от расширения круга платежеспособных плательщиков. Малый бизнес способен оперативно перестраивать производственный процесс, налаживать производство новой номенклатуры продукции. При этом деятельность субъектов малого предпринимательства ориентирована по большей части на удовлетворение местных потребностей в товарах и услугах.

Успешное функционирование малого бизнеса создает благоприятные условия для оздоровления экономики: развивается конкуренция; создаются дополнительные рабочие места, повышается экспортный потенциал; лучше используются местные сырьевые ресурсы. Большое значение имеет способность малых предприятий расширять сферу услуг, создавать новые возможности не только для трудоустройства, но и для расширения предпринимательской деятельности населения, а также для использования свободных производственных мощностей [3, с. 121].

Как показывает мировая практика, основным критерием, на основании которого предприятия разных организационно-пра-

вовых форм относятся к субъектам малого предпринимательства, является в первую очередь средняя численность работников, занятых за отчетный период на предприятии.

В экономической науке не установлено единственное определение малых предприятий как сектора экономики и не существует универсальной международной системы критериев определения его субъектов. В Украине существует противоречивая система количественных критериев определения субъектов малого предпринимательства, которое нуждается в конкретизации.

Наиболее общими критериями, на основе которых субъекты рыночной экономики относят к субъектам малого предпринимательства, является численность персонала, размер уставного капитала, величина активов, объем валового дохода и тому подобное. Однако наиболее часто применяемыми критериями являются: средняя численность занятых на предприятии работников, годовой оборот, который получает предприятие, и величина активов. Вместе с тем, как уже отмечалось, практически во всех развитых странах первым критерием определения малых предприятий является количество работающих [3, с. 96].

Европейский Союз (ЕС) являет собой наибольшее экономическое сотрудничество в мире, на которое приходится около 1/4 мирового производства товаров и международной торговли. Малые и средние предприятия в ЕС занимают большую долю в таких отраслях, как оптовая и розничная торговля, пищевая промышленность, строительство, обеспечивают 2/3 общего количества занятых и вносят больше половины взноса в общий товарооборот ЕС [3, с. 99–100].

В Европейском Союзе с 1 января 2005 г. действует Рекомендация Комиссии 2003/361/ЕС [7], в которой определена градация субъектов малого и среднего предпринимательства. Сравнение критериев определения предприятий – субъектов предпринимательской деятельности, которые применяются в Украине и странах Европейского Союза, представлено в таблице 1.

Как видно из таблицы 1, в Украине критерии определения предприятий существенно отличаются от приведенных в Рекомендации Комиссии ЕС. Существующая большая разница в определении малых предприятий (6,46 млн. евро в Украине в сравнении с 10 млн. евро объема валового дохода в ЕС) не дает возможности правильно оценить вклад субъектов малого предпринимательства в национальную экономику Украины по сравнению со странами ЕС.

По количественным показателям состояния развития малых предприятий Украина достигла среднего уровня стран ЕС, но по качественным – украинское малое предпринимательство остается на начальном уровне.

Вклад малых предприятий США составляет примерно 55% ВВП, они обеспечивают работой 54% занятого населения. Такие тенденции характерны и для других развитых стран.

Показатели деятельности малых предприятий в Украине существенно отличаются от приведенных. По данным Государственной службы статистики Украины, в 2014 г. зарегистрировано 324 598 малых предприятий, что в четыре раза больше, чем в 1995 г. Однако доля малых предприятий в общем объеме промышленного производства чрезвычайно низка (примерно 4,8%). Учитывая все вышесказанное, возникает вопрос по поводу эффективности стратегической политики развития малых предприятий, поскольку с увеличением количества малых предприятий показатели их деятельности не повышаются. Это несоответствие между увеличением количества малых предприятий и результатами их деятельности свидетельствует о неэффективности их работы.

Малые предприятия являются главным источником инноваций в мире – свыше 60% новейших разработок осуществлено независимыми изобретателями и небольшими компаниями. Владельцы или руководители малых предприятий, которые принимают участие в распределении прибыли и стремятся выстоять в конкурентной борьбе, больше заинтересованы в новых разработках и внедрении новейших достижений НТП, чем руководители большого предприятия со значительной инертностью развития [7, с. 4–5].

Относительно небольшой капитал суживает рамки производства, ограничивает возможность привлечения дополнительных ресурсов (научно-технических, финансовых, производственных, трудовых и т. д.). Ограниченные масштабы производства и небольшое количество занятых работников обуславливают простоту и эффективность управления предприятием. Однако характерное для малых предприятий сочетание функций владельца и менеджера в лице хозяина предприятия, установления личных связей с работниками предприятия, неформальный стиль управления, снижая управленческие расходы, могут привести к перегрузке основателей предприятия. Неустойчивость малых предприятий в результате ограниченности ресурсов намного выше, чем у больших и средних предпринимательских структур.

Среди факторов, которые влияют развитие малых предприятий, можно назвать неизменность критериев альтернативных систем налогообложения, учитывая, что каждое второе предприятие находится на такой системе налогообложения и что каждый взвешенный шаг власти отражается на численности нанятых работников у таких субъектов. Кроме этого, последствия финансового кризиса привели к сокращению численности нанятых работников, снижению темпов роста малых предприятий, росту теневой экономики, в том числе и за счет малых предприятий. Вместе с этим на развитие малых предприятий влияли отсутствие стабильной государственной поддержки развития этого сектора экономики и жесткая налоговая система.

Таблица 1
Сравнение критериев определения предприятий (субъектов предпринимательства) в Украине и ЕС

Предприятия	Хозяйственный кодекс Украины (п. 7 ст. 63)			Хозяйственный кодекс Украины (п. 7 ст. 63)	
	Количество работающих, человек	Объем валового дохода,		Количество работающих, человек	Годовой оборот, млн. евро
млн. грн.		млн. евро			
Микро	<10	<2,5	<0,1	<10	<2
Малые	<50	<70	<2,8	<50	<10
Средний	5 – 250	>70	>2,8	<250	<50
Крупные	>250	>100	>4	>250	>50

Наиболее четко сущность малого бизнеса проявляется в его функциях:

- содействие процессам демонополизации, приватизации и разгосударствления экономики, стимулирования развития экономической конкуренции, формирования многочисленных субъектов рыночного хозяйства, ориентированных на спрос, конкуренцию и тому подобное;
- улучшение положения на рынках путем обеспечения эластичности их структуры, урегулирования спроса, предложения и цен;
- высвобождение больших предприятий от производства нерентабельной для них мелкосерийной и искусственной продукции, которая удовлетворяет индивидуальный спрос, повышение тем самым эффективности их деятельности;
- обеспечение дополнительных рабочих мест, преодоление скрытой безработицы;
- стимулирование повышения деловой активности населения и развития среднего класса, которое составляет социальную базу экономических реформ, обеспечивает стабильность общества.

Малые предприятия функционируют преимущественно на внутреннем рынке страны. Их деятельность способствует трудовой занятости и реализации творческих возможностей населения, снижению уровня безработицы, формированию среднего класса, укреплению политической стабильности. Они быстро приспосабливаются к изменениям в условиях хозяй-

ственной деятельности и обеспечивают рациональное перемещение капитала от одной хозяйственной сферы к другой. Таким образом, малые предприятия обеспечивают конкурентоспособность национальной экономики за счет политической и экономической стабильности, развития преимущественно внутреннего рынка страны.

Предприятия малого бизнеса в целом сосредоточены в сфере торговли; ремонта автомобилей, бытовых изделий и предметов личного потребления – 35,2% предприятий; в сфере операций с недвижимым имуществом, аренды, инжиниринга и предоставления услуг предпринимателям, – 19,8%; в сфере промышленности – 15,0%; в сфере строительства – 10,0%.

В условиях рыночной экономики малые предприятия достаточно быстро развиваются. Это обусловлено их весомыми конкурентными преимуществами в институциональной структуре экономики. В то же время обратной стороной конкурентных преимуществ является перечень системных угроз, которые обуславливают неустойчивость развития малого предпринимательства. Исходя из всего вышесказанного, можно выделить преимущества и недостатки малых предприятий, которые приведены в таблице 2.

Все перечисленные в таблице 2 преимущества малых предприятий повышают их устойчивость на внутреннем рынке, но при определенных условиях становятся недостатками, которые сдерживают их развитие. С одной стороны, быстрое реагирование малого предприятия на смену

Таблица 2

Преимущества и недостатки малых предприятий

Преимущества	Недостатки
мобильность, способность к быстрому реагированию на смены конъюнктуры рынка, оперативность освоения новой продукции и изменения объемов производства в пределах производственных возможностей	ограниченность финансовых ресурсов, трудности в приобретении производственных площадей и оборудования
мелкосерийное производство, возможность повышения эффективности за счет узкой специализации, технологическая гибкость производственных процессов	отсутствие финансовых резервов и угроза быстрого банкротства
низкая капиталоемкость, быстрая окупаемость вложений, невысокие эксплуатационные и накладные расходы предприятия	слишком узкий круг поставщиков, что может в ряде случаев образовывать нежелательную зависимость бизнеса
способность к наиболее полной мобилизации доступных ресурсов, включая оперативное использование достижений научно-технического прогресса	недостаточное развитие инфраструктуры сбыта продукции и послепродажного обслуживания
рациональная организация предприятия, обусловленная максимальным сближением менеджмента, маркетинга и производственного процесса	локальность ресурсов и рынков сбыта
оптимальные возможности для реализации мотивов и склонностей к предпринимательской деятельности	низкая конкурентоспособность продукции, и, как следствие, конкуренция со стороны больших предприятий
функционирование на локальном рынке	высокая чувствительность к неблагоприятным экономическим и внешнеэкономическим факторам
быстрое реагирование на смену конъюнктуры рынка	нестабильность доходов предприятий и занятых на них работников
непосредственная связь с потребителем	социальная незащищенность работников, которая создает трудности в трудоустройстве
узкая специализация на определенном сегменте рынка товаров и услуг	влияние личностного фактора на управление и производство, которое создает благоприятные условия для теневизации и криминализации предприятий
возможность создать собственное дело с относительно малым стартовым капиталом	недостаточная методологическая обеспеченность (бухгалтерской деятельности, менеджмента, маркетинга, и т. д.), несформированность у большинства предпринимателей соответствующих навыков и нехватка предприимчивости

условий функционирования делает его более мобильным и адаптивным, а с другой – зависимым от конъюнктуры рынка, динамики внешних социально-экономических и политических условий. Малые предприятия более чувствительны к изменениям в экономике, к падению или повышению нормы прибыли в отраслях экономики.

Развитие малого предпринимательства имеет большое значение для Украины, так как оно способно без существенных капитальных вложений расширить производство многих потребительских товаров и услуг с использованием местных источников сырья, решить проблему занятости, ускорит научно-технический прогресс.

В процессе развития малого предпринимательства нейтрализуется ряд негативных политических и социально-экономических последствий, связанных со структурным кризисом, ростом безработицы, усилением социального напряжения в обществе.

Следует отметить, что малые предприятия функционируют эффективно, когда сотрудничают с большими предприятиями, которые способны профинансировать разработку новых технологий и обеспечить инновационное развитие своего сегмента экономики.

Резюмируя, следует обратить внимание на то, что малое предпринимательство влияет на структуру рынка и расширения рыночных отношений, прежде всего в результате изменения количества субъектов рынка, повышения квалификации и степени привлекательности, все более и более широких слоев населения к системе предпринимательства. Именно малые предприятия имеют определяющее значение для развития национальной экономики, и именно с его развитием Украина сможет приобщиться к государствам с более высоким уровнем жизни населения.

Выводы. На основе проведенного исследования, было определено, что малые предприятия играют важную роль в экономике страны, занимая специализированные ниши на рынке, являясь основой развития бизнеса, повышая его гибкость и мобильность, ориентируясь на возможности человека. Однако достоинства малых предприятий при определенных условиях становятся недостатками, сдерживающими их развитие. Именно поэтому для успешного функционирования малых предприятий необходимо повышать эффективность их деятельности, основными направлениями которой могут быть: направление сил государства на усовершенствование законодательства, которое регулирует деятельность малых предприятий; улучшение условий деятельности малых предприятий, а также создание эффективной системы управления ими.

Дальнейшие исследования будут направлены на создание эффективной системы управления малыми предприятиями, которая будет соответствовать современным условиям хозяйствования в Украине.

Литература:

1. Варналій З.С. Моніторинг малого підприємництва України (економічні та правові аспекти) / З.С. Варналій, А.М. Лукашенко. – К. : Ін-т приватного права і підприємництва, 2012. – 320 с.
2. Кубай Н.Є. Становлення і розвиток приватного підприємництва в перехідній економіці (на прикладі малих підприємств України) : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Н.Є. Кубай. – Львів, 2008. – 18 с.
3. Ляшенко В.И. Механизмы регулирования развития малого предпринимательства в Украине : [монография] / В.И. Ляшенко, Е.Г. Кошелева, А.Ф. Толмачева. – Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2014. – 495 с.
4. Невелев О.М. Мале підприємництво в регіоні: Економічні та правові засади / О.М. Невелев. – К., 2013. – 256 с.
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
6. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 18 вересня 2008 р. № 523-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tc.nusta.com.ua/dkpk/dgerela/52.htm>.
7. Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises // Official Journal. – 2013. – L. 124. – P. 36–41.
8. Шпак В.І. Розвиток малого підприємництва в Україні : [наук. вид.] / В.І. Шпак ; 3-тє вид.]. – К. : МАУП, 2014. – 128 с.

Тохтамиш Т.О. Малі підприємства: їх переваги та недоліки у сучасних умовах господарювання

Анотація. У статті розглянуто особливості діяльності малих підприємств в Україні. Визначено роль малих підприємств в економіці країни, проаналізовано критерії виділення підприємств (суб'єктів підприємницької діяльності) в Україні та Європейському Союзі. Визначено переваги та недоліки малих підприємств у сучасних умовах господарювання. Відмічено, що збільшення переваг та скорочення недоліків можливо лише у разі створення системи ефективного управління малим підприємством.

Ключові слова: малі підприємства, критерії, чисельність працюючих, річний оборот, переваги, недоліки, система управління.

Tokhtamysh T.O. Small enterprises: their advantages and disadvantages in modern conditions of economic management

Summary. The article reflects the peculiarities of small enterprises activities in Ukraine. The role of small enterprises in the Ukrainian economy is identified; criteria of enterprises (business entities) allocation in Ukraine are analyzed. Advantages and disadvantages of small enterprises in modern conditions of economic management are identified. It is started that grows of the number of advantages and decrease in the number of disadvantages is possible only in case of creation of the system of effective management of small enterprises.

Keywords: small enterprises, the criteria, the number of employees, annual turnover, advantages, disadvantages, control system.

*Трегуб О.М.,**асистент кафедри управління земельними ресурсами та кадастру,
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У статті проведено дослідження теоретичних засад гармонізації структури економічних систем різних рівнів організації, дано визначення поняттю «гармонізація галузевої структури сільськогосподарських підприємств», визначено об'єкти, принципи та алгоритм проведення гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: гармонізація, сільськогосподарське підприємство, галузь, галузева структура, ентропія, системно-діалектичний підхід, економічна система.

Постановка проблеми. Економічні системи під час свого розвитку постійно вдосконалюються, виявляються закономірності функціонування тих чи інших економічних процесів. В економічній системі, частиною якої є сільськогосподарське підприємство, існують зв'язки: між підприємствами та державою, підприємством та суспільством, а також іншими структурами бізнесу. Для ефективного функціонування єдиної економічної системи ці взаємовідносини мають бути узгодженими, збалансованими та субординованими.

Від ступеня розвиненості та ефективності галузевої структури сільськогосподарських підприємств залежить стабільність розвитку агропромислового комплексу та економіки країни в цілому. Гармонізація структурних пропорцій АПК здатна забезпечити економічне зростання країни, посилити продовольчу безпеку держави, оздоровити інвестиційний клімат та підвищити добробут населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки у наукових дослідженнях все частіше вивчається питання гармонізації різних економічних систем. Так, теоретико-методичні засади гармонізації податкової структури наведено у наукових працях А.І. Крисоватого та В.А. Валігури [1]; питання визначення рівня гармонізації економічної структури присвячені праці О.І. Колкова; процес гармонізації як характеристику діяльності підприємств розглядають О.С. Шаріпова та Г.О. Найдзон [2]; питання гармонізації економічних інтересів відображено у працях М.П. Калініченка [3], Н.В. Статівки [4], А.С. Муратова [5], А.С. Сиротовського [6], а процесу гармонізації в управлінні та менеджменті присвячують свої наукові дослідження В.І. Варцаба, В.П. Петренко [7], О.І. Решетняк та інші вітчизняні й зарубіжні вчені [8; 13; 15; 17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте у науковій літературі відсутні дослідження, присвячені обґрунтуванню об'єкта, принципів, методів та алгоритму гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних засад гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств.

Поставленої мети буде досягнуто шляхом розробки теоретичного підґрунтя для формулювання поняття «гармоніза-

ція галузевої структури сільськогосподарських підприємств», визначення об'єкту, принципів, мети та алгоритму проведення гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств, дослідження існуючих практичних підходів до визначення рівня гармонізації структури та їх класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важко сперечатися з тим фактом, що в кожній економічній, соціальній, політичній, екологічній, науковій та інших сферах і їх поєднанні існують протиріччя. Прикладом протиріч процесів та явищ в економіці є попит та пропозиція, доходи та витрати, кількість та якість; у сільському господарстві – раціональність та ефективність використання ресурсів, збільшення врожайності та зменшення витрат на виробництво продукції; збільшення площ орних земель та раціональне співвідношення земельних угідь і т. д. Вчені вважають, що існує специфічна сфера наукової думки, яка вивчає протиріччя процесів та явищ. При цьому більшість таких процесів не антагоністичні, тобто можуть бути вирішені, узгоджені та гармонізовані [5]. Ця площина історично є об'єктом дослідження діалектики, але не діалектики боротьби протиріч, а діалектики їх гармонізації. У сучасних реаліях діалектичний метод необхідно доповнювати системним методом. Прихильниками його застосування при оцінці гармонізації економічних інтересів підприємств є М.П. Калініченко [3], Н.В. Статівка [4], А.С. Муратов [5], А.С. Сиротовський [6]. Існує думка, що дотримання системного та цілеспрямованого впливу на соціально-економічні фактори підприємств дозволить забезпечувати й підтримувати динамічну гармонію в системі маркетингового управління, а в основу забезпечення ринкової орієнтації та маркетингового підходу до управління підприємствами необхідно закладати саме парадигму гармонії (балансу) економічних інтересів [3, с. 127]. Дотримання системного підходу виражається ще й тому, що у сучасних умовах необхідно, з одного боку, оптимально реалізувати суспільні економічні інтереси, а з іншого – знайти оптимальні межі реалізації економічних інтересів [4, с. 4]. Мікро- макро- та глобальна економіка – суцільне поле неантагоністичних протиріч, предмет системно-діалектичного підходу, змістом якого є саме гармонізація протиріч [3; 5]. В останні роки все частіше лунає думка про необхідність розвитку нової інтегральної науки – науки про гармонію систем. Варто також відмітити, що в економіці, управлінні економічними системами та у сільському господарстві теорія гармонії та гармонізації знаходиться наразі у стадії становлення.

Гармонія – це ані крайність, ані консенсус, ані перемога чи поразка тих чи інших сил. Гармонія це в першу чергу співпраця, синтез, сумісна еволюція. При цьому гармонія розглядається вченими не як статичне, а як динамічне поняття. Це не консонанс, не дисонанс, а їх збалансоване співвідношення у певний період часу [8]. В цілому ж гармонізацію можна розглядати як процес, як метод, як систему і як стратегію (табл. 1).

Таким чином, ми ще раз підкреслюємо, що процес гармонізації взагалі й у економічній сфері зокрема, як видно з наведених визначень, передбачає наявність певних структурних елементів, між якими має відбуватися процес гармонізації.

Виходячи з аналізу літературних джерел, можемо зробити висновок, що гармонізація галузевої структури сільськогосподарських підприємств передбачає процес адаптації підприємства до нових або незвичних умов шляхом досягнення узгодженості та збалансованості між основними структурними елементами підприємства (рівнем використання ресурсів та їх ефективністю, між доходами та витратами, між структурою товарної продукції та структурою посівних площ і т. д.) та у середині структурних елементів (структура земельних угідь, посівних площ, чистого доходу (виручки) від реалізації продукції по галузям та окремим групам продукції, структура витрат на виробництво продукції та ін.).

На нашу думку, гармонізація галузевої структури сільськогосподарських підприємств – це складний багатогранний

процес приведення сукупності одиниць, які беруть участь у виробництві продукції та послуг сільського господарства, у стан збалансованості та узгодженості

Галузева структура може існувати на будь-якому рівні економічних систем: на рівні окремих сільськогосподарських підприємств, регіонів, областей, країн. При цьому галузь, так само, як і галузева структура, певною мірою теж є структурою. Дана думка підтверджується нормами КВЕД, у якому зазначено, що «галузь – це сукупність усіх виробничих одиниць, які беруть участь переважно в однакових або подібних видах виробничої діяльності» [16]. Оскільки об'єктом гармонізації є протиріччя структур, дій та інтересів, які конкретизуються через явища (процеси), властивості (якості), цілі (відношення) [5], а галузеву структуру утворює саме склад галузей та співвідношення між ними, вибір галузевої структури сільськогосподарського підприємства та її складових частин у якості об'єкту гармонізації є цілком виправданим та обґрунтованим.

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «гармонізація» у наукових дослідженнях

А.І. Крисоватий, В.А. Валігура [1]	Гармонізація податків (tax harmonization) – це систематизація та уніфікація податків, координація податкових систем і податкової політики країн, які належать до міжнародних регіональних угруповань
О.С. Шаріпова, Г.О. Найдьон [2]	Гармонізація – критерій успішності організації виконання робіт будь-якого виду або напрямку вдосконалювання діяльності виконання певних робіт. Гармонізація, з одного боку, – процес досягнення певного стану об'єкту, з іншого – процес досягнення характеристики стану певного об'єкта
А.С. Муратов [5]	Гармонізація – узгодження частин одного цілого, приведення їх до стану гармонії або гармонійності. Об'єктом гармонізації є: процеси, явища, структури, цінності, цілі та ін. Засіб гармонізації – дії, які самі по собі теж представляють собою об'єкт гармонізації. Гармонізація – причина, а ефективність, якість, результативність – її наслідки, що характеризують її з різних сторін
А.С. Сиротовський [6]	Гармонізація економічних інтересів суб'єктів ринку – це інтегрально просторова збалансованість та цілісність економічної системи за умови стійкого еволюційного розвитку
В.І. Варцаба, В.П. Петренко [7]	Гармонізація – складний і багатоаспектний процес переведення будь-якої соціально-економічної системи (об'єкта) та всіх її різноманітних та різноорієнтованих складових підсистем із стану дисгармонії до стану гармонії під управлінськими впливами їх керованих органів (суб'єктів)
Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева [9], Л.П. Кураков [10]	Гармонізація – взаємне узгодження, систематизація, уніфікація, координація, забезпечення взаємної відповідності економічних процесів, відносин, товарів, податків
Дж. Блек [11]	Гармонізація – уявлення про те, що податки та регулюючі норми в країнах, що входять в економічні блоки, не відрізняються
Н.Г. Комлев [12]	Гармонізація (нім. Harmonisierung < гр. harmonikos – узгоджений, нормалізований) – узгодження кон'юнктурних, фінансових, соціальних, зовнішньоекономічних заходів різних держав одне з одним, яке може забезпечити продуктивну сумісну економічну політику
О.М. Віленчук [13]	Гармонізація еколого-економічного простору – середовище життєдіяльності населення, у якому забезпечується найвищий ступінь узгодженості та збалансованості між соціально-економічними, екологічними, технологічними, естетичними інтересами та потребами суспільства, які можуть бути реалізовані не тільки у короткостроковій, а головне – у довгостроковій перспективі розвитку держави
С.В. Мочерний [14]	Гармонізація економічних процесів – взаємне узгодження, координація, уніфікація, зведення цих процесів до єдиної системи
Т.Г. Семенова [15]	Гармонізація як стратегія не передбачає зосередження на одній меті, а навпаки, рекомендує оцінювати результати роботи за ступенем збалансованості усіх основних характеристик виробництва. Негармонізована стратегія досягає своєї мети шляхом вирішення проміжних тактичних задач, отримує максимальні результати шляхом мінімізації витрат. Гармонізована стратегія – це спосіб дій по досягненню намічених цілей, який втілюється з врахуванням синтезу елементів у системі, результатом якого є актуальний, повний та узгоджений план дій

Джерело: систематизовано автором

У площині підприємств гармонізація має проводитись із дотриманням принципів планування (передбачає наявність обґрунтованого плану діяльності і розвитку підприємства), координування (аналіз стратегічних, тактичних й оперативних змін на підприємстві, внесення відповідних коректив в набір і пропорції ресурсів), обмеження (ґрунтується на обмеженні набору ресурсів як в цілому на підприємстві, так його структурних підрозділах з метою ефективного управління ними), стабілізації (передбачає те, що зміна змісту й набору ресурсів та їх структур не має виходити за межі гармонізованого діапазону або норми) та узгодження (ресурси і дії над ними мають бути узгодженими та збалансованими). Перелік цих принципів можна також доповнити принципом взаємореалізованості, за якого найбільш оптимального результату гармонізації можна досягти при максимальному врахуванні інтересів усіх учасників; принципом кооперації – залежності та одночасної свободи у реалізації економічних інтересів; компліментарності – взаємообумовленості економічних інтересів суб'єктів ринкових відносин, яка виражається у неможливості проведення якісних змін одних структурних елементів без трансформації інших; принцип конкуренції, який виражається у протидії економічних інтересів з метою відбору найбільш ефективних норм, моделей поведінки та обмежень, які забезпечують стійке економічне зростання; а також застосування принципу конфлікту, суть якого полягає у досягнанні гармонії шляхом подолання невідповідності економічних інтересів [2; 6; 15].

Окрім того, гармонізація і сама може виступати принципом розвитку економічних систем. У такому контексті її слід розглядати як системоутворюючий принцип стійкого розвитку, який виникає у відповідності до глобальної потреби суспільства [7]. Вчені вважають, що принцип гармонійності має бути покладено в основу прийняття рішень стосовно економічних систем усіх рівнів, а реалізація цього принципу неможлива без стратегічного бачення економіки, оскільки гармонізація потребує збалансованості як у просторовому, так і у часовому відношенні [8; 13].

Вважаємо, що алгоритм формування моделі гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств має починатися з визначення «слабких» та «сильних» сторін підприємства, а також визначення тих складових частин підприємства, між якими існують протиріччя. На наступному етапі необхідно встановити причини існування протиріч, визначити рівень їх впливу на економічні показники підприємства та скласти прогноз розвитку ситуації в майбутньому. Після цього необхідно визначити рівень всередині підприємства (мікро-, макро- та мезорівні), на якому буде відбуватися узгодження та урівноваження протиріч. Для завершення алгоритму гармонізації слід обрати методи та скласти економіко-математичну або імітаційну модель гармонізації галузевої структури сільськогосподарського підприємства.

Заслугує уваги й той факт, що нині відсутні дослідження, присвячені пошуку методичних та практичних підходів до оцінки гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств. Лише деякі вчені розглядають оцінку гармонізації економічних структур. До таких вчених належить О.І. Колков [17], який пропонує оцінювати структуру економічних систем через показник ентропії з теорії інформації.

Проведені нами дослідження показали, що для визначення рівня гармонізації галузевої структури сільськогосподарських підприємств доцільно використовувати ентропійний показник $E(t)$, який визначається за формулою:

$$E(t) = 1 + \frac{\sum_{i=1}^n X_i(t) \ln X_i(t)}{\ln n}, \quad (1)$$

де X – частка результативного показника у загальній структурі;

n – кількість досліджуваних складових частин структури.

Варто зазначити, що показник ентропії завжди знаходиться в діапазоні від 0 до 1. Для застосування ентропійного показника з метою оцінки рівня гармонізації економічних систем, вчені пропонують ділити його на дві частини. Перша частина інтервалом від 0 до 0,382 характеризує рівень невизначеності системи, а друга – від 0,382 до 1 – структуру системи. Поділ інтервалу у співвідношенні 0,382:0,618 називається Золотим перетином та є характеристикою гармонійного стану системи. У науці таке співвідношення відносної ентропії було названо ентропійно-гармонійною нормою організації систем (ЕГНОС) [17].

У контексті практичної інтерпретації ентропійних характеристик, інтервал від 0 до 1 вчені рекомендують розбивати на три зони. Для першої зони з інтервалом від 0 до 0,382 характерною є висока упорядкованість та структурність системи, підтримка яких потребує значних зусиль та внутрішньої напруги. При дуже низьких значеннях ентропії можливий розпад системи. Якщо показник ентропії знаходиться в зоні від 0,382 до 0,618, система більшою мірою здатна до самоорганізації, ресурсозбереження та ефективного функціонування. В зоні від 0,618 до 1 система наділена максимальною свободою, яка при наближенні показника ентропії до одиниці може переходити у хаос.

Проведені нами дослідження показали, що іноді пропорції «Золотого перетину» простежуються у показниках діяльності економічних систем різних рівнів організації (табл. 2). Так, аналіз структури видів економічної діяльності (аграрний, індустріальний і сектор послуг) України та країн «великої сімки» показав, що у 2014 р. 9,9% ВВП економіки України створено за рахунок сільського господарства, 29,6% – промисловості та 60,5% – сектора послуг. Показник ентропії структури ВВП України становить $E(t) = 0,187$, що за критерієм гармонійності віднесено до систем з високою мірою напруги всередині системи.

Таблиця 2
Структура ВВП країн «великої сімки» та України за 2014 р.

Країна	структура за галузями:			Ентропійний показник $E(t)$
	сільське господарство	промисловість	сектор послуг	
Франція	1,90	18,7	79,4	0,479
Німеччина	0,8	30,1	69,0	0,403
Великобританія	0,7	20,5	78,9	0,502
США	1,1	19,5	79,4	0,498
Італія	2,0	24,4	73,5	0,410
Японія	1,1	25,6	73,2	0,429
Канада	1,7	28,4	69,9	0,384
Україна	9,9	29,6	60,5	0,187

Джерело: розраховано автором на основі [18]

У порівнянні зі структурою ВВП країн «великої сімки» можна зробити висновок, що в цих країнах рівень ентропії у 2014 р. знаходився в межах від 0,38 до 0,48, що дає змогу ідентифікувати ці системи як такі, що найбільшою мірою здатні до самоорганізації, ресурсозбереження та ефективного функціонування. Найбільш наближеною до гармонійної ($E(t) = 0,382$) є структура ВВП Канади, де показник ентропії становить $E(t) = 0,384$.

Науковці вважають, що пропорції «Золотого перетину» є найвищим проявом структурної бездоганності («структурного совершенства»), а співвідношення $0,62+0,38 = 1,0$ може розглядатися у якості універсального закону як на мікро-, так і на макрорівнях країн, регіонів й окремих підприємств, за допомогою якого можна оцінити існуюче становище, спрогнозувати розвиток економічної системи на перспективу, а також побудувати оптимальні економічні конструкції, які забезпечать найбільшу ефективність роботи та відновлення єдиної економічної системи за рахунок гармонізації її складових частин.

Висновки. Таким чином, гармонізація у сільськогосподарському підприємстві – це складний процес приведення структурних частин підприємства (виробничої, організаційної, галузевої та ін.) у стан збалансованості та узгодженості. На нашу думку, у питанні визначення об'єкту гармонізації галузевої структури можуть існувати як ендогенні, так і екзогенні чинники, при цьому наявність конфлікту до проведення гармонізації є вирішальним фактором при виборі об'єкта, а от фактор зникнення конфлікту після гармонізації не має впливати на його вибір. Гармонізацію галузевої структури сільськогосподарських підприємств необхідно проводити за наявності будь-якого виду протиріч як у середині підприємства, так і у зовнішньому середовищі.

Оскільки сутність поняття «гармонізація галузевої структури» може набувати різного значення та змісту в залежності від того, на якому рівні (окремі сільськогосподарські підприємства – локальний, сукупність підприємств у районі чи області, галузева структура у зоні – регіональний, або державний) відбувається процес гармонізації, необхідно чітко визначити об'єкти, суб'єкти та принципи гармонізації галузевої структури на кожному із зазначених рівнів.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку комплексу критеріїв оцінки, за допомогою яких можна оцінити, проаналізувати та зробити об'єктивні висновки щодо досягнутого рівня та тенденцій зміни галузевої структури сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Крисоватий А.І., Валігура В.А. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори : [монографія] / А.І. Крисоватий, В.А. Валігура. – Тернопіль : Підручники та посібники, 2010. – 248 с.
2. Шаріпова О.С. Гармонізація діяльності як процес забезпечення економічної безпеки підприємства / О.С. Шаріпова, Г.О. Найд'юн // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. праць. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2012. – № 1(41). – С. 50–55.
3. Калініченко М.П. Гармонізація економічних інтересів у системі маркетингового управління промисловим підприємством / М.П. Калініченко // Економіка промисловості. – 2013. – № 3(63) – С. 119–128.
4. Статівка Н.В. Гармонізація інтересів суб'єктів економічного простору в процесі державного регулювання економіки / Н.В. Статівка // Державне будівництво. – 2008. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/1/08.pdf>.
5. Муратов А.С. Гармонізація організацій: теорія і практика.

Часть 3. Контроллинг: моделирование, актуализация теории гармонизации / А.С. Муратов. – Новосибирск : Сибирское научное издательство, 2009. – 332 с.

6. Сиротовский А.С. Особенности гармонизации экономических интересов субъектов рынка в современной экономике : автореф. дис. ... к.э.н. : спец. 08.00.01/ А.С. Сиротовский ; ФГБОУ ВПО. – М., 2012. – 165 с.
7. Варцаба В.І., Петренко В.П. Гармонізоване управління і менеджмент – актуальний напрям розвитку теорії і практики управління / В.І. Варцаба, В.П. Клименко // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 34. – С. 4–8.
8. Клейнер Г. Экономика должна быть гармоничной / Г. Клейнер // Эконо-мика и жизнь. – 2008. – № 19(9233).
9. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б.Стародубцева. – М. : ИНФРА-М., 1999. – 479 с.
10. Кураков Л.П. Экономика и право: словарь-справочник / Л.П. Кураков, В.Л. Кураков, А.Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2004. – 1288 с.
11. Блек Дж. Экономика. Толковый словарь / Дж. Блек ; пер. с англ. д.э.н. И.М. Осадчей. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 840 с.
12. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов / Н.Г. Комлев. – М. : Эксмо-Пресс, 2000. – 1308 с.
13. Віленчук О.М. Гармонізація єдиного еколого-економічного простору України / О.М. Віленчук // Економіка України. – 2009. – № 3. – С. 80–87.
14. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія / С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2002. – 952 с.
15. Семенова Т.Г. Построение модели отраслевой стратегии развития на основе ее гармонизации / Т.Г. Семенова // Вестник ИНЖЭКОНа. Серия «Экономика». – 2011. – № 5(48). – С. 348–352.
16. Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kved.ukrstat.gov.ua/>.
17. Колков А.И. Гармонизация структуры как фактор экономического регулирования / А.И. Колков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kolkovsite.narod.ru/old/Notes/garm_struct.htm/.
18. ВВП та його структура / Central intelligence agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2014.html>.

Трегуб Е.Н. Теоретические основы гармонизации отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий

Аннотация. В статье проведено исследование теоретических основ гармонизации структуры экономических систем разных организационных уровней, дано определение понятию «гармонизация отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий», определены объекты, принципы и алгоритм проведения гармонизации отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: гармонизация, сельскохозяйственное предприятие, отрасль, отраслевая структура, энтропия, системно-диалектический подход, экономическая система.

Trehub O.M. The theoretical basis of branch structure harmonization in agricultural enterprises

Summary. The theoretical bases of structure harmonization in the economic systems in different levels of the organization were investigated in this article. Key concepts like «structure of the agrarian enterprise harmonization» were defined, besides the objects, principles and algorithm of harmonization in the agricultural enterprises were described.

Keywords: harmonization, agricultural enterprise, structure of branch, entropy, system-dialectical approach, the economic system.

Хоменко О.А.,

аспірант,

Подільський державний аграрно-технічний університет

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ТА ЇЇ ОСНОВНІ НАПРЯМИ

Анотація. У статті досліджено сутність поняття фінансової безпеки суб'єктів агропромислового комплексу як економічної категорії. Визначено основні фінансові інтереси суб'єкта підприємництва та фінансові завдання для їх досягнення. Розглянуто організацію формування фінансової безпеки та запропоновано заходи реалізації дієвої системи захисту суб'єктів господарювання агропромислового комплексу.

Ключові слова: фінансова безпека, економічна безпека, агропромислове підприємства, фінансові інтереси підприємства, фінансові ресурси, загрози.

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиліття однією з найбільш поширених причин виникнення фінансової кризи і банкрутства сільськогосподарських формувань була відсутність ефективної системи здійснення фінансової безпеки. На даний час фінансова безпека як складова економічної безпеки є передумовою формування національної безпеки країни в цілому.

Нестійкий фінансовий стан сільськогосподарських підприємств є причиною неплатоспроможності, погіршення фінансових показників, що призводить до незапланованих втрат, неможливості досягнення необхідного фінансового результату. Своєчасно проведена оцінка менеджменту економічно-фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств є передумовою запобігання фінансових загроз, захисту фінансових втрат і негативних фінансових явищ у виробничій діяльності сільськогосподарських підприємств.

Створення повноцінного механізму забезпечення фінансової безпеки держави передбачає формулювання критеріїв та принципів забезпечення фінансової безпеки кожного підприємства, визначення пріоритетних національних інтересів у фінансовій сфері, здійснення постійного відстеження факторів, які викликають загрозу фінансовій безпеці, а також вживання заходів щодо їх попередження та подолання.

Своєчасна оцінка фінансової безпеки сільськогосподарських формувань є передумовою запобігання фінансових загроз і негативних фінансових явищ у виробничій діяльності сільськогосподарських формувань, захисту їх фінансових втрат, а в подальшому стабілізації діяльності сільськогосподарських формувань і розвитку в умовах конкурентного економічного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання економічної та фінансової безпеки займалися О.І. Барановський, В.В. Бурцев, О. Д. Василик, М.Ю. Дмитрієва, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, Н.П. Капустін, О.Ф. Новикова, Є.А. Олейніков, Г.А. Пастернак-Таранушенко, І.О. Бланк, А.І. Бартиш, С.І. Абрамов, О.С. Журавка, В.І. Куцик та ін.

Значний внесок у методологію фінансової безпеки належить С.І. Абрамову, І.А. Бланку, В.А. Борисовій, А.Ф. Гойко,

О.Є. Гудзь, В.Н. Даниліну, М.Я. Дем'яненку, О.І. Дацію, А. Зелль, П.А. Лайку, Н.А. Лісовій, І.П. Мойсеєнку, В.М. Павлюченку, П.Т. Саблуку, Р.П. Саблуку, В.М. Серову, П.А. Стецюку, Н.М. Ушаковій, В. Фльорко, В.Г. Федоренко, Н.М. Худолій, А.В. Чупісу, В.Д. Шапіро, В.В. Шеремету, В.С. Щелкову та іншим провідним фахівцям.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на фактичну відсутність теоретичних та практичних розробок щодо забезпечення та розвитку фінансової безпеки сільськогосподарських формувань, визначено необхідність розширення й уточнення теоретичної та практичної бази даної тематики щодо формування фінансової безпеки підприємств агропромислового комплексу.

Проведений аналіз вітчизняних наукових досліджень з цієї тематики свідчить, що незважаючи на широкий перелік існуючих в економічній літературі досліджень із питань фінансової безпеки підприємств, серед наукових кіл досі не знайдено одностайності. Це вимагає формування нового комплексу інструментарію фінансової безпеки підприємства, де пріоритетним важелем має виступати не лише певний стан суб'єкта, а і динамічна складова розвитку.

Мета статті полягає в уточненні поняття фінансової безпеки суб'єктів агропромислового комплексу як економічної категорії, визначенні основних фінансових інтересів суб'єктів підприємництва, формуванні фінансової безпеки, а також визначенні місця і ролі фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави, що забезпечує її розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система фінансової безпеки спрямована насамперед на забезпечення власного функціонування, проте слід наголосити, що у той же час вона є і складовою частиною як на рівні структурних підрозділів суб'єкта, так і на рівні галузі, регіону, держави.

Фінансова безпека аграрної сфери є важливою складовою економічної безпеки держави, яка набуває вагомого значення для подальшого розвитку України.

Питання формування фінансової безпеки підприємств агропромислового комплексу розглядається як одне із найважливіших пріоритетів, оскільки виступає основою ефективного управління фінансовими ресурсами.

На рівні суб'єктів господарювання комплексне дослідження суті поняття «фінансова безпека» як самостійного об'єкта управління в сучасній літературі вивчено ще недостатньо та ідентифікується здебільшого звичайно лише як один з елементів економічної безпеки.

Фінансова безпека агропромислового комплексу – це складова економічної безпеки, яка полягає в забезпеченні стану ефективного використання ресурсів агропромислових підприємств комплексу під впливом зовнішніх та внутрішніх загроз і спрямована на досягнення фінансової

рівноваги підприємств у довгостроковому та короткостроковому періодах.

Фінансова безпека агропромислового підприємства – це якісна характеристика його фінансової системи, що характеризується рівнем фінансових ресурсів підприємства, достатнім для його нормального функціонування, а також ступенем захищеності та здатністю протидіяти негативним впливам внутрішнього та зовнішнього середовища.

Фінансова безпека є універсальною категорією, що характеризує захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином. Тому важливо зауважити, що джерелами негативних впливів на фінансову безпеку суб'єктів господарювання можуть бути: свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств-конкурентів); збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо) [1, с. 146].

Найповнішим визначенням фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств є твердження, що це діяльність по управлінню ризиками та захисту інтересів аграрного підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку підприємства та росту власного капіталу в поточній та стратегічній перспективах [2, с. 237].

Механізм фінансової безпеки підприємства дозволяє: забезпечити фінансову стійкість, ліквідність, платоспроможність; самостійно розробляти та впроваджувати фінансову стратегію; забезпечити оптимальне залучення та ефективне використання фінансових ресурсів підприємства та достатню фінансову незалежність підприємства.

У свою чергу, незабезпечення фінансової безпеки призведе до негативних наслідків: банкрутства підприємств, неефективного управління фінансовими ресурсами, збільшення заборгованостей з платежів, неконкурентоспроможності та в загальному до неможливості існування економіки держави та руйнування її національної безпеки.

Фінансова безпека сільськогосподарських підприємств в системі його економічної безпеки характеризується системою індикаторів, а саме: ефективністю управління, платоспроможністю і фінансовою стійкістю, діловою активністю, інвестиційною привабливістю та ринковою стійкістю, тобто ефективністю використання майна [3, с. 90].

Отже, під фінансовою безпекою суб'єктів агропромислового комплексу як економічної категорії можна вважати сукупність соціально-економічних і правових відносин, що забезпечують такий фінансовий стан, при якому виявляється стійкість підприємства до зовнішніх загроз і ризиків при раціональному використанні своїх фінансових ресурсів.

Небезпеки і загрози, які впливають на фінансову безпеку, можна поділити на зовнішні (які не залежать від діяльності підприємства) та внутрішні (які безпосередньо залежать від діяльності підприємства), а також на існуючі та можливі [4].

До внутрішніх небезпек і загроз можна віднести навмисні або випадкові прорахунки менеджменту в галузі управління фінансами підприємства, помилки, пов'язані з вибором стратегії розвитку підприємства, а також управлінням і оптимізацією активів та пасивів підприємства.

До зовнішніх загроз можна віднести: наявність значних зобов'язань, викуп корпоративних прав та боргів підприєм-

ства конкурентами, недосконалість податкового законодавства, нерозвиненість ринків капіталу і їх інфраструктури, недосконалість економічної політики країни, криза грошової і фінансово-кредитної систем, а також нестабільність економіки.

Критерієм поділу загроз на існуючі або можливі виступає порогове значення того чи іншого індикатора, який характеризує певну загрозу. Загрози, які вже перевищили порогове значення, необхідно вважати існуючими або наявними, якщо ні – можливими.

Отже, основними завданнями формування безпеки підприємств агропромислового комплексу є: зміцнення дисципліни праці та підвищення її продуктивності; захист законних прав та інтересів керівників і персоналу; формування та захист інтелектуального потенціалу; підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції; інформаційне забезпечення діяльності; запровадження світових стандартів у діяльності та освоєння нових технологій виробництва; недопущення або мінімізація залежності підприємства від недобросовісних партнерів.

Варто зазначити, що сільськогосподарська діяльність характеризується підвищеною ризикованістю порівняно з іншими видами діяльності. Це пояснюється специфікою сільськогосподарського виробництва і потребує підвищеної уваги до підтримки його економічно-фінансової безпеки.

На сьогодні рівень економічної та фінансової безпеки аграрних підприємств у більшості регіонів України є низьким. Про це свідчать незадовільні показники фінансового стану та ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств, використання ними ресурсного забезпечення; негативні тенденції щодо кількості діючих, новостворюваних підприємств та обсягів їх господарської діяльності; низький рівень конкурентоспроможності підприємств та їх інноваційної активності [5, с. 83].

До заходів, спрямованих на формування системи фінансової безпеки підприємств агропромислового комплексу відносять:

- забезпечення прийняттого (науково обґрунтованого) рівня критеріїв захищеності та критеріїв фінансової безпеки;
- дотримання критерію фінансової обґрунтованості вартості системи безпеки;
- впровадження комплексу упереджувальних заходів;
- створення механізму та умов оперативного реагування на загрози і прояви негативних тенденцій функціонування;
- запобігання посяганням на ресурси структурних підрозділів;
- своєчасного попередження, обмеження та нейтралізації впливу окремих зовнішніх і внутрішніх факторів;
- здатність самостійного функціонування системи фінансової безпеки суб'єктів господарювання за єдиними методологічними, функціональними й організаційними принципами.

Концепція формування фінансової безпеки має являти собою основні напрями, порядок й умови практичного вирішення основних завдань захисту комерційних інтересів та майнових прав суб'єкта господарювання від протиправних дій і недобросовісної конкуренції.

Разом з тим головним завданням та метою її формування є побудова дієвої системи надійного захисту інтересів, що є головною складовою успішного її впровадження.

Слід відзначити, що в загальному розумінні система фінансової безпеки спрямована на якісну реалізацію захисту інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, дестабілізуючих факто-

рів і містить комплекс організаційно-управлінських, технічних, профілактичних та пропагандистських заходів, при яких забезпечується стійка реалізація основних господарських інтересів та цілей статутної діяльності.

У деталізованому вигляді фінансова безпека сільськогосподарського підприємства може бути представлена як:

- стан ефективного використання фінансових ресурсів, що відображається в додатних значеннях показників рентабельності, якості менеджменту, фондодідачі й оборотності активів, фінансових інтересів;

- забезпечення оптимальної структури капіталу;
- підтримання курсової вартості цінних паперів;
- збільшення норм дивідендних виплат;
- наявність перспектив подальшого розвитку.

Економічна суть фінансової безпеки проявляється в комплексі організаційно-економічних заходів, які забезпечують стійкість до впливу природних та економічних ризиків, достатній рівень кредитоспроможності й інвестиційної привабливості, а також позитивну віддачу вкладеного капіталу.

Процес забезпечення фінансової безпеки підприємства можна розглядати і як процес запобігання можливих збитків від негативних впливів на економіку підприємства в різних аспектах роботи його служб по забезпеченню прибутковості і перспективності бізнесу.

Однією із найважливіших умов стійкого зростання сільськогосподарських формувань є забезпечення високих кінцевих результатів фінансової діяльності, наявність ефективної системи фінансової безпеки, змістом якої виступає розробка і реалізація комплексу заходів щодо захисту фінансових інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Для підприємств сільського господарства, що функціонують в умовах постійно високого рівня зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, роль та значення фінансової безпеки значно зростають. Тому практикою функціонування сільськогосподарських підприємств у ринкових умовах підтверджено, що однією з найбільш поширених причин виникнення фінансової кризи і банкрутства підприємств є відсутність ефективної системи їх фінансової безпеки.

Отже, від рівня фінансової безпеки залежить як ефективність економічного і соціального механізму сільськогосподарського підприємства, забезпечення роботою його працівників, так і рівень та умови їх життя.

Поліпшення фінансового стану сільськогосподарських формувань необхідно здійснювати за наступними етапами:

1. На підставі балансу визначаються фактичні (розрахункові) величини показників оцінки фінансового стану формувань. При цьому можуть розраховуватися як всі показники, так і показники по окремих напрямках.

2. Проводиться вибір показників, фактичні значення яких нижче граничних.

3. Обрані показники ранжируються за ступенем їх значущості виходячи з урахування конкретної ситуації, що склалася в сільськогосподарських формуваннях.

4. Визначають фактори, що впливають на перший із відібраних, і аналізують напрямки їх дії.

5. Визначаються допустимі зміни величин факторів впливу відповідно до напрямку їхньої дії і враховуються можливі зміни інших показників.

6. Виключаються фактори, зміна величин яких при сформованих умовах неприпустима.

7. У разі позитивного рішення розраховується абсолютний розмір обраного фактора для даного показника, значення якого порівнюється з граничним.

8. Після проведення розрахунків вивчаються можливості виходу на розрахункові значення факторів.

9. Відповідно до одержаної розрахункової величини фактора впливу перераховуються інші показники, до алгоритму розрахунку яких цей фактор входить.

10. Величини розрахованих показників порівнюються з граничними, і робиться висновок про необхідність пошуку подальших шляхів поліпшення фінансового стану формувань.

Фінансова безпека підприємства є базою у формуванні фінансової безпеки галузі, яку можна розглядати як систему фінансового захисту життєво необхідних інтересів суб'єкта господарювання, яка базується на фінансовому забезпеченні, фінансовій стійкості та зниженні рівня загроз суб'єкта господарювання.

Фінансова безпека сільськогосподарських формувань має включати в себе не тільки оцінку результатів діяльності господарюючого суб'єкта та своєчасний контроль діяльності сільськогосподарських формувань, але й фінансову діагностику, що має на меті виявлення відхилень від нормального фінансового стану і причин, що спричинили негативні процеси.

Висновки і пропозиції. Формування системи фінансової безпеки підприємств агропромислового комплексу повинне відповідати таким критеріям:

1. Забезпечення усіма доступними засобами, методами і заходами фінансової безпеки підприємств агропромислового комплексу, членів підприємств (у т. ч. засновників, акціонерів, інвесторів), майна, інформаційних ресурсів від можливих загроз.

2. Постійне здійснення комплексу заходів щодо забезпечення дії системи фінансової безпеки, впровадження функціонування комплексу попереджувальних заходів.

3. Забезпечення дотримання науково обґрунтованих критеріїв рівня фінансової безпеки, відповідності встановленим вимогам і нормам під час проведення спеціальних заходів та засобів захисту, залучення новітніх технологій протидії промислового шпигунству, досягнень вітчизняного та зарубіжного досвіду.

4. Забезпечення дотримання критерію фінансової обґрунтованості вартості системи безпеки.

5. Здатність самостійного функціонування системи фінансової безпеки підприємств за єдиними методологічними, функціональними й організаційними принципами.

Література:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека держави / О.І. Барановський // Фінанси України. – 1996. – № 11. – С. 19–34.
2. Кракос Ю.Б. Управління фінансовою безпекою підприємств / Ю.Б. Кракос, Р.О. Разгон // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 1(1). – С. 86–97.
3. Мартюшева Л.С. Фінансова безпека підприємства як самостійний об'єкт управління / Л.С. Мартюшева, Т.Е. Петровська, Н.І. Трихліб // Коммунальное хозяйство городов. – 2006. – № 71. – С. 235–238.
4. Бланк И.А. Управление фінансовою безпекою підприємства / И.А. Бланк. – К.: Ника-центр, Эльга, 2004. – 784 с.
5. Приказок О.В. Прибуток у формуванні фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств / О.В. Приказок // Банківська справа. – 2009. – № 2. – С. 82–88.

Хоменко О.А. Формирование системы финансовой безопасности предприятий агропромышленного комплекса и её основные направления

Аннотация. В статье рассматривается сущность понятия финансовой безопасности субъектов агропромышленного комплекса как экономической категории. Определены основные финансовые интересы субъекта предпринимательства и финансовые задачи для их достижения. Рассмотрена организация формирования финансовой безопасности и предложены меры по реализации эффективной системы защиты субъектов агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: финансовая безопасность, экономическая безопасность, агропромышленные предприятия, финансовые интересы предприятия, финансовые ресурсы, угрозы.

Khomenko A.A. Forming of the system of financial safety of enterprises of agroindustrial complex and her basic directions

Summary. In the article examined essence of concept of financial safety of subjects of agroindustrial complex as to the economic category. Basic financial interests of business entity and financial tasks are certain for their achievement. Organization of forming of financial safety is considered and measures are offered on realization of the effective system of defence of subjects of agroindustrial complex.

Keywords: financial safety, economic security, agroindustrial enterprises, financial interests of enterprise, financial resources, threats.

*Шафієва Л.Г.,
аспірант кафедри аграрного менеджменту,
Вінницький національний аграрний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті визначено поняття стратегії інноваційного розвитку, визначено інфраструктурне забезпечення інноваційної стратегії підприємства. Запропоновано процедуру поетапного формування стратегії інноваційного розвитку, яка дозволяє впроваджувати однотипні нововведення та послідовно формувати впровадження взаємозалежних інновацій. Визначено роль інноваційної політики підприємства в системі стратегічного управління.

Ключові слова: стратегія інноваційного розвитку, підприємство, інноваційна політика, інноваційний проект, управління інноваціями.

Постановка проблеми. У світі формується новий тип суспільства, який базується на знаннях та інформації й орієнтується на управлінні інноваціями. У змаганнях між країнами, економічними регіонами, компаніями перемагає той, хто зміг адаптувати свою стратегію розвитку до особливостей зовнішнього середовища, досягнув успіхів у комерціалізації інновацій. Тому формування економічної стратегії для суб'єктів господарювання є одним з основних чинників, що забезпечує їхнє ефективне функціонування в умовах глобальної конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку стратегій інноваційного розвитку підприємства отримали широке трактування та дослідження у роботах низки українських та іноземних авторів а саме: Л. Антонюк, Л. Білоророва, К. Вергала, Б. Грелона, С. Ілляшенка, О. Коробейникова, В. Ландик, І. Павленко, В. Пономаренка, А. Поручника, М. Рогози, А. Сковородки, О. Стушина, О. Ястремської.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте адаптація стратегії інноваційного розвитку підприємства до складних умов невизначеності зовнішнього середовища потребує від науки формулювання нових методичних та методологічних підходів, для того щоб надати суб'єкту господарювання ефективний практичний інструментарій забезпечення належного рівня конкурентоспроможності та стабільного розвитку.

Мета статті. Головною метою статті є визначення та наукова характеристика особливостей розробки та впровадження стратегій інноваційного розвитку підприємства в складних умовах дії зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Стратегія інноваційного розвитку – один із засобів досягнення цілей підприємства, який відрізняється від інших інструментів своєю новизною, для галузі ринку, споживачів, країни в цілому. Стратегія інноваційного розвитку характеризується взаємопов'язаним комплексом дій, спря-

мованих на зміцнення життєздатності і конкурентоспроможності суб'єктів. Зазначимо, що будь-які стратегічні кроки мають інноваційний характер, оскільки вони так чи інакше ґрунтуються на нововведеннях в економічній, виробничій, збутовій чи управлінській сферах [1]. За змістом стратегія інноваційного розвитку враховує основні базисні процеси в організації і в її зовнішньому середовищі, можливості зростання інноваційного потенціалу організації. В основі розробки стратегії інноваційного розвитку мають бути стратегічні управлінські рішення, такі як орієнтовані на майбутнє, на постійні зміни середовища та пов'язані із залученням значних матеріальних ресурсів, широким використанням інтелектуального потенціалу [3, с. 27].

Інноваційними стратегіями можуть бути: інноваційна діяльність, що спрямована на одержання нових продуктів, технологій і послуг; застосування нових методів НДДКР, виробництва, маркетингу й управління; перехід до нових організаційних структур; застосування нових видів ресурсів і нових підходів до використання традиційних ресурсів [8, с. 156].

Як свідчить теорія і практика, інноваційні стратегії через свої особливості є, з одного боку, ефективним управлінським інструментом, а з іншого – створюють низку проблем в управлінні організацією. Інноваційні стратегії:

- прискорюють постійний розвиток організації в умовах ринку;
- забезпечують переваги в конкуренції на основі лідерства в технології, якості продукції, послуг;
- визначають позицію на ринку, набір основних товарних ліній;
- сприяють лідерству в цінах;
- створюють основу для суспільного визнання фірми (організації).

На рисунку 1 показано інфраструктурне забезпечення стратегії інноваційного розвитку.

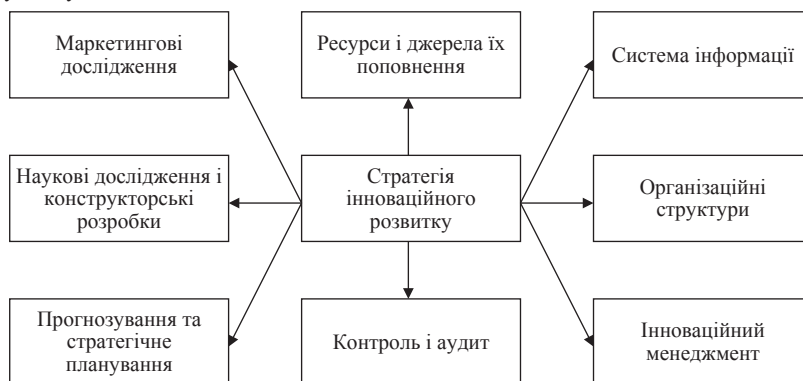

Рис. 1. Інфраструктурне забезпечення стратегії інноваційного розвитку

Інфраструктура є важливим чинником, що забезпечує розроблення стратегії та її логічне завершення. Якщо не вистачає ресурсів, кваліфікації менеджерів, відповідної організаційної структури, стратегія інноваційного розвитку не може бути реалізована. Стверджуючи, що важливим чинником вибору підприємством того чи іншого виду стратегії інноваційного розвитку повинно виступати ресурсне забезпечення в органічному поєднанні з цілями стратегії, дослідимо взаємодію саме цих двох факторів та їх вплив на формування підприємством стратегії інноваційного розвитку (рис. 2.), зазначаючи, що інноваційні цілі випливають з загальних стратегічних цілей, а ресурсний набір підприємства формує необхідний інноваційний потенціал.

Розробка стратегії включає в себе процес аналізу та визначення стратегічних орієнтирів на ринку, які коригуються і знаходять своє відображення у формі різних стратегічних програм та проектів. Інноваційна ціль як складова загальних

стратегічних цілей являє собою бажаний результат діяльності підприємства (конкретних виконавців і відповідальних керівників) у вигляді певного (визначеного) нововведення, яке реалізується в обмежені строки з обмеженими ресурсами та спрямоване на якісний (радикальний) розвиток підприємства [6]. А отже, визначення інноваційних цілей, яке дозволяє направити стратегічний інноваційний розв'язок на виконання конкретних завдань, пов'язаних з діяльністю підприємства, повинне відбуватися з усвідомленням керівництвом внутрішніх можливостей, представлених наявним інноваційним потенціалом [7, с. 98-102].

Стає можливим поетапне формування етапів стратегії інноваційного розвитку, яке дозволяє одночасно (паралельно) впроваджувати однотипні нововведення та послідовно формувати впровадження взаємозалежних інновацій, з одного боку, розподіляючи інноваційні цілі між етапами стратегії інноваційного розвитку, з іншого, ефективно досягти поставленої мети систематичного інноваційного розвитку єднанням підсистем підприємства (рис. 3).

Головною складовою стратегії інноваційного розвитку виступає інноваційна політика підприємства. Інноваційна політика підприємства (ІПП) – це форма стратегічного управління, що визначає мету та умови здійснення інноваційної діяльності підприємства, що найбільш повно використовують наявний виробничий потенціал і спрямовані на забезпечення його конкурентоспроможності. Формується інноваційна політика на базі двох протилежних підсистем. З одного боку, це потреби ринку, споживачів, маркетингова політика підприємства, а з другого – ресурси: досягнення в науковій і виробничій сферах, технологіях, управлінських механізмах, організаційна культура підприємства, матеріальні, трудові, фінансові та інформаційні ресурси [4, с. 340-355].

Формування ІПП визначається такими факторами [5, с. 30-31]:

- стратегічним характером ІПП;
- системним підходом до формування інноваційної політики;
- безперервністю інноваційної діяльності підприємства;
- нерозривним зв'язком між інноваційною політикою й ринковою ситуацією;
- повнотою охоплення усіх внутрішніх елементів бізнесу інноваційною діяльністю;
- залежністю інноваційної політики від ресурсного потенціалу підприємства;
- нерозривністю інноваційної політики з науково-технічним прогресом.

До розробки інноваційної політики підприємства надаються вимоги, які базуються на певних принципах.

Перевага стратегічних параметрів інновацій має на увазі необхідність прогнозування ситуації, що складається на ринку, і планування розвитку підприємства в довгостроковому періоді. Інноваційна політика потребує від підприємства ретельного привнесення у

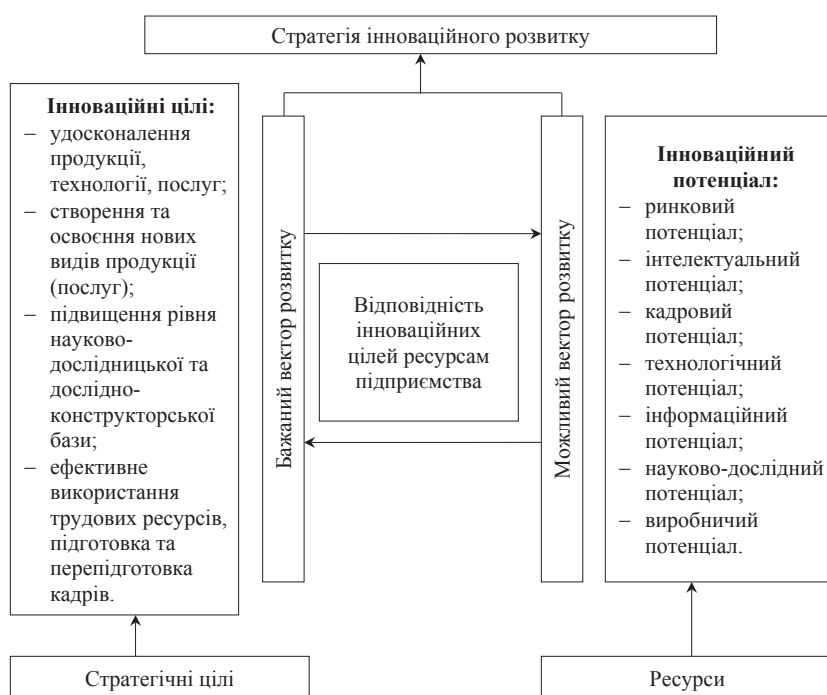

Рис. 2. Формування стратегічного інноваційного розвитку підприємства у взаємодії цілей підприємства та ресурсної складової

Авторська розробка

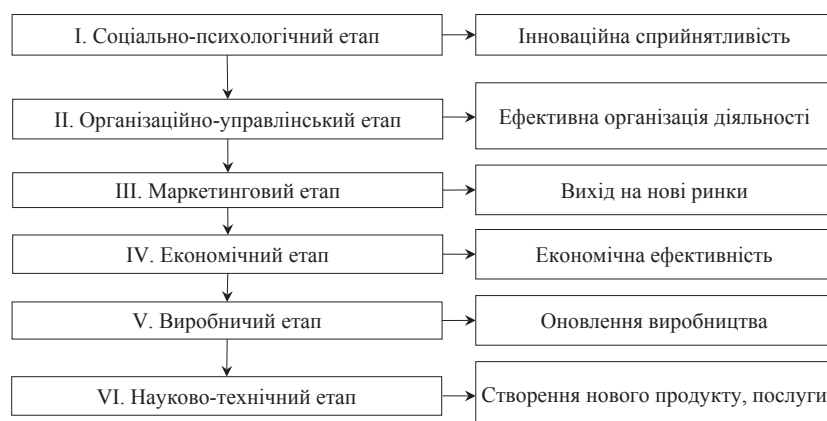

Рис. 3. Система інноваційних цілей у взаємодії з етапами стратегії інноваційного розвитку

товар (послугу) у певний момент чи в перспективі, побічно або прямо, те, що дасть цьому товару (послугі) конкурентні переваги на ринку.

При плануванні інновацій необхідно враховувати різну спрямованість інновацій, розходження стадій реалізації і впровадження інновацій, а також розходження в ступені завантаженості підрозділів підприємства. Комплексність при плануванні інновацій передбачає систему координації всіх планів підприємства.

План підприємства має бути скоректований з планом інноваційної діяльності, а також з ринковою ситуацією. Цей принцип координує роботу всього підприємства в період освоєння інновацій, їх реалізації та старіння. Заснована на цьому принципі інноваційна політика гарантує підприємству постійне одержання інформації про стан і ефективність інноваційних процесів.

Принцип планованості передбачає також безперервність інноваційних процесів. Процес формування ІПП являє собою циклічний процес з набором визначених стадій і процедур, що має прямі і зворотні зв'язки, використовувані для уточнення поточних планових завдань, а також оперативного реагування на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища [9].

Принцип наявності теоретичної бази ґрунтується на тому, що існує проблема зв'язку інноваційної політики підприємства й науково-технічного прогресу (НТП). Необхідно зазначити, що НТП є необхідною умовою розробки і впровадження інновацій, тоді як першопричини інновації полягають у вимогах ринку. Для формування оптимальної інноваційної політики підприємствам потрібно використовувати певний порядок формування інноваційної політики. Цей порядок покликаний забезпечити формування інноваційних цілей підприємства, реалізацію стратегічного й оперативного підходів щодо формування інноваційної політики. Складовими цього порядку (системи) є підсистема стратегічного планування інноваційної політики, підсистема прогнозування інноваційних ризиків, підсистема розроблення інноваційної програми підприємства, підсистема планування реалізації інноваційних проектів [2].

Підсистема стратегічного планування інноваційної політики забезпечує формування інноваційних цілей підприємства, що спрямовані на досягнення глобальної мети підприємства; оцінку та вибір стратегічних альтернатив відповідно до типу стратегічної конкурентної інноваційної поведінки підприємства; розроблення стратегії відповідно до можливостей підприємства та визначення пріоритетів інноваційного розвитку підприємства з метою підвищення ефективності розподілу інноваційних ресурсів.

Підсистема розроблення інноваційної програми має передбачати впровадження всіх проектів підприємства, а саме: складання та вдосконалення політики в галузі використання нових інформаційних технологій, розроблення та вдосконалення політики структурних змін, поліпшення технічної політики підприємства та проектів щодо вдосконалення маркетингової політики підприємства. Отже, програма інноваційної діяльності підприємства повинна являти собою портфель проектів інноваційної діяльності.

Під час визначення інноваційних проектів, які потрібно включати до інноваційної програми, потрібно використовувати такий інструмент контролінгу інноваційної діяльності, як портфельний аналіз. Підсистема планування реалізації інноваційних проектів передбачає [11]:

- визначення цілей проекту;

- формування структури проекту;
- визначення необхідних ресурсів для реалізації проекту;
- складання бюджету за проектом;
- визначення організаційної структури з проекту;
- формування основних підконтрольних показників щодо реалізації інноваційного проекту.

Підсумовуючи, зазначимо, що від інноваційної активності підприємства залежить його здатність задовольняти потреби споживачів, положення на ринку, конкурентоспроможність і в кінцевому підсумку фінансову стійкість, спроможність до виживання. Так, в управлінні інноваційною діяльністю важливу роль відіграє інноваційна політика підприємства, елементами якої є наукові дослідження й дослідно-конструкторські роботи, маркетингова політика, культура підприємництва й організаційна структура.

Принципами, на яких базується розробка ІПП, є перевага стратегічних параметрів, ринковість, цілеспрямованість, комплексність, планованість, наявність теоретичної бази.

Подальшим етапом досліджень має бути створення системи стимулювання й інвестування науково-технічної та інноваційної діяльності, підтримуваної й координованої державою у напрямі створення конкурентного середовища на ринку; здійснення фінансової підтримки підприємств за рахунок надання їм можливостей придбання інноваційної продукції в кредит; удосконалення системи ціноутворення на інноваційну продукцію; зростання платоспроможного попиту; створення системи моніторингу й інформації щодо аналізу й прогнозування кон'юнктури ринку інноваційної продукції.

Вибір виду стратегії інноваційного розвитку залежить від багатьох чинників: цілей, ресурсів, зовнішнього і внутрішнього середовища тощо. Залежно від мети і позицій на ринку виокремлюють такі види інноваційних стратегій. Вибір організацією певної стратегії інноваційного розвитку залежить від багатьох чинників, серед яких: умови і чинники зовнішнього середовища, сфера діяльності фірми, номенклатура та асортимент її продукції, тривалість життєвого циклу товарів, її можливість здійснювати моніторинг науково-технічної інформації щодо ринку новачків, рівень науково-технічного та технологічного потенціалу тощо. Обґрунтовуючи вибір стратегії інноваційного розвитку, керівники повинні враховувати її відповідність загальній стратегії розвитку організації, прийнятність її за рівнем ризику, готовність ринку до сприйняття новинки.

Принципи стратегії, якими підприємства (науково-виробничі комплекси, фірми) керуються у своїй виробничій або ж інноваційній діяльності, охоплюють більшість її сторін і використовуються:

- 1) при оцінці результатів діяльності на сьогоднішній чи майбутній період часу;
- 2) при визначенні взаємовідносин організації із зовнішнім середовищем, при обґрунтуванні конкретних інноваційних розробок, місця їх реалізації і шляху досягнення переваг над конкурентами;
- 3) при визначенні взаємовідносин всередині організації (наприклад, відносини між службами НДДКР і маркетингу) і здійсненні оперативної діяльності [5, с. 160-162].

При цьому стратегія має такі особливості: процес вибору стратегії закінчується встановленням загальних напрямів, що забезпечують зміцнення позицій підприємства; вона допомагає виявляти ефективні шляхи і можливості розвитку; використовується узагальнена і не завжди точна інформація; широко

застосовуються дані зворотного зв'язку (рекламації, вимоги споживачів тощо) [8].

Необхідність у розробці стратегії інноваційного розвитку виникає в основному при раптових змінах у зовнішньому середовищі підприємства (організації, об'єднання). До таких змін належать:

- насичення ринку і зниження попиту;
- радикальні зміни в техніці і технології виробництва;
- диверсифікованість виробництва і як наслідок – розширення ринкового асортименту нововведень;
- поява на ринку принципів нововведень;
- загроза нових конкурентів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, було визначено, що необхідність у інноваційній стратегії виникає і коли вимоги з боку суспільства через, наприклад, різкі соціально-політичні зміни змушують підприємства різко змінювати свої орієнтири.

Визначено, що розробка стратегії інноваційного розвитку починається з формулювання загальної мети підприємства. Після формулювання загальної мети визначаються конкретні цілі. Досяжність конкретних цілей залежить від їхньої реалістичності в економічній ситуації, що складається до моменту реалізації стратегії. Їхню реалістичність можна забезпечити на основі прогнозу економічної обстановки та змін зовнішнього середовища. При цьому аналізуються політичні, економічні, науково-технічні, соціальні й екологічні чинники.

Доведено, що розробка інноваційної політики припускає визначення цілей і стратегій розвитку підприємства на ближню і далеку перспективу, виходячи з оцінки його потенційних можливостей і забезпеченості відповідними ресурсами.

Значимість прогнозування змін зовнішнього середовища, економічної обстановки при остаточному формулюванні стратегії інноваційного розвитку полягає у виявленні майбутніх загроз і сприятливих можливостей, виключення несподіванок, а також пошуку нових конкуруючих технологій, виробів чи продуктів.

Література:

1. Антонюк Л.Л. Інновації: Теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Білозор Л.В. Методологічні підходи щодо формування інноваційної продукції / Л.В. Білозор // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 88-93.
3. Вергал К.Ю. Теоретико-методологічні основи розробки стратегії інноваційного розвитку підприємства / К.Ю. Вергал // Управління розвитком. – 2008. – № 19. – С. 27-28.
4. Ілляшенко С.Ю. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу : монографія / С.Ю. Ілляшенко / за ред. С.М. Ілляшенка. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 615 с.
5. Коробейников О.П. Интеграция стратегического и инновационного менеджмента / О.П. Коробейников, А.А. Трифилова // Менеджмент в России и зарубежом. – 2011. – № 4. – С. 25-36.

6. Ландик В.И. Инновационная стратегия предприятия: проблемы и опыт их решения / В.И. Ландик. – К. : Наукова думка, 2003. – 364 с.
7. Механизм управления предприятием: стратегический аспект / В.С. Пономаренко, Е.Н. Ястремская, В. М. Луцковский и др. – Х. : Изд-во ХГЭУ, 2002. – 252 с.
8. Павленко І.А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України : монографія / І.А. Павленко. – К. : КНЕУ, 2007. – 248 с.
9. Рогоза М.Є. Теоретичні аспекти формування моделі стратегічного інноваційного розвитку підприємства / М.Є. Рогоза, К.Ю. Вергал // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2008. – № 3. – С. 91-96.
10. Сковородко А.А. Подходы к классификации инновационных стратегий развития предприятия / А.А. Сковородко // Вестник Брянского государственного технического университета. – 2006. – № 1(9). – С. 100-108.
11. Ступина А.А. Особенности инновационной деятельности в Украине / А.А. Ступина // Економіка промисловості. – 2006. – № 3(9). – С. 114-118.
12. Grepon Bruno. Innovation: mesunes, redements et concurrence / Bruno Grepon, Emmanuel Duquet // Econ et statist. – 2004. – № 275-276.

Шафиева Л.Г. Особенности формирования стратегии инновационного развития предприятия в условиях неопределенности внешней среды

Аннотация. В статье определено понятие стратегии инновационного развития, определено инфраструктурное обеспечение инновационной стратегии предприятия. Предложена процедура поэтапного формирования стратегии инновационного развития, которая позволяет внедрять однотипные нововведения и последовательно формировать внедрение взаимозависимых инноваций. Определена роль инновационной политики предприятия в системе стратегического управления.

Ключевые слова: стратегия инновационного развития, предприятие, инновационная политика, инновационный проект, управление инновациями.

Shafieva L.G. Features of forming of strategy of innovative development of enterprise in the conditions of vagueness of external environment

Summary. The concept of strategy of innovative development is certain in the article, the infrastructural providing of innovative strategy of enterprise is certain. Procedure of the stage-by-stage forming of strategy of innovative development, which allows to inculcate of the same type innovations and consistently to form introduction of interdependent innovations, is offered. The role of innovative policy of enterprise is certain in the system of strategic management.

Keywords: strategy of innovative development, enterprise, innovative policy, innovative project, management by innovations.

*Швець Ю.О.,
к.е.н., викладач кафедри фінансів та кредиту,
Запорізький національний університет*
*Скворцова А.В.,
магістр,
Запорізький національний університет*

УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесу управління оборотними активами підприємств у сучасних умовах господарювання. Обґрунтовано сутність поняття, визначено основні складові елементи управління активами та основні фактори, що впливають на їх формування.

Ключові слова: оборотні активи, управління, активи, стратегія, тактика, коефіцієнтний метод, метод ABC, функції управління оборотними активами.

Постановка проблеми. Вітчизняний стан розвитку ринкових відносин в Україні потребує нових підходів до управління економікою на різних рівнях, зокрема на рівні окремих підприємств. Ефективність управління оборотними активами впливає на безперервний процес реалізації та виготовлення продукції, платоспроможність, конкурентоспроможність, ліквідність та фінансову стійкість підприємства. Тому вітчизняна економіка в сучасних умовах господарювання вимагає нових підходів до управління оборотними активами. Від ефективних результатів діяльності, використання та формування оборотних активів підприємства залежить розвиток не лише підприємств, але й країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань управління оборотними активами у багатьох наукових працях займалися вітчизняні і зарубіжні вчені. Значний внесок у дослідження проблем управління оборотними активами зробили такі вітчизняні вчені, як О.С. Бондаренко, Г.В. Брушко, Д.Л. Яшук, В.І. Чобіток, К.С. Пятикокова та ін. Однак система управління оборотними активами підприємства вимагає подальших досліджень, що мають бути спрямовані на удосконалення та визначення її функцій з позиції адаптації до сучасного стану розвитку економіки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Для нормального функціонування підприємства необхідно ефективно управляти його оборотними активами. Оборотні активи відіграють важливу роль в діяльності підприємства, оскільки за допомогою їхнього ефективного формування і використання підприємство покращує свою діяльність, підвищує свій економічний потенціал і як наслідок отримує прибуток. Однак, окремі проблеми управління оборотними активами підприємств до цих пір залишились невирішеними і потребують подальших розробок.

Мета статті. Метою статті є визначення сутності поняття «управління оборотними активами підприємства», обґрунтування основних факторів, що впливають на їхнє формування, а також характеристика складових елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління оборотними активами – це дуже складний процес, що визначається такими завданнями, як: збільшення обігу оборотних активів; формування достатнього обсягу оборотного капіталу,

що застосовується в операційному процесі; поліпшення ефективності структури оборотних активів; збільшення ліквідності, конкурентоспроможності та платоспроможності підприємства.

Під системою управління оборотними активами необхідно усвідомлювати сукупність відокремлених, але пов'язаних між собою елементів, що забезпечують цілеспрямований вплив на об'єкт управління, шляхом реалізації функцій управління через використання комплексу методів управління з метою забезпечення належного рівня фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності підприємства [1, с. 32-36].

Тому ми вважаємо, що систему управління оборотними активами можна визначити як систему цілеспрямованих та узгоджених взаємозв'язків між суб'єктом та об'єктом управління шляхом реалізації функцій управління із використання сформованих методів, засобів, механізмів і фінансово-економічних інструментів аналізу, дослідження, перетворення пов'язаних між собою процесів розподілу, формування, використання, контролю оборотних активів і джерел їх фінансування за обсягом, структурою та складом за умови врахування внутрішніх та зовнішніх загроз та з метою підвищення рівня фінансової стійкості. Об'єктом управління в різний час у різному співвідношенні є товарні запаси у процесі формування, реалізації та зберігання, кредити, грошові залишки, дебіторська заборгованість, а також економічні відносини. З розвитком фінансового ринку та подальшою стабілізацією економіки виникає можливість раціонального використання тимчасово вільних грошових коштів підприємств, зокрема: вкладення їх в прибуткові інструменти фінансового ринку. Суб'єктами управління оборотними активами на підприємствах є загальні збори засновників, правління, фінансові і комерційні підрозділи, а також персонал суб'єктів підприємництва, що використовують специфічні методи цілеспрямованого впливу на оборотні активи [2, с. 40-44].

Варто наголосити, що управління оборотними активами, включає стратегію і тактику управління. Стратегія – це загальний напрямок і спосіб використання засобів для досягнення поставленої мети. Стратегія, встановлюючи певні правила й обмеження, дозволяє сконцентрувати зусилля на тих рішеннях, що не суперечать обраному напрямку управлінської діяльності. Тактика управління – це конкретні прийоми і методи досягнення поставленої мети у певній ситуації та у певний момент часу. Завдання тактики управління – вибір найбільш оптимального рішення і способів його втілення в ситуації, яка склалася [3, с. 31-33].

Важливе значення в управлінні оборотними активами відіграють їхні етапи та функції. Управління оборотними активами підприємства в сучасних умовах господарювання здійснюється за такими етапами: 1) аналіз оборотних активів підприємства у попередньому періоді; 2) вибір політики формування обо-

ротних активів підприємства; 3) оптимізація об'єму оборотних активів; 4) оптимізація співвідношення постійної і змінної частин оборотних активів; 5) забезпечення необхідної ліквідності оборотних активів; 6) забезпечення необхідної рентабельності оборотних активів; 7) вибір форм і джерел фінансування оборотних активів.

До основних функцій управління оборотними активами можна віднести такі (схема 1).

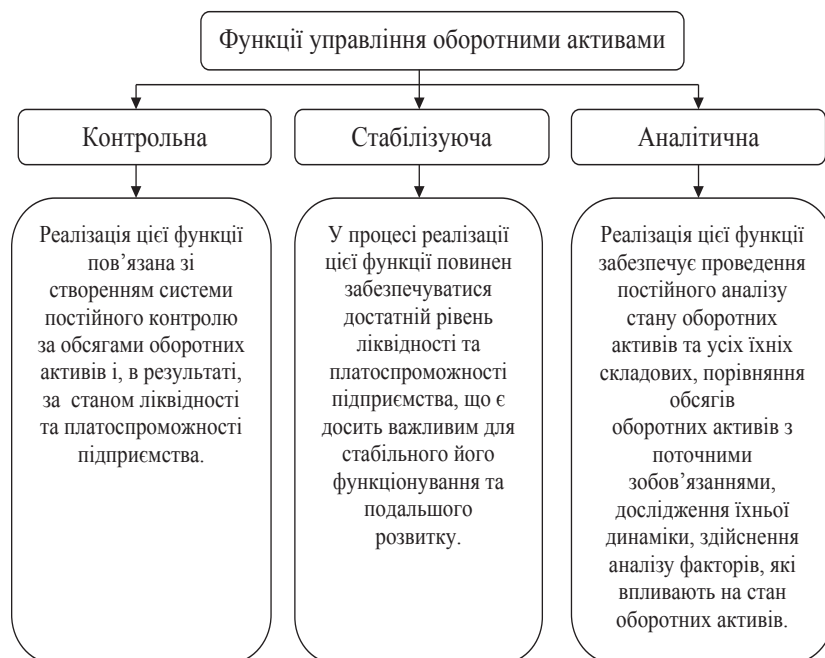

Схема 1. Основні функції управління оборотними активами

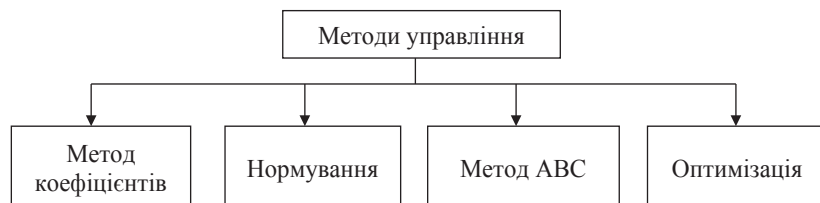

Схема 2. Методи управління оборотними активами у практиці зарубіжних та вітчизняних підприємств

Реалізація процесу управління оборотними активами пов'язана з принципами та функціями, здійснення яких забезпечить реалізацію поставленої мети і завдань (табл. 1) [4, с. 271-274].

У практиці зарубіжних та вітчизняних підприємств застосовують різні методи управління оборотними активами (схема 2).

Коефіцієнтний метод – це метод, за допомогою якого розраховують показники, що характеризують стан оборотного капіталу, а також стан джерел формування оборотного капіталу та ефективність його використання.

Методи нормування, що можуть бути використані лише для оборотних виробничих фондів, готової продукції на складі, а також відвантаженої продукції, на яку розрахункові документи не здані в банк. Нормування оборотних активів підприємств – це визначення потреби в оборотних коштах, що залежить від різних факторів: організації процесу виробництва, умов постачання товарно-матеріальних цінностей та умов реалізації готової продукції.

Метод ABC – метод, згідно з яким усю номенклатуру запасів, що використовують на виробництві, залежно від їхньої цінності, поділяють на 3 категорії. Група А – запаси, які є найціннішими з погляду їхньої вартості, але використовуються у незначних кількостях; група В – запаси із середньою вартістю і середньою кількістю їх використання у виробничому процесі; група С – різноманітний асортимент запасів, які одночасно є незначними з погляду їхньої вартості у грошовому вираженні.

ABC-аналіз незалежно від сфери його застосування (виробничі підприємства, торгової оптової або роздрібної підприємства) проводиться у такій послідовності:

1. Вибір об'єкта аналізу. Можлива деталізація напрямів аналізу за каналами збуту, ринкових сегментах.
2. Визначення параметра, за яким буде проводитися аналіз об'єкта.
3. Складання рейтингового списку об'єктів за зниженням значущості параметра

Таблиця 1

Принципи управління оборотними активами

№	Ознаки	Характеристика принципів управління оборотними активами
1.	Принцип взаємопов'язаності	Управління оборотними активами відбувається у межах загальної системи управління фінансами підприємств, оскільки будь-яке управлінське рішення впливає на ефективність діяльності підприємств.
2.	Принцип своєчасності	Кожне управлінське рішення щодо використання та формування складової оборотних активів має прийматися на основі отримання оперативної достовірної інформації та своєчасно.
3.	Принцип координації	Спрямований на досягнення узгодженості управлінських рішень у сфері оборотних активів з рішеннями щодо поточних зобов'язань.
4.	Принцип безперервності	Управління оборотними активами розглядається як постійний процес, який забезпечує прийняття ряду управлінських рішень, що впливають на ліквідність, конкурентоспроможність та платоспроможність підприємства.
5.	Принцип оптимальності	Управлінське рішення направляється на знаходження оптимального розміру обсягів оборотних активів та усіх їхніх складових.
6.	Принцип раціональності	Усі складові оборотних активів повинні бути раціонально розміщені між стадіями відтворювального процесу підприємства.

(угорі розташовуються товари, що приносять найбільшу частку обороту; внизу списку – ті, що приносять найменшу).

4. Визначення груп А, В і С.

З метою оптимізації запасів на практиці поряд із цим методом використовують метод XYZ, який поділяє сировину (матеріали) на 3 класи, залежно від рівномірності їхнього споживання у виробництві.

XYZ-аналіз проводиться у такій послідовності:

1. Визначення об'єкта аналізу: клієнт, постачальник, товарна група, номенклатурна одиниця тощо.

2. Визначення параметра, за яким буде проводитися аналіз об'єкта.

3. Визначення періоду та кількості періодів, за якими буде проводитися аналіз: тиждень, декада, місяць, квартал, півріччя, рік.

У класичному варіанті XYZ-аналізу при оптимізації асортименту товарів до категорії X відносять товари, що характеризуються стабільною величиною продажів, незначними коливаннями в їхньому продажі і високою точністю прогнозу. Значення коефіцієнта варіації знаходиться в інтервалі від 0 до 10%. Категорія Y – товари, що характеризуються деякими коливаннями потреби в них (наприклад, сезонними) і середніми можливостями їхнього прогнозування. Значення коефіцієнта варіації – від 10 до 25%. Категорія Z – товари, продаж яких нерегулярний і погано передбачуваний, точність прогнозування невисока. Значення коефіцієнта варіації – понад 25% [5, с. 252-257].

Розглянемо основні етапи розроблення системи управління оборотними активами підприємства:

I. Аналіз оборотних активів підприємства у попередньому періоді:

- 1) динаміка, темп зростання і приросту, порівняння обсягів;
- 2) динаміка структури основних видів оборотних активів;
- 3) тривалість і структура основних видів оборотних активів;
- 4) рентабельність та інтегральний показник ранжування;
- 5) склад основних джерел фінансування.

II. Визначення принципових підходів щодо формування оборотних активів:

- консервативний підхід;
- помірний підхід;
- агресивний підхід.

III. Оптимізація обсягу оборотних активів:

- 1) визначення раціональної структури оборотних активів;
- 2) оптимізація обсягу окремих видів оборотних активів;
- 3) розрахунок розміру оборотних активів.

IV. Оптимізація постійної та змінної частин оборотних активів:

- 1) графік середньої сезонної хвилі;
- 2) коефіцієнти мінімального і максимального рівнів;
- 3) сума постійної частини оборотних активів;
- 4) максимальна та середня сума змінної частини.

V. Забезпечення необхідної ліквідності оборотних активів: визначення частини оборотних активів у формі коштів, високо- і середньоліквідних активів.

VI. Забезпечення підвищення рентабельності оборотних активів: забезпечення своєчасного використання тимчасово вільного залишку грошових активів.

VII. Забезпечення мінімізації втрат оборотних активів у процесі їх використання: мінімізація ризику втрат, особливо в інфляційних умовах.

VIII. Оптимізація структури джерел фінансування оборотних активів:

- підсистема управління запасами ТМЦ;
- підсистема управління дебіторською заборгованістю та формування кредитної політики;
- підсистема управління грошовими активами [6, с. 193-195].

Процес створення ефективної системи управління оборотними активами на підприємствах здійснюється шляхом виконання визначених цілей (схема 3).

Виділяють зовнішні (опосередкованого впливу) і внутрішні (безпосереднього впливу) чинники, що впливають на управління оборотними активами. До зовнішніх належать: конкурентне середовище, ступінь розвитку фінансового ринку, законодавча база регулювання, нецінові детермінанти попиту, відносини з контрагентами, до внутрішніх – виробнича технологія підприємства, облікова політика підприємства, кваліфікація фінансових менеджерів, організаційна структура підприємства, стратегічні цілі підприємства.

На основі аналізу економічної сутності кожної складової оборотних активів та урахування зарубіжного і вітчизняного досвіду запропоновано такі напрями управління оборотними активами вітчизняних підприємств:

- управління грошовими коштами та поточними фінансовими;
- управління грошовими потоками;
- управління запасами;
- управління дебіторською заборгованістю;
- управління залишками грошових коштів та поточними фінансовими.

На нашу думку, для здійснення ефективного управління оборотними активами підприємства необхідно здійснити такі заходи:

- 1) оптимізувати розмір грошових коштів через постійний контроль за розміром оборотних активів у грошовій, абсолютно ліквідній формі, а також через підтримання відповідної частини високоліквідних активів у формі поточних фінансових інвестицій та інших активів, які у разі необхідності можуть швидко перетворитися на грошові кошти, що дає можливість підтримувати платоспроможність підприємства на належному рівні;
- 2) оптимізувати структуру і склад оборотних активів за допомогою прискорення оборотності оборотних активів у цілому та окремих їхніх елементів;
- 3) оптимізувати структуру товарів шляхом зменшення випуску товарів із низькою рентабельністю та збільшити

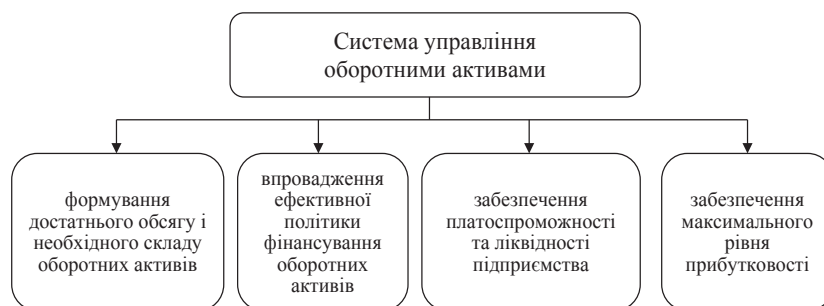

Схема 3. Ефективна система управління оборотними активами підприємств

випуск товарів, що мають позитивну рентабельність та хороший рівень попиту;

4) оптимізувати запаси підприємства шляхом оцінки загальної потреби в сировині на плановий період, періодичного уточнення оптимальної партії замовлення сировини, регулярного контролю умов зберігання запасів;

5) оптимізувати рівень дебіторської заборгованості шляхом проведення контролю за станом розрахунків з дебіторами, оцінки платоспроможності та ділової репутації дебіторів, страхування ризиків тощо;

6) скоротити тривалість фінансового циклу шляхом прискорення обороту виробничих запасів та дебіторської заборгованості і некритичного уповільнення оборотності кредиторської заборгованості підприємства постачальникам;

7) підвищити рентабельність підприємства шляхом своєчасного використання тимчасово вільних залишків грошових активів для формування ефективного портфеля поточних фінансових інвестицій [7, с. 230-239].

Висновки і пропозиції. Отже, процес управління активами підприємства відіграє важливу роль у діяльності підприємства, оскільки саме від прийняття ефективних управлінських рішень керівництва стосовно активів підприємства залежить подальша фінансова діяльність, конкурентоспроможність, платоспроможність підприємства. Обґрунтовані теоретичні аспекти, щодо характеристики управління оборотними активами підприємств будуть використані у подальших дослідженнях. Одночасно одним із найважливіших чинників стабілізації економіки є раціональне використання оборотних активів на підприємствах, покращення його використання за умови врахування чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Література:

1. Баранова В.Г. Теоретичні засади управління оборотним капіталом / В.Г. Баранова, С.М. Гоцуляк // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ, 2008. – № 30. – С. 32-36.
2. Бодаренко О.С. Методологічні основи управління оборотними активами підприємств / О.С. Бодаренко // Інвестиції практика та досвід. – 2008. – № 4. – С. 40-44.
3. Брушко Г.В. Методологічні основи управління оборот-

ними активами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/knp/179_31-33.pdf.

4. Кодацький В.П. Шляхи ефективного управління оборотними активами промислових підприємств // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 271-274.
5. Яшук Д.Л. Дослідження методології управління оборотними активами підприємств в умовах кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/Vetp/2010_32/10ydlsof.pdf.
6. Філатова З.В., Ротанова А.Г. Напрямки формування системи управління оборотними активами підприємства [Текст] // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – Збірник наукових праць : Випуск 29. – Київ : НАУ, 2011. – 330 с.
7. Чобіток В.І., Пятилокотова К.С. Управління оборотними активами підприємства: теоретичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/Vetp/2013_41/13cvieic.pdf.

Швец Ю.А., Скворцова А.В. Управление оборотными активами предприятий

Аннотация. Статья посвящена исследованию процесса управления оборотными активами предприятий в современных условиях хозяйствования. Обоснована сущность понятия, определены основные составляющие элементы управления активами и основные факторы, влияющие на их формирование.

Ключевые слова: оборотные активы, управление, активы, стратегия, тактика, коэффициентный метод, метод ABC, функции управления оборотными активами.

Shvets Y.O., Skvortsova A.V. Management of circulating assets of enterprises

Summary. The article is sanctified to research of process of management of circulating assets of enterprises in the modern terms of manage. Essence of concept is reasonable, basic component custom assets controls and basic factors that influence on their forming are certain.

Keywords: circulating assets, managements, assets, strategy, tactics, coefficient method, method of ABC, functions of management of circulating assets.

Юрій Е.О.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів,
Буковинський державний фінансово-економічний університет
Луцук І.Б.,
аспірант,
Буковинський державний фінансово-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті здійснено аналіз стратегічної діяльності господарюючого суб'єкта в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Проведено систематизацію основних підходів до формування стратегії розвитку підприємства. Проаналізовано сутність та структуру зовнішнього середовища діяльності підприємств та виявлено можливості і загрози для господарюючих суб'єктів.

Ключові слова: стратегічний план, ринкові відносини, підприємство, стратегія, зовнішнє середовище, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Визначальними рисами сучасного світу є високий ступінь невизначеності, підвищена динамічність, глобалізація, жорстка конкуренція, які обумовлюють необхідність ретельного обґрунтування стратегії розвитку підприємства та створення умов для її ефективної реалізації. Комплекс складних та важливих завдань, таких як аналіз зовнішнього середовища та потенціалу підприємства, визначення його місії та системи цілей, формування стратегічного плану, організація та контроль його виконання, є елементами стратегічного управління підприємством. Ефективне вирішення цих завдань передбачає освоєння теоретико-методологічних основ стратегічного управління підприємством та оволодіння специфічним методичним інструментарієм довгострокового прогнозування, планування і аналізу в умовах невизначеності та ризику.

Відповідно, ефективність діяльності економічних суб'єктів у значній мірі визначається їхньою стратегією розвитку. Підприємства, що приділяють увагу актуальним питанням власної стратегії, виявляються більш конкурентоспроможними і стійкими в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Питання формування стратегії актуальні для всіх типів підприємств: як для великих, так і для малих суб'єктів господарювання, як для державних підприємств, громадських організацій, так і для комерційних структур.

Актуальність даної теми посилюється ще й тим, що у світовій економіці виникають нові фактори підвищення рівня невизначеності, які не входять до існуючих наукових концепцій та не можуть бути пояснені на підставі відомих закономірностей. До цих факторів можна віднести суперечливість глобалізації та регіоналізації економіки, незлагодженість між споживчими настроями та динамікою прибутків, масова індивідуалізація продукції, що вже впливають на діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання.

Враховуючи вищесказане, ми вважаємо вивчення питань особливостей формування стратегії розвитку підприємства в

умовах невизначеності зовнішнього середовища надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відносно змісту та різновидів стратегій організації в умовах невизначеності зовнішнього середовища в літературі існують різні погляди.

Так, Б. Карлофф визначив стратегію як узагальнюючу модель дій, необхідних для досягнення встановлених цілей шляхом координації і розподілу ресурсів компанії [5, с. 91–101].

Д. Куїнн також визначав стратегію як план, що інтегрує основні організаційні цілі, політику та дії, які можна об'єднувати в єдине ціле [10, с. 530–541].

Г. Мінцберг, М. Портер, проводячи дослідження стратегічної поведінки великих корпорацій на конкурентних ринках, з'ясували, що стратегія є не тільки планом, а комплексом рішень та дій; і є не послідовністю виконання запланованого, а прямо протилежне цьому, це відправна точка [10, с. 530–541].

І. Ансофф, використовуючи концепцію стратегічного менеджменту, зазначав, що стратегія – один з декількох наборів правил прийняття рішення щодо поведінки організації, і виділив чотири групи правил: правила встановлення відносин підприємства із зовнішнім середовищем; правила встановлення відносин і процесів всередині підприємства; правила ведення щоденних справ; засоби вимірювання результатів сьогоденної і майбутньої діяльності компанії. Він описує стратегію як сукупність правил для прийняття рішень з метою забезпечення стійкого зростання і розвитку підприємства; виокремлюючи дві групи правил: правила взаємовідносин підприємства з зовнішнім середовищем (стратегія бізнесу) і правила встановлення рівноваги між власними внутрішніми змінними (організаційна концепція) [1, с. 321–332].

Також проблему невизначеності підприємства в умовах зовнішнього середовища досліджували такі вчені, як В.В. Черкасов [13, с. 142–151], Г.М. Коломієць [6, с. 10], Т.М. Литвиненко [8, с. 46–55] та ін. Вони вважають, що у сучасній літературі мають місце дві основні концепції стратегії: філософська та організаційно-управлінська. Філософська – акцентує увагу на визначенні напрямку розвитку організації, який дає відповідь на питання: в якому бізнесі діє організація і в якому бізнесі вона повинна бути? Відповідно до іншої – організаційно-управлінської – концепції, стратегія пов'язана з конкурентними діями, заходами та методами здійснення стратегічної діяльності організації. При цьому вона містить відповідь на питання, як організація діє на вибраних нею ринках.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, не дивлячись на помітну зацікавленість питанням особливостей формування стратегії підприємств в умовах

невизначеності зовнішнього середовища вважаємо, що йому приділено на сьогоднішній день недостатньо уваги.

В Україні невизначеність середовища функціонування виникає на фоні розвитку трансформаційних процесів. На рівні підприємства взаємодія цих феноменів породжує додаткове ускладнення умов діяльності. Це, безсумнівно, потребує побудови нових системних теоретичних уявлень, які враховують максимальну можливість ефектів, що виникають завдяки впливу невизначеності на поведінку вітчизняних підприємств.

Мега статті полягає в аналізі необхідності стратегічної діяльності підприємства в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

Відповідно до мети, виділено наступні частини загальної проблеми:

1. Розкрити сутність і поняття стратегії розвитку підприємства в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

2. Проаналізувати основні підходи до формування стратегії розвитку підприємства в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

3. Визначити особливості факторів зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація економічних процесів, зростання конкуренції між виробни-

ками, збільшення впливу високотехнологічних компаній обумовили широке визнання стратегічного мислення як єдиного правильного підходу до управління підприємством в умовах ринку, і на сьогоднішній день стратегія стає невід'ємною частиною управління бізнесом практично у всіх країнах з ринковою економікою [11, с. 67].

На нашу думку, стратегія підприємства в умовах швидких змін зовнішнього середовища на сьогоднішній день розглядається як результат, а також як сукупність взаємозалежних рішень, що визначають пріоритетні напрямки використання ресурсів, зусиль підприємства для реалізації його місії, забезпечення довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках, а також як засіб реалізації інтересів підприємства.

В сучасних умовах єдиного підходу до формування стратегії не існує. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати погляди вчених щодо формування стратегії.

Розглядаючи таблицю 1, можемо підсумувати, що спільні риси притаманні всім підходам: визначення місії (сфери діяльності), аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища, формулювання цілей стратегії та їх досягнення, розробка й виконання стратегічного плану, проекту та програми. На практиці процес стратегічного управління не має таких відокремлених один від одного етапів. Тому в залежності від особливос-

Таблиця 1

Основні підходи до формування стратегії розвитку підприємства в умовах невизначеності зовнішнього середовища

№ з/п	Автор	Характеристика підходу
1.	І.О. Бланк	Виділяє вісім етапів розроблення: 1) визначення загального періоду формування стратегії; 2) дослідження факторів середовища; 3) оцінка сильних і слабких сторін діяльності організації; 4) комплексна оцінка стратегічної позиції організації; 5) формування стратегічних цілей діяльності; 6) розроблення цільових стратегічних нормативів діяльності; 7) прийняття основних стратегічних рішень; 8) оцінка розробленої стратегії, а також два етапи реалізації стратегії: забезпечення реалізації стратегії і організація контролю її реалізації
2.	Л.Є. Довгань	Виділяє загальну ефективність організації: показники ефективності організації, оцінки результативності організації, аналіз зростання масштабів діяльності, оцінка підвищення вартості організації
3.	М.М. Лещенко	Виділяє комплексну оцінку ефективності стратегії, що складається з оцінки конкурентоспроможності підприємства та оцінки ефективності стратегії
4.	Н.Д. Падерін	Передбачає такі етапи: 1) визначення головної цілі/місії стратегії підприємства; 2) аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища; 3) оцінка конкурентоспроможності підприємства чи продукції; 4) розробка варіантів стратегії; 5) оцінка та вибір оптимального варіанта стратегії; 6) оформлення та затвердження стратегії як документа; 7) реалізація розробленої стратегії; 8) оцінка виконання стратегії/місії
5.	О.Ю. Масленніков	Виділяє наступне: 1) визначення періоду реалізації стратегії; 2) визначення стратегічних цілей діяльності підприємства; 3) розробка фінансової політики; 4) уточнення цілей стратегії; 5) оцінка розробленої стратегії та її виконання
6.	Ж. Франшон, І. Романе	Передбачають побудову матриці, яка ґрунтується на розрахунку трьох коефіцієнтів: результат господарської діяльності, результат діяльності, результат фінансово-господарської діяльності. Матриця стратегій дає змогу визначити поточне положення підприємства стосовно фінансового ризику, розглядати ситуацію в динаміці та прогнозувати зміни стратегії

Джерело: розроблено автором на основі [9–13]

тей сфери, в якій функціонує підприємство, та особливостей зовнішнього середовища необхідно обирати конкретний підхід формування стратегії.

Таким чином, особливостями формування стратегії в умовах невизначеності зовнішнього середовища є:

- 1) визначення можливостей ринку та перспектив підприємства відносно них;
- 2) розробка і деталізація вектора росту або напрямку, в якому функціонує підприємство;
- 3) виділення унікальних можливостей як ринку, так і товару, що виробляє господарюючий суб'єкт;
- 4) визначення конкурентної переваги підприємства.

Різка зміна умов дії вітчизняних підприємств, вимоги, що висували ринкові відносини та стан вітчизняної економіки, поставили перед ними першочергові завдання – адаптації та виживання у нових умовах [2, с. 347–356].

Зовнішнє середовище окремого підприємства складається із макросередовища і мікросередовища. Аналіз зовнішнього середовища являє собою процес, за допомогою якого розробники стратегічного плану контролюють зовнішні, стосовно організації, фактори, щоб визначити можливості і загрози для підприємства. Основне призначення аналізу зовнішнього середовища – виділити істотні фактори, що найбільшою мірою впливають на успіх діяльності фірми, і постійно контролювати їх зміни з метою передбачення нових можливостей, що відкриваються, і потенційних загроз. Результати аналізу дозволяють фірмі вчасно спрогнозувати появу загроз і можливостей, розробити сценарії розвитку тієї або іншої ситуації і стратегію реалізації місії та досягнення цілей організації [4, 141–146].

При розробці стратегії розвитку підприємства необхідно враховувати особливості факторів зовнішнього середовища (рис. 1).

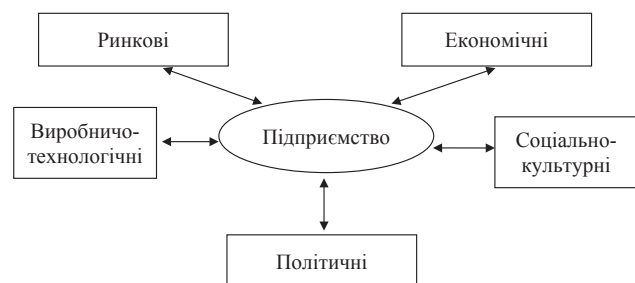

Рис. 1. Фактори зовнішнього середовища підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [2–5]

Розглядаючи рисунок 1, можемо дати загальну характеристику наведеним факторам:

1. Економічні фактори: загальні економічні положення, рівень і напрямки розвитку, темпи інфляції і дефляції, рівень зайнятості населення, бюджетний баланс, стабільність курсу гривні, ставки за кредитами, податкові ставки.

2. Соціально-культурні фактори: структура суспільства (класи, етнічні групи, меншості, поділ за особистими доходами), умови життя різних соціальних груп, соціальна напруженість у суспільстві, рівень пропозиції на ринку робочої сили, соціальні і релігійні традиції, рух на захист прав споживачів, активність професійних спілок на захист прав трудящих, організації соціального плану, їхня роль і вплив, суспільні цінності, установки, відносини, очікування і мораль.

3. Політичні фактори: політична система і життя, вплив політики на управління, розподіл повноважень федеральних, муніципальних і місцевих органів влади, митна політика, антимонопольна політика, пільги і вільні економічні зони, інвестиційна політика, політика приватизації, кредитна політика.

4. Виробничо-технологічні фактори: стан зовнішніх ланок системи розвитку, темпи відновлення технології, можливості технологічних розробок, рівень технології конкурентів, стан виробництва на зовнішніх для організації ділянках технологічних ланцюгів, зміни в технології збору, обробки і передачі інформації, у засобах зв'язку.

5. Ринкові: динаміка попиту та пропозиції, доходи різних соціальних груп, інтенсивність конкуренції, форми ринку в зацікавленій сфері діяльності, життєві цикли попиту, ціни на фактори виробництва, ринок праці, місткість ринку, життєві цикли різних видів товарів і послуг [7, с. 78–81].

Висновки. Отже, на сьогоднішній день підприємство повинно мати добре обгрунтовану стратегію дій, а також бути готовим адаптуватися до можливої зміни умов зовнішнього середовища. Тенденції сучасного розвитку економічної ситуації в Україні характеризуються високим динамізмом, активізацією структурних зрушень та загостренням конкурентної боротьби. Процеси у зовнішньому середовищі набувають ознак комплексності, взаємодоповнюваності та взаємопричинності. Ці явища обумовлюють необхідність наукового пошуку нових механізмів і методів стратегічного управління, стрижнем якого повинна стати стратегія розвитку підприємства, яка має відповідати перетворенням в національній економіці, гармонізувати вплив і взаємозв'язки між факторами внутрішнього та зовнішнього середовища.

Враховуючи це, стратегія підприємства повинна сприяти розвитку його діяльності, формуванню резервів, ефективному використанню фінансових ресурсів та підвищенню потенціалу підприємства за умов коливань ринкової кон'юнктури.

При розробці стратегії розвитку підприємства в невизначених умовах зовнішнього середовища ми рекомендуємо враховувати різні підходи до формування стратегії в залежності від характеристик галузі, в якій функціонує підприємство, а також фактори зовнішнього середовища: економічні, соціально-культурні, політичні, виробничо-технологічні та ринкові.

Вважаємо, що подальше дослідження особливостей формування стратегії розвитку підприємства дозволить виявити нові шляхи та способи її створення, що, в свою чергу, полегшить адаптацію підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища.

Література:

1. Ансофф І. Стратегічне управління підприємством / І. Ансофф ; пер. с англ. Л.І. Євченко. – М. : Прогрес, 1989. – С. 321–332.
2. Довгань Л.Є. Стратегічне управління підприємством в умовах несприятливого зовнішнього середовища / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко // Економічна думка. – 2009. – № 23. – С. 347–356.
3. Дорофєєв М.Л. Особливості застосування матриці фінансових стратегій Фраштона і Романа в стратегічному фінансовому плануванні / М.Л. Дорофєєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.1-fin.ru/?id=417>.
4. Бланк І.О. Фінансова стратегія підприємства / І.О. Бланк, Г.В. Ситник, О.В. Корольова-Казанська [та ін.] // Економікус. – 2009. – № 18. – С. 141–146.
5. Карлофф Б. Деловая стратегия / Б. Карлофф ; пер. с англ. К.О. Сидорова. – М. : Економіка, 1991. – С. 91–101.
6. Коломієць Г.М. Спряження невизначеності господарської систе-

- ми та її реформування : автореф. дис. ... д. е. н. : спец. 08.01.01 / Г.М. Коломієць ; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2006. – С. 10.
7. Лещенко М.М. Формування стратегії у міжнародному бізнесі / М.М. Лещенко // Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси, 2010. – № 25. – С. 78–81.
 8. Литвиненко Т.М. Невизначеність ринкового середовища та шляхи її локалізації / Т.М. Литвиненко / Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. праць КНУ ім. Т.Г. Шевченка. – 2009. – Вип. 19. – С. 46–55.
 9. Масленніков О.Ю. Фінансова стратегія та планування в умовах становлення ринку / О.Ю. Масленніков, А.Я. Шпачук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Л. : НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.3. – С. 260–262.
 10. Мінцберг Г., Куїнн Дж. Стратегічний процес / Г. Мінцберг, Дж. Куїнн ; пер. с англ. під ред. Ю. Каптуревського. – СПб. : П., 2001. – 688 с. – С. 530–541.
 11. Найт Ф.Х. Ризик, невизначеність та прибуток / Ф.Х. Найт. // Економікус. – 2003. – № 16. – С. 67.
 12. Падерин Н. Д. Стратегічне планування на промисловому підприємстві / Н. Д. Падерин, Л. М. Полева // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 2. – С. 129–131.
 13. Черкасов В.В., Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність / В.В. Черкасов, В.В. Пастухова. – Київ : КНТЕУ, 2002. – С. 142–151.

Юрий Э.О., Луцки И.Б. Особенности формирования стратегии развития предприятий в условиях неопределенности внешней среды

Аннотация. В статье осуществлен анализ стратегической деятельности хозяйствующего субъекта в условиях неопределенности внешней среды. Проведена систематизация основных подходов к формированию стратегии развития предприятия. Проанализированы сущность и структура внешней среды деятельности предприятий и выявлены возможности и угрозы для хозяйствующих субъектов.

Ключевые слова: стратегический план, рыночные отношения, предприятие, стратегия, внешняя среда, конкурентоспособность.

Yuri E.O., Lutsyk I.B. Features of the development strategy of enterprises in an uncertain environment

Summary. In the article analyzes the strategic activities of the entity in an uncertain environment. Systematize basic approaches to strategy development company. The essence and structure of the environment of enterprises and identified opportunities and threats for businesses.

Keywords: strategic plan, market relations, enterprise, strategy, environment, competitiveness.

*Якубенко Ю.Л.,**к.е.н., доцент кафедри обліку, аудиту та управління фінансово-економічною безпекою,**Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет**Одношевна О.О.,**к.е.н., старший викладач кафедри обліку, аудиту та управління фінансово-економічною безпекою,**Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет*

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ СЛУЖБИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. У статті розглянуто діючу систему управління ризиками в сільськогосподарських підприємствах, розкрито недоліки її функціонування. Запропоновано створення служби управління ризиками з врахуванням специфічних особливостей кожного із напрямів діяльності сільськогосподарського підприємства.

Ключові слова: ризики, господарський ризик, управління ризиками, служба управління ризиками, спеціалізовані сектори, функції служби управління ризиками.

Постановка проблеми. З метою мінімізації ризиків господарської діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно формувати організаційні засади управління ними. Створення служби управління ризиками в сільськогосподарських підприємствах передбачає передусім формування відповідного організаційного, методичного та інформаційного забезпечення, а також наявність трудових ресурсів, із необхідними знаннями й навичками. Безумовно, провідна роль у прийнятті ризикових рішень належить вищій ланці управління підприємства. Як переконує практика, основними критеріями прийняття більшої частини управлінських рішень у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах нині залишаються минулий досвід та інтуїція керівника. Такий підхід в умовах ринкових відносин є, на нашу думку, не зовсім виправданим. Лише якісний аналіз можливих наслідків може забезпечити ефективність рішень, що приймаються. Отже, без відповідної інформаційно-аналітичної бази прийняття ефективних ризикових рішень ускладнюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управлінню ризиками сільськогосподарських підприємств присвячені праці О.Є. Бездітка [1], Т.М. Борисової [2], В.В. Вітлінського [3], О.Є. Гудзь [4], Р.В. Пікус [5] тощо. Незважаючи на всебічні дослідження природи виникнення ризиків, методів їхнього усунення, потребує поглибленого вивчення формування системного управління ризиками сільськогосподарських підприємств.

Мета статті полягає у розкритті сутності створення та функціонування служби управління ризиками в умовах сільськогосподарського підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність створення в сільськогосподарських підприємствах спеціалізованої служби управління ризиками не викликає сумніву. Можна передбачити покладання функцій з управління ризиками на службу маркетингу підприємства, яка проводить попередню оцінку сильних і слабких сторін організації, загроз і можливостей зовнішнього середовища, тобто збирає значну частину інформації середовища функціонування підприємства.

Однак, урахувавши, що такої служби в сільськогосподарських підприємствах, за усієї її необхідності, ще практично не існує, то доцільно створити самостійний підрозділ з управління ризиками. Основним цільовим призначенням служби управління ризиками в сільськогосподарських підприємствах є своєчасна ідентифікація, шкалування, вимір і взаємоузгодження ризиків із цілями, об'єктами, суб'єктами та ресурсами.

Як доводить практика, організаційна структура сільськогосподарських підприємств найчастіше є лінійно-функціональною. При цьому можна передбачити, що кожний функціональний підрозділ може самостійно здійснити управління ризиками у своїй сфері діяльності. Однак практично всі фактори ризику взаємопов'язані, що зумовлює необхідність наявності окремого спеціалізованого підрозділу, спроможного збирати, обробляти та координувати цю інформацію та приймати відповідні рішення. Також слід наголосити, що зі збільшенням розмірів підприємства, коли зростає й обсяг інформації та кількість взаємозв'язків, наявність самостійного структурного підрозділу, який відповідає за управління ризиками на підприємстві, стає нагальною. Більше того, жоден окремо взятий функціональний підрозділ не може управляти господарськими ризиками.

Вивчення організаційної структури ТОВ «Агро-Овен» дозволило встановити, що існуюча служба безпеки, яка має своїм завданням попереджувати настання можливих небезпек, займається в основному розв'язанням технічних завдань з попередження ситуацій виникнення пожежі, крадіжок, особистої безпеки керівництва підприємства. Отже, ризики, джерелом яких є економічні фактори, залишаються без цілеспрямованого впливу управлінського апарату підприємства. При цьому така служба безпеки діє лише у великих підприємствах Дніпропетровської області. Як свідчить досвід розвинених країн світу, структура підрозділів, що займається управлінням ризиками на підприємствах, залежить від специфіки їх діяльності, розмірів, наявності ресурсів. Урахувавши специфіку підприємств досліджуваної галузі, вважаємо за доцільне виділити три напрями організації служби управління ризиками. Перший напрям рекомендуємо для великих сільськогосподарських підприємств, який передбачає удосконалення організаційної їх структури на основі розширення функцій технологічних підрозділів з управління ризиками або створення самостійного підрозділу, який здійснюватиме практично весь процес управління ризиками за винятком прийняття рішень щодо найбільш ризикових ситуацій, оскільки це функція вищої ланки менеджменту.

Із вищевикладеного випливає, що цій службі буде відведено консультативну роль, оскільки її керівництво не може мати прямого впливу на характер і час прийняття рішень. Слід

зазначити, що практично всі великі сільськогосподарські підприємства диверсифіковані, мають кілька напрямів діяльності, до яких відносять рослинництво, тваринництво і виробництво з повною або частковою переробкою власної продукції. Запропонована служба управління ризиками може мати у своїй структурі такі блоки: сектор управління ризиками у рослинницькій галузі підприємства; сектор управління ризиками у тваринницькій галузі підприємства; сектор управління ризиками у переробному виробництві підприємства; група моніторингу й оцінки ризиків; група розробки та реалізації методів управління ризиками; група управління у кризових ситуаціях; банк даних інформації (рис. 1).

Відповідно до запропонованої структури служби управління ризиками, діяльність спеціалізованих секторів повинна бути спрямована на врахування специфічних особливостей кожного із напрямів діяльності сільськогосподарського підприємства. Для цього спеціалісти з управління виділених секторів повинні вміти виявляти й оцінювати фактори ризиків, які властиві кожній із зазначених областей. Так, при прийнятті рішень щодо розміщення та площ посівів тих чи інших сільськогосподарських культур фахівці з управління ризиками повинні розрахувати вплив якісного складу ґрунту, можливих опадів і температурного режиму на очікуваний урожай, а також знати та вміти оцінювати вплив кон'юнктурних коливань на відповідному ринку. Необхідно зазначити, що у кожному напрямі діяльності сільськогосподарських підприємств, які зображені на рисунку окремими секторами, можуть бути виділені вузькі зони господарювання, відповідно до спеціалізації у рослинництві, тваринництві й переробному виробництві. Таке виділення є доцільним для моногосподарств, які займаються лише одним напрямом, але мають достатньо чіткі відмінності (наприклад, вирощування зернових, соняшнику і т. д.). Основним критерієм для розмежування може бути частка того або іншого напрямку в загальному обсязі господарської діяльності підприємства. Запропонована служба управління ризиками в сільськогоспо-

дарських підприємствах має бути наділена широкими функціями. При цьому однією із найбільш істотних функцій є розробка та використання методології виявлення й оцінки рівня ризику, яка враховує специфічні особливості підприємства. Отже, найбільшої уваги в запропонованій структурі заслуговує група моніторингу й оцінки ризиків, яка повинна безпосередньо взаємодіяти з усіма іншими функціональними підрозділами, не лише одержувати від них необхідну для аналізу інформацію, а й допомагати їм в оцінці своїх специфічних ризиків (кадрових, фінансових та ін.). Конкретний перелік функцій цього блоку залежить від визначених завдань, реального стану підприємства, зовнішнього середовища та інших умов. Тим не менше, до типових його функцій можна віднести: пошук потенційно можливих відхилень від поставлених цілей (запланованих показників); відбір найбільш впливових факторів ризику; розрахунок показників ризику (їх ймовірностей та можливих відхилень); встановлення допустимих меж ризиків; визначення взаємозв'язку та взаємозалежності між різними факторами ризику.

Зазначимо, що важливою функцією служби управління ризиками є опрацювання та вибір адекватних методів управління. Основними напрямками управління ризиками діяльності сільськогосподарських підприємств слід вважати: мінімізацію рівня впливу ризику; компенсацію негативних наслідків; локалізацію ризиків – цілеспрямоване вкладення коштів у діяльність із високим рівнем ризику. До основних інструментів мінімізації рівня впливу ризику доцільно віднести: лімітування; одержання додаткової інформації; диверсифікація; завоювання нових ринків; відмову від співпраці з невідомими та поганою репутацією посередниками; укладення довгострокових договорів; укладення контрактів на перевезення вантажів; введення попередньої оплати для торгових посередників та ін.

Серед важливих методів компенсації негативних наслідків доцільно виділити: страхування; самострахування; резервування; прийняття спонсорської допомоги та ін. Такий інструмент, як локалізація ризику, передбачає створення вен-

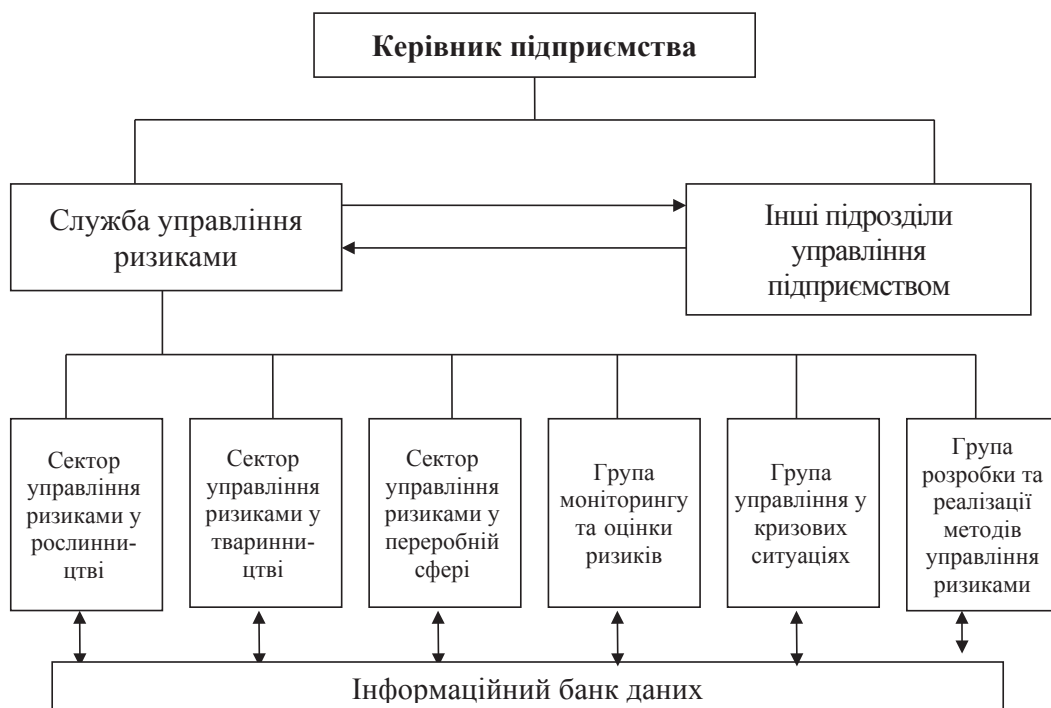

Рис. 1. Схема організації управління ризиками у великих сільськогосподарських підприємствах

чурних груп. При цьому лімітування є одним із дієвих методів управління ризиками для сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах. У зв'язку із цим підприємствам галузі необхідно приділяти особливу увагу нормуванню та й ефективності використання всіх видів ресурсів.

Одержання додаткової інформації, як метод зниження рівня ризиків, сприяє нейтралізації та зменшенню невизначеності. Повнота інформації визначається співвідношенням необхідної та існуючої в момент прийняття управлінських рішень. Якщо інформації недостатньо, приймаються додаткові заходи для її залучення. Додаткова інформація підвищує обґрунтованість рішень, що будуть прийняті. За допомогою оперативної, достовірної та цінної інформації постає можливість більш ефективно управляти ризиками. Одержати додаткову інформацію можна за допомогою разових польових досліджень, постійного моніторингу стану елементів внутрішнього та зовнішнього середовища або залучення їх від спеціалізованих фірм.

Важливим методом мінімізації ступеня впливу ризиків є диверсифікація, яка передбачає розподіл зусиль і капіталовкладень між різними видами діяльності, безпосередньо не пов'язаними один з одним. При використанні диверсифікації негативні наслідки від одного виду діяльності можуть компенсуватися позитивними результатами від іншого. Наслідком диверсифікації можуть бути синергетичні ефекти, які виявляються у зниженні загальних витрат і виникають за рахунок багатфункціонального використання ресурсів.

В економічних умовах сьогодення для зниження ступеня ризиків, особливо пов'язаних із діяльністю на ринку, ефективним методом є завоювання нових ринків. Такий метод дозволяє розширити збут своєї продукції та компенсувати можливі збитки від роботи на одному цільовому ринку за рахунок успіху на іншому.

Відмова від невідомих посередників дозволяє уникнути збитків від взаємодії із недобросовісними агентами ринку. Лише наявність достовірної й перевіреної інформації про діяльність торговельних посередників, постачальників, інформаційних і рекламних агентств може бути гарантом укладення угод.

Укладення довгострокових договорів із різними посередниками також дає змогу мінімізувати ступінь ризику, орієнтуючи підприємство на постійні відносини з надійними партнерами. Для окремих стадій відтворювального процесу можливо використати й інші специфічні методи управління ризиками з метою мінімізації ступеня ризиків. Залежно від специфіки діяльності сільськогосподарських підприємств таких методів може бути більше, і кожний із них може мати більшу або меншу значимість.

Серед методів компенсації негативних наслідків для сільськогосподарських підприємств необхідно виділити страхування у спеціалізованих компаніях, які мають очевидні переваги. Однак використання цього способу може бути обмежено тим, що не всі види ризиків приймаються до страхування. Окрім того, якщо ймовірність настання несприятливої події дуже висока, то страхові компанії або не страхують даний вид ризику, або вводять дуже високі платежі. За кордоном залежно від специфіки діяльності фірми можуть застрахувати ризики не лише прямої, а й непрямой дії, такої як ризик помилки працівника підприємства; ризик збитків від хвороби керівника та провідного фахівця.

Самострахування доцільно, якщо вартість майна, яке страхується, відносно невисока порівняно із майновими і фінансовими критеріями бізнесу. Однак важливо пам'ятати, що стра-

ховий резервний фонд є мертвим, який не приносить прибутку. Самострахування із точки зору ефективності управління пов'язано із підвищенням гнучкості ризик-менеджменту і збереженням контролю над коштами. При цьому достатньо складно визначити оптимальний розмір страхових фондів, оскільки необхідно вибирати між бажанням знизити витрати по виплатах страхових премій і прагненням зменшити розмір можливих фінансових втрат.

На відміну від самострахування резервування передбачає виділення не грошових коштів, а створення матеріальних резервних фондів. Цей метод характеризується тими ж перевагами та недоліками, що й самострахування, але вимагає при цьому додаткових площ для складування резервного фонду.

Прийняття спонсорської допомоги від інших суб'єктів господарювання не є популярним методом, але можливе як варіант компенсації негативних наслідків.

Локалізація ризиків, яка здійснюється шляхом створення венчурних підприємств або підрозділів для роботи із високоризиковими проектами. Використання цього напрямку характерно для ризикового топ-менеджменту та у випадку ймовірності одержання дуже високого прибутку.

Вибір конкретного способу реакції на ризики залежить від величини можливих результатів, ймовірності їх виникнення, наявних у підприємства ресурсів і психологічних особливостей фахівців, які приймають рішення. Необхідно зазначити, що в сільськогосподарських підприємствах існує чітка відмінність щодо впливу різних факторів ризику, які вимагають неоднакових підходів до управління ними. Так, фахівець з управління ризиками повинен виділяти ризики, які можна страхувати і які не підлягають страхуванню, а також визначати абсолютно різні методи, що вимагають спеціальних знань. Так, при роботі з ризиками, які страхуються, більше потрібні юридичні знання, оскільки у даному випадку основною метою є пошук надійного страхувальника та укладення вигідного контракту. Для ризиків, які не страхуються, особливе значення має визначення найбільш оптимальної поведінки відносно кожного із них. Це, у свою чергу, потребує не лише специфічних знань, наявності визначеної інформації, але й інтуїції.

Основною метою групи управління у кризових ситуаціях є запобігання банкрутству підприємства, для чого воно повинно вести контроль основних показників фінансової стійкості й ефективності ризикових управлінських рішень, що приймаються. Інформаційне забезпечення системи управління ризиками має здійснюватися на основі створення й підтримки інформаційного банку даних, який включає в себе каталог факторів ризику, архів моніторингу ризиків, банк методів аналізу ризиків, банк методів управління ризиками з описом наслідків.

Побудова системи управління ризиками в сільськогосподарських підприємствах повинна враховувати, що у цій сфері доцільно виділяти два самостійних напрями. Перший напрям передбачає екстремне реагування на незаплановані зміни, а другий – стратегічне управління ризиками. Ефективне управління ризиками можливе лише за тісної взаємодії цих напрямів. Слід зазначити, що запланована структура може бути доповнена й іншими напрямами, доцільність введення яких визначається специфікою підприємства і залежить від вищої ланки його менеджменту.

Безперечно, будь-які пропозиції щодо формування в організаційній структурі нових підрозділів завжди супроводжуються додатковими витратами, що тягне за собою негативну реакцію. Однак основним аргументом доцільності створення спеціаль-

ного підрозділу з управління ризиками є його призначення – нейтралізація або мінімізація втрат і створення умов для одержання максимального прибутку.

Для невеликих сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області з метою забезпечення їх конкурентоспроможності в умовах посилення невизначеності на основі управління ризиками господарської діяльності доцільно створити інформаційно-консультаційну службу. Організаційно-правові форми і статус можуть бути різними. За результатами дослідження це може бути незалежна організація або структурний підрозділ департаменту агропромислового розвитку області, який, на нашу думку, є найбільш економічно доцільним.

Висновки. Доведено, що з метою мінімізації ризиків господарської діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно формувати організаційні засади управління ними. Використання ризик-менеджменту в сільськогосподарських підприємствах передбачає створення у першу чергу відповідного організаційного, методичного та інформаційного забезпечення, а також наявність трудових ресурсів, які мають необхідні знання і навички. Виділено варіанти формування спеціалізованого підрозділу з управління ризиками в сільськогосподарських підприємствах: виконання функцій з управління ризиком службою маркетингу; створення спеціалізованої служби управління ризиками, а пріоритетними напрямками діяльності повинні стати оперативне реагування на незаплановані зміни та стратегічне управління ризиками.

Література:

1. Бездітко О.Є. Управлінські аспекти ризик-менеджменту сільськогосподарських підприємств / О.Є. Бездітко // Вісник ЧДТУ. – 2012. – Вип. 29. – Т. 3. – С. 58–63.
2. Борисова Т.М. Теоретичні аспекти управління ризиком на підприємстві / Т.М. Борисова // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 7(49). – С. 116–121.

3. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : [навч.-метод. посіб.] / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
4. Гудзь О.Є. Ризики в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / О.Є. Гудзь // Агроінком. – 2007. – № 5. – С. 92–95.
5. Пікус Р.В. Оцінка підприємницького ризику / Р.В. Пікус // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 88–93.

Якубенко Ю.Л., Одношевная О.А. Особенности создания службы управления рисками в сельскохозяйственных предприятиях

Аннотация. В статье рассмотрена действующая система управления рисками в сельскохозяйственных предприятиях, раскрыты недостатки ее функционирования. Предложено создание службы управления рисками с учетом специфических особенностей каждого из направлений деятельности сельскохозяйственного предприятия.

Ключевые слова: риски, хозяйственный риск, управление рисками, служба управления рисками, специализированные секторы, функции службы управления рисками.

Yakubenko Yu.L., Odnoshevna O.A. The features of establishment of risk management service in agricultural enterprises

Summary. The article considers the current system of risk management in agricultural enterprises; it was revealed the shortcomings of its operation. It was proposed a way of creation a risk management service, taking into account the specific characteristics of each of the activities in the agricultural enterprises.

Keywords: risk, economic risk, management risk, service risk management, specialized sectors, service functions of risk management.

*Яцишина К.В.,**асистент кафедри менеджменту,**Київський національний торговельно-економічний університет*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ ДО ПРОЕКТНО-ОРІЄНТОВАНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. У статті обґрунтовано загальну логіку розвитку проектних підходів в управлінні, проаналізовано перспективність торгівлі та передумови реалізації програм та проектів розвитку на підприємствах торгівлі. Уточнено фактори, які необхідно врахувати для успішного впровадження програмно-цільових методів управління в діяльність підприємств торгівлі.

Ключові слова: програмно-цільове управління, портфель проектів, програма розвитку, підприємство торгівлі, стратегічні пріоритети розвитку, проектно-орієнтована діяльність.

Постановка проблеми. Останнім часом більшість підприємств стали розробляти програми розвитку за проектним підходом, в яких за різними напрямками (економіко-управлінському, логістичному, інформаційному та ін.) стали формуватися комплекси рішень, оформлених у вигляді проектів, за об'єктом впливу.

Оскільки у сучасних умовах темп зміни зовнішнього середовища підприємств відбувається настільки швидко, то підприємствам усе частіше доводиться прискорювати ведення бізнесу. Саме тому підприємства як складні системи, щоб зберегтися, а тим більше розвиватися, змушені змінюватися, тобто оперативно реагувати на виклики зовнішнього середовища. Управління змінами стає найважливішим обов'язком менеджменту підприємства [1-3]. У той же час нескінченне ініціювання змін без їх упорядкування, систематизації, відповідності місії підприємства, породжує хаос і ще більш знижує ефективність операційної діяльності. У цих умовах роль проектного підходу як універсальної методології управління будь-якими змінами стає пріоритетним напрямом удосконалення управлінської діяльності та підвищення ефективності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях А. Черкасова [4], В. Корсака [5], Л. Лігоненко [6], Л. Дідківської [7], Н. Краснокутської [8], О. Тараненко [9] та ін. розглянуто особливості торгівлі, визначено умови розвитку галузі, проведено аналіз факторів, що впливають на діяльність підприємств торгівлі та розвиток торгівлі загалом. Проте ситуація в галузі постійно змінюється, актуалізуючи необхідність проведення нових досліджень із метою виявлення тенденцій розвитку, що сформувалися на ринку останнім часом. У зв'язку з цим особливо перспективним в сучасних умовах є використання елементів проектного підходу при розробці стратегії і програм розвитку підприємств торгівлі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на напрацювання за даною тематикою, залишаються питання, які потребують уточнення й удосконалення як в практичному, так і в теоретичному аспектах. Наукова проблематика обумовлена тим, що розвиток методик для окремих елементів системи проектного управління не під-

тримується системоутворюючою методологією, що дозволяє обґрунтовувати мінімально необхідний склад і необхідні взаємозв'язки між окремими структурно-функціональними елементами, а також планувати їх взаємоузгоджене впровадження і розвиток для формування працездатної системи управління проектами і програмами.

Мета статті. Головною метою роботи є аналіз передумов трансформаційного процесу на підприємствах торгівлі, який полягає в інтеграції їхньої операційної та проектно-орієнтованої діяльності для забезпечення конкурентоспроможності підприємств торгівлі та створення їх позитивного іміджу на ринку торговельних послуг.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке підприємство, щоб бути успішним на ринку, ставить перед собою стратегічні цілі забезпечення конкурентоспроможності своїх товарів, послуг, технологій та бізнес-процесів. Перехід від стратегії до конкретних тактик і дій виконавців в проектах може «пробуксовувати» через відсутність регулярного механізму, який би встановлював потрібні пріоритети [10, с. 56]. Оскільки успішне виконання одиничних проектів не гарантує підприємству досягнення його цілей, тому підприємства у своїй діяльності все частіше використовують програми як засоби для групування проектів, які дозволяють управляти ними в одному стилі, що допомагає оптимізувати розподіл ресурсів. Програми і проекти, спрямовані на досягнення стратегічних цілей підприємства, можуть бути об'єднані в портфель [11, с. 107-108].

Основною причиною того, що підприємства почали створювати програми і портфелі проектів, є зміни, які відбуваються в зовнішньому середовищі підприємства. Зміни в оточуючому середовищі спричиняють організаційні зміни, а управління програмами і портфелями проектів створює основу для управління складним зовнішнім оточенням і ризиками з метою реалізації бізнес-стратегії та ініціатив, а також великомасштабних змін.

Досягнення підприємством стратегічних цілей і завдань, а також реалізація програм розвитку неможливі без інвестицій і, відповідно, без ефективного управління інвестиційною діяльністю. У цьому аспекті для підприємств, що займаються проектно-орієнтованою діяльністю (як у своїх інтересах, так і в інтересах зовнішніх замовників), інвестиційний портфель тотожний портфелю програм і проектів, а управління інвестиціями тісно переплітається з управлінням портфелем програм і проектів. Разом з тим управління інвестиціями у формі фінансових інструментів істотно відрізняється від управління інвестиціями при реалізації стратегії підприємства за допомогою виконання програм і проектів [12; 13].

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що торгівля як галузь економіки є досить перспективною, про що свідчить позитивна динаміка прямих іноземних інвестицій у розвиток торгівлі на тлі їхнього загального падіння в економіку (див. рис. 1).

Рис. 1. Частка обсягів прямих іноземних інвестицій у розвиток підприємств торгівлі в Україні, %

Джерело: розраховано автором за даними [14; 15]

Варто зазначити, що «стандартні» підходи в проектно-орієнтованій діяльності раніше базувалися на таких положеннях [16, с. 25]:

- окремі проекти розглядаються ізольовано, як «острови» з чітко окресленими кордонами;
- структура проекту досить стабільна;
- неперервність і лінійність змін у часі;
- критерії успіху проекту задані кількісно;
- цілі проекту всім зрозумілі і приймаються однозначно;
- фіксовані межі проекту;
- коригуючі дії можуть базуватися на лінійних причинно-наслідкових залежностях;
- майбутні дії можуть бути заплановані на досить деталізованому рівні.

Сучасні реалії вносять істотні корективи у розуміння змісту управління проектно-орієнтованою діяльністю, що полягають у такому [16, с. 25-26]:

- невизначеність, динамізм і нелінійність – невід’ємні складові проектно-орієнтованої діяльності;
- множинність точок зору і неоднозначність формулювань цілей проектів і критеріїв їх успішності;
- нелінійність і нестабільність причинно-наслідкових взаємозв’язків в проектній діяльності;
- виконання проекту в «конкурентному оточенні» інших проектів;
- на перший план виходить важливість комунікацій, взаємин, узгодження інтересів учасників і «людські аспекти» в проєктах.

У зв’язку з вищевикладеним доцільно узагальнити логіку розвитку проектних підходів в управлінні, яка представлена на рисунку 2.

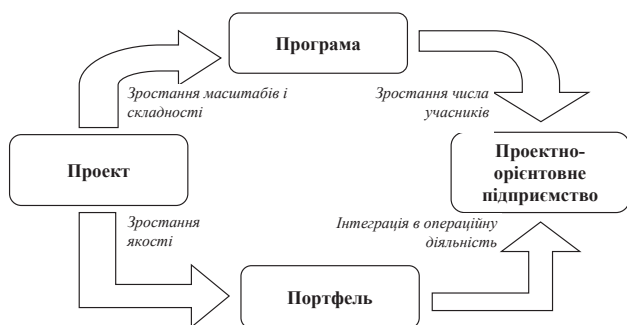

Рис. 2. Загальна логіка розвитку проектних підходів в управлінні

Джерело: складено автором на основі [10; 11; 16]

Це свідчить про те, що, з одного боку, збільшується масштаб і складність проектів, що призводить до формування програм – сукупності взаємозалежних один з одним проектів, управління якими координується для досягнення переваг і ступеня керованості, недоступних при управлінні ними окремо [17], з іншого боку, зростає кількість проектів, які виконуються одночасно і не пов’язані технологічно, виділяються бізнес-напрями, в яких є своя бізнес-мета та які створюють «продукт/послугу» на продаж шляхом виконання проектів, що призводить до формування портфеля проектів.

Логіка розвитку портфеля проектів, який об’єднує «однотипні» за певною ознакою проекти у функціональній області (наприклад, ІТ-проекти; комерційні проекти, що виконуються в інтересах зовнішніх замовників, тощо) може призвести до тиражування портфельного управління і в інших функціональних областях діяльності підприємства. У результаті у керівництва формується розуміння необхідності об’єднання централізованим календарно-ресурсним плануванням усіх проектів/програм, які існують на підприємстві та отримання «загальної картини» з реалізації проектно-орієнтованої діяльності.

У цьому разі портфель стає одним із інструментів управління, а саме підприємство перетворюється на проектно-орієнтоване.

Сьогодні існує явна тенденція переходу від функціонального до програмно-цільового управління і, в цілому, до формування проектно-орієнтованих підприємств, які інтегрують свою операційну діяльність з реалізацією проектів. При цьому можна констатувати, що проектний підхід не тільки розширює область свого застосування, але і в рамках самого проектного підходу відбувається перехід від жорсткого регламентованого управління (інструкції, регламенти, регулятивний контроль) до управління в рамках стратегії, до управління за цілями, до формування організаційної культури змін. Зміна умов реалізації проектно-орієнтованої діяльності, трансформація «об’єкта» і «змісту» проектно-орієнтованого управління формують нову управлінську парадигму [16, с. 26-27]:

- від стратегічного програмування до динамічного уточненню та деталізації стратегії, цільових орієнтирів і критеріїв досягнення цілей;
- від стратегії, сформованої зверху–вниз, до виявлення та використання можливостей на всіх рівнях підприємства;
- від упорядкованого і послідовного стратегічного процесу до циклічності процесу цілепокладання і безперервному стратегічному вдосконаленню;
- від жорсткого розподілу ресурсів та фінансових коштів до динамічного вирівнювання і погодження;
- від зрозумілих і загальних для всіх цілей до узагальнених, множинних, а, найчастіше, і конкуруючих цілей;
- від механістичного управління до інтелектуального підходу в прийнятті управлінських рішень, до урахування інтересів, до мотивації і управління очікуваннями;
- від лінійних структур управління до нелінійних систем і варіантним алгоритмам прийняття рішень;
- від управління операціями до управління змінами;
- від часткових нововведень до системних інновацій;
- від періодичних процесів поліпшень до безперервного розвитку і поступального вдосконалення.

Для більш ілюстративного розуміння вищевикладених тенденцій доцільно розглянути, які проекти та програми є найпоширенішими серед підприємств торгівлі України (рис. 3).

Таким чином, можна констатувати, що досліджені підприємства впроваджують різноманітні програми розвитку, які перш за все орієнтуються на удосконалення устаткування, задоволення вимог покупців, створення належних умов здійснення торговельної діяльності, формування лояльності у покупців та іміджу підприємства торгівлі.

У той же час найменшою популярністю користуються такі програми, як: надання побутових послуг, голосові технології управління складами, удосконалення систем управління, екологізація упаковки, створення холдингових структур, поглинання інших операторів, оптимізація використання установочної зони, інноваційні способи формування фінансових ресурсів, що пов'язано з недостатністю як фінансових коштів, так і належного організаційно-економічного супроводу цих програм, досвіду їх впровадження.

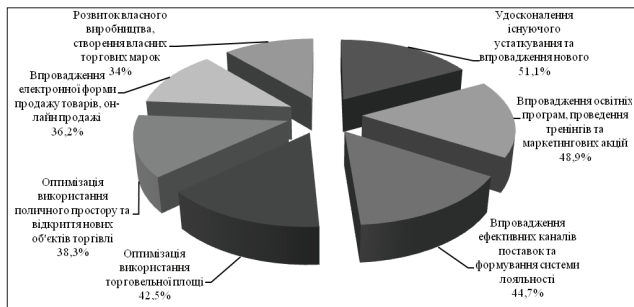

Рис. 3. Найпоширеніші програми та проекти, які реалізуються підприємствами торгівлі в Україні

Джерело: розраховано та складено автором за даними анкетного дослідження

Для окремих типів досліджених підприємств лідерами за поширеністю впровадження є наступні програми розвитку. Великі підприємства (обсяг товарообороту понад 100 млн грн) перш за все здійснюють впровадження швидкісних каналів поставок (100% від досліджених підприємств цього типу), відкриття нових об'єктів торгівлі, удосконалення устаткування та проведення маркетингових акцій (85,7%). Для малих підприємств (з обсягом товарообороту до 70 млн грн) характерним

є впровадження освітніх програм та тренінгів для персоналу, проведення маркетингових акцій (46%), формування системи лояльності (40,5%), оптимізація використання торговельної площі та полицного простору (37,8%).

Розглядаючи підприємства торгівлі за форматами та товарною спеціалізацією, можна виділити наступні пріоритети їх розвитку, а саме:

1. Гіпермаркети насамперед концентрують свою увагу на реалізації таких програм: запровадження автоматизованих технологій інформування покупців (10,6%), оптимізація використання торговельної площі, відкриття нових об'єктів торгівлі, удосконалення устаткування, швидкісні канали поставок та освітні програми (8,5%).

2. Для супермаркетів найбільш актуальними є програми, пов'язані з удосконаленням устаткування (10,6%).

3. Міні-маркети визначають найважливішим для свого розвитку програми, пов'язані з оптимізацією використання полицного простору (4,3%).

4. Удосконалення діяльності універмагів зумовлено реалізацією таких програм, як: впровадження нового прогресивного устаткування (10,6%), формування системи лояльності у покупців та іміджу підприємства, проведення тренінгів, відкриття нових об'єктів торгівлі тощо (8,5%).

5. Для спеціалізованих магазинів найбільш характерна реалізація програм з проведення маркетингових акцій (21,3%), впровадження товарів-новинок та електронної форми продажу товарів (інтернет-магазин) (14,9%) тощо.

Цікавим є той факт, що пріоритетами розвитку підприємств у перше п'ятиріччя їхньої діяльності є розвиток систем лояльності, впровадження позамагазинних форм продажу товарів (14,9%), розвиток персоналу, тренінги (12,8%); у друге п'ятиріччя діяльності зростає зацікавленість у таких програмах розвитку, як оптимізація використання торговельної площі (19,1%), полицного простору, швидкісних каналів поставок, впровадження маркетингових акцій (17%); після десяти років функціонування активізується увага до програм, які гальмують процеси старіння та підтримують створений імідж підприємства: до розвитку устаткування (27,7%), маркетингових акцій (25,5%), тренінгів для персоналу (23,4%).

Таблиця 1

Індекс проектної активності підприємств торгівлі України

Показник	Обсяг товарообороту			Тип магазину за товарною спеціалізацією						Строк діяльності			Середньо-облікова чисельність працюючих		
	малі підприємства (до 70 млн грн)	середні підприємства (від 70 до 100 млн. грн.)	великі підприємства (понад 100 млн грн)	гіпермаркет	супермаркет	міні-маркет	універмаг	спеціалізований магазин	інші	до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 років	малі підприємства (до 50 осіб)	середні підприємства (від 50 до 250 осіб)	великі підприємства (понад 250 осіб)
Кількість впроваджених програм проектів, од.	288	37	111	78	79	10	47	107	117	97	149	190	167	49	222
Кількість підприємств, од.	37	3	7	4	4	2	4	13	20	15	11	21	23	8	16
Індекс проектної активності	7,8	12	15,8	20	20	5	12	8,2	5,8	6,4	14	9,0	7,3	6,1	14

Джерело: розраховано автором за даними анкетного дослідження

Вважаємо за доцільне скористатися показником «індекс проектної активності» для оцінки актуальності реалізації програм розвитку для підприємства торгівлі. Даний показник характеризує кількість програм, що реалізуються одночасно на одному підприємстві (табл. 1).

За результати проведеного дослідження було виявлено, що найбільш проектно-активними є підприємства торгівлі з такими характерними ознаками:

- гіпер- та супермаркети, які реалізують по 19-20 програм розвитку одночасно;
- підприємства з чисельністю працюючих понад 250 осіб – 14 програм розвитку;
- підприємства, що працюють на ринку друге п'ятиріччя, – 13,5 програми розвитку;
- підприємства з обсягом товарообороту більше 100 млн грн – до 16 програм розвитку.

Проте найменшу проектну активність мають підприємства з обсягом товарообороту до 70 млн грн – 7,8 програми розвитку; за товарною спеціалізацією – міні-маркет – 5 програм розвитку; які працюють на ринку менш ніж п'ять років – 6,4 програми розвитку; з чисельністю працюючих від 50 до 250 осіб – 6,1 програми розвитку.

Висновки і пропозиції. Враховуючи результати проведеного теоретичного дослідження та проведених розрахунків, можна констатувати, що для успішного впровадження програмно-цільових методів управління в діяльність підприємств необхідно у максимальному обсязі врахувати наступні фактори.

По-перше, абсолютна більшість запитів, очікувань і побажань не може бути задоволена в рамках одного проекту і вимагає як мінімум розгляду в рамках сукупності виконуваних проектів, а, що більш переважно, – комплексних підходів у рамках підприємства і всієї проектно-орієнтованої діяльності, тобто в рамках системи управління портфелем.

По-друге, стає все більш очевидним той факт, що навіть успішно виконаний проект, результати якого не були використані і «комерціалізовані» належним чином, не приносить користі для підприємства та учасників проектно-орієнтованої діяльності. Тому досить гостро стоїть проблема ініціювання дійсно затребуваних у майбутньому проектів і передачі результатів проекту в операційну діяльність підприємства з метою матеріалізації тих бізнес-результатів і можливостей, заради яких ініціювався проект.

Література:

1. Креативные технологии управления проектами и программами : монография / за ред. С.Д. Бушуева, Н.С. Бушуевой, И.А. Бабаева, В.Б. Яковенко, А.С. Войтенко. – К. : «Саммит-Книга», 2010. – 768 с.
2. Плехова Ю.О., Картомин А.Г. Сравнительный анализ организационных структур, применяемых при осуществлении проектной деятельности / Ю.О. Плехова, А.Г. Картомин // Менеджмент в России и зарубежом. – 2013. – № 4. – С. 68-74.
3. Печиборщ Н.И. Способ управления организационным развитием / Н.И. Печиборщ // Менеджмент в России и зарубежом. – 2011. – № 6. – С. 42-46.
4. Черкасов А. Современный ритейл – инновации, интеграция и гибкость / А. Черкасов // Мое дело. Магазин. – 2008. – № 3. – С. 48-49.
5. Корсак В.И. Вплив глобалізаційних процесів на становлення ре-

- гіональних роздрібних мереж / В.І. Корсак // Регіональна економіка. – 2012. – № 3. – С. 191-196.
6. Лігоненко Л. Інноваційний вектор розвитку торгівлі в Україні / Л. Лігоненко, Г. Красневич // Міжнар. наук.-практ. журн. «Товари і ринки», 2011. – № 1. – С. 7-14.
7. Дідківська Л. Еволюція форматів торгівлі та модифікація конкурентних відносин / Л. Дідківська // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 6. – С. 156-158.
8. Краснокутська Н.С. Характерні ознаки потенціалу торговельних підприємств в Україні / Н.С. Краснокутська // Вісн. ДонНУЕТ. – 2008. – № 3(39). – С. 192-199.
9. Тараненко О.О. Тенденції та чинники розвитку роздрібно торгівлі України / О.О. Тараненко // Економічний простір. – 2012. – № 64. – С. 126-131.
10. Новиков Д.А. Управление проектами: организационные механизмы / Д.А. Новиков. – М. : ПМСОФТ, 2007. – 140 с.
11. Артемьев Д., Гергерт Д., Понамарева Т. Стратегическое управление проектами: цели, этапы, инструменты / Д. Артемьев, Д. Гергерт, Т. Понамарева // Проблемы теории и практики управления. – 2013. – № 3. – С. 106-115.
12. Шарп У., Александер Г., Бэйли Д. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Д. Бэйли. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 350 с.
13. Шеремет В.В., Павлюченко В.М., Шапиро В.Д. и др. Управление инвестициями : В 2-х т. / В.В. Шеремет, В.М. Павлюченко, В.Д. Шапиро. – М. : Высшая школа, 1998. – 446 с.
14. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
15. Товарооборот порождает доход // Портал роздрібно торгівлі «TradeMaster», 04.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.trademaster.ua/articles/1334>.
16. Козлов А.С. Методология управления портфелем программ и проектов : монография / А.С. Козлов. – М. : ФЛИНТА, 2011. – 194 с.
17. The Standard for Program Management. Project Management Institute, 2006. – 109 p.

Яцьшина К.В. Трансформация предприятий торговли в проектно-ориентированные субъекты хозяйствования

Аннотация. В статье обоснована общая логика развития проектных подходов в управлении, проанализированы перспективность торговли и предпосылки реализации программ и проектов развития на предприятиях торговли. Уточнены факторы, которые необходимо учесть для успешного внедрения программно-целевых методов управления в деятельность предприятий торговли.

Ключевые слова: программно-целевое управление, портфель проектов, программа развития, предприятие торговли, стратегические приоритеты развития, проектно-ориентированная деятельность.

Yatsyshyna K.V. Transformation of trade enterprises to project oriented business entities

Summary. In the article the general logic of development of project management approaches are substantiated, the prospects of trade and preconditions for the realization of projects and programs in trade companies are analyzed. The factors which must be considered for successful implementation of program-targeted management in activity of trade companies are specified.

Keywords: program-targeted management, project portfolio, program of development, trade company, priorities of strategic development, project-oriented activity.

*Дуцьяк І.З.,
д.філос.н., професор,
Національний університет «Львівська політехніка»
Теребух А.А.,
д.е.н., доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»*

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ РЕСУРСІВ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ

Анотація. У статті досліджено поняттєвий апарат стосовно аналізу ресурсів міського туризму. Співставлено ключові поняття термінології Закону України «Про туризм» з поняттями, рекомендованими ЮНВТО. Обґрунтовано висновок щодо доцільності використання термінології, гармонізованої з поняттєвим апаратом, рекомендованим ЮНВТО. На підставі аналізу структури ресурсів міського туризму обґрунтовано висновок про індивідуальність цієї структури для кожного конкретного міста.

Ключові слова: термінологія туризму, міський туризм, туристичні ресурси, структура туристичних ресурсів міського туризму.

Постановка проблеми. Міський туризм належить до найпоширеніших видів відвідувань і, відповідно, є одним зі значних джерел прибутку від туристичного підприємництва. Для свідомого раціонального управління цим видом туризму, такого управління, яке приносить прибутки не тільки сучасникам, але й наступним поколінням, необхідно зберігати й розвивати ті ресурси, які приваблюють у місто відвідувачів. Оскільки цей вид туризму став предметом досліджень практично упродовж двох останніх десятиліть, а в українському туризмознавчому дискурсі такі дослідження практично відсутні, то розпочинати науковий пошук потрібно з розроблення поняттєвого апарату, з формування системи термінів, узгоджених з категоріями туризмознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох наукових, навчальних виданнях, в яких аналізують види туризму, виданих упродовж 1990-х років і першого десятиліття третього тисячоліття, відсутня термінологія на позначення міського туризму або ж спорадично формулюються підходи до виокремлення такого виду туризму. Для прикладу, в підручнику В. Гаворецького введено такий вид туризму, як локальний: «Локальний туризм охоплює в своєму обсязі село чи місто, які мають умови для його розвитку. Цей вид туризму спирається на природні, історичні та культурні автентичні засоби цієї території (села чи міста, району чи області)...» [1, с. 87]. Далі автор не вводить такого поняття, як міський туризм, а аналізує в наступних параграфах різні види сільського туризму. Автори болгарського підручника «Вступ до туризму» класифікували туризм за різними основами поділу і в одній з класифікацій основою поділу є географічне розташування туристичного місця. Відповідно до згаданого поділу, автори виділили поруч з морським, річковим, озерним та гірським туризмом також сільський і міський види туризму [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В українських виданнях з туризмознавчих дисциплін,

в яких аналізують види туризму, не вдалося натрапити на згадку про міський туризм [3–9]. Також і в Законі України «Про туризм» є такий вид туризму, як сільський, але нема такого, як міський.

Перші англійські дослідження в галузі міського туризму починають з'являтися в кінці 1980-х років, відповідно, усвідомлення цього явища, виокремлення його як окремого виду туризму відбулося дуже пізно – в кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. Оскільки дослідження такого явища, як міський туризм, розпочалися порівняно недавно, то цілком очікуваним виявився факт відсутності досліджень термінологічного апарату, пов'язаного з міським туризмом, а також обмежена кількість досліджень щодо туристичних ресурсів міського туризму.

Мета статті полягає в обґрунтуванні термінологічного апарату, пов'язаного з аналізом туристичних ресурсів міського туризму, та з'ясуванні природи цих ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед доцільно уточнити значення терміна «міський туризм». Конструюючи значення словосполучення з поєднання значень слів, з яких воно складене, отримаємо дефініцію «міський туризм – це вид туризму, в якому дестинацією є місто». Водночас найавторитетніша міжнародна організація в галузі туризму – ЮНВТО – рекомендує децю іншу дефініцію: «ЮНВТО називає міський туризм подорожами, які провадять подорожувальники в міста чи в місця з високою густиною населення» [10, с. 8]. Очевидно, що для практичного використання цієї другої дефініції, її треба доповнити інформацією про ту межу густоти населення, після якої відвідування дестинації набуває статусу міського туризму. Крім того, потрібний простий спосіб виявлення на практиці меж таких дестинацій. У Міжнародних рекомендаціях зі статистики туризму 2008 р. міський туризм, з одного боку, віднесено до таких видів, на інформацію щодо яких є чим далі, тим більший запит, а з іншого – як таких, для яких поки що не знайдено достатньої кількості одноманітних характерних параметрів, а тому нема змоги розробити рекомендації щодо накопичення та використання відповідної інформації [11]. Оскільки статус населеного пункту (село, селище міського типу, місто) можна легко ідентифікувати, то обмеження цієї ознакою з метою виокремлення міського туризму є зручніше для статистики цього виду туризму, а отже, і його дефініції.

Водночас можна натрапити на заперечення щодо доцільності виділення такого виду туризму, як міський. Один з аргументів – мовляв міські атракції (медичина, освіта, наука, культура, закупівлі в магазинах та ін.) не створені спеціально для туристів – вони призначені насамперед для мешканців. Однак для функціонування туристичної галузі неістотно, чи атракції створені спеціально для туристів, чи ні – важливо, що ними

можуть скористатися не тільки мешканці; вони (ці атракції) приваблюють відвідувачів. Інше заперечення полягає в тому, що, мовляв, міста не мають якихось саме їм притаманних туристських атракцій. Скажімо, якщо в місті відбувається якась подія, для участі в якій чи для спостереження за якою зібралася велика кількість відвідувачів, то така причина приїзду відвідувачів саме з містом пов'язана випадковим способом. Щодо цього міркування, доцільно зауважити, що події, які відбуваються в містах і які приваблюють туристів, відбуваються саме в містах завдяки одній з властивостей міст – міста мають відповідну інфраструктуру, яка може забезпечити: приїзд і від'їзд великої кількості людей за короткий період, розміщення цих людей і надання їм змоги прогнотуватися й задовольнити інші свої потреби. Крім того, події є не єдиними туристськими атракціями, які приваблюють у міста відвідувачів – окрім згаданих раніше культурно-історичних пам'яток; спеціалізованих будівель для спортивних змагань та ділових зустрічей; закладів науки, освіти, мистецтва, медицини, в частині міст розташовані курорти. Тому виділення видів туризму за адміністративним статусом дестинацій, зокрема, за видом населених пунктів, які є місцем прибуття і перебування відвідувачів, є цілком обґрунтованим.

Для обґрунтування термінології міського туризму візьмемо за зразок термінологію, прийняту ЮНВТО (це термінологія, унормована Міжнародними рекомендаціями зі статистики туризму 2008 р. і глосарієм туризму, розміщеним на сайті ЮНВТО, в якому подано поняттєвий апарат тотожний до вміщеного в згаданих рекомендаціях).

Насамперед зіставимо термінологію, рекомендовану ЮНВТО, з термінологією, унормованою законодавчими актами України, зокрема Законом України «Про туризм» (далі – Закон). Згідно з ЮНВТО, усталене таке розуміння ключових понять. Усіх, хто виконує довільні переміщення, незалежно від тривалості, віддалі й мети подорожі, називають подорожувальниками (мандрівниками). Частина подорожувальників виконує поїздки, тобто подорожі з місця постійного проживання в якісь місця з наступним поверненням у місце постійного проживання. Частина подорожувальників, які виконують поїздки, є відвідувачами – це ті, хто подорожує у місце, розташоване за межами звичного середовища на термін менше року з будь-якою метою, крім влаштування на місце праці, зареєстроване в країні чи місці відвідування. Водночас відвідувачів поділяють на дві категорії: 1) туристи, тобто ночуючі відвідувачі; 2) короткотривалі відвідувачі, тобто екскурсанти – відвідувачі, які не ночують. Місце постійного проживання – це те житло, де людина проводить більшу частину року, а отже, більшою мірою пов'язане з економікою цього місця.

Зіставимо з наведеним вище поняттєвим апаратом ключові поняття предмету цього дослідження в редакції Закону. Насамперед треба з'ясувати зміст слів *туризм* і *турист*. Ці слова є взаємопов'язані, адже туризм – це діяльність туристів. Отже, достатньо з'ясувати значення одного з цих термінів, щоб отримати значення іншого. Дефініція терміну «туризм» в Законі істотно відрізняється від тлумачення, рекомендованого ЮНВТО. Згідно з Законом, «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування».

Перша відмінність пов'язана з тим, що, згідно з Законом, ті, хто здійснює оплачувану діяльність в місці перебування, не є туристами (будь-яка людина, яка отримує оплату за діяльність у місці перебування, не є туристом). Відповідно, ті, хто поїхав

у відрядження, а отже, працюють у місці прибуття і отримують оплату з місця вибуття, чи з третьої країни, не є, згідно з Законом, туристами, однак вони є туристами згідно з рекомендаціями ЮНВТО. Усунути цей недолік можна було б простим переставленням місцями двох слів у дефініції з Закону, а саме (ці слова виділено жирним шрифтом): «Туризм – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення **діяльності, оплачуваної** в місці перебування». Водночас очевидно, що будь-яку двозначність найкраще усуває формулювання ЮНВТО, тобто повинно йтися про подорож з будь-якою метою, крім роботи в місці праці, зареєстрованому в країні чи місці відвідування.

Друга істотна відмінність полягає в тому, що згідно з Законом, для того щоб стати туристом, достатньо покинути місце постійного проживання, тобто житло. Однак в такому разі особа, яка вирушила до свого товариша, що мешкає в тому ж населеному пункті, і заночувала в нього, перетворюється в туриста. Згідно з ЮНВТО, дефініція туризму (і, відповідно, туриста) повинна містити не тільки інформацію про те, звідки виїхав подорожувальник (місце проживання), а й куди прибув – це не будь-яке місце, а місце поза межами звичного середовища перебування. Отже, виїзд в інше місце в тому ж населеному пункті чи навіть за його межями, в разі знаходження місця прибуття в межах звичного середовища перебування, не повинен витлумачуватися як туризм – туризмом подорож стає лише за умови потрапляння в місце, розташоване поза місцем звичного перебування.

Третя істотна відмінність дефініції туризму, унормованої Законом, від рекомендованої ЮНВТО, полягає у відсутності будь-яких часових рамок – згідно з Законом, туризм – це просто тимчасовий виїзд, тоді як згідно з рекомендаціями ЮНВТО, – це виїзд терміном менше ніж на рік і більше ніж на добу. Отже, з одного боку, унормована Законом дефініція туризму охоплює короткотривалих відвідувачів (екскурсантів), тобто відвідувачів, які не ночують, а з іншого – тих, хто виїхав більше ніж на рік і кого вже, згідно з рекомендаціями ЮНВТО, прирівняно до тих, хто виїхав на постійне проживання.

Оскільки поняттєвий апарат, рекомендований ЮНВТО, розроблено на підставі осмислення туризму в тих країнах, де він найбільш розвинутий, оскільки ЮНВТО є найавторитетніша міжнародна організація, оскільки Україна повинна бути зацікавлена в інтеграції у світову економіку, в тому числі в галузі туристичного підприємництва, доцільно використовувати під час аналізу явищ у сфері туризму і туристичного підприємництва поняттєвий апарат, рекомендований ЮНВТО, а отже, це повинно стосуватися в тому числі терміна «туризм».

Інший важливий термін для аналізу ресурсів міського туризму – це власне *ресурси*. Слово «ресурс» має два значення, кожне з яких може бути використане під час творення складного терміна *туристичний ресурс*. Це може бути: 1) запас чогось, або 2) засіб, який використовують під час певної діяльності. Незалежно від того, в якому значенні вжити це слово, воно може бути поширене або тільки на об'єкти природного й культурного походження, які приваблюють відвідувачів, і заради споживання яких, власне, і прибувають відвідувачі, тобто тільки на туристичні атракції, чи приваби (те, що приваблює), або не тільки на згадані атракції, але й на все те, що можуть використати відвідувачі для задоволення своїх потреб, перебуваючи в місці відвідування (що можна об'єднати в терміні *інфраструктура*).

Згідно з Законом, «туристичними ресурсами України є пропонувані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності». Отже, ресурси здефінійовано як пропозиції, однак що входить у ці пропозиції, не розтлумачено. Можна припустити, що в пропозиції мали б входити туристичні продукти. Відповідно до Закону, «туристичний продукт – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо)». Відповідно до цієї дефініції, туристичний продукт охоплює також інфраструктуру. Однак аналіз вживання терміну *туристичні ресурси* в Законі дає підстави для відкидання тлумачення *туристичних ресурсів* як інфраструктури. У Законі терміном туристичні ресурси позначено саме туристичні атракції, приваби. Справді, згідно зі статтями Закону 3, 6, 9–13, 18, 24, 27, 28, туристичні ресурси – це щось, що оцінюють, обліковують, класифікують, інвентаризують, використовують, охороняють, зберігають, зберігають цілісність, відновлюють, організовують експлуатацію, рекламують; це щось таке, до чого влаштовують доступ; вони можуть бути унікальними. Очевидно, що це все є набором ознак, властивих атракціям, привабам. Отже, згідно з Законом, терміном *туристичні ресурси* треба позначати запаси туристичних атракцій.

Водночас, відповідно до наведеного вище поняттєвого апарату, рекомендованого ЮНВТО, оскільки є дві категорії відвідувачів (туристи і екскурсанти), а туристичні атракції є спільними для них, то треба було б створити термін, яким позначають атракції, що приваблюють всіх відвідувачів (і туристів, і екскурсантів). Тому коли йдеться про туристичні атракції, то коректним з огляду на викладені вище аргументи буде термін *відвідувальні атракції*, або *атракції, які приваблюють відвідувачів*; коли йдеться про атракції міського туризму, то коректним буде термін *атракції, які приваблюють відвідувачів у міста*. Якщо ресурс – це запас об'єктів, або використовувані об'єкти, а в разі туризму об'єктом є атракції, які приваблюють відвідувачів, то терміну *туристичний ресурс* (в сенсі ресурс, який стосується і туристів, і екскурсантів, тобто всіх відвідувачів) повинно відповідати словосполучення *запас атракцій, які приваблюють відвідувачів*, або *використовувані атракції, які приваблюють відвідувачів*. Замість некоректного терміна туристичні ресурси можна використовувати також термін *відвідувальні ресурси*. У такому разі замість *туристичні ресурси міського туризму* коректніше вжити термін *ресурси, які приваблюють відвідувачів у міста*, або *відвідувальні ресурси міст*.

Для аналізу, оцінювання, моніторингу стану збереження відвідувальних атракцій їх насамперед треба структурувати, тобто класифікувати. Структура ресурсів містить загальну складову, властиву всім містам, однак різною мірою в них виражена: це 1) урбаністичне середовище – таке згромадження різних культурних засобів, призначених для задоволення потреб людини, якого нема в сільській місцевості; 2) оскільки з містами пов'язана більша кількість джерел задоволення потреб в актуальний момент часу, то з ними так було і раніше, а отже, в них зосередилась більша кількість пам'яток минулого часу, спрямованих на задоволення різних потреб спільнот минулого.

Тому атракції у вигляді історико культурної спадщини є в усіх містах, але в різних містах сукупність цих пам'яток може бути різною за давністю, кількістю, унікальністю і змістом.

Отже, кожне місто має перераховані вище ресурси, однак різною мірою. Водночас є такі приваблюючі відвідувачів міські атракції, які можна назвати специфічними, тобто такими, які в одних містах є, а в інших – нема. Наприклад, природні ресурси – в одних містах є річки, в інших озера, ще інші розташовані на узбережжі, в багатьох містах немає водойм узагалі, деякі міста в горах, біля різних унікальних природних об'єктів і т. д. Іншими словами, у кожному місті турист може розглядати забудову цих міст, але не в кожному може купатися у водоймах, оскільки вони є не в кожному місті.

У контексті аналізу атракцій, які приваблюють відвідувачів у міста, можна стверджувати, що до міського туризму можна зарахувати всі види туризму за метою, крім альпінізму, гірського туризму та інших видів туризму, які можна реалізувати лише поза населеними пунктами, чи туризму в інших населених пунктах, тобто в селах.

На підставі зазначеного можна стверджувати таке. Оскільки відвідувальні ресурси міського туризму у різних містах є різними (хоча повинні містити частину однотипних ресурсів), то структура цих ресурсів для кожного міста буде індивідуальною і динамічною, відповідно до динаміки зміни міста.

На підставі виконаного аналізу можна також зробити висновок про відмінність структури відвідувальних ресурсів, для видів туризму, виділених за метою подорожі, від видів туризму, виділених за особливостями дестинації (ненаселена територія – населений пункт; різні види населених пунктів). У першому випадку структура відвідувальних ресурсів буде однакою для різних дестинацій, але різною для різних видів туризму, відповідно до мети подорожі. У другому випадку структура відвідувальних ресурсів може бути різною, чи однотипною для різних міст, відповідно до індивідуальної складової відвідувальних ресурсів конкретних порівнюваних міст.

Висновки. Найважливішими висновками в аспекті гармонізування національної термінології з термінологією ЮНВТО, а також взаємоузгодження термінології ЮНВТО є такі. Найістотнішим в контексті гармонізування термінології є тлумачення туристів в рекомендованій ЮНВТО термінології як одного з видів відвідувачів (відвідувачі, які ночують) на відміну від короткотривалих відвідувачів (екскурсантів). Відповідно до цього, замість слова «туризм» треба вживати слово «відвідування»; тих, кого раніше називали туристами, треба називати відвідувачами. Тому замість терміна «міський туризм» коректно вживати термін «міське відвідування». Подібним чином коректніше замінювати термін «туристичні атракції» на термін «відвідувальні атракції» або «атракції, які приваблюють відвідувачів»; «атракції міського туризму» – на термін «атракції, які приваблюють відвідувачів у міста» або «відвідувальні атракції міста»; термін «туристичні ресурси» – на термін «відвідувальні ресурси»; термін «туристичні ресурси міського туризму» – на термін «ресурси, які приваблюють відвідувачів у міста» або «відвідувальні ресурси міст». Оскільки ресурс це запас об'єктів, або використовувані об'єкти, а в разі туризму об'єктом є атракції, які приваблюють відвідувачів, то термін «туристичні ресурси» може бути замінений також на словосполучення «запас атракцій, які приваблюють відвідувачів» або «використовувані атракції, які приваблюють відвідувачів».

Література:

1. Gaworecki W.W. Turystyka / Władysław Gaworecki. –Warszawa : Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2003. – 438 s.
2. Нешков М. Въведение в туризма / М. Нешков, С. Ракаджийска, Т. Дъбева и др. – Варна : Наука и икономика, 2007. – 299 с.
3. Байлик С.І., Технологія туристської діяльності : [конспект лекцій] / С.І. Байлик, І.В. Сегеда. – Харків : ХНАМГ, 2007. – 139 с.
4. Кифяк В.Ф. Організація туризму : [навч. посіб.] / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2008. – 344 с.
5. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика : [навч. посіб.] / М.П. Мальська, В.В. Худо. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.
6. Писаревський І.М. Організація туризму : [підручник] / І.М. Писаревський, С.О. Погасій, М.М. Покогодна [та ін.] ; за ред. І.М. Писаревського. – Х. : ХНАМГ, 2008. – 541 с.
7. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва : [навч. посіб.] / П.Р. Пуцентейло. – К. : ЦУЛ, – 2007. – 300 с.
8. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності : [підручник] / Т.Г. Сокол ; за заг. ред. В.Ф. Орлова. – К. : Грамота, 2006. – 264 с.
9. Тонкошкур М.В. Конспект лекцій з дисципліни «Міжнародний туризм» / М.В. Тонкошкур. – Х. : ХНУМГ, 2013. – 126 с.
10. Global Report on City Tourism – Cities 2012 Project. – AM Report n° six. – Madrid, 2012. – 53 p.
11. International Recommendations for Tourism Statistics. – Statistical Papers. – Series M. – No.83. – Rev.1. – Madrid, New York, 2008. – 139 p.

Дуцяк І.З., Теребух А.А. Методологические аспекты анализа ресурсов городского туризма

Аннотация. В статье исследован понятийный аппарат относительно анализа ресурсов городского туризма. Проанализированы ключевые терминологические понятия Закона Украины «О туризме» с понятиями, рекомендованными ЮНВТО. Обоснована целесообразность использования терминологии, гармонизированной с понятийным аппаратом ЮНВТО. По результатам анализа структуры ресурсов городского туризма обоснована индивидуальность такой структуры для каждого города.

Ключевые слова: терминология туризма, городской туризм, туристические ресурсы, структура туристических ресурсов городского туризма.

Duciak I.Z., Terebukh A.A. Methodological aspects of resources analysis for city tourism

Summary. The conceptual system in relation to the resource analysis of the city tourism is researched. Key concepts of terminology of the Law of Ukraine «About tourism» with the concepts recommended by UNWTO were compared. The conclusion about the expediency of the terminology usage that is harmonized with the conceptual system recommended by UNWTO was proved. Based on the resources structure analysis of the city tourism, the conclusion about peculiarity of this structure for each concrete city was proved.

Keywords: terminology of tourism, city tourism, tourist resources, structure of tourist resources of city tourism.

Бойченко В.С.,*к.е.н., доцент,**доцент кафедри управління персоналом і економіки праці,
Запорізький національний технічний університет*

СТРУКТУРНА КОМПОЗИЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

Анотація. У статті проаналізовано підходи до трактування поняття «організаційно-економічне забезпечення управління розвитком регіону» та сформовано власне бачення його трактування на основі систематизації його ознак. Наведено цілі, завдання та структуру такого забезпечення. Відмічено вимоги, яким повинно відповідати організаційно-економічне забезпечення управління розвитком регіону, а також рівні, на яких таке забезпечення здійснюється. Виділено принципові відмінності державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: регіон, управління розвитком, організаційно-економічне забезпечення, правове забезпечення, рівні управління розвитком регіону.

Постановка проблеми. Управління розвитком регіону (УРР) – це вплив суб'єкта управління з метою підвищення рівня життя мешканців регіону та створення умов для економічного розвитку регіону на об'єкт управління за допомогою правових, економічних, фінансових, організаційних та інформаційних важелів у відповідності до законодавства України, стратегій та програм розвитку регіонів країни [1, с. 194].

Взаємозв'язок між об'єктами та суб'єктами УРР передбачає існування розвинутої системи економічних, соціальних, організаційних, територіальних, політичних та інших відносин, для ефективного розвитку яких насамперед необхідне належне ресурсне забезпечення, серед якого важливу роль відіграє організаційно-економічне [2, с. 81; 3, с. 130].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань щодо управління розвитком регіону займаються багато науковців. Так, проблеми ресурсного забезпечення УРР розглядали такі вчені, як: Гранберг А. [4], Ібатулін Ш.І. [5], Варналій З.С. [6], Олійник Я.Б. [7] та ін., праці яких мають теоретичну та практичну значимість. Питання організаційно-економічного розвитку УРР розглядають: Дрогунцов С. та Федорищева А. [8], Загоруйко І.Ю. та Хисамова А.І [9], Мачегора О.Ю. [10], Симкин Д.Г. та Малицький А.А. [11], Федорович В.О. [12] та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак на сьогодні недостатньо розглянуто залишається проблема структури організаційно-економічного забезпечення УРР, що пов'язано з недоліками у сучасній системі як державного, так і місцевого управління.

Мета статті полягає у вивченні та деталізації структурної композиції організаційно-економічного забезпечення управління розвитком регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування організаційно-економічного забезпечення УРР обумовлюється перш за все необхідністю стабілізації функціонування комплексної системи розвитку регіону. Тому для того, щоб вивчити структурні складові організаційно-економічного забезпечення, наведемо його визначення (табл. 1).

Узагальнення наведених в таблиці 1 основних підходів до визначення поняття «організаційно-економічне забезпечення управління розвитком регіону» дало можливість сформулювати наступне бачення цього поняття на основі систематизації його ознак. Отже, організаційно-економічне забезпечення управління розвитком регіону – це процес взаємодії та взаємозв'язку організаційно-управлінських та економічних методів, форм, прийомів, важелів та інструментів впливу на життєдіяльність регіону задля підвищення ефективності економіки регіону та зростання якості життя його мешканців за допомогою та під керівництвом регіональних органів влади з урахуванням багатьох чинників зовнішнього середовища, який складається з механізму, розробки, реалізації та контролю цього процесу.

Так, виходячи з вищенаведеного трактування організаційно-економічного забезпечення УРР та аналізуючи думки науковців, слід відмітити, що метою такого забезпечення є:

1. Узгодження економічних, соціальних і екологічних інтересів суспільного виробництва як по вертикалі (державні, регіональні, місцеві), так і по горизонталі (територіальні, відомчі, на рівні зв'язків між підприємствами тощо) [22, с. 43; 23, с. 126].

2. Підвищення рівня та якості життя мешканців регіону, зокрема, через підвищення рівня зайнятості, ділової активності та стандартів соціального забезпечення, зростання обсягів ВРП тощо [19, с. 66].

3. Координація управлінських дій у сфері вибору виробничо-збутової стратегії регіону і зміни налаштувань функціональності організаційної структури управління регіоном [24].

Відповідно до такої мети, організаційно-економічне забезпечення УРР потребує вирішення наступних завдань: зростання конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості регіону; розвиток виробничої та невиробничої бази регіону; розвиток пріоритетних галузей економіки регіону на інноваційній основі; активізація ділової активності в регіоні; розвиток інфраструктури регіону [19, с. 66]; зміцнення і посилення природно-техногенної та екологічної безпеки регіону [22, с. 45].

Окрім того, відмічено, що для досягнення поставлених завдань організаційно-економічне забезпечення повинно мати відповідну структуру (рис. 1).

Тобто, виходячи з даних рисунка 1, організаційне забезпечення УРР можливо при наявності як мінімум трьох учасників, які сприяють: формуванню ієрархії рівнів управління регіоном та закріпленню їх повноважень; співпрацюють при розробці, супроводі та реалізації стратегічних програм та проектів розвитку регіону. Економічне забезпечення, при наявності необхідних ресурсів та інструментів перш за все передбачає: деталізацію видів фінансової підтримки галузей економіки, джерел, порядку та схем фінансування та підтримки суб'єктів ринку; уточнення податкових важелів впливу на ринок; забезпечення прозорості підтримки суб'єктів ринку та розробку механізмів здійснення такої політики.

Правове забезпечення, яке необхідно для функціонування будь-якого процесу, передбачає: створення необхідної законодавчо-нормативної бази, що буде регламентувати інтереси і розмежування повноважень кожного учасника цього процесу; розробку принципів зацікавленості в ефективній роботі кожного учасника.

Саме тому, враховуючи визначення, мету, завдання та складові організаційно-економічного забезпечення визначено, що воно повинно відповідати наступним вимогам: функціонувати в межах певного нормативно-правового поля; забезпечувати надійний захист інтересів; прогнозувати та своєчасно запобігати несприятливим процесам; ефективно функціонувати у будь-яких ситуаціях (при підйомі та при спаді); визначатися чіткою структурою і функціональним розмежуванням органів влади [22, с. 48].

Отже, формування дієвого організаційно-економічного забезпечення УРР перш за все вимагає відповідного співвідношення між основними суб'єктами УРР, оскільки це сприятиме переходу на інноваційний шлях розвитку.

Так, фактично організаційно-економічне забезпечення управління розвитком регіону здійснюється на певних рівнях та за наступними ознаками [25; 28; 29, с. 79; 30, с. 84; 31; 32]:

1. За суб'єктивним складом:

– державне управління, як вплив на регіональну систему в цілому для забезпечення цілісності економіко-правового простору розвитку регіону (державні органи: Президент України; Кабінет Міністрів України; органи місцевої державної вико-

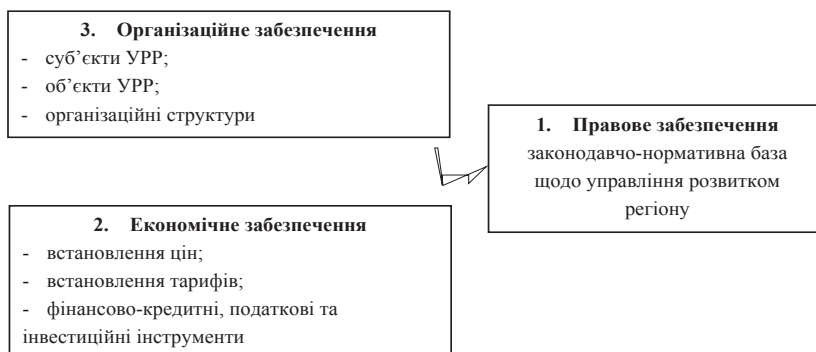

Рис. 1. Складові організаційно-економічного забезпечення управління розвитком регіону

Джерело: складено автором на основі [17, с. 27; 25; 19, с. 65–66; 11, с. 89; 26, с. 73; 27, с. 186]

Таблиця 1

Підходи до трактування поняття «організаційно-економічне забезпечення управління розвитком регіону»

Автор	Суть поняття
Системний підхід	
Дрогунцов С., Федорищева А.	У широкому сенсі – це система заходів, що стосуються покращення життя мешканців регіону та означає наявність взаємопов'язаних організаційно-адміністративних та економічних заходів. У вузькому сенсі воно включає економічні заходи з адміністративним впливом [8, с. 72].
Симкин Д.Г., Малицький А.А.	Комплексна система, яка утворює результуючу сукупність організаційних і економічних важелів впливу на об'єкт управління для забезпечення ефективності управління. Це механізм взаємозв'язку організаційної структури управління та наявних ресурсів з методами, прийомами і правилами господарювання, спрямованими на найефективніше функціонування і розвиток регіону [11, с. 89; 12].
Федорович В.О.	Різномірне ієрархічна система взаємопов'язаних між собою елементів та їх суб'єктів, об'єктів, принципів, методів, інструментів тощо, а також способів їх взаємодії, під впливом яких покращуються економічні відносини чи інтереси усіх суб'єктів та об'єктів УРР [13].
Загоруйко І.Ю., Хисамова А.І.	Система методів, інструментів та прийомів, які забезпечують в існуючих умовах стійкий розвиток регіону [9, с. 175].
Мірошниченко О.Ю., Карюк В.І.	Динамічна відкрита система, яка враховує вплив різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів [14]
Грузнов І.І.	Система організаційно-економічних, правових, управлінських дій, способів і процесів, які формують і впливають на функціонування регіону, що повинно призводити до досягнення запланованих результатів [15, с. 15].
Гуменюк М.М.	Система організаційних та економічних форм, методів, способів і критеріїв здійснення економічних процесів і явищ розвитку всіх видів економічної діяльності [16].
Цільовий підхід	
Коритько Т.Ю., Ковальчук В.Г.	Складна сукупність інструментів і процесів прямого та непрямого впливу на всі умови життєдіяльності регіонального співтовариства задля підвищення ефективності економіки регіону та зростання якості життя його мешканців за допомогою та під керівництвом регіональних органів влади з урахуванням багатьох чинників зовнішнього середовища [17, с. 27; 18, с. 85].
Мацегора О.Ю., Кушнірецька О.В., Демидюк О.М.	Сукупність організаційно-управлінських та економічних методів, форм, прийомів, важелів та інструментів впливу на соціально-економічний та екологічний розвиток регіону з метою забезпечення досягнення його стратегічних цілей та завдань [10, с. 133; 19, с. 64–65].
Лаврентьєва Є.А., Алексеєва Є.Г.	Взаємозв'язок механізмів управління та сукупності економічних ресурсів для досягнення поставлених цілей та задач [20, с. 128].
Інноваційний підхід	
Тульчинська С.О.	Взаємозв'язок економічних відносин, принципів, методів і форм організації, створення, впровадження та комерціалізації нововведень [21, с. 91].

навчої влади та органи спеціального державного управління в певній галузі);

– виконавча влада, як адміністративне управління державними справами (самоврядні органи: органи місцевого самоврядування);

– конкретні органи публічної влади на регіональному рівні, який зумовлений потребами життя суспільства та направлені на реалізацію ринкового потенціалу об'єктів і відносин власності (громадські формування, органи громадського управління);

– індивідуальні суб'єкти підприємництва та об'єднань громадян, які діють на відповідній території й відповідно до своїх статутів займаються проблемами регіонального розвитку та забезпечують соціальну стабільність через механізм участі мешканців регіону та бізнес-суб'єктів в управлінні власністю.

2. За функціями управління: загальнодержавне; галузеве; регіональне; місцеве.

Однак в Конституції України [33] на сьогодні закріплено дві системи влади на місцях: місцеві державні адміністрації (які є місцевими органами виконавчої влади) та місцеве самоврядування (публічна влада територіальних громад). Тобто, існуюча модель управління розвитком регіону в Україні реалізується через політичну та економічну системи: діють призначені з центру державні адміністрації та обрані населенням місцеві органи влади.

Доцільним представляється визначення сутності та функцій існуючих рівнів управління розвитком регіону [18, с. 85]. Державне управління регіонами – це управлінська діяльність, яка здійснюється через адміністрацію, призначену центральними або іншими вищими органами влади. Місцеве самоврядування – це особлива організація державної влади, що ґрунтується на виборних началах, яке здійснюється за допомогою

місцевих спільнот, місцевих жителів, зацікавлених у місцевому самоврядуванні [34, с. 37].

Як визначено Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеве самоврядування – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [35].

Згідно з Європейською хартією місцевого самоврядування, місцеве самоврядування – це право і спроможність відповідних місцевих органів здійснювати в межах закону регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення та яке здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи [36].

Виходячи з визначень державного управління та місцевого самоврядування, можна виділити принципові відмінності між ними (табл. 2).

Дослідивши рівні управління розвитком регіону, слід погодитися з думкою Бородіна Є.І. та Шапаренко Т.І., що актуальним науковим завданням виявляється дослідження законодавчих засад організаційно-економічного забезпечення управління розвитком регіону [37].

Нормативно-правові документи є основою будь-якої державно-управлінської діяльності та умовою розвитку будь-якої сфери. Воно вкрай необхідно і для розвитку регіонів. В Україні на сьогодні існує певна кількість нормативно-правових актів, які регламентують управління розвитком регіону та які умовно можна розділити на три підгрупи, спрямовані на: правове, соціальне, економічне і організаційне забезпечення УРР. Ці правові документи мають загальний і спеціальний характер.

Таблиця 2

Відмінності місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування

№ з/п	Державне управління регіонами	Місцеве самоврядування
1	Необхідність створення її конфігурації визначається виключно державою	Держава визнає їх і законодавчо регламентує їхню діяльність
2	Посадові особи призначаються	Посадові особи обираються
3	Органи підконтрольні і підзвітні центральним чи іншим вищим органам державної влади	Органи підконтрольні і підзвітні територіальній громаді
4	Органи є агентами державної влади на місцях, виконавцями державних рішень	Органи самостійно вирішують коло питань, для чого наділені бюджетною, фінансовою, господарською, майновою автономією
5	До функцій входить: – стратегічні програми розвитку господарства країни; – фінансування; – координування науково-технічних та структурно-інвестиційних програм; – здійснення фінансово-кредитного регулювання грошового обігу; – підтримка на певному рівні роздрібних цін; – гарантування населенню країни прожиткового мінімуму і необхідного соціального захисту; – розробка ефективної системи заходів по захисту громадян, підприємств і організацій від стихійного лиха, виробничих аварій; – вирішення актуальних соціальних, культурних та екологічних проблем; – представлення інтересів країни в міжнародних економічних відносинах	До компетенції входять: – розробка стратегії і тактики розвитку і розміщення продуктивних сил області; – підготовка та затвердження прогнозів-планів розвитку, а також програм загального регіонального значення; – координація внутрішньообласних виробничих зв'язків; – стимулювання розвитку міжгалузевих виробництв; – спільно з міськими та районними органами управління визначення території для розміщення нових виробничих об'єктів; – контроль стану навколишнього середовища і природокористування; – регулювання внутрішньообласної міграції населення та ін. Вирішують всі місцеві питання забезпечення умов нормальної життєдіяльності населення

До першої групи належать законодавчі акти, які одночасно адресуються цілому ряду суб'єктів або групі суб'єктів суспільних відносин, проголошують і юридично закріплюють принципи, які лежать в основі правового стану і правового регулювання їх діяльності. Друга група складається зі спеціальних законів, що також забезпечують регулювання державного управління в тій чи іншій сфері. Третя група включає підзаконні нормативно-правові акти: постанови і розпорядження КМУ, інструкції, положення, що приймаються спеціалізованими міністерствами України у певній сфері.

Спираючись на твердження науковців [38, с. 582; 39, с. 84–85; 40; 41, с. 158] та аналізуючи сучасну нормативно-правову основу на різних рівнях управління, можна стверджувати, що в Україні існує правове поле для забезпечення ефективного розвитку регіонів та місцевого самоврядування, однак становлення правової бази регулювання організаційно-економічного забезпечення управління розвитком регіону ще не завершено, тому удосконалення регуляторної політики є об'єктивно необхідним процесом, функціонування якого доцільно розглянути на рівнях державного та місцевого регулювання. Окрім того, правове поле потребує децентралізації, систематизації та упорядкування, оскільки деякі питання ще й досі залишаються не остаточно та/або недостатньо врегульовані.

Тому на сьогодні вкрай необхідно сформувати належну правову основу організаційно-економічного забезпечення управління розвитком регіону, яка забезпечить ефективне функціонування усіх суб'єктів та об'єктів УРР.

Висновки. Таким чином, встановлено, що управління розвитком регіону повинно бути ґрунтоване на нормативно-правовій базі та забезпечуватися організаційними та економічними заходами функціонування об'єктів управління. У свою чергу, сам процес забезпечення включає в себе: механізм, розробку, реалізацію та контроль.

Виявлено, що сутність організаційно-економічного забезпечення управління розвитком регіону полягає у взаємодії керівного апарату організаційної структури регіону та поєднанні сукупності засобів фінансово-економічного розвитку регіону задля підвищення ефективності економіки регіону та зростання якості життя його мешканців.

Однак на сьогодні функції організаційно-економічного забезпечення управління розвитком регіону розосереджені на різних рівнях управління регіоном, що негативно впливає на їх виконання. Тому детального вивчення потребує вивчення особливостей реформування принципів та методів такого забезпечення.

Література:

1. Бойченко В.С. Теоретичні засади вивчення елементів управління розвитком регіону / В.С. Бойченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 191–195.
2. Пнасюк М.В. Управление регионом: территориальный поход : [монография] / М.В. Пнасюк. – Казань, 2005. – 161 с.
3. Брижань І.А. Умови та чинники переходу України до моделі сталого розвитку / І.А. Брижань // Вісник Полтавської державної аграрної академії – 2013. – № 1. – С. 128–133.
4. Гранберг А. Стратегия территориального социально-экономического развития: от идеи к реализации / А. Гранберг // Вопросы экономики. – 2007. – № 9. – С. 15–28.
5. Ібатуллін Ш.І. Оцінка впливу великого міста на поляризацію регіонального розвитку / Ш.І. Ібатуллін // Науковий вісник НАУ. – 2007. – № 109. – С. 307–317.
6. Політика регіонального розвитку в Україні: особливості та пріоритети: аналіт. доп. / За ред. З.С. Варналія. – К., 2005. – 62 с.

7. Регіональна економіка / За ред. Я.Б. Олійника. – К. : КНТ ; Вид. С.Я. Фурса, 2008. – 444 с.
8. Дорогунцов С. Державне регулювання техногенно-екологічної безпеки в регіонах України / С. Дорогунцов, А. Федорищева // Економіка України. – 2002. – № 4. – С. 70–76.
9. Загоруйко І.Ю. Формирование организационно-экономического механизма управления устойчивым развитием электроэнергетики / И.Ю. Загоруйко, А.И. Хисамова // Бизнес в законе. – 2012. – № 3. – С. 174–178.
10. Мацегора О.Ю. Організаційно-економічний механізм реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону / О.Ю. Мацегора // Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2013. – № 16(205). – С. 130–134.
11. Симкин Д.Г. Некоторые особенности развития организационно-экономического механизма управления регионом / Д.Г. Симкин // Вестник ОГУ. – 2009. – № 8. – С. 88–92.
12. Малицький А.А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура / А.А. Малицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/malitskiy-aa-organizatsiyno-ekonomichniy-mehanizm-upravlinnya-pidpriemstvom-sutnist-ta-struktura/>.
13. Федорович В.О. Состав и структура организационно-экономического механизма управления собственностью крупных промышленных корпоративных образований / В.О. Федорович // Сибирская финансовая школа. – 2006. – № 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2008/fem/parvina/library/st5.htm>.
14. Мірошніченко О.Ю. Етапи формування організаційно-економічного механізму інноваційної діяльності підприємств / О.Ю. Мірошніченко, В.І. Карюк // Ефективна економіка. – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=932>.
15. Грузнов І.І. Організаційно-економічні механізми управління / І.І. Грузнов. – Одеса : Астропрінт, 2000. – 292 с.
16. Гуменюк М.М. Удосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності сільськогосподарських підприємств / М.М. Гуменюк // Ефективна економіка. – 2013. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2637>.
17. Коритько Т.Ю. Формування організаційно-економічного механізму сталого розвитку регіону / Т.Ю. Коритько // Економіка і регіон. – 2012. – № 6 (37). – С. 25–29.
18. Ковальчук В.Г. Вдосконалення механізму державного управління сталим розвитком регіону / В.Г. Ковальчук // Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи : мат. IV міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління (Одеса, 14 червня 2013 р.). – Одеса, 2013. – С. 84–88.
19. Кушнірецька О.В. Теоретичні підходи до визначення суті організаційно-економічного механізму управління соціально-економічним розвитком регіону / О.В. Кушнірецька, О.М. Демидюк // Регіональна економіка. – 2010. – № 3. – С. 63–70.
20. Лаврентьева Е.А. Анализ сущности организационно-экономического механизма управления навигационно-гидрографическим обеспечением судоходства / Е.А. Лаврентьева, Е.Г. Алексеева // Вестник Государственного университета морского и речного флота имени адмирала С.О. Макарова. – 2014. – Вып. 2. – С. 122–131.
21. Тульчинська С.О. Функціонування організаційно-економічного механізму інноваційного процесу / С.О. Тульчинська // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1(6). – С. 89–95.
22. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / Є.В. Хлобистов ; відп. ред. С.І. Дорогунцов. – К. : Чорнобильінтерінформ, 2004. – 334 с.
23. Школинский С.В. Организационно-экономическое обеспечение инновационного развития региона / С.В. Школинский // Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 1. Экономика и управление – 2013. – № 2. – С. 126–131.
24. Гриньова В.М. Основні напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності продукції промислового підприємства / В.М. Гриньова, Н.В.

- Мисько // Ефективна економіка. – 2013. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2298>.
25. Самойленко І.О. Організаційно-економічний механізм розвитку регіонального ринку електроенергії / І.О. Самойленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/32506/1/59.pdf>.
26. Николаева Е.И. Организационно-экономический механизм обеспечения устойчивого развития жилищно-коммунального хозяйства региона / Е.И. Николаева // Экономика и управление: новые вызовы и перспективы: матер. III международ. науч.-практ. конф. (Тольяти, 6–7 ноября 2012). – Тольяти : ПВГУС, 2012. – С. 73–75.
27. Антипина Н.И. Организационно-экономическое обеспечение инновационной деятельности в регионе: сравнительная оценка / Н.И. Антипина // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2014. – № 2(32). – С. 186–197.
28. Базавлук Н.Ю. Реалізація напрямів реформування управління регіональним розвитком в умовах модернізації України / Н.Ю. Базавлук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-01%287%29/12bnyumu.pdf>.
29. Гербева Л.Ю. Роль института собственности в национальной экономике / Л.Ю. Гербева, Ю.И. Коротченко // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2012. – № 13. – С. 79–83.
30. Коротченко Ю.И. Система мониторинга управления собственностью региона / Ю.И. Коротченко, Л.Ю. Гербева // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2014. – № 4(165). – С. 82-87.
31. Чернюк Л.Г. Місцеві органи влади в системі регіонального управління / Л.Г. Чернюк // Ефективна економіка. – 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2779>.
32. Андрейцев В. Тектолого-правові аспекти забезпечення сучасної екологічної політики держави / В. Андрейцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-860.html>.
33. Конституція України від 15.05.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1 Спеціальний випуск. – Ст. 2 598.
34. Управління регіональним розвитком туризму : [навч. посіб.] / За ред. В.Ф. Семенова – Одеса, 2011. – 225 с.
35. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 16.08.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
36. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 24. – Ст. 718.
37. Бородин Є.І. Концептуальні засади державного управління музейною справою в Україні: нормативно-правовий аспект / Є.І. Бородин, Т.І. Шапаренко // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2012. – № 2(8) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2012-02%288%29/12beinpa.pdf>.
38. Балджи М.Д. Організаційно-економічне забезпечення регулювання комплексного природокористування / М.Д. Балджи, А.І. Ковальов // Формування ринкової економіки. – 2011. – Спец. вип. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. Ч. 2. – С. 575–583.
39. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : [монографія] / За ред. З.С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 820 с.
40. Решота О. Нормативно-правові засади реформування державного управління України / О. Решота // Демократичне врядування. – 2009. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/fail/+Reshota.pdf.
41. Бабінова О. Окремі аспекти нормативно-правового забезпечення регіонального розвитку в Україні / О. Бабінова // Вісник Національної академії державного управління. – 2010. – № 3. – С. 156–164.

Бойченко В.С. Структурная композиция организационно-экономического обеспечения управления развитием региона

Аннотация. В статье проанализированы подходы к трактовке понятия «организационно-экономическое обеспечение управления развитием региона» и сформировано собственное видение его трактовки на основе систематизации его признаков. Приведены цели, задачи и структура такого обеспечения. Отмечены требования, которым должно отвечать организационно-экономическое обеспечение управления развитием региона, а также уровни, на которых такое обеспечение осуществляется. Выделены принципиальные различия государственных администраций и органов местного самоуправления.

Ключевые слова: регион, управление развитием, организационно-экономическое обеспечение, правовое обеспечение, уровни управления развитием региона.

Boichenko V.S. The structural composition of the organizational-economic ensure management to the development of the region

Summary. The paper analyzes the approaches to the interpretation of the concept of «organizational and economic maintenance of management development in the region» and formed his own vision of the treatment based on the systematization of its features. Given the goals, objectives and structure of the maintenance. Noting the requirements to be met by the organizational and economic maintenance of management development in the region, as well as the levels at which such maintenance is carried out. Highlighted the fundamental differences of state administrations and local self-government.

Keywords: region, management development, organizational and economic support, legal support, levels of management development in the region.

*Іванова Н.В.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту інноваційної діяльності
та державного управління,
Чернігівський національний технологічний університет*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОСТОРОВО-СЕКТОРАЛЬНИХ ЗРУШЕНЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Статтю присвячено формуванню концептуальних засад реалізації парадигми сталого розвитку на основі удосконалення інфраструктурної складової регіональної господарської системи. Основною інфраструктурних трансформацій є запровадження логістичних компетенцій, що відповідає сучасним глобалізаційним тенденціям та обраному Україною євроінтеграційному вектору.

Ключові слова: сталий розвиток, парадигма регіонального розвитку, регіон, виробнича інфраструктура, інфраструктурний потенціал, логістичні компетенції, інфраструктурні трансформації.

Постановка проблеми. Динамічні умови сучасного регіонального розвитку потребують кардинально нових підходів та нестандартних рішень, спрямованих на забезпечення не тільки інтенсивних і своєчасних змін регіональної економічної системи, але й підтримку її цілісності та раціональної участі у міжрегіональній взаємодії в умовах світової тенденції глобалізації. Отже, нагальною проблемою наразі є зміщення регіональних орієнтирів розвитку, диверсифікація інструментів реалізації економічних інтересів, що обумовлює зміну парадигми регіонального розвитку. Проблема сталого розвитку у ХХІ ст. набуває все більшої актуальності, і сьогодні вже можна свідчити про формування нової соціально-економічної парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем сталого розвитку регіонів України зробили: О.М. Алімов, О.І. Амоша, М.П. Бутко, В.М. Василенко, В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, Л.В. Дейнеко, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, В.І. Захарченко, І.І. Лукінов, А.Г. Мазур, Л.Г. Мельник, Л.Г. Руденко, Л.Г. Чернюк, А.А. Чухно та ін. Зокрема, питанням регіонального інфраструктурного розвитку присвячені наукові здобутки П.Ю. Беленького, Б.М. Данилишина, О.І. Дачія, Н.А. Журавльова, С.В. Мочерного, В.Є. Попова, Г. Рея, А.А. Ткача, Р. Йохимсена, В.П. Федько, Н.Г. Федько, С.О. Юрченко, С.І. Яковлевої та багатьох інших вітчизняних та закордонних вчених. Проте слід зазначити, що різноманіття робіт із зазначеної тематики не позбавляє дискусійності питання первинності регіонального та інфраструктурного розвитку, прикладних аспектів реалізації парадигми сталого розвитку в сучасних реаліях вітчизняної економіки, особливостей формування нової парадигми розвитку регіонів в умовах глобалізаційних процесів.

Мета статті полягає у розробці концептуальних підходів щодо реалізації парадигми сталого розвитку на основі реформування інфраструктурної складової регіональної господарської системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перегляд існуючої та формування нової сукупності теоретичних положень і базисних принципів регіонального розвитку, або парадигми, сьогодні відбувається у більшості країн світу, що пов'язано із сучасними тенденціями:

- глобалізаційного характеру, при цьому поглиблюється інтеграція на всіх рівнях – від міжгалузевої консолідації до національних та міжкраїнних об'єднань;

- розширення сфер і поява нових можливостей у транскордонному співробітництві та міжрегіональній взаємодії, що відбувається не тільки на рівні економічних та культурних зв'язків, але й спільного використання інформаційного простору, бізнес-ресурсів, інфраструктурних об'єктів;

- зміни технологічних укладів. Хоча в Україні навіть на сьогодні досить низька частка технологій п'ятого укладу, однак з'являються ознаки наступних – шостого і сьомого – технологічних укладів. Шостий дає поштовх до нового етапу в розвитку медицини та біотехнологій, сьомий – до створення технологій «холодного термоядерного синтезу». Перехід до наступного укладу не тільки сприяє техніко-технологічному розвитку, але й значно збільшує економічні можливості суспільства. Зауважимо, що технологічний уклад обумовлює відповідну виробничу структуру, яка впливає на ефективність процесу матеріального виробництва і сфери послуг [1];

- зростання значення регіонів, перенесення осередків забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на мезорівень, що потребує підвищення стандартів раціонального використання ресурсного потенціалу території, пошуку резервів економічного розвитку та нових способів їх залучення;

- посилення диспропорцій регіонального розвитку на мезорівні – у національному вимірі, та економіки окремих країн – у глобальному світовому просторі.

Зміна парадигми регіонального розвитку піддається протилежним впливам, які обумовлені розглядом регіональної економічної системи у різних таксономічних значеннях. З одного боку, регіон виступає як підсистема національної економічної системи та елемент глобального економічного простору, а отже, узгоджує свої пріоритети розвитку з їх економічними інтересами. З іншого – регіон є самостійною господарюючою одиницею, яка має складну ієрархічну структуру та власні інтереси, пріоритети розвитку і політику поведінки. Така варіативність, а в деяких випадках – і конфліктність, обумовлює протиріччя та, як наслідок, – асиметрію розвитку регіонів (рис. 1).

На сьогодні існує значне різноманіття підходів, методів та засобів вирішення регіональних соціально-економічних проблем. Один з класичних підходів полягає у адаптації структури

регіональної господарської системи згідно з роллю у територіальному поділі праці та спеціалізації, яка склалася історично. Українська економіка традиційно віддає перевагу матеріальному виробництву, в той час як у США у сфері послуг сконцентровано 80% працівників розумової праці і до 87% працівників вищої кваліфікації [2; 3]. Відмітимо, що визначальне місце у пріоритетах регіонального розвитку в рамках нової парадигми посідає виробнича інфраструктура, оскільки вона слугує своєрідним «каркасом» регіонального господарського комплексу та поєднує економічні інтереси представників всіх рівнів. За умов тенденцій глобалізації інфраструктурний комплекс регіону є осередком трансформацій економічного розвитку на мезо- та мікрорівнях в національний розвиток на макрорівні.

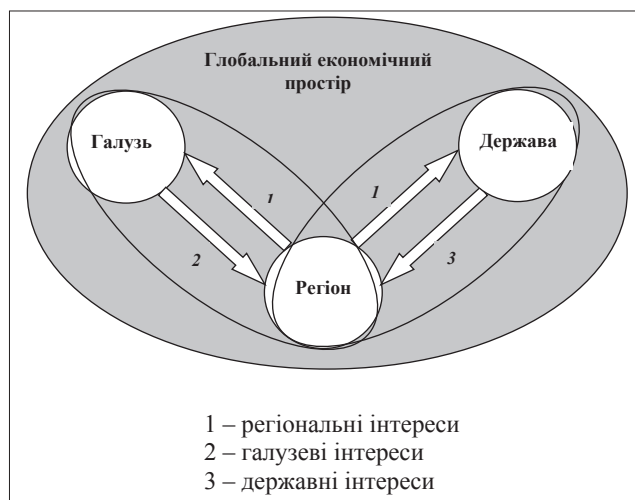

Рис. 1. Взаємозв'язок та взаємовплив інтересів економічних систем

Виробнича інфраструктура виконує важливу функцію «вирівнювання» економічного розвитку регіонів. Особливо це стосується проблемних або депресивних територій. Традиційно до них відносяться периферійні, віддалені від центру країни, області. Водночас вони мають потужний ресурсний потенціал, оскільки найчастіше є прикордонними. Такі резерви економічного зростання регіону можуть бути реалізовані тільки за умов належного інфраструктурного забезпечення, що має провідне значення для транскордонного співробітництва. Ступінь включеності регіону в світову економічну систему визначаються можливостями зростання експортного потенціалу, в тому числі транзитоспроможності. Отже, прикордонне розташування дає

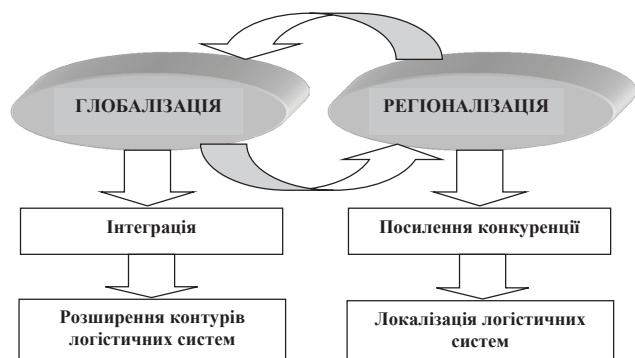

Рис. 2. Причинно-наслідковий зв'язок протиріч у трансформації логістичних систем виробничої інфраструктури регіону

поштовх для створення системи транспортно-логістичних центрів, розвитку митної інфраструктури, покращення транспортного забезпечення, а у випадку близького розташування до транспортних коридорів – до розвитку транзитної інфраструктури.

Диспропорції у рівні регіонального розвитку та регіональна спеціалізація призводять до диференціації параметрів виробничої інфраструктури і обумовлює індивідуальний підхід до розробки політики регіонального розвитку у контексті логістичних трансформацій. Зазначені нами вище протиріччя, які впливають на економічний розвиток регіону, згідно з рис. 1, не можуть не торкнутися і логістичні системи виробничої інфраструктури в його складі (рис. 2).

Властивості цієї економічної категорії та сучасні світові тенденції обумовлюють концептуальні положення логістичних трансформацій в межах нової парадигми регіонального розвитку. Серед таких можна виділити наступні:

- забезпечення відкритості економіки регіону та його раціональної участі у міжрегіональній взаємодії;
- виробнича інфраструктура регіону виступає як цілісна підсистема в складі господарського комплексу країни та глобального економічного середовища;
- виробнича інфраструктура регіону як відкрита система активно взаємодіє з національним та світовим економічним середовищем;
- об'єктивно обумовленими є структурні трансформації і зміна міжгалузевих пропорцій у сфері виробничого обслуговування та забезпечення підприємницької діяльності;
- пріоритетом є гармонізація розвитку виробничої інфраструктури та матеріального виробництва;
- розвиток виробничого обслуговування регіональних потреб можливий за умов адаптації логістичних систем виробничої інфраструктури до місця та ролі регіону у світовому поділі праці;
- відповідність технологій, які використовуються у сфері управління потоками, концепції інноваційного розвитку, прогресивним розробкам та науково-технічним досягненням згідно з п'ятим рівнем технологічного укладу;
- забезпечення посилення міжгалузевої взаємодії в регіональному інфраструктурному комплексі, розгляд останнього не як сукупність галузей, а у вигляді кластеру;
- формування логістичних систем виробничої інфраструктури та регулювання регіональних потоків на основі логістичних компетенцій.

Обраний Україною євроінтеграційний вектор обумовлює необхідність урахування сучасних світових тенденцій, однією з яких є вирішення проблем узгодженого соціо-еколого-економічного розвитку з метою забезпечення соціально-економічного зростання при збереженні планетарних ресурсів для майбутніх поколінь. Під сталим розуміють такий розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління, але не ставить під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти свої. При реалізації даної парадигми передбачається досягнення наступних цілей: висока якість навколишнього середовища і здорова економіка для всіх народів світу та задоволення потреб людей і збереження сталого розвитку протягом тривалого періоду [4].

«Сталий розвиток» детермінований як концепт Міжнародною комісією по навколишньому середовищу і розвитку (Г. Брунтланд у доповіді «Наше спільне майбутнє») у 1987 р. [5]. Під час Саміту Землі в Ріо-де-Жанейро 1992 р., де країни прийняли «Порядок денний XXI століття» (проект для

переосмислення економічного зростання, просування соціальної справедливості та екологічної безпеки), було окреслено принципи та закладено як в основу міжнародного співробітництва, так і в розвиток національних соціо-еколого-економічних систем. Основним результатом утвердження нової парадигми стало визнання того факту, що проблеми довкілля і проблеми соціально-економічного розвитку не можуть більше розглядатися окремо.

Проте сьогоденні результати свідчать про недостатнє розуміння та практичне втілення основних принципів моделі сталого розвитку як у світовому масштабі, так і в українській економіці. Однією з причин, як вважають фахівці, є відсутність сприйняття трьох компонент як нерозривно взаємопов'язаних та реалізація системних змін без урахування цього факту. Дотепер вибір робиться на користь економічної вигоди, нехтуючи екологічною безпекою.

На наш погляд, для ідентифікації особливостей регіонального сталого розвитку на основі зростання інфраструктурного потенціалу необхідно застосувати процесний та системний підходи, які найбільш повно розкриють сутність концепту «сталий розвиток». Модель сталого розвитку є системою інтегрованих компонент, їх суттєвих відносин і зв'язків, що відображають основний зміст процесів збалансованого соціального, економічного та екологічного розвитку [6, с. 9]. Його забезпечення потребує визначення домінант даного процесу, які обумовлені місцем і роллю інфраструктурного комплексу в структурі регіональної господарської системи (рис. 3).

Важливим аспектом при цьому виступають механізми взаємодії трьох зазначених складових. Зокрема, взаємозв'язок соціальної та екологічної складових призводить до необхідності збереження однакових прав сьогоденних і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів [7, с. 5]. Взаємодія соціальної та економічної – вимагає досягнення справедливості при розподілі матеріальних благ між людьми і надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства. Гармонізація екологічної та економічної – обумовлює контролювання, проведення вартісної оцінки та мінімізацію техногенних впливів на довкілля.

Забезпечення стабільності процесів зростання інфраструктурного потенціалу та розвитку інфраструктурного середовища регіонального простору можливо за умов трансформації системи виробничої інфраструктури. На наш погляд, розвиток регіонального простору та інфраструктурного середовища в умовах можливостей та загроз євроінтеграції України виступають взаємопідсилюючими чинниками

в аспекті дискусійності питання про випереджальний або наздоганяючий шлях реформування виробничої інфраструктури регіону. Незалежно від обраного способу інфраструктурний потенціал виступає своєрідним системоутворюючим та структуропідтримуючим фактором, який забезпечує:

- цілісність та єдність елементів регіонального економічного простору, формування його раціональної галузевої структури;
- сталість зв'язків у регіональній господарській системі за рахунок забезпечення руху товарного та інформаційного потоків і енергозабезпечення;
- оточенням та гармонійну інтеграцію його у світову економічну систему;
- активізацію розвитку базових елементів регіонального економічного простору.

Дилема розвитку інфраструктурного потенціалу на регіональному рівні історично розмежовується у таких напрямках: необхідність зміцнення потенціалу виробничої інфраструктури регіону протиставляється відсутності прямого економічного ефекту від капіталовкладень у такі об'єкти. Наукові дискусії

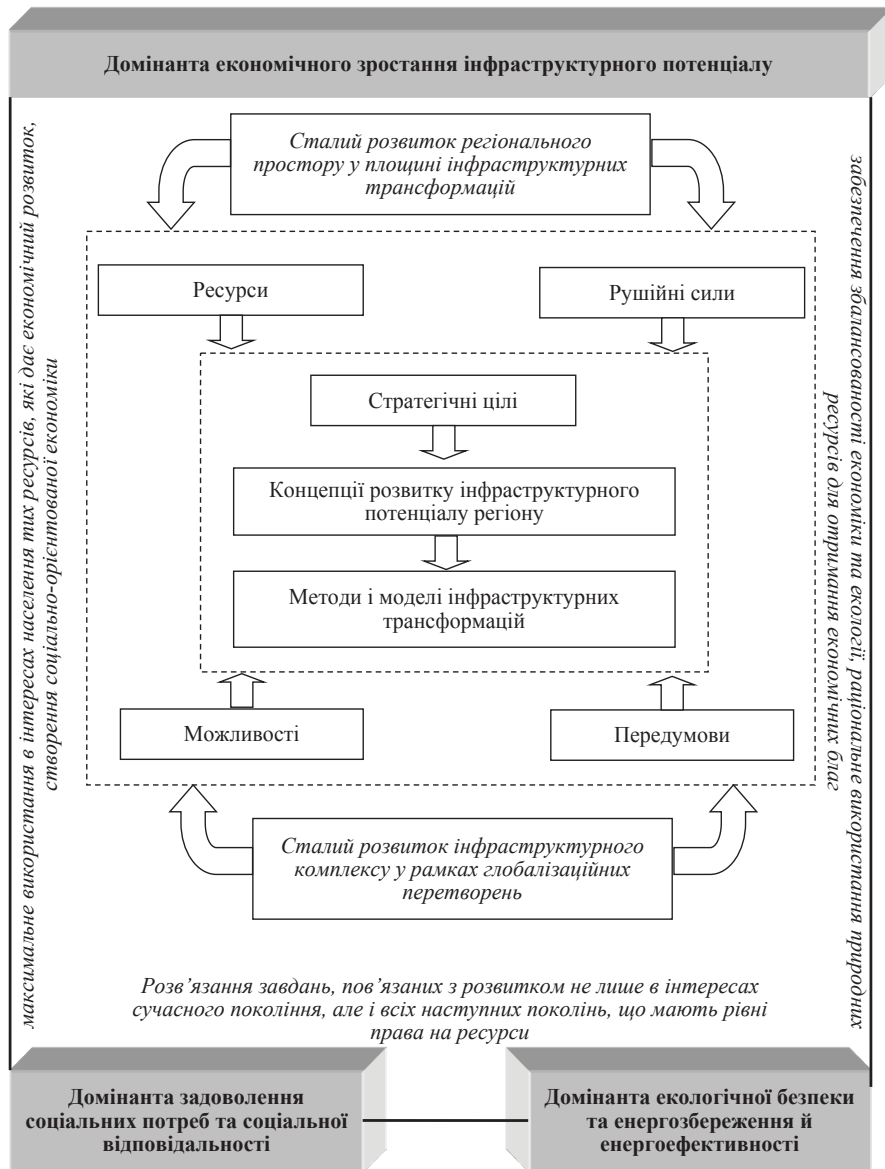

Рис. 3. Концептуальна схема трансформації інфраструктурного потенціалу регіону на засадах сталого розвитку

стосовно впливу інфраструктури на довгострокове економічне зростання тривають не одне десятиліття; узагальнюючи їх, можна зазначити, що результат даної взаємодії проявляється в якості прямого фактору виробництва, взаємозамінного елементу інших факторів виробництва, стимулу акумуляції факторів виробництва, стимулу сукупного попиту та інструменту промислової політики [8].

Неадекватність стану об'єктів виробничої інфраструктури може обумовити значне зростання витрат обігу промислових підприємств регіону. Натомість високий рівень інфраструктурного забезпечення підвищує віддачу інших факторів виробництва, включаючи капітал, робочу силу і сукупну факторну продуктивність [9]. Крім того, інфраструктурний потенціал є однією з вагомих складових інвестиційної привабливості регіону, що розширює діапазон інвестиційних можливостей і стимулює залучення прибуткових капіталовкладень.

Отже, проблемність трансформації інфраструктурного потенціалу регіону в основному зосереджена у наступних питаннях:

- наявність сталих господарських зв'язків та налагоджених ланцюгів поставок як внутрішньорегіонального, так і міжнаціонального порядку;
- пошук оптимальних схем фінансування розвитку об'єктів виробничої інфраструктури, які в більшості своїй є об'єктами загального користування;
- реорганізація процесу виробничого обслуговування промислових об'єктів при просторовій трансформації інфраструктурного потенціалу;
- узгодження напрямів розвитку інфраструктурного комплексу з регіональними та національними стратегічними пріоритетами.

Як свідчить досвід, неефективним виявився ухил регіонального менеджменту в сторону застосування виключно принципів централізації-децентрації та галузево-функціонального розподілу при формуванні системи виробничої інфраструктури регіону.

Зазначимо, що політика сталого розвитку у національному та регіональному аспектах повинна розроблятися на принципах забезпечення екосистемної цілісності та інтегрованого управління, в основі яких є динамічний процес ефективного використання ресурсів на засадах гармонізації економічних, екологічних та соціальних інтересів [10, с. 41].

Висновки. На нашу думку, з позицій вищезазначеного трансформація інфраструктурного потенціалу регіону у контексті парадигми сталого розвитку передбачає вирішення першочергових на сьогодні завдань у напрямах забезпечення економічної ефективності інфраструктурних послуг, формування соціально-орієнтованого інфраструктурного комплексу, забезпечення екологічності функціонування інфраструктурної мережі

З огляду на особливості соціально-економічного становища України вважаємо за доцільне розглядати не всю систему виробничої інфраструктури, а тільки ті її елементи, які піддаватимуться трансформаціям. Також зауважимо, що у кожному регіоні визначаються свої «інфраструктурні пріоритети», залежно від особливостей господарської діяльності, рівня соціально-економічного розвитку, географічного розташування та інших факторів.

Література:

1. Єрохін С. Технологічні уклади, динаміка цивілізаційних структур та економічна перспектива України / С. Єрохін // Економічний часопис. – 2006. – № 1–2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.soskin.info/ea/2006/1-2/20060102.html>.
2. Регулювання розвитку інноваційного потенціалу в економіці : [монографія] / Б.М. Данилишин, М.Х. Корецький, О.І. Дачій. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – 220 с.
3. Кузнецов В. Что такое глобализация? / В. Кузнецов // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 2. – С. 14.
4. Буркинський Б.В. Економіко-екологічні основи регіонального природопользования и развития / Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харичков. – Одеса : Феникс, 2005. – 575 с.
5. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття» : Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.) ; пер. з англ. ; 2-ге вид. – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
6. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – К., 2012. – 72 с.
7. Сталій розвиток регіонів України / Наук. кер. М.З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 172 с.
8. Кондратьев В. Инфраструктура как фактор экономического роста / В. Кондратьев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.perspectivy.info/oikumena/ekdom/infrastruktura_kak_faktor_ekonomicheskogo_rosta_2010-11-10.htm.
9. Barro R. Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth Journal of Political Economy, Vol. 98. – № 5. – P. 102–125.
10. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.

Иванова Н.В. Концептуальные основы пространственно-секторальной трансформации региональной хозяйственной системы на принципах устойчивого развития

Аннотация. Статья посвящена формированию концептуальных основ реализации парадигмы устойчивого развития на основе совершенствования инфраструктурной составляющей региональной хозяйственной системы. Основой инфраструктурных трансформаций является введение логистических компетенций согласно современным тенденциям глобализации и выбранного Украиной евроинтеграционного вектора.

Ключевые слова: устойчивое развитие, парадигма регионального развития, регион, производственная инфраструктура, инфраструктурный потенциал, логистические компетенции, инфраструктурные трансформации.

Ivanova N.V. Conceptual bases of space-sectoral transformation of regional economics system to sustainable development

Summary. The article is devoted to the formation of the conceptual bases of implementing the paradigm of sustainable development through the improvement of the infrastructure component of the regional economic system. The basis for infrastructural transformation is the implementation of logistics competencies corresponding to modern globalization trends and his chosen European integration vector of Ukraine.

Keywords: sustainable development, regional development paradigm, region, production infrastructure, infrastructure capacity, logistics competence, infrastructure transformation.

*Свида І.В.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу,
Мукачівський державний університет*

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Анотація. У статті досліджено загальносвітові трансформаційні процеси регіоналізму та регіоналізації. Наведено дефінітивні визначення зазначених понять та резюмовано про їхній багатовимірний та багатоаспектний вплив. Наголошено на важливості прикордонного співробітництва України з розвиненими країнами Європи.

Ключові слова: регіоналізм, регіоналізація, децентралізація, регіональний розвиток, регіональна політика, інтеграція, глобалізація.

Постановка проблеми. Сучасний стан світового розвитку характеризується актуальними тенденціями інтеграції, регіоналізації та глобалізації. Важливість регіоналізації зростає у зв'язку з процесами європейської інтеграції, яка передбачає вироблення країнами-членами спільних підходів до регіонального розвитку, використання дієвих методів формування та реалізації регіональної політики на національному та загальноєвропейському рівнях, а також загальносвітовими тенденціями регіоналізації та їх наслідками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз аспектів інтеграції, регіоналізації та глобалізації проведено багатьма закордонними та вітчизняними вченими, серед яких найбільш відомі Е.Б. Алаєв, Л. Бальцерович, З. Герасимчук, В. Дергачов, Д. Кейнс, В. Кураков, Т. Кучера, А. Кондрашихін, О. Лютак, Н. Мирна, М. Михальченко, О. Соскін, О. Стегній, М. Чумаченко, М. Чурілова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес науковців до дослідження проблем інтеграції й пов'язаних з нею процесів, питання регіоналізації та її вплив на регіональне зростання залишаються недостатньо висвітленими. Ми охарактеризуємо регіоналізацію з точки зору взаємовідносин між центром і регіонами.

Мета статті полягає в узагальненні сучасних підходів до розкриття сутності регіоналізації, наведенні авторського визначення понять «регіоналізм», «регіоналізація», обґрунтуванні актуальності регіоналізації для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наука про регіони бере свій початок з XVIII ст., з часу раціоналізації регіональних пріоритетів. Становлення регіональної політики відносять до першої половини ХХ ст. (1930-ті роки), коли було затверджено перші програми допомоги окремим відсталим районам США та Великобританії, які найбільше постраждали від наслідків кризи, що ввійшла в історію як Велика депресія 1929–1933 рр. Найбільший розвиток практика застосування регіональних підходів при плануванні соціального та економічного розвитку набула після Другої світової війни та поширилася на повоєнні країни Західної Європи.

Активні інтеграційні процеси та глобалізація, що мають місце у сучасному світі, спонукають до виходу на перший план регіонів держави – регіоналізм (англ. Regionalism от regional – місцевий) та регіоналізацію. Розглянемо детальніше дефінітивне визначення поняття «регіоналізація».

Вітчизняна вчена Н. Мирна під регіоналізацією розуміє процес послідовних змін у територіальному поділі країни та його законодавчому закріпленні, для якого характерними ознаками виступають деконцентрація, розподіл повноважень всередині єдиної політичної системи та децентралізація. «Регіоналізм» – це складне дискусійне поняття, яке досить часто використовують як синонім поняття «регіоналізація», незважаючи на суттєві відмінності між ними. «Регіоналізм» відноситься до практики перерозподілу певних владних повноважень центрального уряду з метою надання територіальним інституціям проміжного статусу між центральним та місцевим рівнями; «регіоналізація» відноситься до процесу, за допомогою якого центральні політичні та адміністративні інституції відповідають на регіональні вимоги. Можна припустити, що регіоналізм походить з периферії, а регіоналізація є відповіддю на це з боку центру [1].

Т. Кучера визначає регіоналізм як природний принцип територіальної організації соціальних, політичних, економічних та інших процесів, спрямований на практичне застосування тих можливостей і переваг, які випливають з територіального поділу сучасних суспільств [2, с. 46]. О. Стегній та М. Чурілова трактують поняття «регіоналізм» як прояв відмінностей між регіонами в характері суспільних відносин, економічного рівня розвитку, чисельності населення та його складу, соціальної диференціації та поділу праці [7, с. 10].

Енциклопедія Фонду знань «Ломоносов» наводить наступне визначення терміну «регіоналізація»: це процес перерозподілу повноважень між центром і регіонами на користь останніх з врахуванням інтересів і потреб регіонів у політиці, управлінні, плануванні. Необхідно відрізнити регіоналізацію від регіоналізму: якщо регіоналізм припускає існування стратегії регіональних еліт, спрямованої на такий перерозподіл, то регіоналізація описує і аналізує реальний процес перерозподілу. Іншими словами, регіоналізм необов'язково веде до регіоналізації [4].

В. Кураков наголошує, що регіоналізація – це розвиток, зміцнення економічних, політичних та інших зв'язків між областями або державами, що входять в один регіон; виникнення регіональних об'єднань держав [5]. В. Дергачов під регіоналізацією розуміє процес формування і розвитку міждержавних економічних та інших об'єднань на основі близькості соціокультурних (морально-етичних, релігійних та ін.) чинників. У сучасному світі регіоналізація виступає одночасно як етап і відповідь на виклики глобалізації (інтернаціо-

налізації) (ЄС, АТЕК та ін.), прискорення модернізації через територіальну концентрацію, конкуренцію регіональних умов господарювання [6].

Отже, як видно з наведених визначень, дефініції «регіоналізму», «регіоналізація» не усталені і можуть проявлятися різноманітно й різноспрямовано. Ми визначимо регіоналізм як різноманітні форми соціальної, етнічної та культурної самоідентифікації населення територій, що проявляється в традиціях, ментальності, діях та інших особливостях, спрямованих на забезпечення переваг для окремої взятої території (регіону). Під регіоналізацією будемо розуміти інституційне оформлення районів з метою підвищення ефективності соціально-економічного розвитку та подолання регіональних диспропорцій, усунення адміністративних обмежень на переміщення товарів, послуг, капіталу та робочої сили, а також більш повного використання внутрішніх ресурсів регіонів. Регіоналізація розвивається завдяки децентралізації та делегуванню повноважень по владній вертикалі. В межах країни регіоналізація проявляється в збільшенні самостійності місцевих (регіональних) органів влади при реалізації стратегії сталого соціально-економічного розвитку держави. На національному рівні регіоналізація виражається в утворенні економічно вигідних міжнародних галузевих чи інтеграційних угруповань.

Регіоналізацію можна розглядати як складний, суперечливий, але керований процес взаємовідносин між центром та периферією. Центральна влада виступає активним суб'єктом у взаємовідносинах «центр – регіони» (останні є об'єктом), формує ієрархічну структуру та задає вектор регіональної політики. Регіональна політика – це державна регіональна політика управління соціально-економічними процесами просторового (регіонального) розвитку. Головний зміст регіональної політики – розробка й реалізація заходів по регулюванню регіонального розвитку у відповідності до державної стратегії сталого соціально-економічного розвитку, що відображає бачення державної регіональної політики на певний період.

Регіональна стратегія сталого соціально-економічного розвитку – це забезпечення збалансованого розвитку господарства регіонів в загальнонаціональному господарському комплексі; ефективне використання трудових і природних ресурсів; стратегічні напрями раціоналізації усіх сфер діяльності регіону. Регіональна стратегія не є офіційним документом, це вироблені концептуальні підходи щодо сталого соціально-економічного зростання регіонів, але відсутність стратегії створює ризики для територіальної безпеки держави.

Розвиток усіх розвинених країн світу характеризується децентралізацією, розширенням прав і компетенцій регіонів, збереженням самобутності, узгодженням інтересів між центром і регіонами. Навіть такі централізовані країни, як Великобританія і Франція не уникли перерозподілу владних повноважень на користь регіонів. На доіндустріальному й індустріальному етапах розвитку суспільства не приділялося достатньо уваги цілісній концепції регіонального просторового розвитку, в основу якої покладено етноцентризм. В сучасному постіндустріальному суспільстві регіоналізація має сприяти вирішенню цілого комплексу внутрішніх проблем периферії та посилювати конкурентні позиції територій в умовах інтеграції й глобалізації.

В індустріальному суспільстві держава складалася з «більшості», в постіндустріальному демократичному – «біль-

шість» складається з «меншості». Дисперсія влади повинна бути спрямована на подальшу дифузію (розпорошення), тобто передання більших прав у регіони, за центром залишатимуться в основному координуючі функції. Найкращим прикладом регіонального інтеграційного процесу є Європейський Союз (ЄС). Не дивлячись на економічні, соціальні й ментальні розбіжності (бар'єри), тут встановлено певний баланс сил між політичним центром, «полюсами зростання» та периферією; між державною регіональною владою, органами місцевого самоврядування та територіальними громадами; національними (державними) й місцевими (регіональними) інтересами. Країни – члени ЄС мають спільні інтереси, однак не обов'язково спільні цінності. В інтеграційному об'єднанні важливо досягти співіснування наднаціональних інтересів й регіональних, максимально подолати соціально-економічні розриви між територіями, забезпечити високі стандарти проживання незалежно від країни чи регіону даного інтеграційного союзу. Приклад ЄС наочно демонструє, що найефективніший шлях розвитку й прогресу знаходиться в межах регіону, а не ззовні. Центральні органи управління виконують в основному координуючу роль, формуючи необхідний для стимулювання регіонального розвитку інструментарій, не нав'язуючи можливі сценарії розвитку всупереч історичним та геополітичним традиціям територій.

Становлення регіональної політики як цілісної системи в Західній Європі припадає на 1960–1970-ті роки. В цей час розширюється проблематика державних регіональних інтересів, зростає інтерес до вирішення проблем розвитку територій не лише за рахунок економічних, але й соціальних, політичних, управлінських, демографічних, екологічних, рекреаційних питань. Тобто набуває розвитку комплексний (системний) метод дослідження, значна роль відводиться чинникам інноваційного зростання.

В кінці 1970-х років актуальним завданням стає не просто подолання окремих регіональних територіальних диспропорцій, а зближення регіонів, формування міжрегіональних та міжгалузевих зв'язків між ними, оптимальне використання внутрішнього потенціалу за рахунок системи регіонального планування та моделювання, покращання інструментарію регіональної політики. Регіони розглядаються не розрізнено, а в сукупності, з позицій можливостей їх подальшого зростання. На регіональній основі будується більшість глобальних моделей сталого розвитку.

Сучасні загальносвітові трансформаційні процеси створюють сприятливе підґрунтя для виникнення нових ідей та дослідження нових теорій і парадигм в різних сферах діяльності. Процеси, що мають місце в регіональному розвитку ЄС, доводять про трансформацію держави в регіональному масштабі (вимірі), яка проявляється через дві концептуальні моделі – «Європа регіонів» та «Європа через регіони». Модель «Європа регіонів» дозволяє через інтеграційні процеси змінити баланс сил на континенті й дати регіонам змогу стати автономними суб'єктами. Однак така розстановка може призвести до розпаду всього політичного простору ЄС на дрібні та слабкі утворення. Модель «Європа через регіони» синтезує в собі переваги різних форм регіоналізму, вдосконалює і пристосовує їх до сучасних реалій [7, с. 40]. Так чи інакше, посилення процесів регіоналізації в Європі спонукало виникненню в 1990-х роках парадигми «нового регіоналізму», яка відображає політику ЄС щодо розвитку (саморозвитку) власних регіонів. Прихильники теорії «нового регіоналізму» наго-

лошують, що регіональний розвиток повинен відбуватися за рахунок активізації збалансованого використання внутрішнього потенціалу, міжгалузевого співробітництва та міжрегіональної інтеграції, що дозволить укріпити конкурентні переваги регіонів з врахуванням їх специфіки та інтересів, а також передачі більшої частини владних повноважень на місця в регіони. Таким чином, регіональне зростання неможливе без ефективного державного управління.

Пошук нових підходів до регіонального розвитку є обґрунтованим, так як соціально-економічний простір ЄС має складну, неоднорідну структуру, а механізм ринкової конкуренції не є досконалим. На практиці це призводить до того, що регіональні диференціації можуть не тільки вирівнюватися, але й поглиблюватися. Таким чином, інтеграція сама по собі не здатна усунути протиріччя між слаборозвиненими та розвиненими регіонами. Переваги ідеї «нового регіоналізму» в тому, що вона сприяє встановленню ефективних взаємовідносин не так з державою в цілому, як між регіонами та з глобальним ринком. Регіони стають більш самостійними економічними одиницями в ЄС, просувають свої інтереси та пріоритети, при цьому залишаються відкритими для подальшої європейської інтеграції.

На думку О. Лютак, майбутнє світу визначатимуть не сучасні глобалізаційні тенденції, а саме регіоналізм, який приведе до того, що весь світ буде поділений на кілька потужних регіональних утворень [8]. Починаючи з кінця ХХ ст. поглиблюється західноєвропейська інтеграція в рамках ЄС, створена Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА), в Південній Америці функціонують економічні союзи МЕРКАСУР та Андська група, в Азії – Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та Азіатсько-тихоокеанське економічне співробітництво (АТЕС), створена Шанхайська організація співробітництва (ШОС), планують інтегруватися та створити спільний ринок Китай, Тайвань та Південна Корея.

Чим більше країни мають схожих рис, тим успішні умови для інтеграції. Науковцями з даної проблематики виділено ряд необхідних умов, головними з яких є:

- 1) економічні фактори (рівень економічного розвитку повинен бути приблизно однаковим або достатньо високим);
- 2) політичні фактори – готовність та ініціатива керівництва держави до входження в наднаціональні структури;
- 3) історико-географічні фактори – географічна близькість країн, наявність спільних кордонів, спільне історичне минуле та культурні цінності [9, с. 7].

Україна, яка задекларувала мету поступової інтеграції з ЄС, повинна більшу увагу приділяти транскордонному співробітництву з країнами – членами ЄС та євро регіонами. З такої поступової інтеграції починали й так звані нові країни – члени ЄС: Польща, Угорщина, Чехія та ін. На разі прикордонне співробітництво Україна – ЄС знаходиться на поточному етапі та носить скоріше декларативний характер, ніж має практичне значення в регіональній політиці.

Для України процеси регіоналізації є актуальними, оскільки вони супроводжують становлення національної економіки на засадах сталого соціально орієнтованого економічного розвитку. Очікування швидких вигод від комплексного використання потенціалів продуктивних сил регіонів має свої підстави. Соціально-економічна ефективність повинна проявитися через поглиблення територіального поділу праці й

спеціалізації регіонів, випуску конкурентоспроможних продуктів як на регіональному, так і на національному й світовому ринках. В Україні традиційно головну роль в регіональному розвитку відігравало матеріальне виробництво, а саме будівництво промислових об'єктів та його інфраструктури. В сучасних умовах такий підхід витісняють нові підходи та теорії (наука, інновації); фінансова децентралізація місцевого самоврядування; раціональне використання ресурсів; екологічність.

Висновки. Неоднозначність трактування понять «регіоналізм», «регіоналізація» із значними можливостями його використання спонукають до дискусій як в колі науковців, так і на різних рівнях влади. Сучасні тенденції світового розвитку, такі як глобалізація та інтеграція, розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва, спонукає до посилення ролі регіонів на державному та наднаціональному рівнях.

Проведене узагальнення наукових визначень щодо сутності процесів регіоналізму і регіоналізації дає підстави резюмувати, що це багатомірний і багатоаспектний процес змін регіональної системи, які призводять до перетворень, результатом яких повинно стати передання більших прав і повноважень у регіони з метою підвищення рівня і якості життя населення, виділення та укріплення конкурентних переваг регіонів та подолання територіальних розбіжностей у розвитку. В сучасному світі регіони, а не держави, стають головними «гравцями» на світовій «арені». За деякими футуристичними прогнозами, в подальшій ролі держави у традиційному її значенні буде зменшуватися, натомість «квазідержавні структури» впливатимуть на світовий розвиток. Одним з видів таких структур є регіоналізація, що виступає, безперечно, однією з моделей світового розвитку.

Література:

1. Мирна Н.В. Регіоналізація в сучасних процесах європейської інтеграції / Н.В. Мирна // Державне будівництво. – 2013. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2013_1_34.pdf.
2. Кучера Т.М. Суперечності розвитку сучасного регіоналізму: чинники, детермінанти та механізми / Т.М. Кучера // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 62. – С. 45–53.
3. Стегній О. Регіоналізм в Україні як об'єкт соціологічного дослідження / О. Стегній, М. Чурилов. – К. : Знання, 1998. – С. 10.
4. Енциклопедія «Фонд знань «Ломоносов» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:0126552>.
5. Экономика и право: словарь-справочник / Л.П. Кураков, В.Л. Кураков, А.Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2004. – 1288 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.twirpx.com/file/1539752>.
6. Дергачев В.А. Геоэкономический словарь-справочник / В.А. Дергачев. – Одесса : ИПРЭИ НАНУ, 2004. – 177 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politike.ru/dictionary/973>.
7. Регіональне управління : [підручник] / За заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.М. Вакулєнка, М.К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2014. – С. 40.
8. Лютак О.М. Регіоналізація в умовах формування євро регіональної політики України / О.М. Лютак // Збірник наукових праць ЛНТУ. Серія «Економічна теорія та економічна історія». – 2010. – Вип. 7(28). – Ч. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc.../en.../index.htm.
9. Мизеровская У.В. Современные тенденции регионализации на пространствах СНГ : автореф. дис. ... к. э. н. : спец. 08.00.14 «Мировая экономика» / У.В. Мизеровская ; Российский университет дружбы народов. – Москва, 2011 – 23 с.

Свида И.В. Актуальные тенденции регионализации и их роль в интеграционных процессах

Аннотация. В статье исследованы общемировые трансформационные процессы регионализма и регионализации. Приведены дефинитивные определения указанных понятий и резюмировано их многомерное и многоаспектное влияние. Подчеркнута важность приграничного сотрудничества Украины с развитыми странами Европы.

Ключевые слова: регионализм, регионализация, децентрализация, региональное развитие, региональная политика, интеграция, глобализация.

Svida I.V. Actual tendencies of regionalization and their role in the integrational processes

Summary. Worldwide transformational processes of regionalism and regionalization are researched in the article. There are given definition of certain notions, concluded about their poly-dimensional and poly-aspectual influence. It's noted to the importance of near-border partnership of Ukraine with developed countries of Europe.

Keyword: regionalism, regionalization, decentralization, regional development, regional policy, integration, globalization.

**ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Сохнич А.Я.,

д.е.н., професор кафедри управління земельними ресурсами
Львівський національний аграрний університет

Грушкевич Г.С.,

аспірант кафедри управління земельними ресурсами,
Львівський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Анотація. У статті розглянуто особливості використання земельних ресурсів, що є одним з визначальних чинників економічного розвитку та екологічної безпеки держави. Оптимізація використання земельних ресурсів в екологічному, економічному та соціальному аспектах є основою формування сприятливого територіального середовища та забезпечення властивостей природних ландшафтів. Звернено увагу на ефективність використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах України.

Ключові слова: земельні ресурси, землекористувачі, сільськогосподарські угіддя, економічні механізми.

Постановка проблеми. Україна володіє значним і високоякісним потенціалом земельних ресурсів, який в останні роки зменшує свою віддачу та втрачає свої якісні природні властивості.

Людство постійно використовує земельні ресурси для задоволення своїх потреб. Наявність і різноманітність природних ресурсів збільшує можливості держави і допомагає йому займати відповідне місце серед інших країн світу. З часу проведення земельної реформи в Україні змінилися склад та структура земельного фонду. У зв'язку з цим праця, капітал, наука, підприємницька діяльність природних ресурсів є особливо важливими в економічних відносинах, проте призвели до цілої низки екологічних і економічних проблем, найважливішими серед яких є неефективне землекористування, необроблюваність земель, зниження рівня сільськогосподарського виробництва, відсутність реальної вартості земель, деградація, прояви водної та вітрової ерозії тощо.

Практика господарювання підприємств в ринкових умовах показує, що не стільки важливо мати певний ресурс, як ефективно використовувати його потенціал. Тому на перше місце виходить необхідність створення надійного економічного механізму, який забезпечить ефективне використання земельних ресурсів та збереження їх родючості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання щодо раціонального, економічно доцільного, екологічно безпечного використання та охорони земельних ресурсів приділяється значна увага в працях І.К. Бистрякова, В.В. Горлачука, Д.С. Добряка, Ш.І. Ібатулліна, Ю.Л. Ковалюка, А.Г. Мартина, А.Я. Сохнич, А.М. Третьяка, М.А. Хвесика та інших вчених. Результати досліджень науковців охоплюють широке коло зазначеної проблеми. Одні з них детально досліджували роль і значення земельних ресурсів в системі розширеного відтворення національного багатства, інші – розвиток земельних відносин та їх вплив на рівень ефективності використання землі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на актуальність і важливість даної теми та різноманітність досліджень, до сьогоднішнього дня немає відповіді на всі питання щодо визначення усіх факторів та їх безпосередній вплив на ефективність використання земель. Це свідчить про те, що проблема є дуже складною в теоретичному і практичному планах.

Мета статті полягає у дослідженні ефективності використання земельних ресурсів у сучасних умовах на основі аналізу показників роботи сільськогосподарських землекористувачів різних форм господарювання.

Вклад основного матеріалу дослідження. Україна володіє унікальним багатством, яке створила природа, і цим багатством є земля. Земля, її надра, тваринний і рослинний світ та інші ресурси складають основу життя і процвітання людей.

Станом на 1 січня 2015 р. територія України становить 60 354,9 тис. га і займає понад 5,7% території Європи і 0,44% території світу. Протяжний державний кордон України становить 7 700 км, яка межує із сімома країнами. Кордон простягається по суходолу (5 740 км) і морях (1 960 км). 1 560 км морського кордону припадає на Чорне море і 400 км — на Азовське. За протяжністю державного кордону Україна посідає одне з перших місць у Європі.

Розподіл земельного фонду України за основними видами земельних угідь (рис. 1) представлено у відсотковому відношенні до загальної площі території.

Рис. 1. Структура земельного фонду України станом на 1 січня 2015 р.

Джерело: складено за даними [1; 2]

Велику частину території земельного фонду України займають землі сільськогосподарського призначення (близько 71%). Друге місце займають землі під лісами та іншими лісовкритими площами (понад 17%). Найменшу частину земельного фонду займають сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом (близько 0,03%).

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру оприлюднила дані щодо земельного фонду України станом на 1 січня 2015 р. згідно з розподілом за основними видами земельних угідь і економічної діяльності, які подано у таблиці 1, а також наведено дані станом на 1 січня 2005 р. для порівняння щодо зміни площ основних видів земельних угідь в Україні.

За десять років, починаючи з 1 січня 2005 р., структура земельного фонду помітно змінилася. Зокрема, площа сільськогосподарських земель зменшилася на 254,3 тис. га (табл. 1).

Динаміку змін структури земельного фонду України за основними видами угідь та економічної діяльності станом на 1 січня 2015 р. порівняно з даними на 1 січня 2005 р. подано на рис. 2.

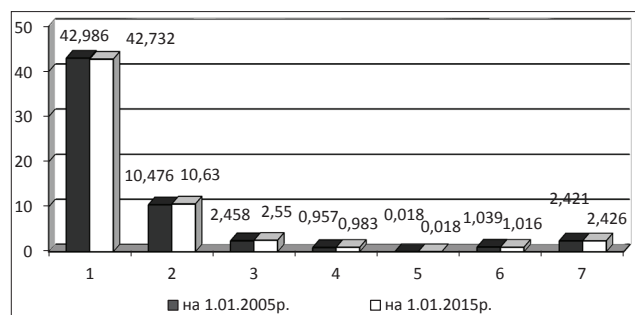

Рис. 2. Динаміка земельного фонду України

Джерело: розроблено авторами за даними [1; 2]

На 154,4 тис. га збільшилися площі лісів та лісовкритих територій. Крім того, забудованих земель стало на 92,1 тис. га більше; відкритих заболочених – на 25,5 тис. га; площа територій, вкритих поверхневими водами, збільшилася на 5,3 тис. га; сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом – на 0,2 тис. га та відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (кам'янисті місця, піски, яри інші) зменшились на 23,2 тис. га.

Сільськогосподарське використання земель є однією з найбільш важливих форм використання земельних ресурсів. Саме сільськогосподарське використання характеризується

найбільшим залученням такого природного ресурсу, як земля, до господарського обігу. Жодна галузь народного господарства не знаходиться у такому тісному взаємозв'язку з навколишнім природним середовищем, як сільське господарство [3, с. 145]. Але, незважаючи на масштабність і вагомість цього питання, практика використання сільськогосподарських земель в Україні, в т. ч. і в Західному регіоні, свідчить про погіршення як економічного результату господарювання, так і екологічної ситуації.

Головною проблемою погіршення стану потенціалу земельних ресурсів залишається деградація ґрунтів, в першу чергу – розвиток ерозійних процесів, фізична деградація ґрунтів, яка проявляється у переуцільненні верхніх шарів ґрунту. Причиною виникнення ерозії є активне утворення ярів у результаті діяльності людини, часті оранки, боронування, трамбування сільськогосподарською технікою. Станом на 1.01.2015 р. на території України кількість еродованих земель досягає 10,9 млн. га, або 33,5% від загальної площі ріллі, та 320 тис. га підтоплених сільськогосподарських угідь, або 0,7% [4, с. 56].

Також до погіршення стану ґрунтів приводить незаконний викид забруднених стічних вод на рельєф місцевості та створюють сміттєзвалище, відбуваються випадки аварійного забруднення земель нафтопродуктами.

За останні роки однією з причин погіршення екологічного стану земель в Україні є підтоплення території ґрунтовими водами та зсуви ґрунтів, що активізувалися в останні роки. Підтоплення спостерігаються більше ніж у 2000 населених пунктах по всій території України. У країні проводиться певна робота по захисту населених пунктів від підтоплення.

Надмірна розораність території та величезний вплив діяльності людини призвели до порушення природного процесу ґрунтоутворення, до ерозійних процесів. Розораність земель є найвищою і досягла 56% території країни і 70% сільськогосподарських угідь. Щорічні екологічні та економічні збитки від ерозії ґрунтів досягають 9,1 млрд. грн.

В Україні співвідношення між природними та ландшафтами, які змінилися від людської діяльності, є критичним, воно складає 1:4, що не відповідає європейському стандарту. Вважається оптимальним, коли відношення нестабільних чинників (рілля, сади) до стабільних (природні кормові угіддя, ліси, лісосмуги) не перевищує одиниці. Це означає, що розораність земель України не може перевищувати 40%, а частка ріллі від площі сільськогосподарських угідь – 50 %. Природні землі в Україні складають всього 8% від загальної площі країни, що

Таблиця 1

Земельний фонд України

Основні види земельних угідь	2005		2015		Зміни 2005 ± 2015 (тис. га)
	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	
1. Сільськогосподарські угіддя	42985,8	71,22	42731,5	70,80	+254,3
2. Ліси та лісовкриті площі	10475,9	17,36	10630,3	17,61	-154,4
3. Забудовані землі	2458,3	4,07	2550,4	4,23	-92,1
4. Відкриті заболочені землі	957,1	1,59	982,6	1,63	-25,5
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	17,7	0,03	17,9	0,03	-0,2
6. Інші землі	1039,0	1,72	1015,8	1,68	23,2
7. Води	2421,1	4,01	2426,4	4,02	-5,3
Разом територія України	60354,9	100	60354,9	100	

Джерело: складено за даними [1; 2]

недостатньо для дотримання екологічної рівноваги на її території. Розораність сільськогосподарських угідь в Україні досягає 78%. Необхідно зупинити процес збільшення антропогенного навантаження ландшафтів, в тому числі шляхом створення екологічної мережі [5, с. 47].

У ринковій економіці, де всі чинники виробництва повинні бути не тільки сформовані в оптимальних пропорціях, але й використовуватися з максимальним ефектом, не стільки важливо мати певний ресурс, як ефективно його використовувати. Тому сьогодні на перше місце виходить необхідність створення надійного економічного механізму, який забезпечить ефективне використання земельних ресурсів та збереження їх родючості.

Процес використання земельних ресурсів включає в себе економічний механізм ефективного землекористування, який передбачає сукупність методів, способів, стимулів і важелів регулювання.

Одним із дискусійних питань є створення такого механізму, який би визначав оптимальні розміри сільськогосподарських підприємств, які могли б забезпечити не тільки ефективне використання потенціалу земельних ресурсів, а й відтворення їх родючості. Розглянемо розподіл діючих підприємств за розмірами сільськогосподарських угідь.

Як бачимо з таблиці 2, в Україні за 2013 р. налічувалося 13 305 підприємств з площею 20,1–50,0 га, що становить 23,9% від загальної їх кількості. Сільськогосподарські підприємства

Таблиця 2

Розподіл діючих сільськогосподарських підприємств за розмірами сільськогосподарських угідь у 2013 р.

Показник	Кількість підприємств		Площа с.-г. угідь	
	Усього	% до загальної кількості	тис. га	У % до загальної кількості
Підприємства з розміром с.-г. угідь	47475	85,4	21760,0	100,0
у т.ч. площею, га до 5,0	5018	9,0	16,0	0,1
5.1–10.0	3752	6,7	29,5	0,1
10.1–20.0	4790	8,6	74,3	0,3
20.1–50.0	13305	23,9	504,3	2,4
50.1–100.0	5283	9,6	383,3	1,8
100.1–500.0	7253	13,0	1776,1	8,2
500.1–1000.0	2668	4,8	1910,4	8,8
1000.1–2000.0	2534	4,6	3637,2	16,7
2000.1–3000.0	1256	2,3	3053,3	14,0
3000.1–4000.0	614	1,1	2128,0	9,8
4000.1–5000.0	319	0,6	1415,8	6,5
5000.1–7000.0	339	0,6	1964,2	9,0
7000.1–10000.0	166	0,3	1401,4	6,4
Більше 10000.0	178	0,3	3466,2	15,9
Підприємства що не мали с.-г. угідь	8155	14,6	x	x

Джерело: складено на основі [7]

Таблиця 3

Виробництво сільськогосподарської продукції у порівняльних цінах

Вид продукції	1995	2000	2005	2010	2013	Відхилення +/-
Всі категорії господарств						
Продукція сільського господарства	183890,3	151022,2	179605,8	194886,5	252859,0	+68968,7
Продукція рослинництва	106329,6	92838,9	114479,9	124554,1	175895,2	+69565,6
Продукція тваринництва	77560,7	58183,3	65125,9	70332,4	76963,8	-596,9
Сільськогосподарські під підприємства						
Продукція сільського господарства	99448,6	57997,7	72764,7	94089,0	136590,9	+37142,3
Продукція рослинництва	67549,1	45791,0	55677,0	66812,7	103127,8	+35578,7
Продукція тваринництва	31899,5	12206,7	17087,7	27276,3	33463,1	+1563,6
у тому числі фермерські господарства						
Продукція сільського господарства	1392,4	3125,2	8177,5	11965,8	19091,4	+17699,0
Продукція рослинництва	1189,8	2903,3	7719,2	10840,9	17695,3	+16505,5
Продукція тваринництва	202,6	221,9	458,3	1124,5	1396,1	+1193,5
Господарства населення						
Продукція сільського господарства	84441,7	93024,5	106841,1	100797,5	116268,1	+31826,4
Продукція рослинництва	38780,5	47047,9	58802,9	57741,4	72767,4	+33986,9
Продукція тваринництва	45661,2	45976,6	48038,2	43056,1	43500,7	-2160,5

Джерело: складено на основі [7]

цієї групи використовують 504,3 тис. га площі сільськогосподарських угідь. Найбільшу площу сільськогосподарських угідь – 3637,2 га займають підприємства групи від 1 000,1 до 3 000 га.

Пріоритетне значення має розвиток сільського господарства як галузі, що забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Проте ця проблема зараз вирішується у надзвичайно складних економічних умовах. В структурі сільського господарства виділяють дві основні галузі – рослинництво і тваринництво. Залежно від соціально-економічних умов та рівня розвитку сільського господарства співвідношення між цими галузями в обсягах виробництва основних видів сільськогосподарської продукції змінюється [8]. В таблиці 3 подано аналіз динаміки виробництва валової продукції з урахуванням постійних цін 2010 р., млн. грн.

Як бачимо з таблиці 3, найвищі темпи зростання у фермерських господарств та в сільськогосподарських підприємств, а господарства населення в порівнянні до 1995 р. має від'ємний приріст у продукції тваринництва.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження можна зробити такі висновки:

- виробництво основних видів сільськогосподарської продукції протягом досліджуваного періоду зменшилося на 43,9%;
- потрібно вирішувати проблему підвищення ефективності використання потенціалу земельних ресурсів;
- проводити корегування системи землеробства і агротехнологій у бік ресурсозбереження;
- прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції є стабільно зростаючим і за останні 18 років зріс більше ніж в три рази.

Література:

1. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/zvitnist/110222-zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2015-roku-ta-dynamika-ioho-zmin-v-porivnianni-z-danyumi-na-1-sichnia-2014-roku.html>.
2. Моя земля. Земельно-правовий та аналітичний ресурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.myland.org.ua/index.php?id=182&lang=uk&p=1>.
3. Управління земельними ресурсами : [навч. посіб.] / В.В. Горлачук, В.Г. В'юн, А.Я. Сохнич. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – 316 с.
4. Пронюк Г.В. Основні чинники антропогенного впливу на земельні ресурси / Г.В. Пронюк // Восточноєвропейский журнал

передових технологій. – 2010. – 2/6(44) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/osnovni-chinniki-antropogennogo-vplivu-na-zemelni-resursi>.

5. Екологія : [підручник] / С.І. Дорогунцов, К.Ф. Коценко, М.А. Хвесик [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2005. – 371 с.
6. Ткаченко О.С. Сучасний стан ефективності господарювання аграрних підприємств Дніпропетровської області / О.С. Ткаченко // Ефективна економіка. – 2013. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2133>.
7. Статистичний щорічник України за 2013 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – Київ, 2013. – 531 с.
8. Зінченко Т.Є. Ретроспективний аналіз та оцінка сучасного стану використання і охорони земель / Т.Є. Зінченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=1271>.

Сохныч А.Я., Грушкевич Г.С. Особенности использования земельных ресурсов

Аннотация. В статье рассмотрены особенности использования земельных ресурсов, которые являются одним из определяющих факторов экономического развития и экологической безопасности государства. Оптимизация использования земельных ресурсов в экологическом, экономическом и социальном аспектах является основой формирования благоприятной территориальной среды и обеспечения свойств естественных ландшафтов. Обращено внимание на эффективность использования земельных ресурсов в сельскохозяйственных предприятиях Украины.

Ключевые слова: земельные ресурсы, землепользователи, сельскохозяйственные угодья, экономические механизмы.

Sokhnych A., Grushkevych H. Features of the use of land resources

Summary. The features of the use of the landed resources are reconsidered. The effective use of the landed resources is one of determinatives of economic development and ecological safety of the state. Optimization of the use of the landed resources in ecological, economic and social aspects is basis of forming of favourable territorial environment and providing of properties of natural landscapes. Displacing attention is on efficiency of the use of the landed resources in the agricultural enterprises of Ukraine.

Keywords: land resources, land users, agricultural lands, economic mechanisms.

*Ступень М.Г.,
д.е.н., професор,
декан землевпорядного факультету,
Львівський національний аграрний університет
Андрушенко В.Ю.,
здобувач,
Львівський національний аграрний університет*

ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СІЛЬСЬКОМУ ЗЕЛЕНОМУ ТУРИЗМІ

Анотація. У статті проведено аналіз сучасного стану природних ресурсів, названо основні пріоритети, які дають можливість розвитку сільського зеленого туризму на Житомирщині, а також дано характеристику розвитку галузі сільського зеленого туризму в різних адміністративних районах області та вказано на окремі позитивні зрушення й означено подальшу перспективу в галузі туризму на теренах Житомирської області.

Ключові слова: земельні ресурси, сільський зелений туризм, раціональне використання, природно-заповідний фонд.

Постановка проблеми. Все більш популярнішим в Україні стає сільський зелений туризм, адже українське село має надзвичайно багату історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут, даровані природою мальовничі ландшафти, а також лікувально-рекреаційні ресурси. Нині сільський зелений туризм як вид бізнесу на Житомирщині розвинений не дуже добре, так як раціональне використання земельних ресурсів є недостатньо опрацьованим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики сільського зеленого туризму можна знайти в працях О. Бейдика, В. Стафійчука, В. Смаля, Ю. Зінько, Н. Кудлої, В. Кифяка, М. Крачила, Т. Ткаченка, М. Рутинського та ін. Результати досліджень науковців охоплюють широке коло зазначеної проблеми. Одні з них детально досліджували роль і значення земельних ресурсів у сільському зеленому туризмі, інші – вплив туризму на соціально-економічний розвиток регіону.

Незважаючи на те що в останні роки зазначена тематика висвітлена в теоретичних і практичних дослідженнях, присвячених питанням розвитку сільського туризму в Україні, на сьогодні проблематику даної теми розглянуто недостатньо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Справа розвитку сільського зеленого туризму має реальну державну перспективу. Поліпшення соціально-економічної ситуації сільської місцевості дасть змогу поповнити місцеві бюджети, а також вирішити ряд проблем сільських територій. Проблема є дуже складною в теоретичному і практичному плані та потребує наукового підходу щодо прийняття ефективних рішень в плані цього питання.

Мета статті полягає у дослідженні раціонального використання земельних ресурсів у сільському зеленому туризмі Житомирської області.

Вклад основного матеріалу дослідження. У світовій туристичній економіці сільський туризм визначається як туризм, що підтримує розвиток аграрних регіонів, збереження культурної спадщини й екології села, відродження місцевих традицій і продуктів. Такий вид туризму характеризується регіональною ідентифікацією й задовольняє потреби туристів у розміщенні, харчуванні, дозвіллевій діяльності й інших послугах, які сприяють стійкому розвитку соціальної сфери села й відповідають вимогам сучасного суспільства до рекреаційної сфери з позиції соціального єднання міста й села.

Сільський туризм – форма відпочинку у сільській місцевості в приватній садибі сільського господаря з широкими можливостями використання природного, матеріального і культурного потенціалу регіону. Організатором виступає сільська родина, яка надає власне житло та забезпечує продуктами харчування, виробленими в особистому селянському господарстві. Сільський туризм неможливий у містах і селищах міського типу.

Відповідно до словника С. Медлика, сільський зелений туризм (rural tourism) – це вид туризму, зосереджений у сільській місцевості, що передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів по обслуговуванню туристів із провідниками й екскурсоводами [1, с. 41].

Сільські адміністративні райони Житомирської області мають низьку густоту населення, що є результатом малих і середніх за кількістю населення населених пунктів. Програма сільського розвитку організації і економічній співпраці в рамках розвитку європейського сільського туризму надає перевагу критерію 150 осіб на 1 км. кв. Села Житомирщини за розмірами є малими, а населення в кожному з них не перевищує 10 тис. мешканців. Якщо взяти за основу критерії західних дослідників щодо сільських поселень, то села Житомирщини є привабливими на сільських територіях і вони загалом відповідають європейським стандартам.

Таким чином, сільські території області, де започатковується розвиток сільського зеленого туризму, характеризуються відкритим простором, з різною системою розселення, малою густотою населення та малими селами з кількістю населення до 10 тис. осіб, а отже, відповідають традиційному стилю життя у сільській місцевості.

Пріоритетність розвитку сільського зеленого туризму Житомирщини зумовлюється нагальною необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем сучасного села.

Розвитку сільського зеленого туризму в області сприяють такі фактори:

- зростаючий попит мешканців українських міст та іноземців на відпочинок у сільській місцевості;
- унікальна історико-етнографічна спадщина села;
- багаті рекреаційні ресурси;
- екологічна чистота сільської місцевості;
- відносно вільний сільський житловий фонд для прийому туристів,
- наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів;
- традиційна гостинність господарів та доступна ціна відпочинку;
- можливість надання комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях тощо.

Однак сільський туризм на Житомирщині не став пріоритетним напрямком розвитку господарського комплексу, хоча є всі сприятливі для цього умови, які у подальшому можуть дати неабиякий результат.

Розвиток сільського зеленого туризму зможе забезпечити збільшення реальних доходів селян за рахунок:

- надання послуг з прийому та проживання туристів;
- облаштування туристичних маршрутів та надання екскурсійних послуг;
- транспортного обслуговування туристів;
- сферської діяльності (полювання, аматорське та спортивне рибальство);
- надання послуг з прокату туристичного спорядження;
- виробництва та реалізації туристам екологічно чистих продуктів харчування, надання кулінарних послуг;

Таблиця 1

Структура земельного фонду Житомирської області

Назва	Тис. га
Територія, усього	2982,7
Землі сільськогосподарського призначення	1583,0
У тому числі сільськогосподарські угіддя (3,6% від площ сільськогосподарських угідь України)	1510,8
з них рілля	1107,9
Ліси та лісовкриті площі	1123,2
Забудовані землі	88,8
Землі під водою	48,6
Відкриті заболочені землі	101,0
Інші землі	38,1
Частка розпайованої землі	1100,1

Джерело: складено на основі [3]

Таблиця 2

Структура природно-заповідного фонду Житомирської області

Назва категорії заповідності	Кількість об'єктів, шт.	Площа, га
1. Території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення		
Національні природні парки	-	-
Природні заповідники	2	50976,84
Біосферні заповідники	-	-
Парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва	5	119,8
Заказники	10	6757,0
Пам'ятки природи	2	51,0
Ботанічні сади	1	35,4
Зоопарки	-	-
Дендропарки	-	-
Разом:	20	57940,04
2. Території та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення		
Заповідні урочища	-	-
Заказники	145	78304,16
Пам'ятки природи	35	93,69
Ботанічні сади	-	-
Зоопарки	-	-
Дендропарки	3	14,9
Парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва	18	228,68
Регіональні ландшафтні парки	-	-
Разом	201	78647,93
Усього	221	136581,97

Джерело: складено на основі [3]

- реалізації товарів народних промислів;
- проведення культурно-розважальних заходів з урахуванням історико-етнографічної спадщини (анімації).

Значне поширення у Житомирській області практики організації сільського сервісу вирішує низку напружених соціальних проблем на сільських територіях, зокрема масового безробіття.

У світі сільський зелений туризм розглядається як альтернатива сільському господарству за розмірами отриманих прибутків. До того ж розвиток інфраструктури сільського туризму не вимагає таких значних капіталовкладень, як інші види туризму, і може здійснюватися за рахунок коштів самих селян без додаткових інвестицій. Скорочення міграції з сіл до міст надасть змогу заощадити значні фінансові й матеріальні ресурси, адже, за підрахунками експертів Європейського банку реконструкції та розвитку, облаштування в місті вихідця з сільської місцевості в 20 разів дорожче, ніж створення умов для його життя і роботи в селі [2].

Для оцінки використання земельних ресурсів у сільському туризмі розглянемо структуру земель Житомирської області за їх призначенням (табл. 1).

З таблиці 1 бачимо, що землі сільськогосподарського призначення складають 1 583,0 тис. га, це становить 53,1% від всієї території, яка складає

2 982,7 тис. га. У тому числі сільськогосподарські угіддя мають 1 510,8 тис. га, а це 3,6% від площ сільськогосподарських угідь України. В свою чергу, ліси та лісовкриті площі становлять 37,6%, землі під водою – 1,6%, а відкриті заболочені землі – 3,4% всієї території.

Основу привабливості регіону в сфері туризму складають як історичні пам'ятки (62 об'єкта Державного реєстру нерухомих пам'яток України), так і природні умови, які сприяють розвитку багатьох видів сучасного туризму. Полісся – це край озерних, річкових і лісових ландшафтів [4, с. 137]. На території Житомирської області налічується три гідрологічні заказники [5, с. 92]. Бальнеологічні ресурси представлені радоновими лікувальними водами, торфовими та сапропелевими лікувальними грязями [6, с. 76, 80].

За станом на 01.01.2014 р. на території області розташовано два об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення: Поліський природний заповідник площею 20 104 га створено у 1968 р. на території Овруцького і Олевського районів. Найбільш типовий ландшафт представлений великими болотними масивами, сосновими лісами, унікальними водно-болотними угрупованнями. Переважають соснові ліси, зокрема, середньовікові та пристигаючі – зеленомошні, чорнишеві, лишайникові, сфагнові, а також березово-соснові. У заповіднику охороняється 45 видів ссавців, 195 – птахів, 11 – земноводних, 7 – плазунів, близько 1000 видів комах та 19 видів риб. Флора має бореальний та неморальний характер і включає 607 видів вищих рослин, 139 – мохів та 149 – лишайників, десятки видів грибів і водоростей.

Указом Президента України від 11. 12. 2009 р. № 1038/2009 на території Народицького району створено природний заповідник «Древлянський» площею 30 872,84 га. Відповідно до рішення обласної ради від 15.12.2011 р. № 373, змінено (зменшено з 40 055,6 га на 9 182,76 га) площу ландшафтного заказника місцевого значення «Древлянський», оскільки згаданий природоохоронний об'єкт загальнодержавного значення утворено у його межах. На сьогодні на території області налічується 221 об'єкт природно-заповідного фонду загальною площею 136,58 тис. га, відсоток заповідності становить 4,5%.

У таблиці 2 показано структуру природно-заповідного фонду, де детально розглянуто території та об'єкти фонду як місцевого, так загальнодержавного значення. Можна сказати, що область має потужний природний потенціал, який за раціонального використання може дати хороший економічний дохід для регіону.

Таблиця 2 розділена на дві частини, в першій ми бачимо об'єкти та території природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, де по кількості об'єктів разом вони складають 20 штук, з яких найбільший показник мають заказники – 10 штук, але за площею в області найбільший показник мають два природні заповідники площею 50 976,84 га. Разом територія загальнодержавного значення має 57 940 га.

Якщо подивитися на другу частину таблиці 2, де показано територію та об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення, бачимо найбільший показник по кількості – це заказники 145 штук, які мають площу 78 304,16 га, що складає 99% території фонду місцевого значення і 57% від загальної площі природно-заповідного фонду Житомирської області.

Розглядаючи вищепоказані статистичні дані по Житомирській області, можна з впевненістю сказати, що область є перспективною для організації масового відпочинку та характеризується значними водними і лісовими ресурсами, які якісно впливають на умови краю, що робить його привабливим для туристів. Значні особливості досліджуваного регіону вказують на високий відсоток природно-заповідної мережі, достатню кількість привабливих місць поблизу річок і озер, де успішно розвивається сільський туризм.

Сільський зелений туризм варто розглядати як один із засобів диверсифікованості джерел доходів сільського населення, як компонент комплексного розвитку сільських територій і сільської інфраструктури, а також як один з факторів стратегії подолання бідності в сільській місцевості. Саме тому у країнах, які розвиваються, сільський зелений туризм усіляко підтримується й заохочується державою, доступ до діяльності в цій сфері максимально спрощений, а суб'єкти, які надають послуги в цій сфері, одержують усілякі преференції, у тому числі й податкові.

Сільський зелений туризм корисний як для відпочиваючих, так і для господарів – селян, сільських громад, регіонів і держави в цілому, сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки. Його розвиток також сприятиме збереженню селянства як носія української ідентичності, культури і духовності, це додаткові можливості для популяризації української культури, поширення знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості України, що заслуговує на всіляку підтримку з боку держави [7, с. 138–143].

Висновки. Отже, за результатами досліджень названо основні пріоритети, які уможливають розвиток у Житомирському регіоні сільського зеленого туризму. Дано характеристику сучасного стану розвитку галузі сільського зеленого туризму в адміністративних районах області. Наведено окремі позитивні зрушення та подальші перспективи в галузі туризму на теренах Житомирщини.

Література:

1. Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality / Ed.S. Medlik. – Butterworth-Heinemann Ltd., 1993. – P. 43.
2. Європейський банк реконструкції та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com>.
3. Паспорт області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zhitomir-region.gov.ua/doc/pasport_2014.pdf.

4. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу : [навч. посіб.] / І.В. Смаль. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 336 с.
5. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України : [навч. посіб.] / О.О. Бейдик. – К. : Альтерпрес, 2009. – 400 с.
6. Стафійчук В.І. Рекреалогія : [навч. посіб.] / В.І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2008. – 264 с.
7. Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / В.І. Биркович // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1. – 218 с.

Ступень М.Г., Андрушенко В.Ю. Использование земельных ресурсов Житомирской области в сельском зеленом туризме

Аннотация. В статье проведен анализ современного состояния природных ресурсов, названы основные приоритеты, которые дают возможность развития сельского зеленого туризма на Житомирщине, а также дана характеристика развития отрасли сельского зеленого туризма в разных административных районах области и указано на отдельные положительные сдвиги. Обозначена дальнейшая перспектива в области туризма на территории Житомирской области.

Ключевые слова: земельные ресурсы, сельский зеленый туризм, рациональное использование, природно-заповедный фонд.

Stypen M.G., Andrushenko V.Yu. Utilization of land resources of Zhytomyr region in green rural tourism

Summary. The article presents analysis of current conditions of natural resources, names main priorities, enabling development of green rural tourism in Zhytomyr region, gives characteristic of development of the branch of green rural tourism in different administrative districts of the region, defining some positive move and outlines further prospects in the branch of tourism on the area on Zhytomyr region.

Keywords: land resources, green rural tourism, rational utilization, natural-reserve fund.

*Зубко К.Ю.,
викладач кафедри економіки і управління,
Конопольський інститут
Сумського державного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗБИТКІВ

Анотація. У статті досліджено підходи до визначення поняття «еколого-економічний збиток», надано основні критерії класифікації еколого-економічних збитків від забруднення довкілля будівельною індустрією, представлено авторське розуміння процесу утворення еколого-економічних збитків у будівництві.

Ключові слова: збиток, еколого-економічний збиток, витрати, навколишнє середовище.

Постановка проблеми. На сучасному етапі подальший розвиток всього людства залежить від наслідків реалізації двох життєвих позицій: по-перше, якнайповніше задоволення суспільством власних потреб; по-друге, забезпечення відповідального ставлення до природи як системи.

Відповідно до наукових досліджень, формування екологічного збитку відбувається через природні катаклізми та у зв'язку з нераціональною взаємодією суб'єктів господарювання з навколишнім природним середовищем. Як правило, суб'єкти господарювання забруднюють, виснажують, знищують компоненти навколишнього природного середовища і в результаті отримують природні ресурси, необхідні для здійснення нормальної діяльності, гіршої якості або їх обмеженість, тобто допускають реалізацію екологічного ризику. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває проблема адекватної оцінки еколого-економічного збитку, яку неможливо вирішити без уточнення суті поняття збитків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика розглядалася такими науковцями як О.Ф. Балацький, Л.Г. Мельник, В.М. Кислий, Ю.А. Опанасюк та ін. Проблема актуальна, потребує подальшого розвитку та доопрацювання.

Мета статті полягає в аналізі існуючих теоретичних визначень поняття «еколого-економічний збиток», його класифікації в залежності від причин виникнення, масштабів прояву, часу дії і впливу на довкілля в залежності від еколого-економічної точки зору.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні наукові розробки щодо виявлення екологічного збитку та визначення його розміру розпочалися з 60-х років ХХ ст. на теренах тоді ще Радянського Союзу. Такі розробки у більшості випадків були засекречені та не підлягали широкому розповсюдженню, а, відповідно, і не застосовувалися. Вся інформація щодо рівня забруднення або його соціально-економічних наслідків була закрита [1, с. 108].

Вартісна оцінка витрат на компенсацію наслідків впливу антропогенних факторів на навколишнє середовище відповідає величині економічного збитку. Такий збиток може бути фактичним або потенційним. Так, якщо фактичний збиток враховує реальні збитки та витрати на попередження таких збитків, то потенційний економічний збиток – це збиток, що може бути нанесений у майбутньому тим чи іншим фактором.

Відтак, економічна оцінка екологічного збитку базується на двох альтернативних підходах:

1. фактична оцінка завданого збитку, тобто фактичні збитки чи втрати, які понесені суб'єктом у зв'язку з ліквідацією негативних наслідків дії на навколишнє середовище;

2. витрати на запобігання можливих збитків. Іншими словами, здійснення заходів щодо недопущення збитків.

Загальновідомо, що оцінку збитків здійснюють у вартісній формі.

На жаль, усі процеси забруднення навколишнього середовища важко врахувати і визначити величину завданих збитків, а тому економічно розраховані втрати завжди менші за реальні. Окрім того, збитки можуть бути несуттєвими (такі, що не перевищують поріг чутливості екологічної системи та її стійкості) та суттєвими.

Відтак, ми стверджуємо, що для сучасного етапу розвитку суспільства існує необхідність економічної оцінки ефективності проведених заходів, направлених на компенсацію негативного впливу людської діяльності на навколишнє середовище.

Оскільки розвиток економічної та екологічної систем взаємопов'язаний та взаємообумовлений, то доцільним є використання терміну «еколого-економічні збитки», тобто економічні збитки, обумовлені екологічним фактором.

На основі детального аналізу наукових праць з питань оцінки еколого-економічних збитків В.Н. Кислий вважає, що «еколого-економічний збиток – це сума виражених у вартісній формі нормативних (тобто об'єктивно обумовлених на цьому етапі розвитку) і понаднормованих втрат вже створених та потенційних матеріальних та нематеріальних благ, а також додаткових витрат на компенсацію таких втрат, обумовлених змінами в природній, соціальній та виробничій підсистемах, внаслідок антропогенного порушення екологічної рівноваги» [2, с. 47].

Визначення категорії еколого-економічного збитку іншими як вітчизняними, так і закордонними науковцями наведено у таблиці 1.

На основі аналізу суті і структури еколого-економічного збитку нами були виявлені основні індикатори стану здоров'я, а також соціально-економічних і екологічних чинників, такі як:

1) рівень життя населення – показники доходів, роздрібного товарообігу і забезпеченості житлом, рівня медичного обслуговування;

2) якість природного довкілля – об'єм викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних і пересувних джерел, а також об'єм скидань забруднюючих речовин в гідросферу.

Особлива увага при відвертанні еколого-економічних ризиків для населення повинна приділятися функціонуванню системи:

Підходи до визначення поняття «еколого-економічний збиток»

Автор	Сутність	Коментар
А.С. Кудakov	Фактичні або можливі збитки, що завдані природному потенціалу території внаслідок погіршення стану оточуючого середовища та залежать від багатьох факторів [3, с. 23]	Не зазначено, що конкретно розуміється під терміном «потенціал»
О.Ф. Балацький	Фактичні або можливі збитки, які заподіяні народному господарству забрудненням довкілля, або додаткові витрати на компенсацію цих збитків [4, с. 138–144].	Далеко не всі наслідки забруднення можливо достеменно оцінити у грошовій оцінці (наприклад, забруднення повітря підприємствами будівельної галузі та ін.)
Ю.А. Опанасюк	Фактичні і можливі збитки в їх кількісному і якісному виразах, включаючи додаткові витрати на ліквідацію несприятливих наслідків для життєдіяльності людей, тварин, рослин та інших живих організмів, викликані порушенням нормативів якості навколишнього середовища, у результаті негативних дій господарської чи іншої діяльності або можливості чи катастроф [5]	Цей підхід враховує такі втрати та несприятливі наслідки у оточуючому середовищі, що можуть бути визначені лише на основі системи якісних критеріїв та не підлягають оцінці за вартісними методами. Зважаючи на виділені положення, еколого-економічні збитки від діяльності підприємств будівельної галузі можуть бути охарактеризовані як фактичні збитки, викликані негативними змінами у оточуючому середовищі внаслідок забруднення або можливості виникнення таких змін, у кількісному або якісному виразі
Тимчасова типова методика	Грошова оцінка негативної дії забруднення та інших порушень природного середовища на реципієнтів [6]	Спроба економічно оцінити зміни властивостей самого навколишнього середовища, а не дію цих змінених властивостей реципієнтів
Юридична енциклопедія	Шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи внаслідок заподіяння йому шкоди або невиконання укладеного з ним договору [7]	Поняття збитку означає не лише втрату майна (активу), але й неотримання прибутку. З юридичної точки зору докільню завдається шкода, а економіці – збиток.
Н.Ф. Реймерс «Природокористування» (1990)	Фактичні або можливі економічні та соціальні втрати, що виникають в результаті якихось подій чи явищ, у тому числі змін природного середовища, його забруднення. Збиток виникає від прямого руйнування матеріальних цінностей, погіршення умов господарювання та впливу на здоров'я людини [8]	У цьому визначенні підкреслюється, що збитки виникають саме в економічній системі – після руйнування матеріальних цінностей, погіршення умов господарювання, шкоди здоров'ю людини

- зниження еколого-економічних ризиків;
- відвертання збитку докільню;
- забезпечення екологічної безпеки.

Координати цієї системи обумовлюють і доповнюють стратегічні орієнтири еколого-економічної політики і представляють реальну можливість розробити основи нового підходу до формування впорядкованого вектору екологічних пріоритетів розвитку соціально-економічних систем, що, у свою чергу, вбудовує їх в системний розвиток соціальної інфраструктури в частині вдосконалення попереджувальних стратегій забезпечення здоров'я населення.

Авторське розуміння процесу утворення еколого-економічних збитків у будівництві та їхній вплив на навколишнє середовище і людей представлено на рисунку 1.

З рисунку чітко бачимо, що основними реципієнтами забруднення навколишнього середовища є: населення; об'єкти житлово-комунального господарства; сільськогосподарські угіддя; лісові ресурси; елементи основних фондів промисловості і транспорту; рекреаційні ресурси.

В умовах обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів ефективність соціально-економічної політики безпосередньо залежить від пріоритетів розподілу природних ресурсів за їх напрямками. На основі аналізу вартісної оцінки еколого-еко-

мічного збитку вважаємо, що для зниження витрат, пов'язаних з погіршенням здоров'я населення, необхідно досліджувати цю проблему з точки зору поєднання інтересів соціальної і економічної політики.

Наприклад, з точки зору зниження захворюваності найбільш ефективним напрямом соціальної політики є капітальні вкладення в охорону атмосферного повітря.

Ефективність вкладень в охорону водних ресурсів і витрат на медичне обслуговування знаходяться на рівні, що так само заслуговує на увагу при розробці напрямів соціальної політики щодо зміцнення здоров'я населення. Тут слід зазначити, що вкладення в охорону природи приносять ефект не лише у справі зміцнення здоров'я, але й збереження місця існування, збільшення термінів служби основних фондів і устаткування. При цьому помітно, що ефект від цих вкладень поширюється на усе населення.

Відповідно до Тимчасової типової методики визначення економічної ефективності здійснення природоохоронних заходів та оцінки економічного збитку, що завдається народному господарству забрудненням навколишнього середовища, додаткові витрати внаслідок порушення навколишнього природного середовища поділяються на три види:

- втрати доходів суб'єктів господарювання;

- витрати на попередження деструктивної дії порушеного середовища на реципієнтів;
- витрати, що зумовлені дією на них порушеного природного середовища.

Сума цих витрат називається екологічним збитком [6].

Витрати на попередження дії порушеного середовища на реципієнтів можливі в тих випадках, коли існують способи ізоляції реципієнтів від негативного впливу на них порушеного природного середовища (збір і поховання відходів будівництва, застосування шумозахисних споруд).

Якщо порушене середовище все одно впливає на реципієнтів, то виникають витрати на його ліквідацію та компенсацію.

Сучасна класифікація збитків є досить дослідженою і

передбачає поділ збитків залежно від різних ознак. На основі ґрунтовного вивчення літературних джерел нами було здійснено спробу адаптувати запропоновані в них класифікації еколого-економічних збитків.

Наприклад, збитки, яких зазнає суспільство від порушень навколишнього природного середовища (еколого-економічні збитки), можна класифікувати:

За галузями економіки – збитки промисловості; збитки будівництва; збитки сільського господарства; збитки комунальних підприємств; збитки оздоровчих закладів та ін.

За компонентами навколишнього природного середовища – збитки від забруднення і деградації атмосферних, водних, земельних, лісових ресурсів.

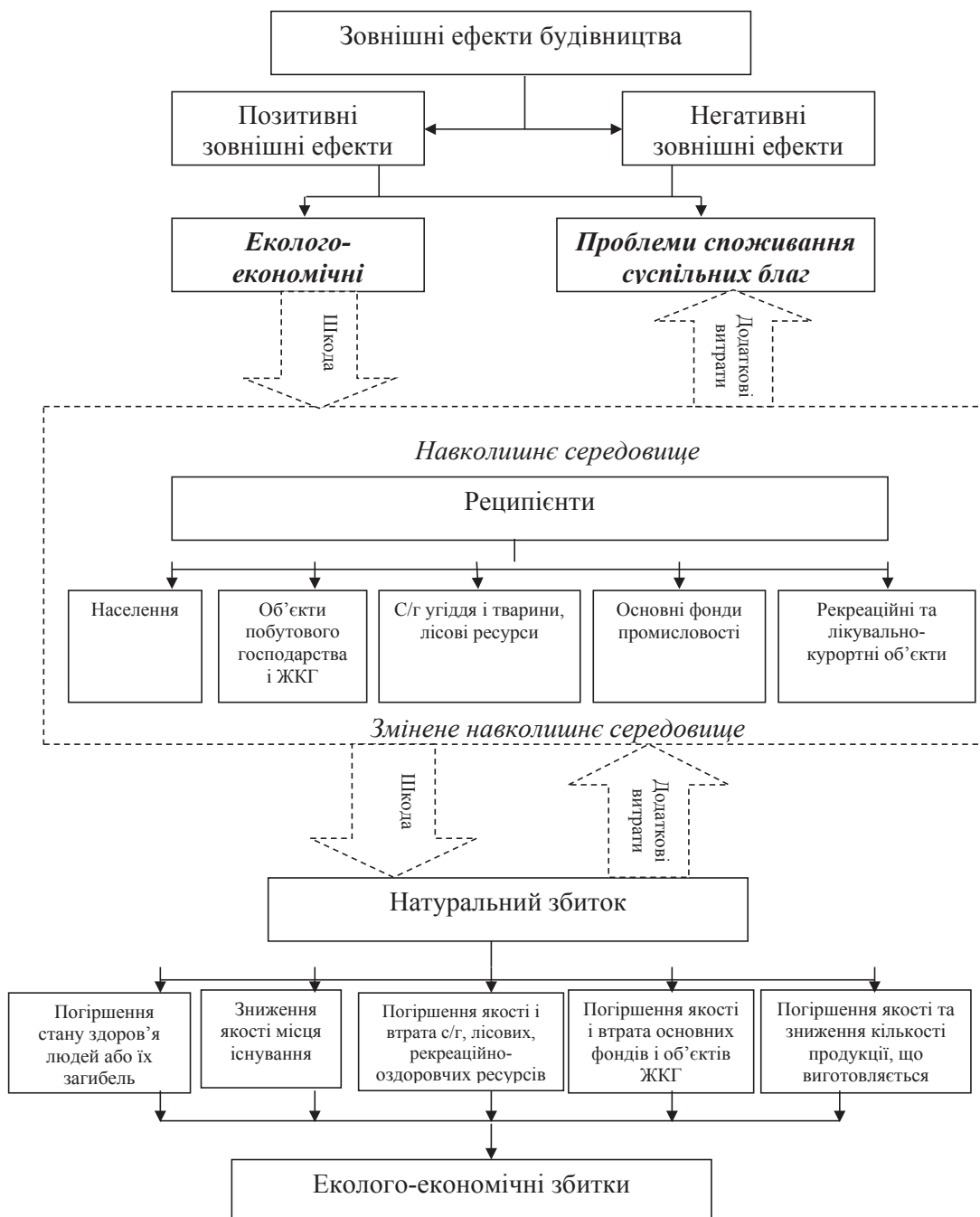

Рис. 1. Модель впливу будівництва на навколишнє середовище

Джерело: розробка автора на основі [5; 9; 10]

За факторами виробництва – збитки від втрат робочої сили, землі та капіталу або додаткових витрат на їх відновлення.

За впливом на об'єкти навколишнього середовища еколого-економічний збиток може бути:

- виявлений, який чітко визначається за допомогою наукових методів;
- не виявлений.

За часом дії еколого-економічний збиток може бути:

- поточний (такий, що існує в даний момент і залежить від поточної економічної діяльності);
- майбутній (який прогнозується у майбутньому внаслідок збігу певних факторів, в тому числі екологічних).

З еколого-економічної точки зору можна виділити можливості відшкодування збитку:

- збиток, що можна відшкодувати;
- непоправний еколого-економічний збиток, що неможливо відшкодувати.

Якщо поправна шкода означає локальні процеси у невеликих масштабах, із зворотнім характером, то непоправний еколого-економічний збиток характеризується незворотністю процесів.

Окрім того, еколого-економічні збитки за масштабом прояву можна поділити на:

- глобальні;
- континентальні;
- національні;
- регіональні;
- локальні.

Глобальний збиток – це збиток завданий Земній кулі.

Континентальний може визначатися в межах континенту або декількох регіонів.

Національний збиток – це збиток у межах країни в певній галузі. Регіональний масштаб збитку розглядається в межах окремих місцевостей країни, областей, районів і навіть окремих міст.

Збиток від окремого джерела, окремого підприємства, домогосподарства прийнято називати локальним.

В залежності від джерела забруднення еколого-економічні збитки можна поділити на збитки від постійного забруднення та аварійного забруднення [11]. Причому постійні збитки, як правило, носять характер непрямих еколого-економічних збитків. До них відносять: збільшення витрат і втрата доходів (викликаних простоем устаткування) чи бізнесу в результаті забруднення і порушення земельних ресурсів, а також територій, призначених для відпочинку і розваги. Збитки від аварійного забруднення включають витрати на очищення і видалення відходів, зниження вартості майна; нещасні випадки, пов'язані з забрудненням.

В залежності від дієвості природоохоронних заходів збиток можна характеризувати як:

- 1) фактичний, тобто втрати або негативні зміни, що виникають від забруднення навколишнього середовища і можуть бути оцінені у грошовій формі у звітному періоді;
- 2) можливий, який є можливим в перспективі через забруднення природного середовища;
- 3) залишковий, який залишається після проведення природоохоронних заходів;
- 4) ліквідований – частина збитків, на яку їх було зменшено завдяки проведенню природоохоронних заходів;
- 5) упереджений, який дорівнює різниці між можливим і залишковим збитком.

Окрім того, розрізняють пофакторні та пореципієнтні еколого-економічні збитки.

Пореципієнтні збитки – це збитки, які відображають економічну оцінку шкоди, заподіяної основним реципієнтам впливу.

Основні пореципієнтні збитки:

- 1) втрати життя і погіршення здоров'я населення;
- 2) руйнування і пошкодження основних фондів, знищення майна і продукції;
- 3) забруднення земель несільськогосподарського призначення;
- 4) забруднення поверхневих і підземних вод і джерел, внутрішніх морських вод і територіального моря;
- 5) виключення або порушення сільськогосподарських угідь;
- 6) втрати тваринництва;
- 7) втрати деревини й інших лісових ресурсів; втрати рибного господарства;
- 8) недовироблення продукції в результаті припинення виробництва;
- 9) знищення або погіршення якості рекреаційних зон;
- 10) забруднення атмосферного повітря;
- 11) збитки, заподіяні природно-заповідному фонду.

Усі види еколого-економічних збитків можна розділити на збитки, що можна виміряти в натуральному або вартісному виразі, та збитки, які не підлягають кількісній оцінці [6].

Висновки. Масштабність і інтенсивне посилення антропогенної дії на довкілля обумовлюють необхідність в сучасних умовах не лише ефективно використовувати обмежені економічні ресурси, але й враховувати екологічні наслідки. Еколого-економічний збиток – це збиток, пов'язаний з впливом забруднення на навколишнє середовище, що приводить до погіршення рівноважного природного стану, впливає на здоров'я людини, зумовлює зменшення виробничого національного доходу, збільшення витрат на лікування і профілактику захворювань, а також спричиняє появу додаткових витрат на компенсацію втрат. Запобігання, усунення та урівноваження еколого-економічного збитку – це одна із сучасних проблем всього світу.

Література:

1. Замула І.В. Бухгалтерська складова екологічного ризику / І.В. Замула // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4. – Т. 3. – С. 107–110.
2. Кислий Н.В. К вопросу о сущности понятия «эколого-экономический ущерб» / Н.В. Кислий // Вісник СумДу. Серія «Економіка». – 2007. – № 1. – Т. 2. – С. 43–50.
3. Кудаків А.С. Эколого-экономический ущерб / А.С. Кудаків, Г.Г. Кудаківа // Справочник економіста. – 2009. – № 1. – С. 23–30.
4. Балацкий О.Ф. Теория и практика оценки экономического ущерба в Украине / О.Ф. Балацкий // Вісник Сумського державного університету. – 1994. – № 1. – С. 138–145.
5. Опанасюк Ю.А. Развитие научно-методических подходов до расчета эколого-экономического збитку від техногенних катастроф / Ю.А. Опанасюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/1803/1/005_Opanasyuk.pdf.
6. Временная типовая методика определения экономической эффективности осуществления природоохранных мероприятий и оценки экономического ущерба, причиняемого народному хозяйству загрязнением окружающей среды. – М. : Экономика, 1983. – 94 с.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) [та ін]. – К. : Укр. енцикл., 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/legal/>.
8. Реймерс Н.Ф. Природокористування: Словник-довідник / Н.Ф. Реймерс. – М. : Думка, 1990. – 637 с.
9. Балацький О.Ф. Фактори формування збитку і методи його оцін-

ки / Л.Г. Мельник, О.Ф. Балацький // Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : [підручник] ; за ред. Л.Г. Мельника, М.К. Шапочки. – Суми : Університетська книга, 2008. – С. 276–281.

10. Комарницький І.М. Оцінка техногенних збитків та аналіз підходів до їхнього розрахунку у глобальному та регіональному аспектах / І.М. Комарницький, М.І. Бублик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vlp.com.ua/files/21_31.pdf.
11. Зубко К.Ю. Класифікація еколого-економічних збитків / К.Ю. Зубко, В.О. Лук'янихін // Економічні проблеми сталого розвитку : міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті проф. О.Ф. Балацького (Суми, 18 квітня 2015 р.).

Зубко Е.Ю. Теоретические основы классификации эколого-экономического ущерба

Аннотация. В статье исследовались подходы к определению понятия «эколого-экономический ущерб», даны основные критерии классификации эколого-экономического ущерба от загрязнения окружающей среды строительной индустрией. Представлено авторское понимание процесса образования эколого-экономического ущерба в строительстве.

Ключевые слова: ущерб, эколого-экономический ущерб, расходы, окружающая среда.

Zubko K.U. Theoretical basis for the classification of economic environmental damage

Summary. This work studies approaches to the definition of environmental and economic damage. Also, it provides main criteria for the classification of ecological and economic losses from pollution of building industry and illustrates author's understanding of ecological and economic losses formation in construction.

Keywords: the damage of ecological and economic damages, costs, environment.

Сухіна О.М.,

к.е.н., с.н.с.,

с.н.с. відділу економічних проблем
екологічної політики та сталого розвитку,Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА У ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ ОДИНИЦЯХ ПРИКОРДОННЯ

Анотація. У статті розроблено економічний механізм екологізації виробництва в децентралізованих одиницях прикордоння. Розроблено систему дійових заходів для зменшення рівня конфліктності через використання транскордонних природних ресурсів. Надано пропозиції до збереження транскордонних природних ресурсів спроможними територіальними громадами прикордоння на основі досвіду розвинених зарубіжних країн, в яких широко застосовується принцип екологізації виробництва.

Ключові слова: економічний механізм, екологізація виробництва, транскордонні природні ресурси, спроможні територіальні (локальні) громади, децентралізація влади, прикордонні території, транскордонні конфлікти, євро регіони, децентралізовані одиниці.

Постановка проблеми. Деякі природні ресурси, які раніше мали статус національних, зараз трансформуються до статусу транскордонних, використання яких декількома державами призводить до конфліктних ситуацій. Виділяють міжнародні водні конфлікти, екологічні та ін. В середині Європи десятиріччями не припиняються тліючі конфлікти через забруднення навколишнього природного середовища та ін. Використання корисних властивостей транскордонних природних ресурсів (транскордонних вод, транскордонних екосистем, транскордонних парків, транскордонних зелених коридорів, транскордонних заповідників та ін.) однією країною може завдати еколого-економічні збитки іншій, що має з нею спільний кордон. Розбіжності в екологічному праві прикордонних держав робить збереження транскордонних екосистем та використання транскордонних природних ресурсів вдвічі складнішим.

В пункті 2 ст. 362 глави 6 «Навколишнє середовище» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014 р.) (далі – Угода з ЄС), зазначено: «Особливу увагу Сторони приділяють питанням, що мають транскордонний характер». Автор статті к.е.н., с.н.с. О.М. Сухіна надала до Відділення економіки НАН України «Пропозиції до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, щодо використання транскордонних природних ресурсів та охорони природи».

Наукове обґрунтування вирішення проблеми збереження транскордонних природних ресурсів об'єднаними територіальними громадами прикордоння передбачене бюджетною прикладною темою НДР «Державна екологічна політика України в умовах децентралізації влади» № ПІ-12-15 (19) Державної

установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням проблем екологізації виробництва в прикордонних регіонах, транскордонною екологізацією економіки (термін вживається у наукових працях В.Г. Грудзенко, але автор вважає, що може бути лише екологізація виробництва), збереженням транскордонних природних ресурсів, формуванням компенсаційного механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища в транскордонному контексті та в рамках децентралізації влади займалися вітчизняні вчені та фахівці: В.Г. Грудзенко [1], Ю.М. Дерев'яно [3], К.О. Костецька [2], О.А. Лукаш [3], Н. Малько [4] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте Україна неефективно та витратно споживає більшість природних ресурсів, і в т. ч. транскордонних; енергоємність продукції, що виробляється в нашій державі, в декілька разів перевищує середній світовий рівень; залишається проблема транскордонних еколого-економічних загроз Україні та ін. Тому важливо, щоб державою була забезпечена інтеграція екологічної політики в інші галузеві політики, а українські господарники здійснювали екологізацію виробництва. Згідно ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», «екологізація матеріального виробництва є одним із основних принципів охорони навколишнього природного середовища». У світі транскордонні конфлікти продовжуються, особливо через нераціональне використання природних ресурсів прикордоння та забруднення навколишнього природного середовища сусідніми державами. Тому Україна повинна бути готовою до загострення таких конфліктів та запобігати їх активізації, чому сприятиме ефективне міжнародне співробітництво у сфері раціонального використання транскордонних природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища прикордоння, і в т. ч. децентралізація влади та розвиток євро регіонів.

Мета статті полягає у сприянні збереженню транскордонних природних ресурсів спроможними територіальними громадами прикордоння шляхом розвитку економічного механізму екологізації виробництва у прикордонних регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значна частина конфліктів виникає внаслідок проникнення через кордони держав забрудненого атмосферного повітря. Найбільшими винуватцями забруднення атмосферного повітря країн Європи є Англія й Німеччина. Кислотні дощі є також однією з причин конфліктних ситуацій між державами Європи. Наприклад, аналіз статистичних даних свідчить, що на рівні деяких прикордонних областей України антропогенне навантаження значно вище в порівнянні з іншими, що потребує компенсацій-

них заходів. Так, по Одеській, Луганській, Львівській, Волинській, Закарпатській областях перевищення ГДВ забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами у 2009 р. порівняно з 2008 р. збільшилось в 1,2 (Волинська обл.)–2,2 (Луганська обл.) рази (середньоарифметичний показник); перевищення ГДС-речовин у водні об'єкти із зворотними водами у 2009 р. порівняно з 2008 р. збільшилось в два (Волинська обл.) – шість (Одеська область) разів (середньоарифметичний показник) [2]).

Вирішення проблем транскордонного використання природо-ресурсних комплексів в Європейському Союзі передбачено багатьма нормативно-правовими документами, зокрема, Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами, органами місцевого самоврядування або властями (Рада Європи, Мадрид, 1980 р.). В ЄС для вирішення даної задачі формуються механізми транскордонної співпраці. В останні десятиліття позначилась тенденція до децентралізації сфери координації й управління регіональними політичними процесами. Основним способом здійснення даної децентралізації стало використання такої форми регіонального співробітництва, як сврорегіон (транс-кордонний регіон) – добровільної перспективної форми транс-кордонної співпраці. В Україні вже створено чотири сврорегіони з європейськими державами та три – з країнами СНД.

Успішність реформування адміністративно-територіального устрою в Україні забезпечить бюджетну децентралізацію, тому спроможні територіальні громади матимуть достатню кількість коштів на вирішення екологічних проблем, а прикордонні регіони (по суті, периферійні) – ще й отримають технічну допомогу від ЄС у разі вчасного й коректного об'єднання територіальних громад згідно з Методикою формування спроможних територіальних громад (2015 р.). Формування спроможних територіальних громад, а також об'єднання їх в сврорегіони буде ефективним інструментом зниження транскордонної конфліктності.

Оскільки транскордонними природними ресурсами є атмосферні, водні (в т. ч. морські), мінерально-сировинні, земельні, лісові, природні ресурси з асиміляційними властивостями, тому значна кількість положень Угоди з ЄС (2014 р.) стосуються їх, і в т. ч. зазначених у додатках XXX та XXXI до глави 6 «Навколишнє середовище» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» положень Директив ЄС. Стосовно використання транскордонних природних ресурсів та охорони природи Україна зобов'язується поступово наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у відповідних сферах.

Згідно із розпорядженням КМУ «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки» (2010 р.), передбачений наступний захід, що сприятиме ефективному використанню транскордонних природних ресурсів та охорони природи – «розробка дієвого механізму державної фінансової підтримки розвитку транскордонного співробітництва» (до кінця 2015 р. це мало вже відбутися).

Основною перешкодою для управління, пов'язаного з використанням транскордонних природних ресурсів, є небажання ряду держав йти на компроміс. Тому найбільш оптимальним вирішенням проблеми раціонального використання природних ресурсів прикордоння є здійснення екологізації виробництва в децентралізованих одиницях. Оскільки на сьогодні також втрачений економічний інтерес за результати транскордонного прикордокористування, доцільно розвивати економічний механізм екологізації виробництва, складовими якого можуть стати:

1) вилучення екологічної ренти шляхом впровадження екологічного рентного податку, значна частина якої повинна йти на збереження та відтворення природних ресурсів і забезпечувати вирішення екологічних проблем, в т. ч. у прикордонних регіонах;

2) розробка методики визначення розміру екологічної ренти та розміру рентного екологічного податку [5];

3) розробка методичних підходів до диференціації екологічного податку в регіональному розрізі;

4) створення Фонду екологічної ренти та справедливого розподілу екоренти;

5) здійснення оцінки впливу на навколишнє природне середовище (ОВНС) інвестиційних проектів у прикордонних регіонах та ін.;

6) впровадження торгівлі послугами екосистем, які асимілюють шкідливі викиди (чи торгівлі асиміляційними властивостями навколишнього природного середовища) між регіонами України, а також прикордонними регіонами (у п. СЗ 2.4 цілі 2 «Забезпечення сталого розвитку та використання природно-ресурсного потенціалу України» проекту «Національний план управління з досягнення спільних цілей щодо охорони навколишнього природного середовища на 2016–2020 роки» (до якого к.е.н., с.н.с. О.М. Сухіна надавала пропозиції у 2015 р.) вже зазначено «Упровадження вартісної оцінки екосистемних послуг»). Що стосується природних ресурсів з асиміляційним потенціалом, особливо в умовах децентралізації влади, доцільно територіальним громадам, які мають дані ресурси, продавати тим, які їх не мають, а, як правило, мають розвинуту промисловість, відходи якої безкоштовно асимілюють природні ресурси інших регіонів. Це стосується і зарубіжних прикордонних територій. Автор пропонує розробку методики торгівлі послугами екосистем, які асимілюють шкідливі викиди, між регіонами України, а також прикордонними регіонами, тобто якщо, наприклад, західні області України мають достатню природних ресурсів з асиміляційними властивостями (наприклад, ліси), вони можуть продавати їх регіонам з розвинутою промисловістю, де відсутні такі ресурси. Це буде досить доречним особливо в умовах децентралізації влади, коли кожна об'єднана територіальна громада повинна забезпечувати себе самостійно. Можна, наприклад, продавати кисень, який виробляється лісами (квотування використання кисню), але для цього необхідно розробити методику визначення вартості кисню (автор даної роботи вже робила спроби і опублікувала у науковій статті [5];

7) розробка методики визначення вартості атмосферного повітря (і в т. ч. кисню) (в додатку XXX до глави 6 «Навколишнє середовище» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди з ЄС (2014 р.) в розділі «Якість атмосферного повітря» передбачено впровадження положень Директиви № 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи, і в т. ч. «встановлення системи оцінки якості атмосферного повітря відносно забруднювачів атмосферного повітря (ст. 5, 6 і 9)»; «запровадження планів щодо якості атмосферного повітря для зон і агломерацій, де рівень забруднення перевищує граничну/цільову величину (ст. 23)»; Директиви № 2004/107/ЄС про миш'як, кадмій, ртуть, нікель і поліциклічні ароматичні вуглеводні у атмосферному повітрі: «встановлення системи оцінки якості атмосферного повітря відносно забруднювачів атмосферного повітря (ст. 4)»; «здійснення заходів щодо підтримки/поліпшення якості атмосферного повітря стосовно відповідних забруднювачів (ст. 3)»);

8) розвиток енергетичної теорії оцінки ефективності використання асиміляційних властивостей атмосферного повітря;

9) розробка методологічного підходу до квотування використання кисню замість викидів вуглекислого газу;

10) розробка методики визначення економічної ефективності інвестиційних проектів при екологізації виробництва, і в т. ч. у децентралізованих одиницях прикордоння;

11) врахування майбутнього впливу на природу України та зарубіжних країн на етапі планування політик, планів і програм розвитку підприємств;

12) врахування екологічної складової при складанні стратегій, планів і програм розвитку галузей виробництва;

13) створення екобанків (за кордоном з метою покращення умов інвестування екологічних напрямків діяльності функціонують екологічні банки (основними джерелами фінансів в екобанках слугують бюджетні кошти, які консолідуються на екорахунках; інноваційні ресурси; залучення засобів підприємств, установ, організацій, населення; інвестиції держав і громадян); тому доцільно і в Україні створювати відповідні екобанки);

14) створення небанківського фінансового сектора у вигляді регіональних кредитно-гарантійних установ, фондів сприяння розвитку підприємництва, страхових, інноваційних та інвестиційних фондів;

15) розпорядження об'єктами державної власності, що мають особливе значення для розвитку регіонів, трансфертами з державного бюджету України, що передаються місцевим органам виконавчої влади для подальшого перерозподілу між місцевими бюджетами, на основі спеціальних критеріїв та індикаторів;

16) компенсація еколого-економічних збитків від діяльності підприємств будь-якої галузі, що мають місце на прикордонній території (і в т. ч. компенсація збитків сусідніми державами-забруднювачами);

17) оцінка ефективності використання природних ресурсів на прикордонних територіях (вихід готового корисного для суспільства продукту із початкового вилученого природного ресурсу, матеріаломісткість, ступінь (коефіцієнт) переробки ресурсу) та ін.

Для збереження транскордонних природних ресурсів об'єднаними територіальними громадами прикордоння доцільно також:

- розробити державні цільові програми з екологізації виробництва;

- формувати дієвий механізм державної фінансової підтримки розвитку транскордонного співробітництва в сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища (в т. ч. здійснення екологізації виробництва); розробити механізм фінансування проектів транскордонного співробітництва в сфері природокористування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги та коштів суб'єктів транскордонного співробітництва (проте для України період децентралізації влади є перехідним, і якщо зараз можна сподіватися на міжнародну технічну допомогу чи кошти ЄС, але в майбутньому територіальним громадам потрібно буде розраховувати на власні кошти); удосконалити фінансові міжбюджетні відносини, виробити чіткі критерії та ефективні механізми надання державної підтримки розвитку регіонів;

- здійснювати стратегічну екологічну оцінку (CEO) – систематичний процес підтримки прийняття рішень, які сприяють забезпеченню охорони природи при здійсненні господарської

діяльності, і корисний дійовий інструмент регулювання транскордонних екологічних загроз (автор в березні 2015 р. надавала пропозиції до Мінприроди України до законопроекту «Про стратегічну екологічну оцінку») (Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (ООН, 2003 р.) було ратифіковано Україною лише в липні 2015 р. – через 12 років);

- впроваджувати новітні екологічно чисті технології та поширювати найкращий досвід використання природних ресурсів;

- розширювати повноваження та функції місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва, залучати іноземні інвестиції, використовувати фінансові та інші види ресурсів для збереження транскордонних природних ресурсів та охорони природи прикордоння;

- створювати умови для заснування і функціонування спільних з межуючими країнами підприємств та утворення транскордонних економічних кластерів, в яких би відходи одних підприємств стали корисним ресурсом для інших підприємств для виробництва відповідної продукції;

- розвивати економічний механізм реалізації екологічної політики транскордонних територій;

- модернізувати фінансові важелі формування державної екологічної політики транскордонних територій;

- розробити систему реалізації державної екологічної політики транскордонних регіонів [6];

- розробити систему реалізації екологічної політики в новостворених спроможних прикордонних територіальних громадах, виходячи з європейського досвіду;

- розробити методологічні та методичні підходи до економічного механізму реалізації екологічної політики в окремій новоствореній спроможній територіальній прикордонній громаді;

- скоротити енергоємність та ресурсомісткість виробництва продукції та споживання енергії й природних ресурсів у розрахунку на одного жителя;

- модернізувати екологічно небезпечні підприємства;

- для раціонального використання транскордонних водних ресурсів доцільне: створення єдиної правової бази для регулювання їх використання; формування координаційних рад; здійснення спільного моніторингу й оцінки стану спільних вод; обмін інформацією; участь громадськості в прийнятті рішень щодо напрямів використання транскордонних водних ресурсів; створення спільних транскордонних водозаборів та ін.

У додатку XXXI до глави 6 «Навколишнє середовище» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди з ЄС (2014 р.) передбачене розроблення та запровадження довгострокових заходів, спрямованих на скорочення викидів парникових газів. Цьому також буде сприяти екологізація виробництва.

До відома (на розвиток екологізації виробництва): Вітчизняними та зарубіжними експертами під час роботи Міжнародного форуму GREEN MIND у жовтні 2015 р. неодноразово наголошувалось на важливості екологізації виробництва, зокрема, що «Екологізація господарської діяльності є визначальним вектором в економічному аспекті сталого розвитку», як це зазначив О. Бондар, ректор Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління; «торгово-промислова палата України завжди підтримувала ініціа-

тиви з екологізації економіки», як зазначив М. Непран, перший віце-президент Торгово-промислової палати України; «вплив діяльності компаній на навколишнє природне середовище є дуже значним», як сказав С. Волков, старший програмний менеджер з питань охорони навколишнього природного середовища та енергозбереження ПРООН в Україні; «доцільно підтримувати ініціативи з розвитку зеленої енергетики та альтернативних видів палива, технологій більш чистого виробництва та органічного сільського господарства», як повідомила Г. Вронська, заступник міністра екології та природних ресурсів України з питань європейської інтеграції; «Фінляндія збільшила свою допомогу Україні в 2014–2015 рр., в т. ч. й на реалізацію заходів для стимулювання ощадливого виробництва, захисту природи», як зазначив пан Юха Віртанен, надзвичайний і повноважний Посол Фінляндії в Україні (вже традиційно в заходах Форуму беруть участь дипломати країн, які успішно застосовують принципи сталого розвитку економіки).

На конференції у форматі Днів безпеки ОБСЄ на тему: «Зміна клімату та безпека: безпрецедентні впливи, непередбачувані ризики» в жовтні 2015 р. у Відні (Австрія) заступник міністра екології та природних ресурсів України з європейської інтеграції Г. Вронська зазначила, що транскордонне співробітництво зміцнить взаємозв'язки між державами, а також допоможе ефективно адаптуватися до зміни клімату, напрацювати спільні ідеї та рекомендації для співпраці у сфері запобігання конфліктів.

Доцільно все робити вчасно і ефективно, а не тоді, коли змушує ЄС, як це було в Румунії: до останнього часу уздовж румунської ділянки Дунаю не існувало жодної системи очистки комунальних стоків. Тільки в період підготовки вступу Румунії до ЄС розпочалося будівництво очисних споруд, але й досі в таких великих містах, як Галац, скид комунальних стоків в Дунай здійснюється без очистки. Україна теж повинна це врахувати і робити все завчасно, щоб не провокувати транскордонні конфлікти.

Висновки. Таким чином, головним завданням у сфері використання транскордонних природних ресурсів та охорони природи прикордоння є попередження конфліктних ситуацій через нерациональне використання транскордонних природних ресурсів, утворення відходів, забруднення природи, чому сприятиме екологізація виробництв у децентралізованих одиницях прикордоння. Ефективними інструментами економічного механізму екологізації виробництва стануть впровадження екологічного рентного податку на основі вилучення екологічної ренти та справедливого її розподілу; розробка методики торгівлі послугами екосистем, які асимілюють шкідливі викиди, між регіонами України та прикордонними територіями межуючих держав; розробка інноваційних методів визначення вартості атмосферного повітря (в т. ч. кисню) тощо.

Перспективи подальших наукових пошуків будуть пов'язані з розвитком економічного механізму екологізації виробництва у спроможних територіальних громадах прикордоння, які самі будуть розпоряджатися транскордонними природними ресурсами; науковим обґрунтуванням впровадження екологічного рентного податку та ін. Ефективним інструментом екологічної політики в транскордонних регіонах України стане стратегічна екологічна оцінка, механізми реалізації якої потребують наукових обґрунтувань.

Література:

1. Грудзенко В.Г. Транскордонні проблеми еколого-економічної безпеки України / В.Г. Грудзенко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 4(12). – С. 47–54.
2. Костецька К.О. Формування компенсаційного механізму природокористування в транскордонному контексті : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / К.О. Костецька. – Одеса, 2011. – 20 с.
3. Лукаш О.А. Соціо-еколого-економічні аспекти природокористування на прикордонних територіях / О.А. Лукаш, Ю.М. Дерев'яно // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 2. – С. 38–44.
4. Малько Н. Транскордонний проект як інструмент вирішення проблем громади / Н. Малько (11 червня 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buk-visnyk.cv.ua/evropejska-intehracija/293/>.
5. Сухина О.М. Розвиток теорії екологічної ренти та справедливого її розподілу / О.М. Сухина // Економіка України. – 2014. – № 7. – С. 49–68.
6. Suhina E.N. The economic mechanism of realization of environmental policy in conditions of decentralization of authority in Ukraine / E.N. Suhina // Україна – Бґларія – Європейський С'юз: с'временно с'стояние и перспективи : сборник с доклади от международна научна конференция (Varna, Bulgaria, 10-16 September 2015). Варна – Херсон : Наука и экономика, 2015. – Т. 1. – С. 20–25.

Сухина Е.Н. Экономический механизм экологизации производства в децентрализованных единицах пограничья

Аннотация. В статье разработан экономический механизм экологизации производства в децентрализованных единицах пограничья. Разработана система действенных способов для снижения уровня конфликтности из-за использования трансграничных природных ресурсов. Представлены предложения по сохранению трансграничных природных ресурсов состоятельными территориальными общинами пограничья на основе опыта развитых зарубежных стран, в которых широко применяется принцип экологизации производства.

Ключевые слова: экономический механизм, экологизация производства, трансграничные природные ресурсы, состоятельные территориальные (локальные) общины, децентрализация власти, пограничные территории, трансграничные конфликты, еврорегионы, децентрализованные единицы.

Suhina O.M. The economic mechanism of ecologization of production in decentralized units of a borderland

Summary. In the scientific article the economic mechanism of ecologization of production in decentralized units of a borderland is developed. The system of effective methods for reduction in a level of a conflictness because of use of transboundary natural resources is developed. Offers to preservation of transboundary natural resources by wealthy territorial communities of a borderland on the basis of experience of the developed foreign countries in which the principle of ecologization of production is widely applied are presented.

Keywords: economic mechanism, ecologization of production, transboundary natural resources, capable territorial (local) communities, decentralization of authority, border areas, transboundary conflicts, the euroregions, decentralized units.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

*Труфен А.О.,**к.е.н., доцент,**декан факультету підприємництва та інформаційних технологій,**Чернівецький торговельно-економічний інститут**Київського національного торговельно-економічного університету*

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню феномена соціальної держави в Україні, що відповідає демократичним традиціям, прагненням українців до свободи, самореалізації та рівноправності, світовим тенденціям суспільного розвитку та виступає природним наслідком здобуття державної незалежності.

Ключові слова: соціальна держава, соціальна сфера, соціально-економічна політика, соціальний розвиток, соціальна орієнтація економіки, правова сутність соціальної держави, функції соціальної держави, принципи соціальної держави.

Вступ. Потреба розбудови соціальної держави виникла з прийняттям у 1996 р. Конституції України, яка утвердила незалежну державу як правову, демократичну, соціальну. Водночас механізми державного регулювання виявилися неспроможними подолати глибокі деформації, що виникли на початковому етапі трансформаційного процесу, забезпечити реалізацію ефективної соціально-економічної політики в країні. Нині розбудова високорозвинутої соціальної держави в Україні потребує значного вдосконалення та коригування. Виникає гостра необхідність формування та реалізації таких стратегічних пріоритетів соціальної політики, які комплексно враховуватимуть потреби інноваційного розвитку країни, інтегрування в Європейський Союз та світове економічне середовище соціально орієнтованої ринкової економіки, здатної забезпечити людський розвиток, гідний рівень і якість життя громадян.

У вітчизняних суспільних науках радянського і пострадянського періоду деякі теоретичні аспекти проблеми соціальної держави розглядають Є. Алексєєв, К. Гаджієв, В. Єременко, Б. Краснов, К. Лукашева, Т. Мацонашвілі, В. Мілецький, Є. Мочерний, В. Новіков, Є. Перегудов, В. Пугачов, Н. Римащевська, О. Скрипнюк, В. Хара та інші.

Мета статті полягає у дослідженні шляхів побудови соціальної держави в Україні, яка реалізовуватиме такі завдання: досягнення загального добробуту суспільства шляхом надання мінімальної соціальної підтримки та створення сприятливих умов для самостійного досягнення високого рівня добробуту самими громадянами; забезпечення стабільності в суспільстві; екологічної безпеки.

Результати дослідження. Процес формування концептуального підґрунтя соціальної держави, який активізувався в Україні протягом останніх трьох років, є свідченням соціалізації системи державного управління, надання державою переваги саме людському розвитку через соціальну орієнтацію економіки та соціальні стратегії розвитку. Поряд із прихильниками розробки цього важливого для України документа є певні аргументи проти прийняття в сучасних умовах Концепції соціальної держави через відсутність реальних підстав щодо її виконання. Доцільність розробки і прийняття цього доку-

мента полягає в тому, що він є вкрай необхідним саме сьогодні, оскільки в Концепції з урахуванням соціально-економічних реалій України мають бути втілені власні конституційні демократично-правові та організаційно-економічні засади соціального розвитку людини та суспільства, що впливають із соціальних потреб та інтересів і забезпечують наближення рівня та якості життя українців до кращих світових орієнтирів.

На сучасному етапі процес розбудови в Україні соціальної держави потребує вирішення певних завдань теоретичного та прикладного характеру. Насамперед, необхідним є концептуальне обґрунтування сутності соціальної держави, її мети і принципів становлення. Умовою ефективної реалізації теоретично визначених напрямів розбудови соціальної держави в Україні є забезпечення соціальної орієнтації економічної політики через збереження і розвиток людського, трудового та інтелектуального потенціалу у виробничій сфері. Крім того, українська модель соціальної держави повинна враховувати принципи Європейської соціальної хартії, Європейського кодексу соціального забезпечення, Загальної декларації прав людини, концептуальних основ гідної праці Міжнародної організації праці [1, с. 27-32].

Концептуальне обґрунтування сутності соціальної держави потребує розгляду її системоутворюючих елементів. Елементи соціальної держави – це сукупність ознак, які визначають її внутрішню структуру, забезпечують комплексне функціонування та відрізняють її від інших форм і устроїв. Складовими елементами моделі соціальної держави виступають її мета, принципи, суб'єкти, критерії, функції, пріоритети та напрями їх реалізації.

Найважливішим завданням теоретичного характеру є визначення сутності та мети соціальної держави. Сучасний тип соціальної держави повинен характеризуватися демократичним і правовим наповненням. Демократичні складові ґрунтуються на визнанні та дотриманні принципів народовладдя, свободи і рівності громадян, невідчужуваності прав людини. Правова сутність соціальної держави реалізується через забезпечення верховенства права та дотримання принципів народного суверенітету, непорушності прав і свобод людини, верховенства Конституції, розподілу влади, незалежності суду. Головною ознакою соціальної держави виступає розвинуте громадянське суспільство, функціонування якого забезпечує сполучення цілей задля гармонізації відносин державних інститутів і соціальних груп. Економічна енциклопедія визначає соціальну державу як «найдосконаліший тип держави в історії розвитку людської цивілізації», метою якої є «забезпечення високого рівня життя всього населення країни, його всебічної безпеки [2, с. 365].

Реалізація головної мети передбачає виконання державою певних функцій. У роботах вітчизняних дослідників даної про-

блеми сформульовано низку функцій сучасної соціальної держави, а саме: компенсаційні, інвестиційні, емансипаторські. Уважаємо за доцільне виокремити також стимулюючу та адміністративну функції і доповнити зміст визначених функцій, що впливає з їх комплексного впливу на соціальний розвиток держави. Сутність компенсаційних (захисних) функцій проявляється у гарантуванні соціально-економічної безпеки особи й суспільства через формування гнучкої системи соціального захисту, розширення та поглиблення соціально-економічного підґрунтя та вдосконалення соціально-правового поля розвитку людського потенціалу, забезпечення суспільної злагоди в державі на основі соціального миру і соціального партнерства, проведення соціальної політики, яка має сприяти дотриманню конституційних прав через реалізацію державних соціальних стандартів і нормативів. Компенсаційні функції забезпечують соціальну підтримку населення, у тому числі найбільш уразливих верств, через систему соціальної допомоги, соціальної роботи.

Загально визначеними принципами соціальної держави виступають соціальна справедливість, солідарність суспільства, соціальне партнерство. Держава має забезпечити соціальну справедливість, тобто рівні можливості для реалізації трудового потенціалу і задоволення соціально-економічних потреб, соціальну солідарність – спільну відповідальність громадян, засновану на особистій відповідальності та згоді, єдності та спільності інтересів, розвивати соціальне партнерство – цивілізовану систему відносин у соціально-трудої сфері, яка ґрунтується на узгодженні та захисті інтересів працівників, роботодавців, органів державної влади та місцевого самоврядування на основі договорів, угод, досягнення компромісу, консенсусу з актуальних проблем економічного та соціально-політичного життя суспільства [3, с. 127-129]. Окрім того, соціальна держава наділяє громадян соціальними правами, що одночасно потребує дотримання принципу соціальної відповідальності суспільних інститутів за їх реалізацію. Соціальна відповідальність держави – це відповідальність за створення умов безпечної життєдіяльності та розвиток людини відповідно до національних інтересів та міжнародних норм. Соціальна відповідальність громадян передбачає їх відповідальність перед суспільством, родиною за свій фізичний та соціально-психологічний стан, освітній та професійний розвиток, виступає важливим інструментом збереження та примноження національного багатства, виховання здорових і духовно збагачених поколінь. Соціальна відповідальність бізнесу проявляється у відповідальності підприємців за наслідки своєї господарської діяльності, розвиток трудового та підприємницького потенціалу, збереження довкілля, а також підприємницьку активність щодо розвитку соціальної сфери.

Доводиться констатувати, що у сучасних дослідженнях не існує вичерпної класифікації умов функціонування соціальної держави, за яких можлива повна та ефективна реалізація її функцій. Визначальними умовами є верховенство права, врегулювання інтересів особи, суспільства і держави. Саме верховенство права є «основоположним принципом правової держави, без якого неможливе гарантування прав і свобод особи, а також гарантій, що надаються їй з боку державної влади» [4, с. 256-258]. Розбудова в Україні соціальної держави можлива лише за умови поєднання інтересів окремих громадян, підприємців і держави на основі чіткого розмежування повноважень та взаємодії органів державної влади, пріоритету договірних (мирних) засобів вирішення конфліктів, дотримання орієнтирів і зобов'язань, визначених у міжнародних договорах.

Реалізація функцій соціальної держави забезпечується її суб'єктами (інститутами, спеціалізованими організаціями) з використанням інструментів державного регулювання політичної, правової, соціальної, демографічної, духовної, економічної, екологічної сфер життєдіяльності суспільства. Для оцінки ефективності державної політики у сфері соціального управління використовуються певні критерії, серед яких основними виступають рівень та якість життя, якість соціального обслуговування, демографічний розвиток. Однак перелік критеріїв соціальної держави більш широкий і складатиметься, на нашу думку, з показників розвитку людського потенціалу, рівня соціально-економічної захищеності населення, відтворення населення, активності країни в міжнародних організаціях, економічного та екологічного розвитку країни.

Стратегічними пріоритетами соціальної держави в Україні, на нашу думку, повинні стати:

- підвищення рівня та якості життя населення, створення умов для формування середнього класу та подолання бідності;
- протистояння різкому розшаруванню суспільства за майновим і соціальним становищем, формування солідарної соціальної структури суспільства;
- підвищення рівня здоров'я населення, поліпшення стану системи його оборони, зміцнення генофонду українського народу;
- подолання демографічної кризи, вирішення демографічних проблем;
- протистояння руйнуванню людського, трудового та інтелектуального потенціалу, забезпечення їхнього розвитку;
- удосконалення соціально-трудої відносин;
- здійснення ефективної державної регіональної соціальної політики, поступова її децентралізація; подолання значної диференціації соціального розвитку регіонів; посилення відповідальності регіонів за їх соціальний стан;
- реформування соціального забезпечення, надання адресної державної підтримки незахищеним верствам населення;
- усебічний розвиток соціального страхування, обслуговування житлового забезпечення, гуманітарної сфери (освіти, науки, культури, охорони здоров'я населення, фізичної культури і спорту, відпочинку та туризму);
- гарантування безпечної життєдіяльності населення та екологічної безпеки;
- створення сприятливих умов для розвитку сім'ї, жінок, дітей та молоді;
- створення та розвиток громадянського суспільства;
- інтеграція України до європейських та міжнародних соціальних систем. З метою підвищення ефективності державного управління необхідно є систематизація основних напрямів досягнення пріоритетів соціальної держави за сферами життєдіяльності суспільства: Політична:
 - здійснення адміністративної реформи, удосконалення правового визначення діяльності органів державної влади;
 - забезпечення політичної, соціальної стабільності, громадянського взаємопорозуміння та взаємоузгодженості інтересів різних соціальних груп суспільства;
 - розвиток громадянського суспільства та демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод громадян;
 - розвиток України як активного учасника міжнародних спільнот, забезпечення інтегрування України у світове економічне середовище та структури Європейського Союзу.

Правова:

- розробка дієвих механізмів щодо реалізації конституційних прав і свобод людини. Розвиток у населення потреби самозахисту власних прав, формування у людей свідомості щодо обов'язковості дотримання їхніх прав і гарантій;
- чітке розмежування відповідальності між органами державної влади за порушення трудового законодавства;
- забезпечення збалансованості реформування господарського механізму з реформуванням трудової сфери; координація змісту Господарського, Податкового, Бюджетного, Цивільного та Трудового кодексів;
- сприяння розвитку соціального партнерства та договірного регулювання соціально-трудових відносин, підвищення рівня компетентності суб'єктів соціально-трудових відносин, удосконалення процедури укладення колективних договорів і угод та контролю за їх виконанням.

Економічна:

- створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів;
- створення сприятливих соціально-економічних умов та правових засад для детінізації національної економіки, обмеження економічної злочинності, криміналізації соціально-економічної сфери, стимулювання легалізації тіньових доходів;
- становлення та утвердження інноваційної моделі розвитку, збереження та підвищення науково-технічного потенціалу, проведення політики поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів;
- підвищення добробуту суспільства за рахунок зростання вартості робочої сили;
- здійснення регулюючих заходів, спрямованих на ліквідацію прихованого безробіття, проведення політики продуктивної зайнятості.

Соціальна:

- наближення реальних можливостей соціального захисту до потреб працюючих, розвиток системи соціального страхування ризиків;
- економічне стимулювання суб'єктів соціально-трудових відносин щодо створення безпечних, сприятливих умов праці, переорієнтація національної політики у сфері охорони праці та виробничої гігієни на ліквідацію причин соціальних ризиків, загальний характер профілактичних заходів охорони здоров'я, життя і праці;
- сприяння розвитку соціальної, житлової інфраструктури із залученням іноземних інвестицій, поширення застосування кредитів для придбання житла та предметів довготермінового вжитку (особливо пільгових для молоді та малозабезпечених сімей з дітьми);
- забезпечення випереджального розвитку соціальних інститутів (освіти, медицини культури тощо) та відповідного зростання соціальних інвестицій, безпосередньо спрямованих на розвиток людини.

Демографічна:

- проведення виваженої демографічної політики, спрямованої на створення умов для розширеного відтворення людського потенціалу, забезпечення вбудованості демографічно політики в соціальну, підвищення демостворюючої функції сфери праці;
- реалізація ефективного соціально-економічного механізму задоволення потреби сім'ї в дітях через законодавче закріплення наявності у заробітній платі (соціальних платежах) обґрунтованої частини для утримання та гідного виховання здорових поколінь [5, с. 127-129];

- забезпечення рівних можливостей для підтримки здоров'я, збереження трудового потенціалу через зниження соціально обумовлених відмінностей у фізичному стані різних груп населення;
- формування нормативно-правової бази стимулювання здорового способу життя, обмеження реклами алкоголю та тютюну, боротьба з наркоманією;
- орієнтація діяльності служб охорони здоров'я на допомогу населенню для збереження свого здоров'я та поліпшення його якісних характеристик; досягнення високого рівня культури самозбереження українців;
- створення ефективних механізмів щодо підвищення якості та доступності медичного обслуговування.

Екологічна:

- створення надійних гарантій екологічної безпеки, забезпечення охорони навколишнього середовища, застосування дієвих інструментів для відтворення та раціонального використання природних ресурсів;
- запровадження у виробництво сучасних ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій, практики утилізації відходів;
- покращання екологічної освіти, відповідальності суспільства за результати господарської діяльності в екологічній сфері;
- запровадження дієвих заходів зниження негативного впливу екологічної глобалізації на стан навколишнього середовища;
- забезпечення інформованості населення про стан екологічної безпеки та екологічні загрози.

Духовна:

- сприяння збереженню та збагаченню українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також історії та культури усіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин;
- виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій та культури народів світу;
- формування у дітей та молоді сучасного світогляду, високих моральних цінностей.

Для розбудови України як соціальної держави необхідне правове, фінансове, адміністративно-організаційне, кадрове, наукове, інформаційне забезпечення. Механізми цього процесу визначаються суб'єктами становлення та розвитку соціальної держави в Україні відповідно до повноважень, наданих їм законодавством України і обумовлюються конкретною ситуацією в державі та за її межами.

На нашу думку, правове забезпечення функціонування соціальної держави потребує розробки та прийняття Соціального кодексу, Концепції демографічної політики, Концепції людського розвитку, Національної моделі соціальної політики, Національної програми охорони здоров'я, Закону України «Про державне соціальне замовлення» тощо. Фінансове забезпечення передбачає розробку та впровадження механізмів формування ресурсних джерел щодо забезпечення соціальної виваженості державного бюджету України, соціального спрямування видатків, створення умов підвищення інвестицій у розвиток людського капіталу. Адміністративно-організаційне забезпечення потребує реалізації основних і додаткових повноважень суб'єктами розбудови України як соціальної держави. Кадрове забезпечення передбачає розширення укомплектованості органів державної влади висококваліфікованими спеціалістами у сфері

соціальної політики, соціальними працівниками; підвищення престижу державної служби у соціальній сфері, посилення соціальної, політичної захищеності державних службовців.

Розвиток соціальної держави на науково обґрунтованій основі передбачає наукове забезпечення цього процесу, тобто фінансування наукових досліджень соціальної спрямованості, створення системи інститутів із проблем соціальної політики. У межах інформаційного забезпечення необхідним є розробка та впровадження системи державних класифікаторів соціальної інформації, удосконалення соціально-економічної статистики та розвиток соціального моніторингу, забезпечення доступності, гласності та відкритості статистичної інформації [6].

Правовими передумовами розбудови соціальної держави в Україні є конституційне закріплення основних соціальних прав людини та зобов'язань держави щодо їх реалізації.

Головною метою соціальної держави є створення умов для реалізації конституційних прав і свобод, забезпечення гідного існування та вільного розвитку особистості та гармонійного розвитку суспільства.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що соціальна держава створює стимули для вирішення громадянами власних проблем, зокрема через механізми самоврядування та громадські організації, визначає обов'язкові мінімальні соціальні гарантії та забезпечує їх дотримання. Головною умовою реалізації цих гарантії є подолання соціально-економічної кризи, ефективний розвиток усього господарського комплексу України, успішне здійснення реформ, передусім соціальних – системи освіти, охорони здоров'я, пенсійної та інших, спрямованих на захист інтересів людини, особистості, громадянина.

Оскільки держава – це політична організація всього суспільства, що виступає від його імені, вона має право та обов'язок виступати арбітром для усіх верств населення, пом'якшуючи конфлікти, сприяючи досягненню соціального компромісу.

Список літератури:

1. Хара В. Побудова соціальної держави – загальнонаціональне завдання / В. Хара, В. Новіков // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 3. – С. 27-32.

2. Економічна енциклопедія. У 3 т. Т. 3 / редкол.: С. В. Мочерний [та ін.]. – К.: Академія, 2002. – 952 с.
3. Михеев В. А. Основы социального партнёрства : учеб. для вузов / В. А. Михеев. – М.: Экзамен, 2011. – 448 с.
4. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики : до 10-річчя незалежності України : монографія / О. В. Скрипнюк. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – 600 с.
5. Демографічна криза в Україні. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2011. – 560 с.
6. Яковюк І. В. Соціальна держава як продукт демократизації суспільства і держави [Електронний ресурс] / І. В. Яковюк. – Режим доступу : www.dep.kiev.ua/confer/Conference%202002/section5u.html.

Труфен А.О. Диверсифікація соціальної політики в умовах глобалізації

Анотація. Стаття посвячена дослідженню феномена соціального суспільства в Україні, котрий відповідає демократическим традиціям, стремленню українцев к свободе, самореализации и равноправию, мировым тенденциям общественного развития и выступает естественным результатом достижения государственной независимости.

Ключевые слова: социальное государство, социальная сфера, социально-экономическая политика, социальное развитие, социальная ориентация экономики, правовая сущность социального государства, принципы социального государства.

Trufen A.O. Diversify sotsyalnoy policy in terms of globalization

Summary. The article is devoted to analysis of the phenomenon of social state in Ukraine, which corresponds to democratic traditions, aspiration of Ukrainians for freedom, self-actualization and equal rights, to world tendencies of social development and which is the natural result of state independence achievement.

Keywords: social state, social sector, social and economic policy, social development, social direction of economics, legal nature of social state, social state principles.

*Чижова Н.С.,
к.е.н., доцент кафедри «Менеджмент»,
Красноармійський індустріальний інститут
Донецького національного технічного університету*

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті визначено сутність інформаційного ринку та загальні тенденції розвитку в Україні. Проаналізовано чинники, які впливають на розвиток інформаційного ринку.

Ключові слова: інформація, інформаційний ринок, інформаційний ресурс.

Постановка проблеми. Найважливішим результатом формування інформаційного суспільства стало виникнення глобального інформаційного простору соціальних систем, в якому розгорнулася гостра боротьба за досягнення інформаційної переваги. Розглядаючи інформаційний простір з позицій синергетики, його можна представити як відкриту самоорганізуючу систему, що включає в себе величезну різноманітність інформаційних потоків та інформаційних полів, що знаходяться у взаємодії.

Рівень розвитку інформаційного ринку вирішальним чином впливає на основні сфери суспільства – соціально-політичну, економічну, культурно-ідеологічну. Від цього рівня залежать поведінка людей, формування суспільно-політичних рухів, соціальна безпека, що і пояснює актуальність теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційну складову розвитку економіки, проблеми інформаційного забезпечення, використання інформаційної продукції та послуг досліджували такі вчені: С. Кулицький, Е. Петрова, І.І. Родіонов, В.А. Цветкова, О. Чубукова, А. Чухно [1]. Проблеми розвитку інформаційного ринку повинні розглядатися із урахуванням особливостей сучасного розвитку економіки та суспільства в цілому, які характерні для багатьох країн світу. Серед них необхідно відзначити: поглиблення процесів спеціалізації та кооперації на інформаційному ринку, глобалізаційні процеси всіх суспільних сфер, в т. ч. й економіки. З огляду на це та задля вирішення проблем формування і розвитку інформаційного ринку в Україні доцільно вивчити досвід розвинених країн світу, більшість з яких усвідомили важливість якісного інформаційного забезпечення для успішного розвитку економіки [1]. В Україні хоча й зростає роль інформаційно-комунікаційних технологій та мережі Інтернет, відставання в цьому напрямі від розвинутих країн світу є значним.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Роль інформації у матеріальному виробництві на разі значно підвищилася через активізацію інноваційної діяльності, в основі якої вона знаходиться як у «чистому» вигляді, так і у формі знань. Перехід до розширення інформаційного виробництва та реалізації інформаційної продукції і послуг змінює місце і перспективи країни в світовій економіці, забезпечує її технологічну незалежність, підвищує конкурентоспроможність, що й обумовлює актуальність формування та розвитку інформаційного ринку та заострює

проблему інформаційного забезпечення сучасного етапу розвитку економіки.

Мета статті полягає у дослідженні загальнотеоретичних основ існування інформаційного ринку, а також вивченні рівня його розвитку в Україні та в світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зв'язавши і інтегрувавши (різною мірою) практично всі країни світу, які мають досить розвинену інфраструктуру систем зв'язку та телекомунікацій, інформаційний простір фактично **стер** кордони між країнами, що є одним з головних стимулів глобалізації і одночасно результатом цього процесу. З розвитком технічних каналів зв'язку та телекомунікацій інформаційний простір набуває в інформаційному суспільстві якості транскордонного в силу відсутності або неефективності в інформаційному просторі більшості традиційних обмежень.

У постіндустріальному суспільстві інформація стає таким же значущим ресурсом, як земля, праця, капітал, підприємницькі здібності. Знаменитий вислів «знання – сила» як ніколи раніше набуває конкретного змісту, а інформація стає найважливішим фактором економічного зростання.

Хоча важлива роль інформації в сучасній економіці загальноновизнана, її місце в системі економічних ресурсів ще недостатньо усвідомлено. Приклад тому – класифікації економічних ресурсів, які приводяться в підручниках з економічної теорії: тут традиційно виділяються такі види ресурсів, як земля, капітал, праця, підприємницькі здібності. Інформація якщо і згадується, то побіжно.

Загальне підвищення значення інформаційних ресурсів у постіндустріальній економіці втілюється в зрослих виробничих можливостях підприємств. К. Ерроу справедливо зауважує, що в економічній теорії фірма повинна бути розглянута як сховище знань, втілюваних у виробничі можливості.

В основі наведеної вище класифікації економічних ресурсів лежать їхні глибинні, сутнісні аспекти, на рівні ж господарської практики інформаційні ресурси набувають форму інформаційних активів фірм і використовуються з метою максимізації прибутку. З точки зору фінансів інформаційні активи займають наступне місце в структурі активів фірми.

Згідно із Законом України, інформація – будь-які відомості або дані, які можуть зберігатися на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [2].

З точки зору дослідження участі інформації в економічній діяльності та її впливу на економічні процеси та явища, найбільш відповідним є таке визначення інформації: інформація – це засіб зниження невизначеності і ризику, що сприяє реалізації певних цілей суб'єкта. У даному визначенні враховується можливість інформації приносити ті чи інші вигоди шляхом зниження невизначеності щодо поточної ситуації та її зміни в майбутньому.

Як економічний ресурс інформація володіє рядом унікальних властивостей, що відрізняють її від інших ресурсів. Вона при вживанні не зношується, легко транспортується і тиражується. Ці властивості інформації породжують специфічну проблему, без вирішення якої неможливо ефективно використовувати інформаційні ресурси в господарському обороті.

Умовою цінності будь-якого блага з точки зору ринку є його рідкість, обмеженість доступу до нього. Матеріальна природа інших ресурсів вже сама по собі сприяє обмеженню доступу до них, тому власність на матеріальні ресурси менш вразлива, ніж власність на інформацію, яку в силу нематеріальності і легкості тиражування дуже важко захистити від несанкціонованого доступу. Благо, доступне всім, втрачає рідкість і тим самим знецінюється.

Інформація за своєю природою ближче до суспільних благ, її вільне поширення збагачує суспільство в цілому.

Інформаційний ринок – система економічних, правових та організаційних відносин з торгівлі інформаційними технологіями, інформаційними продуктами та послугами [3]. Як і звичайний ринок, інформаційний ринок характеризується наявністю попиту і пропозиції, певною номенклатурою продуктів й послуг і цінами, а також постачальниками і споживачами; специфікою даного ринку є те, що інформаційні ресурси, продукти та послуги можуть копіюватися в необмеженій кількості.

Інфраструктура інформаційного ринку – сукупність секторів, кожен з яких об'єднує групу людей або організацій, що пропонують однорідні інформаційні продукти і послуги.

Виділяють п'ять секторів ринку інформаційних продуктів і послуг [4].

Перший сектор – ділова інформація, складається з наступних частин:

1) біржова та фінансова інформація – котирування цінних паперів, валютні курси, облікові ставки, ринок товарів і капіталів, інвестиції, ціни. Постачальниками є спеціальні служби біржової і фінансової інформації, брокерські компанії, банки;

2) статистична інформація – ряди динаміки, прогнози моделі і оцінки економічної, соціальної, демографічної областей. Постачальниками є державні служби, компанії, консалтингові фірми;

3) комерційна інформація по компаніям, фірмам, корпораціям, напрямками роботи та їх продукції, цінами про фінансовий стан, зв'язки, угоди, керівників, ділові новини в області економіки та бізнесу. Постачальниками є спеціальні інформаційні служби.

Другий сектор – інформація для фахівців, містить такі частини:

1) професійна інформація – спеціальні дані та інформація для юристів, лікарів, фармацевтів, викладачів, інженерів, геологів, метеорологів і т. д.;

2) науково-технічна інформація – документальна, бібліографічна, реферативна, довідкова інформація в галузі природничих, технічних, суспільних наук, за галузями виробництва та сфер людської діяльності;

3) доступ до першоджерел – організація доступу до джерел інформації через бібліотеки і спеціальні служби, можливості придбання першоджерел, їх отримання по міжбібліотечному абонементу в різних формах.

Третій сектор – споживча інформація, складається з наступних частин:

1) новини і література – інформація служб новин і агентств преси, газети, журнали, довідники, енциклопедії;

2) споживча інформація – розклади транспорту, резервування квитків і місць у готелях, замовлення товарів і послуг, банківські операції тощо;

3) розважальна інформація – ігри, телетекст, відеотекст.

Четвертий сектор – послуги освіти, включає всі форми і ступені освіти: дошкільне, шкільне, спеціальна, середньо-професійна, вища, підвищення кваліфікації та перепідготовка. Інформаційна продукція може бути представлена в комп'ютерному або іншому вигляді: підручники, методичні розробки, практикуми, розвиваючі комп'ютерні ігри, комп'ютерні навчальні та контролюючі системи, методики навчання.

П'ятий сектор – забезпечує інформаційні системи і засоби, складається з наступних частин:

1) програмні продукти – програмні комплекси з різною орієнтацією – від професіонала до недосвідченого користувача комп'ютера: системне програмне забезпечення, програми загальної орієнтації, прикладне програмне забезпечення з реалізації функцій в конкретній області приналежності щодо вирішення завдань типовими математичними методами та ін.;

2) технічні засоби – комп'ютери, телекомунікаційне обладнання, оргтехніка, супутні матеріали та комплектуючі;

3) розробка і супровід інформаційних систем і технологій – обстеження організації з метою виявлення інформаційних потоків, розробка концептуальних інформаційних моделей, розробка структури програмного комплексу, створення і супровід баз даних;

4) консультування з різних аспектів інформаційної індустрії – яку набувати інформаційну техніку, яке програмне забезпечення необхідно для реалізації професійної діяльності, чи потрібна інформаційна система і яка, на базі якої інформаційної технології краще організувати свою діяльність і т. д.;

5) підготовка джерел інформації – створення баз даних по заданій темі, області, явища і т. п.

Інформаційний ринок, незважаючи на різні концепції і думки щодо його інфраструктури, існує і розвивається, отже, можна говорити про бізнес інформаційних продуктів, послуг, під яким розуміється не тільки торгівля і посередництво, а й виробництво.

Весь спектр продуктів світового ринку є і в Україні. Загальний огляд розвитку інформаційного ринку України і його тенденцій дозволяє зробити наступні результати [6].

Обчислювальна техніка: в основному – ПК (доступні за ціною і в використанні). Спостерігається тенденція переходу від безладної закупівлі будь-яких ПК до деякого усвідомленого придбання: з'являється ринок дешевої техніки, ринок доступного багатом обладнання, формується ринок фірмових і марочних продуктів. Існує спеціалізація за функціональними ознаками: периферія, мережеве обладнання і т. д. Почалося загальне захоплення локальними мережами, поворот до інших класів машин, використання робочих станцій, до комп'ютерних засобах зв'язку. Зникають з ринку фірми, що постачають техніку низької якості з Південно-Східної Азії.

Програмне забезпечення: обсяг піратських продуктів стабілізувався, більшість фірм при об'єднанні різних програмних засобів в мережі робить висновок про необхідність купувати тільки ліцензійне ПЗ, тому піратські копії ще можуть незалежно працювати на декількох ПК, але в мережі існує велика ймовірність збоїв [3].

Основні покупці на українському комп'ютерному ринку – банки, страхові компанії, нові акціонерні товариства. Підприємства колишнього державного сектора закупили комп'ютерну техніку ще в роки застою, вони зараз не мають великого бажання переоснащуватися і закуповувати нову. Підприємствам, перетвореним на акціонерні товариства, немає сенсу купувати або нарощувати нові комп'ютерні лінії, які увійдуть в основні фонди за новою високою ціною. Основні клієнти комп'ютерних фірм – організації, що об'єдналися в корпорації або отримали значні іноземні інвестиції і перед якими стоїть завдання автоматизації виробництва.

Єдиного комп'ютерного ринку України із загальними законами конкуренції немає. Ринок поділений на сфери впливу найбільших комп'ютерних фірм за галузевими і відомчими ознаками [3].

Україна має своє інформаційне поле. Тут потрібно відтворювати весь комплекс маркетингу – виставки, рекламні кампанії, інші заходи на українського споживача практично не впливають. В цілому комп'ютерний ринок в Україні швидко розвивається, хоча тут менше комп'ютерних фірм, менше обсяги продажів техніки і, відповідно, програмних продуктів – адже сам ринок менше, ніж, наприклад, в Росії.

На початку кожного року багато вітчизняних компаній, стикаючись з проблемою отримання достовірних даних про ринок, змушені використовувати для цього найрізноманітніші джерела: висновки професіоналів-маркетологів, цільові замовні дослідження, власну аналітику і т. д. Оцінку ємності окремих сегментів вітчизняного інформаційного ринку проводили визнані фірми в галузі маркетингових досліджень. Однак висновки навіть цих організацій часто бувають далекі від реального стану справ, тому що використовувані ними методи оцінки ринку неприйнятні в наших умовах. Однак не може бути сумнівів у необхідності проведення такої роботи в Україні та її практичної корисності для всіх суб'єктів ринку (у тому числі і для вендорів), насамперед для планування бізнесу, а також для розуміння компанії свого місця на ринку.

Можна навести схему, запропоновану Джойсом Сроніпа, менеджером з розвитку бізнесу Microsoft в Україні, для пояснення причинно-наслідкових зв'язків появи і поширення недостовірної інформації на українському ІТ-ринку [6].

На початку ланцюжка – великі та середні комп'ютерні фірми (наприклад, збирачі ПК), свідомо завищують кількісні показники результатів своєї діяльності з метою створення іміджу більш солідної і ефективно працюючої компанії, ніж є насправді, і таким чином прагнуть домогтися прихильності споживачів, дистриб'юторів, вендорів. У свою чергу, українські дистриб'ютори і фірми, що займаються зовнішньо-економічною діяльністю, іноді неправильно інформують вендорів, сподіваючись отримати від них сильну маркетингову підтримку (особливо в тих випадках, коли виробник тільки виходить на ринок або змінює основного партнера) і виділитися серед конкурентів. Іноземні фірми, і насамперед їх українські представництва, можуть оперувати дещо перебільшеними даними про ємності локального ринку і

свої частки на ньому, щоб отримувати великі маркетингові фонди в батьківської компанії, і, помиляючись щодо реальної ємності ринку, нав'язують дистриб'юторам свідомо нездійсненні плани продажів. У свою чергу, досвідчені організації (і преса), спираючись на всі ці дані, роблять хибний висновок про ємності того або іншого ринкового сегмента, на який, зрештою, орієнтуються в плануванні місцеві фірми.

У реальному житті все набагато складніше, проте ця схема адекватна тому, що відбувається. Результат таких помилок – затоварення складів дистриб'юторів, демпінг, збитки, руйнування каналів.

Безумовно, з часом компанії набувають досвіду, пристосовуються до планування в умовах дефіциту об'єктивної інформації, самостійно займаються дослідженням ринку, поступово досягають відповідності доходів і витрат.

З проблемою нестачі достовірної маркетингової інформації зіштовхуються резиденти не тільки українського, а й російського комп'ютерного ринку, який завжди вважався розвиненим.

З усіх факторів, що впливають на інформаційний ринок України, можна виділити основні, які позитивно впливають на ринок і економіку підприємств, що використовують обчислювальну техніку та програмне забезпечення, це:

- динамічні зміни в середовищі користувачів інформаційних товарів і послуг;

- ошадливе ставлення в нових умовах до засобів, що виділяються на комп'ютеризацію, відмова від нерентабельних і дорогих робіт та послуг. Раніше цілеспрямовано виділені кошти обов'язково мають витратитися в повному обсязі, зараз вони формуються за рахунок власних джерел, звідси – відмова користувачів від послуг обчислювальних центрів (ОЦ);

- масове використання ПК, які змінили структуру парку ЕОМ, номенклатуру робіт і послуг та прикладного ПЗ;

- великий вибір пакетів прикладних програм (ППП) для ПЕОМ, орієнтованих на користувачів-непрофесіоналів, даючи можливість колишнім користувачам ВЦ вирішувати завдання на своїх робочих місцях. Дуже виріс попит на ППП комплексної обробки текстової та графічної інформації.

Народжуються цивілізований ринок програмних продуктів і послуг, конкуренція між виробниками. Але поки на ринку переважає в основному перепродаж обчислювальної техніки, оргтехніки та ПЗ.

На український ринок ІТП негативно впливають такі чинники:

1. Падіння промислового виробництва, інфляція. Західним країнам вигідні:

- дешеві трудові ресурси з високим професійним рівнем;

- брак інвестицій, тому вони відкривають свої представництва, укладають спільні контракти (з відносно низьким рівнем заробітної плати) і, власне кажучи, вкладають гроші у свої підприємства;

- зниження витрат для західних виробників прикладного ПЗ, а не обчислювальної техніки. Конкуренція є тільки на ринку ПЗ (штучний інтелект, експертні системи).

2. Невідповідність між матеріальним рівнем користувачів і цінами на нові технічні та програмні засоби. Ціни заважають застосовувати їх повсюдно. Купівля ПК розглядається як вкладення грошей, що запобігає впливу зовнішнього середовища, його вибір – міркування престижу.

3. Загальна економічна відсталість: зменшення кредитів; неможливість комплексно досліджувати ринок ОТ і ПЗ; недолік бюджетного фінансування; відсутність спонсорів.

4. Відсутність інфраструктури ринку:

- не всі можуть організувати супровід своїх продуктів (тільки реалізація, без супроводу);

- немає єдиної методики супроводу і тестування однотипних продуктів.

5. Недотримання авторських прав на інтелектуальну власність. Немає методики визначення сум позову до осіб, що порушують авторські права. Незважаючи на захист ПЗ від копіювання, «фахівці» знімають його і виконують русифікацію, за якої часто втрачається стислість, точність і однозначність повідомлень. У результаті «виправлення» пакети працюють погано, чим викликають недовіру до фірми-розробника.

Вітчизняна і зарубіжна практика показує, що стабільна ефективна діяльність підприємств здійснюється тільки в умовах поступового переходу до ринкових відносин, закріплених законодавством. Засоби управління, як і форми власності, повинні трансформуватися поступово.

Формування інформаційного ринку в капіталістичних країнах почалося ще в 50-х роках і здійснювалося паралельно з розвитком процесу їх інформатизації. Спочатку користувачам надавалася в основному лише різного роду довідкова інформація. Потім стали надаватися послуги з електронної обробки інформації на ЕОМ, а також з її передачі по мережах зв'язку. У середині 70-х років в якості інформаційних послуг користувачам стали надаватися і електронні бази даних, що містять упорядковану інформацію з різних напрямків діяльності.

Що ж до сучасних тенденцій розвитку інформаційного ринку, то тут все більшої популярності набуває діалоговий пошук інформації у віддалених від користувача базах даних через глобальні національні або ж проблемно орієнтовані інформаційні мережі. Такі мережі зараз є у всіх розвинених країнах світу і забезпечують інформаційну підтримку сфер бізнесу, науки, освіти, культури і промислового виробництва.

Необхідно підкреслити: незважаючи на те що в результаті стрімкого розвитку процесу інформатизації суспільства ціни на інформаційному ринку швидко знижуються, інформаційний сектор економіки залишається виключно важливою і вигідною сферою вкладення капіталу та трудової зайнятості суспільства. Адже інформаційні та комунікаційні послуги починають сьогодні домінувати в сфері послуг розвинених країн, таких як США, Японія, країни Західної Європи [3].

Висновки. Таким чином, у постіндустріальному суспільстві інформація стає таким же значущим ресурсом, як земля, праця, капітал, підприємницькі здібності. Знаменитий вислів «знання – сила» як ніколи раніше набуває конкретного змісту, а інформація стає найважливішим фактором економічного зростання.

Стосовно програмного забезпечення, то обсяг піратських продуктів стабілізувався, більшість фірм при об'єднанні різних програмних засобів в мережі робить висновок про необхідність купувати тільки ліцензійне ПЗ, тому піратські копії ще можуть незалежно працювати на декількох ПК, але в мережі існує велика ймовірність збоїв.

Єдиного комп'ютерного ринку України із загальними законами конкуренції немає. Ринок поділений на сфери

впливу найбільших комп'ютерних фірм за галузевими і відомчими ознаками.

Що ж до сучасних тенденцій розвитку інформаційного ринку у світі, то тут все більшої популярності набуває діалоговий пошук інформації у віддалених від користувача базах даних через глобальні національні або ж проблемно орієнтовані інформаційні мережі. Такі мережі зараз є у всіх розвинених країнах світу і забезпечують інформаційну підтримку сфер бізнесу, науки, освіти, культури і промислового виробництва.

Незважаючи на те що в результаті стрімкого розвитку процесу інформатизації суспільства, ціни на інформаційному ринку швидко знижуються, інформаційний сектор економіки залишається виключно важливою і вигідною сферою вкладення капіталу та трудової зайнятості суспільства. Адже інформаційні та комунікаційні послуги починають сьогодні домінувати в сфері послуг розвинених країн, таких як США, Японія, країни Західної Європи.

Література:

1. Інфраструктура інформаційного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kultura-socio.ru/leksiipo-ekonomike-sotsialno-kulturnoj-sfery/152-infrastruktura-informacionnogo-rynka.html>.
2. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650.
3. Словник термінів, понять та визначень з економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://termin.bposd.ru/publ/10-1-0-8327>.
4. Информационный рынок и информационные технологии: мировой опыт – [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tadviser.ru/index.php>.
5. Манойло А.В. Государственная информационная политика в особых условиях : [монография] / А.В. Манойло. – М. : МИФИ, 2003. – 388 с.
6. Пешанская И.В. Рынок как коммуникативная система и его развитие в информационном обществе : [монография] / И.В. Пешанская [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://disserwork.narod.ru/index.html>.

Чижова Н.Е. Развитие информационного рынка в Украине

Аннотація. В статті определена сутність інформаційного ринку і основні тенденції розвитку в Україні. Проаналізовані фактори, які впливають на розвиток інформаційного ринку. Определено, що рівень розвитку інформаційного ринку вирішальним чином впливає на основні сфери суспільства – соціально-політичну, економічну, культурно-ідеологічну. От цього рівня зависят поведінка людей, формування суспільно-політичних рухів, соціальна безпека, що і пояснює актуальність теми. Що ж стосується сучасних тенденцій розвитку інформаційного ринку, то тут все більшу популярність набуває діалоговий пошук інформації в удалених від користувача базах даних через глобальні національні або ж проблемно орієнтовані інформаційні мережі. Такі мережі зараз є у всіх розвинених країнах світу і забезпечують інформаційну підтримку сфер бізнесу, науки, освіти, культури і промислового виробництва.

Ключевые слова: информация, информационный рынок, информационный ресурс.

Chizhova N.E. Informative market development is in Ukraine

Summary. In the article essence of informative market and general progress trends are certain in Ukraine. Factors that influence on informative market development are analysed. Certainly, that the level of informative market development influences decision character on the basic spheres of society- socio-political, economic, cultural-ideological. From this level depend behavior of people, forming publicly – political motions, social safety, that explains ac-

tuality of theme. As for modern progress of informative market trends, then here all greater popularity is acquired by a dialogue information retrieval in remote from an user data bases through global national or problem – oriental informative networks. Such networks now are in the entire developed countries of the world and provide informative support of spheres of business, science, education, culture an industrial production.

Keywords: information, informative market, informative resource.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

*Сусіденко В.Т.,**д.е.н., професор,**професор кафедри фінансів,**Ужгородський торговельно-економічний інститут**Київського національного торговельно-економічного університету**Сусіденко О.В.,**к.е.н., старший викладач кафедри економіки підприємства**та міжнародної економіки,**Вінницький торговельно-економічний інститут**Київського національного торговельно-економічного університету*

КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення поняття «фінансова безпека підприємства» та запропоновано власне бачення змісту цієї категорії. Розкрито основні сутнісні характеристики фінансової безпеки підприємства як підсистеми економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: підприємство, фінансова безпека, загроза, концепція, фінансові ресурси, торговельне підприємство, система, принципи, чинники.

Постановка проблеми. Гостра проблема нестачі фінансових ресурсів для ведення бізнесу, нестабільна політико-економічна ситуація в державі, надзвичайно високий рівень конкуренції – всі ці обставини ставлять перед торговельним підприємством вимоги щодо створення ефективної системи формування і забезпечення фінансової безпеки підприємства. Тому побудова системи фінансової безпеки та створення умов для її забезпечення представляється одним з найбільш актуальних напрямів сучасної економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі поняття «фінансова безпека підприємства» як самостійний об'єкт управління розглядається відносно недавно. Проте в Україні комплексним дослідженням цього питання практично не займаються, приділяючи основну увагу проблемам фінансової безпеки держави та економічної безпеки підприємства.

Окремі аспекти багатогранної проблеми забезпечення фінансової безпеки підприємств були і є предметом наукових досліджень ряду вчених, а саме Н.Й. Реверчук, Л.Г. Мельника, Л.І. Донця, Н.В. Ващенко, С.Ф. Покропівного, І.А. Ареф'єва [1], О.В. Бланка [2], К.С. Горячевої [3] та ін. Разом з тим в роботах цих науковців сутність, значення та основна характеристика фінансової безпеки підприємства розглянуті фрагментарно, а тому потребують подальшого наукового дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження основних методів оцінки забезпечення фінансової безпеки підприємств, виявлення основних чинників, які на них впливають, є необхідним у розумінні даної тематики. На сьогоднішньому етапі стає актуальною розробка системи заходів, які зменшать чи взагалі усунуть значний негативний вплив чинників на фінансову систему сучасного торговельного підприємства.

Мета статті полягає у розробці теоретичної моделі системи формування і забезпечення фінансової безпеки підприємства. Необхідність постійного дотримання фінансової безпеки

зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень фінансової безпеки торговельного підприємства залежить від того, наскільки ефективно її керівництво і спеціалісти (менеджери) будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього та внутрішнього середовища. Саме це спонукає їх постійно відслідковувати зміни у сферах своєї діяльності та фінансовій безпеці торговельного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність вітчизняних торговельних підприємств характеризуються різним рівнем фінансової безпеки. Об'єктивність ринкової економіки змушує суб'єкти господарювання шукати нові ефективні методи, принципи та важелі що забезпечують фінансово-господарську діяльність. Очевидно, що функціонування будь-якої системи неможливо без використання відповідних систем, серед яких вагоміше місце займає система забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Система фінансової безпеки підприємства – це сукупність взаємопов'язаних елементів (спеціальних структур, засобів, методів і заходів), здатних забезпечити безпеку ведення бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Можна стверджувати, що рівноцінної значимості мають як процес формування, так і наступний процес – забезпечення економічної безпеки підприємства.

Як свідчить наукова література, існує декілька підходів щодо забезпечення фінансової безпеки [1–3]. На наш погляд, найбільш ефективним підходом щодо забезпечення фінансової безпеки підприємства є ресурсно-функціональний, оскільки в рамках цього підходу досліджуються найважливіші фактори, що впливають на стан функціональних складових фінансової безпеки підприємства, вивчаються основні процеси, що впливають на її забезпечення, проводиться аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства, розглядаються економічні індикатори, що відображають рівень забезпечення, і розробляються заходи щодо забезпечення максимально високого рівня фінансової безпеки [4–6].

Система забезпечення фінансової безпеки торговельних підприємств повинна починатись з формування загальної концепції забезпечення фінансової безпеки, що представляє собою комплексну систему поглядів на ключові інтереси торговельного підприємства у фінансовій сфері, принципи і засоби їх реалізації та захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз [4].

Така концепція, на нашу думку, повинна враховувати [5]:

- 1) принципи системи забезпечення фінансової безпеки підприємств;
- 2) мету та завдання системи забезпечення фінансової безпеки;
- 3) чинники впливу на систему забезпечення фінансової безпеки;
- 4) механізми забезпечення фінансової безпеки;
- 5) напрями та заходи реалізації системи забезпечення фінансової безпеки.

У загальному вигляді концепція забезпечення системи фінансової безпеки торговельного підприємства наведена на рис. 1 [4].

До визначальних принципів, які лежать в основі забезпечення фінансової безпеки торговельного підприємства, на нашу думку, належать наступні [6]:

1. Принцип обґрунтованості передбачає, що вартість витрат на забезпечення фінансової безпеки підприємства не повинна перевищувати рівня реальних і потенційних небезпек, загроз і ризиків, а також рівня фінансових можливостей підприємства.

2. Принцип своєчасності вимагає негайної реакції системи безпеки підприємства на виникаючі небезпеки, загрози і ризики. При цьому особливо важливі попереджувальні, профілактичні заходи з метою недопущення небажаних для підприємства дій, явищ і подій.

3. Принцип стратегічної орієнтації передбачає розробку фінансової безпеки в інтеграції з головною стратегією підприємства.

4. Принцип науковості базується на вимогах об'єктивних економічних законів, врахуванні реальних умов та особливостей економіки, що обумовлюють необхідність використання світового досвіду здійснення інновацій.

5. Принцип планованості полягає в координації всіх планів підприємства і врахування цільових завдань фінансової безпеки, залучення у ці процеси різних служб підприємства. Зазначений принцип передбачає безперервність забезпечення фінансової безпеки.

6. Принцип цільової спрямованості полягає в орієнтації на стратегічні та тактичні цілі розвитку підприємства та має на меті забезпечення кінцевих результатів, а також те, що рішення, які торкаються забезпечення фінансової безпеки підприємства, не повинні суперечити стратегічним цілям.

7. Принцип оптимальності передбачає вибір варіанту інноваційного розвитку, який забезпечить максимальне задоволення інтересів споживачів і підприємства при наявних ресурсах.

Виходячи з принципів системи забезпечення фінансової безпеки, головною метою створення такої системи є ідентифікація та нейтралізація фінансових загроз та небезпек і забезпечення фінансової безпеки в поточному і стратегічному періодах.

Реалізація мети здійснюється через ряд завдань, головними з яких є:

- формування інформаційно-нормативної бази системи забезпечення фінансової безпеки;

- розробка системи індикаторів, що встановлюють рівень загроз і небезпек фінансовій безпеці;
- формування ресурсного забезпечення фінансової безпеки підприємства;
- створення організаційної структури системи забезпечення фінансової безпеки;
- розробка комплексу заходів, спрямованих на підтримку рівня фінансової безпеки підприємства.

У концепцію створення системи фінансової безпеки торговельних підприємств обов'язково входять чинники, що впливають на забезпечення та функціонування такої системи. Сукупність чинників впливу на систему забезпечення фінансової безпеки визначають механізми системи фінансової безпеки торговельних підприємств. Створення та функціонування системи фінансової безпеки вимагає розробки та реалізації двох основних механізмів, а саме: організаційного механізму системи фінансової безпеки торговельних підприємств та інформаційного механізму системи фінансової безпеки торговельних підприємств [4].

Організаційний механізм системи фінансової безпеки включає:

- а) методи, способи та прийоми організації системи фінансової безпеки;
- б) правове забезпечення організації системи фінансової безпеки;
- в) нормативне забезпечення організації системи фінансової безпеки;
- г) кадрове забезпечення організації системи фінансової безпеки.

Фінансовий механізм системи фінансової безпеки включає:

- а) методи та прийоми впливу на фінансовий стан та фінансове забезпечення господарської діяльності торговельних підприємств;
- б) важелі впливу на фінансовий стан та фінансове забезпечення господарської діяльності торговельних підприємств;

Рис. 1. Концепція системи забезпечення фінансової безпеки торговельного підприємства

Запропоновано авторами

в) норми та нормативи фінансової діяльності торговельних підприємств;

г) правове забезпечення фінансової діяльності торговельних підприємств;

д) інформаційна база управління фінансами торговельних підприємств.

Інформаційний механізм має у складі:

а) методи, способи та прийоми організації збору, опрацювання та збереження фінансової, маркетингової та іншої пов'язаної інформації;

б) правове забезпечення організації збору, опрацювання та збереження фінансової, маркетингової та іншої інформації;

в) нормативне забезпечення організації збору, опрацювання та збереження інформації;

г) кадрове забезпечення організації збору, опрацювання та збереження інформації.

Для реалізації запропонованих механізмів системи забезпечення фінансової безпеки торговельних підприємств в концепції передбачено наявність відповідних груп методів, які дають можливість реалізувати на практиці систему фінансової безпеки. До таких груп методів відносяться:

- методи ідентифікації фінансових загроз і небезпек;
- методи оцінки та прогнозування фінансових загроз і ризиків;

- методи мінімізації фінансових втрат;

- методи запобігання негативних фінансових ситуацій;

- методи контролю системи фінансової безпеки торговельних підприємств.

Головними результатами реалізації моделі системи фінансової безпеки торговельних підприємств повинно бути:

1) підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності торговельних підприємств;

2) зменшення фінансових втрат від загроз, небезпек і ризиків;

3) зростання вартості підприємства;

4) задоволення інтересів власників торговельного підприємства;

5) задоволення інтересів трудового колективу підприємства;

6) виконання фінансових вимог держави;

7) виконання фінансових вимог кредиторів та партнерів по бізнесу. Забезпечення фінансової безпеки торговельного підприємства регламентує сформульований у вітчизняній літературі закон збалансованості фінансової системи [7]. Основними його положеннями є такі:

1. Будь-яка фінансова система є максимально стійкою за умови, що буде дотримуватися рівновага між внутрішніми і зовнішніми фінансовими збуреннями, чим також обумовлюється її динамічний розвиток.

2. Початково фінансова система є збалансованою та залишається такою до моменту впливу на неї будь-яких внутрішніх і зовнішніх збурень.

3. При виникненні впливу на фінансову систему, що перебуває у стані рівноваги, конкретного збурення, яке порушує цей фінансовий стан, рівновага хоче зміститися у напрямку послаблення зовнішнього збурення, стимулюючи цим фінансові процеси.

4. У випадку фіксації стійкого недосягнення рівноважного стану між внутрішніми і зовнішніми збуреннями у фінансовій системі настає етап дисбалансу.

5. Динаміка відображення закону збалансованості фінансової системи на довготривалому часовому проміжку в

цілому підпорядковується циклічності складних економічних систем. Закон збалансованості можна виразити за допомогою формули (1):

$$\Phi C_{\text{рвз}} = \Phi C_{\text{рзз}} \quad (1)$$

де $\Phi C_{\text{рвз}}$ – рівень внутрішніх збурень фінансової системи;

$\Phi C_{\text{рзз}}$ – рівень зовнішніх збурень фінансової системи.

Отже, якщо в процесі здійснення фінансової діяльності у торговельного підприємства дотримуються вимог цього закону, тоді рівень фінансової безпеки знаходиться на належному рівні.

При розробці конкретних методів оцінки рівня фінансової безпеки торговельного підприємства треба враховувати такі позиції:

- проводити оперативний аналіз (оцінку) стану фінансової безпеки, для чого застосовувати метод «золотого правила фінансування» та метод «оперативного резерву фінансової безпеки»;

- з метою глибокої і повної оцінки рівня фінансової безпеки торговельного підприємства потрібно задіяти стратегічний аналіз шляхом розрахунку інтегрального показника, який обчислюється в результаті зважування визначеної комбінації фінансових індикаторів і комплексно характеризує фінансовий стан торговельного підприємства.

У зарубіжній фінансовій науці сформульовано так зване «золоте правило фінансування», яке можна застосовувати для оперативного аналізу стану фінансової безпеки довірчого товариства [8]. Суть методу «золотого правила фінансування» як одного із способів перевірки належного рівня фінансової безпеки підприємства полягає в тому, що фінансовий капітал має бути залучений на строк, не менший за той, на який капітал заморожується в необоротних та оборотних активах підприємства.

При дотриманні «золотого правила фінансування» фінансова безпека забезпечується, якщо:

1) існує можливість пролонгації строків повернення фінансового капіталу;

2) інвестований капітал у передбачені строки вивільняється в результаті комерційної діяльності;

3) платежі, строк оплати яких настав, можна здійснити за рахунок надходжень від операційної та інвестиційної діяльності.

При використанні «золотого правила фінансування» для оперативної оцінки рівня фінансової безпеки підприємства враховуються дві умови у вигляді формул, які виражають його зміст:

$$A_{\text{дс}} \div \Pi_{\text{дс}} \leq 1, \quad A_{\text{кк}} \div \Pi_{\text{кк}} \geq 1, \quad (2)$$

де $A_{\text{дс}}$ – довгострокові активи; $\Pi_{\text{дс}}$ – довгострокові пасиви; $A_{\text{кк}}$ – короткострокові активи; $\Pi_{\text{кк}}$ – короткострокові пасиви.

Це правило можна застосовувати як при аналізі стану фінансової безпеки довірчого товариства, так і при його плануванні.

Якщо вести мову про стратегічний аналіз, то, зважаючи на результати проведеного дослідження існуючих підходів до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, таку оцінку рівня можна здійснювати за кожною функціональною складовою фінансової безпеки, а потім експертним шляхом визначати інтегральний показник.

До функціональної структури фінансової безпеки підприємства відносяться такі: бюджетна, грошово-кредитна, валютна, банківська, інвестиційна, фондова, страхова.

Сукупність показників (індикаторів) фінансової безпеки підприємства, по-перше, має входити до складу системи показників, які характеризують умовну структуру фінансової без-

пеки торговельного підприємства у складі наведених вище функціональних складових; по-друге, індикатори фінансової безпеки торговельного підприємства мають бути одночасно показниками системи індикаторів, які характеризують стан фінансової діяльності товариства.

Ці показники повинні відповідати таким вимогам:

- за можливості алгоритм і формули розрахунку мають бути простими в обчисленні й розумінні. Отже, значення показників через спеціально побудовані математичні формули мають змінюватися від 0 (відсутність фінансової безпеки) до 1 (найвищий рівень фінансової безпеки);

- характеризувати якісний і кількісний стани фінансової безпеки у статичні та динамічні;

- бути оперативними для відповідного реагування на стан фінансової безпеки;

- повинні бути суттєвими і значимими;

- повно і комплексно охоплювати всі сторони фінансової діяльності торговельного підприємства;

- характеризувати потрібну глибину і широту ретроспективи стану фінансової безпеки на основі постійного моніторингу;

- бути тими з них, що використовуються в плануванні, обліку і аналізі фінансової діяльності торговельного підприємства.

Потрібно використовувати дві групи показників фінансової безпеки торговельного підприємства:

- 1) яка характеризує рівень фінансової безпеки станом на певний час;

- 2) яка характеризує сукупність чинників, що впливають на рівень фінансової безпеки.

Ця інформація постійно змінюється залежно від складу і рівня впливу виявлених чинників, які чинять дію в аналізованому періоді на стан фінансової безпеки торговельного підприємства.

Ці показники мають вигляд абсолютних і відносних величин. Окремо слід визначитися з вимогами до інтегрального показника фінансової безпеки торговельного підприємства:

- забезпечення комплексного підходу при проведенні оцінки, спрямованої на отримання загального показника фінансової безпеки;

- до складу інтегрального показника мають бути включені часткові показники, які характеризують стан кожної складової фінансової безпеки торговельного підприємства окремо;

- основний зміст інтегральної оцінки має полягати у висновках, отриманих при дослідженні часткових показників, які характеризують стан кожної складової фінансової безпеки;

- необхідно забезпечити порівнянність часткових показників, які використовуються для побудови інтегрального показника, оскільки вони мають різні одиниці виміру.

Досягнення цих головних результатів при реалізації моделі системи фінансової безпеки забезпечується при впровадженні такої моделі в повному обсязі в практику фінансово-господарської діяльності торговельних підприємств.

Висновки. Однією з найважливіших проблем ефективного розвитку торговельного підприємства в ринкових умовах господарювання є забезпечення фінансової безпеки як основної складової економічної безпеки підприємства. Забезпечення фінансової безпеки вимагає створення на підприємстві власної системи безпеки, що покликана на своєчасне виявлення та запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам, забезпечення захисту інтересів підприємства та досягнення ним основної

мети діяльності. Таким чином, для організації ефективної системи фінансової безпеки підприємства необхідна розробка відповідної документації підприємства, де повинні бути визначені внутрішні й зовнішні загрози, а також критерії, на підставі яких фінансова безпека підприємства може вважатися порушеною. Іншими словами, варто визначити критерії, що дозволяють оцінити рівень дотримання вимог фінансової безпеки підприємств. Служба фінансової безпеки буде давати оцінку дотриманню цих критеріїв і доводити інформацію до вищого керівництва торговельного підприємства.

Література:

1. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 101.
2. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
3. Горячева К. Финансовая безопасность предприятия, сущность та місце в системі економічної безпеки / К. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65–67.
4. Сусіденко О.В. Сучасні підходи до оцінки фінансової безпеки підприємства / О.В. Сусіденко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 4. – Т. 2. – С. 71–75.
5. Сусіденко О.В. Методи та критерії формування і підвищення фінансової безпеки підприємства / О.В. Сусіденко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 2(43). – С. 129–133.
6. Сусіденко О.В. Финансовая безопасность предприятия: теория, методы, практика : [монография] / О.В. Сусіденко. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 128 с.
7. Карпінський Б.А. Закон збалансованості фінансової системи та його місце в трансформації економіки держави / Б.А. Карпінський // Економічні проблеми ринкової трансформації України : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 3–4 грудня 2002 р.). – Львів : ЛБІ НБУ, 2002. – С. 106–107.
8. Карпінський Б.А. Закон збалансованості фінансової системи та проблема інноваційного розвитку економіки / Б.А. Карпінський // Проблеми впливу фінансової системи на інноваційний розвиток економіки : зб. тез доповідей (Львів, 28 березня 2003 р.). – Львів : НУ «Львівська політехніка», 2003. – С. 11–13.

Сусіденко В.Т., Сусіденко О.В. Концепція системи фінансової безпеки торговельного підприємства

Анотація. В статтю розглянуті теоретичні підходи к определению понятия «финансовая безопасность предприятия» и предложено собственное видение содержания этой категории. Раскрыты основные сущностные характеристики финансовой безопасности предприятия как подсистемы экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, финансовая безопасность, угроза, концепция, финансовые ресурсы, торговое предприятие, система, принципы, факторы.

Susidenko V.T., Susidenko O.V. System concept financial security trade enterprises

Summary. The article deals with theoretical approaches to the definition of «financial security of the company» and suggested their own vision of the content of this category. It outlines the main essential characteristics of the financial security of the company as a subsystem of the economic security of the enterprise.

Keywords: enterprise, financial security, a threat to the concept of financial resources, trade enterprise system, principles, factors.

*Добровольська О.В.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри фінансів та банківської справи,**Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет**Терещенко В.О.,**студентка,**Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет*

РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИНКУ

Анотація. У статті визначено сутність прибутку, його види, форми, розглянуто основні функції прибутку. Запропоновано систему заходів для підвищення прибутковості, визначено резерви підвищення прибутку шляхом ефективної політики управління прибутком.

Ключові слова: прибуток, прибутковість, собівартість, ціна, функції прибутку, резерви підвищення прибутку, управління прибутком.

Постановка проблеми. В умовах ринку вирішальне значення прибутковості підприємств не підлягає сумніву. Головними завданнями менеджерів підприємства є опанування ефективними методами організації виробництва та реалізації продукції, за допомогою яких можна досягти найбільшого прибутку. Разом з тим серед науковців немає спільного бачення теоретичної сутності поняття прибутковості та резервів її підвищення, що є проблематичним при вирішенні практичних завдань покращення ефективності діяльності підприємств. Отже, дослідження резервів підвищення прибутковості підприємств стає дуже нагальним і зумовлює доцільність розгляду цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прибутковості підприємства приділяється значна увага з боку Міністерства фінансів України, Міністерства економіки, що знаходить своє відображення у законах, постановах та інструкціях. У вирішенні питання велику участь приймають науковці, такі як Бланк І.А., Кодацький В.П., Бондар Н.М., Семенов Г.А., Шлійко А.В., Пасічник В.Г., Манів З.О., Луцький І.М., Гетьман О.О., Блонська В.І., Васильців Т.Г., Гринкевич С.С. та ін.

Вчений-економіст світового рівня Сміт А. розглядав прибуток з двох сторін: по-перше, як результат праці, адже вартість, яку вона додає до вартості матеріалів, складається з двох частин – заробітної плати і прибутку підприємця; по-друге – результат функціонування капіталу. Рікардо Д., представник класичної політичної економії і наступник Сміта, розглядав прибуток уже виключно з позиції теорії трудової вартості. Він вважав, що прибуток зростає, якщо зменшується заробітна плата.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних основ прибутку, а саме його класифікації та методів розрахунку, визначенні основних функцій прибутку, дослідженні процесів формування та розподілу прибутку, а також розгляді резервів підвищення прибутковості підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, прибутковість підприємства є складною та багатогранною економічною категорією, що одночасно характеризує як одержані результати діяльності підприємства, так і можливості

отримувати прибуток в майбутньому. Тому під прибутковістю слід розуміти стійке економічне явище, що проявляється як підтверджена здатність підприємства генерувати позитивний фінансовий результат від здійснення як основної, так і всієї господарської діяльності, який полягає в перевищенні доходу над здійсненими витратами в розмірі, достатньому для ефективного подальшого функціонування.

Метою кожного підприємства є одержання прибутку, який є критерієм ефективності його господарської діяльності, важливим джерелом задоволення соціальних потреб суспільства, рушійною силою економічного розвитку держави, основним джерелом формування фінансових ресурсів. Прибуток є центральною категорією в економіці кожного суб'єкта господарювання, а його розподіл має безпосередній вплив на суспільно-економічну формацію.

Прибуток – це найважливіша фінансова категорія, що відображає позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства, характеризує ефективність виробництва і зрештою свідчить про рівень та якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості. Одночасно прибуток впливає на зміцнення фінансового стану підприємства, інтенсифікацію виробництва за будь-якої форми власності.

За характером витрат, що вираховуються з прибутку, виділяють економічний та бухгалтерський прибуток. «Економічний прибуток – це загальна виручка за мінусом всіх витрат (внутрішніх і зовнішніх, включаючи в останні та нормальний прибуток підприємця)» [3].

Зовнішні витрати є платежами постачальників ресурсів. Внутрішні витрати – це витрати на власні, самостійно використовувані ресурси, включаючи нормальний прибуток. Нормальний прибуток – «це мінімальний дохід або плата, необхідний для утримання підприємця в якійсь визначеній сфері виробництва» [5]. Сукупність зовнішніх та внутрішніх витрат, включаючи нормальний прибуток, є економічні витрати.

Бухгалтерський прибуток представляє собою загальну виручку фірми за мінусом зовнішніх витрат (грошових витрат на придбання ресурсів). Якщо витрати відсутні, то економічний прибуток співпадає з бухгалтерським. Критерієм успіху підприємства є не бухгалтерський, а економічний прибуток. За складом елементів, які формують прибуток, розрізняють маржинальний, валовий (балансовий) та чистий прибуток підприємства. Маржинальний прибуток, характеризує суму чистого доходу від операційної діяльності (валового доходу підприємства від цієї діяльності, зменшеного на суму податкових платежів за рахунок нього) за вирахуванням суми змінних витрат. Валовий прибуток характеризує суму чистого доходу

від операційної діяльності за вирахуванням всіх витрат, як постійних, так і змінних. Чистий прибуток характеризує суму валового прибутку, зменшену на суму податкових платежів за його рахунок.

За характером оподаткування прибутку виділяють оподатковувану і неоподатковувану його частину. Такий поділ прибутку відіграє важливу роль у формуванні податкової політики, так як дозволяє оцінювати альтернативні господарські операції з позиції кінцевого ефекту. Склад прибутку, який не оподатковується, регулюється відповідним законодавством.

За характером інфляційної «очистки» прибутку виділяють номінальний та реальний прибуток. Реальний прибуток характеризує розмір номінально отриманої його суми, скоригований на темп інфляції у відповідному періоді.

За періодом формування прибутку виділяють прибуток попереднього періоду (тобто періоду, який передував звітному), прибуток звітного періоду і прибуток планового періоду (планований прибуток). Такий розподіл використовується з метою аналізу і планування для виявлення відповідних змін в його динаміці, побудови відповідного базису розрахунків тощо.

За регулярністю формування виділяють прибуток, який формується підприємством регулярно, і «надзвичайний» прибуток. Термін «надзвичайний прибуток» широко використовується в країнах з розвинутою ринковою економікою, характеризує незвичне для даного підприємства джерело його формування або дуже рідкий характер його формування.

Основою формування власних внутрішніх фінансових ресурсів підприємства, які можливо направити на його розвиток, на розвиток виробництва та покращання фінансового стану, є балансовий прибуток. Його складовими є прибуток від реалізації продукції (або як ще називають – операційний прибуток), прибуток від реалізації майна, прибуток від нереалізаційних операцій.

На підприємствах потрібно приділяти увагу плануванню і формуванню прибутку. Але на величину прибутку впливають різноманітні фактори. В економічній літературі [6; 10] фактори впливу поділяються на дві групи: фактори, що не залежать від діяльності підприємства (зовнішні); фактори, що знаходяться у компетенції підприємств (рис. 1).

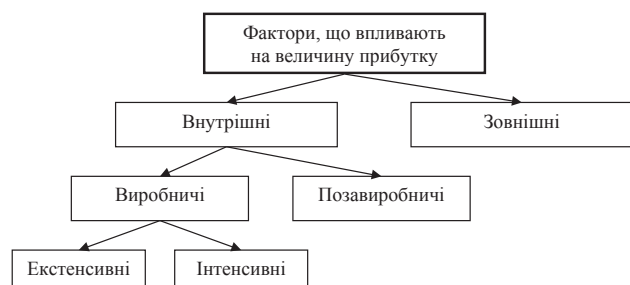

Рис. 1. Класифікація факторів, які впливають на величину прибутку

До зовнішніх факторів відносять природні умови, державне регулювання цін, тарифів, відсотків, податкових ставок і пільг, штрафних санкцій та ін.

Внутрішні фактори поділяються на виробничі, які характеризують наявність та використання засобів і предметів праці, трудових і фінансових ресурсів, та позавиробничі (наприклад, постачальницько-збутова, природоохоронна діяльність підприємства, соціальні умови праці та життя).

У свою чергу, виробничі фактори поділяються на екстенсивні та інтенсивні. Екстенсивні фактори впливають на процес одержання прибутку через кількісні зміни: обсягу засобів і предметів праці, фінансових ресурсів, часу роботи обладнання, чисельності персоналу фонду робочого часу тощо. Інтенсивні фактори впливають на процес отримання прибутку через «якісні» зміни: підвищення продуктивності обладнання і його якості, застосування прогресивних видів матеріалів і удосконалення технології їх обробки, прискорення обертання оборотних засобів, підвищення кваліфікації та продуктивності праці персоналу, удосконалення організації праці тощо.

Серед внутрішніх факторів найвагомніше місце займає зміна обсягу виробництва і реалізації продукції. Зміна прибутку прямопропорційна зміні обсягу реалізації продукції, це означає, що чим більший обсяг реалізації продукції, тим більший фінансовий результат, тобто прибуток.

Важливим внутрішнім фактором є зміна рівня собівартості продукції. У цьому випадку виникає зворотній зв'язок між величиною прибутку і собівартістю продукції, тобто при зменшенні собівартості продукції прибуток збільшується.

Суттєвим фактором, який впливає на величину прибутку, є рівень цін. Він може розглядатися як внутрішній, так і зовнішній фактор. Рівень цін встановлюється підприємством у залежності від конкурентоспроможності продукції, що реалізується, попиту і пропозиції – у цьому випадку рівень цін є внутрішнім фактором, і підприємство може впливати на формування прибутку. З іншого боку, існують регулюючі ціни, які встановлює держава для окремих видів продукції підприємств-монополістів, тут рівень цін буде виступати як зовнішній фактор, який не залежить від діяльності підприємства.

При здійсненні господарської діяльності вищенаведені фактори впливу на величину прибутку знаходяться у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Основною метою розподілу прибутку є оптимізація пропорцій між капіталізованою та спожитою його частинами.

Відповідно до мети, на підприємстві вирішуються наступні завдання:

- забезпечення отримання власниками необхідної норми прибутку на інвестований капітал;
- забезпечення пріоритетних цілей стратегічного розвитку підприємства за рахунок капіталізованої частини прибутку;
- забезпечення стимулювання трудової активності та додаткового соціального захисту персоналу;
- забезпечення формування в необхідних розмірах резервного та інших фондів підприємства.

Розглядаючи резерви максимізації прибутку, слід звернути увагу на те, що прибуток залежить як від доходів підприємства, так і від його витрат. Отже, збільшення прибутку можна досягти двома способами: зменшити витрати на виробництво або збільшити дохід від реалізації. Тому перед підприємством постає питання правильно сформулювати цінову стратегію й обрати оптимальний обсяг виробництва.

Підстави максимізації прибутку такі самі, що й мотиви максимізації корисності споживача. Максимізація прибутку є вирішальною умовою успішної конкурентності підприємства, його життєздатності і закріплення на ринку.

Якщо підприємство працює за умов ринкової конкуренції, то це означає, що воно повинно продавати свою продукцію за цінами, що склалися на ринку, а не згідно зі своєю власною стратегією. Встановити ціну вище тієї, що склалася, продавець не може, інакше його товар не купуватимуть. Встановивши

ціну нижче, ніж у конкурентів, підприємство швидко реалізує весь товар, але отримує менший прибуток і навіть може зазнати збитків. За таких обставин максимізації прибутку можна досягти за рахунок збільшення обсягу продукції.

Резервами підвищення прибутку є:

1. Постійне удосконалення засобів виробництва: впровадження нової техніки, удосконалення технології виробництва, впровадження прогресивні матеріали тощо. Це дозволить значно знизити собівартість продукції і підвищить прибуток.

2. Зниження собівартості продукції є найважливішим фактором зростання прибутку. На зниження собівартості продукції впливають: економія матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, якими розпоряджається підприємство. Максимальна мобілізація резервів зниження собівартості продукції є важливою умовою ефективного функціонування підприємства [7].

3. Механізоване виробництво потребує значно менше робітників, і це, в свою чергу, зменшить витрати на оплату праці. За рахунок нового обладнання можна збільшити випуск продукції, що призведе до зниження витрат в розрахунку на одиницю продукції. Але після цього підприємству доведеться шукати нові ринки збуту продукції – і в Україні, і за кордоном. Тобто потрібно виділити деякі кошти на рекламу, це обов'язково принесе результати [1].

4. Зі збільшенням обсягу випуску продукції прибуток підприємства збільшується не тільки за рахунок зниження собівартості, але і внаслідок збільшення кількості продукції, що випускається. Таким чином, чим більший обсяг виробництва, тим, за інших рівних умов, більше сума одержуваного підприємством прибутку. Але зростання прибутку на підприємстві означає збільшення відрахувань в державний бюджет.

Підвищення прибутку може відбутися також за рахунок підвищення продуктивності праці. З ростом продуктивності праці знижуються витрати праці в розрахунку на одиницю продукції, а отже, зменшується і питома вага заробітної плати в структурі собівартості. Для цього підприємство повинне активно використовувати різноманітні мотиваційні засоби: перевести якомога більше працівників на відрядну форму оплати праці, працівникам погодинної форми у більшому розмірі оплачувати роботу в позаурочний час, забезпечувати доставку працівників на роботу та з роботи за узгодженими маршрутами, надавати матеріальну допомогу працівникам з нагоди ювілейних та інших визначних дат. Враховуючи специфіку роботи, слід також проводити профілактичне оздоровлення та медичне обстеження працівників за рахунок підприємства, організувати санаторно-курортне лікування для працюючих та інвалідів праці [9].

Важливе значення в боротьбі за зниження собівартості та підвищення прибутку має дотримання найсуворішого режиму економії на всіх ділянках виробничо-господарської діяльності підприємства. Послідовне здійснення на підприємствах режиму економії виявляється насамперед у зменшенні витрат матеріальних ресурсів на одиницю продукції, скороченні витрат по обслуговуванню виробництва, керуванню й інших непродуктивних витрат. Необхідно регулярно проводити інвентаризацію запасів і обладнання з метою виявлення надлишків. Ці надлишки необхідно продавати за ринковими цінами [5].

Потребують вдосконалення й нормативи. Технічно обґрунтовані норми й нормативи, їх своєчасний перегляд, з одного боку, впливають на оплату праці, а, з іншої – на формування ціни, тому що виявлення резервів призводить до зниження сукупно-необхідних витрат робітників.

Одним з резервів збільшення прибутку промислових підприємств є більш повне використання вторинних ресурсів та попутних продуктів. Доля вторинної сировини в загальному обсязі матеріальних ресурсів, використовуваних у господарстві країни, значно зростає [2].

Резервом збільшення прибутку суб'єктів господарювання є ліквідація невиробничих виплат по заробітній платі, по оплаті цілодобових простоїв і часів внутрішньозмінного простою, доплат за працю в додатковий час, ліквідація невиробничих витрат і втрат у складі витрат на обслуговування підрозділів виробництва і управління [7].

Також важливу роль в підвищенні прибутку відведено маркетингу. Практика світової торгівлі показала, що багато видів нових виробів не знаходять свого покупця на ринку без відповідної організації маркетингу. Тому в ринкових умовах господарювання слід більше уваги приділяти маркетингу.

Для збільшення обсягу отриманого прибутку підприємствам необхідно застосовувати правильну тактику при встановленні цін. У цінах повинні відобразитись сукупно необхідні витрати на виробництво і реалізацію продукції, її споживчі властивості, якість, платоспроможний попит. Від правильності розрахунку ціни багато в чому залежить обсяг отриманого прибутку, ліквідність і платоспроможність підприємства, його фінансовий стан [2].

Отже, для підвищення прибутку потрібно спиратися на комплексний техніко-економічний аналіз роботи підприємства: вивчення техніко-економічних показників роботи підприємства й організаційного рівня виробництва, використання виробничих потужностей і основних фондів, сировини і матеріалів, робочої сили, господарських зв'язків тощо.

Розглянемо ефективне управління прибутком підприємства.

За спеціально розробленою політикою підприємство здійснює розробку однієї з найважливіших задач – це управління прибутком. Ця політика покликана відображати вимоги загальної стратегії розвитку підприємства, забезпечувати підвищення його вартості на ринку, формувати необхідний обсяг фінансових ресурсів, задовольняти матеріальні інтереси власників і персоналу. В процесі управління формуванням прибутку вирішуються дві основні задачі:

а) підвищення загального розміру прибутку в процесі його формування;

б) ефективний розподіл отриманого прибутку за окремими напрямками його використання [1].

Стратегія управління підприємством пов'язана з визначенням головної мети його функціонування. Найчастіше ця головна мета формується як досягнення певного рівня рентабельності на вкладений капітал і, відповідно, одержання певної маси чистого прибутку.

Маса прибутку підприємства залежить від величини доходів, що одержує підприємство, та від розмірів витрат обігу. Формування доходів і витрат підприємства обумовлюються передусім обсягами його діяльності (товарообігу), а також асортиментною, ціновою політикою і ресурсним забезпеченням товарообігу.

На першому етапі визначають цільову суму прибутку підприємства, величина якої залежить від стадії життєвого циклу підприємства, стратегічних завдань, які стоять перед підприємством в майбутньому періоді, тактики їх вирішення. Як відомо, кожна одиниця товарообігу додає певну величину до доходу і витрат торговельного підприємства. Цей приріст отримав

назви: граничні доходи і граничні витрати. Якщо різниця між доходами і витратами зростає, то це означає і зростання прибутку підприємства. Максимум прибутку досягається за такого обсягу товарообігу, коли граничні доходи і граничні витрати дорівнюють.

На другому етапі обґрунтування стратегій визначають обсяг товарообороту, який забезпечує одержання цільової суми прибутку. Для цього розраховують необхідний обсяг товарообігу, який відповідає попиту на товари і ресурсозабезпеченості обігу (можливий обсяг закупки товарів, потужність торговельного підприємства і її визначення, чисельність робітників і продуктивність їх праці) [8].

Розробка асортиментної політики підприємства (третій етап) має бути спрямована на оптимальну товарно-групову структуру відповідно до структури попиту населення.

Обґрунтування цінової політики (четвертий етап) має бути спрямоване на визначення оптимальних цін реалізації товарів, при яких досягається оптимальний обсяг товарообігу і, як наслідок, – максимальний прибуток.

Формування ресурсної політики підприємства, яка здійснюється в ході п'ятого етапу обґрунтування стратегій управління прибутком, має передбачати залучення ресурсів, які забезпечують досягнення необхідного обсягу виробництва з найменшими затратами.

Шостий та сьомий етапи розробки стратегій пов'язані з розв'язанням завдань управління валовим доходом та поточними витратами торговельного підприємства. Результатом розробки стратегії є визначення можливого (реального) обсягу отримання доходів та здійснення поточних витрат на плановий період, порівняння яких дозволить оцінити можливий обсяг прибутку підприємства.

На восьмому етапі можливий обсяг отримання прибутку необхідно порівняти з його цільовим розміром. Якщо відповідність досягнута, тобто можливий прибуток більше або дорівнює цільовому прибутку, стратегічний план приймається до виконання (дев'ятий етап), здійснюються заходи контролю процесу його реалізації.

Якщо відповідність не досягається, необхідно виявити можливі резерви збільшення прибутку за рахунок раціонального використання ресурсів, зниження витрат та збільшення доходів, або ж варто відкоригувати (зменшити) цільову суму прибутку.

Отже, політика управління прибутком є життєво необхідною для будь-якого підприємства, бо вона сприяє підвищенню загального розміру прибутку, а значить, досягненню найголовнішої мети існування фірми.

Висновки. Прибуток є основною метою діяльності підприємства, джерелом фінансування його розвитку, вдосконалення його матеріально-технічної бази та продукції, забезпечення всіх форм інвестування, об'єктом оподаткування та джерелом сплати податків. Отже, прибуток відіграє надзвичайно важливу роль у господарській діяльності будь-якого підприємства.

Запропоновані наступні шляхи підвищення прибутку:

- збільшення обсягу реалізації товарної продукції;
- удосконалення засобів виробництва;

- економія матеріальних, трудових та фінансових ресурсів;
- механізація виробництва, пошук нових ринків збуту та збільшення витрат на рекламу;
- підвищення якості продукції;
- ліквідація витрат від браку;
- підвищення продуктивності праці;
- вдосконалення нормативів.

Отже, можна зробити висновок, що комплексний техніко-економічний аналіз роботи підприємства може значно скоротити шлях до досягнення основної мети підприємства – до максимізації прибутку.

Література:

1. Білошапка В.А. Резерви зростання результативності бізнесу в умовах економічного спаду / В.А. Білошапка // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1(155). – С. 115–117.
2. Блонська В.І. Економіка підприємства: теорія і практикум : [навч. посіб.] / В.І. Блонська, Т.Г. Васильців, С.С. Гринкевич [та ін.] ; за ред. доц. Н.Г. Міценко, доц. О.І. Ященко. – Львів : Магнолія 2012, 2008. – 688 с.
3. Гетьман О.О. Економіка підприємства : [підручник] / О.О. Гетьман. – К. : ЦНЛ, 2010. – 488 с.
4. Клименко С.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства : [навч. посіб.] / С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабась. – К. : КНЕУ, 2006. – 527 с.
5. Ковальчук І.В. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / І.В. Ковальчук. – К. : Знання, 2008. – 679 с.
6. Манів З.О. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / З.О. Манів, І.М. Луцький. – К. : Знання, 2004. – 580 с.
7. Пасічник В.Г. Організація виробництва : [підручник] / В.Г. Пасічник. – К. : ЦНЛ, 2005. – 248 с.
8. Семенов А.Г. Аналіз та вдосконалення оплати праці / А.Г. Семенов, А.І. Шарко // Держава та регіони. – 2010. – № 6. – С. 232–238.
9. Семенов Г.А. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / Г.А. Семенов. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 324 с.
10. Шлійко А.В. Економіка підприємства на ринку товарів і послуг : [навч. посіб.] / А.В. Шлійко. – К. : ЦНЛ, 2008. – 376 с.

Добровольская Е.В., Терещенко В.А. Резервы повышения прибыльности предприятия в условиях рынка

Аннотация. В статье определена сущность прибыли, ее виды, формы, рассмотрены основные функции прибыли. Предложена система мер по повышению прибыльности, определены резервы повышения прибыли путем эффективной политики управления прибылью.

Ключевые слова: прибыль, доходность, себестоимость, цена, функции прибыли, резервы повышения прибыли, управление прибылью.

Dobrovol's'ka O.V., Tereschenko V.O. Reserves increase profitability in a market

Summary. In the article the essence of profit, its types, forms the basic function of income. The system of measures to improve profitability, increase profit reserves defined by an effective policy of profit.

Keywords: income, yield, cost, price, profit function, reserves, increase profits, profit management.

*Забаштанський М.М.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри управління персоналом та економіки праці,
Чернігівський національний технологічний університет**Роговий А.В.,**к.е.н., доцент,**професор кафедри фінансової діяльності
суб'єктів господарювання і державних установ,
Чернігівський національний технологічний університет*

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОНЦЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено роль та необхідність діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності з позиції забезпечення ефективної системи управління об'єктами державної та комунальної власності, а також формування базисних передумов сталого розвитку окремих галузей національної економіки. Визначено, що результативність концесійної діяльності безпосередньо залежить від наявного фінансового потенціалу. Обґрунтовано необхідність удосконалення методики діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності з урахуванням наявних обсягів фінансового забезпечення концесіонера. З метою удосконалення політики фінансового забезпечення концесіонерів запропоновано механізм діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності.

Ключові слова: фінансовий потенціал, діагностика фінансового потенціалу, концесійна діяльність, фінансове забезпечення, фінансовий потенціал концесійної діяльності.

Постановка проблеми. Сучасні процеси економічної глобалізації вимагають перегляду та вдосконалення існуючих підходів до здійснення економічної політики та діагностики фінансового потенціалу. В умовах нестабільності функціонування фінансової системи, наростаючої потреби у фінансових ресурсах саме виявлення й реалізація можливостей нарощування фінансового потенціалу є одним з пріоритетних серед стратегічних напрямів розвитку економіки. Забезпечення сталого економічного зростання вимагає комплексного підходу до підвищення результативності функціонування об'єктів державної та комунальної власності, які мають ключову роль у життєзабезпеченні суспільства та розвитку національної економіки. Провідні науковці розглядають концесійну діяльність як ефективну форму управління державним та комунальним майном, приділяючи значну увагу фінансовій спроможності потенційних концесіонерів. Саме тому діагностика фінансового потенціалу концесійної діяльності набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці, зокрема, О.В. Абакуменко, М.Д. Білик, З.С. Варналій, Н.Б. Демчишак, В.П. Ільчук, К.В. Іоненко, Т.В. Клименко, Л.О. Коваленко, О.П. Кириленко, С.В. Кульпінський, В.Г. Маргасова, С.В. Онишко, В.Ф. Савченко, Л.Л. Тарангул, В.И. Торкатюк, В.І. Чужиков, К.І. Швабій, С.М. Шкарлет, Л.Н. Шутенко та ін., зробили вагомий внесок у теорію і практику оцінки фінансового потенціалу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні фундаментальні та прикладні наукові дослідження, розгляд цієї проблеми у процесі здійснення концесійної діяльності не можна вважати вичерпним, оскільки основні питання фінансового забезпечення потребують подальшого наукового дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні концептуальних засад механізму діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності та обґрунтуванні можливостей нарощення фінансового потенціалу концесійної діяльності з метою забезпечення необхідних передумов сталого розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з умов ефективного функціонування суб'єктів господарювання є їх спроможність забезпечення необхідного рівня фінансового потенціалу відповідної якості. Згідно з Економічною енциклопедією, фінансовий потенціал визначається як «наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використовувати для досягнення поставленої мети» [1, с. 13].

Серед сучасних українських науковців, що досліджують сутність фінансового потенціалу, варто також виділити Н.Б. Демчишака, який тлумачить його як «фінансові можливості економіки, що визначаються сукупним обсягом фінансових ресурсів усіх ланок фінансової системи та ефективністю їх використання» [2, с. 6].

На думку колективу науковців під керівництвом М.А. Коваленка, фінансовий потенціал – це передумова продовження руху і його динаміки за рахунок не лише наявних ресурсів, а й невикористаних можливостей [4, с. 285]. Обсяги фінансового потенціалу відображають фінансову міць або здатність регіону чи окремих його суб'єктів брати участь у створенні матеріальних благ і наданні послуг та характеризуються сукупністю тих засобів, джерел, запасів або фінансових можливостей, якими він володіє та які можуть бути використані для реалізації конкретних цілей і завдань [3, с. 48–49].

У результаті проведеного дослідження фінансового потенціалу регіону К.В. Іоненко визначила його як «органічну єдність наявних фінансових ресурсів та можливостей їх використання у межах певної адміністративної одиниці». В його структурі виділено бюджетний потенціал, ошадний потенціал населення та інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання (фінансово-кредитних установ та нефінансових підприємств і організацій) [4, с. 5].

М.А. Козоріз та І.З. Сторонянська трактують фінансовий потенціал як «здатність фінансової системи регіону забезпе-

чити зростання і розвиток у коротко- та довгостроковій перспективі за рахунок максимальної акумуляції та ефективного використання доступних фінансових ресурсів, а також умови, що створюються органами влади, бізнесом, домашніми господарствами регіону для досягнення визначених фінансових результатів забезпечення розширеного відтворення та соціального розвитку» [5, с. 24].

Російський науковець Ж.Г. Голодова пропонує визначати фінансовий потенціал як здатність фінансової системи регіону забезпечити зростання та розвиток у довгостроковій перспективі за рахунок сукупності максимально доступних ресурсів, а також умови (механізми та інструменти), які створюються державою, організаціями й домашніми господарствами регіону для формування, розподілу та використання цих ресурсів з метою досягнення певних фінансових результатів, забезпечення розширеного відтворення та соціального розвитку. Автор вказує на: необхідність наявності власних джерел фінансування, які забезпечують основні потреби регіону; можливості залучення в необхідних обсягах ресурсів зовнішніх джерел на прийнятних умовах; формування обсягів ресурсів при допустимому рівні ризику; наявність інститутів, які забезпечують ефективність управління фінансами регіону [6, с. 64–65].

Враховуючи існуючі підходи щодо визначення змісту дефініції фінансового потенціалу, пропонуємо під фінансовим потенціалом концесійної діяльності розглядати органічну спроможність концесійних суб'єктів щодо генерування фінансових ресурсів у відповідності до попередньо сформованої оптимальної структури капіталу, а також здатність формування резерву латентних джерел спрямованих на покриття

оперативних потреб у фінансовому забезпеченні, в разі розбалансування грошових потоків концесіонера з метою його результативного та безперебійного функціонування.

Наведене визначення фінансового потенціалу концесійної діяльності дає можливість виділити такі головні аспекти, що визначають його як економічну категорію:

1. Обсяг фінансового потенціалу характеризується обсягом та структурою фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні концесіонера і необхідні для забезпечення ефективності його функціонування.

2. Фінансовий потенціал концесіонера визначає його здатність акумулювати фінансові ресурси необхідні для забезпечення безперервності процесів розширеного відтворення та своєчасного виконання умов концесійної угоди.

3. Фінансовий потенціал концесіонера безпосередньо відображає результативність його економічної діяльності, опосередковано відображає результативність економічної діяльності регіону.

4. Фінансовий потенціал є резервом економічного захисту концесіонера від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх чинників.

5. Фінансовий потенціал передбачає наявність інституційного забезпечення, що сприяє ефективному управлінню фінансовими ресурсами суб'єктів концесії.

6. Фінансовий потенціал можна представити як динамічну систему, що відображає економічні відносини та зв'язки, має просторові й часові параметри.

Діагностика фінансового потенціалу є надзвичайно важливим аспектом функціонування суб'єктів господарювання, і тому її проведення має базуватись на наступних принципах:

Таблиця 1

Показники соціально-економічного розвитку економіки України за 2010–2014 рр.

№ п/п	Показники (млн. грн.)	Роки				
		2010	2011	2012	2013	2014
1.	Валовий внутрішній продукт	1079346	1299991	1404669	1465198	1566728
2.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	120,44%	130,14%	135,75%	145,16%
3.	Дефіцит державного бюджету України	-64 684,90	-23 057,90	-50 785,70	-63 590,30	-72 030,50
4.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	35,65%	78,51%	98,31%	111,36%
5.	Граничний обсяг державного боргу України	315715,9	375643,4	424004	502480,7	968354,5
6.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	118,98%	134,30%	159,16%	306,72%
7.	Обсяг капітальних інвестицій, в т. ч.	180575,5	241286	273256	249873,4	219419,9
8.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	133,62%	151,33%	138,38%	121,51%
9.	Доходи населення	833441	963006	1099623	1160414	1 191 139
10.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	115,55%	131,94%	139,23%	142,92%
11.	Витрати населення	922174	1112776	1244721	1364755	1 447 750
12.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	120,67%	134,98%	147,99%	156,99%
13.	Заощадження населення	153277	104101	149411	113318	83 320
14.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	67,92%	97,48%	73,93%	54,36%
15.	Депозити домашніх господарств	275093	310390	369264	441951	418135
16.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	112,83	134,23	160,65	151,99
17.	Депозити, залучені депозитними корпораціями	416650	491756	572342	669974	675093
18.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	118,02	137,36	160,8	162,02
19.	Фінансові результати підприємств до оподаткування	58334,0	122210,0	101884,7	29283,2	-517368,2
20.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	209,50%	174,66%	50,20%	-886,91%
21.	% підприємств, які одержали збиток (%)	41,0	34,9	35,5	34,1	33,7
22.	Темп росту до 2010 р. (%)	100,00%	85,12%	86,59%	83,17%	82,20%

Джерело: складено авторами за даними Державної служби статистики України

- системності – здійснення діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності має охоплювати всі сфери і напрями діяльності концесійного суб'єкта з метою комплексного виявлення загроз та можливостей, які здійснюють вплив на спроможність його формування;
- об'єктивності – забезпечення достовірності діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності можливо досягти лише у разі використання точної, реальної статистичної інформації та апробованих методів з метою мінімізації суб'єктивності дослідження або неточності оцінки;

- економічної обґрунтованості – витрати пов'язані з забезпеченням діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності повинні бути компенсовані позитивними результатами її впровадження;
- наукової обґрунтованості – діагностика фінансового потенціалу концесійної діяльності має спиратись на застосування сучасних апробованих методів та підходів щодо її реалізації з метою унеможливлення суб'єктивного тлумачення результатів її здійснення;
- динамічного порівняння – діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності повинна носити періодичний характер;

Рис. 1. Механізм діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності

Джерело: складено авторами

дичний характер, пов'язаний з необхідністю забезпечення аналітичного порівняння результатів діагностики за різні періоди часу і забезпечення їх співставлення з метою дослідження тенденцій та розробки напрямів розвитку концесійних об'єктів.

Показники соціально-економічного розвитку економіки України за 2010–2014 рр. засвідчують неспроможність держави до формування достатнього фінансового потенціалу необхідного для забезпечення процесів розширеного відтворення об'єктів державної та комунальної власності (табл. 1).

Неможливість формування достатнього фінансового потенціалу державою обумовлена зростанням дефіциту державного бюджету України з 64 684,90 млн. грн. у 2010 р. до 72 030,50 млн. грн. у 2014 р., а також зростанням граничного обсягу державного боргу з 315 715,9 до 968 354,5 млн. грн.

Обмежена можливість формування фінансового потенціалу суб'єктами господарювання підтверджується їх низькою результативністю функціонування. Так, протягом 2014 р. підприємства одержали 517 368,2 млн. грн. збитку, а відсоток збиткових підприємств становив 33,7%. Збільшення обсягу депозитів домашніх господарств на 151,99%, а також обсягу депозитів, залучених депозитними корпораціями, на 162,02% протягом аналізованого періоду, нівелюється інфляційними процесами, притаманними вітчизняній економіці.

Особливістю сучасної вітчизняної економіки є залучення значної частки інвестицій в реальний сектор через комерційні банки, що спричиняє значне здороження позикових фінансових ресурсів, а також знижує їх доступність та обмежує споживання. Саме тому удосконалення науково-методичних підходів до діагностики фінансового потенціалу має безпосередній вплив на його достатність та якість формування, а також виступає одним з пріоритетних завдань переважної більшості суб'єктів господарювання. Загальний механізм діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності наведено у вигляді схеми на рис. 1.

Запропонований механізм діагностики фінансового потенціалу концесійної діяльності передбачає розробку системи показників-індикаторів, серед яких можна виділити загальні (визначають обсяг та достатність фінансових ресурсів), а також індивідуальні (визначають структуру джерел формування та напрямів витрачання фінансових ресурсів). Діагностика фінансового потенціалу реалізації концесійних проектів передбачає здійснення діагностики фінансового потенціалу концесіонера, об'єкта концесії, а також зовнішнього середовища, сформованого регуляторною політикою органів влади.

Запропонований механізм також передбачає можливість діагностики кумулятивного впливу концесійної діяльності на фінансовий потенціал національної економіки, а також формування передумов її сталого розвитку.

Висновки. Систематичні зусилля держави, спрямовані на забезпечення результативності функціонування об'єктів державної та комунальної форм власності, на даний час, на жаль, не принесли очікуваних результатів. Крім того, більшість серед задекларованих напрямів реформування та розвитку зазначених об'єктів продовжують носити декларативний характер, що в першу чергу обумовлено обмеженістю бюджетного фінансування, а також обмеженістю фінансового потенціалу, спрямованого на їх реалізацію, у профільних суб'єктів господарювання. Використання протягом багатьох років

лише залишків наявного технічного та фінансового потенціалу об'єктів державної та комунальної власності спричинило погіршення якості їх товарів, робіт та послуг, унеможливило реалізацію принципу безперервності їх споживання, а також спричинило виникнення ознак техногенної кризи. Зазначені причини обумовлюють необхідність системних змін, спрямованих на відновлення їх фінансового та технічного стану. Однією з головних перешкод відновлення результативності функціонування об'єктів державної та комунальної власності є необхідність генерування значного фінансового потенціалу, спрямованого на забезпечення ревіталізації профільних суб'єктів господарювання. Використання концесійної форми управління об'єктами державної та комунальної власності дозволить залучити необхідний обсяг фінансового забезпечення, підвищити результативність функціонування концесійних об'єктів, а також забезпечити безперебійне споживання концесійних товарів, робіт та послуг належної якості. Проте, враховуючи надзвичайно важливу роль фінансового забезпечення концесійного об'єкта у результативності його функціонування та спроможності вчасного виконання концесійної програми, надзвичайно важливим аспектом його функціонування є діагностика його фінансового потенціалу на всіх етапах функціонування та розвитку. Своєчасна діагностика фінансового потенціалу концесійної діяльності дозволить скоротити можливі зовнішні та внутрішні ризики функціонування концесійного об'єкта, сприятиме оперативному та адекватному реагуванню на загрози оточуючого середовища. Відновлення технічного та фінансового стану об'єктів державної та комунальної форм власності сприятиме не лише забезпеченню результативності їх функціонування, але й створить необхідне підґрунтя сталого розвитку національної економіки.

Література:

1. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3 / Ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Академія, 2002. – 952 с.
2. Демчишак Н.Б. Формування фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в економіці України : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Н.Б. Демчишак. – Львів, 2011. – 24 с.
3. Коваленко М.А. Фінанси регіону : [навч. посіб.] / М.А. Коваленко, Т.О. Мацієвич [та ін.]; за ред. проф. М.А. Коваленка. – Херсон : Олді-Плюс, 2010. – 312 с.
4. Іоненко К.В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / К.В. Іоненко. – К., 2007. – 21 с.
5. Козоріз М. Концептуальні засади управління фінансовим потенціалом регіону / М. Козоріз, І. Сторонянська // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 24–27.
6. Голодова Ж.Г. Формирование и управление финансовым потенциалом региона в целях обеспечения его экономического роста : дис. ... д. э. н. : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Ж.Г. Голодова. – Москва, 2010. – 331 с.

Забаштанский М.М., Роговой А.В. Диагностика финансового потенциала концессионной деятельности в Украине

Аннотация. В статье исследована роль концессионной деятельности в обеспечении эффективной системы управления объектами государственной и коммунальной собственности, а также формирование базисных предпосылок устойчивого развития национальной экономики. Доказано, что результативность концессионной деятельности напрямую зависит от имеющегося

финансового потенциала. Обоснована необходимость совершенствования методики диагностики финансового потенциала концессионной деятельности независимо от имеющихся объемов финансового обеспечения концессионера. Предложен механизм диагностики финансового потенциала концессионной деятельности с целью усовершенствования политики финансово обеспечения концессионеров.

Ключевые слова: финансовый потенциал, диагностика финансового потенциала, концессионная деятельность, финансовое обеспечение, финансовый потенциал концессионной деятельности.

Zabashanskiy M.M., Rogoyi A.V. Theoretical and practical aspects of pricing housing and communal services of Ukraine

Summary. In the article the role of concession activities to ensure effective management of state and municipal property, as well as forming the basic prerequisites for sustainable development of the national economy. Proved that the impact of concession depends on the available financial capacity. The necessity of improving the methods of diagnosis of the financial potential concession regardless of the volume of available financial security concessionaire. A diagnosis of the financial mechanism of the potential concession, in order to improve financial security policies concessionaires.

Keywords: financial capacity, financial capacity diagnostics, concession operations, financial security, the financial potential of the concession activity.

*Мамчур Р.М.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри оподаткування і страхування,**Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ

Анотація. У статті досліджено теоретичні питання формування фінансового механізму аграрного страхування. Проаналізовано особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Визначено переваги індексного страхування сільськогосподарських ризиків. Розглянуто можливості використання в аграрному секторі взаємного страхування. Обґрунтовано необхідність державної підтримки системи агрострахування в Україні.

Ключові слова: страхування, аграрний сектор, аграрне страхування, індексне страхування, державне субсидування.

Постановка проблеми. Аграрний сектор України формує продовольчу, економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створює соціально-економічні умови сільського розвитку. Сільське господарство в Україні має досить великий потенціал – приблизно 70% земель в Україні використовуються в аграрному виробництві. Особливістю сільськогосподарського виробництва є наявність територій, на які постійно впливають небезпечні стихійні явища (посухи, підтоплення, зсуви, селі тощо), внаслідок чого аграрії зазнають значних матеріальних збитків. Втрати врожайності в окремих господарствах можуть сягати 50%, а при поєднанні кількох несприятливих факторів – до 70% [1].

Розвиток аграрної галузі є одним із стратегічних напрямів розвитку України, тому розвиток сільськогосподарського страхування також постає як один з стратегічних напрямів розвитку ринку страхових послуг. Аграрне страхування є одним з найбільш ефективних способів управління ризиками, що надає змогу вигідно поєднувати інтереси учасників ринку аграрного страхування та держави, як сторони, першочерговим завданням якої є забезпечення стабільного економічного зростання, добробуту громадян та їх соціального захисту. Економічний механізм страхування сільськогосподарського виробництва полягає у частковій чи повній компенсації суб'єкту господарювання втрат через негативний вплив природних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань страхування ризиків сільськогосподарського виробництва присвятили свою увагу такі вчені, як: В. Базилевич, В. Борисова, О. Гудзь, М. Дем'яненко, О. Залетов, П. Лайко, М. Мних, С. Навроцький, О. Непочатенко, С. Осадець, Я. Шумелда, Р. Юлдашев та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Світовий досвід аграрного страхування складається з декількох моделей взаємодії учасників цього ринку, який формується в залежності від об'єктивних умов і традицій, характерних для економіки кожної країни. Водночас все більше країн світу схиляються до наслідування досвіду тих країн, де була запроваджена та успішно діє модель системи аграрного

страхування з державною участю – США, Канади, Іспанії, адже існують об'єктивні, доведені міжнародним досвідом підстави для надання державної підтримки системі аграрного страхування. Водночас в Україні поки що існує ряд невирішених проблем, які виникають при здійсненні страхування врожаю сільськогосподарських культур, таких як відсутність системності в законодавчому забезпеченні агрострахування; низький рівень конкуренції на ринку агрострахування; відсутність ефективного механізму аграрного страхування; низька якість страхових послуг; недостатня місткість українського страхового ринку.

Мета статті полягає у пошуку шляхів підвищення ефективності функціонування фінансового механізму аграрного страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор економіки України перебуває на разі в стадії реформування, що покликане закласти на майбутнє міцну основу розвитку галузі на довгострокову перспективу. В умовах оборонного бюджету варіантів державної допомоги вітчизняним аграріям обмаль. Можливості прямого бюджетного фінансування агросектору доволі обмежені, тому пріоритетними завданнями Мінагрополітики є створення умов для поживлення ділової активності у галузі та заощадження підприємцями максимальної кількості коштів для розвитку власного бізнесу. Однією із таких умов є дерегуляція – істотне зменшення втручання держави у приватний сектор. На разі спрощено до 50% регулюючих процедур в галузі. В цілому скасовано понад 14 дозвільних документів, ветеринарних свідоцтв та сертифікатів якості, шість ліцензій, запроваджено понад 50 інших змін до законодавства в аграрній сфері. Таким чином, створено умови для економії суб'єктами ринку до 5 млрд. грн. щорічно. Також відчутні результати з диверсифікації аграрного експорту: Україна стрімко відкриває для виробників нові ринки, такі як Канада, Єгипет, Ізраїль, зростання вдвічі аграрного експорту до Китаю. При цьому Україна поступово змінює акцент з сировинного експорту на поставки продукції з доданою вартістю, забезпечуючи при цьому 14% загального обсягу ВВП та 35% валютних надходжень від експорту та підтримуючи позитивне сальдо зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Аграрна галузь в Україні активно розвивається. При цьому агрострахування є одним із механізмів її стабільної роботи, зміцнення малого та середнього аграрного бізнесу, який має бути ефективним, доступним та комфортним для сільських споживачів, прибутковим для страховиків та економічно виправданим для держави. Страхування є відносно недорогим у порівнянні з іншими методами управління ризиками. Покриття збитків за рахунок страхових виплат дає можливість стабілізувати доходи агропідприємств, підтримати їх фінансову стійкість та продовжувати працювати без тривалих перерв у виробничому процесі. Компенсація збитків внаслідок страхування дозволяє своєчасно розрахуватися з переробними підпри-

емствами та постачальниками матеріально-технічних ресурсів, а також кредитними установами. Крім цього, агрострахування спонукає до використання агротехнологій та застосування надійних засобів захисту врожаю, сприяючи, таким чином, підвищенню ефективності виробництва в аграрному секторі.

Сучасне страхування аграрного виробництва являє собою систему заходів щодо організованого спеціальними страховими державними і недержавними органами захисту майнових інтересів громадян, організацій та установ, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції, у разі випадку певних подій за рахунок спеціально створених грошових коштів. Одним з факторів, що стримує розвиток страхування в сільському господарстві, є суперечливий характер страхових відносин між страхувальником і страховиком. Ця суперечність полягає в тому, що і страхувальник, і страховик мають свої економічні інтереси в здійсненні страхування. Так, страхувальник намагається забезпечити собі максимальний розмір страхового покриття при оптимальному розмірі страхових платежів. Якщо розмір страхової премії може здатися йому невиправдано великим, то він вимушений буде відмовитись від передачі частини ризиків страховику і зберегти їх у себе. Отже, існує проблема недооцінки страхувальником фінансової корисності страхових операцій та відсутність критеріїв і показників її визначення. Проблематичним є також надання страхувальником об'єктивної інформації про урожайність за минулі роки. Якщо страховик не може об'єктивно оцінювати ризик, то він не зможе надати адекватного страхування.

Водночас можна погодитися зі страховими компаніями, які стверджують, що страхування сільськогосподарського виробництва є більш ризиковим і затратним видом страхування порівняно з іншими їх видами. Підвищена ризиковість страхування врожаю полягає в тому, що в разі настання страхового випадку втрат можуть зазнати не тільки окремі страхувальники, а й цілі території, внаслідок чого кількість звернень щодо отримання відшкодування може бути занадто великою і негативно позначатиметься на фінансовому стані страхової компанії. Тому можна сказати про те, що даний вид страхування потребує значної підтримки з боку держави.

Додатковою проблемою для аграрних підприємств є те, що після скасування спецрежиму оподаткування в АПК збитковим може стати кожне друге сільгоспідприємство [2]. Як наслідок, вони будуть не в змозі своєчасно вносити страхові платежі, а в деяких випадках взагалі відмовляються від страхування і віддадуть перевагу ризикам. Як наслідок, для зменшення плати за страхування доцільно вже зараз страхувати не вартість майбутнього врожаю, а лише затрати на посів та вирощування, тоді страхова сума буде меншою і, відповідно, зменшуватиметься сума платежу. Реальний стан речей склався таким чином, що страхування сільськогосподарських ризиків не вигідно ані страховим компаніям, ані самим аграрним підприємствам, оскільки страховики не хочуть брати на себе досить високі ризики зі сільськогосподарського страхування, а аграрні підприємства, в свою чергу, не мають належної суми вільних коштів, щоб оплатити послуги зі страхування.

Враховуючи високу ймовірність відміни податкових пільг для сільськогосподарських виробників з початку 2016 р., слід зазначити, що іншим шляхом підтримки сільського господарства може бути підтримка страхування у сфері сільськогосподарського виробництва. Такий підхід особливо актуальний в умовах членства України в СОТ, оскільки підтримка через страхування належить до заходів «зеленої скриньки» і може

втілюватися через фінансову участь уряду у програмах страхування доходів та гарантування безпеки доходів, а також через виплати (що здійснюються прямо або через фінансову участь уряду у програмах страхування врожаю) на відшкодування збитків від стихійних лих або через здійснення вказаних варіантів одночасно.

Засади української системи агрострахування були закладені в 2012 р. Тоді був ухвалений Закон «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», було створене та розпочало роботу громадське об'єднання страховиків «Аграрний страховий пул» [5]. Проте очікуваного зростання аграрного страхового ринку не відбулося. Протягом останніх трьох років рівень агрострахування в Україні залишається вкрай низьким та складає близько 5%, за умови, що сільське господарство України інтенсивно розвивається із щорічним приростом у 6–8%. Найчастіше це пояснюють тим, що на ринку агрострахових послуг відсутні стратегія розвитку аграрного страхування та дієві механізми реалізації зазначених послуг.

Жодна з українських страхових компаній, працюючих на ринку агрострахування, не розглядає цей вид страхування як пріоритетний або привабливий. Крім того, як наголошують страховики, результати агрострахування багато в чому залежать від людського чинника, що робить такий вид страхування погано передбачуваним.

Переважаюча більшість страхових компаній, які здійснюють агрострахування, мають незначний досвід ведення такої діяльності. Близько 60% з них почали страхувати агроризики після 1995 р. [4, с. 58]. Внаслідок цього вони стикаються з наступними серйозними проблемами: відсутність надійних статистичних даних про агроризики і об'єми можливих втрат врожаю; недостатність знань і досвіду при оцінці агроризиків.

Серед інших проблем страхування врожаю сільськогосподарських культур можна назвати ще одну, а саме той факт, що Нацфінпослуг обмежується лише контролем виконання нормативних показників, які абсолютно не пов'язані з показниками якості страхових послуг. Як наслідок, якість послуг залишається низькою за умови виконання нормативних показників.

В Законі України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 2012 р. зазначено, що всі державні аграрні програми (в т. ч. державні закупівлі за системою форвардних контрактів) повинні страхуватися через пул страхових організацій. Водночас Закон не надав чітких гарантій щодо державного субсидування програм страхування. Як наслідок, створення «Аграрного страхового пулу» не сприяло розвитку аграрного страхування. При цьому за умови отримання аграрним підприємством кредиту франшизи в компаніях «Аграрного страхового пулу» становила до 50% страхової суми, що робило страхування не вигідним як для страхувальника, так і для кредитної організації.

Відповідно до вищезазначеного Закону, агрострахування в Україні на даний час здійснюється за трьома страховими продуктами:

- 1) страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою на весь період вирощування (застрахованим може бути майбутній врожай озимих зернових культур, кукурудзи на зерно, ярих зернових культур, соняшнику та сої). З метою укладання договору страхування страхувальник повинен ознайомитись та заповнити 17 документів. Страхові тарифи, наприклад, при страхуванні ярих зернових культур залежать від місця розташування господарюючого суб'єкта, рівня страхового

покриття (від 50 до 70%) та середньої врожайності (від 18 до 26 ц/га) і становлять від 3 до 19,4%;

2) страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою на період перезимівлі (застраховані площі посівів озимих зернових культур). З метою укладання договору страхування страховальник повинен ознайомитись та заповнити 15 документів. Страхові тарифи залежать від місця розташування господарюючого суб'єкта і становлять від 40 грн./га у Львівській області до 95 грн./га у Полтавській області;

3) страхування сільськогосподарських культур з державною підтримкою на весняно-літній період (застрахованим може бути майбутній врожай озимих зернових культур та кукурудза на зерно). З метою укладання договору страхування страховальник повинен ознайомитись та заповнити 11 документів. Страхові тарифи, наприклад, при страхуванні озимих зернових культур залежать від місця розташування господарюючого суб'єкта, рівня страхового покриття (від 50 до 70%) та середньої врожайності (від 18 до 39 ц/га) і становлять від 3 до 15,8%.

При достатній кількості наявних страхових продуктів слід відмітити складність в оформленні договорів страхування та високу вартість страхування при одночасно низькому рівні страхового покриття, навіть за умови 50% субсидування сплачених страхових премій з боку держави. З іншого боку, вважаємо недоцільною жорстку прив'язку «Аграрного страхового пулу» до субсидованого страхування. Пул повинен повноцінно функціонувати незалежно від наявності державної підтримки вирощування сільськогосподарської продукції.

Крім стандартних страхових продуктів, на страховому ринку України доцільно запровадити індексне страхування сільськогосподарської продукції, яке добре зарекомендувало себе в розвинутих країнах світу. На разі зазначений страховий продукт, головною умовою якого є врахування погодних параметрів та врожайності, розробляється спільно з компанією Swiss Reinsurance і брокером Bruno Sforini для дрібних фермерів та приватних селянських господарств. Пілотний проект планується представити до кінця поточного року. Водночас зазначимо, що запровадження такого методу може принести аграрному сектору України додаткову користь. Внаслідок використання індексного погодного страхування застраховані площі можна збільшити вдвічі.

Перевагами індексного страхування є його вартість, яка становить в середньому 3% від страхової суми при вартості ризикового комерційного страхування на рівні 4,5–6%, а також відсутність потреби у висококваліфікованому андеррайтингу та мінімізація адміністративних витрат на моніторинг та оцінку збитків [3]. Настання страхового випадку фіксується на основі незалежного і загальнодоступного джерела інформації про погоду, тому без державної уваги до цього питання ні страховики, ні страховальники самотужки не зможуть отримувати такий обсяг даних.

Зараз в Україні головною організацією, яка має доступ до погодних даних, є Гідрометцентр, який значно відстає в кількості та якості погодних реєстраторів від багатьох країн світу. Потрібні значні кошти та знання, щоб встановити та обслуговувати велику кількість реєстраторів погоди по всій території, на якій здійснюється страхування. За підрахунками практиків, для достовірності погодних даних такі метеостанції мають встановлюватись в діапазоні 10–15 км одна від одної (в Україні – 70 км). Це значні затрати, на які має піти держава, якщо вона зацікавлена в розвитку даного страхового продукту.

Слід зазначити, що встановлення необхідної кількості мете-

останцій є необхідним заходом не тільки для розвитку індексного страхування, але й для отримання та формування бази погодних даних і для розвитку традиційних страхових продуктів. Як відомо, така база відсутня на сьогоднішній день, так як ще не створений регулятор, який має займатись і її створенням і регулюванням всього ринку агрострахування.

Зазначимо, що законодавча база України поки що не дозволяє впровадити індексне страхування, і тому зусилля представників аграрних підприємств, страхових компаній та державних органів мають бути спрямовані на доопрацювання та внесення змін до Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою».

Відмітимо також можливість використовувати взаємне страхування в комплексі з індексним для створення працездатної моделі страхових відносин в аграрному секторі. Товариства взаємного страхування могли б об'єднати сільгоспвиробників для покриття ризиків понад покриття індексним страхуванням. При цьому частину ризиків доцільно перестраховувати на місцевому або зарубіжному ринку перестраховування, в т. ч. через «Аграрний страховий пул». Частина страхових премій за індексним страхуванням повинна також компенсуватися державою, як і за умови надання стандартних страхових продуктів.

Висновки. Світовий досвід доводить, що значні і постійно зростаючі інвестиції в агропромисловий комплекс, а також дедалі складніші сучасні технології сільськогосподарського виробництва ставлять країни світу перед необхідністю створення національних систем страхування врожаю сільськогосподарських культур. На сучасному етапі розвитку страхування в Україні важливим завданням є створення цілісної системи агрострахування з продуманим механізмом державної підтримки.

Таким чином, в аграрному страхуванні України важливо знову запустити механізм державного субсидування сплачених страхових премій. Оскільки протягом 2009–2011 рр. держава не виділяла коштів на субсидування страхових премій, у 2012 р. на субсидування було використано мізерну суму бюджетних асигнувань, а у 2013–2015 рр. грошей на нього в держбюджеті також було не передбачено. Експерти висловлюють сумнів і щодо відповідних перспектив на найближче майбутнє, зважаючи на економічну кризу та бойові дії на сході України. Крім цього, не лише агрохолдинги, але й фермерські господарства та особисті селянські господарства повинні мати доступ до субсидованого страхування. Подібне практикується в Польщі, де страхуються навіть ті фермери, які мають у розпорядженні 2–3 га землі.

Також слід зазначити, що субсидовані програми страхування сільськогосподарської продукції не є стійкими у довгостроковій перспективі, особливо в країнах, які мають певні обмеження фінансових ресурсів. Повинен бути передбачений стратегічний підхід до управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. На страхування повинні передаватися лише залишкові ризики, тобто ризики, які залишаються після використання різних методів зниження виробничих ризиків всередині підприємства (наприклад, меліорація, боротьба з шкідниками та хворобами, новітні ресурсозберігаючі технології).

Отже, забезпечення стабільного економічного зростання має здійснюватися шляхом створення умов для розвитку ефективного аграрного підприємництва, підвищення конкурентоспроможності продукції, створення цивілізованих засад для проживання й відтворення людського капіталу. Усе це вимагає серйозного

фінансового оздоровлення господарств, належних механізмів розширеного відтворення факторів виробництва за рахунок збільшення власних коштів і притоку банківських і бюджетних інвестицій в цю галузь. Головним завданням на сучасному етапі в розвитку аграрного страхування є зацікавленість в даному виді страхування як страхувальників, так і страхових компаній, що неможливо без суттєвої державної підтримки.

Також зазначимо, що механізм державної підтримки системи агрострахування не повинен обмежуватися лише виплатою субсидій на страхові премії. Економічний чинник вищезгаданого механізму повинен включати розробку програми страхування, перестраховання ризиків, утримання всіх програм супроводу – інформаційну систему менеджменту, збір й обробку метеоданих та даних урожайності, підготовку спеціалістів, навчання агровиробників, законодавчі та інші ініціативи.

Напрями подальших досліджень передбачають розробку ефективного механізму аграрного страхування з одночасним визначенням необхідних обсягів державної підтримки аграрного страхування та умов її надання.

Література:

1. Аграрне страхування України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroins.com.ua>.
2. АПК загального режиму // Голос України. – 2015. – 2 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/256569>.
3. Ботвиновська О.Л. Сучасні тенденції зарубіжного досвіду індексного страхування аграрних ризиків / О.Л. Ботвиновська // Ефективна економіка. – 2011. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=524>.
4. Мамчур Р.М. Розвиток ринку страхових послуг в Україні / Р.М. Мамчур. – К. : Компринт, 2013. – 190 с.
5. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 9.02.2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 41. – Ст. 491.

Мамчур Р.Н. Формирование финансового механизма аграрного страхования

Аннотация. В статье исследованы теоретические вопросы формирования финансового механизма аграрного страхования. Проанализированы особенности страхования сельскохозяйственной продукции с государственной поддержкой. Определены преимущества индексного страхования сельскохозяйственных рисков. Рассмотрены возможности использования в аграрном секторе взаимного страхования. Обоснована необходимость государственной поддержки системы агрострахования в Украине.

Ключевые слова: страхование, аграрный сектор, аграрное страхование, индексное страхование, государственное субсидирование.

Mamchur R.M. Financial mechanism of the agricultural insurance formation

Summary. Theoretical financial mechanism of the agricultural insurance formation was investigated. The features of agricultural products insurance with state support were analyzed. The advantages of index insurance of agricultural risks were detected. The possibilities of use in the agricultural sector mutual insurance were considered. The necessity of state support for agricultural insurance system in Ukraine was grounded.

Keywords: insurance, agriculture, agricultural insurance, index insurance, government subsidies.

Рубаха М.В.,

к.е.н., доцент кафедри фінансів,
грошового обігу і кредиту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

Головнич О.Б.,

студентка,

Львівський національний університет імені Івана Франка

РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті проаналізовано сучасний стан фондового ринку України. Систематизовано і узагальнено проблеми, які стримують розвиток фондового ринку України. Запропоновано напрями перспективного розвитку фондового ринку України.

Ключові слова: ринок цінних паперів, фондовий ринок, обсяги випуску цінних паперів, структура обсягів випуску цінних паперів, обсяги торгівлі цінними паперами.

Постановка проблеми. В умовах існування ринкової системи фондовий ринок є об'єктивним явищем і виступає як потужний фінансовий механізм, що трансформує звичайні грошові ресурси на ресурси капітальні. Низький рівень розвитку фондового ринку України, як важливої частини фінансового ринку, дуже стримує загальний поступ економіки і спричинює часті кризові явища у фінансовій сфері. За відносно невеликий період існування України як незалежної держави відбулась еволюція розуміння того, що ігнорування важливості фондового ринку і стримування його розвитку призводять до значних негативних наслідків в економіці і перешкоджають належному фінансуванню її основних галузей економіки.

Слабка розвиненість ринку цінних паперів України значно знижує конкурентоспроможність держави в отриманні інвестицій з міжнародних ринків капіталу та акумуляції коштів внутрішніх інвесторів. Реформування економіки України, функціонування суб'єктів господарювання на засадах ринкових принципів обумовлює необхідність дослідження стану, загальних тенденцій та проблем розвитку фондового ринку України, що на сьогодні є дуже актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем і перспектив розвитку фондового ринку України присвячені праці багатьох вчених, зокрема, Богатова А.О., Бочулі Д.В., Вівчара О.Й., Гаденка А.Д., Терещенка Г.М.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри широке висвітлення проблем функціонування ринку цінних паперів у науковій літературі, за умов динамічних змін та непередбачуваності економічної ситуації в Україні та світі необхідно систематизувати та узагальнити проблеми та перспективи розвитку вітчизняного фондового ринку, актуалізувати теоретичні питання та сформулювати практичні рекомендації, які б дали змогу підвищити ефективність фінансового сектору економіки України, удосконалити процес акумуляції фінансових ресурсів суб'єктів господарювання з використанням інструментів вітчизняного фондового ринку.

Мета статті полягає в оцінці стану фондового ринку України, а також визначенні проблем функціонування і напрямів його перспективного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», фондовий ринок (ринок цінних паперів) – сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) [1].

Своє становлення ринок цінних паперів в Україні розпочав у 1991 р. з прийняттям Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» (поновлено Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок») [2].

Ринок цінних паперів України є важливою складовою української економіки та показником розвитку не тільки ринку капіталу, а й всієї фінансової системи країни. Сучасний стан фондового ринку та його структура сформувались внаслідок трансформації економічної системи, яка відбулася в Україні під впливом внутрішніх факторів її розвитку, а також зовнішніх, тобто криз на світових фінансових ринках упродовж останніх років [6, с. 178].

Слід зазначити, що неможливо досягти прогресу в розвитку фондового ринку України як основного джерела залучення капіталу, необхідного для становлення та росту бізнесу, за відсутності цілісної та послідовної державної політики, спрямованої на досягнення цієї мети.

За підсумками 2014 р. ринок цінних паперів в Україні виріс на 39,06% порівняно з 2013 р., обсяг операцій на ринку цінних паперів становив

2 331,94 млрд. грн. І хоча спостерігалось збільшення частки операцій із цінними паперами, що здійснювалися на біржовому ринку, близько 73,43% усіх операцій здійснювалися у позабіржовому сегменті фондового ринку (рис. 1).

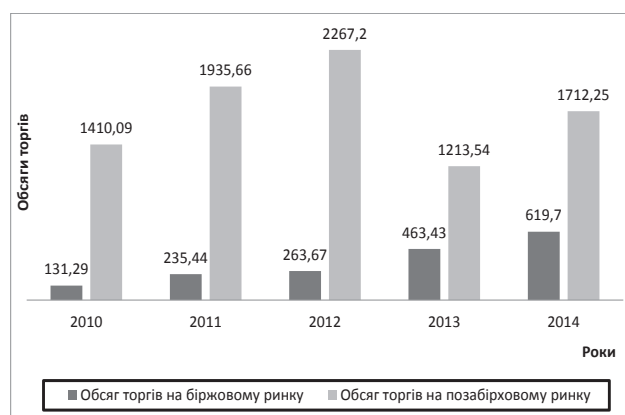

Рис. 1. Обсяг торгів на ринку цінних паперів у 2010-2014 рр., млрд. грн. [12]

Починаючи з 2009 р. спостерігалася позитивна динаміка обсягів торгів цінними паперами на відміну від динаміки обсягів ВВП, зокрема, обсяг торгів на ринку цінних паперів у 2014 р. перевищив цей показник на 765,21 млрд. грн. (рис. 2).

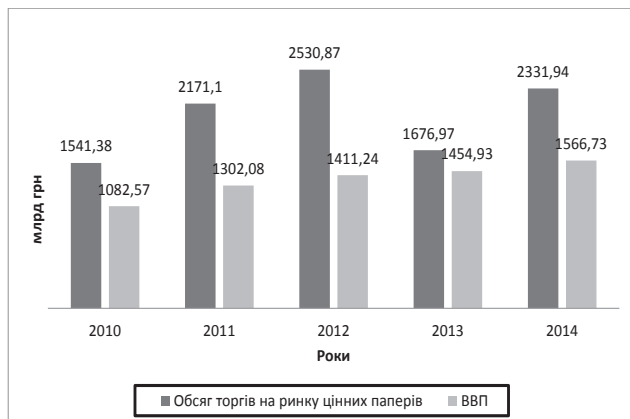

Рис. 2. Порівняльні дані обсягів торгів на ринку цінних паперів та ВВП, млрд. грн. [12]

Також варто звернути увагу на такий показник, як обсяг випусків емісійних цінних паперів. Так, станом на 31.12.2014 р. загальний обсяг усіх зареєстрованих Комісією випусків цінних паперів становив 1 469,39 млрд. грн. (рис. 3). Аналіз динаміки розвитку фондового ринку України характеризувався значним зростанням обсягів випуску цінних паперів у 2011 р., але потім спостерігалася скорочення цього показника, однак 2014 р. засвідчив стрімке зростання обсягу емісії цінних паперів. Так, загальний обсяг випусків емісійних цінних паперів у 2014 р. збільшився на 44,23% порівняно з 2013 р. і становив 204,85 млрд. грн.

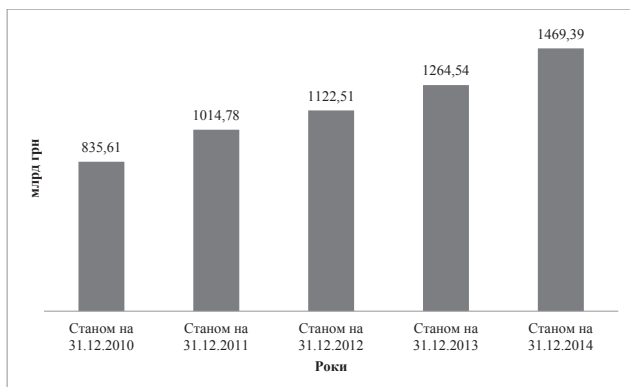

Рис. 3. Динаміка обсягу зареєстрованих Комісією випусків цінних паперів (наростаючим підсумком), млрд. грн. [12]

Серед фінансових інструментів одну з провідних позицій за обсягами зареєстрованих випусків займали корпоративні права, зокрема, банківського сектору. Доцільно зазначити, що в 2012 р. емісійний процес в Україні характеризувався активним прогресуючим випуском корпоративних облігацій – обсяг їх випуску сягнув майже 48% від загального обсягу зареєстрованих випусків цінних паперів (рис. 4).

Пріоритетним завданням ринку цінних паперів, як відомо, є забезпечення умов для залучення інвестицій компаніями. Аналіз динаміки залучення інвестицій в економіку України показує, що у 2014 р. обсяг залучених інвестицій через інструменти

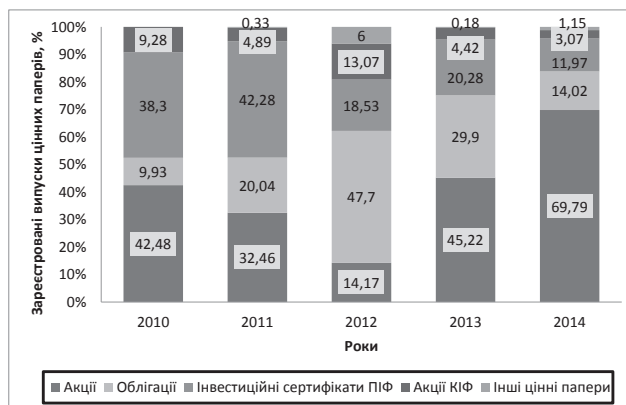

Рис. 4. Структура обсягу зареєстрованих випусків цінних паперів на фондовому ринку України у 2010–2014 рр., % [12]

фондового ринку нижчий за показник обсягу залучених довгострокових кредитів (рис. 5).

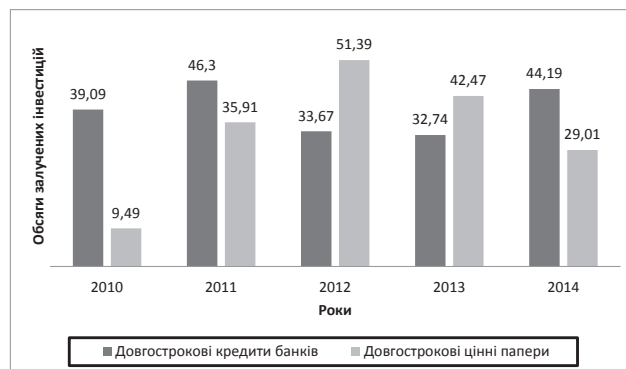

Рис. 5. Залучення інвестицій в економіку України у 2010–2014 рр., млрд. грн. [12]

Зауважимо, що рівень розвитку фондового ринку є важливим індикатором конкурентоспроможності економіки будь-якої країни, в тому числі й України. Наприклад, за результатами дослідження 2012–2013 рр., в якому взяли участь 144 країни світу, в рейтингу країн за значенням Індексу глобальної конкурентоспроможності Україна посідає лише 73-тє місце. Серед складових, що стримують розвиток конкурентоспроможності економіки України, Всесвітній економічний форум відзначив такі: доступність фінансових послуг – 113-є місце; можливість/легкість залучення капіталу на внутрішньому ринку акцій – 129-є місце; регулювання фондових бірж – 124-є місце [9].

Розвиток будь-якої системи або категорії має свої особливості, фондовий ринок не виняток, тому має певні проблеми і недоліки. На сьогоднішній день на вітчизняному ринку цінних паперів накопичилися проблеми, які потребують негайного розв'язання: низька ліквідність цінних паперів, тобто повільна трансформація цінних паперів в готівкові кошти в разі значної потреби в коштах, низький рівень капіталізації фондового ринку. На наш погляд, у першу чергу необхідним є підвищення рівня капіталізації та ліквідності організованого ринку цінних паперів шляхом використання фондових бірж, зокрема, у процесі приватизації через первинне публічне розміщення акцій.

Операції з цінними паперами здійснюються суб'єктами господарювання переважно на неорганізованому ринку. Це обумовлює непрозорість ринку цінних паперів, що знижує його ефективність як частини фінансового ринку країни [17]. Необ-

хідно підвищити прозорість операцій на фондовому ринку й вимоги до якості інформації, котра надається емітентами щодо фінансового стану та результатів діяльності згідно з вимогами Міжнародної організації комісій із цінних паперів і Директивами Європейського Союзу [16].

Наступною є проблема обліку права власності на цінні папери. Зазначимо, що чинне законодавство передбачає дві форми обліку права власності на цінні папери: шляхом ведення реєстрів власників іменних цінних паперів самим емітентом або через систему реєстраторів для іменних цінних паперів, випущених в документарній формі та шляхом ведення рахунків у цінних паперах зберігачами для цінних паперів, випущених в бездокументарній формі.

Однією з важливих проблем є необхідність приведення бухгалтерського обліку України у відповідність до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (IASB) та міжнародних стандартів розкриття інформації Міжнародної організації комісії з цінних паперів (IOSCO) та запровадження комплексної системи збору та розкриття інформації про учасників фондового ринку. На нашу думку, слід узгодити вітчизняне законодавство з міжнародними стандартами й сучасними вимогами розвитку фінансових відносин, підвищити вимоги до корпоративного управління, чітко визначити права й обов'язки емітентів та інвесторів.

На сьогодні існує проблема податкового стимулювання розвитку фондового ринку. На наш погляд, необхідними заходами є поліпшення бізнес-середовища, зменшення податкового тиску на підприємства, а також удосконалення та оптимізація режиму валютного регулювання операцій з цінними паперами, формування сприятливого податкового клімату для учасників ринку.

Ще однією проблемою є низький рівень якості корпоративного управління акціонерних товариств, зокрема, відсутність інформації про власників та менеджерів, незахищеність міноритарних акціонерів, низька якість фінансової звітності, внутрішнього аудиту компанії, а також відсутність лояльних до інвесторів стандартів корпоративного управління, насамперед стосовно дивідендної політики та загалом корпоративного управління. Таким чином, необхідним є вдосконалення системи захисту прав та інтересів акціонерів та забезпечення рівноправності мажоритарних та міноритарних інвесторів, визначення засад ефективної дивідендної політики [3].

Ефективність функціонування фондового ринку залежить від належного інфраструктурного забезпечення, яке на сьогодні відсутнє, тому необхідним є запровадження електронного документообігу при укладанні та виконанні угод з цінними паперами, прийняття єдиних стандартів та сертифікації систем електронного цифрового підпису та шифрування даних [10].

Важливою є проблема системи регулювання і нагляду на фондовому ринку, яка полягає в порушенні прав інвесторів, недосконалості нормативної бази, що визначає повноваження фінансових інститутів, які здійснюють регуляторну функцію на фондовому ринку.

Невирішеним є питання розвитку ринку боргових зобов'язань, місцевих позик, акцій та деривативів. Обмеження ринку боргових зобов'язань є результатом відсутності інтегрованої стратегії управління державним боргом, який надміру зосереджений на короткостроковій вартості і розвитку ринку боргових зобов'язань. Розвиток ринку акцій гальмується через незначний обсяг цінних паперів у вільному обігу, недоліки у системі корпоративного управління, а також недосконалість

валютного законодавства [7]. В свою чергу, недостатня розвиненість ринків базових інструментів та недосконале законодавче регулювання в цій сфері зумовило фактичну відсутність повноцінного ринку деривативів [5].

Варто зауважити, що в Україні існує низький рівень знань, поінформованості населення щодо функціонування ринку цінних паперів, що призводить до низької активності на ринку цінних паперів фізичних осіб, які в розвинутих країнах є одними з головних інвесторів.

Вагомою проблемою є недостатня кваліфікація працівників, яка може призвести до порушень, що можуть вплинути на обсяг цінних паперів фондового ринку. Необхідно підвищити якість підготовки фахівців з питань фондового ринку та корпоративного управління, встановити високі кваліфікаційні вимоги до працівників [13].

Крім того, подальшому розвитку фондового ринку заважають такі проблеми, як нерозвинутість біржової торгівлі та низький рівень сучасних технологій біржової торгівлі [3]; недосконалість нормативно-правового забезпечення діяльності фондового ринку; складність організації і проведення первинних публічних розміщень фінансових інструментів на українському фондовому ринку, яка значно зменшує можливість доступу інвесторів до об'єктів інвестування [5]; недосконалість системи розкриття інформації про вартість цінних паперів та об'єкту інвестування на фондовому ринку; проблеми використання інсайдерської інформації при укладанні угод з цінними паперами; низький рівень використання похідних цінних паперів, обумовлений недосконалістю правового регулювання їх випуску та обігу [11]; високий ступінь ризику для учасників фондового ринку.

На наш погляд, для покращання стану фондового ринку України та підтримання його фінансової безпеки потрібно підвищити роль держави на фондовому ринку. Одним з основних елементів державного регулювання ринку цінних паперів є контроль діяльності емітентів, професійних учасників ринку, фондових бірж та самоврядних організацій, спрямованих на виявлення і своєчасне запобігання порушенню законодавства на ринку цінних паперів [14].

Основними напрямками розвитку фондового ринку в найближчій перспективі є:

- розроблення ефективної системи державного регулювання ринків капіталу з метою контролю за дотриманням вимог законодавства, запобігання шахрайству [16];
- формування середовища інформаційної відкритості та прозорості ринку цінних паперів, удосконалення системи розкриття інформації про діяльність корпоративних підприємств;
- здійснення випуску та обігу державних всеукраїнських та муніципальних цінних паперів, а також вирішення на державному рівні комплексу питань щодо вільного обігу в Україні цінних паперів іноземних компаній і цінних паперів резидентів за її межами;
- забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг, використовуючи розкриття інформації учасниками фінансового ринку на основі загальноприйнятих принципів, міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і аудиту, недопущення зловживань з боку фінансових посередників та професійних учасників ринку;
- стимулювання розвитку інвестиційних фондів та недержавних пенсійних фондів (НПФ) шляхом: перегляду чинного законодавства, що регулює діяльність зазначених суб'єктів, здійснення реформ, необхідних для удосконалення інфраструк-

тури ринку, розробки регуляторної бази для здійснення нагляду за корпоративним управлінням в ІСІ та НПФ [4, с. 49–50];

- активне вдосконалення технологій торгівлі, розвиток Інтернет-технологій, впровадження нових торгових систем та платформ.

Висновки. Отже, ринок цінних паперів України є важливою складовою української економіки та показником розвитку всієї фінансової системи країни. Він характеризується несформованими традиціями і правилами роботи, що зумовлює потребу в запровадженні системи ефективного регулювання й управління, насамперед з боку держави.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що аналіз розвитку фондового ринку в Україні виявив цілу низку проблем: недосконалість законодавства у сфері регулювання діяльності на ринку цінних паперів, відсутність державного регулювання належної якості, проблема розвитку ринку боргових зобов'язань, місцевих позик, акцій та деривативів, низька ліквідність і недостатня капіталізація, високий ступінь ризиків, нестача кваліфікованого персоналу. У зв'язку з цим є потреба в реалізації напрямів розвитку вітчизняного фондового ринку, які дадуть можливість досягнути суттєвого розширення пропозиції цінних паперів з достатньою інвестиційною привабливістю. Основними напрямками є удосконалення механізмів функціонування боргового й іпотечного ринку; удосконалення системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з питань фондового ринку; створення надійної системи клірингу і розрахунків; поінформованість населення щодо інвестиційних можливостей фондового ринку.

Література:

1. Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV «Про цінні папери та фондовий ринок» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=11328.
2. Закон України від 18 червня 1991 р. «Про цінні папери та фондову біржу» (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38.
3. Аржевітін С.М. Розвиток ринку цінних паперів: проблеми та перспективи / С.М. Аржевітін // Ефективна економіка. – 2010. – № 10.
4. Богатов А.О. Місце фондового ринку в структурній перебудові економіки / А.О. Богатов // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2009. – № 1. – С. 44–51.
5. Бочуля Д.В. Проблеми і перспективи розвитку фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://libfor.com/engine/print.php?newsid=1352>.
6. Вівчар О.Й. Сучасні тенденції розвитку ринку цінних паперів в Україні / О.Й. Вівчар // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 219. – С. 178–182.
7. Гаденко А.Д. Проблеми становлення та напрями удосконалення функціонування ринку цінних паперів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/5/gadenko.php>.

8. Краснова І.В. Фондовий ринок в Україні: стан та перспективи розвитку / І.В. Краснова // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 133.
9. Місце України за Глобальним індексом конкурентоспроможності у 2012–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uiniei.kiev.ua>.
10. Поплавська М.В. Особливості формування фондового ринку України / М.В. Поплавська // Економіка та держава. – 2011. – № 2. – С. 79–81.
11. Безручко Ю.В. Правове регулювання ринку цінних паперів та інвестиційних фондів в Європейському Союзі та Україні / Ю.В. Безручко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 27.
12. Річний звіт НКЦПФР за 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>.
13. Ринок цінних паперів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/>.
14. Терещенко Г.М. Проблеми становлення та напрями удосконалення функціонування ринку цінних паперів в Україні / Г.М. Терещенко // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 24–27.
15. Терещенко Г.М. Проблеми становлення та напрями удосконалення функціонування ринку цінних паперів в Україні / Г.М. Терещенко // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 37–42.
16. Фрунза С.А. Проблеми та тенденції розвитку фондового ринку України / С.А. Фрунза [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/Збірник/2012-1/14.pdf>.
17. Яценюк А. Фондовий ринок України: проблеми та перспективи розвитку / А. Яценюк // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 11. – С. 9.

Рубаха М.В., Головнич О.Б. Рынок ценных бумаг: современное состояние, проблемы и перспективы развития

Аннотація. В статті проаналізовано сучасне стан фондового ринку України. Систематизовані та обобщені проблеми, що затримують розвиток і становлення фондового ринку. Предложено напрями перспективного розвитку фондового ринку України.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, фондовый рынок, объемы выпуска ценных бумаг, структура объемов выпуска ценных бумаг, объемы торговли ценными бумагами.

Rubakha M.V., Golovnych O.B. Securities market: modern state, problems and prospects of development

Summary. The article analyses modern state of stock market of Ukraine. Problems that halt development and formation of securities market have been systematized and generalized. The article proposes directions of perspective development of securities market of Ukraine.

Keywords: securities market, stock market, production volume of securities, structure of securities' production volume, and securities trading volume.

Саніна І.С.,

студентка,

Львівський національний університет імені Івана Франка

Ткачик Л.П.,

к.е.н., доцент кафедри фінансів,

грошового обігу і кредиту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОЦІНКА РІВНЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розкрито теоретичні положення методики визначення податкового навантаження в економіці. Дано оцінку рівню податкового навантаження в Україні як критерію ефективності державної податкової політики та виявлено тенденції його впливу на розвиток економіки. Розроблено рекомендації щодо оптимізації рівня податкового навантаження, враховуючи зарубіжний досвід.

Ключові слова: податки, податкове навантаження, податковий тягар, податкова політика, податкові надходження, податкова система, валовий внутрішній продукт, оптимізація податкового навантаження.

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин податки, як один з ключових важелів державного впливу на економіку країни, є саме тими «судинами», що забезпечують акумулювання коштів бюджетів різних рівнів для здійснення державою покладених на неї функцій і завдань.

Сукупність усіх податкових платежів на рівні підприємства, галузі, регіону та країни в цілому визначає рівень податкового навантаження, яке впливає на економічне зростання, ділову активність суб'єктів господарювання, інвестиційну привабливість, «податковий клімат» та формує умови фінансового, економічного і соціального розвитку.

Проблем у вітчизняному оподаткуванні є достатньо, однією з найактуальніших можна виокремити проблему надмірного податкового навантаження та визначення оптимального рівня оподаткування, який би забезпечував реалізацію фіскальної, регулюючої та стимулюючої функцій податків одночасно, а також зміну акцентів в оподаткуванні загалом. Враховуючи кризи у фінансовій, політичній, соціальній сферах, значні розриви у рівнях доходів громадян, високий рівень податкового навантаження на вітчизняних суб'єктів підприємництва, збільшення випадків ухилення від сплати податків, тінізацію економіки та часті зміни податкового законодавства, посилюється необхідність реформування діючої податкової системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дані проблеми перебувають у центрі уваги багатьох науковців. Вагомий внесок у дослідження фундаментальних проблем становлення податкових систем зробили західні вчені, серед яких Р. Масгрейв, А. Пігу, А. Сміт, Дж. Стігліц. Над питаннями реформування податкової системи України та оптимізації податкового навантаження працювало багато провідних вітчизняних науковців, серед яких М. Бадида, Є. Белкіна, Д. Веремчук, Ю. Іванов, Н. Кремпова, А. Крисоватий, І. Майбуров, В. Мельник, Л. Олейнікова, В. Опарін, О. Покатаєва, В. Пушкарьова, В. Савченко, А. Соколовська, О. Тимченко, В. Федосов, Н. Фролова, Д. Харко, І. Шевчук та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дискусійність багатьох теоретичних положень та практична значимість результатів аналізу ефективності податкового навантаження вимагає подальшого вирішення цієї проблеми.

Мета статті полягає у з'ясуванні теоретичних аспектів визначення податкового навантаження, оцінці рівня податкового навантаження як критерію ефективності податкової політики держави та наданні пропозицій щодо його зниження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відсутність виважених, спланованих та прогнозованих рішень в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності та ефективної податкової політики негативно вплинуло на розвиток національної економіки та призвело до збільшення тіньового сектору, корупції та недостатнього рівня довіри з боку населення. Недосконалість механізму адміністрування податків, попри усі нововведення, призводить до збільшення податкового навантаження на суб'єктів господарювання, громадян та суспільство в цілому. Високий рівень податкового навантаження зменшує економічну активність, сприяє переміщенню капіталу за кордон, сповільнює темпи росту валового внутрішнього продукту. За низького рівня податкового навантаження бюджети усіх рівнів недоотримують кошти та не можуть фінансувати програми економічного і соціального розвитку.

У сучасній економічній літературі існують різні точки зору щодо трактування сутності поняття «податкове навантаження», однак всі вони сходяться на тому, що це відносний показник нарахованих і сплачених податків до відповідної бази оподаткування, який визначає ефективність окремих податків чи податкової системи у цілому. Так, наприклад, О. Годованець і Т. Маршалок стверджують, що податкове навантаження є показником ефективності рівня втручання держави через податки в діяльність платників [1, с. 85]. А. Соколовська зазначає, що податкове навантаження – це ефект впливу податків на економіку загалом та окремих її платників, пов'язаний із економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання [2, с. 5]. О. Фрадинський розглядає поняття податкового тягара і трактує його як узагальнений показник, який характеризує величину податкових вилучень на макrorівні (держави) або мікрорівні (господарюючого суб'єкта) [3, с. 80].

Зміст поняття «податкове навантаження» разом з іншими категоріями науки про податки утворює смислове ядро термінології оподаткування, яке увібрало в себе уявлення про граничні межі оподаткування в національній економіці. Зміст і межа податкового навантаження не є чимось незмінним. До чинників, що визначають зміст і мету податкового навантаження (верхню та нижню межі), у країні відносяться: ступінь розвитку ринкової економіки та масштаби і форми державного

регулювання; рівень соціально-економічного розвитку національної економіки та рівень життя населення; напрями використання державних доходів; внутрішня і зовнішня політика держави; соціально-культурні традиції населення, рівень розвитку податкової культури. Але центральну частину поняття про податкове навантаження становить система соціально-економічних відносин, які виникають між державою і платниками податків з приводу розподілу та перерозподілу частки ВВП.

Таким чином, межа податкового навантаження – це умовна точка в оподаткуванні, при якій досягається баланс врахування інтересів платників щодо їх податкоспроможності і стимулів для розвитку та інтересів держави щодо достатності наповнення бюджету.

Податкове навантаження є наслідком податкової політики держави та якісною характеристикою будь-якої системи оподаткування. Воно реалізується на таких чотирьох рівнях:

- 1) податковий тиск безпосередньо податкових важелів;
- 2) податковий тиск всієї сукупності податків;
- 3) використання механізму пільг платниками, надання пільгових кредитів, дотацій, при цьому податковий тиск переміщується з одних платників податків на інших;
- 4) використання податкових технологій, при яких посилюється податковий тиск на платника податку (наприклад, авансовані платежі, які передбачають сплату податку платником до моменту отримання результатів його господарської діяльності) [4, с. 328].

Зменшення чи збільшення загального податкового навантаження можна здійснювати не тільки регулюванням розміру податкових ставок, а й шляхом збільшення чи зменшення обсягів податкових пільг для певних суб'єктів господарювання. Дослідження А. Лаффера підтверджує, що держава зобов'язана завжди проводити помірковану політику податкового тиску для забезпечення стабільних надходжень. Ця концепція спрямована на зменшення навантаження на суб'єктів оподаткування, а зростання надходжень до бюджету має здійснюватись за рахунок збільшення платників податків та розширення податкової бази [5, с. 113].

Питання методики обчислення рівня податкового навантаження є досить дискусійним. Воно неодноразово розглядалось у працях вітчизняних економістів і є підґрунтям для існування великої різноманітності поглядів щодо розрахунку податкового навантаження. В окремих наукових працях вимірником податкового навантаження є самі податкові ставки, частка чистих податків у валовому внутрішньому продукті (що охоплює податки на продукти, виробництво та імпорт), рівень податків у розрахунку на одного зайнятого та на душу населення, частка податків у виторгу від реалізації продукції, обсяг чистих податків, відображених у національних рахунках, де, окрім податків на продукти, виробництво та імпорт, враховуються податки на дохід і майно, а також податки на заробітну плату [4, с. 109].

Послідовність визначення податкового навантаження:

- аналіз чинного законодавства щодо суб'єктів та об'єктів оподаткування та їх систематизація;

- аналіз та класифікація податків із визначенням їх платників;
- класифікація суми сплачених податків за суб'єктами оподаткування;
- аналіз та визначення загальної суми податкових платежів, що сплачуються різними суб'єктами оподаткування;
- аналіз і визначення рівня податкового навантаження на економіку [6, с. 115].

Перш ніж визначити показники податкового навантаження, доцільно здійснити оцінку впливу загального обсягу податкових надходжень на основні макроекономічні показники розвитку, тобто їх фіскальну ефективність.

Досліджуючи ці показники, варто відзначити, що протягом 2010–2012 рр. спостерігається в абсолютному вираженні стрімке зростання ВВП з 1082,6 до 1408,9 млрд. грн.; доходи зведеного бюджету збільшились з 314,391 до 445,525 млрд. грн.; величина податкових надходжень зросла з 246,441 до 360,567 млрд. грн. (рис. 2). Такі тенденції зазвичай можна оцінювати як позитивні результати, втім їх ефективність потрібно характеризувати через фіскальний прояв та через окреслення різних періодів економічного розвитку суспільства. 2013 р. характеризується спадною динамікою ВВП, податкових надходжень та доходів Зведеного бюджету. Щодо темпів приросту даних показників, то у 2014 р. спостерігається незначне зростання: ВВП – на 7,7%, доходів Зведеного бюджету – на 3%, податкових надходжень – на 3,8 % (рис. 1).

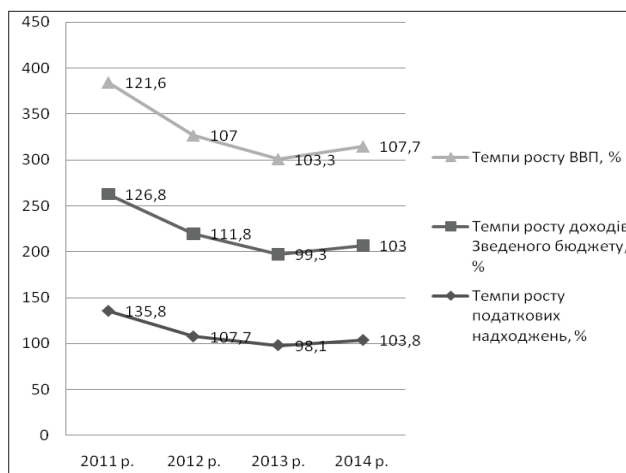

Рис. 1. Динаміка ВВП, доходів Зведеного бюджету та податкових надходжень у 2011–2014 рр.

Джерело: складено автором на основі [7–9]

У макроекономічному масштабі податкове навантаження відображає ефективність податкової політики, тобто кількісно вимірює сукупний вплив податкових платежів на джерела їхньої сплати. У міжнародній практиці цей показник визначається як відношення фактичних податкових надходжень у

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Податкові надходження, млрд. грн.	246,441	334,692	360,567	353,968	367,511
Доходи Зведеного бюджету, млрд. грн.	314,391	398,553	445,525	442,742	456,067
ВВП, млрд. грн.	1082,6	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7

Джерело: складено автором на основі [7–9]

зведений бюджет держави до обсягу валового внутрішнього продукту [10]. За цим методом визначатимемо рівень податкового навантаження в Україні, використовуючи дані таблиці 1. Результати розрахунку наведено в таблиці 2.

Чіткої тенденції щодо рівня податкового навантаження в Україні за аналізований період немає. До 2012 р. рівень податкового навантаження зростає незначними темпами, після – спадає в загальному на 1%.

Отже, протягом останніх п'яти років податкове навантаження зросло на 0,27%, за рахунок бюджетного податкового навантаження – на 0,7%, за рахунок податкового навантаження на працю – зменшилось на 0,43%. Динаміку рівня податкового навантаження подано на рисунку 2.

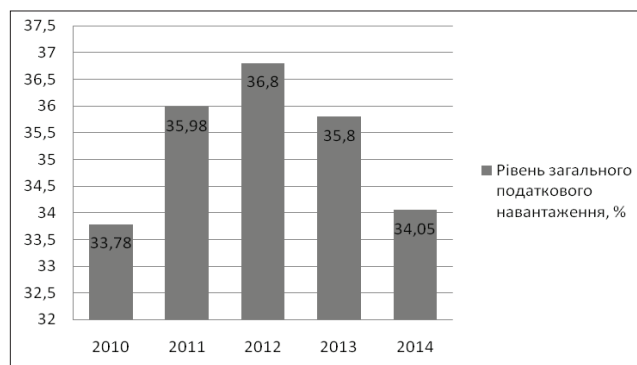

Рис. 2. Динаміка зміни загального рівня податкового навантаження в Україні за 2010–2014 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [7; 8; 11]

Як видно з рисунка 2, податкове навантаження на вітчизняну економіку не зменшилось з прийняттям Податкового кодексу, а навпаки – зросло на 0,82%. Соціально-економічні умови розвитку та елементи державного управління є саме тими ключовими чинниками, що визначають оптимальний рівень податкового навантаження, а також, безумовно, ефективність використання податкових надходжень в процесі розподілу та перерозподілу ВВП і рівень задоволеності потреб населення.

У порівнянні з іншими країнами номінальний рівень податкового навантаження в Україні не більший ніж у США, Канаді, Великобританії та Німеччині, проте реальне податкове навантаження, яке враховує ще й віддачу податкової системи, тобто рівень задоволення потреб платників за рахунок податків, є

значно більшим. Так, у порівнянні, наприклад, із соціально орієнтованою Швецією, де величина податкового тягаря становить близько 55% ВВП, в Україні рівень податкового навантаження є значно меншим і коливається в межах 33–36%. Проте твердження, що податкове навантаження для шведів більше, ніж для українців, є помилковим, оскільки частка податків, що повертається населенню при перерозподілі доходів бюджету, для перших становить близько 85%, тоді як у нас вона не перевищує 30% [12, с. 56].

Оптимальне податкове навантаження на економіку має знаходитись на рівні 41–42% ВВП, у т. ч. ЄСВ – 13,6–13,8% ВВП. Структурні зрушення в податковій системі в бік оподаткування майна і процентних доходів дають можливість: зменшити загальне податкове навантаження на виробництво і громадян з невисокими доходами без ризику бюджетних втрат; збільшити податкові надходження на 10%, змістивши акценти в оподаткуванні на майно та пасивні та нетрудові доходи; оптимізувати структуру податкових платежів, сприяти збільшенню питомої ваги стабільних і простих в управлінні (плануванні та адмініструванні) видів податкових платежів, що забезпечить наповнюваність бюджету та в перспективі сприятиме зниженню рівня тіньової економіки [13, с. 283].

Різні рівні податкового навантаження у різних країнах пояснюються особливостями соціально-економічного розвитку, фінансової політики та механізмом побудови податкової системи. А тому навіть за низького рівня податкового навантаження насправді він може бути високим. Негативний вплив на економічний та соціальний розвиток країни здійснюється внаслідок тінізації економіки, недосконалого механізму справляння податків, зборів та інших обов'язкових платежів, неефективних податкових пільг, низького рівня податкової культури та податкової дисципліни суб'єктів господарювання.

Важливим завданням є оптимізація податкового навантаження. Для цього необхідне:

1. Зменшення податкового навантаження на суб'єкти оподаткування завдяки поступовому зниженню податкових ставок та розширення баз їх оподаткування. Зростання надходжень до бюджету має здійснюватись за рахунок збільшення платників податків та розширення податкової бази.
2. Збільшення податкової бази доцільно проводити із значної кількості ефективних податків.
3. Покращення системи податкового адміністрування податків та зборів, забезпечення її прозорості.

Таблиця 2

Показники податкового навантаження в Україні

Показники	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Рівень бюджетного податкового навантаження, %	22,76	25,42	25,59	24,33	23,46
Податок на додану вартість, млрд. грн.	126,988	172,873	184,786	181,717	189,241
Податок на доходи фізичних осіб, млрд. грн.	51,029	60,225	68,092	72,151	75,203
Податок на прибуток підприємств, млрд. грн.	40,359	55,097	55,793	54,994	40,201
Податкове навантаження з ПДВ, %	11,73	13,13	13,11	12,49	12,07
Податкове навантаження з ПДФО, %	4,71	4,57	4,83	4,96	4,80
Податкове навантаження з ППП, %	3,72	4,18	3,96	3,78	2,57
Власні надходження пенсійного фонду, млрд. грн.	119,343	139,056	157,980	166,864	165,923
Податкове навантаження на працю, %	11,02	10,56	11,21	11,47	10,59
Рівень загального податкового навантаження, %	33,78	35,98	36,80	35,80	34,05

Джерело: розраховано автором на основі даних [7; 8; 11]

4. Помірне зниження і рівномірність розподілу податкового навантаження між платниками залежно від виду діяльності.

5. Вдосконалення систем податкового контролю, які запобігали б ухиленню платниками сплати податкових платежів.

6. Зменшення та ефективне використання податкових пільг, які дуже часто лобіюють інтереси зацікавлених осіб. Зниження загальної кількості податкових пільг сприятиме формуванню справедливої податкової системи.

7. Створення умов для активізації інвестиційних та інноваційних процесів у пріоритетних галузях економіки. Збільшення кількості інвестицій у господарську діяльність підприємств розширить масштаби їх діяльності та доходи суб'єктів господарювання. Зростання доходів призведе до збільшення ВВП і зменшення податкового навантаження [14].

Розглянемо детальніше один із способів оптимізації податкового навантаження, а саме застосування податкових пільг, які є важливою складовою будь-якої ефективної податкової політики. За своїм змістом податкові пільги є інструментом стимулювання розвитку певних видів діяльності, галузей, регіонів та національної економіки в цілому. Утім поширеною є думка, що податкова система України надмірно деформована системою пільг, що не сприяє досягненню в державі макроекономічної та фінансової стабілізації. Через надання безпідставних та необґрунтованих пільг держава щороку втрачає мільярди бюджетних коштів. Безсистемне й невиправдане надання податкових пільг спричинює нерівномірний розподіл податкового навантаження і викривлення фіскального простору, створюючи окремим суб'єктам господарювання більш вигідні умови, одночасно знижуючи конкурентоспроможність інших підприємств, що призводить до необґрунтованого перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві.

Податкові пільги (англ. Tax Benefits) – переваги, що надаються окремим платникам податків, включаючи можливість не сплачувати податок або сплачувати його у меншому розмірі. Норми законодавства, що визначають підстави, порядок і умови застосування пільг з податків і зборів, не можуть мати індивідуального характеру. Згідно зі ст. 30 п. 30.2 Податкового кодексу,

податкова пільга – передбачене податковим і митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав [15]. Такими підставами є особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер і суспільне значення здійснюваних ними витрат.

Установлення і скасування податкових пільг здійснюються, відповідно до Податкового Кодексу, Верховною Радою України, сільськими, селищними, міськими радами у межах їх повноважень, визначених Конституцією України та законами України [16, с. 264].

Разом з тим ПКУ не встановлено відповідальності платників податків за невірно подану інформацію контролюючим органам під час ведення обліку податкових пільг. Як наслідок, платниками податків звіти про пільги заповнюються безвідповідально, допускаються помилки щодо зазначення кодів пільг і суми пільги, що призводить до викривлення даних зведеної звітності, яка надається ДФС іншим органам виконавчої влади.

Як видно з таблиці 2, найбільшу питому вагу займають пільги з ПДВ, однак в порівнянні з 2010 р. спостерігається тенденція до скорочення їх обсягів. Щодо податку на прибуток – кількість податкових пільг за аналізований період зросла з 69 до 95. Пільги по всім іншим податкам незалежно від зміни їх кількостей суттєвої ваги для бюджету не становлять.

Постійне збільшення кількості наданих пільг наштовхує на думку про необхідність їх скасування, проте детальний розгляд існуючих звільнень підтверджує, що проблема полягає не в великому переліку пільг, а в механізмі їх надання.

Система пільгового оподаткування в Україні не виконує своїх функцій, більшість податкових пільг надаються на нетривалий або невизначений термін, характеризуються необґрунтованістю та нецільовим використанням, що, в свою чергу, призводить до значних втрат надходжень бюджетів різних рівнів та скорочення темпів розвитку національної економіки.

Поширення податкових пільг звужує базу оподаткування і несправедливо перекладає податковий тягар на ефективні

Таблиця 3

Динаміка розподілу кількості податкових пільг у розрізі податків і зборів згідно з Довідниками пільг протягом 2010–2014 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014
№ Довідника пільг	52	56	60	64	69
Збір за першу реєстрацію транспортного засобу (податок із власників транспортних засобів)	3	3	1	1	1
Збір за спеціальне використання лісових ресурсів	1	0	0	0	0
Збір за спеціальне водокористування	1	0	0	0	0
Плата за користування надрами	1	1	0	0	0
Збір за геологорозвідувальні роботи	0	0	0	0	0
Податок на прибуток підприємств	69	72	96	89	95
Плата за землю	42	44	50	51	51
ПДВ	140	151	106	125	128
Місцеві податки і збори	7	7	2	2	2
Акцизний податок із вітчизняних товарів	12	14	21	22	29
Акцизний податок з імпортованих товарів	13	13	16	18	17
Державне мито	24	24	8	8	10
Збір за забруднення навколишнього середовища	1	0	0	0	0
Всього	314	329	300	316	344

Джерело: складено автором на основі [17]

підприємства, які не користуються податковими пільгами (як правило, це представники середнього бізнесу). Усі ці фактори зумовлюють неефективний перерозподіл податкових надходжень, порушення макроекономічної та фіскальної стабільності.

Для того щоб збільшити ефективність пільгового оподаткування та не допустити зростаючої тенденції втрат бюджету, пов'язаних з наданням податкових преференцій у майбутньому, необхідно вжити таких заходів:

1. Уточнити перелік національних економічних пріоритетів розвитку для визначення сфер і галузей економіки, застосування податкових пільг в яких матиме максимальний економічний або соціальний ефект.

2. Переглянути перелік і кількість податкових пільг, скасувати неефективні, які призводять до значних втрат бюджету [18].

3. Створити систему моніторингу втрат бюджету від надання податкових пільг та їх порівняння зі зростанням ВВП.

4. Підвищити фіскальну і соціальну-економічну ефективність податкових пільг.

5. Передбачити відповідальність керівників підприємств і установ за нецільове використання податкових пільг [18].

6. Впорядкувати механізм надання пільг в інноваційній сфері, які характеризуються значним потенціалом щодо зростання інновацій в країні, шляхом їх диференціації за видами наукової і виробничої спеціалізації, термінами функціонування, метою діяльності, враховуючи регіональний критерій.

7. Запровадити механізм спеціальних індивідуальних рахунків, згідно з яким підприємство з метою забезпечення цільового використання коштів на інноваційну діяльність сплачує податки в повному обсязі, проте перераховує частину податку на власний спеціальний рахунок, витрачання коштів із якого може здійснюватися лише на інвестиційні та інноваційні потреби.

8. Використовувати податкові пільги саме у виробничій сфері та обмеження податкових преференцій в фінансовій і торговельній сферах тощо.

Створення дієвої системи контролю отримання та використання податкових пільг, а також їх розширення, оцінка порівняльної ефективності досягнення поставлених цілей за допомогою різних варіантів надання податкових пільг та в поєднанні з іншими інструментами державного регулювання сприятиме ефективному регулюванню економічних і соціальних процесів в державі.

В Україні є досить великий перелік проблем у податковій сфері, що потребують якнайскорішого вирішення, оскільки існує загроза для економічної безпеки держави. Тому рівновага між тягарем та вигодами оподаткування, між примусом і свідомим вибором сплати податків і зборів дозволить забезпечити баланс потреб і можливостей держави та населення, інтересів публічного і приватного сектору.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що здійснений аналіз діючої системи оподаткування в Україні, показав її недосконалість і суперечливість. Зменшення ділової активності суб'єктів господарювання, недостатні та нестабільні податкові надходження до бюджетів усіх рівнів, ускладнення процесу гармонізації податкових відносин між платниками податків та державою, недотримання податкового законодавства – все це наслідки надмірного податкового навантаження. За таких умов роль податків, як ключового показника результативності податкової політики держави, знижується.

Необхідною умовою подолання цієї несприятливої для України ситуації є зниження рівня податкового навантаження на вітчизняних суб'єктів підприємництва. Це сприятиме пози-

тивним зрушенням в усіх сферах державного управління, підвищенню платоспроможного попиту, покращанню інвестиційного клімату, збільшенню масштабів діяльності та доходів платників податків, що, в свою чергу, призведе до збільшення ВВП та розширення податкової бази.

Реформуючи податкову систему України, необхідно врахувати особливості оподаткування зарубіжних країн, зокрема, щодо деференційованих ставок оподаткування для окремих податків, поступового зменшення ставки ЄСВ та спрощення механізму адміністрування податків в цілому, а також зниження рівня податкового навантаження за рахунок удосконалення в сфері розподілу та перерозподілу ВВП.

Література:

1. Годованець О., Маршалок Т. Податкове навантаження: важливий чинник соціально-економічної стратегії держави / О. Годованець, Т. Маршалок // Економічний аналіз. – 2008. – № 3(19). – С. 85–89.
2. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. – 2006. – № 7. – С. 4–12.
3. Фрадинський О.А. Поняття податкового навантаження та підходи до його визначення / О.А. Фрадинський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – Т. 1. – С. 79–82.
4. Іванов Ю.Б. Сучасне оподаткування: мотиваційний аспект : [монографія] / Ю.Б. Іванов, О.Л. Сьсков. – Харків : ІНЖЕК, 2007. – 328 с.
5. Жукевич О. Ефективність податкової системи України: принципи оподаткування та напрями реформування законодавчої бази / О. Жукевич // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 2. – С. 105–113.
6. Оподаткування в Україні : [навч. посіб.] / Н.М. Деєва, Н.І. Редіна, Т.О. Дулік [та ін.] ; за ред. Н.І. Редіної. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 544 с.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=77643.
9. Фінансовий портал МінФін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
10. Бойко А.А. Податкове навантаження як критерій ефективності податкової політики / А.А. Бойко // Збірник студентських наукових праць. – Одеса. – 2013. – № 2. – С. 334–341.
11. Основні показники економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://costua.com/budget/revenue/pension/>.
12. Крисоватий А.І. Домінанти гармонізації оподаткування: національні та міжнародні вектори : [монографія] / А.І. Крисоватий, В.А. Валігура. – Тернопіль : Підручник і посібник, 2010. – 248 с.
13. Сибірянська Ю.В. Нова модель податкової системи України: перерозподіл податкового навантаження / Ю.В. Сибірянська, М.Б. Кондратенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 276–283 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2014_7_50.pdf.
14. Червінська О.С. Аналіз податкового навантаження в Україні та шляхи його оптимізації / О.С. Червінська, О.В. Коваль // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.6. – С. 307–313 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnlut_2014_24.6_49.pdf.
15. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-30.htm.
16. Тімарцев О.Ю. Податкові пільги як інструмент регулювання та стимулювання економіки / О.Ю. Тімарцев // Бізнес Інформ. – 2013. – № 2. – С. 262–267 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/binf_2013_2_57.pdf.
17. Довідники пільг, наданих чинним законодавством по сплаті податків, зборів, інших обов'язкових платежів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--peredik/dovidniki-/54005.html>.

18. Фільо М. Проблема втрат бюджету від надання податкових пільг та шляхи їх вирішення / М. Фільо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ech/2012_3-4/2012_03_04/73_76.pdf.

Саніна І.С., Ткачик Л.П. Оцінка рівня податкової навантаження в Україні

Анотація. В статті розкриті теоретичні положення методики визначення податкової навантаження в економіці. Дана оцінка рівню податкової навантаження в Україні в якості критерія ефективності державної податкової політики і виявлені тенденції його впливу на розвиток економіки. Розроблені рекомендації по оптимізації рівня податкової навантаження, враховуючи зарубіжний досвід.

Ключові слова: податки, податкова навантаження, податкове навантаження, податкова політика, податкові платежі, податкова система, валовий внутрішній продукт, оптимізація податкової навантаження.

Sanina I.S., Tkachyk L.P. An estimation of level of tax burden in Ukraine

Summary. The theoretical methodology of determining the position of the tax burden in the economy is revealed. The estimate of the level of tax burden in Ukraine as a criterion of efficiency of state tax policy and tendencies of its impact on economic development is uncovered. The recommendations to optimize the level of tax burden, taking into account international experience, are developed.

Keywords: taxes, the tax burden, tax policy, tax revenues, tax system, the gross domestic product, optimizing the tax burden.

Сидорчук А.А.,

к.е.н., доцент,

Тернопільський національний економічний університет

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК ВАЖЕЛЯ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ

Анотація. У статті досліджено теоретичні питання формування системи соціального страхування як одного з інструментів подолання бідності населення. Визначено перспективи системи соціального страхування в Україні з урахуванням зарубіжної практики.

Ключові слова: державне соціальне страхування, соціальний захист, моделі.

Постановка проблеми. Посилення уваги до проблем соціального страхування в Україні обумовлено активним його використанням як елемента соціального захисту населення, а також зміною концептуальних підходів до сутності державного соціального страхування як одного із важелів подолання бідності населення. Розгляд цього явища в сучасних умовах визначається світовими тенденціями, коли значні кошти на потреби соціального страхування спрямовуються з державного бюджету, що видозмінює суть та призначення державних соціальних фондів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика державних фінансів загалом і фінансових ресурсів соціального страхування населення зокрема привертає увагу багатьох вчених. Вагомий внесок у формування теоретичних засад соціального страхування зробили такі зарубіжні науковці, як У. Беверідж, О. фон Бісмарк й ін. Серед українських дослідників варто назвати Б.О. Надточія, М.П. Шаварину, Н.В. Шаманську, С.І. Юрія та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний інтерес з боку економістів, питання теоретичних соціального страхування потребує більш повного та всебічного висвітлення. Це підтверджує практика їхнього формування за рахунок як страхових внесків, так і коштів державного бюджету, що свідчить про відсутність належної теоретичної обґрунтованості фінансової бази державного соціального страхування та унеможливає розробку довгострокової фінансової політики у цій сфері.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів формування державного соціального страхування в Україні як важеля подолання бідності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальне страхування розглядається нами як державна система заходів, яка дозволяє не попасти у стан бідності для тієї частини населення, яка втратила заробіток через настання несприятливих для себе подій (хвороба, похилий вік, безробіття тощо). Характерно, що формування такої системи відбувалося і відбувається у державах з різними політичним устроєм, типом економічної системи, темпами розвитку економіки, системою права. Тому соціальне страхування (у державній чи приватній формі) у XX ст. стає універсальним та фактично безальтернативним інструментом подолання бідності для зайнятого у суспільному виробництві населення.

Становленню соціального страхування передували наступні фактори.

У другій половині XIX ст. для Англії, США була характерна невисока питома вага державних видатків у ВВП, яка складала приблизно 8% [1; 5]. Це зумовлено пануванням у тогочасній економічній науці традицій А. Сміта та Дж.С. Мілля, що визначала у якості важливих цілей функціонування держави забезпечення захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз, підтримку закону та порядку та відстоювала обмежену участь держави у вирішенні соціальних проблем. Їхню позицію щодо соціального захисту населення можна підтвердити такими міркуваннями А. Сміта: «...людина повинна мати можливість існувати за рахунок власної праці; заробітна плата найманої особи при цьому є єдиним її фінансовим ресурсом, який має забезпечити необхідний рівень життя». Він, власне, зазначає, що якщо сім'я не в змозі заробити необхідну суму власною працею, то вона має її здобути «...жебракуюванням або крадіжством» [2].

З третьої чверті XIX ст. ситуація змінюється. У стадію економічного зростання вступають держави, які «наздоганяють» індустріалізацію США і Великобританії – Німеччина та Франція. На відміну від англосаксонського світу у цих країнах не домінують уявлення про те, що державна участь в житті суспільства повинна бути обмежена. До середини століття у цих країнах загострюються соціальні протиріччя, характерні для ранньоіндустріального етапу розвитку економік: заробітна плата була встановлена на мінімальному рівні, тоді як робочий день тривав 12–14 годин [3, с. 196]. Вияв цих суперечностей належить до так званих екстерналіїв ринкової економіки. Якщо зупинити процес індустріалізації неможливо¹, необхідно застосувати певні зусилля, щоб соціальна дестабілізація не привела до формування сильного робітничого руху здатного підірвати тогочасний суспільний лад. Звідси інтерес уряду Німеччини до трудового законодавства, формування перших систем соціального захисту.

Змінюється і політична ситуація – національні еліти поступово приходять до розуміння, що в умовах індустріального суспільства неможливо зберегти традиційні форми демократії платників податків, які виключали із політичного процесу низькодоходні групи населення. Починаються політичні реформи, спрямовані на розширення виборчих прав і у кінцевому підсумку – на введення загального виборчого права. Розширення виборчого права змінює баланс сил при прийнятті державних рішень про рівень оптимального державного навантаження на економіку. Все більшу участь у політичному процесі приймають ті, хто може виграти від підвищення податків і розширення фінансованих на їхній основі перерозподільних програм [1; 6].

Німецький економіст А. Вагнер, один із розробників системи соціального страхування в уряді О. фон Бісмарка, сформував тезу «розширення обсягу державної діяльності» – збільшення державних видатків, темпи зростання яких випереджають темпи зростання національного продукту. Ця теза, в силу її фактичного

¹ У 1848 р. О. фон Бісмарк, будучи депутатом пруського парламенту, пропонував прийняти усі можливі заходи для зупинки індустріалізації в Німеччині.

підтвердження – в країнах Європи запровадили нові податки на спадщину, прямі податки з доходів та розширився обсяг державних видатків на соціальні цілі – отримала назву «закон Вагнера». Він визначає принципи оподаткування, до яких відніс «принцип справедливості», що впливав з соціально-економічної концепції нової історичної школи, яка наголошувала на необхідності проведення соціальних реформ, зростання державних соціальних видатків. За допомогою державних фінансів можна досягти певної соціальної справедливості.

А. Вагнер розрізняє дві функції податків: фіскальну і соціального добробуту. Перша полягає у тому, що за допомогою податків держава забезпечується необхідними коштами для фінансування публічних послуг, тому вона вимагає розподілу податків пропорційно доходам платників податків. Друга, як корегування першої функції – передбачає, що для фінансування особливої групи публічних соціальних послуг необхідно вводити прогресивне оподаткування доходів [4, с. 122]. Таким чином, запровадження загального виборчого права на рубежі XIX–XX ст. призвело до того, що уряди країн почали поступово нарощувати обсяги своїх видатків у XX ст. (в основному вони носили соціальний та військовий характер) та збільшили перелік існуючих на той час податків (як прямих, так і непрямих). Обґрунтування даного підходу у сфері державних фінансів здійснив А. Вагнер.

Очевидно, що соціальний захист населення реалізується лише за умов наявності відповідного матеріального забезпечення. Тому, на нашу думку, «соціальне страхування» є формою, за допомогою якої держава забезпечує необхідними фінансовими ресурсами систему проголошеного нею права соціального захисту для її реалізації на практиці.

Остання теза ґрунтується на тому, що захист може і має бути забезпечений лише за наявності відповідних ресурсів, які зосереджуватимуться для цих цілей в окремому фонді суспільства. Це зумовлює об'єктивну необхідність формування такого страхового фонду.

Розрізняють три форми створення страхових фондів:

- централізовані резервні страхові фонди, або централізоване страхове забезпечення;
- фонди самострахування;
- колективні страхові фонди.

Централізоване страхове забезпечення базується на державній відповідальності й передбачає відшкодування втрат за рахунок загальнодержавних коштів. Проте втрати розглядаються лише внаслідок надзвичайних подій, оскільки державні фінанси призначені для забезпечення функцій держави, до яких страхування не належить. До фондів, створених у такій формі, належать, наприклад, Державний матеріальний резерв, резервні фонди та оборотна касова готівка бюджетів усіх рівнів.

Самострахування базується на індивідуальній відповідальності за умови настання ризиків і полягає у тому, що фізична або юридична особа за рахунок своїх доходів формує особисті страхові (резервні) фонди. Вони мають форму заощаджень, які акумулюються на банківських депозитах, у цінних паперах, на індивідуальних рахунках, у недержавних пенсійних фондах і т. ін.

Створення колективних страхових фондів базується на солідарній відповідальності їхніх учасників. Суть такого виду відносин полягає у тому, що формування страхових фондів здійснюється за рахунок внесків (страхових зборів) усіх учасників, а відшкодування збитків проводиться для тих, хто їх зазнав унаслідок визначених подій та обставин. Якщо врахувати обов'язковий характер участі населення і солідарну їхню

відповідальність за своє майбутнє, то можна припустити можливість існування загальнонаціональних колективних страхових фондів (або системи соціального страхування).

Ця форма усуває недоліки та проблеми попередніх двох, тобто вона передбачає вилучення значних фінансових ресурсів учасників суспільного виробництва в даний момент часу і є недорогою з огляду на те, що обсяги таких ресурсів не відповідають величині можливих ризиків.

Отже, науковці стверджують: «...з метою державного фінансового забезпечення системи соціального захисту... держава (виділення власне. – Авт.) формує грошові фонди цільового призначення... з метою забезпечення... у разі непрацездатності, старості, малозабезпеченості...» саме у формі колективних страхових фондів [5, с. 372]. Вони виокремлюють таку особливість, що властива колективним страховим фондам соціального характеру, як «солідарність» у межах суспільства, але переважно не розкривають її зміст.

Цю особливість слід розуміти як такий стан відносин між його членами, при якому фінансове забезпечення безробітних здійснюється за рахунок зайнятих у суспільному виробництві населення, тимчасово або постійно непрацездатних – за рахунок працездатних. Варто також вказати, що утворення і використання фондів грошових коштів пов'язано з перерозподілом його коштів у межах:

- життя однієї людини (покриття ризиків настання несприятливих подій лише за умови раніше сплачених у часи активної трудової діяльності внесків);
- одного покоління населення (стосується покриття ризиків безробіття, тимчасової непрацездатності, виховання дітей, настання постійної непрацездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві та ін.);
- між поколіннями (поширюється на пенсійне забезпечення за віком).

Зрозуміло, що організувати такі масштабні перерозподільчі відносини під силу лише державі, тому, на нашу думку, й поняття «система соціального страхування» є тотожним поняттю «державна система соціального страхування». Цю тезу підтримує Б. Надточій, який зазначає, що «...засновником соціального страхування є завжди національна солідарність, на державному рівні воно виступає як основна складова соціальної політики» [6], та І. Гуменюк, для якої «...в Україні обов'язкова форма соціального страхування є державною...» [7].

Організація соціального страхування визначається моделями соціального захисту, проголошеними тією чи іншою державою. При цьому остання визначає ще й систему фінансових відносин у суспільстві. Так, якщо реалізується модель «мінімальної держави», то соціальна функція держави виявляється слабо і фінансових ресурсів для її реалізації потрібно менше, а отже, рівень оподаткування в економіці буде невисокий (наприклад, країни Північної Америки). Навпаки, якщо суспільство буде соціально орієнтоване (змішане) державу з широко вираженою соціальною функцією, то потреба у фінансових ресурсах для неї зростає, а отже, рівень оподаткування в економіці буде вищий (наприклад, країни Скандинавії чи континентальної Європи).

У країнах – членах Європейського Союзу домінують чотири основні моделі соціального захисту: континентальна (модель Бісмарка), англосаксонська (модель Беверіджа), скандинавська та південно-європейська [8]. Найбільшого поширення й організаційного забезпечення соціальне страхування набуло при реалізації континентальної моделі соціального захисту.

Розглядаючи будь-яку модель соціального захисту (в тому числі континентальну модель, яка активно використовує державне соціальне страхування), потрібно аналізувати необхідні умови та обмеження щодо її функціонування. Такі умови визначаються індикаторами макроекономічного розвитку держави, а саме:

- показник ВВП на душу населення. Вибір зумовлений тим, що це узагальнений показник, який визначає результативність економіки тієї чи іншої країни, слугує мірилом добробуту населення в ній та використовується для порівняння економік світу. До того ж джерелом утворення фінансових ресурсів соціального страхування є ВВП, тому його обсяг (і рівень ВВП на душу населення як похідний) визначатиме можливості системи соціального захисту;

- рівень економічного зростання. Цей показник характеризуватиме можливості для розвитку моделі соціального захисту на перспективу – зниження індикатора зводить їх, і навпаки;

- рівень безробіття. Використання цього показника зумовлене джерелом формування ресурсів соціального страхування – величиною заробітної плати та кількістю платників страхових внесків (найманих осіб), що також визначатиме фінансові можливості системи. Дія цього показника обернена до попереднього: чим він вищий, тим можливості соціального страхування зменшуються, і навпаки;

- рівень інфляції. Цей індикатор дасть змогу порівняти обсяги фінансових ресурсів за реальним, а не за номінальним співвідношенням. Без його врахування можливості системи фінансового страхування будуть оцінені необ'єктивно – в абсолютному виразі вони можуть суттєво збільшуватись, але якщо це супроводжується знеціненням грошової одиниці у країні, то висновок про збільшення фінансових ресурсів без урахування рівня інфляції не є повним;

- показник дефіциту бюджету. Прямого відношення до умов функціонування системи соціального страхування він не має, лише опосередковане. Наявність дефіциту зменшує можливості англосаксонської моделі соціального захисту населення і може стати однією з причин відмови від неї та переходу до континентальної. Лише моніторинг показника покаже, чи існують передумови до такого переходу в країні у майбутньому.

Аналіз описаних вище п'яти індикаторів (показників), проведений для країн, які, залежно від поширення тієї чи іншої моделі соціального захисту, розподілено на чотири групи, засвідчив, що держави, де:

- а) набула поширення континентальна модель соціального захисту (Німеччина, Австрія, Швейцарія), характеризуються нижчим порівняно з іншими моделями рівнем економічного зростання (менше, ніж 2%) і безробіття (6%); помірною інфляцією (3% на рік) та дефіцитом бюджету в розмірі 7% від його надходжень;

- б) застосовується англосаксонська модель, мають найнижчий серед країн з іншими моделями дефіцит бюджету (майже 2%), найвищі темпи економічного зростання (майже 4%), помірну інфляцію (3%) й один з найбільших показників безробіття (8%);

- в) взято за основу скандинавську модель, мають один з найвищих показників дефіциту бюджету (9%), найнижчу серед країн з іншими моделями інфляцію (2,4% на рік), високий рівень безробіття (майже 8%) та невеликий середній щорічний темп економічного зростання (2,2%);

- г) використовується південнокорейська модель, мають одні з найгірших макроекономічних показників: високі темпи

інфляції (5,1%), великий розмір бюджетного дефіциту (понад 16%), високий рівень інфляції (понад 11% на рік) і низький рівень ВВП на душу населення (18,2 тис. дол. США);

- д) впроваджується система приватного соціального страхування (зокрема, у США), мають один з найбільших (якщо не враховувати Україну) дефіцитів бюджету (14%) та в них створено умови, які певною мірою подібні до англосаксонської моделі [9, с. 315].

Держави, що вибрали як джерело фінансування системи соціального захисту бюджетні кошти (скандинавська модель), стають, як правило, на шлях дефіцитних державних фінансів (9% доходів бюджету). В довгостроковому періоді (1990–2007 рр.) добробут населення не має погіршуватись, а в умовах незначного зростання економіки (2,2% на рік) і майже такого самого рівня інфляції (2,4%) без збільшення дефіциту бюджету цієї мети досягти важко. Водночас чисельність безробітних втрачає свою актуальність: платниками податків стають передусім підприємства, і держава основну увагу зосереджує на створенні сприятливого інвестиційного клімату в економіці. Через це тут чисельність безробітних порівняно з країнами з іншими моделями соціального захисту більша (майже 8%).

Держави, що вибрали як основне джерело фінансування соціального захисту населення систему страхування (континентальна модель), змушені проводити політику активної зайнятості населення, адже воно є основним платником внесків до неї. Через це тут чисельність безробітних дещо нижча, ніж у країнах іншими моделями (5%). Менший тягар соціальних видатків на бюджет зумовлює нижчу його дефіцитність (7%).

Держави з англосаксонською моделлю збільшення добробуту населення досягають шляхом дефіцитності бюджету, оскільки вони комбінують його кошти як джерела фінансового забезпечення соціального захисту з коштами системи соціального страхування, поділивши тягар соціальних видатків між цими ланками державних фінансів. Тут простежується щорічне зростання економіки (3,6%). Тому не має важливого значення, порівняно з державами з континентальною моделлю, чисельність безробітних (8% проти 5%).

Приватна система соціального страхування може існувати в умовах високих темпів економічного розвитку (майже 4%) та незначного рівня безробіття (5% працездатного населення).

На перший погляд, передумови для застосування континентальної моделі в Україні видаються найбільш вірогідними: дефіцит бюджетних коштів і кількість безробітних в нашій державі аналогічні до того, що спостерігається у країнах континентальної Європи. Проте не порівняними є темпи знецінення грошової одиниці й темпи зростання економіки. З тих самих причин економіка України не може забезпечити реалізацію також скандинавської моделі. До того ж дефіцит бюджетних коштів в Данії, Швеції чи Фінляндії (9%) спричинений великою часткою соціальних видатків (передусім виплатою пенсій), а в Україні і без видатків ПФУ спостерігається дефіцитність бюджету.

Висновки. Більшість країн з перехідною економікою, до яких належить й Україна, намагається будувати фінансове забезпечення системи соціального захисту на основі гарантованого мінімального доходу населення. Існування тієї чи іншої його моделі залежатиме від того, на якому етапі політичного та економічного розвитку перебуває держава. В Україні становлення системи соціального страхування супроводжується переходом від англосаксонської до континентальної моделі країн Європи та гальмується з економічних причин, зокрема, через

незадовільну структуру економіки (спрямованість не на сферу послуг чи споживання населення) та її кризу. Дослідження діючої практики руху фінансових ресурсів державного соціального страхування через призму розроблених показників відкриває перспективи майбутніх досліджень у цьому напрямку фінансової науки.

Література:

1. Гайдар Е. Государственная нагрузка на экономику / Е. Гайдар // Вопросы экономики. – 2004. – № 9. – С. 5–12.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cato.ru/library/smith/wealth_of_nations.
3. Загальна економічна теорія (політична економія) : [підручник] : 2-х ч. Ч. 2 / І. Буян, В. Ковальчук, Р. Березюк [та ін.] ; за ред. І. Буяна, В. Ковальчука. – Тернопіль, 2001.
4. Теорія фінансів : [підручник] / Л. Лазебник, В. Федосов, П. Юхименко ; за заг. ред. В. Федосова, С. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010.
5. Фінанси : [підручник] / С. Юрій, В. Федосов, Л. Алексеєнко [та ін.] ; за ред. С. Юрія, В. Федосова. – К. : Знання, 2008.
6. Надточій Б. Роль соціального страхування в умовах соціальної держави та ринкової економіки / Б. Надточій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pension.kiev.ua/pensref/events/conferences/20030415materials.html#_ftnref1.
7. Гуменюк І. Соціальна ринкова система соціального страхування: напрямки реформування та проблеми законодавчого забезпечення / І. Гуменюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2750>.
8. Антропов В. Экономические модели социальной защиты населения в государствах ЕС : автореф. дис. ... д. э. н. : спец. 08.00.14 «Мировая экономика» / В. Антропов. – М., 2007. – 20 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.econ.msu.ru/cmt2/lib/a/886/File/antropov.pdf>.
9. Фінансові важелі подолання бідності в Україні : [монографія] / О.П. Кириленко, І.І. Білоус, Б.С. Малиняк [та ін.] ; за ред. О.П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010.

Сидорчук А.А. Формирование системы социального страхования как инструмента преодоления бедности

Аннотация. В статье исследованы теоретические вопросы формирования системы социального страхования как одного из инструментов преодоления бедности населения. Определены перспективы системы социального страхования в Украине с учётом зарубежной практики.

Ключевые слова: государственное социальное страхование, социальная защита, модели.

Sydorchuk A.A. Formation of social insurance as poverty reduction lever

Summary. In the article the theoretical question of forming social insurance system as a tool to overcome poverty. Prospects social insurance system in Ukraine, taking into account foreign practices.

Keywords: social insurance, social protection, models.

*Спасів Н.Я.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування,
Тернопільський національний економічний університет,
завідувач кафедри економіки і управління виробництвом,
Тернопільський комерційний інститут*

ПОСИЛЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ РОЛІ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ І ЗБОРІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Аноація. Проведено теоретичний аналіз оптимізації місцевого оподаткування після внесення змін до Податкового кодексу України, висвітлено основні складові місцевих податків, проведено їх порівняння до і після прийняття даних змін, сформовано низку пропозицій щодо посилення фіскальної ролі місцевих податків і зборів в контексті формування показників місцевих бюджетів.

Ключові слова: місцеві податки, місцеві збори, місцевий бюджет, єдиний податок, податок на майно.

Постановка проблеми. Формування доходної бази місцевих бюджетів на сьогодні для України є актуальною проблемою, оскільки обраний стратегічний курс нашої країною на євроінтеграцію потребує зростання питомої ваги власних джерел надходжень в структурі доходної бази місцевих бюджетів, проте разом з тим, проблеми у сфері державних фінансів зумовлюють посилення ролі саме місцевих податків та зборів у власних доходах місцевих бюджетів. Особливо актуальності місцеві податки і збори в контексті формування міських бюджетів набувають ще й завдяки новаціям Податкового кодексу, зокрема Закону України «Про внесення змін в Податковий кодекс України та деякі законодавчі акти України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р № 71-VIII [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика місцевого оподаткування та його оптимізації перебуває у центрі уваги визначних вітчизняних представників фінансової науки: В. Андрущенка, В. Базилевича, М. Барановського, М. Білик, С. Буковинського, О. Василика, О. Кириленко, М. Крупки, І. Луніної, В. Демянишина, К. Павлюк, О. Сунцової, Д. Полозенка, В. Федосова, І. Чугунова, Л. Шаблістої, С. Юрія та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, слід зауважити, що наукові праці перелічених вчених та проблематика, висвітлена у них, хоча й носять масштабний характер, проте потребують подальшого дослідження та вивчення, враховуючи реалії сьогодення та перманентні зміни вітчизняної законодавчої бази. Особливо це стосується змін в контексті місцевого оподаткування, оскільки декларування оптимізації місцевих податків і зборів, на наш погляд, є популістичним гаслом, а не реальним зменшенням податкового навантаження і в той же час каталізатором нарощування доходів місцевих бюджетів.

Враховуючи зазначене, **метою статті** є дослідження новацій місцевого оподаткування в контексті прийняття змін до Податкового кодексу України, які істотно впливають на показники місцевих бюджетів.

Виклад основного матеріалу. Економічна сутність системи місцевого оподаткування проявляється в тому, що вона забезпечує органи місцевої влади фінансовими ресурсами для

здійснення їх функцій. Надходження від місцевих податків і зборів забезпечують належний соціально-економічного розвитку території.

Існування місцевих податків і зборів відповідає, в першу чергу, інтересам територіальних громад, від імені яких діють органи місцевого самоврядування, оскільки такі платежі є виключно їх фінансовою базою. Виходячи з цього, метою введення місцевих податків і зборів є забезпечення місцевих органів влади коштами, необхідними для здійснення їх завдань і функцій, що перебувають у їх самостійному розпорядженні і концентруються у відповідних бюджетах.

Відповідно до Податкового кодексу України [2], місцеві податки і збори – це обов'язкові платежі, що встановлюються сільськими, селищними, міськими радами згідно законодавства, справляються в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць і зараховуються до їх бюджетів.

Забезпечення ефективного функціонування місцевих податків та зборів є досить важливим, оскільки вони виконують одну з найважливіших функцій – формування доходів місцевих бюджетів. За своїм соціально-економічним значенням місцеві податки і збори на сьогоднішній день не займають провідного місця в системі місцевих бюджетів, що в певному розумінні є прямим порушенням принципу справедливості, закріпленого в ст. 95 Конституції України, адже головна частина доходів місцевих бюджетів складається не із власних джерел, а із коштів держави та інших регіонів, які перерозподіляються через державний бюджет. Місцеві податки і збори становлять декілька відсотків від суми всіх доходів місцевих бюджетів, тоді як в розвинутих країнах Заходу ця сума складає 30–70%. Зокрема, місцеві податки утворюють близько 60% прибуткової бази місцевих органів влади в Німеччині, 48% – у Швейцарії, 38% – в Італії, 45% – в Австралії, 44% – в Норвегії [3].

Варто наголосити, що структура місцевих податків і зборів в Україні у 2015 році зазнала суттєвих змін, що було пов'язано саме з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [1].

Так, відбулося скорочення місцевих податків та зборів з 5 до 4, серед яких 2 місцевих податки [1]:

- податок на майно;
- єдиний податок;
- і 2 місцевих збори:
- збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір.

Стосовно місцевих зборів варто зазначити, що перелік їх зменшили до двох, залишивши тільки два вищезазначені збори, що в цілому є виправданою практикою, зважаючи на обсяги адміністрування та пов'язані з цим витратами на їх стягнення.

У свою чергу, податок на майно акумулює в собі три податкові платежі – плату за землю, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, що зводить нанівещь декларативні заяви Уряду щодо зменшення кількості податків в контексті зниження податкового навантаження.

Згідно зі змінами, внесеними Законом від 28.12.2014 р. № 71-VIII до Податкового кодексу [1], плата за землю тепер є складовою податку на майно (поряд з податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та транспортним податком). Ставка податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено, встановлюється у розмірі не більше 3% (раніше – 1%) від їх нормативної грошової оцінки, а для сільськогосподарських угідь – не більше 1% від їх нормативної грошової оцінки.

Зазначено також, що ставка податку встановлюється у розмірі не більше 12 % від їх нормативної грошової оцінки за земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форми власності).

Згідно з пп. 284.1 ст. 284 Кодексу органи місцевого самоврядування встановлюють ставки плати за землю та пільги щодо земельного податку, що сплачується на відповідній території. Якщо органи місцевого самоврядування не оприлюднили та не надали у встановлені чинним законодавством терміни відповідному контролюючому органу за місцезнаходженням земельної ділянки рішень щодо ставок земельного податку та наданих пільг зі сплати земельного податку юридичним та/або фізичним особам, плата за землю в 2015 році справляється відповідно до вимог пп. 12.3.5 п. 12.3 ст. 12 Кодексу із застосуванням ставок земельного податку 2014 року з урахуванням коефіцієнта індексації – 1,249 [1].

Для окремих категорій землекористувачів нормами Кодексу визначено умови, за яких вони можуть бути платниками плати за землю. Зокрема, при переході права власності на будівлі земельний податок за земельні ділянки, на яких розташовані такі будівлі, сплачується на загальних підставах з дати державної реєстрації права власності на земельну ділянку (до 1 січня 2015 року – з дати реєстрації права власності на нерухоме майно). Підставою для нарахування орендної плати за земельну ділянку є договір оренди такої земельної ділянки, оформлений та зареєстрований відповідно до законодавства [1].

Так, ставка податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено, встановлюється у розмірі не більше 3 відсотків їх нормативної грошової оцінки, а для сільськогосподарських угідь – не більше 1 відсотка їх нормативної грошової оцінки (п. 274.1 ст. 274 Кодексу). Ставка податку встановлюється у розмірі не більше 12 відсотків їх нормативної грошової оцінки за земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форм власності) [1].

Крім того, у статті 277 Кодексу визначено ставки земельного податку за земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено, – не більше 5 відсотків нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області.

Також відповідно до п. 271.2 ст. 271 Кодексу рішення рад щодо нормативної грошової оцінки земельних ділянок, розташованих у межах населених пунктів, офіційно оприлюднюються відповідним органом місцевого самоврядування до 15 липня року, що передє бюджетному періоду, в якому планується застосування нормативної грошової оцінки земель

або змін (плановий період). В іншому разі норми відповідних рішень застосовуються не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим періодом [1].

Обов'язковість проведення нормативної грошової оцінки земель передбачено ст. 13 Закону України «Про оцінку земель», а періодичність проведення – статтею 18 цього Закону: не рідше ніж один раз на 5-7 років.

Закон № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [1], що набрав чинності 1 січня 2015 року, встановлює нові правила оподаткування нерухомості.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, так само, як транспортний податок і плата за землю, є складовими податку на майно.

Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки сплачується за місцем розташування нерухомості; справляється з квартир площею понад 60 кв. м, будинків – понад 120 кв. м; і у 2015 році не перевищуватиме 24,36 грн.

Як і раніше, базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, у тому числі його частин. База оподаткування обчислюється контролюючим органом на підставі даних Державного реєстру речових прав на нерухоме майно у тому числі документів на право власності.

Зазначимо, що змінено перелік об'єктів, які не підлягають оподаткуванню. З переліку виключено садові й дачні будинки та включено будівлі промисловості; будівлі, споруди сільгосптоваровиробників, призначені для використання безпосередньо у сільгоспдіяльності; об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, що перебувають у власності громадських організацій інвалідів та їх підприємств.

База оподаткування об'єктів житлової нерухомості, у тому числі їх частин, що перебувають у власності фізосіб, зменшується у 2015 р. порівняно із 2014 р.:

а) для квартири/квартир незалежно від їх кількості – на 60 кв. метрів;

б) для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості – на 120 кв. метрів;

в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, у тому числі їх частин (у разі одночасного перебування у власності платника податків квартири/квартир і житлового будинку/будинків, у тому числі їх частин), – на 180 кв. метрів.

Сільські, селищні, міські ради можуть збільшувати граничну площу, на яку зменшується база оподаткування. Ставки податку встановлюються за рішенням сільської, селищної або міської ради залежно від місця розташування (зональності) і типів таких об'єктів нерухомості в розмірі, що не перевищує 2% розміру мінімальної зарплати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 кв. метр. Відповідно до Закону про Держбюджет-2015 розмір мінімальної заробітної плати на 1 січня становить 1218 грн., тобто максимальний податок, що може бути встановлений за 1 кв. м – 24,36 грн., а з 1 вересня її розмір збільшено до 1378 грн., і, відповідно, сума податку також зростає до 27,56 грн. за 1 кв. м.

Також із 1 січня 2015 року набувають чинності поправки до Податкового кодексу, відповідно до яких запроваджується транспортний податок, новий акцизний збір на автобуси та вантажний транспорт, акциз на електродвигуни, а також поновлено акцизний збір на переобладнання автомобілів.

Згідно нововведенням, відтепер власники автомобілів з об'ємом бензинового чи дизельного двигуна понад 3 тисяч куб

см та не старше 5 років будуть зобов'язані сплачувати річний податок у розмірі 25 тисяч гривень.

Відповідно до початкового проекту закону, до числа оподатковуваних потрапляли автомобілі з об'ємом дизельного двигуна від 2,5 тисяч куб. см, але у зв'язку з громадським резонансом об'єм двигуна, що підпадає під податок, було збільшено.

Що стосується єдиного податку, то в його склад тепер входить фіксований сільськогосподарський податок і з 1 січня 2015 року внесено зміни до спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності.

Серед змін – оптимізація груп платників єдиного податку до чотирьох із збільшенням максимального розміру доходу, який дозволяє перебувати на спрощеній системі оподаткування. Всім групам (крім колишньої п'ятої) збільшено дозволений обсяг річного доходу, а третій групі можна приймати працівників без обмежень за їх кількістю. Крім того, третій групі зменшили ставки податку.

Згідно закону щодо внесення змін до Податкового кодексу (2015 р.) єдиний податок із бюджету розвитку місцевих бюджетів передається до загального фонду місцевих бюджетів. Окрім цього, ставки єдиного податку для платників груп 1–2 встановлюються у відсотках до розміру мінімальної заробітної плати, установлені законом станом на 1 січня податкового (звітного) року, а для групи 3 (до якої ввійшли як фізособи, так і юрособи) – у відсотках до доходу (відсоткові ставки). Новацією є те, що сільгоспвиробники тепер мають сплачувати єдиний податок, а не фіксований сільськогосподарський податок.

Для платників єдиного податку 1 групи фіксована ставка єдиного податку встановлюється в межах до 10% від розміру мінімальної зарплати, тобто до 121,80 грн. за календарний місяць (табл. 1) [1].

Для платників єдиного податку 2 групи фіксована ставка єдиного податку встановлюється в межах до 20% розміру мінімальної зарплати, тобто до 243,60 грн. за календарний місяць.

Для платників єдиного податку 3 групи відсоткові ставки зменшилися майже вдвічі і з 01.01.2015 року становлять:

- 2% доходу – за умови окремої сплати ПДВ;
- 4% доходу – у разі включення ПДВ до складу єдиного податку.

Для платників єдиного податку 4 групи (сільгоспвиробники) розмір ставок податку з 1 га сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування й становить (у відсотках бази оподаткування):

– для ріллі, сіножатей і пасовищ (окрім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях, а також ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (виращуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, у тому числі на умовах оренди) – 0,45;

– для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях – 0,27;

– для багаторічних насаджень (окрім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях) – 0,27;

– для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях – 0,09;

– для земель водного фонду – 1,35;

– для ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (виращуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, у тому числі на умовах оренди – 3.

Отже, із прийняттям змін до Податкового кодексу до складу місцевих податків і зборів передано податки, що належали до загальнодержавних (фіксований сільськогосподарський податок у складі єдиного податку та плата за землю у складі податку на майно).

Виходячи зі змісту законопроекту, можна зробити висновок, що його прийняття та реалізація суттєво вплине на дохідну частину бюджетів органів місцевого самоврядування. З метою уникнення негативного впливу на наповнення місцевих бюджетів фінансовими ресурсами названі зміни потребують від органів місцевого самоврядування виваженого підходу до прийняття рішень стосовно запровадження зазначених платежів та застосування пільгових ставок.

За рахунок змін, які зазначені в Законі України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» [1] доходи місцевих бюджетів повинні збільшитись, тобто загальний фонд (без трансфертів) повинен додатково отримати 26,5 млрд. грн. у 2015 році.

У цілому законопроект спрямований на законодавче врегулювання справляння місцевих податків і зборів в Україні, оптимізацію переліку податків і зборів, розширення об'єктів і бази оподаткування, а також на збільшення надходжень до місцевих бюджетів

Таблиця 1

Реформування єдиного податку – 2015 (порівняння із 2014 р.) [1]

Менше груп платників (було 6)	Більші доходи	Більше працівників	Менші ставки
Група	Річний дохід	Дозволена кількість працівників	Ставка
1 група: Фізичні особи	до 300 тис. грн. було 150 тис. грн.	без найманих працівників	до 10% МЗП (121.8 грн.)
2 група: Фізичні особи	до 1,5 млн. грн. було 1 млн. грн.	10	до 20% МЗП (243.6 грн.)
3 група: Фізичні та юридичні особи	до 20 млн. грн. було 3 млн. грн.	не обмежено (було 20 осіб)	2% доходу + ПДВ, або 4% доходу без ПДВ (було 3 – 5 % та 5 – 7 %)
4 група: Сільгоспвиробники	Не обмежено	не обмежено	0.03% – 1% нормативної оцінки землі, залежно від її категорії та розташування

Висновки та перспективи подальших досліджень.

В контексті дослідження варто зазначити, що на сучасному етапі в Україні існує низка проблем, які не дозволяють місцевим податкам та зборам брати головну участь у формуванні доходів місцевих бюджетів:

- надмірні витрати на адміністрування;
- складність процедури оподаткування;
- обмеження прав місцевої влади щодо встановлення і сплати місцевих платежів;
- нерациональний розподіл повноважень місцевих органів влади на делеговані й власні завдання та функції, які призводять до зменшення ефективності та рівня відповідальності місцевого самоврядування за використання бюджетних коштів;
- пряме втручання органів державної влади у діяльність органів місцевого самоврядування;
- нерозвиненість самооподаткування як альтернативної форми надходжень до місцевого бюджету;
- фіскальна функція місцевих податків і зборів має другорядне значення, що призводить до зменшення питомої ваги в доходах місцевих бюджетів.

На нашу думку, для підвищення ролі місцевого оподаткування у формуванні доходів місцевих бюджетів доцільно:

- покращити податковий менеджмент у сфері місцевих податків і зборів, акцентуючи увагу на посиленні фінансового контролю;
- забезпечити фінансування за рахунок власних податкових джерел органами місцевої влади 60-80% своїх потреб. У цьому разі їх залежність від рішень вищих органів влади стосовно дохідної частини місцевих бюджетів буде мінімальною. Вирішення комплексу проблем, що склалися на місцевому рівні, дасть змогу значною мірою оптимізувати бюджетні відносини в нашій країні та зміцнити економічну самостійність адміністративно-територіальних одиниць. А це, своєю чергою, призведе до зростання рівня політичної незалежності та фінансового забезпечення місцевого самоврядування, сприятиме розбудові демократичної держави.

Література:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 7-8, № 9.

2. Податковий кодекс України. – Из змінами і доповненнями, внесеними. Законами України від 23 грудня 2010 року N 2856-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/>.

3. Організаційно-правові та фінансові основи управління розвитком міста: [Монографія] / авт. кол.: В.М. Вакуленко, Н.М. Гринчук, О.Ю.Оболенський та ін.; за ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К. НАДУ. – 2009. – 180 с.

4. Спасів Н.Я. Виконання місцевих бюджетів за доходами: прагматика та проблематика в умовах перманентних кризових явищ / Н.Я. Спасів, О.В. Кнейслер / Науковий журнал Тернопільського національного університету «Світ фінансів». – Тернопіль: ТНЕУ. – 2014. – Випуск № 3. – С. 31-38.

5. Спасів Н.Я. Пріоритети використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування в умовах посткризового відновлення економіки / Л.Т. Гораль, Н.Я. Спасів / Наукові записки. Серія «Економіка»: збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька Академія». – 2013 (грудень). – № 24. – С. 104-109.

Спасив Н.Я. Усиление фискальной роли местных налогов и сборов в контексте формирования местных бюджетов

Аннотация. Проведен теоретический анализ оптимизации местного налогообложения после внесения изменений в Налоговый кодекс Украины, освещены основные составляющие местных налогов, проведено их сравнение до и после принятия данных изменений, сформирован ряд предложений по усилению фискальной роли местных налогов и сборов в контексте формирования показателей местных бюджетов.

Ключевые слова: местные налоги, местные сборы, местный бюджет, единый налог, налог на имущество.

Spasiv N.Y. Strengthening the role of fiscal local taxes and fees in the context of local budgets

Summary. The theoretical analysis of local taxation optimization after amendments to the Tax Code of Ukraine highlights the main components of local taxes, conducted comparing them before and after the adoption of these changes, formed a number of proposals to strengthen fiscal role of local taxes and fees in the context of the performance of local budgets.

Keywords: local taxes, local fees, local budget, flat tax, property tax.

*Супруненко С.А.,
доцент кафедри менеджменту,
Національний університет державної податкової служби України*

ПОДАТКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ В СТРАТЕГІЧНОМУ ПОДАТКОВОМУ ПЛАНУВАННІ

Анотація. У статті висвітлено теоретичне обґрунтування концепції поєднання податкового планування та податкового потенціалу як складової бюджетно-податкового механізму багаторівневої економічної системи, удосконалення стратегічного податкового планування. Визначено напрямки розвитку системи стратегічного податкового планування, що дозволить врахувати специфіку конкретних регіонів і пов'язати державні та регіональні стратегічні цілі, механізми їх досягнення.

Ключові слова: податкове планування, податковий потенціал, система оподаткування, податкові надходження, податкові ресурси, податкові можливості.

Постановка проблеми. У системі управління податковими відносинами та вдосконалення податкової політики важливе місце слід відводити плануванню. Значення цієї функції управління в сучасних умовах зростає.

Правильність вихідних теоретичних посилок і методологічної основи планування вирішальним чином впливає на якість прогнозу податкових надходжень і можливість його практичного використання в плануванні податкових доходів бюджетів усіх рівнів. Коло проблем, пов'язаних з податковим плануванням, охоплює методи планування та особливості їх застосування щодо окремих податків, показник податкового потенціалу і збирання податків, які впливають на якість планування податкових доходів бюджетів усіх рівнів. Йдеться про оцінку точності прогнозів, реалізованих у показниках податкових доходів бюджетів усіх рівнів, аналізі чинників, які вплинули на відхилення фактичних податкових надходжень від затверджених бюджетних призначень за підсумками звітного періоду.

Оскільки однією з основних функцій держави є забезпечення стабільного зростання податкових надходжень і достатнього обсягу доходів бюджету, що є основою для реалізації та фінансування соціальних програм і системи заходів, спрямованих на підвищення рівня податкової культури, то особливого значення набуває вироблення чіткої державної податкової стратегії, структурним елементом якої стає ефективне стратегічне податкове планування.

Недостатнє теоретико-методологічне опрацювання і відсутність концептуального системного підходу до дослідження податкового планування, неврахування сучасного стану економічних суб'єктів, специфіки окремих видів економічної діяльності, а також напрямів діяльності фінансових і податкових структур свідчать про невикористання всіх можливих резервів для планування бюджетно-податкового процесу.

Однак сформовані підходи до дослідження податкових позицій території спираються виключно на аналіз податкової бази, що не дозволяє відобразити реальну фінансову забезпеченість регіонів і спотворює рейтинг їх податкового потенціалу [1].

Застосування системного підходу до поняття податкового потенціалу регіонів з урахуванням особливостей податкового планування виступає пріоритетним напрямком наукового

пошуку, що в кінцевому підсумку дозволить розробити реальну податкову стратегію, виходячи з наявності реальних і потенційних податкових ресурсів. Таким чином, визначення податкового потенціалу регіонів, у тому числі побудова механізмів і моделей його комплексного аналізу в реалізації податкового планування, є актуальним, що володіє теоретичним і практичним значенням.

Питання податкового планування стають в сучасних умовах надзвичайно актуальними, оскільки досягнення максимального можливого рівня податкових надходжень є важливою умовою поступального розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Напрямки розвитку теорії податкового планування набули поширення в роботах: І. Атаманенко [2], І. Бланка [3], О. Вилкової [4], О. Глущенко [5], А. Єлисеєва [6], А. Загороднього [7], Ю. Іванова [8], А. Крисоватого [9], М. Романовського [4], Г. Россіхні [11] та ін.

Механізми управління та напрямки ефективного використання податкового потенціалу території є предметом вивчення та аналізу в публікаціях таких науковців, як О. Богачова [12], А. Буряченко [13], М. Гапонюк [13], І. Горський [14], Ю. Іванов [8; 10], С. Каламбет [15], О. Крук [16], М. Меламед [8], П. Мельник [1], Л. Тарангул [17] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим в сучасній літературі питань поєднання податкового планування та податкового потенціалу не приділено належної уваги, тому є необхідність подальшого їх дослідження.

Мета статті полягає у розвитку теорії та обґрунтуванні методології оцінки податкового потенціалу регіону, розробці рекомендацій щодо практичної реалізації механізму його комплексного аналізу, окресленні на цій основі пропозиції щодо створення концепції стратегічного податкового планування в системі державного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній економічній науці поряд з терміном «податковий потенціал» досить широко використовуються такі категорії, як «податкові ресурси» і «податкові можливості». З метою уточнення методологічних підходів до дослідження застосовуваного термінологічного апарату представляється доцільним їх розмежування. Податкові ресурси слід розглядати як обсяг сформованого рівня податкової бази, тоді як податкові можливості характеризують ймовірний рівень мобілізації податкових доходів, обумовлений принципами діючої податкової системи. Податковий потенціал при такому розумінні являє собою показник ефективності фіскальних відносин держави з платниками податків, відтворює їх прями і непрямі прояви і виступає частиною об'єкта податкової політики [1; 17]. Звідси випливає, що категорія «податковий потенціал» набагато ширше, ніж «податкові ресурси» і «податкові можливості».

Інтегративні, цілісні властивості, притаманні податковому потенціалу як економічній категорії, проявляються в

процесі його формування, метою якого виступає максимальне використання податкових ресурсів регіону при потенційному зростанні його податкових можливостей і повному виконанні податкових зобов'язань. Пропонуємо виділяти граничний, цільовий, реалізований і прихований податковий потенціал (рис. 1) [18; 19].

Включення податкового потенціалу в процес податкового планування орієнтоване на підвищення його функціональної ролі в першу чергу як індикатора перетворень в податковій системі, а також як джерела зростання податкових ресурсів і як фактору інноваційного розвитку.

Удосконалення методології оцінки податкового потенціалу регіону (рис. 2) розкриває оновлення самої аналітичної технології і, як наслідок, дозволяє виробити найбільш ефективні інструменти оцінки, домагаючись найкращих їх комбінацій в цілях ефективного податкового планування.

У результаті з'являється можливість типології територій за рівнем потенціалу виконання податкових зобов'язань, проведення аналізу розподілу податкового потенціалу в масштабах конкретного регіону, а також характеристики податкової активності регіонів та їх рейтингування в цілях ефективного податкового планування на мезо- та макрорівнях.

Виявлена багатоаспектність оцінки податкового потенціалу регіону можлива в декілька способів: прямого – ґрунтується на показниках податкових надходжень у загальній структурі доходів бюджетної системи і характеризує реалізацію потенціалу в умовах діючої податкової дійсності [19]. Однак у процесі практичного застосування даного підходу мають місце деякі недосконаліості – орієнтацією аналітичного механізму виключно на показники податкових баз за видами податків; непрямого – ре-

лізується в розрахунку макроекономічних показників, що описують компоненти економічного доходу в регіоні, який виступає джерелом потенційних податкових платежів [19]. Недоліки цього способу, пов'язані з приблизною оцінкою величини податкового потенціалу, обумовлені формалізацією тільки певного набору податків, агрегованою характеристикою оподатковуваних ресурсів і спрощенням техніки прогнозування по одному показнику; нормативно-законодавчого – полягає у визначенні індексу податкового потенціалу (ІПП), застосовуваного для порівняння величин податкової забезпеченості територій [18]. Слід зазначити, що в певних випадках розрахувати податковий потенціал конкретних податків у рамках даного способу не представляється можливим через відсутність сформованого масиву статистичної інформації.

Перехід від інструментарію структурованої оцінки до системного використання трьох способів розглядається нами як перспективний напрямок розвитку методології оцінки податкового потенціалу в податковому плануванні. Це пов'язано з тим, що інтегрований методичний апарат дозволяє досліджувати відразу ряд взаємопов'язаних аспектів податкового потенціалу.

Стратегічне прогнозування податкового потенціалу регіону концептуально залежить від пріоритетів податкової політики. Для радикального поліпшення його структури проведена державною політика в галузі оподаткування повинна реалізовуватися послідовно відповідно з іншими заходами фінансової політики. Причому основне місце в ній повинні зайняти модернізація і структурна перебудова існуючої податкової системи на основі розробки ефективного механізму управління податковим потенціалом та раціонального податкового планування.

Рис. 1. Види податкового потенціалу регіону [18; 19]

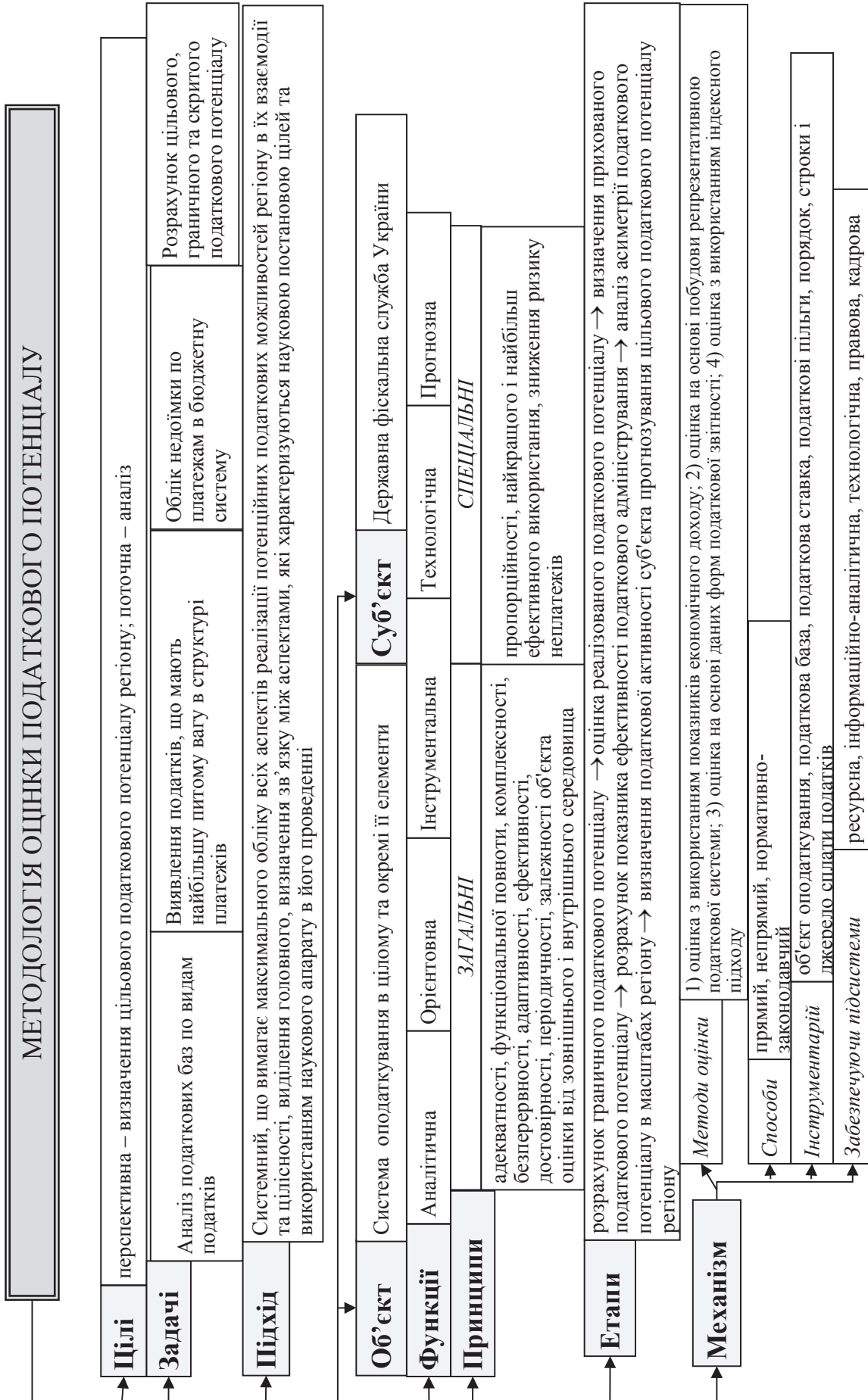

Рис. 2. Методологія оцінки податкового потенціалу регіону

Існуючий підхід до стратегічного податкового планування, що використовується при розробці податкової стратегії, слід конкретизувати: за способами нормативно-законодавчого регулювання; видами потенційних податкових платежів; заходами податкового адміністрування, що передбачає можливість синергії прямого і непрямого впливу на об'єкт планування, зокрема цільової, граничний і прихований податковий потенціал. При цьому стратегічні пріоритети державної податкової політики слід орієнтувати, головним чином, на зростання податкової забезпеченості регіонів та їх суб'єктів і досягнення рівня абсолютної самодостатності в контексті максимальної реалізації податкового потенціалу.

Оскільки в даний час в Україні сформовано пакет стратегічних фінансових документів державного і регіонального рівнів, що включає розділи, присвячені пріоритетам розвитку податкової системи, але мало уваги приділено податковому плануванню та управлінню податковим потенціалом, структурна характеристика модифікованої податкової стратегії регіону пропонується наступним чином (рис. 3).

Аналізуючи рисунок 3 та враховуючи специфіку економічного розвитку України, позитивними каталізаторами розвитку потенційних податкових можливостей в реалізації податкового планування є: а) в напрямку підвищення ефективності податкової політики макрорегіону: розвиток процесів внутрішньої взаємодії між рівнями системи; забезпечення наступності податкової політики макрорегіону і його суб'єктів; конструктивну співпрацю податкових органів регіонів, спрямовану на вирішення завдання розвитку податкового потенціалу регіону; дотримання єдиного податкового простору в межах макрорегіону; б) в напрямку створення сприятливого податкового клімату в регіоні: втілення в життя законодавчих ініціатив, спрямованих на лібералізацію податкових ставок та підвищення результативності роботи податкових органів; формування стабільного і гнучкого правового поля функціонування

податкової системи; реалізація законодавчих механізмів захисту прав та інтересів платників податків; усунення суперечностей нормативно-законодавчої бази; в) в напрямку підтримки податкової активності макрорегіону: гарантована підтримка державою передбачуваного правового режиму оподаткування великого і середнього бізнесу; введення податкового імунітету щодо набрання чинності правових норм, що погіршують умови оподаткування в частині взаємовідносин платників податків з державою; формування організаційно-правових передумов зменшення ризиків не платежів; г) в напрямку підвищення ефективності використання податкового потенціалу: застосування цільових джерел податкових ресурсів для вирішення завдань управління податковим потенціалом; створення індикативної податкової системи макрорегіону.

Таким чином, представлена модель податкової стратегії регіону відповідає всіма формальними ознаками системи довгострокового податкового планування, повною мірою співвідноситься з напрямками модернізації податкової системи держави.

Висновки. Отже, можна погоджуватись з твердженням, що податковий потенціал регіону являє собою потенційно можливий рівень податкових доходів бюджетної системи, обумовлений регіональними можливостями і отриманий в умовах максимально повного використання ресурсів в умовах реалізації напрямів фінансової політики, стимулюючих податкову активність суб'єктів господарювання конкретного регіону. З позиції системного підходу він розглянутий як суб'єктно-об'єктна категорія: суб'єктом виступає Фіскальна служба України, а об'єктом – система оподаткування.

Величина податкового потенціалу відображає потенційні доходи, при податковому плануванні яких слід брати до уваги характеристику невикористовуваних в даний час резервів, неврахованих доходів, втрат і неврахованих надходжень в результаті впливу факторів ризику.

Рис. 3. Структурні компоненти модернізації податкової стратегії

Визначено напрямки розвитку системи стратегічного податкового планування, що враховуватимуть специфіку конкретних регіонів і дозволяють пов'язати державні та регіональні стратегічні цілі та механізми їх досягнення. Стратегічними завданнями державної податкової політики повинні виступати: розширення наявних, а також пошук альтернативних можливостей зростання податкових доходів бюджетної системи в умовах оптимального податкового навантаження на платників податків; побудова системи податкових заходів, спрямованих на стимулювання процесу реалізації податкових можливостей регіональної економіки; збільшення податкового потенціалу регіону в цілях ефективного податкового планування.

Література:

1. Податковий потенціал регіонів України: теорія, методологія, оцінка : [монографія] / П.В. Мельник та ін. ; Держ. податк. адмін. України, Нац. ун-т Держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2008. – 234 с.
2. Атаменко І.Б. Ефективність методів податкового планування / І.Б. Атаменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Logistyka/2010.../48.pdf.
3. Бланк І.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. – К. : Ника центр. – 1998. – 544 с.
4. Вылкова Е.С. Налоговое планирование / Е.С. Вылкова, М.В. Романовский. – СПб. : Питер, 2004. – 634 с.
5. Глущенко Я.І. Податкове планування в системі управління підприємством : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Я.І. Глущенко. – Донецьк, 2005. – 20 с.
6. Єлисеєв А.В. Податкове планування на підприємстві : дис. ... к. е. н. : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / А.В. Єлисеєв. – Львів, 2003. – 204 с.
7. Загородній А.Г. Податки та податкове планування підприємницької діяльності : [монографія] / А.Г. Загородній, А.В. Єлисеєв. – Львів : Центр бізнес-сервісу, 2003. – 152 с.
8. Іванов Ю.Б. Проблеми податкового регулювання і планування податкових платежів : [наук. видання] / Ю.Б. Іванов. – Х. : ХНЕУ, 2006. – 240 с.
9. Крисоватий А.І. Податковий менеджмент : [навч. посіб.] / А.І. Крисоватий, А.Я. Кізима. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 304 с.
10. Податковий менеджмент : [підручник] / Ю.Б. Іванов [та ін.]. – К. : Знання, 2008. – 525 с.
11. Россіхна Г.В. Деякі аспекти щодо питання податкового планування в Україні / Г.В. Россіхна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/apdu/2008-2/doc/2/12.pdf.
12. Богачева О.В. Налоговый потенциал и региональные счета / О.В. Богачева // Финансы. – 2000. – № 2. – С. 29–32.
13. Місцеві фінанси : [навч.-метод. посіб.] / Гапонюк М.А., Яцюта В.П., Буряченко А.С., Славкова А.А. – К. : КНЕУ, 2002. – 184 с.
14. Горский Н.В. Налоговый потенциал в механизме международных отношений / Н.В. Горский // Финансы. – 1999. – № 6. – С. 27–30.
15. Каламбет С. Податковий потенціал у механізмі регулювання економіки : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.04.01 / С. Каламбет. – Донецьк, 2004. – 32 с.
16. Крук О.М. Формування та оцінка податкового потенціалу місцевого бюджету / О.М. Крук // Прометей. – 2011. – № 2(35). – С. 271–273.
17. Тарангул Л.Л. Податкова політика та економічний розвиток регіонів: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... д. е. н. : спец. 08.04.01/ НАН України ; Ін-т екон. прогнозування. – К., 2003. – 32 с.
18. Рошупкіна В.В. Методические основы прогнозирования налогового потенциала региона / В.В. Рошупкіна // Финансовая аналитика: проблемы и решения. Научно-практический и информационно-аналитический сборник. – М., 2013. – № 30(168). – С. 27–32.
19. Рошупкіна В.В. Механизм развития налогового потенциала макрорегиона : [монографія] / В.В. Рошупкіна. – Ставрополь : Северо-Кавказский федеральный университет, 2012. – 288 с.

Супруненко С.А. Налоговый потенциал в стратегическом налоговом планировании

Аннотация. В статье освещено теоретическое обоснование концепции сочетания налогового планирования и налогового потенциала как составляющей бюджетно-налогового механизма многоуровневой экономической системы, совершенствование стратегического налогового планирования. Определены направления развития системы стратегического налогового планирования, что позволит учесть специфику конкретных регионов и связать государственные и региональные стратегические цели, механизмы их достижения.

Ключевые слова: налоговое планирование, налоговый потенциал, система налогообложения, налоговые поступления, налоговые ресурсы, налоговые возможности.

Suprunenko S.A. Tax potential in strategic tax planning

Summary. In the article the theoretical foundation of the concept of combining tax planning and tax potential as part of fiscal multilevel mechanism of the economic system, enhancement of strategic tax planning. The directions of development of strategic tax planning that will take into account the specifics of particular regions and link national and regional strategic objectives, mechanisms for achieving them.

Keywords: tax planning, tax capacity, tax system, tax revenues, tax resources tax opportunities.

Чуркіна І.Є.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту,
Одеський інститут фінансів
Українського державного університету фінансів
та міжнародної торгівлі

УПРАВЛІННЯ АКУМУЛЯЦІЄЮ ТА ВИТРАЧАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено особливості управління акумуляцією та витрачанням бюджетних коштів і його вплив на ефективність функціонування бюджетної системи України. Визначено основні групи методів підвищення ефективності акумуляції доходів бюджету та принципи розподілу бюджетних видатків. Виділено інструменти управління ефективністю бюджетних видатків на сучасному етапі соціально-економічного розвитку. Запропоновано низку заходів щодо підвищення ефективності системи управління державними видатками.

Ключові слова: бюджетна система, доходи бюджету, видатки бюджету, ефективність доходної та видаткової частин державного бюджету.

Постановка проблеми. Ефективність управління системою доходів бюджету значною мірою залежить від структурної побудови самої системи. Оптимальна структура є запорукою реального планування і повноти виконання доходів бюджету. Саме тому дослідження питань оптимізації бюджетних доходів у нерозривному зв'язку із забезпеченням якісного управління ними набувають особливої актуальності, адже діяльність у сфері бюджетної політики полягає в тому, щоб, враховуючи тиск особливих інтересів суб'єктів держави як соціально-економічних груп, оптимально поєднувати реалізацію цих завдань. Це, з одного боку, викликає необхідність розробити тактичні заходи, що часом суперечать один одному, а з іншого – задіяти всі інституціональні утворення держави, що виконують взаємопов'язані функції. Іншими словами, збалансованість загального рівня податків, їх структури, ступеня прогресивності, а також відповідна структура витрат і трансфертів не повинні послаблювати стимули до заощаджень, інвестицій, до підприємницької і трудової активності, що сукупно приведе до нових бюджетних доходів, що сприяє активізації соціально-економічного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним проблемам дослідження як бюджетної системи в цілому, так і ефективності формування доходної і видаткової частин державного бюджету зокрема присвячені численні теоретичні й прикладні праці таких вчених, як: В. Андрущенко [1], В. Геєць [2], І. Луїна [3], В. Опарін [4], В. Тропіна [5], В. Федосов [6], І. Чугунов [7], С. Юрій [8] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на достатній рівень обґрунтованості в економічній літературі проблематики з питань дослідження ефективності функціонування бюджетної системи, не можна залишати без уваги наявність сучасних трансформаційних

перетворень і викликів, що, у свою чергу, вимагає підвищення ефективності управління акумуляцією та витрачанням бюджетних коштів.

Мета статті полягає у дослідженні управління акумуляцією та витрачанням бюджетних коштів в контексті забезпечення ефективності функціонування бюджетної системи України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відповідно до законодавства, доходами бюджету визначаються грошові кошти, що надходять до бюджету, за винятком коштів, що є джерелами фінансування дефіциту бюджету. На практиці цей критерій часто не дотримується, оскільки склад доходів або джерел фінансування значною мірою залежить від прийнятих методів бюджетного планування, формату бюджету, систем звітності тощо. В Україні до неподаткових доходів належить надходження від продажу майна, яке перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ та господарському віданні державних і муніципальних унітарних підприємств. До джерел фінансування дефіциту – надходження від продажу земельних ділянок, акцій, облігацій та інших цінних паперів.

Таким чином, межа між доходами бюджету та джерелами фінансування його дефіциту досить умовна. За економічною сутністю доходами бюджету є надходження, що збільшують чисту вартість державних активів. Сальдо надходжень джерел фінансування дефіцитів не змінює чистої вартості активів, а лише змінює їх структуру.

Проте, на нашу думку, обидві складові відповідають завданням оптимізації надходжень до бюджету, оскільки існує можливість не тільки кількісного збільшення або зменшення у грошовому вираженні, але і зміни якісної структури надходжень. Розглядаючи питання ефективності державного управління в сфері доходів, слід звернути особливу увагу на взаємодію основних суб'єктів при формуванні доходної частини бюджету. Відомо, що доходи бюджету виражають економічні відносини, що виникають між державою, суб'єктами господарювання та громадянами в процесі формування та виконання бюджету. Формою прояву цих економічних відносин є різні види податкових і неподаткових платежів суб'єктів господарювання і населення до бюджетної системи.

При цьому можливі дві базові системи взаємовідносин між платниками і бюджетами всіх рівнів щодо формування державних доходів.

Сутність першої системи відображається логічним зв'язком «один платіж – один бюджет», платник здійснює платежі окремо в ті чи інші бюджети і веде окремий облік або звітність у розрізі відповідних бюджетів. У цьому випадку платник без-

посередньо взаємодіє з конкретним органом влади, що законодавчо встановив той чи інший платіж, у тому числі – заснований на загальній податковій базі. Відповідно, немає необхідності встановлення нормативів відрахувань від тих чи інших доходів до бюджетів різних рівнів: «власні» доходи кожного бюджету, від національного до низового місцевого, формуються за рахунок видів податкових і неподаткових доходів, котрі встановлюються відповідними органами влади. Перевагами цієї системи є значно більша підзвітність влади різних рівнів, більш чітке розуміння платниками податків взаємозв'язку між рівнем оподаткування та обсягом і якістю бюджетних послуг, прозорість обліку та звітності, можливість для проведення самостійної економічної політики, мінімізація нереалізованих інтересів щодо розподілу доходів.

За другої системи платник взаємодіє з бюджетною сферою в цілому, сплачуючи платіж незалежно від того, який рівень влади його встановив, на спеціальний транзитний рахунок, з котрого потім за встановленими правилами і нормативами надходження зараховуються до доходів відповідних бюджетів.

Відомі й перехідні системи, коли, наприклад, обласні та місцеві податки сплачуються безпосередньо до відповідних бюджетів, а надходження від податкових і неподаткових доходів, установлених центральними органами влади, розподіляються за нормативами або формулами між бюджетами різних рівнів.

Всі заходи, що вживаються в Україні сьогодні і спрямовані на управління доходами, можна розділити на дві групи: прямі й непрямі методи збільшення доходів. Тобто всі вони спрямовані на якомога більше залучення коштів до державного бюджету, що неповною мірою відповідає завданню оптимізації.

До прямих методів збільшення доходів належать:

- регулювання податкових ставок та порядку сплати податків;
- оптимізація структури майна, що перебуває у державній власності, як джерела доходів бюджету (розглядається сьогодні лише з боку привабливості для приватизаційних процесів);
- підвищення ефективності адміністрування податкових і неподаткових доходів.

Ефект від регулювання параметрів оподаткування є досить обмеженим у зв'язку з обмеженими податковими повноваженнями місцевих органів влади. Тому саме непрямі методи можуть забезпечити проведення більш фундаментальної роботи з податковою базою і стимулювання її зростання за допомогою збільшення загальної економічної активності в регіоні.

Непрямі методи стимулювання податкових доходів складаються з:

- формування і підтримки сприятливих умов для розвитку реального сектора;
- встановлення спеціальних податкових режимів.

В умовах нестабільності світової економіки і ресурсних обмежень особливого значення набуває прийняття своєчасних й ефективних рішень, можливість на стадії планування проводити сценарні розрахунки і здійснювати превентивний контроль витрат, їх відповідності меті та завданням, поставленим органами влади всіх рівнів. Цим цілям відповідає розробка і практична реалізація системи бюджетування як процесу управління витратами бюджетних коштів. Бюджетування у сфері централізованих фінансів дає змогу розв'язати проблеми управління державними фінансовими ресурсами, концентрувати видатки на пріоритетних напрямках державної соціально-економічної політики як на державному, так і на місцевому рівнях, отримувати заплановані результати.

Бюджетні видатки можна визначити як процес надання і використання фінансових ресурсів, акумульованих у бюджетах усіх рівнів бюджетної системи, відповідно до законів про бюджети на відповідний фінансовий рік. В даному випадку акцент робиться на управлінські, процедурні моменти: в сучасних умовах бюджетні витрати – основа складної системи взаємовідносин, яка охоплює не тільки органи державної влади (законодавчі, виконавчі, контрольні та ін.), але й суспільство в цілому. Розподіл державних коштів за окремими видатковими статтями закріплюється законодавчо, у складі законів про бюджет. Його планування, обговорення, виконання і контроль є центральним елементом бюджетного процесу.

Інший підхід до визначення бюджетних видатків заснований на специфіці витрат бюджету держави: на них покладається першочергове навантаження з фінансування виконання завдань і функцій держави, заходів, що відображають його політику в різних сферах життєдіяльності суспільства. Тому видатками бюджету є грошові кошти, що спрямовані на фінансове забезпечення виконання завдань і функцій держави та місцевого самоврядування.

До загальних принципів бюджетних видатків відносяться наступні групи:

1. Принципи, відповідні принципам бюджетної системи в цілому: розмежування видатків між рівнями бюджетної системи; адресний і цільовий характер бюджетних коштів; ефективність та економічність використання бюджетних коштів; загальне (сукупне) покриття витрат; збалансованість бюджету; повнота відображення витрат бюджетів; достовірність бюджету; прозорість.

2. Принципи, наступні із сутності бюджетних витрат, але безпосередньо в праві не закріплені: законність; публічність; обов'язковість; раціональність.

3. Метою більш чіткої конкретизації та акцентування уваги на результативності бюджетних видатків, загальні принципи, які будуть актуальні при будь-якій державній політиці, доповнені спеціальними принципами, що забезпечують ефективність бюджетних витрат згідно з реалізованою бюджетною політикою:

- принцип відповідності: обсяг і динаміка бюджетних витрат повинні відповідати рівню задоволення населення в суспільних благах;
- принцип стабілізації: обсяг і структура бюджетних витрат повинні забезпечувати стримування соціальної та економічної напруженості;
- принцип результативності: оцінка ефективності бюджетних витрат можлива за наявності їх результативних показників;
- принцип достатності: бюджетні витрати повинні забезпечувати належний рівень якості соціально-економічної політики держави.

Окреслені принципи бюджетних видатків є основою роботи всіх суб'єктів бюджетних правовідносин у процесі надання бюджетних послуг.

Інструменти управління ефективністю бюджетних видатків на сучасному етапі соціально-економічного розвитку можна виділити наступні:

1. Аудит ефективності, методичний інструментарій якого – методики оцінки економічності використання державних коштів, оцінки продуктивності використання трудових, фінансових та інших ресурсів, оцінки результативності діяльності з виконання поставлених завдань, досягнення фактичних резуль-

татів у порівнянні з плановими показниками з урахуванням обсягу наданих ресурсів.

2. Контроль діяльності органів управління, що включає оцінку соціально-економічного розвитку країни, ефективності використання бюджетних ресурсів, а також процесу реалізації інституційних реформ в бюджетній сфері.

3. Оцінка якості бюджетного менеджменту, в рамках якої застосовується методика оцінки ефективності обраних способів використання фінансових ресурсів для досягнення цілей соціально-економічної політики і методика оцінки ефективності виконання прийнятих рішень.

4. Бюджетування, орієнтоване на результат, що передбачає оцінку ефективності реалізації довгострокових цільових програм.

5. Аналіз ефективності діяльності підвідомчих організацій, що включає регулярне вимірювання та реєстрацію поточних значень фінансових показників, співставлення отриманих даних із встановленими критичними значеннями показників і аналіз причин досягнення або недосягнення запланованих результатів.

6. Аналіз ефективності бюджетної послуги, його основні етапи: розрахунок виробничих і фінансових показників, співставлення отриманих критеріїв результативності до встановлених нормативів, рейтингова оцінка.

7. Аналіз ефективності бюджетних інвестицій, що включає розрахунок показників поточних і кінцевих результатів, розрахунок інтегрального показника результативності, розрахунок показника ефективності як відношення результатів до витрат, співставлення отриманих показників.

Зазначимо, що на сучасному етапі основним методом управління ефективністю витрачання бюджетних коштів є бюджетування, основною метою якого є розподіл бюджетних коштів з урахуванням і залежно від досягнення конкретних суспільно важливих цілей відповідно до пріоритетів державної політики. Даний метод спрямований на досягнення соціально-економічних ефектів від надання бюджетних послуг та діяльності держави, моніторинг і контроль досягнення поставлених цілей і результатів, а також забезпечення якості бюджетного планування і управління державними фінансами.

В сучасній економіці метод бюджетування на державному рівні здійснюється у формі бюджетних та державних цільових програм. Однак процес їх розробки і реалізації супроводжується проблемами, які потребують розв'язання. Серед них варто виділити визначення пріоритетних цілей державної політики та їх чітке формулювання; прийняття великої кількості програм при недостатньому обсязі їх фінансування; встановлення критеріїв оцінки досягнення поставлених завдань; розробка єдиної системи показників результативності діяльності; введення персональної відповідальності за виконання конкретної програми і досягнення запланованих результатів та ін.

Прийняття Закону України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 р. за № 1621-IV [9] передбачало вирішення окремих проблем щодо:

– скорочення кількості бюджетних та державних цільових програм з визначенням цілей, завдань, кількісно вимірюваних результатів, індикаторів ефективності діяльності;

– вдосконалення методології розробки, реалізації та оцінки результативності цільових програм;

– забезпечення достатнього рівня фінансування видатків зазначених програм;

– підвищення ефективності використання бюджетних коштів на основі усунення дублювань заходів та завдань програм і запровадження конкурсного відбору виконавців програм;

– удосконалення методології середньострокового бюджетного планування.

Однак прийняття даного закону не сприяло поліпшенню процесу розроблення та виконання програм, зокрема, щодо встановлення пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку держави, важливості їх реалізації з урахуванням можливостей фінансування програмних заходів на державному або місцевому рівні. Окрім того, актуальності набуває питання визначення прямих і кінцевих результатів діяльності органів державної влади, а також показників, що характеризують рівень досягнення поставлених завдань. З цією метою використовується кількісний аналіз, зокрема метод «витрати – вигоди» (benefit-cost), відповідно до якого на базі порівняння альтернативних варіантів отримання соціального результату вибирається та програма, у якій прямі та/або непрямі вигоди для суспільства перевершують витрати на їх реалізацію. Ключовим моментом даного підходу є використання терміну «відносна ефективність» і критеріїв, розроблених в економічній та фінансовій теоріях [10, с. 256]:

1) Калдора-Хікса – система розподілу бюджетних коштів ефективна, коли індивіди, що отримали певний вигащ, можуть компенсувати збиток тим, хто його поніс, але при цьому залишитись у вигащі;

2) Скитовські – економічний добробут поліпшується тоді, коли держава спрямовує зусилля на те, щоб соціальна група, котра отримала вигоди, компенсувала збитки іншої групи суспільства; якщо компенсація неможлива, потрібні додаткові дії держави, спрямовані на нейтралізацію втрат другої групи;

3) Літтла – державні дії будуть результативними в процесі «справедливого» розподілу прибутків.

Для оцінки результатів реалізації програм та ефективності діяльності міністерств можуть використовуватися елементи теорії суспільного добробуту, відповідно до якої приймається гіпотеза про існування функції економічного добробуту Бергсона і вирішується завдання її максимізації з використанням одного з наступних підходів [10, с. 368, 402]:

- утилітаристського (зміни добробуту кожного індивіда в однаковій мірі впливають на зміну суспільного добробуту, тому для росту останнього необхідне збільшення корисності (багатства) всіх членів суспільства);

- роулсанського (зміни добробуту індивідів впливають на добробут суспільства в різному ступені; при максимізації суспільного добробуту більша увага приділяється індивідам, які перебувають у найгіршому становищі);

- ницшеанського (протилежної роулсанському – виділяються індивіди, які мають найкращі умови).

Для аналізу ефективності витрачання бюджетних коштів використовуються також введені А. Маршаллом [11] поняття: «споживчий надлишок» (різниця між максимальною ціною, яку індивід готовий заплатити за придбання товару, надання послуги або виконання певного виду робіт, і його реальними витратами); «надлишок виробника» (його прибуток, тобто різниця між виручкою від реалізації товару або послуги і здійсненими витратами); «сукупний споживчий надлишок» (сукупність надлишків споживача та виробника).

Зазначимо, що у країнах Європейського Союзу в процесі визначення ефективності витрачання бюджетних коштів використовують [12]:

- прямі (безпосередні) результати діяльності (обсяг суспільних благ, послуг або робіт, вироблених державними установами, наприклад, кількість проведених у медичних закладах операцій);

- кінцеві соціальні результати (соціально-економічний ефект від наданих державою послуг, наприклад, підвищення рівня освіти населення, зниження рівня забруднення навколишнього середовища, зменшення захворювання населення тощо).

Ефективність бюджетних витрат неможливо оцінити без чітких показників результативності, що характеризують стан і визначають напрями бюджетної політики щодо подальшого фінансування державних програм. З цією метою на стадії планування бюджету необхідно розробити показники, що сприятимуть оцінюванню ефективності здійснених бюджетних витрат і ступеню досягнення поставлених цілей. Для цього застосовуються такі показники ефективності та результативності:

1) показник витрат – вартісна оцінка фінансових, трудових і матеріальних ресурсів, необхідних для надання бюджетної послуги;

2) показник випуску – безпосередні результати проведених витрат, обсяг і якість наданих споживачам послуг або виконаних робіт;

3) показники кінцевих результатів діяльності – наслідки виконання органами державної влади, державними установами покладених на них функцій, поставлених завдань, реалізації програм.

Перехід на бюджетування призводить до своєчасного коригування програми для підвищення її результативності; гнучкого перерозподілу коштів з урахуванням результатів реалізації програми; прийняття рішення щодо доцільності подальшого впровадження програми; підвищення відповідальності державних органів влади за виконання завдань та заходів.

Впровадження нової системи бюджетування в систему управління державними видатками припускає проведення ряду послідовних заходів, зокрема:

- формування концепції нового підходу, котра повинна включати цілі, завдання, етапи реформи, удосконалення й впровадження основних елементів бюджетування, таких як планування, визначення та оцінка результатів наданих послуг або виконуваних робіт, використання стратегічного бюджетування. Варто зазначити, що саме за допомогою останнього здійснюється розподіл державних коштів на основі встановлених пріоритетів, стратегічних цілей, тактичних завдань з виділенням фінансових ресурсів, необхідних для функціонування міністерств і відомств, схвалюються основні показники фінансового плану, здійснюється їх коригування внаслідок змін, що відбулися, аналізується соціальна і економічна ефективність діяльності органів державної влади, прогнозуються основні бюджетні параметри на наступні роки. Це забезпечує спадкоємність державної політики і передбачуваність розподілу бюджетних коштів, а також чітку процедуру їх коригування;

- удосконалення системи статистичного і бухгалтерського обліку, звітності та контролю витрачання державних коштів. Це має забезпечити прозорість діяльності державних органів влади і можливість на основі їх звітів визначити ступінь досягнення планованих результатів, оцінювати обсяг

і якість надаваних послуг. Впровадження бюджетування, як правило, супроводжується переходом від касового методу обліку виконання бюджету на метод нарахувань або введенням окремих його компонентів. Такий бюджет називається накопичувальним. Він дає змогу відображати майбутні платежі, реально підтверджені надходження та фінансові зобов'язання, оцінювати результати реалізації програм, порівнювати витрати на надані державою суспільні блага або послуги з їх ринковою вартістю;

- підвищення прозорості діяльності органів державної влади, вдосконалення звітності про витрачання бюджетних коштів та досягнуті результати;

- щорічний розподіл бюджетних коштів між органами виконавчої влади та реалізованими програмами на основі результатів оцінки поданих заявок, що містять доповіді про результати діяльності та якості управління державними коштами;

- удосконалення системи оцінки і контролю соціально-економічної ефективності бюджетних витрат.

Висновки. Таким чином, реалізація запропонованих заходів дасть змогу сформувати чітку систему критеріїв та індикаторів оцінки ефективності діяльності державних органів влади, забезпечити об'єктивність оцінки результатів реалізації програм, оптимізацію структури та управління державними видатками. Крім того, сприятимуть встановленню відповідності середньотермінових фінансових планів щорічно розробленим макроекономічним прогнозам, здійсненим в процесі бюджетного планування.

Література:

- Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів) / В.Л. Андрущенко. – Львів: Каменяр, 2000. – 303 с.
- Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць. – К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України. – 2009. – 864 с.
- Луніна І.О. Проблеми й перспективи розвитку системи державних фінансів в Україні / І.О. Луніна // Фінанси України. – 2010. – № 2. – С. 3–12.
- Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): [монографія] / В.М. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
- Тропіна В.Б. Бюджетні форми і методи забезпечення соціальної стабільності у суспільстві / В.Б. Тропіна // Теорії мікро-, макроекономіки: зб. наук. праць; за ред. Ю.В. Ніколенка, В.К. Присяжнюка. – К.: Акад. муніцип. упр., 2006. – С. 60–66.
- Федосов В., Опарін В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: [монографія] / В. Федосов, В. Опарін; за ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
- Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку / І.Я. Чугунов, Я.Я. Дяченко, В.І. Міщенко [та ін.]; за ред. І.Я. Чугунова. – К.: ДНУ АФУ, 2009. – 848 с.
- Юрій С.І. Бюджетна система. Вишкіль студії / С.І. Юрій, Й.М. Бескид. – К.: Таксон, 2002. – 256 с.
- Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 р. № 1621-IV (зі змінами і доповненнями за станом на 02.12.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1621-15>.
- Итуэлл Дж. Экономическая теория / Дж. Итуэлл, М. Милгейт, П. Ньюмен. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 879 с.
- Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3-х т. Т. 3 / Маршалл А.; пер. з англ. – М.: Прогресс, 1993. – 350 с.
- Інформація про оцінювання програм Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/catalogue/571/581.html>.

Чуркина И.Е. Управление аккумуляцией и расходованием бюджетных средств в контексте обеспечения эффективности функционирования бюджетной системы Украины

Аннотация. В статье исследованы особенности управления аккумуляцией и расходованием бюджетных средств и его влияние на эффективность функционирования бюджетной системы Украины. Определены основные группы методов повышения эффективности аккумуляции доходов бюджета и принципы распределения бюджетных расходов. Выделены инструменты управления эффективностью бюджетных расходов на современном этапе социально-экономического развития. Предложен ряд мер по повышению эффективности системы управления государственными расходами.

Ключевые слова: бюджетная система, доходы бюджета, расходы бюджета, эффективность доходной и расходной частей государственного бюджета.

Churkina I.Ye. Managent accumulation and budget spending efficiency in the provision of the budget system of Ukraine

Summary. In the article the features control the accumulation and spending of budget funds and its effect on the budget system of Ukraine. The main methods of increasing the efficiency of accumulation of revenues and expenditure allocation principles are defined. Performance management tools allocated expenditure at the present stage of socio-economic development. A number of measures to improve the efficiency of public expenditure management.

Keywords: budget system, budget revenues, budget expenditures, the effectiveness of the revenue and expenditure of the state budget.

Щеглюк М.С.,

аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Досліджено методологічні та практичні аспекти розвитку банківського регулювання і нагляду в Україні в умовах європейської інтеграції. Проаналізовано особливості застосування у вітчизняній банківській системі принципів Базельського комітету з банківського нагляду і регулювання. Сформульовано основні напрями та заходи щодо практичної інтеграції української банківської системи в Європейський Союз.

Ключові слова: банківське регулювання, банківський нагляд, принципи банківського нагляду, Базель 2, Базель 3.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку банківської системи України характеризується значним впливом євроінтеграційних процесів. Банківська система – системотворча ланка фінансово-кредитного ринку, основа макроекономічної стабільності та економічного зростання економіки країни. Введення європейських уніфікованих правил ведення банківського бізнесу, а також норм банківського регулювання і нагляду дозволить Україні досягти загальноєкономічної та фінансової стабільності в нових умовах. Значну допомогу в цьому Україна надає співробітництво з міжнародними організаціями та наглядовими органами країн ЄС у сфері банківського бізнесу. Тому впровадження у вітчизняну банківську систему стандартів, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду і регулювання, дозволить забезпечити стабільне функціонування банків, зменшити негативний вплив банківських ризиків на економічний розвиток, розширити кредитування реального сектора економіки як за допомогою вітчизняного капіталу, так і європейських інвестицій.

Дослідження особливостей сучасного етапу розвитку банківського регулювання і нагляду в Україні дозволить виявити їхні слабкі місця, сформулювати напрями та тенденції їх подальшого розвитку з метою забезпечення ефективного функціонування банківської системи країни в умовах євроінтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та ефективного функціонування банківського регулювання та нагляду в Україні широко досліджується багатьма вітчизняними вченими, серед яких О. Васюренко [2], В. Ващенко [6], В. Грушко [3], О. Дзюблюк [1], І. Д'яконова [4], В. Коваленко, О. Любуць [3], В. Міщенко [5], О. Орлюк, К. Раєвський [3], Л. Конопатська [20], Г. Табачук [7], О. Хаб'юк [8], О. Чуб [9], Н. Швець [10], І. Школьник [11] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження вчених з даної проблеми, існує необхідність у подальшому вивченні питань розвитку функцій, принципів, інструментарію банківського регулювання і нагляду для забезпечення стабільності і надійності банківської системи України в контексті європейської інтеграції.

Мета статті полягає у дослідженні сутності та особливостей розвитку банківського регулювання та нагляду в Україні в умовах європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягнення стабільності банківської системи, створення здорового конкурентного середовища серед учасників банківського ринку, а також захист інтересів вкладників і кредиторів – основні цілі регулювання банківської діяльності в будь-якій країні.

Однак банківське регулювання та нагляд трактуються у вітчизняній науковій літературі неоднозначно. Існує безліч думок з приводу їхніх цілей, форм, засобів впливу, організаційних і функціональних принципів та ін. Тому для кращого визначення понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд» слід розглянути й проаналізувати думки науковців, а також визначення цих понять у чинній нормативній базі.

Найбільш поширеним є визначення банківського регулювання як функціонування відповідної правової бази: законодавчих та нормативних положень, що регламентують діяльність банків у сферах, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи [5, с. 47–48].

Згідно із ст. 1 Закону України «Про Національний банк України» [12], банківське регулювання є однією з функцій НБУ, що полягає у створенні системи норм, які регулюють діяльність банків та визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду і відповідальність за порушення банківського законодавства.

В. Грушко, О. Любуць і К. Раєвський визначають банківське регулювання як систему заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків та запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі [2, с. 208–209].

О. Орлюк розглядає банківське регулювання як одну з форм державного управління, що становить систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси в банківському секторі [14, с. 151–152].

О. Хаб'юк вважає, що під банківським регулюванням слід розуміти формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей [8, с. 25].

Вітчизняне законодавство [13] (ст. 66. Закону України «Про банки та банківську діяльність») відрізняє дві форми регулювання банківської діяльності: адміністративне та індикативне (рис. 1). В основу адміністративного регулювання покладено використання засобів впливу переважно організаційно-владного характеру, які утворюють цілісну систему та забезпечують нормальне функціонування банківської системи України.

Індикативне регулювання передбачає за допомогою інструментів грошово-кредитної політики здійснювати регулювання грошового обігу та кредитування економіки (рис. 1).

Як видно з рис. 1, банківський нагляд є невід'ємною складовою частиною банківського регулювання.

Дуже важливо визначити сутність, цілі та принципи банківського нагляду. Згідно ст. 67 Закону України «Про банки та банківську діяльність», «метою банківського нагляду є стабільність банківської системи і захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках» [13].

В. Грушко, В. Міщенко та інші дослідники визначають банківський нагляд як «моніторинг процесів, що мають місце у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків та їх установ, діяльності банків, реорганізації та ліквідації банків». Регулятивно-наглядові органи мають повноваження застосовувати до банків певні коригувальні, а також заходи примусового впливу з метою регулювання їхньої діяльності. Ці заходи можуть розглядатися одночасно як елемент банківського нагляду і як елемент банківського регулювання [3, с. 11; 5, с. 48].

Л. Конопатська та К. Раєвський розглядають банківський нагляд, як регулятивну систему економічних і правових заходів, що здійснюють органи державної влади (або їх уповноважений представник – як правило, центральний банк) для забезпечення стабільності, безпеки та ефективності банківського сектору через обмеження ризиків банківської діяльності, а також створення резервів, достатніх для компенсації вкладникам можливих витрат [20, с. 11].

Г. Табачук та О. Бус вважають, що банківський нагляд повинен забезпечувати постійний нагляд за дотриманням вимог та умов, які є обов'язковими для отримання ліцензій, дозволів та економічних нормативів з метою мінімізації банківських ризиків, забезпечення стабільності грошової одиниці та національної банківської системи й захисту інтересів вкладників та кредиторів [7, с. 156].

Банківський нагляд має сприяти ефективній та конкурентоспроможній діяльності банківської системи, яка б реагувала

на потреби населення у наданні якісних фінансових послуг. Крім того, банківський нагляд має динамічно реагувати на всі зміни ринку, виявляти готовність періодично переглядати політику та практику нагляду з урахуванням нових змін та тенденцій ринку. Для цього необхідна достатньо гнучка законодавча система [5, с. 16].

Найбільш успішні аспекти міжнародної банківської практики лежать в основі формування і розвитку вітчизняної системи банківського нагляду. В умовах євроінтеграції особливого значення набувають уніфіковані положення законодавства країн Євросоюзу з питань банківської діяльності та принципи ефективного банківського нагляду, розроблені європейськими країнами в рамках Базельського комітету з банківського нагляду.

Слід зазначити, що ще у 2007 р. Україна однією з перших пройшла оцінку виконання Базельських Основних принципів ефективного банківського нагляду в рамках Програми оцінки фінансового сектору України. Згідно звіту фахівців спільної місії МВФ та Світового банку, НБУ зробив значні кроки на шляху ефективного впровадження стандартів Базельського комітету з банківського нагляду та найкращої міжнародної практики. В даний час Україною повністю або переважно виконуються 25 Базельських Основних принципів: передумови для ефективного банківського нагляду; ліцензування і структура; пруденційні норми і вимоги; методи поточного банківського нагляду; стандарти бухгалтерського обліку; заходи наглядового реагування; міжбанківська міжнародна діяльність [15].

Базельські принципи – не закон і не догма. Країни самі вирішують, які принципи і якою мірою вводити в національне законодавство, що регулює банківську сферу. Принципи розробляються як мінімальні вимоги до країн, органів державної влади та учасників банківської діяльності, спрямовані на зміцнення і стабільність світової банківської системи.

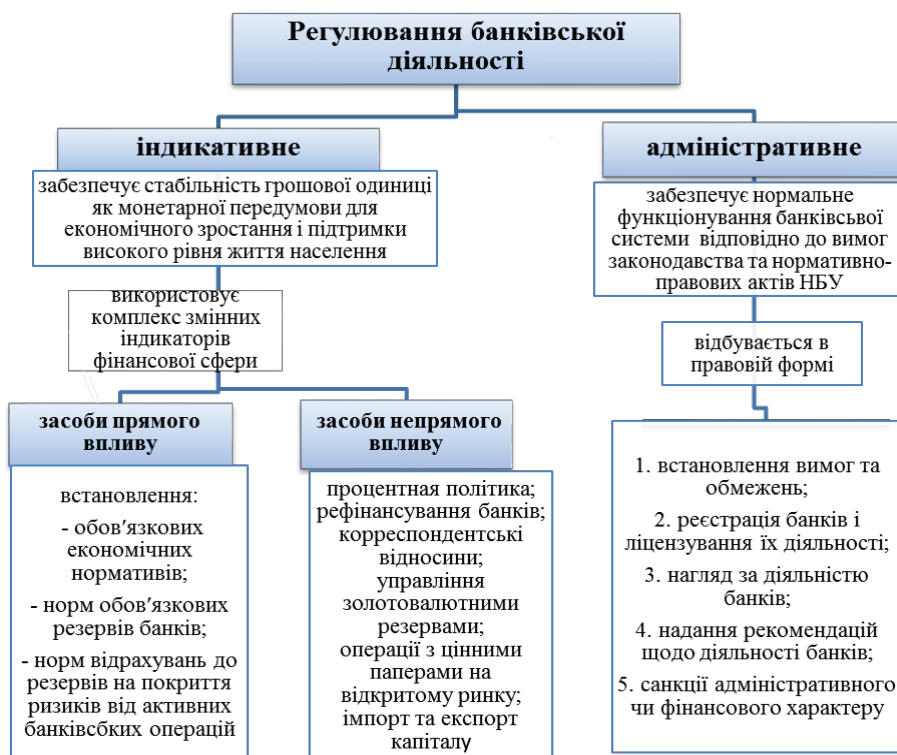

Рис. 1. Форми регулювання банківської діяльності

Джерело: розроблено автором за даними [2; 3; 5]

Банківський нагляд може бути ефективним тільки в тому випадку, якщо він здійснюється: у відповідному макроекономічному середовищі; у режимі розумної та стійкої макроекономічної політики; при добре розвиненій інфраструктурі; за ефективною ринковою дисципліною; за наявності процедур для ефективного розв'язання проблем, що виникають, і механізму, здатного забезпечити належний рівень системного захисту (або безпеки і надійності кредитних організацій) [16].

Складність внутрішньої побудови функціонального комплексу операцій, які входять до складу механізму банківського нагляду, визначає необхідність формування єдиного підходу щодо узгодження змісту і процедур виконання даних функцій, що має забезпечити дієвість наглядової діяльності у цілому. Створення такого підходу насамперед має ґрунтуватися на упорядкуванні системи принципів, дотримання яких в процесі розбудови механізму банківського нагляду буде сприяти вирі-

шенню зазначеного завдання [19].

Систематизація принципів банківського нагляду, запропонованих Базельським комітетом з банківського нагляду, проілюстрована на рис. 2.

Банківський нагляд постійно вдосконалюється і розвивається. Зокрема, подолання негативних наслідків світової фінансової кризи зумовило необхідність концептуальних змін у системі банківського нагляду:

- по-перше, головним джерелом фінансової нестабільності країни виступають ризики, тому необхідно створити систему моніторингу та управління ризиками, а також перейти на ризик-орієнтований підхід в банківському нагляді;
- по-друге, необхідно підвищити рівень публічності банків і розкриття інформації про їх діяльність;
- по-третє, надмірне державне регулювання і втручання в банківський бізнес не сприяє її ефективності і стабіль-

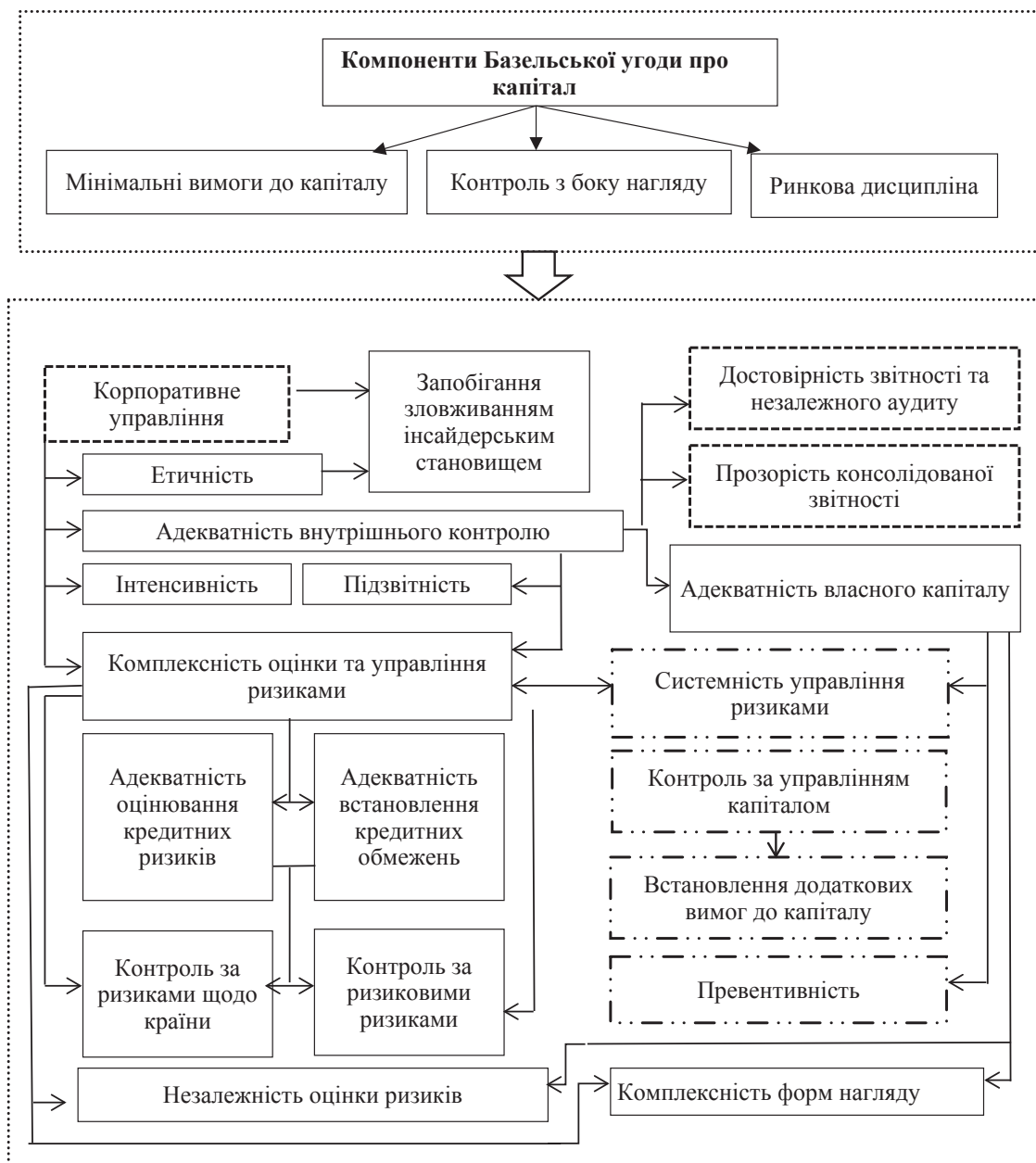

Рис. 2. Принципи банківського нагляду, запропоновані Базельським Комітетом з банківського нагляду

Джерело: узагальнено на основі [19–21]

Вплив принципів «Базель-3» на мікро-, мезо- та макрорівні

Рівні впливу	Аспекти банківської діяльності		
	Посилення вимог до якості капіталу	Запровадження коефіцієнта левєриджу	Реформування механізмів гарантування вкладів
окремого банку	дозволить протидіяти шоківим впливам, ефективніше управляти ринковим, кредитним та операційними ризиками; зниження прибутків, перегляд моделі ведення банківського бізнесу за рахунок відмови від участі у високоризикованих, але прибуткових операціях та повернення до простих схем бізнесу	покращення системи ризик-енеджменту; контроль рівня ліквідності та якості джерел залучення коштів, запобігання прискореному росту боргового навантаження, врахування ризиків позичальників у кредитній політиці банків, зміна прибутковості операцій стимулюватиме банки до розробки нових продуктів і послуг	стимулювання припливу депозитів, зниження ризиків раптового відпливу депозитів у разі розгортання панічних настроїв
банківської системи	прискорення процесів капіталізації, запобігання швидкому зростанню зовнішніх запозичень банків у фазі економічного піднесення, що передусє кризі, посилення тенденції консолідації та монополізації, послаблення конкуренції і полегшення державного контролю банківської системи	послаблення ризиків ліквідності, посилення конкуренції за надійні джерела фінансування; зміцнення банківської системи	посилення конкуренції на депозитному ринку, розширення і покращання якості ресурсної бази
макроекономічний	підвищення стійкості фінансової системи, збереження макроекономічної стабільності, згладжування економічних циклів за рахунок послаблення проциклічного впливу банківського кредитування, забезпечення сталих темпів розвитку економіки	зниження ризиків боргової кризи, упередження кризи ліквідності за одночасного звуження фінансових можливостей щодо розширеного кредитування економічного розвитку	підвищення довіри до банківської системи та стримування панічних настроїв серед вкладників, стимулювання процесу заощадження, покращання умов для ефективної роботи механізму трансформації заощадження в інвестиції

Джерело: розроблено автором за даними [22]

ності в сучасних ринкових умовах, тому необхідно посилити самоорганізацію і відповідальність банків в оцінці усіляких ризиків.

Як відповідь на світову фінансово-економічну кризу в Європі були сформульовані треті правила Базельського Комітету з банківського нагляду (Базель 3), суть яких полягає в акцентуванні уваги на трьох аспектах банківської діяльності:

1) Посиленні вимог до якості капіталу. Значні втрати економіки та банківського сектору в період світової фінансової кризи 2008–2009 рр., а також тривала рецесія змусили європейські держави задуматися про необхідність формування «антициклічного буферу» капіталу.

2) Запровадженні коефіцієнту левєриджу (відношення обсягу позичкових коштів до власних) на рівні 3% та нових коефіцієнтів ліквідності: коефіцієнту ліквідного покриття та коефіцієнту чистого стабільного фінансування.

3) Реформуванні механізмів гарантування вкладів населення. Рекомендований мінімум для банків країн ЄС встановлено на рівні 100 тис. євро (в Україні – 200 тис. грн.) [17].

Більш детально вплив цих напрямків банківської діяльності на мікро- та макрорівнях представлено в таблиці 1.

Стандарти «Базеля 3» європейські країни планують вводити поступово до 2019 р. Важливо, що банки мають сформувати статутні фонди за новими правилами до 2015 р., а буферний капітал – до 2019 р. [18, с. 91].

Впровадження правил «Базеля 3» на Україну вплине опосередковано [24, с. 95]. Нині банківський сектор в країні при-

ведений у відповідність до стандартів «Базеля 1» та частково «Базеля 2», поетапне впровадження якого повинно завершитися до 2020 р. Імплементация інших стандартів в Україні є винятком. Ці вимоги реалізують переважно банки з іноземним капіталом. Очевидно, що європейські банки будуть вимагати від українських дочірніх компаній відповідності стандартам «Базеля 3», однак цей перехід буде індивідуальним і поетапним.

Основними напрямками інтеграції банківської системи України до Європейського Союзу та заходами щодо їх практичної реалізації мають стати наступні:

1. Забезпечення стабільності та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи на міжнародних ринках банківських послуг. Для цього необхідно привести банківське регулювання у відповідність до вимог стандартів Базельської Угоди про капітал; підвищити рівень капіталізації банківської системи; поширити досвід зарубіжної практики щодо комплексного управління ризиками банківських установ; посилити корпоративну відповідальність банківських установ (відповідальність за захист прав споживачів фінансових послуг та недопущення недобросовісної конкуренції).

2. Розробка механізму попередження та зниження ризиків, що можуть бути додатково привнесені до вітчизняної банківської системи у зв'язку з розширенням євроінтеграційних процесів, та інструментів його реалізації. В першу чергу це стосується удосконалення нормативно-правового забезпечення умов і порядку допуску іноземних банків, здійснення стрес-тестування банків, мінімізації ризиків їх діяльності. По-друге, для підви-

щення рівня захищеності коштів фізичних осіб необхідно впровадити диференційовані норми відрахувань банків у ФГВФО залежно від ступеня банківського ризику, який залежить від величини депозитних ставок, частки коштів населення в пасивах банку, а також співвідношення валютних і гривневих депозитів. Дуже важливо підвищити вимоги до якості капіталу і активів у найбільших банках, які мають критичне значення для стабільності вітчизняної банківської системи та покращити рівень корпоративного управління у них. Всі ці заходи посилять переваги та унеможливають прояви кризових явищ при інтеграції банківського сектору до європейського співтовариства.

3. Удосконалення функціонування вітчизняної банківської системи. Необхідно продовжити структурну реорганізацію НБУ в частині нагляду за діяльністю банків і підтримання фінансової стабільності. Важливо сформулювати макропруденційний механізм аналізу, моніторингу і контролю стану банківської системи, розробити систему ранньої діагностики можливого негативного впливу діяльності окремих банківських установ, забезпечити рівні умови доступу до рефінансування НБУ для усіх банків. Удосконалення потребує механізм регулювання міжбанківського валютного ринку та кредитної підтримки банками розвитку реального сектора економіки. В умовах фінансової нестабільності дуже важливим стає питання підвищення прозорості функціонування банків для відновлення довіри між банками та їх клієнтами.

4. Продовження діалогу з регуляторами банківської діяльності з країн ЄС вимагає укладення протоколів про взаємодію з органами банківського регулювання і нагляду країн ЄС, які є країнами походження для банків, що мають дочірні структури та представництва в Україні та підвищення рівня координації заходів макропруденційного нагляду України з відповідними заходами зарубіжних країн [22].

Висновки. Для стабільного розвитку економіки країни функціонування банківської системи, згідно європейських стандартів, має бути передбачуваним, безперебійним і досить прозорим. Усі ці завдання досягаються за допомогою системи банківського регулювання та нагляду, яка ґрунтується на стандартах і принципах, які розробляються Базельським комітетом з банківського нагляду. Україна поступово впроваджує європейські принципи банківського нагляду (Базель 1, Базель 2, Базель 3), змінює акценти банківського нагляду з надмірного державного регулювання та втручання у банківській бізнес на посилення самоорганізації банків та відповідальності їх в оцінюванні ризиків, що є обов'язковою умовою її успішної європейської інтеграції.

Напрямами подальших розвідок є вивчення механізму макропруденційного аналізу, нагляду і контролю стану банківської системи України, а також принципів оцінки, стандартів і моніторингу ризику її ліквідності в сучасних умовах.

Література:

1. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів : [монографія] / О.В. Дзюблук, Б.П. Адамик, Г.Р. Баянт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3859/1/21.pdf>
2. Васюренко О.О., Сидоренко О.М. Банківський нагляд: [підручник] / О.О. Васюренко, О.М. Сидоренко. – К. : Знання, 2011. – 502 с.
3. Грушко В.І. Банківський нагляд : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В.І. Грушко, С.М. Лаптев, О.С. Любунь, К.С. Раєвський. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 264 с.
4. Д'яконова І.І. Особливості сучасного стану державного регулю-

- вання банківської діяльності / І.І. Д'яконова, Є.Ю. Мордань // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – Вип. 31. – С. 45–54.
5. Банківський нагляд : [навч. посіб.] / В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренева. – Київ : Знання, 2004. – 406 с.
6. Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції: Інформаційно-аналітичні матеріали / В.І. Міщенко, А.В. Шаповалов, В.В. Крилова, В.В. Ваченко, Н.В. Гришук [та ін.] ; Національний банк України. Центр наукових досліджень. – 2007. – Вип. 8. – 266 с.
7. Табачук Г.П. Основні цілі, завдання та принципи організації банківського регулювання й нагляду / Г.П. Табачук, О.Б. Бус // Вісн. Ун-ту банк. справи Нац. банку України. – 2011. – № 2(11). – С. 151–157.
8. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : [монографія] / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ : ОШПО ; Снятин : ПрутПринт, 2008. – 260 с.
9. Чуб О.О. Концептуальні засади банківського нагляду в умовах глобалізації / О.О. Чуб // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 49.
10. Швець Н.Р. Формування нових правил та принципів банківського нагляду в Україні : [монографія] / Н.Р. Швець. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2009. – 360 с.
11. Школьник І.О. Фінансовий ринок України в контексті розвитку світової фінансової системи : [монографія] / І.О. Школьник. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 98 с.
12. Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679 – XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.
13. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121 – XIV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2001. – № 1. – С. 3–47.
14. Орлюк О.П. Банківське право : [навч. посіб.] / О.П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.
15. Макухіна Я.О. Сучасний стан і принципи банківського нагляду в Україні / Я.О. Макухіна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=63731>.
16. Консультації щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / НБУ. Зелена книга. – 2010. – Травень. – 28 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
17. Міщенко В. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 4–9.
18. Златіна Н. Діяльність міжнародних організацій у сфері банківського нагляду та їх вплив на правове регулювання банківського нагляду в Україні та інших країнах Європи / Н. Златіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 86. – С. 90–93.
19. Сидоренко О.М. Функції, принципи, цілі та інструментарій банківського нагляду / О.М. Сидоренко // Збірник наукових праць «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики». – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fkd.khivs.edu.ua/pdf/2012_2/13.pdf.
20. Конопатська Л., Раєвський К. Банківський нагляд : [навч. посіб.] / Л. Конопатська, К. Раєвський. – К. : КНЕУ, 2008. – 336 с.
21. Core Principles for Effective Banking Supervision. Consultative Document. (October 2006). / Basel Committee on Banking Supervision. – Bank for International Settlements, – 2006. – P. 7.
22. Core Principles for Effective Banking Supervision. Consultative Document. (March 2012). / Basel Committee on Banking Supervision. – Bank for International Settlements, – 2011. – 78 p.
23. Щодо інтеграції банківської системи України до банківської системи Європейського Союзу. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/777/>.
24. Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 25–26 вересня 2015 р.) : у 2-х ч. Ч. 2. – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2015. – 124 с.

Щеглюк М.С. Развитие банковского регулирования и надзора в условиях европейской интеграции

Аннотация. Исследованы методологические и практические аспекты развития банковского регулирования и надзора в Украине в условиях европейской интеграции. Проанализированы особенности применения в отечественной банковской системе принципов Базельского комитета по банковскому надзору и регулированию. Сформулированы основные направления и меры по практической интеграции украинской банковской системы в Европейский Союз.

Ключевые слова: банковское регулирование, банковский надзор, принципы банковского надзора, Базель 2, Базель3.

Shchegliuk M.S. The development of banking regulation and supervision in the context of european integration

Summary. Investigates methodological and practical aspects of banking regulation and supervision in Ukraine in terms of European integration. The peculiarities of the transition of the domestic banking system on the principles of the Basel Committee on Banking Supervision. The basic directions and measures for the practical integration of the Ukrainian banking system in the European Union.

Keywords: bank regulation, bank supervision, principles of banking supervision, Basel 2, Basel 3.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ,
МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В ЕКОНОМІЦІ

*Гальчинський Л.Ю.,**к.т.н., доцент,**доцент кафедри математичного моделювання економічних систем,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»**Сташкевич Д.С.,**студент,**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»*

МОДЕЛЬ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КОМПАНІЙ-ПОСЕРЕДНИКІВ НА РИНКУ КОНТЕКСТНОЇ РЕКЛАМИ

Анотація. У статті проведено аналіз стану ринку Інтернет-реклами в Україні і визначено проблему оцінки ефективності одного з головних агентів: посередника контекстної реклами. Пропонується оцінювати ефективність посередника у два етапи. Спочатку, застосовуючи модифіковану модель успішності інформаційної системи Делоне-Макліна, отримуємо набір взаємопов'язаних критеріїв успішності. Далі на основі методу аналізу ієрархій отримуємо оцінку ефективності кожного з діючих на ринку контекстної реклами посередників.

Ключові слова: моделювання, Інтернет-реклама, ринок контекстної реклами, інформаційна система, оцінка ефективності, критерії успішності, метод аналізу ієрархій.

Постановка проблеми. Розвиток ринку Інтернет-реклами в Україні з моменту її появи у другій половині 90-х років минулого століття в цілому відповідає світовому тренду, тобто разом з розвитком інструментів та технологій зростали й обсяги інвестицій у цю галузь.

Тенденцію до зростання спричинила переконаність бізнесменів у тому, що їхній бізнес потрібно просувати в Інтернеті. Для цього є три ключові причини. По-перше, збільшення залученості покупців в Інтернет. По-друге, зниження ефективності оффлайн-реклами, зокрема таких, як друковані ЗМІ. По-третє, такі компанії, як Google, не стоять на місці, а продовжують розвивати свої засоби для маркетингу. І, нарешті, така діяльність унормована Законом України «Про електронну комерцію» [1]. Так, за оцінками Міжнародної комунікаційної мережі Zenith Optimedia [2], глобальні витрати на рекламу за підсумками 2015 р. мали зрости на 5,5% і досягнути \$ 532 млрд., а в 2016 р. – на 6,1% покупців в Інтернеті.

Ринок Інтернет-реклами в Україні розвивався такими ж темпами, часом навіть вищими від світових. За даними Інтернет Асоціації України (ІнАУ) [3], у 2014 р. обсяг ринку медійної Інтернет-реклами склав 1,014 млрд. грн. У гривневому вимірі ринок продемонстрував зростання в 11% в порівнянні з 2013 р., коли обсяг ринку становив 0,916 млрд. грн. Для порівняння, в 2012 р. зростання становило 140%, а в 2013 р. – 54%.

Проте за останні роки стався помітний спад, викликаний політичними та загальноекономічними факторами. У перерахунку за середньозваженим офіційним курсом євро обсяг ринку в 2014 р. зменшився на 25% [3]. Ця оцінка майже збігається з прогнозом ВРК [4]. Однак, на думку практично всіх експертів цього ринку, як тільки економічна ситуація стабі-

лізується, тенденція до росту ринку неодмінно повернеться. За два десятиліття свого розвитку ринок Інтернет-реклами суттєво структурувався, і хоча ще передчасно проводити остаточну класифікацію, проте на разі можна стверджувати [5], що сучасний ринок рекламних Інтернет-послуг можна поділити на наступні сегменти:

- пошук (платна видача в пошуковиках);
- банерна реклама, включаючи партнерську мережу Google, Yandex, оголошення в соціальних мережах і мобільну рекламу, медіа (мультимедійна реклама), спонсорство;
- цифрове відео, включаючи Youtube;
- інший діджитал.

Дані ринку Інтернет-реклами [<http://www.adcoalition.org.ua/adv/statistics>] свідчать, що сталося не просто падіння ринку, а помітні зміни структури ринку реклами України взагалі, зокрема, значне зростання ваги Інтернет-реклами, контекстної реклами, коли обсяги інвестицій у Інтернет-рекламу в 2015 р. зрівняються в сумі інвестиції у зовнішню рекламу та рекламу друкованих ЗМІ. У свою чергу, сегмент пошукової реклами має тенденцію до збільшення своєї частки у секторі Інтернет-реклами. У 2013 р. сегмент контекстної реклами в уанеті, за даними ВРК, виріс на 25%, перейшовши рубіж в 300 млн. грн. Від наступного року аналітики чекали ще більшого зростання – на рівні 40%. В силу згаданих обставин прогноз не виправдався. Обсяги ринку пошукової оптимізації експерти прогнозувати наразі не беруться, відзначаючи лише, що сегмент зростає не так кількісно, скільки якісно, проте при нормалізації економічної ситуації слід очікувати суттєвого зростання частки цього сегменту. У цьому зв'язку стає актуальним вивчення як структури ринку Інтернет-реклами та його окремих сегментів, особливостей, зокрема сегменту контекстної реклами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що бурхливий розвиток ринку Інтернет-реклами за останні роки привернув увагу багатьох дослідників і викликав появу множини публікацій як у наукових виданнях, так і літературі загального доступу як в Україні, так і за кордоном.

Основне спрямування вітчизняних публікацій лежить в площині досягнення розуміння такого нового явища, як ринок Інтернет-реклами, який до того ж переживає перманентні трансформації, в першу чергу пов'язані з новими комунікаційними можливостями, які надає Інтернет. Різні аспекти даного ринку знайшли своє відображення в роботах Алдошиної М.В., Бугіль С.Я., Вітренка А.О., Глушенка Т.С., Добрянської В.В., Ілляшенко С.М., Рижкової Г.А., Семенюк С.Б., Швець А.І.

та ін. Великого значення у вивченні даного питання мають аналітично-дослідні роботи членів Міжнародної асоціації маркетингових ініціатив (МАМІ) та Всеукраїнської рекламної коаліції (ВРК), зокрема М.Р. Лазебника.

Значна частина наукових робіт присвячена дослідженню ролі сучасних комунікаційних засобів та технологій, зокрема мережі Інтернет, у розвитку рекламно-комунікаційного ринку світу та України в контексті ринку реклами взагалі.

Так, Швець А.І., проводячи критичний аналіз проблем і перспектив розвитку рекламної діяльності в Україні, зазначає, що основні зміни в рекламі проходять, коли змінюються канали комунікацій. Автор зауважує, що кардинальні зміни у рекламній індустрії відбулися із виникненням широкого розповсюдження телебачення, потім Інтернету та нового покоління мобільного зв'язку. Також у роботі відмічено схожість тенденцій розвитку українського та загальносвітового рекламно-комунікаційного ринку [6].

Ілляшенко С.М. досліджує питання забезпечення ефективної взаємодії інструментів Інтернет-реклами з урахуванням існуючих тенденцій і світового досвіду їх застосування та проводить систематизацію технологій та інструментів маркетингових Інтернет-комунікацій [7].

Матвійчук-Соскіна Н.О., аналізуючи зміни умов і форм торгівлі рекламними послугами в Україні, відмічає тенденцію до зміщення від традиційних інструментів та каналів маркетингових комунікацій до інтерактивних, зокрема до високоінформаційних технологій, таких як мобільний директ-маркетинг, брендвані мобільні ігри та розваги та ін. [8].

Е роботі Глушенко Т.С. та Добрянської В.В. [9] досліджуються тенденції розвитку, а також структурні зміни рекламно-комунікаційного ринку України, та проведено оцінки його сучасного стану.

Роботи Вітренко А.О. [10], Рижкової Г.А. [11] та ін. присвячено науковій дефініції ринку Інтернет-реклами. На сьогоднішній день рекламний ринок визначають як сукупність споживачів рекламних послуг, що надаються рекламними агентствами та іншими їх виробниками, і область дії рекламного бізнесу. Також рекламний ринок розглядається як соціальний інститут, метою якого є забезпечення суспільних потреб в рекламних послугах. Терміни «реklamний ринок» і «реklamно-комунікаційний ринок» широко використовуються в наукових роботах, однак загальноприйнятих їх визначень немає. Те ж саме стосується ринку послуг, де інструментом є Інтернет.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вказані роботи, безумовно, внесли свій позитивний вклад в розуміння феномену ринку рекламних послуг через Інтернет, проте не дають підстави для розуміння, як насправді функціонує цей ринок як в цілому, так і окремі його суб'єкти. Для цього потрібна зовсім інша методологія, яка має в основі формалізацію та застосування кількісних методів. По суті, єдиною публікацією в наукових виданнях України в такій парадигмі є робота Павлова Д.Г. [12]. Автор на основі аналізу великого обсягу англомовних наукових видань вперше актуалізував ідеї застосування кількісного підходу до вивчення ринку Інтернет-реклами в Україні, зокрема ринку контекстної реклами. Базова методологія, запропонована автором – ігрова модель поведінки учасників ринку контекстної реклами, – безумовно, цілком релевантна як з точки зору реалії цього ринку, так і мейнстриму тих публікацій, на які опирається Д.Г. Павлов. Цим же автором була більш деталізована класифікація учасників ринку, та в загальних рисах визначені функції користистей

її учасників, також викладені міркування щодо локальних рівноважних станів. Однак в цій роботі відсутні результати будь-якої реалізації оголошеної моделі, бо, як пише сам автор в заключній частині, «серед перспектив подальшого дослідження є експериментальне встановлення конкретного вигляду деяких функцій побудованої моделі, зокрема, функції витрат на генерацію недійсних кліків для окремих суб'єктів системи».

Додамо до цього, що ще треба багато чого, наприклад, коректна формалізація ігрової задачі, знаходження рішення гри, чисельні та програмні процедури.

Тобто постановка задачі поведінки учасників ринку контекстної реклами як ігрової цілком правомірна, проте занадто складна, щоб її можна було вирішити в рамках однієї піонерської роботи.

До того ж ми вважаємо, що застосування агентного підходу для оцінки поведінки учасників ринку контекстної реклами може дати кращі результати.

В даній роботі ми зосередимося на частині цієї загальної задачі: оцінці ефективності одного з учасників ринку контекстної реклами – посередника онлайн-реклами, оскільки цю актуальну задачу ще ніхто не розглядав.

Мета статті полягає у розробці моделі ефективності одного з учасників ринку контекстної реклами, а саме компанії-посередника. Оскільки рекламодавець зацікавлений у віддачі вкладених коштів у рекламу, а не просто у присутності його бізнесу в Інтернеті, то природною поведінкою гіпотетичного рекламодавця є вибір якомога більш ефективного агента посередника. Маючи об'єктивну оцінку, рекламодавець може прийняти більш обґрунтоване рішення щодо рекламної кампанії, виходячи зі своїх побажань та своїх можливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після 2003 р., коли Google розширив свої можливості від реклами на пошукових сторінках до контекстної реклами, компанія почала розміщувати рекламу відповідно до контексту сторінки на сайті (тобто реклама підбиралась відповідно до ключових слів на сайті). А з 2009 р. за допомогою програми Google Ad Sense рекламні оголошення асоціюються з однією з тематичних категорій Google. Коли користувач вводить ключові слова для пошуку або переглядає один із сайтів, пошукова мережа проводить так званий аукціон другої ціни для визначення конкретної позиції кожного з оголошень, що претендують на даний показ. При натисненні потенційного покупця на рекламне оголошення з відповідного рекламодавця знімається плата в розмірі, необхідному для утримання поточної позиції.

Процес проведення контекстної рекламної компанії в сучасному Інтернет-просторі є дуже складним. І це є головною причиною появи посередника – рекламного агентства, яке за винагороду бере на себе функції налаштування параметрів рекламної компанії. Наприклад, компанія Admixer (найбільший сейлз-хаус України) має у своїй мережі понад 900 публішерів та понад 600 клієнтів (рекламодавців), при цьому кожен з рекламодавців має можливість розмістити свою рекламу одночасно в усіх сайтах мережі або вибрати тематичний пакет сайтів, що скомпонувала компанія-посередник. Звичайно, рекламодавцю не по силам налагоджувати контакти навіть з 10 сайтами і відслідковувати за правильним відображенням на них рекламних оголошень, не кажучи вже про 100 сайтів. Таким чином, чим краще рекламне агентство просуває рекламні оголошення до користувачів, тим ефективнішим воно вважається.

Особливістю Інтернету як каналу рекламної комунікації (на відміну від інших медіа: ТБ, радіо, друкарських видань)

є те, що користувач під час серфінгу постійно робить певні дії (переходить по гіперпосиланням, вбиває пошукові запити, клацає по картинкам, переводить курсор з одного положення в браузері в інше), які можна відслідковувати, зберігати, проводити їх аналіз, вилучаючи корисну інформацію про користувача. Очевидно, що чим досконаліша інформаційна система (ІС) посередника, тобто комплекс його технологій до кінцевого користувача, тим вища його ефективність.

Оцінка ефективності ІС. Питання про оцінку ефективності ІС виникли з самого початку їх створення. Проте ранні спроби визначити успіх інформаційної системи були невдалі через комплексну, взаємозалежну і багатовимірну природу ефективності ІС. Тільки 1992 р. Делоне і Маклін опублікували роботу [13], в якій як підсумок довгих досліджень була приведена класифікація ІС ефективності, відома тепер як модель Делоне-Макліна (модель D&M), в якій вони визначили шість змінних або компонентів успішності ІС:

1) якість системи, 2) якість інформації, 3) використання, 4) задоволення користувачів, 5) індивідуальний вплив, 6) організаційні дії.

У моделі D&M «якість системи» вимірює технічну ефективність, «якість інформації» – семантичну ефективність, а «зручність використання», «задоволення користувачів», «індивідуальний вплив» і організаційний вплив» є критеріями успіху ІС. Опираючись як на процесну, так і на причинно-наслідкову парадигму, ці шість вимірів успішності є взаємопов'язаними, а не незалежними. Це має важливі наслідки для вимірювання, аналізу та звітності ІС в емпіричних дослідженнях. Процесна модель передбачає, що новостворена ІС містить різноманітний набір функцій, які можуть характеризувати різні рівні якості системи і якості інформації. Використовуючи ці функції, користувачі фактично тестують ІС. Від рівня задоволеності від ІС залежить продуктивність роботи окремих користувачів, що надалі у сукупності призводить до організаційних наслідків.

Наприклад, більш висока якість системи, як очікується, призведе до підвищення задоволеності користувачів, що призведе до позитивного впливу на індивідуальну продуктивність, значить, і до росту ефективності в цілому, і навпаки.

Поява Інтернет та слідом за ним електронної комерції викликала необхідність модифікації [14] моделі D&M для врахування специфіки ІС у світі електронної комерції (компаній, що мають Інтернет ресурс як основний) рис. 1. Стрілками показані взаємовпливи між критеріями.

1. «Якість системи» в Інтернет-середовищі вимірює бажані характеристики для електронної комерції, а саме доступність, надійність, технологічність, юзабіліті, час відгуку та ін.

2. «Якість інформації» охоплює питання контенту електронної комерції. Веб-контент має бути персоналізований, укомплектований, легко зрозумілий і безпечний.

3. «Якість обслуговування» – загальна технічна підтримка споживачів

4. «Використання» – вимірює всі аспекти взаємодії, починаючи з відвідування сайту, закінчуючи введенням інформації і проведення транзакцій

5. «Задоволення користувачів» залишається важливим засобом оцінки ІС за рахунок відгуків користувачів

6. «Чисті вигоди» – найбільш важливий критерій успішності, вимірює позитивний і негативний вплив ІС на клієнтів, постачальників співробітників, організації, ринки і навіть економіку.

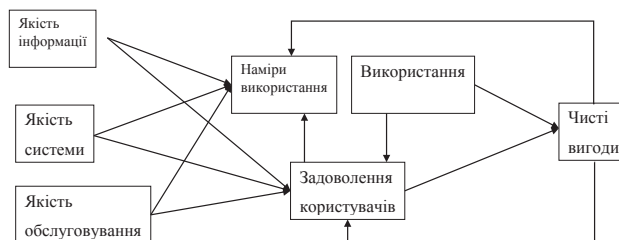

Рис. 1. Модифікована модель D&M

Метод оцінки ефективності. Як ми бачимо, модель D&M дає нам вивірений набір критеріїв за допомогою, яких можна оцінювати ефективність посередника контекстної реклами. Проте для кількісної оцінки треба спочатку ввести правильну шкалу для вимірювання кожного з критеріїв. Після цього треба підібрати метод, який враховує багатокритеріальний характер поставленої задачі. Аналіз показує, що поставлена задача належить до класу напівструктурованих задач прийняття рішення. Тому для цього випадку підходять напівевристичні методи, зокрема метод аналізу ієрархій (Сааті), в основі якого лежить поетапне встановлення пріоритетів експертів, побудова ієрархії, попарного порівняння елементів ієрархії, а далі проводиться математична обробка експертних оцінок.

Даний метод добре зарекомендував себе для різних застосувань, зокрема і для задач електронної комерції [15].

Рекламна кампанія завжди починається з бажання рекламодавця розмістити рекламні оголошення в мережі Інтернет через посередників онлайн-реклами. Для прийняття рішення щодо вибору одного з рекламних агентств видається очевидним його оцінити. Пропонуємо надалі використовувати наступні кроки.

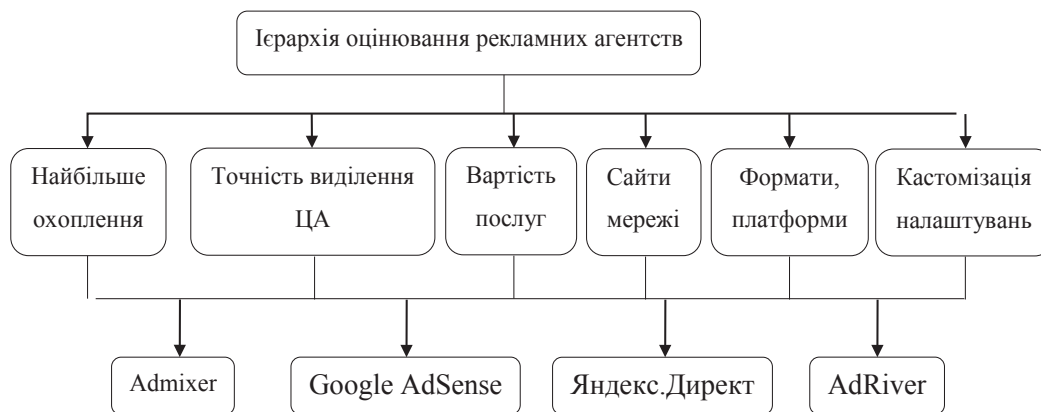

Рис. 2. Ієрархія оцінювання рекламних агентств

Спочатку переформуємо критерії, визначені у модифікованій моделі D&M у термінах учасників ринку контекстної реклами:

1) забезпечення найбільшого охоплення – для більшості рекламодавців важливим є забезпечення впізнаваності брендів, компанія-посередник повинна вміти розподіляти частоту показів між унікальними користувачами так, щоб кожен побачив рекламне оголошення принаймні один раз;

2) точність виділення цільової аудиторії – існує декілька критеріїв, по яким виділяють цільову аудиторію: географічне положення, стать, вік, інтереси, пристрій, яким користувач вийшов до мережі Інтернет, браузер та ін. В залежності від повноти доступної для рекламної мережі інформації по кожному користувачу та технології її обробки залежить, наскільки точно можна виділити цільову аудиторію;

3) вартість послуг;

4) кількість та якість (популярність) сайтів у мережі – наявність достатньої кількості сайтів з тематикою контексту, що є релевантною до змісту рекламного оголошення та має достатню кількість відвідувачів;

5) різноманітність рекламних форматів і платформ, на яких буде відображатись рекламне оголошення;

6) можливість створення нестандартних форматів та налаштувань – надання рекламодавцю можливості створення власних форматів і налаштувань, які б йому найкраще підходили.

Визначимо рангову шкалу парних означених критеріїв порівнянь у наступному вигляді.

Таблиця 1

Шкала попарного оцінювання критеріїв

Кількісні вираження градацій	Градації шкали	Пояснення
1	Однаково важливі	Елементи рівні за своїм значенням
3	Ненабагато важливіші (слабка перевага)	Існують вербальні висловлювання щодо пріоритету одного елемента над іншим, але ці висловлювання досить непереконливі
5	Суттєво важливіші (сильна перевага)	Існують добрі докази та логічні критерії, які можуть показати, що один з елементів більш важливий
7	Значно важливіші (дуже сильна перевага)	Існує переконливий доказ великої значущості одного елемента в порівнянні з іншим
9	Абсолютно важливіші (абсолютна перевага)	Усвідомлення пріоритету одного елемента над іншим максимально підтверджується
2, 4, 6, 8	Проміжні оцінки	Потрібен певний компроміс

Скористаємось даними анонімного опитування певної групи рекламодавців в Україні, проведеної у 2013 р. В дослідженні розглядалися чотири найбільших рекламних агентства, що діють на Україні:

1. Admixer – найбільший сейлс-хаус України;
2. Google AdSense – посередник реклами від найбільшої пошукової системи у світі;
3. Яндекс. Директ – посередник реклами від пошукової системи для країн СНГ;

4. AdRiver – найбільша рекламна мережа Росії, що має частину ринку в Україні.

Мультиплікативна МПП

	Охоплення	Виділення ЦА	Вартість	Сайти	Формати	Кастомізація
Охоплення	1	1/2	1/3	3	5	2
Виділення ЦА	2	1	1/4	2	5	3
Вартість	3	4	1	5	6	4
Сайти	1/3	1/2	1/5	1	2	3
Формати	1/5	1/5	1/6	1/2	1	1/3
Кастомізація	1/2	1/3	1/4	1/3	3	1

Парні порівняння альтернатив
Відносно критерію «Охоплення»

	Admixer	Google	Yandex	AdRiver
Admixer	1	1/6	1/4	3
Google	6	1	3	8
Yandex	4	1/3	1	6
AdRiver	1/3	1/8	1/6	1

Відносно критерію «Виділення ЦА»

	Admixer	Google	Yandex	AdRiver
Admixer	1	1/5	1/3	5
Google	5	1	1	7
Yandex	3	1	1	6
AdRiver	1/5	1/7	1/6	1

Відносно критерію «Вартість»

	Admixer	Google	Yandex	AdRiver
Admixer	1	3	3	5
Google	1/3	1	1	6
Yandex	1/3	1	1	7
AdRiver	1/5	1/6	1/7	1

Відносно критерію «Сайти»

	Admixer	Google	Yandex	AdRiver
Admixer	1	1/5	1/3	1
Google	5	1	2	5
Yandex	3	1/2	1	3
AdRiver	1	1/5	1/3	1

Відносно критерію «Формати»

	Admixer	Google	Yandex	AdRiver
Admixer	1	6	5	2
Google	1/6	1	3	1/3
Yandex	1/5	1	1	1/2
AdRiver	1/2	3	2	1

Відносно критерію «Кастомізація»

	Admixer	Google	Yandex	AdRiver
Admixer	1	7	5	1
Google	1/7	1	1/3	1/6
Yandex	1/5	3	1	1/7
AdRiver	1	6	4	1

Підрахуємо ваги критеріїв:

1. Обчислимо суму по стовпчиках матриці порівнянь критеріїв:

7,033	6,533	2,2	11,833	22	13,333
-------	-------	-----	--------	----	--------

2. Розрахуємо суму елементів нормалізованої матриці по рядках:

1,001	1,179	2,488	0,615	0,247	0,475
-------	-------	-------	-------	-------	-------

Приведемо даний вектор до стандартизованого шляхом ділення кожного елемента на суму елементів вектора, отримавши таким чином ваги критеріїв:

0,166	0,195	0,414	0,102	0,042	0,079
-------	-------	-------	-------	-------	-------

Так само розрахуємо локальні пріоритети альтернатив за критеріями:

	Охоплення	Виділення ЦА	Вартість	Сайти	Формати	Кастомізація
	0,167	0,19	0,415	1,026	0,041	0,079
Admixer	0,103	0,147	0,491	0,099	0,514	0,439
Google	0,567	0,434	0,221	0,518	0,135	0,056
Yandex	0,279	0,367	0,234	0,284	0,105	0,105
AdRiver	0,049	0,051	0,055	0,099	0,246	0,399

Підрахуємо глобальні пріоритети альтернатив, враховуючи ваги критеріїв:

Альтернатива	Пріоритет (дистрибутивний синтез)
Admixer	0,315
Google	0,334
Yandex	0,257
AdRiver	0,092

Отже, найкращою альтернативою серед наведених є компанія Google AdSense за інтегральним критерієм, тому що вона має найкращі показники з виділення цільової аудиторії та охоплення. Наступною в пріоритеті є компанія Admixer, яка має певні переваги у плані ціни та більш широкого вибору форматів і налаштувань.

Висновки. Отримано модель ефективності посередника на ринку контекстної реклами на основі двохетапної процедури. Отримана модель дозволить рекламодавцям більш об'єктивно обирати посередника при проведенні рекламних кампаній. У свою чергу, посередники можуть цілеспрямовано покращувати свою ефективність. Обидва ці аспекти позитивно впливають на стан ринку контекстної реклами. Подальші дослідження мають бути спрямовані на оптимізацію торгів та асигнування на контекстну рекламу.

Література:

1. Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/675-19>.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zenithoptimedia.com/>.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.inau.org.ua/analytics_vuq.phtml.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adcoalition.org.ua/adv/statistics>.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: IAB / Price waterhouse Coopers – IAB Internet Advertising Revenue Report – 2001 Third-Quarter Results, December 2001.
6. Швець А.І. Проблеми та перспективи розвитку рекламної діяльності в Україні / А.І. Швець // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – Хмельницький, 2011. – № 3. – Т. 3. – С. 190–194.
7. Ілляшенко С.М. Аналіз ретроспективного та сучасного стану Ін-

тернет-реклами і можливі напрямки розвитку / С.М. Ілляшенко, І.Ю. Іваницький // Маркетинг і менеджмент інновацій. Інновації у маркетингу. – Суми, 2010. – № 1. – С. 57–66.

8. Матвійчук-Соскіна Н.О. Удосконалення торгівлі рекламними послугами на базі застосування інформаційних технологій / Н.О. Матвійчук-Соскіна // Економічний часопис-XXI: Економіка та управління підприємствами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2010/5-6/201040zmist.html>.
9. Глушенко Т.С., Добрянська В.В. Тенденції та перспективи розвитку рекламно-комунікаційного ринку України / Т.С. Глушенко, В.В. Добрянська // Бізнес Інформ. – 2015. – № 4 Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.business-inform.net.
10. Вітренко А. Особливості ринку рекламних послуг і його місце у загальнонаціональному ринку / А. Вітренко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 132. – С. 46–49.
11. Рижкова Г.А. Особливості і перспективи розвитку ринку маркетингових комунікацій в Україні / Г.А. Рижкова // Економічний Нобелівський вісник. – Дніпропетровськ, 2014. – № 1(7). – С. 375–380.
12. Павлов Д.Г. Теоретико-ігрові моделі поведінки учасників контекстної рекламної кампанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/computer/2011/160-148-7.pdf>.
13. DeLone, W. and McLean, E. Information systems success: The quest for the dependent variable. *Information Systems Research*, 3, 1(1992), 60–95.
14. DeLone, W.H., and McLean, E.R. 2004. «Measuring E-Commerce Success: Applying the DeLone & McLean Information Systems Success Model.» *International Journal of Electronic Commerce* (9:1), Fall. – P. 31–47.
15. Сааги Т.Л. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т.Л. Сааги. – М.: Радио и связь, 1989. – 316 с.
16. Wang, Y.-S. (2008), Assessing e-commerce systems success: a respecification and validation of the DeLone and McLean model of IS success. *Information Systems Journal*, 18: 529–557. doi: 10.1111/j.1365-2575.2007.00268.x.

Гальчинский Л.Ю., Сташкевич Д.С. Модель оценки эффективности компаний-посредников на рынке контекстной рекламы

Аннотация. В статье проведен анализ состояния рынка Интернет-рекламы в Украине и определены проблемы оценки эффективности одного из главных агентов – посредника контекстной рекламы. Предлагается оценивать эффективность посредника в два этапа. Сначала, применяя модифицированную модель успешности информационной системы Делоне-Маклина, получаем набор взаимосвязанных критериев успешности. Далее на основе метода анализа иерархий получаем оценку эффективности каждого из действующих на рынке контекстной рекламы посредников.

Ключевые слова: моделирование, Интернет-реклама, рынок контекстной рекламы, информационная система, оценка эффективности, критерии успешности, метод анализа иерархий.

Halchinskiy L.Yu., Stashkevych D.S. Model assessing the effectiveness for intermediary companies in the market of contextual advertising

Summary. In this article we provide an analysis of the online advertising market in Ukraine and determine the problem of assessing the effectiveness of contextual advertising intermediary. We propose to evaluate the effectiveness of advertising network, in two stages. First, using a modified model of information system's success Delone&McLean, get a set of interrelated criteria for success. Further, based on the analytic hierarchy process obtain assessment of the effectiveness of each of the existing intermediaries on market of contextual advertising.

Keywords: modeling, online advertising, contextual advertising market, information system, evaluation of effectiveness, criteria for success, analytic hierarchy process.

*Зось-Кіор М.В.,**к.е.н., доцент,**Полтавський національний технічний університет**імені Юрія Кондратюка**Радочин Ю.Г.,**студент,**Полтавський національний технічний університет**імені Юрія Кондратюка*

УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНИМИ ЛОГІСТИЧНИМИ ПОТОКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. У статті визначено вплив управління інформаційними логістичними потоками на підприємстві. Розглянуто важливість інформації в процесі надання логістичних послуг. Уточнення сутності і змісту деяких ключових понять, що стосуються логістичних потоків, за єдиною методологічною основою, також розглянуто з позицій логістики категорії «потік» й «управління інформаційними логістичними потоками». Запропоновано перелік заходів для оптимізації управління інформаційними логістичними потоками на підприємстві.

Ключові слова: інформація, інформаційна логістика, управління, інформаційні потоки, логістичні потоки, оптимізація процесів.

Постановка проблеми. Вирішення проблем загального функціонування будь-якого підприємства в сучасних умовах економіки залежить від значного числа факторів, які виникають як всередині підприємства, так і за його межами. Сучасним підходом в управлінні таким підприємством є управління інформаційними логістичними потоками, яке здатне оптимізувати різного роду процеси, що виникають між основними і допоміжними структурними підрозділами підприємства, тому що будь-який рух матеріальних ресурсів пов'язаний з передачею інформації. Трудомістким є не тільки управління інформаційними логістичними потоками на відповідному рівні, а й оцінка ефективності її функціонування. Так, в ЄС та США логістичні витрати складають 8–10% від загальних, тоді як в Україні – 35%. Оскільки ефективність управління логістичними потоками на підприємстві є визначальним фактором формування логістичних витрат, тема представленого дослідження актуальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення цієї теми звертаються провідні та вітчизняні науковці, такі як: М.Ю. Ваховська (котра розглядала з позиції логістики категорії «потік» й основні види логістичних потоків) [2]; К.А. Нордстрем і Й. Ріддерстрале (досліджували функції інформаційного забезпечення великих і середніх підприємств) [1]; П.Ф. Друкер (охарактеризував проблеми управління потоками) [4]; А.І. Семенко, В.І. Сергєєв (розглядали підприємницькі та інші потоково-процесні структури у всіх галузях глобальної економіки) [7]; К. Хесінг і М. Арнольд (аналізували тему інформаційної логістики). Останні під інформаційною логістикою розуміють організацію і використання систем інформаційного забезпечення виробничо-господарських процесів на підприємстві. Інформаційна логістика, на їх думку, базується на системному підході, який охоплює всі види діяльності, пов'язані з

плануванням і управлінням процесами, націленими на забезпечення підприємства релевантною інформацією. Класифікація інформаційних потоків вивчалася російським дослідником Т.А. Родкіним [6]. Слід зазначити, що дані науковці не приділяли значної уваги питанню управління інформаційним логістичним потоком на підприємстві, що і обумовило вибір теми дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В проаналізованій науковій літературі недостатньо уваги приділено розгляду з позицій логістики категорії «інформаційний потік», обґрунтуванню теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо управління інформаційними логістичними потоками на підприємстві, а також виявленню взаємозв'язку між управлінням інформаційними логістичними потоками і трансформацією матеріальних потоків.

Мета статті полягає у дослідженні найбільш суттєвих аспектів управління інформаційними логістичними потоками на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жодне сучасне підприємство не може сьогодні стабільно існувати без швидкого обміну інформацією як всередині (між підрозділами та працівниками), так і ззовні (з клієнтами, постачальниками та ін.). Особливо актуально це проявляється в логістичних компаніях, які мають чималу мережу відділень («Нова пошта», «Укрпошта», «Ін-тайм», «Міст-Експрес» і т. д.) або велику кількість транспорту (ТТК, Prime, «Пан Логістик» і т. д.), яким треба ефективно управляти.

Інформація виступає рушієм діяльності логістичної системи і тримає її відкритою – здатною пристосовуватися до нових умов. У зв'язку з цим одним із ключових понять логістики є поняття інформаційного потоку.

Як відомо, принципова відмінність логістичного підходу до управління потоками полягає в інтеграції окремих ланок ланцюга в єдину систему. Інструментом подібної інтеграції є інформаційне забезпечення процесів виробництва чи надання послуги. Ефективність організації й управління поточковими процесами на підприємстві прямо впливає на рівень її конкурентоспроможності.

У логістиці виділяють такі види інформаційних потоків (рис. 1). В загальному вигляді інформаційний потік є переміщенням у деякому середовищі даних, виражених у структурному вигляді. Щодо логістики, інформаційний потік – це сукупність циркулюючих у логістичній системі, між логістичною системою і зовнішнім середовищем повідомлень, необхідних для управління і контролю логістичних операцій.

Зростання ролі інформаційних потоків у сучасній логістиці обумовлено такими основними причинами:

– для споживача інформація про статус замовлення, наявність товару, строки постачання, відвантажувальні документи і т.п. є необхідним елементом споживчого логістичного сервісу;

– з позицій управління запасами в логістичному ланцюзі наявність повної та дострокової інформації дозволяє скоротити потребу в запасах і трудових ресурсах за рахунок зменшення невизначеності рівня попиту;

– інформація збільшує гнучкість логістичної системи щодо того, як, де і коли можна використовувати ресурси для досягнення конкурентних переваг [3].

Взаємозв'язок матеріального та інформаційного потоків є очевидним, однак відповідність одного потоку іншому є умовною. Власне кажучи, вміст матеріального потоку, як правило, відображають дані інформаційного потоку, але за часовими параметрами вони можуть не збігатися. На практиці в логістичних системах матеріальні та інформаційні потоки нерідко випереджають або запізнюються один щодо одного. Векторна взаємовідповідність матеріальних та інформаційних потоків також має специфічну особливість, яка полягає в тому, що вони можуть бути як односпрямовані, так і різноспрямовані:

– випереджаючий інформаційний потік у зустрічному напрямку містить, як правило, відомості про замовлення;

– випереджаючий інформаційний потік у прямому напрямку – це попередні повідомлення про майбутнє прибуття вантажу;

– одночасно з матеріальним потоком йде інформація в прямому напрямку про кількісні та якісні параметри матеріального потоку;

– вслід за матеріальним потоком у зустрічному напрямку може проходити інформація про результати приймання вантажу за кількістю або за якістю, різноманітні претензії, підтвердження.

Порівняння понять інформаційного і матеріального потоків дозволяє зробити висновок, що інформаційний потік, розглянутий у логістичній системі, цілком генерується матеріальним потоком (рис. 2).

Шлях, яким рухається інформаційний потік, у загальному випадку може не збігатися з маршрутом переміщення матеріального потоку [5].

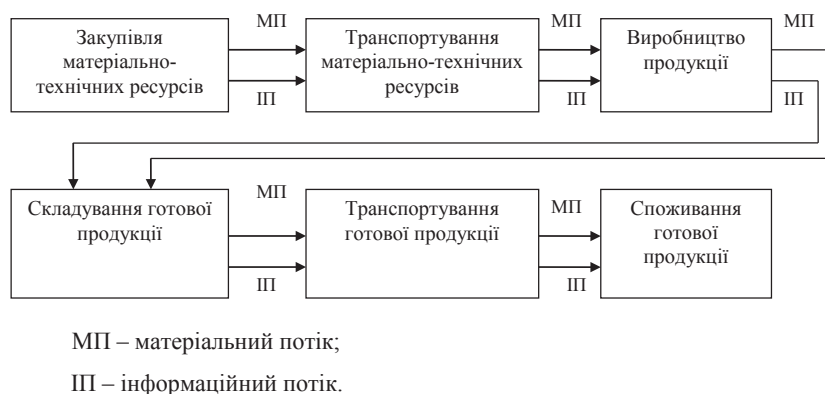
Вимірюється інформаційний потік кількістю обробленої або переданої інформації за одиницю часу. Інформаційний потік ґрунтується на переміщенні паперових або електронних документів. Залежно від цього він може вимірюватися або кількістю оброблених і переданих одиниць паперових документів, або сумарною кількістю документорядків у цих документах, або кількістю інформації (біт), яка міститься в тому чи іншому повідомленні.

Інформаційний потік характеризується такими параметрами:

– джерело виникнення;

Рис. 1. Класифікація інформаційних потоків [2]

МП – матеріальний потік;

ІП – інформаційний потік.

Рис. 2. Взаємозв'язок матеріального й інформаційного потоків у процесі функціонування логістичної системи

- напрямок руху потоку;
- періодичність;
- вид існування;
- швидкість передачі та прийому;
- інтенсивність потоку та ін.

Управління інформаційним потоком можна здійснювати таким чином:

- змінюючи напрямок потоку;
- обмежуючи швидкість передачі до відповідної швидкості прийому;
- обмежуючи обсяг потоку до величини пропускної здатності окремого вузла або ділянки шляху.

Мета інформаційного забезпечення в логістиці полягає у тому, щоб отримати можливість управління, контролю і комплексного планування переміщення матеріального потоку.

Для того щоб інформація ефективно підтримувала логістичні процеси, побудова логістичної інформаційної системи повинна спиратися на шість основних принципів:

1. Повнота і придатність інформації для користувача. Логістична інформаційна система повинна подавати інформацію в тому місці, того виду і повноти, що потрібна для виконання відповідних логістичних функцій і операцій. Особа, яка приймає рішення, повинна володіти необхідною і достатньою інформацією для прийняття рішень у центрі своєї відповідальності, до того ж в необхідному їй вигляді.

2. Точність. Точність вихідної інформації має принципове значення для прийняття правильних рішень. Наприклад, інформація про рівень запасів у розподільчій мережі в сучасних логістичних системах допускає не більше 1% помилок або невизначеності для прийняття ефективних рішень у фізичному розподілі, створенні запасів і задоволенні запитів споживачів. Велике значення мають точність і достовірність вихідних даних для прогнозування попиту, планування потреб у матеріальних ресурсах і т.п.

3. Своєчасність. Логістична інформація повинна надходити в систему менеджменту вчасно, як цього вимагають багато логістичних технологій, особливо заснованих на концепції «точно у термін». Своєчасність інформації важлива практично для всіх комплексних логістичних функцій. Крім того, багато завдань у транспортуванні, операційному менеджменті, управлінні замовленнями і запасами вирішуються в режимі реального часу. Вимога своєчасності знаходження і обробки інформації реалізується сучасними логістичними технологіями сканування, штрихового кодування, електронного обміну даних.

4. Орієнтованість. Інформація в логістичній інформаційній системі повинна бути орієнтована на виявлення додаткових можливостей поліпшення якості продукції, сервісу, зниження логістичних витрат. Способи отримання, передачі, відображення і попередньої обробки інформації повинні сприяти виявленню «вузьких» місць, резервів економії ресурсів і т. д.

5. Гнучкість. Інформація, яка циркулює в логістичній інформаційній системі, повинна бути пристосованою до конкретних користувачів і мати найбільш зручний для них вигляд. Це стосується як персоналу фірми, так і логістичних посередників, і кінцевих споживачів [6].

6. Придатний формат даних. Формат даних і повідомлень, застосовуваний у комп'ютерних і комунікаційних мережах логістичної інформаційної системи, повинен максимально ефективно використовувати продуктивність технічних засобів (обсяг пам'яті, швидкодію, пропускну здатність і т. д.). Види і форми документів, розташування реквізитів на папе-

рових документах, розмірність даних та інших параметрів повинні полегшувати машинну обробку інформації. Крім того, необхідна інформаційна сутність комп'ютерних і телекомунікаційних систем логістичних посередників та інших користувачів за форматами даних у логістичній інформаційній системі

Ефективне використання інформаційної логістики полягає в раціональному управлінні інформаційним потоком по всій логістичній мережі на всіх ієрархічних рівнях.

Для того щоб підвищувати ефективність випуску товарів, а також їх якість, освоювати виробництво нових типів і впроваджувати сучасні технології, керівникам підприємств потрібно задіювати широкий спектр наукових і прикладних методів.

Інформаційні потоки на підприємстві значною мірою сприяють проведенню якісної роботи управлінців по всіх зазначених напрямках. Досліджуючи їх, підприємства можуть успішно вирішувати проблеми, пов'язані з експлуатацією наявних виробничих ресурсів.

На сучасному рівні розвитку суспільного виробництва стало очевидно, що інформація – це самостійний виробничий фактор, потенційні можливості якого відкривають широкі перспективи для зміцнення конкурентоспроможності підприємств. Потоки інформації є тими єдиними нитками, на які нанизуються всі елементи логістичної системи.

Визначені групи передаваних даних повинні включати наступні дев'ять інформаційних елементів, які, як вважається, створюють базу для інформаційного контролю над усією структурою матеріально-технічного постачання: тип предмета постачання; кількість або його об'єм; походження предмета постачання; його місцерозташування (розміщення); час прибуття в пункт розміщення; час відправки з пункту розміщення; система транспортування; час транспортування; резервування.

Сучасні тенденції розвитку науки, техніки і технології тісно переплітаються із процесами управління інформаційними потоками. Суть даних тенденцій полягає у заміні паперових перевізних документів на електронні, що фактично означає перехід на безпаперову систему обміну логістичною інформацією.

На жаль, у вітчизняній практиці проби скасування перевізних документів, розрахунків вантажних тарифів, системи взаємних розрахунків за перевезення між відправниками, отримувачами і транспортними підприємствами не підпорядковані системності та не забезпечені технічними засобами.

Основою створення «безпаперових» систем управління інформаційними потоками є технічна база, яка включала б в себе: багатопроцесорні ЕОМ, міні – і макроЕОМ п'ятого покоління; канали зв'язку; обладнання персональними комп'ютерами посадових осіб вантажних станцій.

Крім застосування прогресивної технічної бази, при створенні принципово нової технології необхідно здійснювати комплекс наступних організаційно-технологічних заходів:

- розробити уніфіковану для всіх видів транспорту систему кодування вантажів, вантажовідправників і вантажоотримувачів, вагонів та інших транспортних засобів тощо. Всі види інформації на вантажних одиницях повинні наноситися способом зручним для автоматичного зчитування;

- сформувати банки даних з нормативно-довідкової та оперативної інформації, які містять всю інформацію, необхідну для вирішення завдань, пов'язаних із відслідковуванням і розшуком вантажів в межах складу, станції тощо.

В результаті скасування роботи по оформленню перевізних документів і канцелярських звітів суттєво спрощується процедура прийому і видачі вантажів, відпадає значна кількість операцій, в тому числі: складання комплексу перевізних документів; оформлення накладної після прийому вантажів до перевезення; заповнення книги прийому вантажу до перевезення; складання оперативної звітності про навантаження та розвантаження товарів і т.д.

Головний принцип бездокументарної технології вантажного перевезення полягає в тому, що з моменту надходження вантажів і до моменту видачі вся необхідна інформація знаходиться в пам'яті ЕОМ.

Для здійснення принципів бездокументарної технології необхідно вирішити наступні завдання:

- створити єдину систему обліку матеріального потоку;
- реформувати існуючі правові та адміністративні норми, пов'язані зі скасуванням перевізних та інших документів, які на даний час мають велике юридичне значення;
- виконати дослідження діяльності посадових осіб, які традиційно працювали з документуванням перевезень і яким належить працювати в умовах повної автоматизації і діалогу з ЕОМ;
- розробити раціональну уніфіковану систему кодування вагонів, вантажів, вантажоотримувачів та відправників із забезпеченням мінімальних збитків при роботі даної системи;
- сформулювати структуру уніфікованого коду для нанесення його на вантажі і транспортні засоби та забезпечення швидкого й зручного зчитування інформації.

Висновки. Інформація – один із ключових ресурсів, без якого неможлива ефективна діяльність. Підприємницький успіх значною мірою залежить від наявності необхідної і достатньої інформації про стан контрольованих процесів, швидкості її перетворення в директиви, плани, проекти і дії. Вивчення інформації, як функція управління підприємством в умовах ринку, дає перевірені практикою рецепти виходу з мінімальними ризиками на позитивні комерційні результати, в т. ч. і логістичної діяльності. Загалом, процес вдосконалення системи управління інформаційними потоками в контексті переходу на бездокументну основу є безальтернативним, оскільки вже на сучасному рівні впровадження бездокументних технологій супроводу руху вантажів часто відбувається дублювання операцій електронними та паперовими носіями. При цьому все відчутніше стає перевага електронних засобів, які забезпечують більшу швидкість та оперативність обміну інформацією, зручність при отриманні, сортуванні, зберіганні, обробці та використанні інформації.

Література:

1. Бармаки Б. Роль информационного обеспечения в управлении компанией / Б. Бармаки // Управление компанией. – 2007. – № 2. – С. 26–34.
2. Ваховська М.Ю. Логістичні потоки: визначення, особливості, параметри / М.Ю. Ваховська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 623. – С. 22–28.
3. Гаджинский А.М. Логистика: [учебник] / А.М. Гаджинский. – М.: Маркутинг, 2000. – 326 с.
4. Друкер П.Ф. Энциклопедия менеджмента / П.Ф. Друкер; пер. с англ. – М.: Вильямс, 2004. – 432 с.
5. Крикавський Є.В. Логістика для економістів: [підручник] / Є.В. Крикавський. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2004. – 448 с.
6. Малярець Л.М. Формалізація задач контролінгу логістичної діяльності підприємства: [монографія] / Л.М. Малярець. – Харків.: ХНЕУ, 2010 – 229 с.
7. Семенов А.И. Логистика. Основы теории: [учебник для вузов] / А.И. Семенов, В.И. Сергеев. – СПб.: Союз, 2003. – 544 с.

Зось-Кюр Н.В., Радочин Ю.Г. Управление информационными логистическими потоками на предприятии

Аннотация. В статье определено влияние управления информационными логистическими потоками на предприятии. Рассмотрена важность информации в процессе предоставления логистических услуг. Уточнены сущность и содержание некоторых ключевых понятий, касающихся логистических потоков, по единой методологической основе. Рассмотрены с позиций логистики категории «поток» и «управления информационными логистическими потоками». Предложен перечень мер по оптимизации управления информационными логистическими потоками на предприятии.

Ключевые слова: информация, информационная логистика, управление, информационные потоки, логистические потоки, оптимизация процессов.

Zos-Kior M.V., Radochin Y.G. Management of logistics information flows in the enterprise

Summary. The article identifies the influence of management information and logistics flows in the enterprise. Considered the importance of information in the provision of logistics services. Clarifying the nature and content of some of the key concepts relating to logistics flows, on a uniform methodological basis, is also considered from the standpoint of logistics the category «stream» and management of information and logistics flows. Proposed list of measures for optimization of management of logistic information flows in the enterprise.

Keywords: information, information logistics, management, information flows, logistics flows, process optimization.

*Климко Т.Ю.,**к.е.н, доцент,**доцент кафедри обліку і аудиту,**Ужгородський національний університет**Мельник О.О.,**к.т.н.,**доцент кафедри програмного забезпечення систем,**Ужгородський національний університет*

УДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ФРОДІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню теоретико-методичних та організаційних аспектів виявлення та врегулювання ситуацій щодо вчинення неправомірних дій (фродів) на підприємствах. Запропоновано методику перевірки аналітичних даних підприємства щодо виявлення ознак ймовірних загроз та можливого шахрайства.

Ключові слова: фрод, внутрішній аудит, форензик, комплаєнс, IT-аудит.

Постановка проблеми. Високий рівень зростання економічної злочинності та шахрайств у нашому суспільстві обумовлений не окремими причинами, хоча кожна з них відіграє свою роль, а комплексом: слабкістю владних структур, недосконалістю кадрової політики, законів, неспрацьовуванням нових, недостатньо апробованих економічних механізмів, безробіття, високими цінами на товари широкого споживання, інфляційними процесами, низьким рівнем заробітної плати та ін. Звичайно, рівень шахрайства на підприємствах був би значно нижчий, якщо кожен злочин був би розкритий і покараний, але статистика зовсім інша: 51% корпоративних шахраїв здійснює більше 20 злочинів, перш ніж бути спійманими, а ще третина – понад 50; на розкриття злочину витрачається в середньому близько трьох років, а в 22% випадків злочинство триває більше десяти років. За цей час на рахунки середньостатистичного корпоративного злодія витікає близько 1 млн. євро. Оскільки більше половини злочинів стосується компаній з річним оборотом понад 50 млн. євро, збиток вельми відчутний. Україна посідає шосте місце в рейтингу країн світу за рівнем корпоративного шахрайства (45%); Росія – перше місце (71%), Південна Африка – друге (62%), Кенія – третє (57%), Канада – четверте (56%), Мексика – п'яте місце (51%) (за даними дослідження РвС «Економічні злочини в період економічного спаду»). Жертвами економічних злочинів за останні два роки стали 59% вітчизняних компаній – це вище, ніж середньосвітовий показник (43%).

Це означає, що основною загрозою для бізнесу стали наймані працівники – від прибиральниці до генерального директора. За оцінками експертів, збитки компаній від власних співробітників часом сягають 90% від загального обсягу збитків (ніякі конкуренти, як правило, з цим злом не можуть зрівнятися).

Результати досліджень, проведених в українських фірмах, показують, що на свою фінансову безпеку та контролінг вітчизняні фірми витрачають менш ніж 0,1% від обороту [1]. У наші дні шахраї володіють широким арсеналом прийомів, у той час

як фахівці з внутрішніх розслідувань тільки починають розробляти механізми запобігання та виявлення зловживань [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти проблематики шахрайства у фінансовому секторі висвітлено у наукових працях А.І. Алгазіна, Н.Ф. Галагузи, М.С. Жилкіної, О.В. Курмана, В.Р. Мойсика, О.Л. Мусієнка, В.Л. Пластуна, С.С. Чернявського.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відповідно до визначення, поданого в Глосарії до Стандартів, шахрайство – це будь-які незаконні дії, що характеризуються обманом, приховуванням або зловживанням довірою. До шахрайства не відносяться ті дії, що виконуються під дією сили або погрози використання сили. Шахрайство здійснюється юридичними та фізичними особами з метою отримання грошей, власності або послуг, ухилення від сплати грошових коштів або надання послуг або в цілях особистої чи корпоративної наживи [3; 4].

З метою запобігання шахрайству доцільно проводити перевірку аналітичних вихідних даних підприємства, наприклад, програмою Business Assurance System. У світовій практиці використання даної програми набирає все більшої популярності, що дає змогу суттєво знизити втрати, пов'язані з фродом персоналу. Базова версія цієї програми на ринку України коштує не менше 44 000 грн. плюс щомісячні витрати на обслуговування. Ця вартість не є значною для іноземних компаній, в бюджеті яких на фінансову безпеку і контролінг передбачено кошти, що складають близько 6% обороту. Проте українські національні компанії поки що такої практики не мають. Витрати на фінансову безпеку і контролінг (якщо вони є) не перевищують 0,1%. Програма розроблена іноземними фахівцями і, таким чином, не враховує вітчизняні особливості.

Тому розширення способів та прийомів внутрішніх та зовнішніх аудиторів та удосконалення механізму запобігання та виявлення зловживань за допомогою IT-технологій, зокрема, розроблення ефективного антифродового програмного забезпечення, є актуальною науково-прикладною задачею.

Мета статті полягає у розробці пропозицій та рекомендацій з організації моніторингу аналітичних даних підприємства щодо виявлення ознак ризикованих дій персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами опитування, проведеного компанією «ЕрнсденЯнг», присвяченого питанням шахрайства, внутрішні аудитори допомагають виявити до 44% та розкрити до 26% фактів шахрайства.

Все більшої популярності останнім часом набирає термін «фрод», від англійського *fraud* – шахрайство, афера та «фродстер» – людина, що здійснює шахрайство, злодій [5]. Найчас-

тіше під терміном «фрод» мають на увазі будь-яке шахрайство в сфері ІТ-технологій.

На сьогоднішній день існує велика кількість методів боротьби з шахрайством на підприємстві. Всі вони мають різний ступінь ефективності (рис. 1).

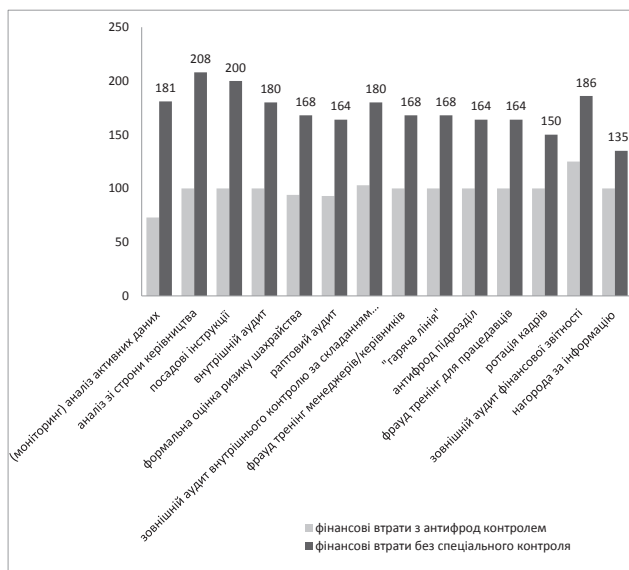

Рис. 1. Фінансовий ефект від імплементації різних методів боротьби з шахрайством

Джерело: розроблено авторами на основі щорічного звіту ACFE

Як видно з діаграми, найефективнішими методами боротьби з шахрайством на підприємстві є поточний контроль, внутрішній та зовнішній аудит. Ці методи допомагають знизити фінансові втрати від зловживань майже на 50%. Використання кількох методів одночасно значно підвищує ефективність антифродової політики підприємства.

З метою підвищення ефективності протидії фроду на підприємстві автори пропонують застосувати багаторівневу модель, подану на рис. 2.

Наявність багаторівневої антифродової системи дасть змогу суттєво знизити збитки підприємства внаслідок шахрайств і помилок персоналу. Звичайно, підконтрольність керівництву підприємства першого та другого рівнів системи знижує її ефективність, оскільки остаточне рішення про відсутність або наявності елементів шахрайства на підприємстві приймається саме керівництвом, отже, можуть бути приховані факти шахрайства за участю керівного складу. Більшість шахрайств було здійснено найманими працівниками (42%), менеджерами

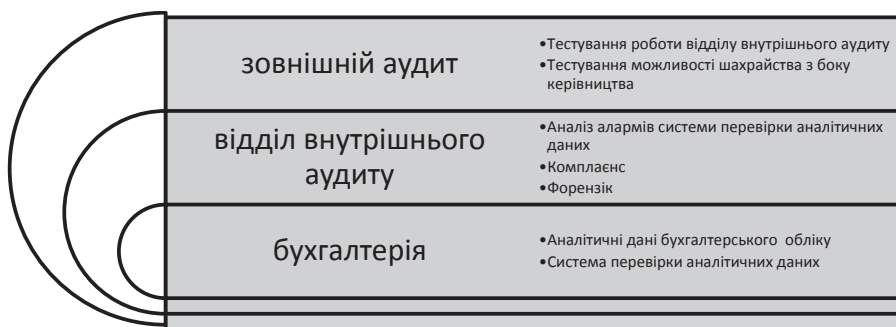

Рис. 2. Модель протидії фроду на підприємстві

Джерело: власна розробка авторів

(36%) і тільки 19% – власниками підприємств. Проте різні рівні повноважень призводять до різних рівнів втрат. Витрати від різного роду шахрайств власників підприємств складають біля 500 000, тоді як найманих працівників – 75 000 [5].

Програмне забезпечення щодо виявлення фродів з урахуванням особливостей здійснення облікового процесу в Україні та специфіки конкретного підприємства можуть створювати ІТ-аудитори підприємства самостійно.

Перед таким програмним забезпеченням стоїть завдання автоматизованої суцільної перевірки даних бухгалтерського обліку та виявлення ознак можливого шахрайства. Для цього зібрані аналітичні дані перетворюються у єдиний формат, завантажуються у базу даних, де міститься інформація про типові допустимі проводки, та базу даних контрагентів фірми. Після цього здійснюється валідація та тестування даних. У разі виявлення ймовірних загроз – алармів – інформація передається відділу внутрішнього аудиту. Фахівці вивчають аларми і приймають рішення щодо подальших дій. За потреби можуть залучатися експерти комплаєнс-аудитори або проводиться розслідування – форензик.

Покрокова робота антифродової програми може бути представлена наступним чином (рис. 3):

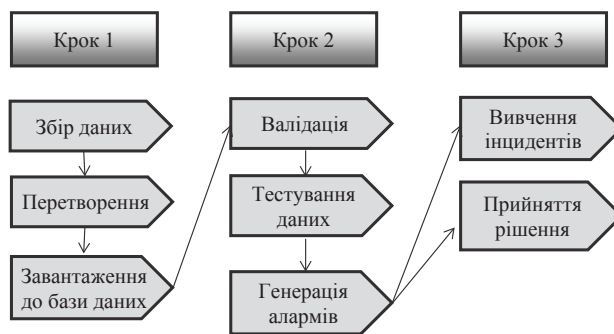

Рис. 3. Орієнтовна покрокова робота антифродової програми

Джерело: власна розробка авторів

Аналітичні дані бухгалтерського обліку завантажуються до бази даних, де тестуються щодо ознак шахрайства. Залежно від специфіки підприємства такі ознаки можуть варіюватися. Ключові ознаки можливого шахрайства представлені на рис. 4.

Алгоритм тестування аналітичної інформації представлено рис. 5.

Нехай задано параметри: контрагент та проводку в форматі: Дата Дт рахунок Кт рахунок Сума.

Встановлено рівень істотності суми. Визначено часовий проміжок перевірки коректності проводки: поточна дата – N днів.

Алгоритм складатиметься з таких етапів:

Етап 1. Визначити, чи належить дата проводки проміжку [поточна дата – N днів; поточна дата]. Якщо так, то перейти до етапу 2, інакше – до етапу 8.

Етап 2. Визначити, чи є аналогічна проводка у базі даних (БД). Якщо так, то перейти до етапу 3, інакше – до етапу 8.

Етап 3. Визначити, чи сума проводки не перевищує встановлений

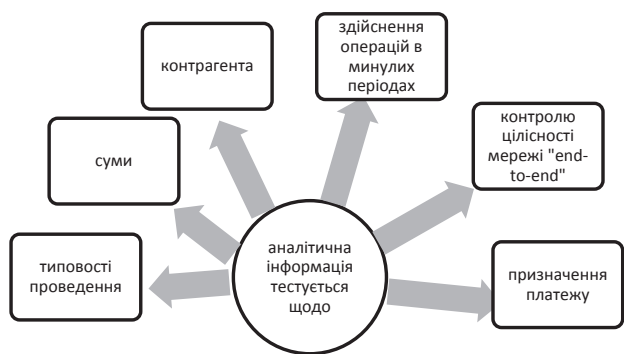

Рис. 4. Напрями тестування аналітичної інформації антифродовою програмою

Джерело: власна розробка авторів

рівень істотності. Якщо так, то перейти до етапу 4, інакше – до етапу 8.

Етап 4. Визначити, чи є контрагент у БД. Якщо так, то перейти до етапу 5, інакше – до етапу 8.

Етап 5. Визначити, чи Кт рахунок дорівнює 31 або 32. Якщо так, то перейти до етапу 6, інакше – до етапу 7.

Етап 6. Визначити, чи коректна мета платежу. Якщо так, то перейти до етапу 7, інакше – до етапу 8.

Етап 7. Повідомити про коректність проводки. Перейти до етапу 9.

Етап 8. Повідомити про ймовірну загрозу. Перейти до етапу 9.

Етап 9. Кінець алгоритму.

Після аналізу та вивчення алармів фахівцями приймається рішення по кожному конкретному випадку.

У випадку підозри на здійснення зловживань працівниками підприємства слід залучити внутрішнього комплаєнс-аудитора. Поняття «комплаєнс» виникло і прийшло до нас із Закону США «Про корупційну діяльність за кордоном» і подібними законами інших країн. Однак під цим терміном розуміють усі дії, які суб'єкти права зобов'язані здійснювати відповідно до вимог всього спектру чинного законодавства.

Термін «комплаєнс» (англ. *compliance* – згода, відповідність, походить від дієслова *to comply* – відповідати) означає систему захисту бізнесу і його акціонерів від зовнішньої корупції, зловживань та неефективного управління організацією з боку її топ-менеджерів, а також здатність діяти відповідно до інструкцій, правил і спеціальних вимог [7].

В Україні комплаєнс – відносно новий напрямок. Незважаючи на те що українське антикорупційне законодавство дає всі підстави для того, щоб приділяти комплаєнсу належну увагу, сьогодні він сприймається серйозно лише дочірніми компаніями транснаціональної групи, на яку поширюється дія FCPA/УКВА. Практика показує, що комплаєнс-документи компаній, навіть якщо вони існують, – це найчастіше загальне керівництво для всіх працівників, включаючи робітників. Але для виконання належним чином їх положень рекомендується розробити комплексний план дій з реалізації антикорупційних правил спеціально для всього персоналу: від вищого керівництва до некваліфікованих робітників (план). План розробляється з урахуванням специфіки діяльності компанії, потенційних корупційних ризиків і низки інших чинників. Проте можна виділити кілька елементів плану, які є базовими для кожної компанії, у їх числі – призначення комплаєнс-спеціалістів на рівні корпоративних та трудових правовідносин; визначення категорій працівників, найбільш схильних до

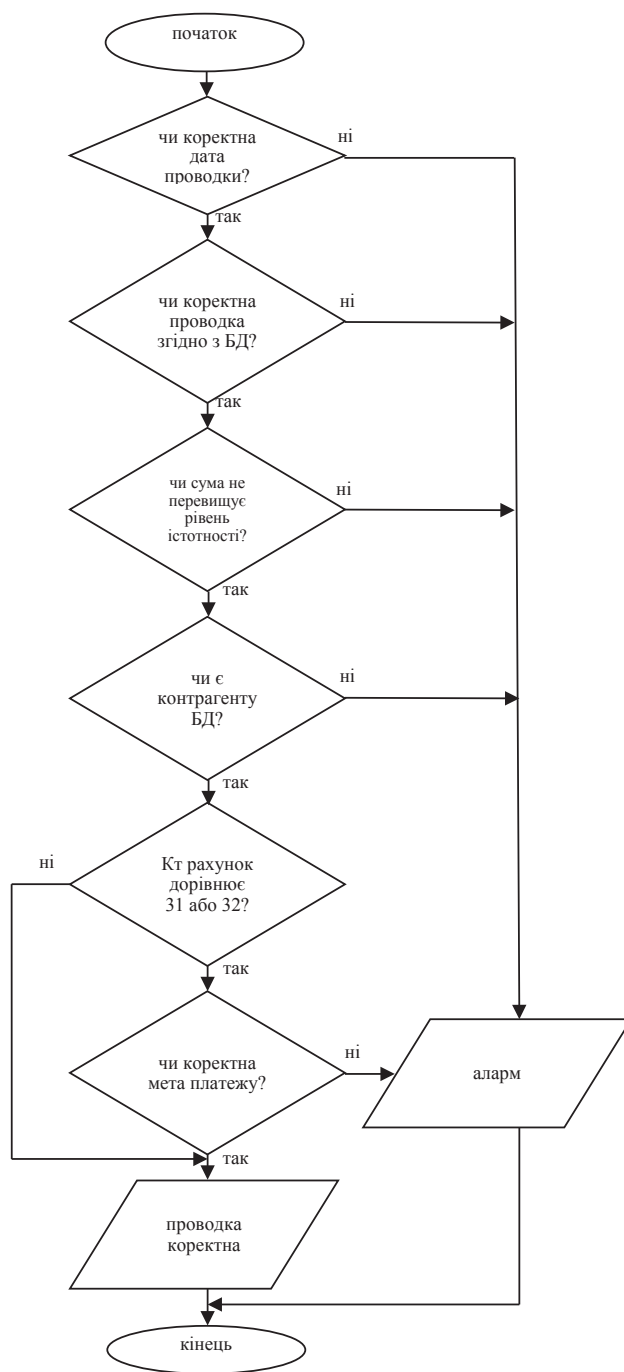

Рис. 5. Алгоритм тестування даних

Джерело: власна розробка авторів

корупційних ризиків; укладання письмових трудових договорів, що містять антикорупційні положення; встановлення внутрішніх процедур для розслідування інформації про корупційні дії працівників.

На сьогодні спостерігається брак кваліфікованих комплаєнс-фахівців. Комплаєнс-аудитор, крім знань і розуміння антикорупційного законодавства країни, повинен поєднувати в собі навички юриста, психолога, спікера, аудитора і не в останню чергу – менеджера. Наявність цих якостей надасть змогу ефективно реалізувати комплаєнс-програму, котра буде не тільки мінімізувати ризики, але й генерувати прибуток.

У пострадянських компаніях є проблема використання співробітниками службового становища в особистих цілях. За

даними Price water house Coopers, 62% опитаних керівників заявили, що найбільшою шкоди завдають «відкати», одержувані співробітниками від підрядників або постачальників. «Відкат» дозволяє постачальнику необгрунтовано завищувати ціни, «накопичувати» дебіторську заборгованість або постачати неякісні товари та послуги. Ця специфіка пострадянських країн, особливо України та Росії, призвела до того, що з'явилися підприємці, весь бізнес яких побудований на тій чи іншій формі хабарів співробітникам компаній-замовників.

Другим за поширеністю (але не по можливому збитку для фірми) типом шахрайства є відпуск товарів з відстрочкою платежу свідомо ненадійним покупцям. Товар відпускається реальною фірмою певній фірмі-одноденці, яка свідомо затримує платіж і таким чином «кредитується» за рахунок постачальника.

Отже, поява нового контрагента, з яким плануються довготривалі договірні відносини, оплати на великі суми, прийняття рішення про відстрочки – це дії, які можна віднести до ризикованих. Для запобігання втрат від шахрайства застосовується форензик.

Терміном «форензик» (англ. *forensic*) в широкому сенсі позначають діяльність щодо виявлення, аналізу та врегулювання ситуацій, коли між діловими партнерами виникають розбіжності з фінансових, комерційних, правових або інших питань, що містять в собі значні економічні ризики.

Розслідування проводиться різними методами. Наприклад, це може бути оцінка документації, що знаходиться у відкритому і закритому доступі, або аналіз контрагентів компанії. Можливим є проведення експертизи ведення судових спорів контрагентом. Перевірка історії компанії на предмет наявності конфліктів, пов'язаних з легалізацією незаконних доходів, дочірніх і залежних товариств, які перебувають за кордоном, у тому числі в офшорних зонах. Можливий і аналіз контрактних зобов'язань або виявлення значної кредиторської заборгованості.

Висновки. Виявлення на підприємстві фактів шахрайства і несумлінних дій працівника призводять до втрати довіри громадськості, що, у свою чергу, може значно похитнути довіру зацікавлених сторін і потенційних клієнтів компанії. Крім того, шахрайство призводить до значних фінансових втрат. Проблема протидії фінансовому шахрайству в Україні набуває все більшої актуальності. Обов'язки з попередження та виявлення фактів шахрайства та помилок покладається на керівництво підприємства і здійснюється шляхом впровадження та безперервної роботи ефективних систем бухгалтерського обліку і внутрішнього аудиту. Запровадження багаторівневої антифродової системи дасть змогу вчасно виявляти, запобігати та протидіяти шахрайству на підприємстві.

Література:

1. Гречаник Л. Фінансове шахрайство та протидія йому у компаніях / Л. Гречаник // Фінансовий ринок України. – 2010. – № 4. – С. 24–26.
2. Івахненко С.В. Нормативне забезпечення автоматизації корпоративного фінансового контролю: світовий досвід / С.В. Івахненко // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 95–104.
3. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг / Гол. редкол. Нестеренко І.І.; пер. з англ. О.Л. Ольховікова, О.В. Селезньова, Т.Ц. Шарашидзе ; Рада з Міжнар. стандартів аудиту та надання впевненості. – К. : Міжнар. федерація бухгалтерів ; Аудит. палата України, 2013. – Ч. 1. – 1016 с.
4. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг / Гол. редкол. Нестеренко І.І.; пер. з англ. О.Л. Ольховікова, О.В. Селезньова, Т.Ц. Шарашидзе ; Рада з Міжнар. стандартів аудиту та надання впевненості. Вид. 2012 р. – К. : Міжнар. федерація бухгалтерів ; Аудит. палата України, 2013. – Ч. 2. – 363 с.
5. Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse. – Austin (USA): ACFE, 2014. – 80 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>.
6. Михальчишина Л.Г., Калашник В.В. Внутрішній аудит у запобіганні помилок і шахрайства на підприємстві / Л.Г. Михальчишина, В.В. Калашник // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 2(64). – С. 96–99.
7. Данилин О. Комплаєнс-функція в сучасній організації: створення, структурування і оцінка / О. Данилин, Е. Пустовалова // Внутренний контроль в кредитной организации. – 2010. – № 3(07) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.int-comp.org/attachments/Danilin-Pustovalova-Compliance-Function.pdf>.

Климко Т.Ю., Мельник Е.А. Усовершенствование работы внутреннего аудита для предотвращения фродов на предприятии

Аннотация. Статья посвящена исследованию теоретико-методических и организационных аспектов обнаружения и урегулирования ситуаций по совершению правонарушений действий (фродов) на предприятиях. Предложена методика проверки аналитических данных предприятия по выявлению признаков вероятных угроз и возможного мошенничества.

Ключевые слова: фрод, внутренний аудит, форензик, комплаєнс, ИТ-аудит.

Klimko T.Y., Melnyk O.O. Improvement of work of internal auditing for preventing frauds on an enterprise

Summary. The article investigates theoretical and methodological and organizational aspects of exposure and settlement of situations related to malfeasance (frauds) on enterprises. Methodology of analytical background of enterprise check is offered in relations to exposure of signs of credible threats and possible swindle.

Keywords: fraud, internal auditing, forensic, compliance, IT auditing.

**До авторів і читачів журналу
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: Економіка і менеджмент».**

Шановні колеги!

Редакційна колегія вводить в журналі нову рубрику – «Короткі повідомлення».

Цей розділ можна було б назвати «У світі економічної науки». У «Повідомленнях» передбачається розміщувати матеріали, в яких порушуються питання, які ще не знайшли свого рішення, не «дозріли» до повноцінної публікації з певними науковими результатами, але в яких звертається увага на значення, перспективність (або відсутність таких) тих чи інших напрямків досліджень, досягнень різних наукових шкіл. У «Повідомленнях» можуть обговорюватися зміст вузівських підручників та окремих економічних дисциплін, рецензуватися нові вітчизняні та зарубіжні книги, висловлюватись думки про публікації в журналах з економіки, – зрозуміло, залишаючись на позиціях науковості та професійної етики. Нам представляються особливо цінними матеріали, що стосуватимуться досліджень «свіжих» Нобелівських лауреатів з економіки.

Обсяг короткого повідомлення – до 3 сторінок включно.

Запрошуємо до співпраці!

ЗМІСТ

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

<i>Ціхановська В.М., Ковальчук С.Я.</i> СВІТОВИЙ РИНОК ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	4
<i>Гужва І.Ю.</i> МЕХАНІЗМ ВИРІШЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ СУПЕРЕЧОК В СОТ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ І СУЧАСНА ПРАКТИКА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	8
<i>Іванов Є.І.</i> ДЕСТРУКТИВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ НА МАКРОЕКОНОМІЧНУ СТАБІЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	14
<i>Ластовецька Р.О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ГРОШОВИХ ПЕРЕКАЗІВ З-ЗА КОРДОНУ	18
<i>Лисецька Н.М.</i> АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ЧИННИКА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	22
<i>Сивак Р.Б.</i> ГЛОБАЛЬНА ЛОГІСТИКА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	26
<i>Скарга О.О.</i> ВПЛИВ МЕГАТРЕНДІВ НА РОЗВИТОК СФЕРИ ПОСЛУГ.....	30
<i>Ставицька А.В.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	35

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

<i>Голуб Т.І.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПРОТЕКЦІОНІЗМУ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ.....	40
<i>Замлинський В.А.</i> ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВЕНЧУРНИМ КАПІТАЛОМ.....	45
<i>Марченко І.О.</i> СИРОВИННА БАЗА ФОРМУВАННЯ СВІТОВОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ БЕЗЛАКТОЗНОЇ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	50
<i>Prokopishyna O.V., Kozubova N.V.</i> ORGANIZATIONAL SUPPORT FOR INTERNAL TOURISM BASED ON RATIONAL USE OF UKRAINE TOURIST AND RECREATIONAL RESOURCES	54
<i>Редько В.Є.</i> ПЕРСПЕКТИВИ ПАРКОВОГО ТУРИЗМУ В ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	59
<i>Світовий О.М.</i> МАКСИМІЗАЦІЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У ЗЕРНОВИРОБНИЦТВІ ЯК ГАЛУЗІ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ.....	63
<i>Ткач С.М.</i> РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС.....	68

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

<i>Дуцьяк І.З., Терєбух А.А.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ РЕСУРСІВ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ	144
<i>Бойченко В.С.</i> СТРУКТУРНА КОМПОЗИЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ.....	148
<i>Іванова Н.В.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОСТОРОВО-СЕКТОРАЛЬНИХ ЗРУШЕНЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	153
<i>Свида І.В.</i> АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ.....	157

**ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

<i>Сохнич А.Я., Грушкевич Г.С.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ.....	162
<i>Ступень М.Г., Андрушенко В.Ю.</i> ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СІЛЬСЬКОМУ ЗЕЛЕНОМУ ТУРИЗМІ.....	166
<i>Зубко К.Ю.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗБИТКІВ.....	170
<i>Сухіна О.М.</i> ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА У ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ ОДИНИЦЯХ ПРИКОРДОННЯ.....	175

**ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА**

<i>Труфен А.О.</i> ДИВЕРСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	180
<i>Чиждова Н.Є.</i> РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ.....	184

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

<i>Сусіденко В.Т., Сусіденко О.В.</i> КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	190
<i>Добровольська О.В., Терещенко В.О.</i> РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИНКУ.....	194
<i>Забаштанський М.М., Роговий А.В.</i> ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ КОНЦЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	198
<i>Мамчур Р.М.,</i> ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ.....	203

Збірник наукових праць

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:

Економіка і менеджмент

Випуск 13

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 30,23.
Підписано до друку 27.11.2015 р. Замов. № 2711/15. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.